PREMI ILURO 2012

LA PROVÍNCIA MARÍTIMA DE MATARÓ. ECONOMIA I CONFLICTES SOCIALS (1750-1870)

Joan Giménez i Blasco

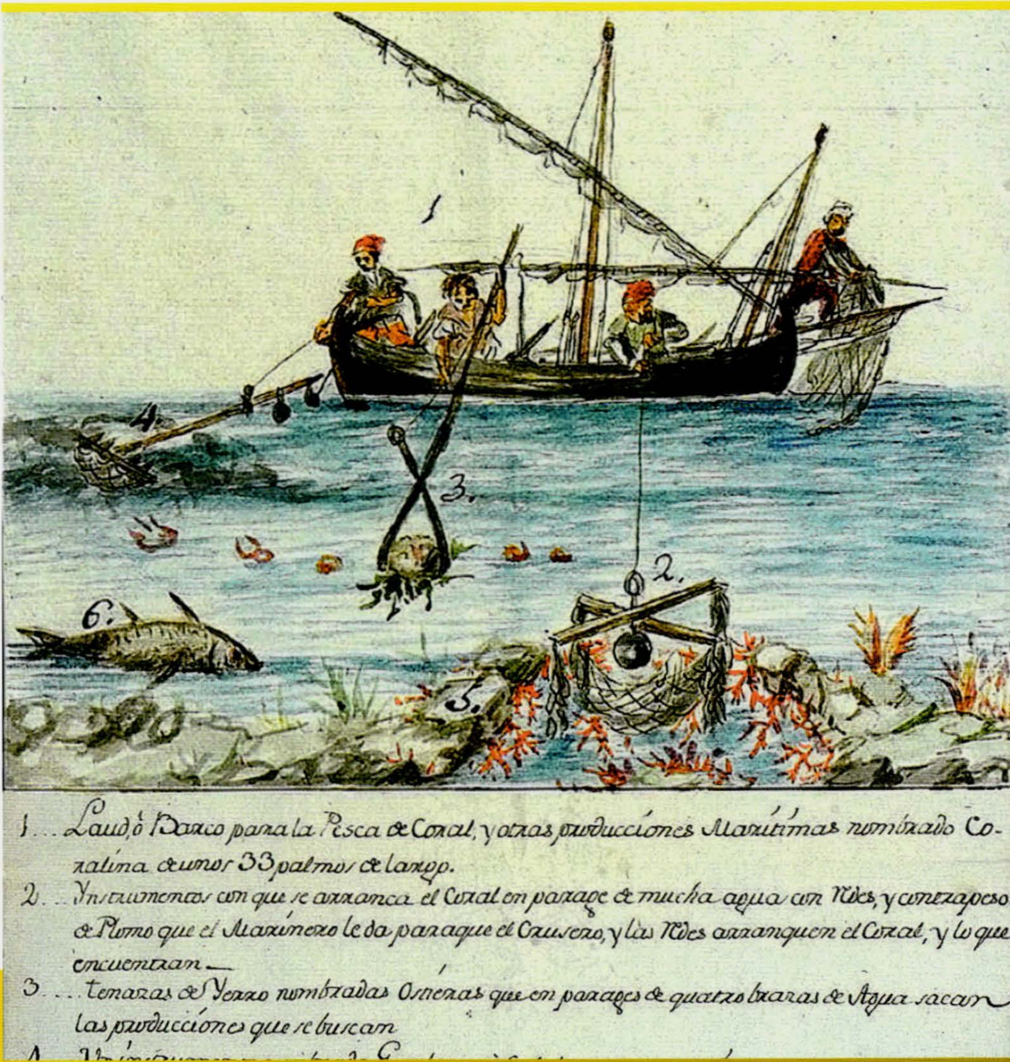

Creu de Sant Jordi

FUNDACIÓ ILURO
MATARÓ

COL·LECCIÓ PREMI ILURO

1960 *Don Joaquín Martí i Moner, 1828-1864. Cartas de Ultramar*
ANTONI MARTÍ I COLL
1960 *Biografia de l'Excm. i Rvdm. Dr. D. Jaume Creus i Martí, Arquebisbe de Tarragona. 1760-1825* /Accèssit
RAMON SALAS I OLIVERAS
1961 *Historia de una familia de la villa de Mataró (Juan Arnau Palau y sus descendientes)*
ANTONI MARTÍ I COLL
1962 *Las Escuelas Pías de Mataró. La Iglesia de Santa Ana y el Hno. José Guardia de San Juan Bautista. (Apuntes históricos y documentos)*
JOSEP POCH
1962 *Mataró i l'ensenyament* /Accèssit
RAMON SALAS I OLIVERAS
1963 *Els orígens de Mataró*
MARIÀ RIBAS I BERTRAN
1963 *Domingo de Caralt*
ANTONI MARTÍ I COLL
1963 *La immigració francesa a Mataró durant el segle XVII*
JORDI NADAL I OLLER - EMILI GIRALT I RAVENTÓS
1965 *Mataró, 1680-1719: El pas de vila a Ciutat i a Cap de Corregiment*
JOAQUIM LLOVET
1966 *Cartes d'un mestre veler*
ANTONI MARTÍ I COLL
1967 *Mataró al mil cinc-cents*
JOSEP M. COLOMER
1968 *L'art antic al Maresme (Del final del gòtic al barroc salomònic). Notes documentals*
JOSEP M. MADURELL I MARIMON
1968 *La població del Maresme a la llum dels censos generals* /Accèssit
JOSEP IGLÉSIES I FORT
1970 *Constructors navals de l'ex-província marítima de Mataró. 1816-1875*
JOAQUIM LLOVET
1970 *D'Iluro a Mataró. El Maresme del segle V al XIII* /Accèssit
ESTEVE ALBERT
1971 *Bibliografia de Mataró: Els clergues del segle XVIII*
JAUME GONZÁLEZ-AGÀPITO
1971 *El Maresme de Dosrius estant (1914-1921)* /Accèssit
ESTEVE ALBERT
1972 *Societat i poder polític a Mataró, 1718-1808*
PERE MOLAS I RIBALTA
1972 *Mataró i els agraviats*
ANTONI MARTÍ I COLL
1973 *Cartes a Veracruz. Comerç americà i guerra napoleònica en la correspondència de Cabanyes, Cortecans, Pasqual i Cia. (1804-1813)*
JOAQUIM LLOVET
1973 *El Maresme en els primers segles del cristianisme* /Accèssit
MARIÀ RIBAS I BERTRAN
1974 *Puig i Cadafalch, arquitecte, polític i historiador de l'art*
ENRIC JARDÍ
1975 *La problemática de la Segunda República a través del estudio de una situación concreta: el Mataró de los años treinta*
MARTA MANTÉ I BARTRA
1976 *El paper moneda de guerra del Maresme (1936-1939)*
ANTONI TURRÓ I MARTÍNEZ
1977 *Història d'una família (segona part)*
ANTONI MARTÍ I COLL
1977 *Quatre boigs de Mataró (Combat per Catalunya 1930-1937)* /Accèssit
ESTEVE ALBERT I CORP
1979 *La matrícula de mar i la província de marina de Mataró al segle XVIII*
JOAQUIM LLOVET
1980 *Cronologia i poblament a l'àrea rural d'Iluro*
MARTA PREVOSTI I MONCLÚS
1980 *Inscripcions romanes de Mataró i la seva àrea* /Accèssit
GEORGES FABRE - MARC MAYER - ISABEL RODÀ
1981 *La premsa a Mataró (1820-1980)*
FRANCESC COSTA I OLLER
1982 *Premià a començaments del segle XVIII: un assaig d'història econòmica local*
JOSEP VIÑALS I IGLÉSIAS
1983 *Economia i societat. Mataró, 1600-1639* /Accèssit
JOAN GIMÉNEZ I BLASCO
1984 *Mataró liberal 1820-1856: la ciutat dels burgesos i els proletaris*
FRANCESC COSTA I OLLER
1985 *Alsina, March i Cona (1794-1808). Tràfic colonial, bloqueig marítim i comerç de neutrals*
JOAQUIM LLOVET
1986 *Actituds col·lectives davant la mort i discurs testamentari al Mataró del segle XVIII*
OLGA LÓPEZ I MIGUEL
1987 *El Maresme medieval: les jurisdiccions baronals de Mataró i Sant Vicenç / Vilassar (hàbitat, economia i societat, s. X-XIV)*
CORAL CUADRADA I MAJÓ
1989 *Societat i economia: Calella 1737 i 1758*
M. TERESA MORA I VILA
1990 *Les "Mataro's Potatoes" i el cooperativisme agrari al Maresme (1903-1939)*
JORDI POMÉS I VIVES
1990 *Lletrats i Illetrats a una Ciutat de la Catalunya Moderna, Mataró, 1750-1800* /Accèssit
MONTSERRAT VENTURA I MUNNÉ
1990 *Revolució liberal i Guerra Civil a la Marina de la Selva* /Accèssit
JOAN CARLES GELABERTÓ I ORUÉ
1991 *Les Parròquies del Maresme a la Baixa Edat Mitjana*
PERE BENITO I MONCLÚS

Joan Giménez i Blasco

LA PROVÍNCIA MARÍTIMA DE MATARÓ
ECONOMIA I CONFLICTES SOCIALS (1750-1870)

PREMI ILURO 2012

FUNDACIÓ ILURO

Mataró, 2013

Primera edició: 2013
ISBN: 978-84-937992-2-9
Dipòsit legal: B-22562-13
Edició: Fundació Iluro
Producció: ServeiCreatiu
Impressió: Gràfiques Rotativas SA
Il·lustració portada: La pesca del corall segons un dibuix del segle XVIII.
AGMAB, Làmina de pesca. Llig. 1959.

Reunits els senyors Antoni Pladevall Font (president), Jordi Beltran Serra, Josep Maria Fradera Barceló, Joaquim Pera Isern, Àngels Soler Llobet i Ricard Navarro Gutiérrez (secretari), que integren, tots ells, el Jurat designat per a l'adjudicació del PREMI ILURO 2012 DE MONOGRAFIA HISTÒRICA, instituït per Caixa Laietana, acorden concedir el Premi Iluro al treball presentat amb el títol LA PROVÍNCIA MARÍTIMA DE MATARÓ. ECONOMIA I CONFLICTES SOCIALS (1750-1870).

In memoriam

Dimas Carlos Galès
Francisca Alcòria Jofre
Joan Carlos Alcòria
Pepita Navarro Masó

Homes i dones de mar

ABREVIATURES

ACA	Arxiu de la Corona d'Aragó. Barcelona.
AGMAB	Archivo General de la Marina "Álvaro de Bazán". Ministerio de Defensa. El Viso del Marqués. Ciudad Real.
AGS	Archivo General de Simancas. Simancas. Valladolid.
AHFF	Arxiu Històric Fidel Fita. Arenys de Mar.
AMM	Arxiu Municipal de Mataró. Mataró.
AMNM	Archivo Museo Naval de Madrid. Madrid.
MASMM	Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró. Mataró.
MMB	Museu Marítim de Barcelona. Barcelona.
SALLM	Servei d'Arxiu Local de Lloret de Mar. Lloret de Mar.

ÍNDEX

AGRAÏMENTS ... 13
PRÒLEG ... 15
INTRODUCCIÓ ... 19
I. LA MARINA CATALANA ALS SEGLES XVIII-XIX: LA COSTA DE LLEVANT ... 23
II. LA PROVÍNCIA MARÍTIMA DE MATARÓ: CREACIÓ, ESTRUCTURA, FUNCIONAMENT I COMPETÈNCIES ... 35
2.1. Marc legal ... 35
Un *cuerpo de marinería* ... 36
L'Ordenança de 1751 ... 37
L'Ordenança de 1802 ... 38
1811. Una professió *noble y lucrosa* ... 38
El Decret de 1820 ... 40
2.2. Estructura orgànica de la província ... 42
El ministre de marina ... 42
Els subdelegats ... 45
El *contador* ... 45
L'auditor ... 46
El notari de marina ... 46
L'algutzir ... 47
Cabos y zeladores ... 47
La capitania de port ... 47
2.3. La província marítima de Mataró ... 49
Geografia humana i econòmica ... 50
Els mitjans humans i materials ... 52
La divisió del territori ... 62
2.4. Les competències ... 63
La justícia de marina ... 63
La sanitat ... 70
Els boscos ... 80
La sal ... 84

III. ELS HOMES DE MAR 87
3.1. El control dels homes: la Matrícula de Marina 87
Els homes de mar 88
Mestres d'aixa i calafats 90
Les llistes 91
Les lleves 94
Les exempcions 99
Els fraus 101
Les revistes 103
Un cas pràctic 107
3.2. El nombre d'homes 110
3.3. Al servei de l'*armada naval* 120
La dotació 120
L'horari 126
Disciplina i transgressions 126
El temps de servei 128
Les mestrances 131
Desercions i indults 136
3.4. *Rebelde Matrícula* 146
Conflicte a Vilassar de Mar, Premià de Mar i el Masnou 152
3.5. La visió oficial 157
IV. LES DONES DE MAR 161
El repte de ser dona 162
Les dones i l'administració naval 168
V. LA FLOTA 177
VI. LES ACTIVITATS ECONÒMIQUES 185
6.1. La construcció naval 185
6.2. La navegació 192
Els mecanismes de control 192
Les rutes 200
6.3. La pesca 211
Una visió general 211
Les parelles de bou 217
Pescant en altres mars 221
Els pescadors entre el passat i el futur 231
6.4. Les activitats portuàries 234
6.5. La pràctica del cors 239
O cors o matrícula 242
Corsaris o pirates? 243
El botí 252

6.6. El contraban ... 254
6.7. Els naufragis ... 260
6.8. La negociació marítima ... 266
VII. ELS MATRICULATS A LA RECERCA D'UNA PERSONALITAT PRÒPIA ... 273
7.1. Confraries de mariners i pescadors ... 273
Tossa ... 273
Lloret ... 274
Blanes ... 275
Malgrat ... 276
Calella ... 276
Pineda ... 276
Canet ... 276
Sant Pol ... 277
Arenys de Mar ... 278
Caldes d'Estrac ... 279
Llavaneres ... 279
Mataró ... 279
Vilassar de Mar ... 294
Premià de Mar ... 294
El Masnou ... 294
Alella ... 295
Tiana ... 295
7.2. Els gremis de mar ... 295
El gremi de pescadors ... 296
El *Gremio de Mareantes* ... 298
El *Gremio de Mar de la Matrícula de Mataró* ... 299
7.3. Les escoles nàutiques ... 302
L'Estudi de Pilots d'Arenys de Mar ... 302
L'*Estudi Nautich* de Mataró ... 303
En conflicte obert ... 308
La gestió de les escoles ... 313
L'alumnat ... 316
De la precarietat a l'agonia ... 320
7.4. Drets o deures? ... 324
...este tributo sigue la persona como la sombra el cuerpo... ... 325
Cargas concejiles ... 328
Els allotjaments ... 330
Les exaccions feudals ... 336
Coman piedras los canónigos ... 338

L'hospital inexistent 343
VIII. CONFLICTES EN EL MAR 347
El context internacional 347
IX. DE L'AGONIA AL NAIXEMENT D'UNA NOVA SOCIETAT O DE L'ANTIC RÈGIM A LA MONARQUIA LIBERAL 355
Buit de poder 356
En zona de ningú 357
Mobilitzats 357
L'alenada liberal 360
El retorn del *Deseado* *361*
Constitucion o muerte 362
Contrarevolució 365
Malcontents 372
Rotos los vinculos del orden social 376
Partes de tranquilidad (relativa) 379
CONCLUSIONS I BALANÇ 385
ANNEXOS 395
BIBLIOGRAFIA 419

AGRAÏMENTS

Aquest llibre no hauria estat possible sense l'entusiasme i l'estimació de Glòria, la meva esposa, amb qui per aquest motiu he compartit moltes jornades de recerca arxivística i llargues postes de sol a Castella.

Els meus fills Arnau i Martí han esperonat el meu treball i hi han donat suport sempre, sense fissures. A ells el testimoni públic del meu agraïment.

L'amic Pere Lluís Fernández, amb el seu bon fer i coneixement, em féu tota mena d'assenyades recomanacions sobre el manuscrit original.

Roger Armengol, curós i exigent amb el seu treball de maquetació, fou el responsable de donar imatge i forma a un munt de pàgines sense gaire pretensions estètiques.

Carlos Martínez Shaw, com a mestre i amic, em féu tota mena d'indicacions sobre el contingut d'aquest llibre que, amb el seu saber, ha enriquit.

El meu agraïment a Joaquim Llovet, degà i mestre dels historiadors mataronins, per la seva amistat i per haver volgut prologar aquestes pàgines.

Tots ells són corresponsables de la satisfacció que em produeix posar a les mans dels lectors aquesta obra escrita amb la il·lusió de compartir amb ells una part de la nostra història que dormia als arxius.

Novembre 2012

Si vas néixer de la mar com la petxina,
et voldria de la mar, com vela blanca

Josep Punsola, Mataró

Tots els homes són reis, reines són totes
les dones, i prínceps els treballs de tothom

José Saramago, *Memorial del Convent*

PRÒLEG

La necessitat de disposar d'un nombre massiu de personal per tal de poder amarinar les naus reials va fer emanar des de temps reculats algunes disposicions administratives encaminades a assolir aquest objectiu. No fou fins als borbons, però, durant el segle XVIII, que amb aquesta mateixa finalitat s'implantà la institució anomenada Matrícula de Marina a tot l'Estat. Per la Reial cèdula de 1737 es concedí als matriculats l'exclusiva d'exercir qualsevol ofici relacionat amb el mar (navegació, pesca, construcció naval), però aquests quedaven obligats a servir l'Armada i a fer les campanyes a les naus reials quan se'ls cridés. Més endavant, l'Ordenança de 1751 va acabar de lligar els homes de mar al servei de l'Armada. Mitjançant una normativa semblant, i per fer-la més operativa, dividí el litoral hispànic en províncies de marina, cadascuna sota el comandament de l'anomenat *ministro de marina*, amb un estol de funcionaris (subdelegats, auditor, assessor, zeladors, etc.) per administrar-la.

Mataró fou la capital d'una d'aquestes províncies marítimes, la que comprenia tota la costa des de Tiana fins a Tossa. Una gran extensió, doncs, amb moltes poblacions vinculades al mar.

El treball de Joan Giménez va destinat a historiar precisament la província marítima de Mataró des del seu inici fins a la seva desaparició l'any 1867. No li ha estat una tasca fàcil, perquè és un tema poc conegut, que ha ocupat pocs historiadors, i a penes apareix a les històries generals. L'únic llibre publicat sobre la nostra província data de 1979 i encara es limita al segle XVIII. Li ha calgut, doncs, anar directament a la recerca de les fonts documentals, la gran majoria conservades en arxius dispersos, i alguns ben llunyans, certament. Però se n'ha sortit.

Amb aquest llibre el lector podrà conèixer a fons en què consistia la Matrícula de Marina, i com afectava els marins i pescadors de la nostra ciutat i de moltes altres poblacions de la costa catalana, coneguda en temps passats amb el nom de costa de Llevant.

En aquesta obra que prologuem també es fa un repàs de les activitats econòmiques a la província relacionades amb el mar, com ara la construcció naval, la navegació, la pesca, la negociació marítima i, de retruc, el contraban i els naufragis. L'autor tampoc no escatima l'ús d'estadístiques per fer el text més comprensible, sobretot quan és per fer comparacions numèriques amb altres províncies marítimes del Terç de Llevant, o amb poblacions de la mateixa província

mataronina. També estudia les escoles de nàutica, com les d'Arenys de Mar i de Mataró, amb els seus conflictes, el detall del nombre d'alumnes i llur evolució històrica. Afegim ací que Giménez ha pogut trobar Viso del Marqués, i publica els acurats plànols originals de l'edifici de l'escola de nàutica mataronina que el gremi féu aixecar en terrenys de la drassana, ara avinguda del Maresme, avui encara existent, bé que amb algunes reformes.

L'autor estudia les revistes d'inspecció que en uns anys determinats passaren a la província uns funcionaris de marina, que descriuen les activitats que hi havia a les poblacions de cada demarcació.

Igualment hem de remarcar que el treball s'ocupa d'un tema poc conegut, el de les que ell anomena "les dones de mar". No es tracta de dones inscrites a la Matrícula, perquè només s'hi admetien homes, sinó del fet que a les dones, com a esposes o mares de matriculats, els calgué més d'una vegada acudir a les autoritats de marina. Les dones, explica Giménez, "pels seus vincles familiars amb els homes matriculats, les encasellava dins la jurisdicció de marina i en darrer terme les feia coresponsables de les actuacions dels seus marits si incomplien les obligacions de l'Armada".

El darrer capítol, que es titula "De l'agonia al naixement d'una nova societat o de l'Antic Règim a la Monarquia Liberal", és una mirada als fets socials i polítics esdevinguts a la província a la primera meitat del segle XIX. És, per dir-ho d'una altra manera, la repercussió que tingueren tots aquests fets en la documentació de la província marítima que l'autor ha cregut convenient, amb raó, d'incorporar al treball. Els escrits dels funcionaris locals adreçats als seus superiors són una aportació al coneixement dels esdeveniments socials i històrics que s'anaven succeint, explicats d'una manera objectiva, atès que aquests informadors no n'eren pas part interessada.

Pel que fa al mètode emprat per Giménez per a la justificació documental, només cal dir que és l'habitual en aquest historiador. Ens referim al fet que sol incloure una àmplia transcripció del document a bastantes de les nombroses notes a peu de pàgina. Això és, sense cap mena de dubte, una estimable ajuda per al lector que vulgui aprofundir més en un punt concret de la matèria o conèixer amb més detall un episodi històric determinat, pel fet que el situa dins el mateix context en què es produïren els fets.

Per últim, també cal tenir present la dedicació i l'esforç que ha suposat a l'autor aconseguir reunir una documentació dispersa, com ja hem dit al principi, i sobretot la constància que ha tingut a desplaçar-se i fer estades a Viso del Marqués, a la Manxa (Ciudad Real), per poder investigar en els fons conservats a l'Archivo General de la Marina Alvaro de Bazán. És en aquest arxiu on, finalment, va anar a raure, fa uns anys, tota la documentació de marina de l'antiga província de Mataró. Avui aquesta institució constitueix, sens dubte, una font arxivística bàsica sobre el tema naval hispànic, indispensable de conèixer per tot historiador de la marina.

En definitiva es tracta d'una valuosa aportació a la historiografia local, que descriu una societat i unes activitats econòmiques que foren imprescindibles per al desenvolupament de Mataró i, per extensió, d'aquesta franja de la costa catalana, que gràcies als capitals generats en les activitats marítimes experimentà una precoç introducció a la Revolució Industrial que establiria les bases de la Catalunya del nostre temps.

Joaquim Llovet, acadèmic corresponent de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona i de la Real Academia de la Historia de Madrid.

INTRODUCCIÓ

«La Matricula, que en la Nueva Planta de Marina, a principios de este siglo se estimó util y precisa, tuvo por objeto asegurar metodicamente, y sin los inconvenientes de la practica anterior, Gente de Mar, que tripulase los Baxeles de la Real Armada; y Maestranza, que los construiera, y Carenara [...] no llegó a su perfeccion, hasta que en mil setecientos cinquenta y uno se expidieron las Ordenanzas y dieron las providencias correspondientes a su verificacion.»

Zalvide, M. *Reglamento de navegación y pesca.* 1773.

Al llarg de molts segles la vida dels homes i de les dones que vivien a les zones costaneres estigué fortament condicionada per l'omnipresència de la mar. Reprenent les paraules del mestre Braudel, les immenses planes líquides podien esdevenir alhora camí i frontera. Camí per a l'intercanvi econòmic, cultural, tecnològic –entre pobles i cultures diferents–, però també frontera d'ampli abast i seu de conflictes quan aquestes realitats –en lloc de ser compartides– eren motiu de confrontació entre nacions amb interessos contraposats.

Els homes i les dones que vivien del mar i a la vora del mar coneixien molt bé els fruits econòmics que es podien obtenir a través de les diverses activitats productives que el tenien com a comú denominador. També en sabien els perills: la traïdoria d'unes aigües no sempre amables, o la ferocitat de la pràctica del cors dels adversaris quan aquest s'ensenyoria no sols del mar sinó dels masos dispersos prop de les ribes i de les viles costaneres. Tanmateix, no fou fins al segle XVIII i la primera meitat del següent quan els homes i dones de mar s'hagueren d'enfrontar a nous reptes que, paradoxalment, venien de terra endins.

L'edat moderna s'encetà amb l'obertura de les rutes oceàniques i la subsegüent creació dels grans imperis colonials. Aquests hagueren de dotar-se d'importants flotes de navilis mercants i de guerra per al sosteniment del sistema colonial. Els conflictes entre les grans potències europees pel control dels nous espais per colonitzar i la consegüent *cursa armamentística* per tal d'assolir la supremacia en el mar generaren un creixement com fins aleshores mai s'havia vist de les armades dels respectius països. La construcció de vaixells i la seva dotació amb equips d'homes capaços del bon fi de les empreses nàutiques i militars esdevingué un dels reptes de les monarquies modernes.

A Espanya la monarquia borbònica, a més d'impulsar una modernització de l'aparell estatal, emprengué una lluita –tant ferotge com inútil– per assolir quotes de poder cada vegada més àmplies en el context internacional però, també, per assegurar el preuadíssim comerç colonial. Un instrument eficaç per assolir aquest objectiu era disposar d'unes forces navals aptes per competir amb èxit amb la gran potència que representava la Gran Bretanya.

A l'hora de bastir una armada capaç de competir amb un enemic tan sòlid i poderós, hom fixà la mirada en l'ingent capital humà i tècnic que significaven tots els homes i les dones que vivien de les indústries vinculades al mar en els milers de quilòmetres de costa que tenia en aquell moment la Monarquia Hispànica. Aquesta opció presentava uns avantatges inqüestionables: era una manera ràpida i gratuïta d'aconseguir mà d'obra ja formada, en la qual l'administració no havia esmerçat ni un diner i que, una vegada en servei, representava uns costos molt baixos atès que els salaris –si s'arribaven a cobrar– eren ínfims (FERNÁNDEZ, R.; MARTÍNEZ SHAW, C., 1995, 243).

Calgué confegir un teixit molt espès de reglaments i ordinacions que, semblantment a una xarxa de malla molt estreta, arribés a condicionar i constrènyer les vides de centenars de famílies i de milers de persones per tal d'aconseguir que els seus membres masculins estiguessin disponibles durant tota la seva vida productiva, a les ordres dels funcionaris reials, a qualsevol dels set mars on els seus coneixements navals fossin necessaris per al servei dels interessos de la monarquia.

L'objectiu de les pàgines que segueixen és doble. En primer lloc estudiar com es confegiren i es desenvoluparen les institucions que havien de controlar els homes de mar. I en segon lloc analitzar la vida, les institucions i les activitats econòmiques que tenien el mar com a referent últim. També, especialment, intentar comprendre com la legislació de l'Estat modern els afectà, com fou viscuda i, en molts casos, obviada pels qui n'havien de patir les conseqüències de manera més directa.

Per realitzar aquesta recerca s'ha escollit un dels quatre àmbits en els quals fou dividit el litoral català, el comprès entre Tiana i Tossa, que fou oficialment definit com a província marítima de Mataró. Pel que fa a la cronologia s'ha optat per analitzar el procés des dels grans projectes que crearen el cos normatiu de la Matrícula de Marina, entorn dels anys centrals del segle XVIII, fins al moment en què perdé la seva efectivitat, aproximadament un segle després. L'any 1979 l'historiador Joaquim Llovet escrigué *La matrícula de mar i la província de marina de Mataró al segle XVIII*. Passats més de trenta anys des de l'elaboració d'aquesta obra, els avenços historiogràfics i, principalment, les noves fonts arxivístiques disponibles han permès replantejar de bell nou la problemàtica aprofundint molts dels aspectes allí tractats i assenyalant-ne de nous, tot ampliant la cronologia.

I. LA MARINA CATALANA ALS SEGLES XVIII-XIX: LA COSTA DE LLEVANT

«Més homes, més ben repartits, que viuen més temps. Conreus més estesos, més intensius, més especialitzats. Intercanvis multiplicats a l'interior del país, a la Península i enllà dels mars.»

Pierre Vilar

Aquestes paraules del mestre Pierre Vilar, referides a la Catalunya dels anys 1720-1780 (FONTANA, J., 1988, 10), posen l'accent en l'abast de les transformacions demogràfiques i econòmiques que s'esdevingueren al Principat durant el segle XVIII.

Si en alguna part del territori aquests canvis modificaren d'arrel el panorama productiu fou a la Catalunya litoral i, més concretament, a la zona que tradicionalment s'ha denominat costa de Llevant, des del nord-est de Barcelona fins a Sant Feliu de Guíxols, espai que passaria a constituir a mitjan segle XVIII la província marítima de Mataró. L'especialització agrícola –centrada en aquests indrets en la viticultura– i unes activitats manufactureres que estaven entrant en un procés de protoindustrialització trobaren en l'eixam de petites embarcacions que solcaven la mar un mitjà per difondre's a altres mercats cada vegada més llunyans, amb la qual cosa el sistema es retroalimentava. Vilar definí els agents fonamentals d'aquest procés amb tres mots emblemàtics: la botiga, la barca i la companyia (VILAR, P., 1968, IV, 160). Tal com indicà l'autor de *La Catalogne*, a la darreria del segle XVII i primeria del següent no s'havien produït diferències significatives respecte a les etapes històriques precedents. L'activitat marítima pivotava entorn d'unes àrees ben definides: els ports del litoral peninsular, les àrees mediterrànies del sud de França, les costes italianes i algunes incursions a les costes nord-africanes. Tanmateix, entre el 1744 i el 1755 les embarcacions catalanes avançaren regularment fins a Cadis per arribar a Lisboa i Galícia. En el període 1756-1770 la flota catalana emprengué decididament el camí cap a Amèrica amb l'impuls de les primeres mesures liberalitzadores del comerç americà, i fou a partir dels anys 1770-1780 que les naus catalanes no només s'adreçaren a les colònies hispàniques sinó que

atenyeren els ports més llunyans del nord d'Amèrica i del nord europeu (VILAR, P., 1968, IV, 345). Josep M. Delgado, en estudiar el mateix fenomen, delimità el genèric *barca* en dues categories: les embarcacions de tràfic, dedicades al cabotatge, i les naus de comerç destinades a les empreses atlàntiques. Segons aquest autor, fins a l'any 1765 el tràfic costaner era el predominant. Citant Fàbrega i Barri descrigué amb cert detall les activitats de les embarcacions de la costa de Llevant[1].

Assenyalà també que, durant aquest període, les barques de tràfic catalanes estigueren intensament vinculades al desenvolupament de la via indirecta del comerç colonial que es realitzava trametent tota mena de productes a la ciutat de Cadis, des d'on s'exercia el monopoli del comerç amb Amèrica. En els viatges de retorn es redistribuïen els productes colonials allí carregats (DELGADO, J.M., 1979, 32). Aquesta flota estava formada per un eixam de llaguts, llondros, canaris i xabecs que no superaven les 100 tones d'arqueig. Pels mateixos anys la flota anomenada de comerç estava integrada per pincs, bergantins, pollacres, sageties, fragates, etc. que desplaçaven, generalment, més de 100 tones però que segons el mateix autor no podien competir, per les seves característiques, amb les grans flotes de l'època com foren la britànica, la francesa o l'holandesa.

El nombre i la distribució de la marineria catalana durant el primer quart del segle XVIII també presenta dades rellevants per a la reflexió.

MARINERS I PESCADORS A CATALUNYA 1726

Població	Homes que han navegat únicament pel Mediterrani	Homes que han navegat per l'oceà
Badalona	82	
Tiana	18	
Alella	7	
Premià de Mar	13	
El Masnou	50	
Vilassar de Mar	87	2
Mataró	519	72
Llavaneres	15	
Caldes d'Estrac	48	
Arenys de Mar	135	9
Canet	250	22
Pineda	16	2

1. «Les barques de la costa de llevant anaven a Barcelona, Tarragona, Alacant, Cartagena, Cadis. Hi duien carbó d'alzina, plats i olles, cèrcols de fusta de castanyer, corbes i ralls de roure per als carreters, peces de fusta blanca per a fer cadires; i tornaven amb càrrega de sal, garrofa, vi, arròs per a les viles de la costa i de terra endins.» DELGADO, J.M. 1979, 31.

Població	Homes que han navegat únicament pel Mediterrani	Homes que han navegat per l'oceà
Malgrat	28	
Sant Pol	42	
Blanes	106	
Lloret	38	
Tossa de Mar	65	
Sant Feliu	206	
Calonge	9	
Palamós	126	
Palafrugell	54	
Begur	27	
Pals	3	
Torroella de Montgrí	20	
L'Escala	108	
Castelló d'Empúries	16	
Roses	27	
Cadaqués	123	
La Selva de Mar	63	
Llançà	62	
Castelldefels	8	
Sitges	260	50
Vilanova	216	22
Cubelles	15	
Cunit	8	
Calafell	7	
Creixell	15	
Torredembarra	60	
Altafulla	66	
Tamarit	9	
Tarragona	153	
Vila-seca	31	
Cambrils	31	
Mont-roig	18	
Tortosa	236	52
Barcelona	85	
TOTAL	**3.581**	**231**

Font: DELGADO, J.M. 1979, 33-34.

D'aquests 3.812 homes, tan sols un 6% havien navegat per l'Atlàntic, fet que demostra la dimensió preferentment costanera i mediterrània cap a la qual es decantava l'activitat de la flota catalana en aquestes dates primerenques del segle XVIII.

Tanmateix, alguns indicis són suggeridors. Focalitzant la recerca en els homes que havien navegat per l'oceà a les poblacions de la costa de Llevant, aquests representaven el 46% de la mostra. Destacaven sobre manera els 72 mariners mataronins que declaraven haver fet navegacions oceàniques. I insistint en aquestes mateixes dades, la distribució geogràfica de la marineria permet constatar que les poblacions compreses entre Tiana i Tossa aportaven el 40% dels efectius humans catalans dedicats a la navegació.

Atenent aquestes xifres, J.M. Delgado escrivia: *no dudamos en considerar a Mataró, Tortosa, Sitges, Vilanova, Canet y Arenys de Mar como las pioneras de la marina –y por extensión del comercio colonial catalán*, i afirmava que fou en aquests sis ports on es féu l'adaptació de la barca a la navegació d'altura gràcies a l'experiència adquirida pels seus mariners (DELGADO, J.M., 1979, 34).

L'estudi de les embarcacions matriculades a Catalunya a l'inici de la segona meitat del segle aporta altres dades sobre l'evolució d'aquest procés.

EMBARCACIONS MATRICULADES A CATALUNYA ANY 1765

Província marítima	Embarcacions de comerç	%	Embarcacions de tràfic	%
Barcelona	11	9,6	24	4,3
Sant Feliu	1	0,9	85	15,2
Mataró	87	76,4	227	40,7
Tarragona	-	-	171	30,7
Tortosa	15	13,1	51	9,1
TOTAL	**114**	**100**	**558**	**100**

Font: DELGADO, J.M., 1979, 36.

A partir d'aquests evidències, J.M. Delgado passava a ponderar l'extraordinària importància de la marina catalana en el context espanyol en aquesta data afirmant que les seves xifres sobrepassaven la matrícula mercant del Departament de Cadis, que el mateix any comptabilitzava 79 embarcacions de comerç i 439 de cabotatge mentre que Catalunya superava amb escreix aquestes xifres (DELGADO, J.M., 1979, 37). Això implicava que el comerç colonial que es realitzava des de Cadis de ben segur que utilitzava les naus catalanes per a les seves activitats, abans que els naturals del Principat poguessin negociar directament amb els mercats americans.

De la distribució per províncies marítimes tornava a destacar el paper rellevant de la província marítima de Mataró, que ocupava més del 76% de les

embarcacions de comerç i el 40% de les de tràfic de tot l'àmbit català. Cal assenyalar que la seva flota no era pas exclusiva de la capital, sinó que poblacions com Canet, Tossa, Lloret, Blanes o Arenys de Mar tenien una intensa activitat marinera tant en les grans navegacions com en les costaneres. Les províncies marítimes de Tortosa i Tarragona semblaven més dedicades al tràfic de cabotatge.

Per això de les dades de 1765 J.M. Delgado també en deduïa una especialització dels diferents ports. Destacava Canet com a port dedicat a l'exportació de mercaderies a grans distàncies. Citava els ports de Barcelona, Blanes i Mataró amb una important flota mercant, però inferior a la pesquera, i qualificava com a ports destinats exclusivament al cabotatge els de Sitges i Vilanova.

Carlos Martínez Shaw dedicà el seu treball emblemàtic *Cataluña en la carrera de Indias* a estudiar les relacions comercials del Principat amb Amèrica entre 1680 i 1756. Als estudis que dedicà al finançament de la flota catalana constatà la construcció o compra feta a Mataró entre els anys 1690 i 1709 de 13 bastiments documentats a les rutes de Cadis i de Lisboa (MARTÍNEZ SHAW, C., 1981, 21), fet que certificava, segons aquest autor, la presència de naus catalanes a Amèrica amb anterioritat a les disposicions del lliure comerç. Incidint en aquesta mateixa línia detectà l'arribada a Lisboa entre els anys 1675 i 1712 de 18 expedicions catalanes: 9 de Salou, 5 de Barcelona i 4 de Mataró (MARTÍNEZ SHAW, C., 1981, 73). En estudiar la colònia mercantil catalana a Cadis entre 1744 i 1756 hi trobà una important presència d'homes de la costa de Llevant[2]. Així, féu evident que els Cruanyes, els Xiqués i els Ferrer de Canet navegaren assíduament en les seves embarcacions –des de Cadis fins a diferents ports americans– entre els anys quaranta i cinquanta del segle XVIII (MARTÍNEZ SHAW, C., 1981, 112-115).

L'eclosió de la marina catalana havia de venir pocs anys després amb les mesures liberalitzadores del comerç americà. Per a Delgado els anys compresos entre 1778 i 1793 significaren l'apogeu d'aquesta etapa. Per avalar aquestes afirmacions publicà interessants dades referides a la construcció naval del Principat entre 1776 i 1800 que reflecteixen la importància que assolí la demanda de bastiments destinats, majoritàriament, a la negociació amb el Nou Món i com aquesta navegació i la conseqüent negociació es convertí en una activitat primordial de l'economia catalana. Aquesta ingent tasca constructiva adquirí un relleu remarcable a les poblacions de la costa de Llevant.

El desvetllament del comerç colonial topà a la darreria del segle XVIII amb la conflictivitat entre les potències europees, que tingué en el mar un dels seus escenaris privilegiats. Així, s'ha destacat com el bienni 1785-1786, després del Tractat de Pau de Versalles, marcà un dels punts més elevats del període, mentre

2. «9 canetencs, 6 barcelonins, 6 mataronins, 4 arenyencs, 3 palafrugellencs, un calellenc, un santfeliuenc i un vilanoví.» MARTÍNEZ SHAW, C. 1981, 107-108.

que les guerres amb la Gran Bretanya de final de segle marcaren profundament el declivi d'un model.

LA CONSTRUCCIÓ NAVAL A CATALUNYA SEGONS LES ESCRIPTURES DE PROTOCOLS ENTRE ELS ANYS 1783 I 1800

Any	Unitats construïdes	Quintars
1776	3	11.540
1777	3	14.690
1778	2	7.600
1779	-	-
1780	1	4.300
1781	-	-
1782	-	-
1783	2	12.000
1784	4	14.000
1785	7	28.000
1786	19	56.500
1787	4	12.400
1788	2	4.300
1789	8	20.200
1790	5	12.400
1791	3	5.200
1792	7	20.800
1793	9	24.500
1794	5	15.800
1795	4	13.000
1796	7	19.400
1797	4	11.600
1798	5	15.105
1799	2	10.535
1800	3	15.200
TOTAL	**109**	**349.770**

Font: DELGADO, J.M., 1979, 42-43.

El treball de Joaquim Llovet sobre la matrícula de la província marítima de Mataró permet posar xifres a aquesta evolució. Entre els anys 1767 i 1781 documentà 171 contractes per anar des de Barcelona fins a ports americans, que fan una mitjana d'11,4 viatges per any. El màxim s'assolí amb la xifra de 28 contractes l'any 1777. El mínim, de 3 contractes, fou a l'any 1781 (LLOVET,

J., 1980, 173-176). Però en analitzar una sèrie més àmplia de viatges –de les mateixes característiques que els anteriors– compresos entre els anys 1783 i 1800, aquests ascendiren a 742. El màxim anual es produí l'any 1792 amb 91 contractacions i el mínim l'any 1799 amb 9 expedicions contractades. La mitjana anual en el període assolí la xifra de 41 contractes.

CONSTRUCCIÓ NAVAL A LES DIFERENTS DRASSANES ENTRE ELS ANYS 1783 I 1800

Població	Unitats construïdes en quintars
Arenys de Mar	109.945
Barcelona	83.575
Mataró	73.200
Canet	40.850
Calella	11.900
Lloret	7.400
Badalona	6.000
Palamós	5.500
Blanes	5.500
Pineda	3.000
Sant Feliu	1.500
Tossa	1.400

Font: DELGADO, J.M., 1979, 43-44.

Els ritmes de creixement de l'activitat marítima queden ben palesos amb aquestes xifres. Sols les dificultats bèl·liques del tombant de segle feren minvar aquesta frenètica activitat. Tanmateix, no és només aquesta la lliçó que es pot extreure de les xifres aportades per Llovet. De les dades presentades per l'autor es ve a conèixer la procedència dels patrons d'aquests viatges atlàntics que partiren de Barcelona per al període 1783-1800.

CONTRACTES SIGNATS PER PROVÍNCIA MARÍTIMA ENTRE 1783 I 1800

Província marítima	Contractes signats	%
Barcelona	181	24,5
Mataró	382	51,5
Tarragona	102	13,7
Roses/Palamós	43	5,8
Altres	34	4,5
TOTAL	**742**	**100**

Font: LLOVET, J., 1980, 173-176.

Així, doncs, en el moment de plenitud de l'activitat marítima del segle XVIII, la presència dels homes de mar de la costa de Llevant fou notablement significativa.

Afinant més en l'observació de les xifres de contractes signats entre 1770 i 1800 per a viatges a Amèrica des de Barcelona amb patrons de la província marítima de Mataró, es pot refer la jerarquia de les poblacions més marineres de la demarcació.

CONTRACTES SIGNATS PER POBLACIÓ ENTRE 1783 I 1800

Població	Contractes signats	%
Arenys de Mar	193	39,1
Mataró	111	22,6
Canet	84	17,1
Calella	34	7,0
Lloret	27	5,4
Blanes	26	5,2
Tossa	11	2,2
Sant Pol	3	0,6
Caldes d'Estrac	2	0,4
Vilassar de Mar	1	0,2
Pineda	1	0,2
TOTAL	**793**	**100**

Font: LLOVET, J., 1980, 178-193.

Totes aquestes dades permeteren a Llovet afirmar: *el nombre de matriculats de la província de Mataró fou sempre superior al de les altres del Principat, i [...] sobrepassà, àdhuc, el de moltes altres províncies de la Monarquia Hispànica* (LLOVET, J. 1980, 195).

El convuls inici del segle XIX, amb les guerres napoleòniques i la posterior insurrecció de les antigues colònies americanes, condicionà notablement el desenvolupament de les activitats marítimes. La resta de la centúria, tot i haver estat considerada per Ricart i Giralt part integrant del que ell anomenà *segle d'or de la marina catalana*, tingué una evolució prou diferent.

Josep M. Fradera analitzà la navegació catalana del segle XIX i la considerà fruit de la fallida global del sistema de relacions exteriors de l'economia catalana heretat del segle XVIII (FRADERA, J.M., 1986, 113). Aquest autor assenyala, com a indicador de la nova situació, els problemes del sucre antillà per ser absorbit pel mercat català, i també la dificultat de la seva exportació a altres zones del Mediterrani oriental –on era intercanviat per cereals– d'ençà que les autoritats espanyoles decretaren mesures proteccionistes sobre els cereals l'any 1820.

Seguint Fradera, en els anys successius l'antic model de relacions comercials

fou substituït pel que l'autor anomena un nou sistema de relacions exteriors basat en el model industrial. Aquest es basà en tres circuits: la ruta del *tasajo*, el comerç directe amb les possessions antillanes i el circuit del cotó en floca procedent dels Estats Units. Aquest procés es pot resseguir perfectament a partir de l'evolució de la negociació que es dugué a terme des de les poblacions de la costa de Llevant. Es pot adduir com a exemple el testimoni de la pollacra *Nostra Senyora del Carme*, comandada pel capità Josep Fornells de Mataró –que serà estudiada en aquest mateix treball–, que a la darrera dècada del segle XVIII negociava activament amb Montevideo i Veracruz amb producció manufacturera local: indianes, mitges, puntes, paper, petita metal·lúrgia i aiguardent.

Joaquim Llovet il·lustrà en un dels seus darrers treballs el mateix tipus de negociació a càrrec del capità Moreu de Calella, que navegà a Amèrica durant el convuls període de la Guerra del Francès amb tot un ventall de productes, molts dels quals produïts a la mateixa població (LLOVET, J., 2009).

En canvi la nissaga vilassarenca dels Sust, que navegà incansablement des dels anys quaranta del segle XIX fins a la primeria del segle XX, és el paradigma del model descrit per Fradera: exportació de vins, oli, farina i sal vers el Río de la Plata, remuntada per aquesta via fluvial fins a arribar als *saladeros* on s'havia de carregar el *tasajo* que seria conduït a Cuba. A final del segle XIX el sucre ja no era una mercaderia atractiva per al retorn. Ocasionalment podien ser-ho el coure, el tabac i, en alguns casos, l'aiguardent de canya. És per això que, gairebé de manera inevitable, la tornada es feia recalant en algun port nord-americà per carregar el cotó en floca, també la fusta de roure i, fins i tot, en dates molt avançades, petroli (GIMÉNEZ, J., 2009).

La participació de les naus maresmenques i en concret les de Vilassar de Mar en la ruta del *tasajo* fou tan intensa que competien entre elles a l'hora de comprar al Río de la Plata la carn destinada a Cuba. El propietaris dels *saladeros* aprofitaven aquesta situació per apujar els preus del seu producte, fet que originava expressives exclamacions, com les del capità Jaume Sust Alsina l'any 1879.[3]

El cotó, com a mercaderia de retorn, esdevingué clau per entendre el desenvolupament de la navegació entre els anys trenta i quaranta del segle XIX (FRADERA, J.M., 1985, 157). És per això que Fradera afirmà que la industrialització catalana condicionà la projecció colonial i americana en el segle XIX, mentre que la manca d'aquesta industrialització en el conjunt espanyol abocà aquestes zones a un major grau de dependència i vinculació amb els mercats dels grans països industrials europeus (FRADERA, J.M., 1985, 155). Per valorar la significació d'aquest darrer esclat de la marina catalana al segle XIX poden ser il·lustratives les dades publicades per P. Pascual.

3. «En 10 o 12 días la carne se ha puesto de 39 a 46 debido a los de Vilasar. Bien por los vilasaneses: hurra. ¿No es verdad que merecemos un aplauso?» (GIMÉNEZ, J. 2009, 175)

CONSTRUCCIÓ NAVAL A CATALUNYA DURANT EL SEGLE XIX

Drassana	Tones	%
Tossa	210	0,1
Lloret	17.038	14,9
Blanes	28.008	24,4
Malgrat	913	0,7
Calella	2.679	2,3
Canet	3.342	2,9
Arenys de Mar	23.488	20,5
Mataró	4.673	4,0
Vilassar de Mar	4.088	3,5
El Masnou	7.283	6,3
Total prov. marítima Mataró	91.722	79,6
Altres drassanes catalanes	22.603	20,4
TOTAL	**114.325**	**100**

Font: PASCUAL, P., 1991, 302. En aquesta gràfica només es comptabilitzen les embarcacions que tenen més de 80 tones d'arqueig.

Una altra vegada les dades posen de manifest el paper singularíssim que tingueren les poblacions de la costa de Llevant en aquesta darrera fase de l'esplendor de la marina catalana. Pràcticament el 80% de la construcció del Principat es desenvolupava en aquestes localitats a remolc de les necessitats d'un país que s'anava endinsant progressivament en la industrialització. La dependència del cotó americà fou un dels motors innegables de la navegació catalana a la segona meitat del segle XIX. La mecanització i industrialització del treball d'aquesta fibra possibilità el desenvolupament i l'eclosió de les activitats marítimes dels anys centrals del segle. Però aquesta mateixa industrialització es girà com un bumerang contra l'economia del mar.

El ferrocarril entre Mataró i Barcelona, l'any 1848, deixà malmesa per sempre més la navegació de tràfic entre aquests dos ports tan actius. L'avenç del vapor deixà fora de les mans dels motistes, o petits inversors, la titularitat de les embarcacions empeses per aquesta font d'energia, davant les quals la navegació a vela poc podia fer. En paraules d'un capità que visqué la transició d'una a altra manera de navegar, "els vaixells de vapor portaven el vent a la bodega" (GIMÉNEZ, J., 2009, 207). Hi hagué qui resistí navegant de la manera tradicional fins al tombant de segle. La corbeta *Habana*, patronejada pels Sust, navegava entre Barcelona, l'Havana i Brunswick (Geòrgia) encara a la primera dècada del segle XX. L'any 1907 naufragà davant les costes de Jacksonville (Florida). Era la seva darrera singladura però també la fi de tota una època i de tota una manera de fer, de viure i de treballar al mar.

Es tancava així un cicle de dues centúries escasses en les quals el panorama

econòmic i social de les poblacions de la costa de Llevant experimentà transformacions cabdals. El marc agrari de la fi del segle XVII, amb una notable especialització vitivinícola, una important xarxa de petites embarcacions dedicades al tràfic costaner i a la pesca –que emprava una mà d'obra prou coneixedora del seu medi de treball habitual–, l'existència d'obradors artesans dedicats a l'elaboració de mitges, mocadors, barrets, i fins i tot el treball casolà de les puntaires..., tot es veié fortament empès per les possibilitats que oferia el mercat americà.

Els estalvis de petits propietaris fluïren cap a la construcció naval a través del sistema de motes. Els canvis marítims –que finançaven la compra de mercaderies que les naus portaven a negociar– podien assolir un interès del 30% al Mataró del 1790. Algunes partides –mitges, paper– de petits negociants calellencs varen ser venudes pel capità Moreu amb guanys superiors al 200% l'any 1809. Gertrudis i Feliciana Moreu obtenien amb una partida de puntes de coixí la xifra més elevada de la mostra: 252,8%. Òbviament, també hi havia pèrdues, però la liquidació de la massa comuna d'una expedició a Veracruz l'any 1812 distribuïa uns guanys del 60,1% (LLOVET, J., 2009, 154).

Amb aquests estímuls la construcció naval era una garantia gairebé absoluta de guanys. Els randers distribuïen patrons i fil a totes les cases de la pagesia per tal d'elaborar les puntes de coixí, i inauguraven així una via pròpia de *domestic system*; els antics artesans tèxtils veieren néixer al seu costat companyies que fabricaven indianes o tallers especialitzats en l'elaboració de mitges amb aportacions de capital de mercaders i negociants; els propietaris agrícoles donaven terres a artigar per sembrar-hi vinya a rabassa morta i, alhora, cercaren els mitjans per destil·lar els seus alcohols de poca qualitat; els homes de mar veieren ampliar el marc de les seves activitats més enllà de l'oceà...

Aquesta intensificació de les activitats productives atragué població forana i el creixement demogràfic féu augmentar la demanda d'altres productes i serveis. La mecanització dels processos productius amb l'arribada del vapor a les dècades centrals del segle XIX es faria en un context econòmic, però també social, molt diferent del punt de partida. El cotó americà reemplaçaria els colonials. La seva escassetat generaria situacions conegudes com *fam de cotó* de dramàtiques conseqüències per a la naixent classe obrera.

El miratge de tot allò que tenia a veure amb Amèrica havia contribuït a desvetllar tot un conjunt de potencialitats que molt pocs contemporanis s'haurien atrevit a somiar a les darreries del segle XVII. Les poblacions de la costa de Llevant es trobaren entre les que més intensament visqueren aquestes profundes transformacions en el conjunt català. De ben segur que hi incidí de manera determinant l'existència i el desenvolupament –ja al segle XVIII– de les petites manufactures, citades anteriorment, que permetien trametre a les terres americanes productes amb un cert valor afegit, superior als productes agrícoles que negociaven als mateixos mercats altres poblacions o territoris catalans. Això permeté capitalitzar algunes d'aquestes activitats i esdevenir l'embrió de les em-

preses fabrils del segle XIX que nasqueren a les antigues poblacions marineres.

Les activitats marítimes es convertiren, doncs, en el fil conductor dels canvis que experimentà la societat catalana entre els segles XVII i XIX. La forta implicació que tingué la costa de Llevant en el comerç americà és la clau per interpretar l'elevat nivell d'industrialització que es desenvolupà a les principals poblacions costaneres del Maresme.

II. LA PROVÍNCIA MARÍTIMA DE MATARÓ: CREACIÓ, ESTRUCTURA, FUNCIONAMENT I COMPETÈNCIES

«Ninguna Provincia pide mas desvelo en el Ministro que esta segun sus sircunstancias; lo numeroso de su Matricula, la igualdad del Comercio en todas sus playas, la dilatación en consequencia de la magnitud de este de expediciones à America, Andalucia, Galicia, Francia, Italia y Rusia, tiene dispersa una gran parte de su marinería: las costumbres de sus Pescadores, que exercitándo su oficio en unos Mares escasos de pezes, se reparten tambien por otros Mares, yendose sobre las Playas de Barcelona, de Provenza y de Andalucia.»

Luis Muñoz de Guzmán. *Apéndice al Reglamento*. 1786.

2.1. MARC LEGAL

Una de les personalitats polítiques més rellevants del segle XVIII espanyol fou Zenón de Somodevilla, més conegut com Marqués de la Ensenada. Als anys quaranta d'aquest segle s'havia convertit en la persona més influent a la cort de Madrid i tenia a les seves mans les regnes del poder. Tenia un gran interès pels temes de marina, i en aquests anys adreçà al monarca un document amb les següents idees: *Proponer que V.M. tenga iguales fuerzas de tierra que la Francia y de mar que la Inglaterra sería delirio, porque la población de España no lo permite (...) pero proponer que no se aumente el ejército y que no se haga una decente marina, sería querer que la España continuase subordinada a la Francia por tierra y a la Inglaterra por mar* (SALAS, F.J., 1870, 192).

Les idees d'Ensenada sobre les causes de la conflictivitat amb les dues potències europees citades eren molt clares: *por antipatía y por intereses serán siempre los Franceses e Ingleses enemigos, porque unos y otros aspiran al comercio universal y el de España y de América es el que más les importa* (SALAS, F.J., 1870, 192).

Per assolir els seus objectius proposava, en referència a la marina, un ampli ventall de mesures: construcció d'arsenals, control de boscos i altres indústries auxiliars per a la navegació, recerca de tècnics d'altres països europeus, cons-

trucció de naus, etc. I en el seu projecte no deixava d'analitzar una qüestió cabdal: la dotació humana de la flota. Deia Somodevilla: *No es por esto mi ánimo afirmar que no habría en España suficientes marineros (...) pero si insistiré que de los mismos medios que Francia, Inglaterra y Holanda se valen, debe hacerlo V.M. para crear un cuerpo de marinería que se emplee en el Comercio y en la armada, lo cual se conseguirá si se siguen las reglas que se van estableciendo* (SALAS, F.J., 1870, 193).

Un *cuerpo de marinería*

Com es pot deduir de les paraules del marquès de l'Ensenada, un dels problemes cabdals era la dotació humana per a l'armada naval. Òbviament aquesta dificultat no era exclusiva de la Monarquia Hispànica, i els principals estats europeus de l'època se l'havien plantejat i havien assajat estratègies diferents per resoldre-la. Existien bàsicament dos models amb algunes fórmules intermèdies: el britànic o *impressment* i el francès o *système des classes.*

L'*impressment* implicava reclutar forçosament els homes que calgués per a la Royal Navy. En teoria els *impressed* eren els mariners professionals o els homes de la construcció naval, però a la pràctica el caràcter indiscriminat de l'*impressment* féu que anessin a parar a les naus delinqüents o homes que eren capturats per les patrulles o *gangs* que voltaven per les zones portuàries. Segons J.M. Vázquez existien les figures del *crimp captor* i el venedor de marineria, que s'aprofitaven de la dependència de l'alcohol d'alguns homes o dels enganys d'algunes dones, i a través d'una teranyina d'endeutament i usura aconseguien vendre les seves preses als oficials encarregats del *press* (VÁZQUEZ, J.M., 2005, 41).

A França es desenvolupà una altra modalitat de reclutament per a la Royal Armée: el *système des classes.* Fou impulsat per Colbert i consistia en la matriculació sistemàtica de tots els homes vinculats a les tasques de la mar: mariners, pescadors, calafats, mestres d'aixa, pilots, propietaris d'embarcacions etc. Cadascuna d'aquestes categories professionals quedava enregistrada en llibres on s'anotaven els serveis prestats per cada individu. Es féu una divisió del territori en districtes, al capdavant dels quals hi havia un comissari de marina, responsable del funcionament correcte de tot el procés. Els homes eren cridats a servir, per torns, la marina reial (VÁZQUEZ, J.M., 2005, 84-85). A canvi d'aquests serveis, tenien una sèrie de concessions en matèria fiscal o d'allotjaments i també l'exclusivitat per dedicar-se a la marineria o a la pesca.

El primer borbó espanyol optà per un model molt proper al francès. En la denominada *Ordenanza del infante almirante*, de l'any 1737, després d'una

ampul·losa introducció[1] es proposava: *para que los naturales de todas mis Provincias se aficionasen al tráfico de la mar (...) quan de mi real agrado sería, que se alistasse, y matriculasse toda la Gente de Mar de mis Dominios* (SALAS, F.J. 1870, 168). S'oferien avantatges als que s'allistessin –com no haver de ser quintats per a l'exèrcit de terra, eximir-los dels allotjaments o integrar-los en una jurisdicció pròpia– i a més se'ls concedia com a *privilegi exclusiu* poder-se dedicar a les activitats marítimes i pesqueres.

El caràcter genèric i voluntarista de les disposicions de 1737 féu que la seva aplicació fos poc efectiva. Ensenada fou qui emprengué la resolució d'aquest repte.

L'Ordenança de 1751

En aquest context es promulgava, l'1 de gener de 1751, la *Ordenanza para el régimen y gobierno de la marinería matriculada*, que havia de ser la normativa bàsica de la gestió dels temes de marina durant la resta del segle XVIII i bona part del segle següent.[2] Des d'un punt de vista legal l'ordenança reglamentava estrictament i escrupolosa tots els mecanismes necessaris per lligar els homes vinculats a la mar al servei de l'Armada Reial a través de l'instrument de la Matrícula de Marina.

Després d'haver dividit el litoral espanyol en els departaments del Ferrol, Cadis i Cartagena, es subdividí cadascun d'aquests en nou províncies per tal de fer més operatiu el control de la marineria. Les províncies del departament de Cartagena foren Vera, Cartagena, Alacant, València, Tarragona, Barcelona, Mataró, Sant Feliu de Guíxols i Palma a l'illa de Mallorca.

Així, l'Ordenança de 1751, a més de significar la consolidació definitiva de l'adscripció dels homes de mar per al servei reial, creà la província marítima de Mataró, que comprenia totes les poblacions costaneres situades entre Tossa i Tiana, i que havia estat constituïda per una reial ordre de 12 de desembre de 1750.[3] La resta del litoral català estava integrat, com ja s'ha indicat, per les províncies marítimes de Tarragona, Barcelona i Sant Feliu de Guíxols.

Aquest treball té l'inici en aquesta doble circumstància: la creació de la pro-

1. «Como la invisible Mano de la Omnipotencia colocó sobre los mares Occeano, y Mediterraneo, los Reynos, y Provincias, que en la Península de España componen, y forman mi Monarquia (...) que todos lo naturales de ellos se aprovechen de las ventajas, que deben al autor de la naturaleza, fomentando la Navegacion, y Comercio, que en todos los Estados es el Nervio, que sobstiene la gloria, y la opulencia de las naciones.» SALAS, F.J., 1870, 167.

2. «El Rey. Conviniendo á mi Servicio, que sin pérdida de tiempo, se trabaje en reglar la Marinería de mis Reynos, para asegurar su importante fomento, por medio de un establecimiento sólido de su gobierno (...) he mandado (...) se extracte el título de Ministros destinados en las Provincias à exercer la jurisdicción de Marina, con el fin de que desde luego se pongan en practica todo lo contenido en él...» *Titulo III*, 1751.

3. La província marítima de Mataró va ser creada per una reial ordre del dia 12 de desembre de 1750. Dades facilitades pel senyor Pedro Gil Alcaraz, capità de navili i director de l'*Archivo Naval de Cartagena.*

víncia marítima de Mataró en el context de la reestructuració de la política de marina borbònica, orientada a instaurar la Matrícula de Mar.

L'Ordenança de 1802

Tot i ser dictada l'any 1800, es publicà el 1802 i és més coneguda amb aquesta denominació.[4] L'ordenança tornà a plantejar, de bell nou, l'obligatorietat del servei a l'armada dels homes de mar.

Si bé el to i el plantejament podien semblar més liberals *–lejos de utilitzar mi autoridad soberana para compeler á nadie á matricularse, dexo á todo vasallo mio entera libertad de hacerlo ó excusarlo...* (*Ordenanza*, 1802, 43)–, qualsevol indici de la liberalitat reial desapareix en llegir les disposicions que segueixen, que continuaven sotmetent a una forçosa servitud al servei reial els homes que es dediquessin a les tasques marineres.[5]

On sí que hi hagué una novetat digna de destacar fou en el fet que el control de la Matrícula de Marina deixà de ser responsabilitat de funcionaris civils i passà a ser competència del cos militar de marina.[6]

1811. Una professió *noble y lucrosa*

Com ja és conegut, el buit de poder que es generà amb l'ocupació francesa de l'any 1808 donà lloc a un moviment polític de regeneració de la vida del país, que tingué un dels seus centres en la tasca que dugueren a terme les *Cortes Generales y Extraordinarias* que es reuniren a Cadis en un ambient d'exaltació liberal. Tanmateix, el poder executiu durant el període fou exercit pel Consell Suprem de Regència, i l'any 1811 les competències de marina d'aquest consell havien estat posades a les mans de José Vázquez Figueroa, oficial amb una dilatada experiència a l'armada. Fou aquesta persona l'encarregada de donar forma a una nova concepció de la Matrícula de Marina, que tingués en compte la nova ideologia liberal que impregnava bona part dels qui lluitaven contra les tropes napoleòniques.

El document presenta diversos apartats. En primer lloc fa un elogi de la tasca desenvolupada pels homes de mar destacant els serveis *a la patria y a la España peninsular y ultramarina.*[7] Tot seguit passa a descriure la situació real

4. *Ordenanza de S.M. para el regimen y gobierno de las matriculas de Mar.* Madrid, 1802.

5. «Pero cómo ningún hombre de mar ha de ocuparse en pesca, navegación, ni otra industria de mar sino los que estén alistados en la Matrícula.» *Ordenanza*, 1802, 43.

6. «Es mi voluntad que segun tengo resuelto por mi Real Decreto de 25 de abril de 1800 esten las Matrículas de mar a la inmediata y única orden del Cuerpo militar de mi Armada naval...» *Ordenanza*, 1802, 7.

7. AGMAB. Fondo Cartagena, 796. 9.6.1811. Mentre no s'indiqui el contrari les cites que segueixen pertanyen al mateix document.

que comportava la Matrícula de Marina per als homes de mar.[8] Val a dir que el text es converteix en un raríssim testimoni d'autocrítica emanat per la mateixa administració,[9] tot i que era fruit d'un context en el qual s'estava qüestionant l'ordre establert anteriorment per tal de justificar el nou model polític que es propugnava.

Segons Vázquez Figueroa el problema de la Matrícula de Marina no era tant en la institució com en la *falta de su cumplimiento.*[10] I més concretament en els abusos que, segons el seu parer, havia introduït la *privanza* de Godoy *que se nutría del suco y la sangre de todos.*[11]

Després de tots aquests preàmbuls es passava a fer una declaració d'intencions dels criteris que s'aplicarien en l'esdevenidor. Es tractava d'incentivar la presència dels mariners a l'armada oferint-los seguretats: *el marinero que mas sirva gozará mas.*[12] En aquesta mateixa línia es fixaven uns plusos econòmics quan els homes complissin els sis, vuit, quinze i vint-i-cinc anys de campanya.[13] I –en un tret típicament liberal, però d'aplicació molt limitada– s'oferia la condició d'oficial de l'armada als homes que complissin 28 anys de servei i es parlava de *carrera militar* a la qual els homes no accedirien per la força ni amb violència sinó estimulats pels avantatges d'*una profesion noble y lucrosa.*[14]

El secretari de marina considerava que la causa de tots els mals que patia la Matrícula de Marina era l'incompliment de les obligacions monetàries que la monarquia contreia amb els homes embarcats, i per pal·liar-ho proposava *la seguridad de sus pagos y sus fondos. Estos serán sagrados sin que mano alguna ose tocarlos para otro fin.* Per fer efectiva aquesta promesa proposava la crea-

8. «...y viendo por otra parte la triste experiencia diaria, el desaliento y tedio con que unos siguen, y otros abandonan tan precisa como laboriosa carrera...» AGMAB. Fondo Cartagena, 796. 9.6.1811.

9. «Halló que anticipada la vejez y caducidad por los immensos sufrimientos de sus tareas y privaciones; que mutilados sus miembros, o al impulso de las exterminadoras batallas navales, ó á al azarosa ocupación de sus fuertes y esforzadas faenas y maniobras, quedavan al fin expuestos á la mendicidad y beneficiencia de los que se duelan de su triste suerte; sin embargo de estarles prometidos invalidos que si se les asignan no se les pagan con la puntualidad debida sino con el retraso y postergación que es notoria a todos, y que si fenecen sobre el teatro de sus penas, llevan consigo la mas amarga de dexar á sus consortes y tiernos hijos en el llanto y el dolor de haver perdido á su unico sosten o su consuelo para siempre. Ymagenes tan tristes no pudieron menos de haver retraido de su carrera á este gremio de pacientes marineros y servidores de la patria y del Rey.» AGMAB. Fondo Cartagena, 796. 9.6.1811.

10. «...nada havia que los alentase á la perseverancia, porque si les estavan ofrecidos premios para su constancia, jamas se les dispensaron y una promesa ilusoria causa siempre un efecto positivo, contrario al que se busca en ella...» AGMAB. Fondo Cartagena, 796. 9.6.1811.

11. «Acavó el tiempo de la disipacion y la vanidad de las promesas de un privado que se nutría del suco y la sangre de todos. Otro es el presente. Otro el govierno y otra la inviabilidad de sus ofertas...» AGMAB. Fondo Cartagena, 796. 9.6.1811.

12. «...Si perece la patria, su primera y verdadera madre, cuidará de sus hijos. Si se imposibilita en defenza de la nación ella trabajará para él y le alimentará...» AGMAB. Fondo Cartagena, 796. 9.6.1811.

13. Els imports eren de 6, 9, 90 i 135 rals per a cadascun d'aquests períodes.

14. «Por fin los marineros deven des de oy mirar esta carrera militar no como una desgracia a que con violencia se creían arrastrados, sino como una profesión noble y lucrosa que emprendrán con voluntad y gusto.» AGMAB. Fondo Cartagena, 796. 9.6.1811.

ció d'un fons especial, aprovat per les corts generals, per aplegar les quantitats necessàries. Tanmateix hom era realista i afirmava que, fins passat un termini de dos anys, aquestes mesures no podrien ser efectives. Amb tot, tant les corts com el Consell de Regència assumien aquesta responsabilitat i aquest compromís davant els homes de mar.[15]

L'evolució dels esdeveniments històrics posteriors féu impossible l'acompliment d'aquests compromisos, com de tota l'obra legislativa de les Corts de Cadis, que a la vista dels fets hom considerà *non nata.*

El Decret de 1820

El triomf liberal de l'any 1820 –que donaria pas a l'efímer restabliment de la Constitució de 1812– dictà importants i innovadores mesures en l'àmbit de la gestió dels homes que havien de fornir la marina de guerra. El 27 d'octubre de 1820 Ferran VII rubricava el decret elaborat per les corts que havia de reestructurar i, en definitiva, modernitzar la Matrícula de Marina.El Decret de 1820 extingia l'Ordenança de matrícules de l'any 1802, així com tota l'estructura organitzativa i orgànica que comportava, i pretenia crear un nou model de relacions entre els homes de mar i el servei a l'Armada Reial.[16]

L'encapçalament era molt esperançador.[17] Tot seguit es començava a acotar la realitat: *todos los que quieran usar de esta libertad, y aprovecharse de las utilidades de la profesión o del ejercicio de la marina* havien de fer inscriure les seves dades en una llista especial d'homes de mar que estaria a càrrec dels ajuntaments.[18] Aquests els havien de lliurar una butlleta acreditativa, signada per l'alcalde i per un nou càrrec que es creà, l'anomenat *zelador de mar*, que era escollit per votació *á pluralidad de votos en escrutinio secreto.*[19] Cal emfatitzar l'abast i la significació històrica d'aquest fet, pel qual la gestió de la Matrícula de Marina passava no sols de mans de les autoritats militars a mans de les autoritats civils, sinó que part d'aquesta nova gestió la duria a terme una persona escollida en votació secreta pels mateixos homes de mar. Els zeladors eren els responsables de la gestió directa dels temes de marineria a cada ajuntament, i per primera vegada es legislava sobre els abusos que es podien exercir sobre els

15. «En la franqueza con que hablan las cortes y el consejo de Regencia hallará la gente de mar la mas constante prueva de la sinceridad y firmeza de sus ofrecimientos.» AGMAB. Fondo Cartagena, 796. 9.6.1811.

16. «En consecuencia de este decreto quedará extinguida la ordenanza de matrículas de mar del año 1802, [...] y suprimidas todas las plazas de las Comandancias, Ayudantías, Auditorías y Tenencias, las de Escribanos, Cabos, Prohombres, Alguaciles, Porteros y demas empleos, que por dicha ordenanza ó cualquiera otra órden se haya establecido para el régimen de las matrículas de mar...» AGMAB. Fondo Cartagena, 728. 23.11.1820.

17. «Todos los españoles tendrán libertad de navegar y pescar en todos los mares y rios, y de trabajar en todos los puertos y costas de mar...» AGMAB. Fondo Cartagena, 728. 23.11.1820.

18. AGMAB. Fondo Cartagena, 728. 23.11.1820.

19. AGMAB. Fondo Cartagena, 728. 23.11.1820.

homes reclutats.[20]

El decret es feia ressò d'un ideal manifestat ja durant la Revolució Francesa i intentava posar-lo a la pràctica: el servei militar com un deure de tots els ciutadans de la nació.[21] Cal emfatitzar que aquesta pràctica no s'arribà a implantar, tímidament, fins a l'any 1837 (SALES, N., 1974, 210) i, de manera plena, l'any 1878 (HEADRICK, 1981, 210). Restaven exclosos d'aquesta obligació els capitans o patrons propietaris d'embarcacions. L'obligatorietat del servei militar es limitava al període comprès entre els divuit i els quaranta anys, i més enllà d'aquesta edat cap home podia ser forçat a embarcar-se. A més, tots els homes de mar tenien llibertat d'establir-se a qualsevol lloc del litoral sempre que s'hi inscrivissin.

El Decret de 1820 establia que el nombre d'homes que calgués incorporar anualment havia de ser aprovat per les corts a proposta del govern. Una vegada assignat a cada ajuntament el nombre d'homes que li pertocava presentar, l'ajuntament i els zeladors havien de reunir els homes que fossin voluntaris i, si aquests no eren suficients, es podia recórrer al sorteig o la substitució d'uns per altres.

Els homes mobilitzats començaven a percebre els seus salaris des del primer moment i podien assignar a favor de les seves famílies la meitat de la paga. Una dada interessant –ateses les mancances cròniques de la monarquia de satisfer les pagues de la marineria– fou que els ajuntaments havien de proporcionar aquestes quantitats amb càrrec al seu propi pressupost. Es fixà la durada de les campanyes en un any, i amb sis anys de servei s'obtenia la llicència absoluta. D'acord amb l'esmentat decret, totes les competències que mantenien els comandants de marina sobre el control de les embarcacions (rols, patents, etc.) passaven ara als capitans de port.

Dissortadament tots aquests nous criteris entorn de la Matrícula de Marina foren tan innovadors com efímers. L'arribada de les tropes franceses l'any 1823 restablí l'absolutisme i amb aquest tota la vella manera de gestionar la problemàtica dels homes de mar. Jurídicament la Matrícula de Marina pervisqué fins a l'any 1873. Tanmateix, el sistema de reemplaçaments per a l'exèrcit, dictat l'any 1850, i el Codi Penal la buidaren de contingut.

L'estudi de la implantació de la Matrícula de Marina a Mataró s'ha fet d'acord amb la normativa de 1751, que fou la que tingué més llarga vigència.

Una reial ordre de 25 de juliol de 1867 vingué a suprimir la província ma-

20. «...estaran particularmente obligados los Zeladores á promover en los Ayuntamientos las reclamaciones contra las retenciones arbitrarias u opuestas a este decreto de los hombres de mar...» AGMAB. Fondo Cartagena, 728. 23.11.1820.

21. «Todos los hombres de mar cumplirán la obligacion comun á todos los españoles del servicio militar, haciéndolo en la Armada naval cuando sean llamados por la ley y serán exentos de él en tierra.» AGMAB. Fondo Cartagena, 728. 23.11.1820.

taronina per raons econòmiques[22], fet que originà un fort malestar a la població, tal com es deixa veure en algun comentari periodístic.[23] L'any 1845 una altra reial ordre havia fixat les característiques de la *bandera de matrícula* que havia d'onejar al pal major de les embarcacions per tal d'identificar la província a la qual pertanyien. Per a la de Mataró es determinà *bandera azul con cruz roja. El ancho de la cruz será la quinta parte del de la bandera* (BACARDÍ, A., 1881, 137). Posteriorment aquesta ensenya fou adoptada com a pròpia de la ciutat de Mataró.

2.2. ESTRUCTURA ORGÀNICA DE LA PROVÍNCIA

Cada província tingué una dotació orgànica de funcionaris que s'iniciava amb el *ministro de marina,* un *contador de navío,* un *auditor,* un *escribano* i un nombre variable d'*alguaciles.* En funció de la longitud de la costa de cada província es podia establir un nombre variable de districtes, davant els quals hi havia els subdelegats de marina, que actuaven a les ordres del ministre de la capital de província.

El ministre de marina

El ministre de marina exercia l'autoritat política i econòmica de la seva província sobre les competències que tenia atribuïdes i depenia orgànicament de l'intendent del seu departament, tot i que a Catalunya aquesta dependència es veié obstaculitzada per l'actuació de la Intendència del Principat, que mantingué plenament les competències de marina (LLOVET, J., 1980, 35).

Les ordinacions de 1751 reflectien amb una claredat meridiana quines eren les prioritats que s'encomanaven a la gestió del ministre de marina: *el gobierno, conocimiento, cuenta y razón de la gente de mar matriculada, de las maestranzas de carpinteros de ribera, y calafates, de las embarcaciones que hubiere en la extensión de su partido.*[24] A més d'això –en haver-se creat una jurisdicció especial de marina per a tots els homes i dones vinculats a la mar–, el ministre era el responsable de l'administració de justícia en aquest àmbit amb competèn-

22. «Pocos días quedan á Mataró para dejar su antiguo y hasta histórico nombre de capital de provincia marítima. La supresión de su comandancia y juzgado es ya un hecho cierto, y desde 1° de julio próximo queda Mataró como una Ayudantía de Marina, pasando esta Capital á refundirse á la Capital del Principado.» *Crónica Mataronesa* 9.7.1867. Citat per CUSACHS, M., 1993, 50.

23. «Por nuestra parte, y si fuera posible, quisiéramos que se retirara el mar de nuestra playa puesto que de poco sirve: al menos quedaria tierra para labrar y aprovechar los productos para los grandes centros donde se dejan Universidades y existen en grande escala los establecimientos de recreo.» Citat per CUSACHS, M., 1993, 51.

24. *Titulo III,* 1751. Capítol XXVI.

cies sobre els contractes marítims. Per aquesta raó li estava prohibit participar en qualsevol mena de negociació marítima. Tenia sota la seva gestió els boscos, la seva tala i el transport de les fustes destinades a la construcció naval. Havia de controlar el cultiu del cànem i la supervisió de les manufactures del cordam, de les lones i de la pega que s'emprava per embetumar les peces de les naus en construcció. La neteja i la seguretat dels ports, els molls i els fars estaven també sotmesos a la seva inspecció. El control de tota mena d'embarcacions, els noliejaments, els naufragis i les preses fetes per les naus armades en cors eren també competència seva. Talment tot el que fes referència a la pesca.

L'esperit reglamentista de l'Ordenança de marina de 1751 arriba a determinar minuciosament molts aspectes de la gestió del ministre. En iniciar el mandat havia de presentar el nomenament al seu antecessor i convocar, ambdós, les autoritats de la població, l'assessor de marina, l'escrivà i els altres funcionaris de marina. Davant tots ells el nou nomenat prenia possessió del seu càrrec. Després de prendre possessió, el ministre cessant li havia de lliurar les llistes de la Matrícula de Marina i altres documents de la capitania. I, abans que el ministre sortint abandonés la plaça, el seu substitut havia d'investigar si hi havia reclamacions en contra de la seva gestió per tal de resoldre-les o elevar-les a l'intendent.

Una de les primeres tasques que havia de realitzar el nou ministre era comunicar el relleu als subdelegats de la seva zona, i posteriorment havia de dur a terme una revista dels homes de mar i dels homes de mestrança del seu districte i verificar la identitat i la situació de cadascun d'ells. A més d'aquesta revista inicial, el ministre de marina havia de passar, anualment, per totes les poblacions que estaven sota la seva jurisdicció i comprovar l'estat de les llistes d'homes matriculats de cada indret –tenint en compte les indicacions que periòdicament li haurien fet arribar els subdelegats– per tal de tenir el nombre exacte d'homes classificats com a *hábiles, medianos ó nuevos,* i indicant dels qui fossin absents si es coneixia el seu parador o, en cas contrari, si s'havien de considerar desertors. Després d'aquesta revista anual calia trametre a la comptadoria del departament un resum estadístic on s'indiqués la situació de la Matrícula de Marina de cada població, amb el detall dels homes hàbils, els inhàbils, les noves incorporacions, les baixes, els absents i els desertors.

Un control semblant al dels homes s'havia de tenir de les embarcacions. Calia confeccionar llistes de cada població on constés el nom de cada nau, fos quin fos el seu tamany, on s'indiqués el nom, els propietaris, les mides. I qualsevol document que impliqués canvi en la propietat o patronia havia de passar per davant de l'escrivà de marina, que n'havia d'assabentar el ministre.

Com ja s'ha indicat, el ministre de marina era competent en els naufragis però també en tot allò *que el mar arrojáre à las playas o se encontrare flotando en las aguas saladas, bien sea producto de la misma mar ò de otra qualquiera*

especie.[25] Qui ho trobés n'havia de donar part al ministre o al subdelegat corresponent sota pena de presó, multa o càstig corporal. Pel que fa a la propietat de la troballa es feia una diferenciació: *Si la cosa hallada fuere producida y criada en la mar como pez de qualquiera genero y tamaño, de escama, piel ò concha, coral, ambar etc.*,[26] en aquest cas la propietat requeia en la persona que hagués fet la troballa, però si el seu valor superava els cent pesos, una cinquena part s'havia de lliurar al fisc reial. Si el que la mar havia dipositat a la costa procedia de naufragi, o eren béns que havien caigut d'alguna embarcació, s'havia d'inventariar, fer pública la troballa i, si dins el termini d'un any no havia estat reclamat, qui ho hagués trobat es podia quedar amb un terç del seu valor i la resta passava al fisc reial.

Les ordenances també establiren que es farien unes assignacions econòmiques als ministres per tal de subvenir les seves necessitats, i advertia el legislador: *teniendo ellos mismos obligacion de costearse en todo, sin arbitrio de exigir la menor cosa por via de ayuda de costa, regalía, ò con otro qualquier pretexto.*[27] S'establia també que a les poblacions on hi hagués guarnició militar s'havia de facilitar al ministre de marina una guàrdia d'un caporal i quatre soldats.

Per tal d'evitar qualsevol mena d'abusos, l'ordenança manava als intendents que, bianualment, uns comissaris de guerra havien d'anar des de la capital del departament a visitar les províncies i fer-hi les revistes de la matrícula, escoltar les possibles queixes dels homes inscrits, passar a la categoria d'inhàbils els homes que ja no fossin aptes per al servei i assignar les pagues als qui qualifiquessin d'invàlids. Controlar l'estat dels ports, dels boscos, de les fàbriques vinculades a la construcció naval; examinar la conducta del ministre i dels seus subdelegats, i *al restituirse à la capital del departamento, enteren fielmente à su intendente del verdadero estado de las dependencias de marina en las provincias que huvieren visitado.*[28]

D'ençà de les reformes de les ordenances de marina l'any 1802 es militaritzà l'estructura de marina creada per Somodevilla. La província marítima de Mataró esdevingué la Comandancia Militar de Marina de la Provincia y Partido de Mataró. I l'antic ministre de marina –fins aleshores funcionari civil depenent del Ministeri de Marina– fou substituït per un oficial pertanyent al Cuerpo General de la Armada. En paraules de J.M. Vázquez, fou un traspàs de competències *de la pluma a la espada* (VÁZQUEZ, J.M., 2005, 15).

25. *Titulo III*, 1751. Capítol CXVII.
26. *Titulo III*, 1751. Capítol CXVII.
27. *Titulo III*, 1751. Capítol CXCIV.
28. *Titulo III*, 1751. Capítol CXCVIII.

Els subdelegats

Els subdelegats havien de ser proposats per l'intendent del departament i nomenats pel rei. Calia que els candidats fossin *sugetos de buena conducta, y desinterés, hacendados, bien vistos en su pueblo, y de nacimiento decente, á fin de que la Gente de Mar se le sugete con menos repugnancia, y con mas autoridad exerzan sus funciones.*[29] Cada subdelegat tenia el territori de la pròpia jurisdicció, que incloïa el lloc on tenia la residència però també altres poblacions properes de menor entitat que hi pogués haver. En aquests casos el subdelegat podia encomanar les seves funcions als membres del gremi de mar de cada població.

La tasca fonamental dels subdelegats era passar revista als llocs del seu districte, com a mínim cada dos mesos, per poder donar a cada moment notícia exacta dels homes disponibles al seu territori. La resistència dels matriculats a ser reclutats posava a prova la vàlua i els mèrits d'aquests funcionaris davant els seus superiors. L'any 1819, en un informe reservat sobre el subdelegat de Blanes hom feia les reflexions següents: *en la personalidad y execucion a las ordenes, mayormente en las ultimas epocas de pedidos de gente para el Servicio, se ha esmerado a pesar de la aversión general en la Provincia de presentarse para el Servicio.*[30]

Els subdelegats gaudiren del fur de marina i tingueren sous assignats per l'administració, per la qual cosa en cap cas podien exigir cap mena de compensació de la gent de mar o altres vinculats amb la jurisdicció de marina ni beneficiar-se del producte dels boscos, sota pena d'inhabilitació o de càstigs més grans, en funció de les circumstàncies.

Els salaris degueren ser escassos tal com es reconeix en un informe de 1819 en el qual s'explica, sobre les funcions de capità de port, als llocs on aquest càrrec no existia, que *han hecho siempre las funciones de tal los mismos ayudantes (...) resultando este pequeño alivio a sus cortos sueldos.*[31] Les migrades retribucions dels subdelegats i el bon nivell econòmic d'alguns matriculats despertaven el recel dels inspectors.[32]

El *contador*

El *contador* esdevenia un auxiliar del ministre per a les tasques de control i estadística de la matrícula, però atès que les províncies eren molt extenses les seves funcions eren exercides pels subdelegats del ministre.

29. *Titulo III*, 1751. Capítol XV.
30. AGMAB. Fondo Cartagena, 737. 4.11.1819.
31. AGMAB. Fondo Cartagena, 737. 4.11.1819.
32. «El ministro sobtendrá a los subdelegados y los empeñará en que cumplan sus deberes; pues puede influir mucho contra ésto la riqueza de la gente de mar que está en fortuna superior a ellos.» AGMAB. Fondo Cartagena, 1873. 8.6.1786.

L'auditor

Considerant que el ministre de marina era el jutge en primera instància per a totes les causes civils i criminals que impliquessin homes o dones de mar, l'auditor era la persona encarregada dels aspectes jurídics de la gestió de la província: *se empleará en substanciar todas las causas de oficio o contenciosos civiles y criminales hasta ponerlas, segun reglas de derecho en terminos de sentencia.*[33] En cas d'absència del ministre, l'auditor restava exercint les funcions de subdelegat fins al seu retorn. El mateix succeïa en cas de mort del primer. L'auditor quedava al capdavant de la província fins a l'arribada del nou ministre. Els diferents districtes que tenia la província marítima podien tenir els seus propis assessors jurídics. Personalitats prou rellevants de la vida social i econòmica mataronina no dubtaren a oferir-se com a candidats a aquest càrrec. Fou aquest el cas de l'advocat Pompeu Serra, que l'any 1833 fou proposat com a assessor de marina del districte d'Arenys de Mar.[34]

El notari de marina

Una altra personalitat important dins el cos de funcionaris de la capitania de província era l'*escribano* o notari. Havia de ser habilitat per l'intendent del departament i a més tenir *la fidelidad correspondiente, por lo mucho que esto importa à la quietud de los dependientes de marina y à la recta administracion de la justicia.*[35] També s'establia que gaudiria del fur de marina. La seva tasca era enregistrar i protocol·litzar[36] totes les escriptures que fessin referència a temes de marina o a les persones subjectes a aquesta jurisdicció *à fin que en todos tiempos hallen las partes las luces y noticias que sean conducentes a la satisfaccion de sus derechos y pretensiones.*[37] Es recomanava especialment al ministre tenir cura d'aquesta documentació quan es produís la mort o la substitució del notari.

L'exhaustivitat de l'ordenança reglamentava que, obligatòriament, havien de passar davant del notari els contractes de noliejament, els coneixements o

33. *Titulo III*, 1751. Capítol CLIV.

34. «Habiendo fallecido en su casa el asesor de marina del distrito de Areñs D. Francisco Bosch el día 14 del actual, he creído conveniente nombrar para que sirva aquella asesoria el abogado de esta ciudad D. Pompeyo Serra y Carbonell.» AGMAB. Fondo Cartagena, 752. 17.4.1833.

35. *Titulo III*, 1751. Capítol CLVI.

36. «En el nombre de nuestro Señor Dios Jesu Christo y el de la gloriosa i humilde Virgen María, madre suya y señora nuestra, de mis patrones los santos Joseph, Antonio i el Ángel de la Guarda, i de mi maestro Santo Tomas, yo Joseph Antonio Font y Prats notario de los reynos i dominios de su magestad, que Dios guarde, i escrivano principal del tribunal real de marina de la presente ciudad de Mataró y su provincia empiezo el protocolo o manual de las escrituras por ante mi otorgaderas durante el año que principiamos de mil setecientos noventa y ocho i para que las mismas escrituras assi en juhicio como fuera de el se les de entera fe i credito pongo i continuo mi acostumbrado sig+no.» A.M.M. Escrivania de Marina, J.A. Font i Prats 1.1.1789.

37. *Titulo III*, 1751. Capítol CLVII.

pòlisses de càrrega i els préstecs marítims, i si no es complia aquest requisit totes les demandes o reclamacions que es poguessin produir no serien ateses pels tribunals de marina.

L'algutzir

Era la mà executora de les actuacions penals de la capitania de marina. L'ordenança deixa entreveure algun tipus de conductes irregulars en aquests funcionaris quan assenyala: *que vivan con decencia sin hacer monopodios ni estafas.*[38]

L'actuació dels algutzirs era susceptible d'irregularitats i això no ho desconeixien els oficials de marina. Esporàdicament calia castigar-los per les seves faltes.[39] En aquest cas concret s'acusava l'algutzir Fontrodona de Calella per haver-se-li escapat un desertor. Tanmateix l'ajudant de Calella pensava que això havia estat més *por demasiada confianza que por efecto de soborno.*[40] També s'establia que tant el ministre com els subdelegats *se valdrán para prision de sus dependientes* de les instal·lacions d'aquest tipus que tingués cada població.

Cabos y zeladores

A un nivell inferior al de l'algutzir, els *cabos y zeladores* eren els responsables del control directe dels matriculats i de les seves embarcacions. Se'ls facilitava les llistes dels homes, ja que havien de saber els seus domicilis per si calia convocar-los de manera immediata. També eren els responsables de controlar que exclusivament les persones matriculades es dediquessin a la navegació o a la pesca. Eren nomenats pel ministre o els subdelegats entre la gent matriculada però estaven subjectes a les lleves com la resta dels seus companys.

La capitania de port

La capitania de port existia sols a la capital de la província marítima. A la resta dels districtes que integraven la província realitzaven aquestes tasques els ajudants o subdelegats de marina, la qual cosa els permetia incrementar els seus salaris.[41]

Les notícies sobre la capitania del port de Mataró són més aviat disperses.

38. *Titulo III*, 1751. Capítol CLXV.

39. «En cuanto al Aguacil suspenso me interesé por él porque me parece que me hará mucha falta, y que no encontraré otro que llene su hueco, porque ablando como lo siento todos son tales, y este ademas de 26 años que lleva de Aguacil es de los menos malos y se resentirá su falta en aquella matricula, (quiero decir) lo sentire yo mas que los matriculados...» AGMAB. Fondo Cartagena, 740. 10.4.1826.

40. AGMAB. Fondo Cartagena, 740. Abril 1826.

41. «...resultandoles este pequeño alivio a sus cortos sueldos...» AGMAB. Fondo Cartagena, 737. 4.11.1819.

El primer capità documentat és Josep Clausell, *alférez de navío* que, l'any 1798, declarava haver estar exercint aquesta funció des de feia vint-i-un anys.[42] Del mateix Clausell ha arribat als nostres dies el que és un testimoni d'una de les seves funcions: un registre de les entrades i sortides d'embarcacions del port mataroní de tot l'any 1796.[43] Una altra de les responsabilitats dels capitans de port era recollir dels patrons de les naus acabades d'arribar qualsevol notícia de pràctica del cors, contagis epidèmics, naufragis, presència de naus enemigues, etc., que el capità de port havia de fer seguir a la superioritat. Així, per exemple, l'any 1829 el capità del port de Mataró feia saber a les autoritats de marina locals l'arribada d'un vaixell sard procedent de l'Havana que havia demanat auxili.[44]

El capità de port havia de treballar molt de prop amb el personal de sanitat. El capità Clausell prenia jurament a les embarcacions que procedien de zones sospitoses de contagi.[45] De l'any 1822 hi ha constància que la capitania del port de Mataró estava integrada pel capità –amb graduació de capità de fragata i una assignació de 18.000 rals de billó–, un ajudant, alferes de vaixell –amb una assignació de 5.400 rals– i un escrivent que percebia anualment 2.920 rals.[46] Al mateix document s'especificava que no hi havia pràctics ni contramestres. A més del registre de les embarcacions, el capità de port tenia algunes competències fiscals. Així, percebia un dret d'ancoratge i també una imposició sobre la sal destinada a la salaó del peix. Aquesta darrera fou suprimida l'any 1821.[47]

Amb relació als ingressos d'aquests funcionaris, l'any 1798 es produí una interessant situació. L'esmentat Francesc Clausell escrivia al rei per exposar la seva participació –com a oficial de marina– en diversos fets bèl·lics, i definia la seva participació amb expressions com *arriesgadas acciones, mayor intrepidez, arrojo* per concloure que la seva situació en el moment d'elevar el memorial

42. AGMAB. Fondo Cartagena, 1974. 17.1.1798.

43. AMM. AH. 62-1.

44. «Y habiendo tirado un cañonazo en señal de auxilio mandé al práctico y morbero para saber lo que pedía y a su regreso me dieron parte que por tener la lancha y bote estropeados no podían venir a tierra y que no tenían víveres, suplicando se les mandases, lo que así se verificó con las precauciones de sanidad, constando su tripulación de doce individuos con el capitán el que declara que a su salida de la Habana que fue el 4 de setiembre último, quedaban en aquel puerto un navío y tres fragatas de guerra españolas, y que había algunos enfermos de la fiebre amarilla europeos y americanos.» AGMAB. Fondo Cartagena, 744. 19.12.1829.

45. «Patron Jaime de Premia. Con su laud de pescar nombrado San Jaime y dos marineros de tripulación. Venido de Narbona entro en esta playa oy dia de la fecha con carga de mays, de la que entregó su certificado, y abiendosele thomado juramento por mi, Francisco Clausell, capitán del puerto de esta ciudad, que lo yzo a Dios y a la señal de crus, ynponiendole Pena de la Vida dijere la verdad de lo que le fuere preguntado y preguntado que de donde venía dijo que de Narbona, que no abía echo escala alguna, que no tenía enfermo ni pasagero alguno en su bordo, que abía tenido tres dias de navegación dende Narbona a esta playa, que aquella ciudad y sus moradores quedaban libre de todo contagio, que no abía comunicado con ninguna embarcación ni tenido roze alguno, que no abía oydo decir se pedeciere mal contagioso y abiendo sido contados y echa la visita de facto por el medico Mariano Riera fue admitido a plactica por la muy ilustre Junta de Sanidad y, echo el fondeo, varó en esta playa.» AMM. AH. 62-1. 30.12.1796.

46. AGMAB. Fondo Cartagena, 730. 5.12.1822.

47. AGMAB. Fondo Cartagena, 728. 24-3-1821.

era *la miseravilidad de su estado reducido a la mayor pobreza a causa de la numerosa familia que debe alimentar sin mas auxilio que el corto sueldo que disfruta.*[48] Tot aquest preàmbul no tenia altra funció que la de sol·licitar autorització per poder pescar al bou a les aigües de la província de Mataró. El debat entorn d'aquest art de pesca fou intensíssim en aquesta època, com s'estudiarà més àmpliament en el decurs d'aquest treball. Des de la cort es sol·licità informació a l'intendent de Cartagena, que respongué, amb raonada contundència, que la concessió sol·licitada, en ser un art d'arrossegament, malmetria la riquesa piscícola de la zona i, per tant, perjudicaria tots els homes de mar.[49] La demanda de Clausell no prosperà.

2.3. LA PROVÍNCIA MARÍTIMA DE MATARÓ

La província de marítima de Mataró s'estenia des de la cala Vallpresona, al nord de Tossa, fins al turó de Montgat. Tenia una extensió de 33,75 milles marítimes. Els districtes o subdelegacions variaren amb el pas dels anys.

Les característiques de la costa han estat descrites en els derroters de diferents èpoques. En el *Nuevo Derrotero del Mediterráneo* de 1860[50] s'anoten importants característiques del litoral i costa de la província marítima de Mataró. Referint-se al riu Besòs, explicita: *a 4 ½ millas de aquel rio y en la orilla del mar hay un montezuelo con un fuerte nombrado Mongat, elevado 198 piés sobre el nivel del mar, visible en tiempos despejados á la distancia de 15 millas* [...] *todo el trozo de costa comprendido entre Barcelona y Mongat está poblado de aldeas y caseríos que la dan un aspecto agradable, visto desde el mar.* De la població del Masnou en xifra els habitants en 3.894, *dedicados los mas de ellos al comercio marítimo.* Per situar un banc de sorra que es troba en aquesta població indica: *se conoce que se está al O. del bajo cuando la iglesia de Masnou demora al N. y el punto superior del monte San Mateo, que es alto y largo con una ermita en su cumbre, al NNE.*

Respecte a aquesta elevació del fons del mar del Masnou, Vicente Tofiño en el seu *Derrotero* de 1832 (TOFIÑO, V., 1847, 134) explica que fou la causa del naufragi de dues fragates de guerra els anys 1811 i 1823.[51]

48. AGMAB. Fondo Cartagena, 1974. 9.3.1798.

49. «La solicitud que ha hecho a S.M. (...) no la considero compatible con el desinteresado y recto proceder que exige su empleo, y la forzosa necesidad de versarse con una marineria genialmente dura y poco docil, a quien mas propiamente corresponden las utilidades y veneficios del mar, que intenta lograr dicho capitán del puerto, con conocido perjuicio de los matriculados por lo mucho que minoraria el corto producto de sus artes y penosas fatigas para conseguirlo.» AGMAB. Fondo Cartagena, 1974. 3.3.1798.

50. AGMAB. Expediciones, 302, p. 234-240. Mentre no s'indiqui el contrari les referències que segueixen pertanyen al mateix document.

51. «Cuando reinan los vientos fuertes del segundo cuadrante, el bajo es peligroso porque la mar rompe mucho y se eleva considerablemente; pero en tiempos bonancibles es engañoso por caer prontamente en fondo

De Premià de Mar, el *Nuevo Derrotero* de 1860 n'indica una població de 1.266 habitants dedicats també al *comercio maritimo.* A dues milles situa *Vilasá, todo playa, y á la mitad de la distancia hay una gran piedra inmediata a tierra llamada la Ballena.* No dóna xifres sobre la població però reprodueix el mateix comentari de la dedicació al comerç marítim. De Mataró en diu: *de 45.814 habitantes ha tomado un gran incremento fabril y comercial desde que se comunica con Barcelona por la via ferrea. En sus astilleros se construyen buques de todos portes, dedicados al comercio de Ultramar y de cabotaje. Se tiene el proyecto de formar un muelle sobre las piedras de la playa.* Pel que fa al Maresme nord cita el far de Calella, del qual explicita que en bones condicions meteorològiques pot ser vist des de 18 milles. Els sediments procedents de les avingudes de la Tordera mereixen una dilatada descripció per la seva interferència en la navegació costanera. Per a la població de Blanes dóna la xifra de 5.888 habitants i assegura que *el fondeadero de Blanes puede servir en verano para cualquiera clase de embarcaciones con los vientos del O.; pero los del segundo cuadrante en invierno son tempestuosos* [...] *Hasta la punta de la Tordera de puede fondear, pues todo es limpio. Hay aguada para socorrer alguna necesidad en la propia villa; en fuentes o pozos cerca de la playa.*

Lloret, segons el *Nuevo Derrotero*, tenia 4.170 habitants *en una pequeña ensenada que en su punta occidental tiene un monte con fortaleza antigua que lo hace bien visible* [...] *Tanto este pueblo como el anterior sostiene un gran comercio de cabotage y travesía y en sus astilleros se construyen buques de todos los portes.* En parlar de Tossa cita *la ensenada y villa* i fa referència a les dificultats de navegar-hi *por tanto solo con embarcacion pequeña y por huir de enemigos u otro accidente podrá servir de paso y de asilo.*

Geografia humana i econòmica

Una de les primeres necessitats de les autoritats era conèixer el potencial econòmic i humà de les diferents províncies. Aquest coneixement s'obtenia periòdicament amb la realització de les revistes d'inspecció que tenien també la funció de fiscalitzar l'actuació de les autoritats de marina de cada indret.

L'any 1786 es féu la quarta revista d'inspecció, que fou duta a terme per un funcionari que deixà anotades amb meticulositat el que considerà les característiques més interessants de la província marítima de Mataró, si bé es limità a transcriure, probablement, les dades dels ports que considerava més importants deixant de banda els que es trobaven a ponent de Mataró. Els homes aptes per al servei de marina es calcularen en 2.710. Els homes de mestrança, entre mestres d'aixa i calafats, eren 309. Es comptabilitzaren 577 embarcacions destinades a

de 4 a 3 brazas, sin dar tiempo á las embarcaciones de mucho porte el maniobrar para evitarlo, de modo que en 1811 encalló una fragata inglesa, y en 1823 otra francesa, ambas de guerra.» (TOFIÑO, V. 1847, 134).

la pesca i 292 al tràfic de mercaderies.[52] S'estimà la població de Tossa en 500 *vecinos*, la de Blanes en 800, la de Calella en 700, la de Sant Pol en menys de 200 i la d'Arenys de Mar en 700. I s'oblidà d'anotar, o potser ho féu en un altre document, la de la resta de poblacions de la província.

El funcionari féu constar el contrast entre la riquesa de la província i en el nombre de convents que hi havia: *sin embargo de sus riquezas hay poquísimos regulares.*[53] Aquest fet potser caldria considerar-lo un indicador de la religiositat de la zona. En haver de definir el *genio de los naturales,* el tret que més li cridà l'atenció fou que els seus habitants eren *dados al tráfico y comercio en términos de abandonar el patrio suelo por enriquecerse y asi los marineros quando es menester no se hallan para el servicio.* I també, referint-se a Mataró, comentava respecte als seus hàbits de consum: *no aman el luxo, y solo ha tomado vuelo en la capital.*

Començava l'anàlisi econòmica del territori parlant de la importància que hi tenia el vi, l'oli, els grans, les hortalisses, els llegums, els pinyons i la fusta per construir embarcacions. Parlava també del cànem i deia que es trobava a les poblacions allunyades de la mar ja que en aquestes hi havia moltes vinyes. La descripció del treball de la terra a Mataró li féu expressar elogiosos comentaris: *En Mataró hay mucha gente aplicada a la labor del campo, y lo tienen en el mejor estado del mundo pues parece un jardín lleno de frutales, hortalizas, aceites y vinos.* I concloïa: *hay por lo general en la provincia el mismo buen cultivo y cosechas.* Confonent, potser, Canet amb Arenys de Mar deia: *cerca de Canet hay unos baños calientes.* Parla llargament de la pesca, que serà estudiada en un altre apartat d'aquest treball, i conclou: *por lo general en la provincia hay escasez de peces, y esto es una de las causas de ausentarse los marineros.*

Les activitats industrials no passaren per alt a l'inspector. De Tossa en cita l'existència d'onze telers de lones i cotonies per a veles. També de la mateixa població cita una fàbrica de cordam de cànem i també fàbriques de claus i altres elements de *fierro* que arriba de Roses. De Lloret esmenta també la fabricació de cordes i la importància de la construcció naval i de botam. De Blanes en destaca la producció d'eixàrcies i de Malgrat explica que *las mujeres de los matriculados mallean las redes para la pesca.* Calella tenia 50 telers per fer mitges de cotó i llana, 30 per fer mitges de seda i 80 per fer mocadors de la mateixa fibra. Explica que els telers es feien a la mateixa població i que també es produïen gasses i lones. D'Arenys de Mar en diu: *es el astillero de toda la provincia, pues en sus playas se estan construyendo 9 buques de 400 á 1.500*

52. Mentre no s'indiqui el contrari totes les referències procedeixen de l'AGMAB. Fondo Cartagena, 1873. 8.6.1786.

53. «En toda la provincia, si embargo de sus riquezas, hay poquisimos regulares, pues solo son 3 conventos de capuchinos, uno de carmelitas descalzos, y una escuela pia. De mugeres hay en Mataró, carmelitas descalzas y capuchinas.» AGMAB. Fondo Cartagena, 1873. 8.6.1786.

toneladas y 12 de pescar. Esmenta també les fàbriques de cotonies per elaborar veles, fàbriques d'indianes de cotó i seda, mocadors, sabó i blondes. De Mataró, la capital de la província, en destaca les fàbriques d'indianes, de blondes, l'elaboració de puntes de coixí, el sabó, i fa referència a una màquina –descrita en altres fonts– *para hilar con 27 usos, que seria muy conveniente para cualquier hospicio.* Referint-se genèricament a totes les poblacions explica: *en todos los puertos las mugeres se ocupan en hacer encaxes.* I per al cas concret de Canet afirma: *es tan grande esta manufactura que cada dia se consumen mil libras en el pago de las oficialas.*

Un àmbit que li meresqué un especial interès fou el de les instal·lacions portuàries. De Tossa n'afirma: *es una pequeña ensenada mal segura de peligrosa entrada y descubierta por lo qual tienen varadas todas sus embarcaciones.* Pel que fa a Lloret: *es una rada avierta a todos vientos, por lo que varan como en Tosa sus barcos y los cargan puestos en tierra.* El judici sobre Blanes tampoc és gens satisfactori: *es una rada tan mala como la antecedente.* I la visió de Calella és decebedora: *es una playa fatal la que tiene y así sus embarcaciones grandes estan en Barcelona.* Les expectatives milloraven a Arenys de Mar: *desean tener un buen puerto para su gran comercio y tiene proporciones para ello.* També es veien possibilitats a Mataró: *les brinda la costa para su formacion de otro* [*puerto*] *que, aunque sera costoso, producirá gran beneficio a toda Cataluña.*

Anys a venir, a aquestes activitats s'afegí a Arenys de Mar la indústria tapera. Un document de 1857 explica que en aquell moment hi havia quinze fàbriques que donaven feina a un centenar d'homes però que havien arribat a ser-ne dos-cents. La matèria primera procedia dels boscos de les rodalies, i quan era insuficient s'importava de la part de Girona. El producte acabat s'exportava cap a França i d'allí *al Norte.* Es calculava el consum de suro en uns 5.000 quintars l'any.[54]

Els mitjans humans i materials

Com és obvi, el centre neuràlgic de la província marítima de Mataró radicava a la seva capital. Si bé es fa difícil ubicar l'espai on desenvolupà les activitats l'administració de marina a la ciutat, la documentació sí que ha conservat algunes dades sobre les instal·lacions.

Les fonts són més generoses a l'hora d'informar dels homes que hi treba-

54. El document dóna més detalls d'aquesta activitat. El jornal dels treballadors era de 10 o 12 rals diaris. Hi havia persones que treballaven pel seu compte cobrant de 5 a 20 rals segons la qualitat del producte, ja que hi havia fins a cinc classes diferents de taps segons el treball que comportaven. Segons la qualitat, un home podia produir-ne fins a dos mil al dia. El suro es comprava per dotzenes de pannes, uns quadrilàters que feien quatre pams de llargada i dos d'amplada. Cada dotzena podia costar de 48 a 100 rals segons la qualitat i el mercat. Es calculava que de cada quintar podien sortir, aproximadament, quatre mil taps. AGMAB. Fondo Cartagena, 729. 29.5.1857.

llaven i de les característiques i problemes derivats de les funcions que tenien encomanades. Un informe de l'any 1821 permet formar-se una idea cabal del mobiliari.[55] Seixanta anys més tard s'hi afegiren alguns elements més.[56] El personal de la comandància mataronina estava format pel ministre de marina fins a la reforma de l'any 1802, en què fou substituït en aquestes responsabilitats per un comandament del cos general de l'armada. En alguns moments podia haver-hi, també, un segon comandant.

Habitualment hi havia també vinculats a aquesta institució l'auditor de marina, el notari de marina, un o més algutzirs, un o més escrivents i un cirurgià. El nomenament dels algutzirs especificava que el batlle i l'ajuntament del lloc on eren titulars els havien de respectar *guardandole y hasiendo se le guarden las exempciones, gracias y prerrogativas que le corresponden*, i a més havia de jurar en mà de l'ajudant del districte *portarse bien y fielmente en el mencionado cargo*.[57] De l'any 1818 hi ha documentats els algutzirs de tota la província amb indicació del districte on prestaven servei.[58]

Pel que fa als escrivents, a la comandància de Mataró l'any 1801 n'hi havia dos.[59] Segons aquesta notícia dels escrivents es valorava, en primer lloc, la *figura*, en segon lloc, la família i lloc de procedència, i en lloc més secundari, l'hon-

55. «Noticia de los enseres y efectos que actualmente existen en la Oficina de esta Comandancia. Una mesa grande con papelera a un estremo, tapete de bayeta azul, dos tinteros, dos salvaderas y una obleera de estaño, unas tigeras y una regla. Otra ídem con papelera en ambos estremos, tapote de bayetón azul, un tintero, dos salvaderas y una obleera de estaño. Dos sillas de brazos. Doce ídem de las comunes. Un estante largo con cerradura y llave y divisiones para colocar la correspondencia. Un armario de dos cuerpos con dos cerraduras y sus llaves donde se colocan las listas del Detall de la Provincia. Otro de un cuerpo con cerraduras y llave que contiene la correspondencia antigua. Otro de idem com cerradura y llave para colocar la correspondencia moderna. Una caja con tres cerraduras y tres llaves para depósito de caudales de la Real Hacienda pertenecientes a esta Provincia. Una cajita pequeña con cerradura y llave para llevar y traer del correo la correspondencia de oficio. Otra idem mas pequeña con un sello para el uso de esta Comandancia.» AGMAB. Fondo Cartagena, 744. 16.3.1821.

56. «Nueve metros y setenta centímetros cuadrados de lanilla amarilla y encarnada para una bandera nacional de guerra [...] Un escudo para la bandera [...] Un asta de pino de 8 metros de largo y 8 centímetros en su mayor diámetro [...] Doce sillas de haya con asiento de regilla [...] Un aneroide con su termómetro unido [...] Un higrómetro de Saussure [...] Veinte y siete metros cincuenta centímetros cuadrados de estera cordoncillo del país...» AGMAB. Puertos, 5639. 25.1.1881.

57. AGMAB. Fondo Cartagena, 735. 3.6.1816.

58. A Mataró capital hi havia Magí Casanoves i Manuel Ruiz. Cadascun tenia una assignació mensual de 50 rals. El primer era caporal de carabiners retirat i el segon sergent d'invàlids de marina. Al districte de Blanes n'hi havia tres. A la mateixa població de Blanes, Nicolau Vinyes, terrestre i sense cap remuneració. A Lloret, Eduard Campa, en les mateixes condicions que l'anterior. A Tossa, Benet Arnau amb les mateixes condicions. El districte de Calella tenia en aquesta població un matriculat, Antoni Co. A Pineda Antoni Comas i a Malgrat, Miquel Fontrodona. Tots ells sense remuneració. Al districte d'Arenys, a la mateixa població, Gabriel Tió, matriculat. A Canet, Bernardí Colomines, terrestre, i a Sant Pol, Llorenç Sauleda. Tots ells sense remuneració. Al districte de Vilassar de Mar, en aquesta població el càrrec estava vacant i al Masnou hi havia Ramon Beré, terrestre i sense remuneració. AGMAB. Fondo Cartagena, 737. 25.5.1818.

59. Ramon Melé, «joven de 23 años, de buena figura; de honrada familia catalana y el muy honrado y aplicado», tenia assignat un salari de 8 rals de billó. Bernabé Larrea, «joven de 17 años de buena figura, de distinguida familia de Navarra de donde es originario. Es de buena conducta y aplicacion y promete bastante.» Aquest tenia una assignació de 6 rals de billó. AGMAB. Fondo Cartagena, 726. 1.1.1801.

radesa i la conducta. De vegades els problemes podien venir d'una altra banda.[60] El cirurgià de marina tenia com a funció primordial diagnosticar si les dolences manifestades pels mariners i pescadors eren suficients per alliberar-los del servei.[61]

Existí també un càrrec que, tot i ser nomenat pel comandant de la província, pertanyia al món dels homes de mar i d'alguna manera era el punt de trobada entre l'estructura vertical de les autoritats de marina i la massa d'homes matriculats. Era l'alcalde de mar, i en el seu nomenament s'explicitava el que les autoritats n'esperaven.[62] En un moment en què les autoritats dubtaven entre dues persones per ocupar el càrrec d'alcalde de mar de Sant Pol, un dels candidats, Pau Simon, tenia a favor seu: *dizen es el unico que sabe leer y escrivir.*[63] Fins on ha estat possible, els noms de tots aquests funcionaris es troben recollits en els annexos d'aquest treball.

A partir del moment en què l'armada es féu càrrec de la gestió de les competències de la Matrícula de Marina, tots els seus membres estigueren subjectes al fur militar. Això implicava haver de sol·licitar autorització per temes tan personals com contraure matrimoni. En aquest punt es tenia bon compte de sol·licitar informes de la futura esposa.[64] Per absentar-se del servei calia proveir-se de certificacions mèdiques per tal d'obtenir autorització. N'és il·lustradora la petició

60. El comandant de Mataró s'adreçava a l'ajudant d'Arenys de Mar, l'any 1824, en aquests termes: «No habiendo sido suficiente lo que dixe a V.M. vervalmente al entregarme de esta comandancia acerca de la necesidad en que se encontraba de tomar un escriviente para el desempeño del despacho de ese distrito por lo ininteligible de su letra; me veo absolutamente en la necesidad de prevenir a V.M. que todo oficio de los repetidisimos que ahi se ofrecen escrivir vengan de otra letra, pues de lo contrario no se podrá dar solucion a los diferentes asuntos que V.M. me consulta». AGMAB. Fondo Cartagena, 739, 11.12.1824.

61. «Mataró, 13 de agosto de 1816. El Cirujano de Marina de esta provincia D. Jayme Tomás reconocera al individuo Lorenz Sauleda natural de Sant Pol lo que expondra a continuacion. [Signat] T'Serstvens. He reconocido al individuo natural de San Pol y le he hallado una obstruccion en el lobulo mayor del igado cuya enfermedad lo inavilita por aora para pasar al real Cervicio. Mataró, 13 de agosto de 1816. Jayme Thomás cirujano.» AGMAB. Fondo Cartagena, 735. 13.8.1816.

62. «Por quanto en atención a las circunstancias inteligencia y conveimiento practico en la gente de mar de este puerto de Sant Pol que concurren en la persona del patrón Pablo Roura y hallandome enterado de su celo e inclinacion a la gente matriculada de el y ser uno de los que la componen por tanto le nombro y doy el presente para que le reconozgan y hagan reconocer dentro del referido puerto por su Alcalde de la Mar, declarandole como se le declaran todas sus prerrogativas e inmunidades y siendo su privativo y peculiar encargo cuydar del buen govierno, quietud y paz de toda la matrícula o marinería de él, la qual deverá estar a su disposición y decisiones con primer recurso pena de concurrir a las impuestas por Su Magestad a los que contravengan a esta declaración...» AGMAB. Fondo Cartagena, 735. 25.4.1815.

63. AGMAB. Fondo Cartagena, 735. 13.8.1816.

64. «Adjunta acompaño a V.E. la instancia documentada para S.M. que me ha entregado el Jefe de Navío de la Real Armada y 2° comandante militar de marina de esta provincia D. Diego Venegas, en solicitud de real permiso para contraer matrimonio con Maria de la Aurora, hija de Francisco Sampere, vecino del pueblo de Sax, en el reyno de Murcia establecieda y a cargo en la actualidad de su hermano Francisco Sampere de oficio barbero residente en ésta con tienda abierta de su exercicio. Con arreglo a la prevenido en los artículos 2 y 3, capítulo 10 del vigente reglamento del montepio militar de 1796 he tomado informes del cura párroco y otros vecinos de esta ciudad por lo que aparece que durante la permanencia que ha hecho en la misma la contrayente no les ha dado motivos para dudar de su conducta moral...» AGMAB. Fondo Cartagena, 744. 2.9.1829.

que en féu el notari de marina Josep Antoni Font l'any 1819.[65]

Més enllà de l'àmbit mataroní, la resta del territori de la província estava compartimentat en àmbits que, segons el moment històric, reberen diferents noms: subdelegacions, districtes, territoris o ajudanties, i que agrupaven les diverses poblacions costaneres. Davant de cadascuna hi havia un funcionari o oficial, subordinat a la comandància mataronina. La tasca burocràtica de la comandància mataronina girava bàsicament entorn del control i posada al dia de les llistes d'homes i de naus. Era de cabdal importància que les llistes –en les quals hi havia assentats tots el homes de mar així com les seves embarcacions– de cada subdelegació concordessin amb les de la capital, ja que des d'ací s'havia de trametre extractes a Cartagena de manera periòdica. Una responsabilitat subordinada a l'anterior era el control de la tramesa d'homes als llocs on fossin demanats per les autoritats centrals de marina per tal d'entrar en campanya. Des de la comandància mataronina s'havia de pagar també les soldades a les vídues de mariners morts en combat, als jubilats, i també s'havia de fer arribar als seus destinataris les parts dels salaris que els homes en campanya havien assignat per al manteniment de les seves famílies.

Enmig d'aquestes actuacions bàsiques hi havia tot un cúmul de situacions burocràtiques ineludibles de gestionar, atesa la voluntat de control d'un contingent humà tan important. Entre d'altres: llicències per als homes que marxaven a altres províncies, titularitat de les patronies de les naus, control dels rols de les embarcacions, realització de lleves, seguiment dels homes en campanya, persecució dels desertors, canvis de llistes d'hàbils a inhàbils, controls mèdics, etc. Tot això sense esmentar els temes de justícia de marina i de sanitat naval o el control dels boscos, que eren competències exclusives de les autoritats de marina.

Les responsabilitats que s'encomanaven a les comandàncies de marina oferien una notable complexitat, en el cas de la mataronina hi havia encara un factor afegit. L'any 1829 el comandant Manuel Vacaro elaborà una raonada exposició de les circumstàncies que concorrien en la gestió administrativa de la província

65. «José Antonio Font y Prats escrivano principal de maria de la Provincia de Mataró a V.E., con la mayor atención expone: que las persecuciones y saqueos que sufrio de los franceses en la ultima guerra, las infinitas emigraciones, y huidas que tubo que hacer para no caher en su poder le acarrearon la enfermedad que patentiza la certificacion que acompaña. De ella se ha mejorado el exponente mediante los remedios y que el Sr. Comandante Militar de Matrículas de esta Provincia D. Manuel T'Serstevens le permitio pasar un poco de tiempo á la montaña a tomar aguas y recibir ayres fuertes y diferentes. La dicha enfermedad es temible que le repita si no usa el remedio que prescribe la dicha certificacion librada por el cirujano de Marina de esta Provincia...» El cirurgià Jaume Tomàs, en certificació adjunta, afirmava: «Certifico que D. Joseph Antonio Font y Prats, escrivano principal de Marina de esta Provincia, ha padecido por el espasio de tres años la enfermedad cardialgia con fuertes dolores, de la que se ha mejorado, cuia enfermedad, si bien no le priva del exercicio de su empleo, pero puede tener fatales consequencias y curará perfectamente de dicha dolencia si cada año, en el verano, por espacio de un mes y medio, y cada mes por quatro o cinco dias sale a fuera de la ciudad a tomar aguas y recibir aires fuertes y puros...» AGMAB. Fondo Cartagena, 741. 26.1.1819.

de Mataró.[66] Entre altres elements, Vacaro feia algunes il·lustradores consideracions sobre els homes que havia de controlar *la gente de mar cuyo desafecto al servicio de Su Magestad está muy embexecido, especialmente en el distrito del Masnou, y de consiguiente mas dificil de evitar sus arterias y eludir con el celo y la precaucion sus contínuas y complicadas astucias.*[67] És a dir, calia lluitar contra un col·lectiu que era capaç d'esgotar tots els recursos legals i, si això no era suficient, utilitzar els il·legals per tal defugir les lleves forçoses. Vacaro considerava que en aquesta tasca s'hi jugava la pròpia salut.[68] Tanmateix, per al personal que treballava a les dependències de marina hi havia altres problemes tan o més urgents que l'acumulació de treball.

Els primers indicis es detecten al tombant del segle. El gener de l'any 1801 el ministre de marina de Mataró es queixava de la situació dels seus escrivents, que no havien cobrat des del mes de setembre de l'any anterior.[69] I aquesta situació no degué ser anormal, ja que el mes d'agost de 1805 es satisferen als dos escrivents de la comandància mataronina els salaris equivalents a 639 dies de treball.[70]

L'any 1837 el comandant mataroní s'adreçava al secretari d'Estat i del Despatx Universal de Marina –després d'haver-ho fet a les corts i al cap del departament de Marina–, a Cartagena, amb els següents termes: *Por el enorme atraso de 26 meses de pagas que estoy sufriendo, sin haber percibido mas que tres en el termino de un año y atendidos los justos y repetidos clamores de los empleados en esta Provincia de Marina que se hallan en igual caso.*[71]

66. «Las atenciones del servicio en esta Provincia de mi cargo son sino mas bastas que en lo general de las otras, podré asegurar a V.E. con total certeza, que exigen para el buen desempeño mayor vigilancia y laboriosidad en fuerza de su numerosa matrícula, embarcaciones, contínuas y complicadas ocurrencias [...] agregandose a todo esto un considerable ramo de montes cuya correspondencia y solucion á diferentes puntos ocupan considerable parte del tiempo [...] No me queda ni aún el advitrio de que desempeñe sus funciones el ayudante de la comandancia D. Rafael Fernández de Mesa por su quebrantada salud y achaques [...] unido a su conocido limitado alcance lo han reducido a una total incapacidad de poder desempeñar aun el mas mínimo encargo.» AGMAB. Fondo Cartagena, 744. 17.10.1829.

67. AGMAB. Fondo Cartagena, 744. 17.10.1829.

68. «...estando ya en el caso de resentirse considerablemente mi naturaleza y no poder soportar sin próximo riesgo de mi vida tanto trabajo.» AGMAB. Fondo Cartagena, 744. 17.10.1829.

69. «...están a punto de no poder subsistir, y seria lastima perderlos porque son de habilidad en lo material [...] y en esta provincia no es facil hallar quien lo reemplaze ni en la de Barcelona he hallado tampoco quien por tan poco sueldo quisiera venir a trabajar dos o tres hora mas al día de las acostumbradas en las oficinas reales que es lo que se hace en la de esta comandancia en donde yo permanezco las mismas horas dirigiendo sus operaciones sin que pongan letra que no vea y examine [...] pues que trabajan tanto de dia y aun de noche que temo en bastante fundamento que enfermen...» AGMAB. Fondo Cartagena, 726. 1.1.1801.

70. En aquests casos el comandant mataroní solia avançar els salaris dels seus propis recursos. «Por los 639 dias del salario de dos escrivientes al respeto de ocho reales el uno y de seis el otro que desembolsé desde el 1° de noviembre de 1803 hasta fin de julio de este año que me se abona en virtud de real orden he percivido.» AGMAB. Fondo Cartagena, 730. 2.9.1805.

71. «...tengo dirigidas mis reclamaciones á las Cortes y al Gefe del Departamento; pero como hasta ahora no he visto resultado favorable a tan triste posicion antes bien se aumenta cada dia la escasez de pagas [...] he creído oportuno y de mi obligación elevarlo al superior conocimiento de V.E. exponiendo que tan considerables atrasos me han reducido en la mas apurada situacion pues agotados ya todos los recursos y en la dura necesidad de contraer empeños antes de mancillar el honor y delicadeza no se ocultará a al alta penetracion

De la precarietat econòmica en què vivien alguns d'aquests funcionaris de marina n'és un clar testimoni la queixa d'un *alférez de navío* que es trobava al capdavant del districte de Blanes i que fou traslladat a Mataró. Amb un llenguatge propi del segle d'or, *pedir con justicia no es osadía sino celo ferboroso y confiado*, sol·licitava que el trasllat no fos dut a terme atès que la seva situació econòmica l'obligava a *ir como boy casi sin camisa y con la mayor indigencia*, cosa que podia ser admissible als pobles costaners però no a la capital de província.[72]

Aquestes exclamacions podrien semblar teatrals, fruit de l'exageració, si no fos que hi ha fonts paral·leles que ho vénen a confirmar. L'any 1781 el jove oficial de marina Cosme Damián Churruca, que havia d'arribar a ser un prestigiós navegant i científic, escrivia al seu pare: *seis meses hace que el Rei no me da un cuarto ni piensa en darme* [...] *pues si tengo la precision de ir todos los días decente a tierra tambien tendré la de usar zapatos, peinarme, hacer el gasto de polvos, el de barbero, el de medias...*[73] Si aquesta era la situació dels oficials, hom pot acceptar com a prou probables les queixes dels ajudants de província.

Possiblement les circumstàncies explicitades afavorien un problema que, tot i ser tractat sovint com a matèria reservada, apareix en la documentació: la prevaricació d'alguns funcionaris. L'inspector de la revista de matrícules de l'any 1786 deixà escrit: *El ministro sobtendrá a los subdelegados y los empeñará en que cumplan sus deberes; pues puede influir mucho contra esto la riqueza de la gente de mar que está en fortuna superior a ellos.*[74] Les prevencions del funcionari no anaven pas errades.

El desembre de 1794 el ministre de marina de Mataró, Pedro de Pol, s'adreçava al subdelegat de Vilassar de Mar, el comptador de navili Julián de Ayerve i Aragón, per fer-li saber que el comandant general Federico Gravina, que anys a venir comandaria l'armada espanyola a la batalla de Trafalgar, li havia fet avinent la manca de *concurrencia al servicio de los baxeles* dels mariners de Pa-

de V.E. la sobradísima razon de tales reclamaciones puesto que el empleado no puede ni debe subsistir en su destino faltandole la paga, y mucho menos el que como yo tiene que desembolsar diariamente los gastos que producen la correspondencia de oficio y demás de escritorio a pesar de que se me adeudan tres meses cumplidos de la asignacion señalada para estas atenciones. Tampoco desconocerá V.E. que si continuase semejante escasez no bastaria ninguna clase de sacrificios ni empeños y que indudablemente redundaria en perjuhicio del Servicio Nacional pues no podría este desempeñarse cual corresponde faltando las pagas y asignaciones para sufragar los indicados gastos...» AGMAB. Fondo Cartagena, 820. maig 1837.

72. «...no puedo menos que exponer a V.S. que yo me hallo sumamente extenuado de medios y por consiguiente imposivilitado de subsistir en esa ciudad por la maior decencia y otros gastos que en ella son indispensables, no siendo así ni en este ni en otros pueblos semejantes por poderse en ellos, o admirarse menos, el ir como boy casi sin camisa y con la maior indigencia cuya verdad es demasiadamente notoria lo que no puedo escrivir sin el rubor propio de todo oficial de onor...» AGMAB. Fondo Cartagena, 726. 26.2.1801.

73. «...y ¿de dónde podrá haver salido todo esto en seis meses? no puede de debajo de la tierra, conque es preciso que me haya empeñado, y con otro que á poca diferencia está lo mismo que io...» (JAVIER, F. 1870, 298).

74. AGMAB. 1873. 8.6.1786.

lamós i de Sant Feliu. Les indagacions fetes per Gravina demostraren una certa connivència dels ministres i subdelegats de la zona en aquesta situació a través de tot un seguit de pràctiques defraudatòries El ministre de Mataró continuava exposant a Ayerve que havia rebut instruccions en el sentit d'evitar *semejantes reprehensibles desordenes, estrechando á la vigilancia mas exacta en el cumplimiento de su obligacion á los subdelegados de ese distrito.*[75] I aquest preàmbul servia a Pedro de Pol per instar Ayerve: *proceda inmediatamente* a *recolectar quanta marineria tenga existente y la que fuere regresando sin la menor condecendencia ni disimulo.*[76] Fins aquí l'escrit del ministre podria semblar rutinari, però els paràgrafs que segueixen permeten esvair qualsevol dubte sobre la veritable opinió que el comandant de Mataró tenia del seu subdelegat a Vilassar de Mar.[77]

Encara no havien passat dos anys d'aquests fets que el ministre de marina de Mataró rebia una reial ordre en la qual se li comunicava que, arran de les irregularitats detectades a la revista de les matrícules i de la manca de diligència observada en l'auditor de marina de la mateixa província a l'hora de substanciar-les –per *haver omitido la de poner en arresto al subdelegado de Villassá, el contador de navio don Julian de Ayerve–*, se li ordenava l'arrest immediat d'aquest subdelegat i l'embargament dels seus béns i documentació. L'interrogatori que proposaren les autoritats reials evidencia que se l'acusà d'haver falsificat la signatura del ministre de la província en el rol del patró Francesc Illes i del mariner Fèlix Tió.[78] Ayerve fou arrestat i substituït en el càrrec interinament per Rafael Sala i Anglada.

Que els abusos i la corrupció dels responsables de marina no degueren ser

75. AGMAB. Fondo Cartagena, 734. 15.12.1794.

76. «...y aun sacandola de quantas embarcaciones hubiese en esa matrícula y previniendo a los inhabiles y patrones cuiden con prontitud de presentarle a v.m. el hombre robusto que a cada uno deve substituirle en bageles, o hir personalmente a ellos como esta mandado en la real orden que comuniqué a todos los subdelegados, pues le hago responsable de la falta que en estos puntos toque a v.m. que no espero, porque devo dar parte á la superioridad de quanto se adelante en materia de tanta importancia [...] deviendo v.m. tener la gente lista el día 29 [la carta porta data del 13 de desembre] del actual mes a las nueve de la mañana...» AGMAB. Fondo Cartagena, 734. 15.12.1794.

77. «...y teniendo v.m. presente que esa matrícula de su cargo tiene existente un numero crecido de habiles, segun las ultimas noticias, y que nunca se han prestado hir al servicio; le advierto que el cavallero gobernador de esta ciudad en oficio de 13 del corriente me dice facilita a v.m. todos los auxilios que necesite para esse desempeño, con lo que no podrá v.m. contestarme como costumbra, que por esta falta no puede obligarlos a presentarse.» AGMAB. Fondo Cartagena, 15.12.1794.

78. «...se le reciva nueva declaracion en la que se se deberá comprehender las siguientes preguntas: primera, quando conoció al patron Francesc Illas: segunda, qué motivo tubo para ello: tercera de quien se valió para que el ministro principal pusiese y fimase el visto bueno: quarta, que ajuste hizo con el patron para agenciarselo, y que, ó quanto le dió, y para quien: quinta, si conoce bien la firma y letra del mencionado ministro: sexta, si reparó que el visto bueno, aunque de letra semejante á la del ministro, estaba escrito con diferentes que las que le corresponden, esto es, con el B. el visto y con el V. el Bueno, y de consiguiente si advirtió que podria ser fingido: septima, que otros documentos de esta especie ha facilitado al patrón Illas, ó a otros matriculados, y que gratificaciones les ha dado.» AGMAB. Fondo Cartagena, 794. 5.7.1796.

una pràctica aïllada ho confirma un escrit anònim que es trameté des de Mataró a Cartagena l'any 1817.[79] Manuel T'Senstevens, el comandant mataroní, hagué de donar raonades explicacions als seus superiors sobre les denúncies realitzades per l'*observador político.* Un dels primers arguments emprats en la seva defensa fou que el compliment exacte de les seves obligacions *siempre proporciona desafectos y quejosos.*[80] Continuà manifestant la complexitat de la província que tenia sota el seu comandament: l'existència d'un segon comandant, quatre ajudants de districte i dos escrivents a la comandància de Mataró. D'aquests afirmava: *les estoi observando y tengo encargado estrechamente al 2° comandante contribuya a la vijilancia de sus deberes y conducta.* Sobre les subdelegacions –que T'Senstevens anomenava *provincias*– el judici no era pas tan categòric: *las provincias con ayudantes y escrivientes con cortísimo sueldo, mal pagado, son destinos que proporcionan una contínua sospecha del observador, sea este critico, malicioso o celoso del buen cervicio,* arguments que incideixen en la problemàtica, ja esmentada, de la precarietat econòmica dels funcionaris subalterns.

Després de justificar la seva actuació al capdavant de la comandància mataronina[81] relatava unes altres circumstàncies que podrien haver estat darrere l'acusació anònima: el fet de revistar les tripulacions que arribaven a Mataró feia desviar una part del comerç que hi hauria d'haver arribat.[82] Probablement l'anònim tenia la seva part de raó en les seves denúncies i també el comandant mataroní quan explicitava que el compliment massa escrupolós de les seves obligacions perjudicava els interessos de negociants i navegants. La qual cosa porta a pensar en l'existència de situacions irregulars molt generalitzades. Només

79. «Excmo. Sr. El observador Politico de Mataró con toda veneracion a V.E. dice: que a su tiempo hizo presente las tropelias i desordenes que se cometian, i cometen diariamente en esta comandancia de Marina, i que por mas que la ilustracion de V.E. discurra no se corregirán hasta que al comandante se le ponga en su ramo de ingenieria i deje de seguir el que ignora. Y al segundo se le mande a la administracion de las haciendas que a costa de las intrigas que ha hecho en esta provincia se ha comprado en Pamplona: los escrivientes hacen otro tanto enseñados de sus gefes. Para que V.E. quede persuadido de esta verdad tomense reservadamente informes de sugetos de este comercio, i de los individuos de este Ayuntamiento i verá como resulta la verdad de lo expuesto por este su humilde i rendido servidor que besa las manos de V.E. Mataró 21 julio 1817.» AGMAB. Fondo Cartagena, 737. 21.8.1817.

80. AGMAB. Fondo Cartagena, 737. 21.8.1817. Mentre no s'indiqui el contrari les cites que segueixen pertanyen al mateix document.

81. «Los abusos es de mi dever cortarlos y precaver no se introduzcan otros en lo qual no he perdonado fatiga desde que tengo a mi cargo este destino desde marzo de 1816, arreglando la provincia, igualando las listas de los distritos con las de esta capital, por ser mucho el atraso en que se allaba y a sido obra muy prolija.» AGMAB. Fondo Cartagena, 737. 21.8.1817.

82. «El cumplimiento de la Real Orden de 25 de mayo del año pasado me malquisto por observante de ella, con tal oposicion que se me presento el 13 de septiembre el síndico procurador D. Magín Villalonga oficiosa y amistosamente exponiendome que el ayuntamiento estaba reunido con motibo de un memorial del comercio que por mi exactitud en revistar las tripulaciones se ausentavan los barcos de trafico é iban a otros puertos, con gran perjuicio en el comercio y al publico de que trataban de representar, le hize leer al expresado Villalonga las ordenes con que me allaba y quedó conbencido de la justicia con que obraba.» AGMAB. Fondo Cartagena, 737. 21.8.1817.

dos mesos després Manuel T'Senstevens informava els seus superiors de l'inici d'una causa davant del Tribunal de Marina –que ell mateix presidia– contra el subdelegat de Calella, Esteve Fillol, acusat d'haver lliurat un rol de navegació a un desertor.[83] Aquesta situació no era pas excepcional. L'any 1824 el comandant de Barcelona no podia creure l'abast de les irregularitats que s'imputaven al subdelegat de Blanes, Miguel Martín Vegue.[84]

Tanmateix, no eren només els oficials de marina els susceptibles de pràctiques poc ortodoxes. Els escrivents, per la seva funció orgànica en l'estructura de marina, eren unes persones idònies per prevaricar, i les dificultats retributives que patien no podien fer més que facilitar-los la comissió de pràctiques que esdevenien delictives. L'any 1831 davant el Juzgado Real y Militar de Marina de la Provincia de Mataró s'inicià una causa contra l'escrivà Raimond Thos i Sambola, que havia exercit a la subdelegació de Malgrat. L'acusació genèrica fou *infidelidades en el egercicio de su profesión.*[85]

Més enllà d'aquesta problemàtica –però d'alguna manera amb relació a aquesta– la comandància de marina de Mataró gestionava una quantitat important de recursos monetaris que tenia la funció de garantir el seu funcionament orgànic. El moviment econòmic es reflectia en l'anomenat *Libro maestro de data y cargo.* No ha estat possible localitzar-ne cap exemplar, però sí alguns informes del seu moviment mensual –entre els anys 1804-1805–, cosa que permet fer-se una idea exacta del seu funcionament i de la distribució que es feia dels recursos monetaris que la Hisenda Reial destinava a Mataró com a capital de província.

A principi del segle XIX es rebia una assignació mensual de 14.000 rals per a totes les despeses de la comandància. Fonamentalment aquest import s'esmerçava en el pagament dels sous de totes les persones vinculades a la província marítima –com es pot constatar al quadre següent–, ja fossin els membres de l'administració o bé les vídues i alguns homes jubilats amb dret a rebre retribu-

83. «El delito que resulta de la adjunta sumaria formada por el Comandante Militar de Marina de la Provincia de Mataró, contra el Ayudante del distrito de Calella, el Alférez de Fragata Estevan Fillol, es grave por haber cometido una falta esencial en el destino en que se halla constituído, obrando contra lo dispuesto por la ordenanza de matrículas y ultimas reales ordenes; de consiguiente, siendo un crimen puramente militar por ser directo contra el servicio comprehende que con arreglo a la Ordenanza General de la Armada deve ser juzgado en Consejo de Guerra de oficiales generales...» AGMAB. Fondo Cartagena, 737. 29.1.1818.

84. «...pues apenas cabe en la recta razon que este oficial ignore hasta tal punto sus deberes y enciman-dose sobre las ordenanzas y Reales Ordenes se haga tan clara y criminalmente punible...» AGMAB. Fondo Cartagena, 738. 16.7.1824.

85. Entre les irregularitats que se li detectaren hi havia alteracions en testaments «haciendo algunas enmiendas o añadiduras substanciales...» i la creació de falsos censals: «...habría hecho firmar en blanco por Juan Masrozell como a regidor que era del Ayuntamiento de Santa Susana, y juzgando éste que la firma era por alguna cosa annexa al regidorato él instrumento la creación del censal de capitalidad de trescientas libras otorgado a favor del presbítero Ramon Torra [...] sin haber dicho Masrozell sabido jamás de semejante censal hasta que avisado por el reverendo cura parroco de Malgrat estrañó se le hubiese mezclado en enredos de tal naturaleza...». AGMAB. Fondo Cartagena, 744. 11.1.1831.

cions per aquests conceptes.

Tot i que el gruix dels homes que es trobaven *en campanya* rebien els seus salaris en els respectius destins, les anotacions del *libro de data y cargo* recullen notícia dels pagaments fets a homes que s'incorporaven al servei. Així, l'any 1805 es deixava constància del pagament de 22.535 rals a un centenar de mariners *que pasaron a campaña.*[86] Les trameses d'homes es realitzaven sota el control d'algutzirs –per via terrestre o marítima–, i en el primer cas l'equipatge es transportava en carros.[87] El trasllat dels desertors era competència de militars als quals es pagaven els seus serveis,[88] però les captures també entraven dins les responsabilitats dels algutzirs.[89]

A tall d'anècdota i com a exemple de les dificultats de l'administració de marina per satisfer els seus compromisos econòmics, val la pena citar el cas del mariner Josep Regi de Lloret. Per la seva actuació en el servei fou condecorat amb la creu de María Isabel Luisa, que estava *pensionada* amb una remuneració de 10 rals de billó mensuals. Per un problema burocràtic no se li pagà aquesta assignació i hagué de recórrer a la comandància general de Cartagena per tal de poder cobrar el que se li havia concedit.[90]

Els pagaments realitzats el mes de maig de 1805 mostren la següent distribució:

Concepte	Import (rals)	%
Sous de funcionaris	12.165	19,7
Sous pilots	1.239	2,0
Pensions jubilats	3.175	5,1
Despeses marineria	42.090	68,0
Funcionaris de boscos	3.050	5,0
Despeses menors	140	0,2
TOTAL	**61.859**	**100**

Font: AGMAB. Fondo Cartagena, 731. 3.6.1805.

86. AGMAB. Fondo Cartagena, 731. 3.6.1805.

87. «Se pagaron al alguacil Ramon Boladeras, por tres dias que empleo en la conduccion a Barcelona de 31 marineros que pasaron á campaña 75 [rals] Idem al carromatero Jayme Guañabens por la condcion de los equipaxes de los individuos.» AGMAB. Fondo Cartagena, 730, 30.6.1805.

88. «Idem al cabo del Regimiento de Ultonia Mariano Boria por la aprehension y gastos de conduccion hasta Blanes del desertor Juan Rullá 90 [rals].» AGMAB. Fondo Cartagena, 730, 30.6.1805.

89. «Al alguacil Magin Casanovas por quatro dietas en la conduccion a Barcelona de los citados quarenta marineros 102 [rals]. Al mismo por la aprehension del desertor Agustin Pasqual de la remesa de seis del presente 40 [rals].» AGMAB. Fondo Cartagena, 731. 3.6.1805.

90. AGMAB. Fondo Cartagena, 735. 5.5.1855.

SALARIS A LA PROVÍNCIA MARÍTIMA DE MATARÓ 1805

Perceptor	Assignació mensual (rals)
Comandant de la província	711
Segon comandant, tinent de navili	521
Cap de l'Ajudantia d'Arenys de Mar, tinent de navili	521
Ajudant temporal de la Comandància, tinent de fragata	379
Mestre escola nàutica d'Arenys de Mar, tinent de navili	334
Cap de l'Ajudantia de Calella, alferes de fragata	334
Capità del port de Mataró, alferes de navili	334
Cirurgià de la província	315
Tinent *visitador de montes*	305
Cap de l'Ajudantia de Blanes i Canet	292
Mestre escola nàutica de Mataró, alferes de fragata	286
Cap de l'Ajundantia de Vilassar de Mar, tinent de *brûlot*	251
Auditor de marina	244
Escrivent primer	240
Escrivent segon	180
Vídua de calafat	80
Vídua d'artiller de mar	60
Algutzir	50
Vídua de mariner	35

Font: AGMAB. Fondo Cartagena, 730, 2.9.1805.

La divisió del territori

L'any 1765 la província marítima de Mataró es dividia en set subdelegacions. De nord a sud la primera era Tossa, que incorporava la població de Lloret. Seguia la subdelegació de Blanes, que comprenia també Malgrat. La subdelegació de Calella anava lligada amb la població de Pineda. A Canet hi havia una altra subdelegació que aplegava també Sant Pol. Arenys de Mar tenia una subdelegació pròpia i exclusiva. Mataró, la capital de província, aplegava els homes de Caldes d'Estrac, Llavaneres, Mataró, Vilassar de Mar i Premià de Mar. La darrera subdelegació tenia la residència al Masnou i aplegava Alella i Tiana.[91]

L'any 1796 el panorama administratiu havia patit alguna modificació. Aparegué la subdelegació de Vilassar de Mar, que comprenia també la població de Premià de Mar. Així mateix, Lloret i Malgrat havien assolit també la categoria

91. AGS. Marina, 300. 15.9.1765.

de subdelegacions, amb la qual cosa el nombre havia ascendit fins a deu.[92]

El 1806 la situació administrativa tornà a experimentar canvis. Les antigues subdelegacions passaven a anomenar-se districtes i el seu nombre es reduí a cinc. El de Blanes incloïa Lloret i Tossa. El de Calella incorporava Pineda i Malgrat. Arenys de Mar havia ampliat la seva jurisdicció a les poblacions veïnes de Canet i Sant Pol. Mataró es presentava amb Llavaneres i Caldes d'Estrac, i finalment Vilassar de Mar exercia la representativitat de la marineria de Premià de Mar, el Masnou, Alella i Tiana.[93]

L'any 1848 es féu una nova reordenació de les cinc demarcacions, que tingueren com a centres administratius Lloret, Blanes, Arenys de Mar, Mataró i el Masnou. A la de Lloret hi pertanyia també Tossa i tenia una extensió de 9,25 milles marines. Blanes incorporava Malgrat i Pineda, amb una extensió de 8 milles marines. Arenys de Mar tenia a la seva demarcació Calella, Sant Pol i Canet i 7 milles marines de costa. El districte de Mataró comprenia Caldes d'Estrac i Llavaneres. El del Masnou incorporava Vilassar de Mar, Premià de Mar, Alella i Tiana (MADOZ, P., 1848, 299).

La dotació del personal de les subdelegacions és coneguda gràcies a un document de l'any 1816 que informava de la composició orgànica de la subdelegació d'Arenys de Mar, Canet i Sant Pol. El cap del servei era l'ajudant del districte, en aquell moment Josep Baralt. L'assessor de districte era Josep Elies i Busquets. L'escrivà de marina era Ferran de Milans i Sellarès. Hi havia, a més, un algutzir de matrícula d'Arenys, Gabriel Tió –de la llista d'inhàbils d'Arenys de Mar–, i Bernardí Colomines era algutzir de Canet.[94]

2.4. LES COMPETÈNCIES

La justícia de marina

L'Ordenança de 1751 establí la creació d'una jurisdicció pròpia per a la gent de mar. Això obligà a la creació d'un tribunal *ad hoc* que havia de tenir coneixement i competències en tots els afers penals que afectessin els homes matriculats i les seves famílies.[95] El jutge natural havia de ser el ministre de

92. AGMAB. 1883. 30.4.1796.
93. AGMAB. Fondo Cartagena, 732. 26.4.1806.
94. AGMAB. Fondo Cartagena, 735. 3.6.1816.
95. «Ha de pertenecer al Juzgado de Marina el conocimiento de los delitos de cualquiera especie que se cometieren en alta mar, en las costas o en los puertos abordo de embarcaciones mayores, o menores, que en ellos huviere, à reserva de las causas de contrabando [...] Los ministros de marina, cada uno en la extensión de la provincia de su destino, serán jueces privativos de la gente matriculada, ante quienes han de juzgarse en primera instancia todas las causas asi civiles como criminales con inhibicion absoluta de otros jueces, que no deberán mezclarse en las cosas ni con los individuos de marina. Y por quantro es mi animo, que todas las diferencias de la gente de mar se ajusten, en quanto fuere posible, por juicios verbales.» *Titulo III*, 1751.

marina i la nova institució rebé el nom de Juzgado Real y Militar de Marina de la Provincia de Mataró. Tot i que un dels seus àmbits d'actuació preferent fou el relacionat amb el control i la persecució dels homes que s'escapolien del servei reial, aquesta problemàtica s'estudiarà en un altre punt d'aquest treball. Les línies que segueixen analitzaran la incidència penal d'aquesta institució en molts dels altres àmbits que podien afectar els homes i les dones vinculats al mar.

Un dels problemes que sovint plantejà aquesta dualitat de jurisdiccions a l'àmbit local fou el conflicte de competències entre la jurisdicció ordinària i la de marina. Les persones subjectes a aquesta jurisdicció rebutjaven l'actuació d'autoritats alienes. Així mateix, per a les autoritats de marina existia una diferenciació molt clara entre els membres del seu col·lectiu, definits genèricament com a *matriculats*, i la resta de la població, a qui hom definia genèricament com a *terrestres.*

Un exemple permetrà exemplificar les dificultats d'aquesta convivència de jurisdiccions. L'any 1824 el subdelegat de marina a Arenys de Mar, Josep Baralt, s'adreçava al seu cap a Mataró per comunicar-li que el batlle arenyenc havia imposat una multa a una matriculada d'Arenys i feia les següents reflexions: *a estas arbitrariedades debe ponerse remedio pues estando como está el fuero de marina* [...] *no tienen* [sic] *autoridad la justicia ordinaria en los matriculados o a lo menos deve obrar con anuencia de los gefes de marina.* La resposta de la comandància de Mataró no admetia pal·liatius.[96]

I és que moltes vegades les autoritats de marina hagueren de defensar la seva jurisdicció davant la invasió de competències de les altres instàncies. En altres moments l'existència d'una doble jurisdicció era emprada per burlar la llei o, si més no, per obstaculitzar-ne el compliment.

L'any 1800 el batlle de Teià s'adreçava al subdelegat de marina de Vilassar de Mar i li notificava que a la seva població hi havia arribat un mosso d'esquadra amb la missió de *guardar la bindimia* i amb instruccions de penalitzar les persones que trobés robant raïms. Si els lladregots eren *terrestres* els podia aplicar una sanció de 3 lliures i si eren matriculats els havia d'entregar a Jeroni Millet, caporal zelador de la Matrícula de Marina al Masnou. El problema que denunciava el batlle de Tiana era que, tot i que el mosso d'esquadra havia lliurat a Millet els fills de matriculats que havia trobat *in fraganti,* aquest no els havia fet pagar la multa establerta. Però no només això, sinó que en la darrera captura realitzada *enquentró a dos hijos de matriculados el dicho moso y llevándoles con el*

Capítol CLII.

96. «Siendo terminante, según el artículo 9 título 5 de la ordenanza de S.M. hoy vigente que la sugeción de los matriculados a las providencias de buen gobierno ha de ser baxo la immediata y única dependencia de los xefes militares de la matrícula y que por parte de estos, como únicos jueces que pueden imponer penas a los matriculados, sufran las que hayan merecido, es procedente e indispensable reclamar del bayle de Areñs la observancia del citado artículo exigiéndole la devolución de la multa cobrada, sin perjuicio de que si es justo, deba luego satisfacerla la interesada.» AGMAB. Fondo Cartagena, 739. 22.1.1824.

mayor cuidado en casa de dicho Millet salieron muchos matriculados gritando «mateulo aqueix traido». En arribar a casa d'en Millet el mosso fou tractat *con mucho despropósito de modo que a no ser que el moso supo contenerse le dieron ocasión de hazer una grande desgracia.*[97]

En aquesta circumstància concreta cal emfasitzar que el col·lectiu dels matriculats –per les afinitats internes que tenia com a grup– sovint podia manifestar-se en forma d'avalot com en el cas esmentat o com en d'altres que meresqueren l'actuació de les autoritats.[98] La justícia de marina també tenia dificultats per fer complir les seves determinacions en altres àmbits. L'any 1849 es trobà el cadàver d'una dona a mar. El Tribunal de Marina determinà que el cos fos traslladat a la capella de l'hospital de Mataró. Un cop allí els facultatius del tribunal s'hi presentaren per efectuar el reconeixement mèdic legal del cos. L'assessor de marina cridà les germanes de l'hospital per tal que despullessin el cos. Aleshores *sorprendidas aquellas porque se les ecsigia un servicio al que no han hecho voto de dedicarse y sobrecogidas de una novedad para ellas muy estraña y enteramente nueva mostraron alguna repugnancia* i s'hi negaren. L'alcalde de Mataró, en nom de l'administració de l'hospital, donà suport a l'actitud de les religioses al·legant que ja existia a la ciutat un dipòsit de cadàvers.[99]

Malgrat aquestes dificultats, hi hagué un ampli ventall de situacions a les quals s'aplicà decididament el Tribunal de Marina. Les opcions d'intervenció podien ser tan àmplies com dispars podien ser les actuacions dels homes o dones de mar. Per presentar un petit mostreig d'aquest ampli ventall de possibilitats es podria començar per un tema d'ordre públic: l'apercebiment que féu l'any 1790 Carles Sanromà, del tribunal de Mataró, a Josep Marxuach i Felicià Riera per tal que *ni de palabra ni de echo offendan a Salvador Peris azuelero ni tampoco canten cansiones indecorosas o contra del honor de tercera persona* [...] *que de noche no vaian acuadrillados*. Per aquests fets, que podrien haver estat una esquellotada, se'ls arrestava durant tres dies als seus domicilis i se'ls amenaçava que, en cas de reincidir, *serán castigados con dos años de campaña a medio sueldo en los baxeles de S.M.*[100] En el mateix àmbit de l'ordre públic s'haurien

97. El subdelegat de Vilassar de Mar contestà al batlle de Tiana en aquests termes: «...en adelante procure el mozo conocer uno que se propase para que entienda lo que hace al caso y que he prevenido al prohombre de Masnou, Gerónimo Millet haga que se paguen los que han faltado al vando en tiempo de vendimia y puedan la cantidad de cinco pesetas con que se han conformado». AGMAB. Fondo Cartagena, 796. 14.8.1800.

98. L'any 1830 el batlle de Sant Pol s'adreçava a les autoritats de marina de Mataró i sol·licitava que s'ordenés la compareixença del matriculat Llorenç Sauleda de Sant Pol per tal que testifiqués sobre «la ocurrencia del alboroto acaecido en esta villa en la noche del día 12 de julio pasado». AGMAB. Fondo Cartagena, 785. 3.8.1830.

99. Les autoritats de marina no es mostraren satisfetes de les explicacions de l'alcalde mataroní Josep Tuñí i van al·legar que les raons d'aquest, tot i ser ben intencionades, estaven basades en «unos principios de jurisprudencia que esta jurisdicción no puede adoptar ni reconocer». AGMAB. Fondo Cartagena, 790. 13.9.1849.

100. AGMAB. Fondo Cartagena, 725. 8.4.1790.

d'ubicar les accions empreses contra el calafat Francesc Llauger de Mataró.[101] Els testimonis d'actuacions violentes de major o menor intensitat també foren presents en l'actuació del tribunal.[102]

En aquesta miscel·lània de la delinqüència que passava davant el Tribunal de Marina no hi podien mancar els afers directament relacionats amb les activitats marineres. L'any 1830 s'absolia el calafat Francesc Llauger –abans citat pels conflictes generats per la seva addicció a l'alcohol– *de haber cortado la corona o copo de la red de pescar* de Llorenç Sauleda, algutzir de Sant Pol. El sospitós havia estat empresonat i el seus béns embargats.[103] L'any 1816 el patró Josep Sala, d'Arenys de Mar, patí un robatori al port de Maó dels diners que portava per compte d'altres persones. Després de la tornada de Sala a Arenys de Mar, en assabentar-se'n els perjudicats, robaren tot el que portava l'embarcació inclosos els diners procedents de la venda d'altres mercaderies.[104]

Una notícia d'aquest mateix any, particularment interessant pel que fa a les rutes de navegació de les naus maresmenques, informa d'un recurs presentat per Josep Francisco Rodríguez, pilotí de Mataró, sobre els maltractaments que el capità Joaquim Andreu hauria infligit al seu germà, Sebastià Rodríguez, en el viatge que acabava de fer a Rússia.[105] És possible afinar més en l'estudi de la casuística que passava davant d'aquest tribunal gràcies a l'existència dels informes que, periòdicament, es trametien a la capitania del departament marítim a Cartagena, en els quals s'informava de les causes pendents en el tribunal mataroní.

101. «El consavido individuo continuando con sus borratcheras ocho días hace que haviéndose introducido en algunas casas insultando a sus dueños con palabras provocativas temiéndole la mayor parte del pueblo con sus amenazas diciendo que no teme a nadie.» AGMAB. Fondo Cartagena, 785. 1.1.1830.

102. El responsable de marina del Masnou l'any 1832 s'adreçava a l'algutzir del districte indicant: «...pasará a las casas immediatas de la de Francisca Alsina, de la jurisdicción ordinaria, y la de Gerardo Alsina, patrón de esta matrícula, y hará saver a sus vecinos que en el verbal celebrado en mi casa morada el día 31 del mes que finó, se desdijeron ambos de los insultos y malas espresiones en que se trataron el día 27 del mismo mes...». AGMAB. Fondo Cartagena, 723. 1.9.1832. El 30 d'abril de 1833 el tribunal de Mataró acordava: «dispondrá V. que con sigilo [...] y tomando las medidas que le dicte su prudencia se verifique el personal arresto de dicho Juan Guardiola y que sea conducido a ésta ciudad». El motiu de la detenció eren els maltractaments efectuats per Joan Guardiola àlies *Birro* i fill de la casa Birra a Joan Banús, àlies *Guiñot*, tots de Vilassar de Mar. Estaven implicats en el mateix conflicte Jaume Julià, àlies *Carabassa*, i Jaume Guardiola. AGMAB. Fondo Cartagena, 723. 30.4.1833. L'any 1833 hi hagué una forta baralla entre els germans Ramon i Magí Gelpí de Vilassar de Mar amb vessament de sang. La mare actuà com a testimoni. Un agredí l'altre amb una «... gabineta [...] era de las que acostumbran usar la gente de campo para cortar pan que tenía sobre tres palmos de longitud incluso el mango, que era de hierro y sobre tres dedos de ancho». AGMAB. Fondo Cartagena, 785. 5.9.1833.

103. AGMAB. Fondo Cartagena, 785. 27.3.1830.

104. AGMAB. Fondo Cartagena, 735. 4.7.1816.

105. AGMAB. Fondo Cartagena, 738. 20.2.1816.

PROCESSOS PENDENTS DAVANT EL TRIBUNAL DE MARINA DE MATARÓ

Tipologia del delicte	1817	1833	1838
Forestals		30	
Furts	1	1	1
Injúries	1	1	
Monetaris	11		
Praxi marinera	4		1
Prevaricació	2		
Servituds	1		
Testamentaries	6		
Violència contra les dones			**2**

Fonts: AGMAB. Fondo Cartagena, 737. 24.12.1817; AGMAB. Fondo Cartagena, 752. 30.4.1833; AGMAB. Fondo Cartagena, 752. 31.12.1838.

Cal destacar l'any 1817 pel nombre i per la varietat de les figures delictives. El furt, que és l'únic delicte present a tots els anys, està representat pel robatori que, d'una quantitat superior a les 13.000 lliures, dugué a terme el matriculat Sebastià Barceló –àlies *Faringes*– de Begur en el llagut del patró Josep Masriera d'Arenys de Mar. Els delictes d'injúries, bé d'obra o de paraula, degueren ser una situació habitual tot i que només arribessin esporàdicament a la sala del tribunal. En contraposició, les reclamacions de quantitats monetàries per diferents raons són les més nombroses de l'any, i demostren que en determinades circumstàncies només la via judicial permetia resoldre aquestes qüestions. Semblantment es devia esdevenir amb els problemes derivats de les disposicions testamentàries, que, per la seva pròpia naturalesa, sovint eren causa de plets entre les persones vinculades amb els difunts.

Els problemes vinculats amb la praxi marítima –que en principi semblarien destinats a tenir un pes específic més rellevant en un tribunal d'aquestes característiques– es veuen relegats a una tercera posició. Es troben en aquest apartat la demanda presentada pel matriculat Francesc de Mata contra el patró Joan Mataró, de Lloret, sobre el compliment d'una contracta per anar a Amèrica; una sentència sobre la presa feta del llagut del patró Ramon Capdaigua de Roses; un conflicte generat arran de la cessió de la titularitat d'un altre llagut, i la denúncia contra diversos homes acusats de falsificar la signatura del comandant de marina en el rol d'una embarcació.[106]

Tanmateix, destaquen sobre manera en aquest any les causes incoades d'ofi-

106. «Contra [...] Jaime Balsa, natural de Sant Pol, y vezino de la misma villa, de profesión trabajador de la tierra y dedicado a la pesca, Ignacio Julia y Vicente Monner, vezinos de Mataró [...] sobre subplantación de firma del Sr. comandante d.esta provinia en un rol.» AGMAB. Fondo Cartagena, 737. 24.12.1817. És probable que naveguessin sense tenir llicència amb un rol falsejat.

ci contra dos funcionaris de la mateixa província de marina. El 18 d'agost de 1817 s'inicià el procés contra l'ajudant militar de marina del districte de Blanes per haver inclòs en un rol dos homes que no eren matriculats i dels quals s'havia facilitat una filiació inexistent.[107] Encara no havia passat un mes quan s'obria una altra investigació al mateix funcionari, però de la matrícula de Calella, per haver concedit un rol de patró de manera irregular.[108] La singularitat de l'any 1833 rau en què, probablement, es degué produir una inspecció dels boscos que tenia adscrits la província de Mataró i s'hi detectaren nombroses irregularitats que foren vehiculades en forma de denúncia davant del tribunal competent. La problemàtica forestal serà estudiada en un apartat específic d'aquest treball.

Pel que fa als furts d'aquest mateix període, cal destacar que foren comesos sobre els comestibles que portava un llagut que estava avarat a la platja de Mataró. Una dona fou acusada d'encobridora dels béns robats.[109]

Les dades de 1838 presenten una importantíssima davallada de les causes recollides per la jurisdicció de marina. Tanmateix, més enllà dels furts, que degueren esdevenir una realitat molt i molt quotidiana, les altres denúncies presentades davant el tribunal bé mereixen una reflexió.

La categoria de praxi marinera comptabilitza una denúncia contra Josep Horta, per malnom *Llop,* matriculat a Calella, acusat d'insubordinació i amenaces envers l'ajudant de marina del seu districte.[110] Els enfrontaments i les amenaces en aquest moment històric probablement estaven ja qüestionant la viabilitat del sistema de lleves forçoses que implicava la Matrícula de Marina. Aquesta afirmació és avalada per testimonis indirectes. Així, l'any 1834 es denunciava davant el tribunal de Mataró el patró masnoví Pere Bertran per *haber proferido expresiones relativas al gobierno que dio lugar a que se interpretaran mal por el modo con qué las produjo. No se ha previsto su prisión pero se le mandó no ejecutar viaje.*[111]

Les dues dades que fan referència a la violència contra les dones no fan més que ser testimoni fefaent d'uns fets execrables que, malauradament, encara avui no han passat a formar part del passat.[112]

107. «En 18 de agosto de 1817. Autos de oficio formados sobre haber el ayudante militar de matrículas del distrito de Blanes incluhido en el rol del patrón Jaime Burcet de aquella matrícula a José Burcet sin ser matriculado y con folio supuesto.» AGMAB. Fondo Cartagena, 737. 24.12.1817.

108. «En 13 de septiembre de 1817. Autos de oficio formados sobre haber el ayudante militar de matrículas del distrito de Calella librado a Juan Pablo Turró de la matrícula de Malgrat un rol para navegar de patrón interino.» AGMAB. Fondo Cartagena, 737. 24.12.1817.

109. «Nombre de los reos y sus clases. Mariano Bertran. José Sebastián Canals. María de la Concepción Bertrán. Maria Bertran. El primero confeso y convicto de robo de algunos comestibles en un laud barado en la playa de esta ciudad, el segundo y tercero indiciados de lo mismo y la cuarta de encubridora de los efectos robados.» AGMAB. Fondo Cartagena, 752. 30.4.1833.

110. AGMAB. Fondo Cartagena, 752. 31.12.1838.

111. AGMAB. Fondo Cartagena, 785. 12.6.1834.

112. «Buenaventura Pujaulós (alias) Palamós, marinero de edad de treinta y ocho años de estado casado. De Barcelona con residencia en la villa de Tossa. Delitos. Suponérsele no solamente haber atropellado entre

Els grans canvis que implicà el procés industrialitzador també deixaren empremta en les qüestions que havia de resoldre la justícia de marina, i el traçat de la línia de ferrocarril entre Mataró i Barcelona fou un dels més rellevants. El 24 d'octubre de 1848, molts pocs dies abans de la inauguració de la primera línia de ferrocarril de la península, l'alcalde de Mataró s'adreçava a les autoritats de marina per sol·licitar l'autorització per celebrar un *bayle público* a l'indret anomenat *astillero*, situat a prop de la *Casa Náutica.*[113] Dues setmanes després el Tribunal de Marina obria diligències criminals *con motivo de la quema de uno de los puentes del ferrocarril desde Barcelona a esta ciudad frente al torrente de Antich en el término de Masnou.*[114] I és que el traçat de la via fèrria havia alterat la vida dels homes de mar fins al punt que es preveia la possibilitat que les embarcacions de Vilassar de Mar haguessin de desembarcar a Mataró per les dificultats que generava el traçat viari.[115]

Sols en un cas ha estat possible documentar la fi d'un procés fins a arribar a la sentència. El calafat de Canet Francesc d'Assís Llauger havia estat condemnat pel Tribunal de Marina de Mataró a tres anys de presidi.[116] Però el mes de desembre de 1834 es dictà una nova sentència per uns fets succeïts posteriorment.[117] Segons es desprèn d'aquest document, les sentències no eren fermes

nueve y diez de la noche del veinte y nueve de abril último a Magdalena Ballell, consorte de Manuel Ballell, de la indicada matrícula de Tossa, con ocasión que áquella se hallaba sola en casa, sino también haberse jactado delante de dicho Manuel y de otra persona que en dos distintas accesiones había logrado a la referida Magdalena teniendo de ello pruebas que dar.» AGMAB. Fondo Cartagena, 752. 31.12.1838. Semblantment Maria Serra d'Arenys denuncià el seu marit Josep Antoni Serra de la matrícula d'Arenys per haver-li infligit «maltratos y atropellos.» AGMAB. Fondo Cartagena, 752. 31.12.1838.

113. AGMAB. Fondo Cartagena, 790. 24.10.1848.

114. «...ha de procederse a la medición de la distancia que hay desde dicho puente hasta el mar en estado natural y ordinario; como y no menos a la anchura de dicho puente [...] así mismo la circunstancia de que el susodicho ferrocarril en el sitio en cuestiónse halla establecido dentro del ámbito de la playa del mar.» AGMAB. Fondo Cartagena, 790. 9.11.1848.

115. Davant uns abocaments incontrolats de runa a la platja, les autoritats de marina escrivien a l'alcalde de Mataró: «...en lo sucesivo se dirijan los carros de escombros al indicado punto de la riera de San Simón o bien en otro donde no irroguen perjuhicio en la playa pues será indispensable estender el baradero de las embarcaciones por aquella parte en razón que es de esperar vengan a realizarlo muchas de las de Vilassar por cuanto el camino del ferrocarril ha obstruído parte del suyo en la playa de aquella población». AGMAB. Fondo Cartagena, 790. 24.5.1848.

116. «...haber atropellado a su muger, herido a Pedro Ortal, insultado a Teresa Morlas y soltado varias espresiones ofensivas a la autoridad de mi antecesor...» AGMAB. Fondo Cartagena, 11.12.1834.

117. «En vista de la presente causa criminal que en este real y militar juzgado de marina de la provincia de Mataró ha sido formada de oficio contra Francisco de Asís Llauger, calafate de la matrícula de Canet, casado y de edad de cincuenta y seis años, reo, preso y acusado de haber, en el día diez y ocho de junio último, hallándose en el pueblo de Masnou y calle del Camino Real tirado una azuela de las que usan los carpinteros de ribera a Jaime Feu peón de albañil, de haberse apoderado de una regla y un nivel que éste dejó caer en tierra para escaparse e insultado con palabras denigratorias e indecentes al regidor decano de dicho pueblo que le reconvenía por lo dicho y añadiendo que no lo conocía para nada, de que habiendo el citado regidor llamado ausilio y acudido algunos individuos hizo ademán de sacar un cuchillo que llevaba en la cintura y le fue aprendido, de haber cometido robo y fractura estando en la cárcel de Masnou de la que trasladado a la de la presente ciudad profirió espresiones ofensivas a la autoridad de marina, insultos a Paula Saló consorte del alcayde con las palabras de puta y ladrona amenazándola querer atentar contra su vida si se le proporci-

fins que no les havia confirmat el Tribunal Superior del Apostadero de Cartagena, que actuava com a segona instància. En un altre cas, i en el context d'excepcionalitat que podia significar la Guerra del Francès, hi ha constància de les mesures preses contra un patró de Canet que no es presentà a la crida que les autoritats li havien fet per tal de traslladar tropes.[118]

La sanitat

> *«La previsión de un mortífero contagio y la idea de su posibilidad, si bien consterna y hace estremecer, da de otro lado a las autoridades encargadas de su preservación la energía conveniente para resistirle o para detener los progresos de su maligna influencia.»*[119]

Des de temps antics, i molt especialment des de l'edat mitjana, era molt coneguda la facilitat amb què els contagis epidèmics es podien transmetre a través de les vies marítimes. La possibilitat que oferia la navegació de comunicar llocs que es trobaven a llargues distàncies afavoria la facilitat de transmissió de les malalties contagioses. Durant les importants epidèmies de final del segle XVI i mitjan segle XVII, a Mataró ja es prenia tota mena de prevencions a l'hora de tractar naus i homes que podien procedir de zones empestades (GIMÉNEZ, 1990).

A la primeria del segle XVIII existia ja una normativa aprovada per la Universitat de Mataró sobre les retribucions que pertocaven a les persones que intervenien en el control de les naus arribades a la platja de la ciutat.[120] La descripció

onase ocasión oportuna y atropelló de obra a Magín Ribas, otro de los presos, en términos de poder temerse resultados muy fatales a no haberle separado otros presos. Visto lo pedido por el promotor fiscal y atendidos los méritos del proceso a que me refiero D. Agustín Angosto y Miguelerena, caballero de la real y militar orden de san Hermenegildo, teniente de navío de la real armada y comandante militar de marina interino de esta provincia de Mataró, de acuerdo y parecer del doctor en ambos derechos D. Gaspar Borrás, abogado de los reales consejos y asesor de marina de la misma FALLO que debo condenar como condeno al espresado Francisco de Asís Llauger al presidio de Tarragona por el término de tres años que empezarán a correr luego de completado el que para el mismo destino se le impuso por pena en otra de las causas anteriormente formadas y de que se hace mención en la presente y, a más, le condeno en todas costas. Remítase a la justicia del pueblo de Masnou el gonce que obra por cuerpo del delito y devuélvanse al sargento de suizos Andrés Strauman las prendas robadas que aparecen pertenecer a una hija suya. Por esta sentencia definitiva así lo pronuncio y mando que antes de su publicación se remita en consulta junto con la presente pieza de autos al Excmo. Sr. comandante general del apostadero de Cartagena...» AGMAB. Fondo Cartagena, 11.12.1834. El tribunal de Cartagena rebaixà la pena a dos anys.

118. «...ya que el patrón de la falúa no ha regresado aún mandará v.m. quitarle el timón, velas y remos dejándolos a la custodia del regente la vara de esa villa, con intervención del señor comandante de marina de ésa. Igualmente mandará v.m. desarrejar la caxa de dicho patrón en presencia del dicho señor ayudante militar de marina quien se servirá separar los papeles de navegación de los demás que no lo sean y recibiéndolos v.m. los remitirá a esta junta...» AGMAB. Fondo Cartagena, 449. 6.1.1811.

119. *Instrucción para declarar el contagio de peste ó de otra mortífera enfermedad en alguna población del Reyno, y preservar á las demas de su maligno acceso.* AGMAB. Fondo Cartagena, 730. 25.8.1817.

120. «Certifich y fas fe jo Sagimon Ros per autoritats apostolica y real notari publich de la ciutat de

de les condicions que s'imposaren al conegut corsari mataroní Pere Silvestre (COLOMER, J.M., 1994, 128-129) il·lustra els detalls i la meticulositat amb què es tractava aquesta problemàtica.[121]

Per als patrons que arribaven procedents de zones llunyanes o sospitoses era un bon argument presentar documentació que acredités la bona salut dels llocs d'origen. Un patró francès, procedent d'Alger, lliurà a les autoritats mataronines aquesta interessant acta.[122] L'accés de les embarcacions de procedència estran-

Mataró, bisbat de Barcelona, devall escrit secretari de dita ciutat com lo ques practica en dita ciutat de Mataró en orde a las quarentenas se fan tenir a las embarcacions que venen de parts suspitosas en quant és a saber al salaris se donan a las guardas que tenen comunicació ab las mercaderias vulgarment ditas guardas brutas catorse sous moneda barcelonesa a quiscuna guarda per quiscun die y a las dos guardas que no tenen comunicació ab las mercaderias anomenadas guardas netas deu sous barcelonesos quiscun die y al metge cirurgià y secretarin sels dóna per una vegada tant solament que es lo die que se dóna entrada per lo treball de visitar en aquex die solament als mariners o guardas de las mercaderias y llevar lo acte un real de vuyt a cada hu havent de donar lo secretari ab dit real de vuyt lo apatent franch declarant que los senyors jurats ni menos las quatre persones qui són elegides per junta del morbo y van tots los dias a visitar de lluny las mercaderias y ordenar lo esbaltirlas o manejarlas no tenen salari algú ni concorren tampoch altres gastos en ditas quarantenas. Per lo que fas la present certificatòria y fe en dita ciutat de Mataró vuy a vint y vuyt del mes de mars de lany de la nativitat del senor mil set cents y tres.» Arxiu Municipal de Mataró. A.H. 63/03.

121. «Per las presents certificam y fem fe los jurats de la ciutat de Mataró, bisbat de Barcelona, com essent arribat en dies passats en la platja de esta ciutat lo patró Pere Joan Silvestre de la mateixa ciutat de Mataró ab son pinco anomenat Nostra Senyora dels Desamparats, vingut de la ciutat de Tunis ab un càrrech de oli, favas y sabó fonch luego ordenat per nosaltres com a jurats predits que lo dit pinco ab tots los mariners baix nomenats se detinguessen en la dita platja sobre la àncora sens desembarcarse de aquell persona alguna tot lo temps que ens aparegués proporcionat y convenien per la precaució del mal contagiós com en efecte se posà axí en prompte exequució posant-se immediatament de orde nostre en dit pinco dos guardas que foren Antoni Boter, mariner, y Joan Isart, sastre, de la present ciutat y de axi matex se posaren orde nostra dos altres guardas en terra per guardar que nos comunicàs persona ab las sobreditas mercaderias que permeterem al dit patró posar en terra a la vora del mar y en part apartada de la present ciutat y haventse fet axí exactament fet y observat des del referit arribo de dit pinco fins vuy die present y avall escrit se són desembarcats en lo matex die present del predit pinco de orde nostre y posats en terra en la vora del mar lo dit patró Pere Joan Silvestre y tots los mariners que són vinguts ab lo matex pinco des de dita ciutat de Tunis que són los següents [segueixen els noms d'onze mariners] y encontinent en dit punt lo magnífich Joseph de Reniu y Padró doctor en medicine y en dita ciutat de Mataró populat y lo honorable Pau Faubell cirurgià de la matexa ciutat elegits per nosaltres per exa funció han atentament y ab tot cuidado y solèrcia visurat y regonegut a tots los dits y sobrenomenats patró y mariners y també a las ditas y anomenades quatre guardas y han trobat y vist estar tots los dits patró, mariners y guardas sans y bons y del tot lliures e immunes no sols de pesta o mal contagiós sinó també de altre quasevol mal morbo o atxaque medich y chirurgo...» Arxiu Municipal de Mataró. A.H. 63/03. 9.2.1710.

122. «Ave Maria. Nos fray Juan Bello redemptor de captivos. Administrador general de los santos hospitales de la Santísima Trinidad. Redemptor de captivos de la ciudad de Argel (que están debajo la real protección de su magestad cathólica (que Dios guarde). Su agente real para diferentes negociados de su real servicio. Notario apostólico por authoridad apostólica. Zertificamos, damos fe y entero testimonio como oy dia de la fecha sale de este puerto de Argel para la ciudad de Martega el pinque nombrado El Infante Jesús i Nuestra Señora de Loreto del patrón Jacques Paño de nación frances de Martega con quince personas incluído el dicho patrón el que compareció ante nos y nos pidió un testimonio tocante a la limpieza en que se halla esta tierra y nos declaramos que así esta ciudad como todos sus contornos se hallan libres de peste y todo mal contagios, experimentado una [...] salud; tal qual no se ha visto jamas en esta tierra y a petición del dicho patrón Jacques Paño y por ser assi verdad, y para que conste ante los servicios de la sanidad y ante quien mas convenga damos este testimonio firmado y signado de nuestra mano, sellado con el sello de nuestro oficio y referendado por nuestro infrascripto secretario. De Argel a tres días del mes de setiembre de mil settecientos y dos años.» AMM. AH 63/03.

gera a Mataró es degué mantenir fins a l'any 1720. En produir-se la denominada *peste de Marsella* –que pels seus estralls commocionà les autoritats i l'opinió pública de totes les ciutats que comerciaven amb aquella plaça– es determinà que les naus procedents de l'exterior havien de recalar obligatòriament al port de Barcelona, on es centralitzaria el control sanitari sobre homes i mercaderies (LLOVET, J., 2000, 238).

Cinquanta anys més tard es revocava aquesta normativa, i el 2 de maig de 1770 es signava un reial decret que autoritzava diferents ports del Principat a permetre l'entrada d'embarcacions procedents de l'estranger.[123] Com a conseqüència d'aquest fet cessava l'exclusivitat barcelonina en el control sanitari i es constituïa a Mataró la Junta de Sanidad local, amb competències que afectaven tots el àmbits de la vida quotidiana,[124] però amb una clara incidència en el control de les naus i mercaderies que arribessin a la platja local. L'alcalde major del moment, Francisco Dumeni Argaín –molt curós del seu vestuari–, hagué de recordar a les autoritats municipals que les competències que fins aquell moment havien exercit passaven ara a ser exclusives de la flamant *Junta de Sanidad.*[125]

Un típic conflicte de precedències de l'any 1799 il·lustra que en aquell moment la institució havia passat a denominar-se Diputación de Sanidad i també hi

123. «... para remediar los graves daños y perjuhizios que el mismo Principado experimenta con motivo de haber sido hasta ahora el puerto de Barcelona el unico y preciso para entrada de toda embarcacion que llegue de fuera del reyno por no haber en otro pueblo Junta de Sanidad para la admisión dellas a comercio y platica se ha servido resolver, a consulta de aquel tribunal que se admitan a platica las embarcaciones del pahis y estrangeras que arribaren señaladamente en los puertos de Palamós, Mataró, Salou, Tarragona, Tortosa, los Alfaques (...) y que en los citados pueblos se compongan las juntas de sanidad de las justicias, tres regidores y un escribano a los cuales, como a los médicos y cirujanos que asistan a las visitats y a los guardas que executen los fondeos se satisfagan las dietas o gratificaciones por la Junta de Sanidad.» Mataró, 21.V.1770. AMM. AH 62/06.

124. «En la ciudad de Mataró, Principado de Cataluña a 30 días del mes de julio del año de 1791. Convocada la ilustre Diputación de Sanidad de la ciudad de Mataró [...] Haviendo entendido su señoría dicha ilustre Diputación de que en algunas casas de esta ciudad que exercen la ocupación de revendedores se estaba vendiendo por menor bacalao inglés de tan mala calidad, por ser pasado y en parte podrido, que es temible, por sus circunstancias, el menoscabo de la salud pública especialmente en la gente pobre que su baratería les induce a la compra...» AMM. AH. 63 30.7.1791.

125. «Muy Sr. mío. Respecto de lo lluvioso del día no puedo passar al Ayuntamiento vestido de golilla, pero hago presente a vuestras señorías que el deliberar el dar entrada a la embarcación no toca al ilustre Ayuntamiento solo si a la Junta de Sanidad que según la real orden de S.M. de dos del corriente se ha de componer de las justicias, tres regidores y un escribano, y no del Ayuntamiento de los pueblos á quines S.M. ha concedido la entrada. En este supuesto soi de parecer que con el mío y el de los tres regidores mas antiguos. Visto el passaporte que trae el patrón de la embarcación se le de entrada; y en lo sucesivo nos arreglaremos a las órdenes que se nos comuniquen. Dios guarde a vuestras señorías dilatados años. Mataró y maio 31 de 1770. Besa la mano de vuestras señorías su mas atento y seguro servidor D. Francisdco Dumeni y Argayn. Señores del Ayuntamiento de esta ilustre ciudad.» AMM. AH 62/06. Francisco Dumeni ha estat estudiat per María del Carmen Irles. Aquesta autora reprodueix un dels informes que es feren sobre el personatge en el moment de decidir sobre la seva promoció: «en el trienio que sirvió la vara de Besalú manifestó su genio violento y su propensión a adquirir dinero por medios de que jamás habían usado sus antecesores, habiéndosele notado trato familiar con aquella gente ordinaria y viciada que podía acarrearle algún interes; por cuyas circunstancias y la de su limitada literatura no le considera idóneo para el empleo que solicita». IRLES, M.C., 2006, 305-332. Dumeni moriria el 6 d'abril de 1772 a Mataró.

tenia cabuda el capità del port.[126]

Després de la seva constitució, la Junta de Sanitat recollí en els seus llibres totes les notícies que es produïen sobre embarcacions o zones que podien estar afectades per contagis. Així, el 18 de juny de 1770 s'informava d'un vaixell holandès *infecto de peste, arrojado de varios puertos del Mediterráneo, ignorándose el rumbo que tenga.*[127] El 26 del mateix mes l'alarma venia donada pel cònsol espanyol a Liorna, que informava de l'arribada a aquell port d'un vaixell suec procedent d'Alexandria, on s'havia declarat la pesta. També alertava d'un altre vaixell holandès amb el mateix origen i amb destinació a Tunis *que haviendo perdido en su navegación 13 personas de dicha epidemia no fue admitido por la Regencia ni se sabe su paradero.*[128] L'agost del mateix any els recels els originava l'esquadra russa, *de la qual hay ya fondeados algunos buques en puerto Mahon está tocada de peste.*[129] L'any 1784 les notícies arribades de Nàpols informaven que la galiota corsària *Maltés* s'havia contagiat a l'illa de Lampedusa per haver estat en contacte amb una nau procedent d'Alexandria. Del corsari haurien desembarcat furtivament set persones a Sicília i havien introduït el contagi a l'illa, per la qual cosa es posava en guàrdia totes les naus procedents d'aquests indrets.[130] Pocs dies després les autoritats mataronines rebien notícies que *la peste se había declarado con estrago siete o ocho días antes en la misma ciudad de Tunez de suerte que todos los días morían de trescientas a trescientas cinquenta personas.*[131] L'any 1799 l'alarma procedia de Tetuan. S'informava que dotze naus de guerra angleses havien estat contagiades en aquesta ciutat marroquina i que posteriorment s'havien dirigit a Gibraltar i Maó: *ha resuelto que por ahora todas las embarcaciones que vengan de Gibraltar, Mahon y de toda la isla de Menorca* [...] *o que hayan rosado con yngleses en qualquiera otra parte hagan la quarentena rigurosa de quarenta dias que no se admita embarcacion que haia rosada con alguno de dichos buques.*[132]

A més del seguiment de l'evolució dels contagis o embarcacions, la Junta de Sanitat s'havia de pronunciar sobre temes tan diversos com l'arribada de mer-

126. «El Director General de la Armada me dice en oficio de 3 del corriente que el capitán del puerto de Mataró se ha quejado que la Junta de Sanidad no le da entre los regidores nobles que la componen el lugar y alternativa e antiguedad que le corresponde así por la ordenanza general de la armada como por la real aclaración de 17 de diciembre último.» AGMAB. 5552. 13.7.1799.

127. AMM. AH. 62/6.

128. AMM. AH. 62/6.

129. AMM. AH. 62/6.

130. AMM. AH. 63. 9.7.1784.

131. AMM. AH. 63. 20.7.1784.

132. «...que practique V.S. los mas exquisitos examenes con qualquiera embarcacion que llegue a este puerto o playas de si ha llegado a Mahon la esquadra ynglesa apestada como el paradero de ella...» AMM. AH. 63. 3.9.1799.

caderies sense les degudes garanties[133] o bé la troballa d'un cadàver al mar.[134] Una altra contingència que calia tenir en compte era la possibilitat de naufragis i les repercussions que aquests podien tenir en l'estat sanitari de les poblacions costaneres. L'any 1778 l'alcalde major de Mataró, Adrián Francisco de Puigcerver, feia pregonar públicament les responsabilitats en què podien incórrer les persones que s'havien fet seves algunes de les mercaderies que havien arribat a la platja procedents d'un naufragi que havia tingut lloc en dies anteriors.[135]

El segle XIX portà la difusió de noves malalties als circuits marítims mundials. La febre groga féu estralls a diferents punts d'Andalusia a partir de l'any 1800 amb 14.685 morts a Sevilla, 9.997 morts a Cadis i 6.584 a Màlaga (AREJULA, J.M., 1806, 437-442). Les autoritats mataronines es feren ressò dels estralls en tenir notícia del contagi que havia flagel·lat una embarcació grega.[136]

Les autoritats del Principat dissenyaren un dispositiu de prevenció que anomenaren *Cordon de las costas de mar y frontera de tierra del Principado de Cataluña.*[137] En aquest document es prohibia taxativament que cap embarcació nacional o estrangera pogués *acercarse á tierra, ni desembarcar persona ni género*

133. «...se habían desembarcado en la playa del mar de esta ciudad una porción de sábanas que habian salido de los reales hospitales del exercito sin los despacho legitimos de sanidad como está prevenido por edictos y ordenes reales...» AMM. AH. 63 25.9.1787.

134. «En el lugar de San Juan de Vilasar de Mar [...] con motivo de que el corriente de la mar transporto el cadaver que da asunto de desde la playa de Premiá a dicha de Vilasar, se inspeccionó dicho cadaver desde una distancia proporcionada y sobreventados los inspectores, y se observó ser un hombre de estatura alta, desnudo el cuerpo y tener rabosada su ropa encima de la cabeza, que esta era la camisa, una casaca de paño de color de oliva con botones de metal guarnecidos sobre paño del mismo color, encima la casaca un sorten de paño azul con botones de metal blanco gravados y a los pies tenia rebozado un pantalon o parte del y encima unas botas; mediante un auxilio de un garfio de hierro largo se ha igualmente procurado inspeccionar si se le descubria alguna señal de christiano, como rosario o escapulario y no haviéndole encontrado nada de lo dicho ha mandado dicho señor comisionado hacer un oyo profundo en la misma playa y enterrarlo en el con todas las precauciones de sanidad, y en seguida mandó purificar dicho garfio unico instrumento que sirvio en las dichas operaciones, por medio del fuego.» AMM. AH. 63 .7.4.1794.

135. «Sin embargo de que annualmente se publica asi en esta ciudad como en los demas pueblos de la costa el capítulo 7 parte primera del edicto General de Sanidad de ocho mayo de 1774 con el que se prohive bajo de las rigurosas penas prescritas por sanidad hasta la de la vida que ninguna persona de qualquier estado o condicion que sea pueda tener roze, mescla ni proxima cercania con las gentes, generos y embarcaciones, que haviendo padecido naufragio fuesen arrojadas por el mar a nuestras costas ni tomar substraher o introducir tierra a dentro ni menos concentirlo a otros cosa alguna de ellos con ningun pretexto ni motivo aunque se diese el caso de que se supiese proceder de partes sanas y esentas de contagio. No ha bastado el rigor de la pena el haver recogido algunos vecinos varios efectos que el mar ha arrojado del barco que se boló la noche del 21 al 22 del corriente. Y deviendose providenciar sobre este particular. Insiguiendo lo acordado por la ilustre Diputación de Sanidad de esta ciudad que qualquiera de dichos vecinos contraventores que tenga recogidos algunos de dichos efectos los denuncien dentro el termino de 24 horas de la publicacion de este edicto...» AMM. AH. 63. 23.6.1778.

136. «...quedo enterado de la infestacion acaecida en la polacra griega del mando del capitan Estefano Dinistri procedente de Malaga, y de haver fallecido de los individuos de su tripulacion en cinco dias de navegacion once de ellos y cinco mas de los mismos que estan para ello...» AGMAB. Fondo Cartagena, 730, 7.11.1803.

137. AGMAB. Fondo Cartagena, 730. 19.10.1804. Mentre no s'indiqui el contrari les cites que segueixen pertanyen al mateix document.

alguno en parte alguna de la Marina de Catalunya a excepció dels ports que s'habilitaren, que foren els dels Alfacs, el Fangar, Salou, Tarragona, Barcelona, Mataró, Palamós, Sant Feliu de Guíxols i Roses. En cas de naufragi les persones o mercaderies rescatades restaven sota control de vigilància, i aquesta s'havia de fer *procurando sea sobre el viento para que la gente y ropa que se salvare en tierra queden a la orilla del mar, de donde no podrán apartarse ni moverse baxo pena de la vida.* Per a aquests mateixos casos de naufragi es disposava controlar la documentació de la nau perduda, *cuyos papeles se entregarán en un palo o caña larga y se bañaran inmediatamente en vinagre, igualmente que los pliegos o cartas que traxesen, los quales se taladraran para que los penetre bien el vinagre.*[138] En cas d'haver-hi morts es diposava que fossin enterrats a la platja: *encima del cadáver se pondrá una porcion de cal viva.*[139] Qualsevol gènere o *fardo* que es trobés a la platja havia de ser cremat. Es definien els conceptes de *procedencia sucia, procedencia sospechosa* y *procedencia limpia.* La primera s'aplicava als llocs on el contagi s'havia declarat i no s'havia extingit, com era el cas de Màlaga (CARRILLO, J.L.; GARCÍA BALLESTER, L., 1980). La sospitosa es referia als llocs propers a les zones infectades, i la procedència neta als indrets lliures de qualsevol sospita de malura. Es determinà la creació de *casas o barracas* establertes a diferents punts de la costa per tal de poder dur a terme les fumigacions de les naus o mercaderies.[140]

L'any 1817 la pesta s'havia declarat a Alger i Bona i les autoritats feren un nou decret especificant com calia actuar en les zones que arribessin a patir el contagi. Es feia una franca crítica als hospitals d'infecciosos o llatzerets.[141] I es disposava, pel que fa a la problemàtica específica de marina, la prohibició d'entrar les embarcacions a la població i també la recollida de *todos los timones de todos los buques surtos en él* [es refereix al port afectat] *a fin de que no den la vela y solamente con la circunstancia de que los pescadores no se alexen de la vista del puerto ni que se rocen con otros buques.* Vint dies després de declarat el contagi

138. L'any 1817 la Junta Suprema de Sanitat insistia en aquest punt: «...en los especiales casos de recoger alguna carta o pliego de embarcación de patente sucia y aun de sospechosa antes de concluir de esta especie con cuarentena y expurgos se resiba con incisiones y empapada en vinagre segun el uso sabido de tales precauciones». AGMAB. Fondo Cartagena, 749. 28.7.1817.

139. «...se cubrirá de tierra, y sobre ella se lebantará un palo con una tablilla en que se pondrá esta inscripcion: Aquí se ha enterrado un cadáver que se cree contagiado, nadie toque pena de la vida; y se hará responsable al baile mas inmediato si se quitare esta inscripcion.» AGMAB. Fondo Cartagena, 730. 19.10.1804.

140. «Se establecerán á lo largo de la Costa y de las fronteras de tierra á las distancias que señalen los corregidores casas ó barracas en que haya la devida provision de leña, carbon, aceite, vinagre, vino, paja, utensilios de barro y una porcion de aceite de vitriolo, y algunos vasos de vidrio para las fumigaciones por el método que se les dará.» AGMAB. Fondo Cartagena, 730. 19.10.1804.

141. «Siempre infructuosamente, por no decir con pernicioso éxito, siempre con enormes atrasos y quiebras de la Hacienda pública del Rey o de los mismos pueblos, y siempre con crueles vexámenes o violencias se ha practicado establecer en casos de existencia de contagio fuera de poblado hospitales baxo el nombre de lazaretos, transportando sin distincion de sexos ni de calidad los enfermos, que en sus casas tal vez sanarian, à los tales lazaretos en que sin ser un preservativo à la propagación del contagio, el paciente destituido de la presencia y auxilios amorosos de la familia, halla su segura muerte.» AGMAB. Fondo Cartagena, 730. 25.8.1817.

els vaixells podrien partir amb patent bruta *si quisieren al lazareto de Mahon.*[142]

Tal com es deixa entendre en aquestes darreres disposicions, les autoritats sanitàries veien en els pescadors un perill potencial, tant per la seva pròpia activitat en el mar com per una praxi molt menys legal que acostumaven a dur a terme: el contraban. En no existir cap garantia que les embarcacions *nodrissa* que descarregaven els gèneres il·legals a les barques dels pescadors estiguessin *netes*, hi havia el perill que el tràfic il·legal de mercaderies comportés també la transmissió del contagi epidèmic.[143] La problemàtica del contraban –vinculada a la difusió de malalties– preocupà tant la Junta Superior de Sanitat de Catalunya que l'any 1820 determinà *armar tres buques en corso para que formen un activo crucero y pueda por este medio quedar resguardada la salud general.*[144]

Entre els anys vint i quaranta del segle XIX la febre groga féu aparicions intermitents, com la de Barcelona de 1821 (GUIJARRO, J., 1968, 175-198), que causà una important mortalitat i que s'inicià al costat del port, a la Barceloneta, amb més de vuit mil víctimes, a les quals s'erigí un monument commemoratiu al cementiri del Poble Nou. Les autoritats de marina seguiren amb molta atenció qualsevol notícia de nau sospitosa.

L'any 1822 la Junta Superior de Sanitat del Principat informava les autoritats de marina mataronines de l'arribada a la Corunya d'una fragata angloamericana, *Isis*, procedent de l'Havana, *conduciendo los restos del regimiento de infanteria de Zaragoza expedicionario y hallandose contagiada de la fiebre amarilla de la que ha muerto durante la navegacion treinta y tantos hombres ademas que otros que por la misma enfermedad han quedado y fallecido en aquella isla.*[145] L'alerta tenia com a objectiu extremar el control sobre les embarcacions procedents del Carib. I és que qualsevol notícia rellevant que es pogués obtenir relacionada amb la situació sanitària era adequadament tramesa a través de l'escala jeràrquica de marina. Així, l'any 1829 el capità del port de Mataró informava el comandant de marina de la mateixa província de l'arribada d'una embarcació sarda, procedent de l'Havana, i referia com, segons declaracions del seu capità, a l'esmentada illa hi havia diverses naus infectades. Automàticament el comandant de Mataró trametia la novetat a la seu del departament, a Cartagena, i també es notificava al *Secretario de Estado y del Despacho de Marina*, a Madrid.[146]

142. AGMAB. Fondo Cartagena, 730. 25.8.1817.

143. «Esta Junta Superior de Sanidad que presido ha tenido noticias positivas de que algunos pescadores bajo pretesto de dedicarse al egercicio de su profesion, se dirijen con sus barcas á los buques contrabandistas que permanecen tranquilos fuera de la línea, y comunicándoles los avisos de los dueños o armadores que quedan en tierra, estraen de a bordo de dichos buques los géneros de contrabando hasta alijarles de todo el cargamento que conducen, proveyéndoles á la vez de víveres y de lo demas que necesitan para sus espediciones.» AGMAB. Fondo Cartagena, 730. 10.6.1831.

144. AGMAB. Fondo Cartagena, 749. 25.9.1820.

145. AGMAB. Fondo Cartagena, 749. 16.8.1822.

146. «El capitán de este puerto acaba de manifestarme lo siguiente. En la tarde de ayer se presentó a unas tres millas frente de esta ciudad el capitan sardo Miguel Angelo Montoro con la polacra La Carolina de

Una de les alertes localitzades sobre la febre groga té una especial significació, atès que notificava l'existència de la malaltia a Sierra Leone, enclavament estratègic en el tràfic d'esclaus africans vers el continent americà. La Junta de Sanitat de Mataró remeté aquesta notícia a les autoritats de marina locals. En una nota marginal algun dels receptors escrigué: *Fiebre amarilla declarada en Sierra Leona, recuerda la mayor vigilancia de nuestros puertos en estos casos.*[147] Potser el redactor de la nota tenia a la ment alguna embarcació que feia aquesta ruta?

La febre groga no fou el darrer dels genets apocalíptics que assolaren la península en els anys centrals del segle XIX. El còlera s'hi estengué en dues etapes entre els anys 1833-1834 i 1853-1855 (GONZÁLEZ, M., 1860), i un dels moments de major virulència fou l'any 1854.

Tot just l'11 d'octubre de 1833 l'Ajuntament de Mataró s'adreçava a les autoritats de marina en una carta endolada que sol·licitava la seva assistència a l'església parroquial on s'havien de celebrar *los divinos oficios y rogativas para que la Divina Providencia nos libre del terrible brote de colera morbo.*[148] Tanmateix, en aquest cas totes les prevencions preses no aconseguiren aturar el contagi. L'any 1839 s'havien d'establir mesures de protecció respecte a les embarcacions que procedissin de Cadaqués. Hom decretà que les embarcacions que arribessin a Mataró d'aquesta procedència havien de fer una quarantena i *espurgo* de vuit dies. Les que arribessin des del *cabo Cervera* fins a Blanes havien de purgar sis dies i les que procedissin de la zona compresa entre Blanes i Mataró havien d'estar quatre dies en observació.[149] Amb tot, però, el pitjor havia de venir, i probablement la via d'entrada del dramàtic esclat del còlera de l'any 1854 a Mataró no arribà per via marítima sinó que ho féu per via fèrria.[150]

125 toneladas procedente de la Habana con azúcar y otros efectos. Y habiendo tirado un cañonazo en señal de auxilio mandé al práctico y morbero para saber lo que pedía y a su regreso me dixeron que por tener la lancha y bote estropeado no podían venir a tierra y que no tenían víveres, suplicando se les mandasen, lo que así se verificó con las precauciones de sanidad, constando su tripulación de doce individuos con el capitan el que declara que a su salida de la Habana que fue el 4 de setiembre ultimo quedaban en aquel puerto un navio y tres fragatas de guerra españolas y que había algunos enfermos de la fiebre amarilla europeos y americanos...» AGMAB. Fondo Cartagena, 744. 19.12.1829.

147. AGMAB. Fondo Cartagena, 749. 5.4.1840.

148. AGMAB. Fondo Cartagena, 785. 11.10.1833.

149. AGMAB. Fondo Cartagena, 749. 11.9.1839.

150. «... empezaron ya en julio mismo á emigrar de la capital del antiguo principado, centenares de familias en diferentes direcciones: para entendernos mejor, bien pueden formarse de ellas cuatro ramales.- Uno se dirigió a la montaña por la carretera de Vich.- El otro, á Gerona y pueblos de su provincia por la via férrea de Mataró...» GONZÁLEZ, M. 1860, 292.

MORTALITAT A LA PROVÍNCIA MARÍTIMA DE MATARÓ. CÒLERA ANY 1854

Població	Nombre morts	Inici contagi	Celebració Te Deum
Mataró	1.077	13.8.1854	12.10.1854
Caldes	16	6.9.1854	12.10.1854
Arenys de Mar	170	4.8.1854	11.10.1854
Canet	16	17.8.1854	27.9.1854
Calella	54	14.8.1854	6.10.1854
Pineda	–	–	–
Malgrat	17	31.8.1854	2.10.1854
Blanes	102	21.8.1854	7.10.1854
Lloret	206	6.8.1854	4.10.1854
Tossa	–	–	–
El Masnou	256	1.8.1854	12.10.1854
Vilassar de Mar	82	18.8.1854	15.10.1854
Premià de Mar	37	1.8.1854	15.10.1854
Montgat i Tiana	79	18.8.1854	8.10.1854
TOTAL	2.142		

Font: AGMAB. Fondo Cartagena, 796. 8.11.1854.

El 13 d'agost la situació a Mataró ja era dramàtica. El rector de Santa Maria, Gabriel Batllevell, s'adreçava als seus *amados feligreses* en termes apocalíptics.[151] Existeix un testimoni singular dels fets de Mataró gràcies a la publicació que en féu la Junta Provisional de Sanitat de Mataró (*Manifestación*, 1855). Segons aquest text, d'ençà del 13 d'agost el ritme de les morts era de cinc diàries però el punt àlgid s'esdevingué a primers de setembre,[152] quan la mortalitat ascendí a 110 persones el dia 5 de setembre i a 138 el dia següent.

151. «Cuando el cielo dirije á los hombres el aviso postrero y el angel esterminador armado de flamante y aterradora espada diezma las mas ricas y populosas ciudades; cuando encruelece las mortandad en las comarcas circunvecinas, y á su vista palidecen sus moradores y se estremecen los pueblos, deber es de los pastores llamar á sus ovejas y conducirlas al Santuario [...] La Divina Providencia al ver infructuosos sus llamamientos, desoidas sus voces y desatendidas sus amenazas ha apelado al castigo...» (MARTÍ, A. 1993,36).

152. «En la tarde del dia 4 soplaba del Es-sudeste un viento fuerte y muy caliente, seguramente prefiado de mortíferos miasmas que aspirados por los habitantes absorvían estos el veneno que en la noche había de sembrar la consternación y la muerte. Lo mismo fué en efecto esparcirse sus sombras sobre esta ciudad que estenderse sobre ella como un sudario: muchas fueron las familias que al amanecer el dia habian ya derramado làgrimas de dolor sobre el cadàver de alguno de sus individuos, y muy pocas las casas que no contaron algun atacado màs o menos intensamente. El deciros que mucho màs de dos mil personas se vieron atacadas en aquella noche, y que desde la madrugada del dia 5 cinco sacerdotes recorrieron las calles administrando sucesivamente el Viàtico, es recordaros el cuadro desgarrador que a la sazón presentaba esta ciudad. [...] Iba entretanto derribando la muerte infinitas vidas, y en el día 6 a consecuencia de haber tomado en la noche anterior mayor incremento la enfermedad, quedo convertida esta ciudad en un vasto cementerio. El espanto y el horror se veian pintados en todos los semblantes, y los ojos de todos indicaban que en cada casa habia una víctima...» Citat per CASTELLVÍ, J., 2000, 7-23.

Les autoritats de marina de Mataró –en trametre a les seves instàncies superiors els informes regulars que redactaven– confirmaven el pànic que es visqué en aquests primers dies del mes esmentat.[153] En total, entre els dies 13 d'agost i 12 d'octubre moriren 1.077 persones (CASTELLVÍ, J., 2000, 16).

El comandant de marina de Mataró s'adreçava al comandant general del departament de Cartagena el 28 de setembre i parlava d'una millora de la situació a Mataró i d'incidents benignes a Blanes.[154] I és que els estralls no es limitaren a la capital marítima de la província. El 25 de setembre l'ajudant de marina de Lloret comunicava al seu superior de Mataró les mesures preses a la seva població. Es pot percebre que hom intentava minimitzar l'impacte del còlera relacionant les morts amb causes més aviat peregrines.[155] El primer d'octubre següent el responsable del districte del Masnou feia arribar les xifres de la mortalitat en el seu territori tot indicant que no s'havien detectat nous casos.[156]

El 12 d'octubre es cantà a Mataró el *Te Deum en accion de gracias al Todo Poderoso por la completa desaparición del colera.*[157] El 19 d'octubre les notícies sobre l'estat sanitari de Lloret parlaven únicament del *estado descendente la enfermedad del sarampion que no ataca mas que a los parbulitos que fallecen en corto numero.*[158]

153. «Excmo. Sr. La cruel enfermedad del colera que en la noche del 4 al 5 de este mes invadió tan terriblemente esta población de una manera espantosa durante tres días consecutivos cuyos estragos sumergieron en grandes conflictos a estos habitantes; felizmente ha ido en descenso paulatinamente, de suerte que en los últimos 4 o 5 dias va restableciendose la calma en los espiritus viendo que son muy pocos los casos nuevos que ocurren. Se cuentan muy cerca de 800 las víctimas que desde el citado dia 4 hasta ayer ha causado en esta ciudad y sus hospitales el terrible azote de esta epidemia y ademas el crecidisimo numero de enfermos que hoy dia ecsisten en la población...» AGMAB. Fondo Cartagena, 796. 22.9.1854.

154. «El estado sanitario de esta ciudad continua mejorando bajando el numero de enfermos que había atacados anteriormentesi bien se presenta alguno que otro caso nuevo de colerines muy benignos [...] Segun me manifiesta el ayudante del distrito de Blanes se padecen en aquella poblacion algunos colicos benignos y que por ellos no se considera alterado el estado sanitario.» AGMAB. Fondo Cartagena, 796. 28.9.1854.

155. «Que adoptadas con anticipacion en este pueblo por acuerdo de la Junta de Sanidad las medidas precautorias de salubridad socorros necesarios a domicilio de los pobres vergonzantes y sopa diaria á los de solemnidad, asi com las demas que las circunstancias han ido ecsigiendo, desde el dia 6 de agosto próximo pasado hasta la fecha, se han padecido constantemente colicos, diarreas, pequeños calambres, sarampion, catarros y algunos casos de colera que han ocasionado en todo el referido periodo mas de 1.000 personas enfermas y de éstas solo ha habido 78 defunciones de adultos y 85 de parbulos que forman un total de 183 muertos; advirtiendo, que la mayor parte de éstos fueron invadidos en su principio de las referidas enfermedades estacionales propias de la desecación y electricidad atmosferica, pero que en la convalecencia de éllas y por razon de la debilidad en que quedaban, haber cometido algún esceso ó imprudencia ó padecer males cronicos se les presentaban todos los síntomas de colera y morian a las pocas horas habiendo sido entre los mencionados el reverendo señor cura párroco de esta iglesia y el médico-cirujano de esta villa señor Suñé, victimas el 1° de su virtud y acreditado celo en favor de sus feligreses y el 2° por su escesiva esactitud en el cumplimiento de los deberes de su facultad [...] En la villa de Tossa perteneciente a este distrito de mi cargo, no se ha alterado en lo mas minimo su estado normal sanitario...» AGMAB. Fondo Cartagena, 796. 25.9.1854.

156. Les xifres fins al dia 30 de setembre eren: Tiana i Montgat 76 defuncions. Alella i el Masnou 207 defuncions. Premià 30 defuncions. Vilassar de Mar 82 defuncions. AGMAB. Fondo Cartagena, 796. 1.10.1854.

157. AGMAB. Fondo Cartagena, 796. 14.10.1854.

158. AGMAB. Fondo Cartagena, 796. 19.10.1854.

Els boscos

A la societat de l'Antic Règim la fusta i, per extensió, els arbres i els boscos esdevingueren elements estratègics des del moment que aquests elements eren imprescindibles per a la construcció naval. Per aquesta raó el control i la supervisió de les masses forestals fou encomanat a les autoritats de marina.

Una personalitat tan minuciosa i detallista com ho era la del marquès de la Ensenada no podia deixar aquest terreny erm a la pràctica legislativa. Segons les disposicions que dictà, *los asumptos de Montes* passaven a ser responsabilitat dels ministres de marina i aquests, per gestionar el patrimoni forestal, podien escollir uns responsables per als diferents territoris que s'anomenarien *zeladores de montes.*[159]

L'any 1769 el ministre de marina de Mataró, Miguel Marco y Espejo, féu imprimir una *Instruccion de quanto deben observar los zeladores de montes de esta provincia de Mataró para la mejor conserbacion, y fomento de ellos*[160] que és un compendi de totes les reglamentacions antecedents adequades a les funcions dels zeladors.

En el primer apartat s'assenyala que anualment *cada vezino, sin exencion de noble, ni de qualquier estado o condicion que sea, plante tres arboles de los que mas ame el terreno* [...] *exceptuando solamente las viudas pobres.* Una altra de les responsabilitats dels zeladors era el control dels vivers, per evitar que hi entrés el bestiar i els pogués malmetre o que hi cresquessin males herbes. També havia de controlar que *los manden beneficiar cada año con algun estiercol* i preservar-ne *la yerba o grama que mantiene la humedad y los rocios del verano.*

Es donaven instruccions molt concretes sobre el trasplantament[161] i s'especificava que la nova plantació s'havia de fer respectant una distància de deu o dotze *varas* entre arbre i a una profunditat també d'una vara *desmenusando y mulliendo la tierra del fondo muy bien y abrigando al arbol con la tierra lo mas alto que se pueda y cabando al rededor.* Els arbres tendres, acabats de replantar, s'havien de protegir amb gatoses per preservar-los del bestiar de pastura. Una vegada els arbres tenien una determinada envergadura eren inventariats i marcats per al servei reial.

El document també estipulava que les podes s'havien de fer en les llunes

159. *Nueva instruccion arreglada en todo a la resolucion del Rey, que de orden de S.M. me ha comunicado el Excmo. Sr. Marques de la Ensenada...* AGMAB. Fondo Cartagena, 4.6.1751.

160. Archivo del Museo Naval. Madrid. Ms. 7.34. 15.12.1769. Mentre no s'indiqui el contrari les cites que segueixen pertanyen al mateix document.

161. «... el trasplante que será en los sitios mas abrigados de los montes, quando tengan de grueso tres pulgadas y media o quatro de circunferencia y tres varas y media á quatro de alto, en Luna creciente, observando que, donde se coloquen guarden la misma postura natural que tenia en el vivero; a cuyo fin antes de sacar de él la planta o arbolillo, se le hará una señal a la parte de Lebante para situarla en el nuevo parage del propio modo que estaba en el vivero,mirando a la misma.» Archivo del Museo Naval. Madrid. Ms. 7.34. 15.12.1769.

minvants dels mesos compresos entre novembre i febrer. La llenya per al consum quotidià o per fer carbó havia de procedir de *podas, entresacas, rebollos y monte bajo.* Si la població necessitava fusta per a la construcció, *cuya falta no quiere S.M. que experimenten,* havia d'obtenir autorització de les autoritats locals si es tractava d'arbres no marcats, però si eren arbres marcats i destinats a la construcció naval el permís l'havia de concedir el ministre de la província.

Un altre punt a zelar era la conducta de les poblacions davant els incendis *aberiguando y prendiendo los incendiarios, si han concurrido oportunamente con gente a apagarlos.* Les vendes de fusta, sobretot les clandestines, havien de ser objecte d'una especial atenció, i s'exigia a les trameses una certificació o guia signada per les autoritats locals. El document finalitzava reconeixent als *zeladores de montes* l'exempció de totes les càrregues locals, quintes i lleves mentre durés la seva funció. Alhora se'ls assignava una tercera part de les penes o denúncies que imposessin i se'ls permetia l'ús d'armes blanques i de foc, sempre que no fossin de les prohibides. La *Instrucción* anava acompanyada d'un extens annex on es detallen els noms dels zeladors de tots els pobles de la província marítima agrupats per corregiments. En total foren nomenats 65 zeladors de *montes.*[162]

A la visita d'inspecció que es féu a la província l'any 1786 es donà compte del total de pobles que en depenien i també del nombre d'arbres existents, que es fixava en 33.879.868 unitats, i de la seva tipologia.[163] El control d'una massa forestal d'aquestes dimensions i dispersa en un marc geogràfic tan ampli era una empresa difícilment compatible amb les exigències de les ordenances de marina. Per això es creà el càrrec de *teniente de montes,* vigent a la primeria del segle XIX. La província de Mataró tenia tres d'aquests funcionaris, que es repartien els vastos territoris que la integraven.

Les infraccions i els abusos podien tenir molts protagonistes. L'any 1800 l'Ajuntament de Gerri havia realitzat una tala de 1.218 pins. Quan les autoritats de marina de Mataró interrogaren l'Ajuntament, aquest els respongué que tenien autorització de l'intendent general del Principat per tal de fer front a una imposició que calia pagar per valor de 4.993 rals. Juan de Piña, que era el funcionari de

162. Corregiment de Girona: Arenys de Munt, Arenys de Mar, Canet, Calella, Tordera, Palafolls, Malgrat, Blanes, Lloret, Tossa. Corregiment de Vic: Centelles, Tona, Balenyà, Santa Eulàlia, Gurb, Santa Eugènia, Oristà, Sant Hipòlit, Manlleu, Torelló, Sant Pere de Torelló, Vidrà, Besora, Sant Boi, Matamala, Sant Llorenç, Ripoll, Sant Joan de les Abadesses, Xanturri, Vilallonga, Beget, Sant Pere Despuig, Olot, Pruit, Tavertet, Sant Miquel de Sols, Sau, Montsoriu, Espinelves, Tavèrnoles, Vilalleons, Taradell. Corregiment de Mataró: Sant Vicenç de Montalt, Olzinelles, Sant Celoni, Palautordera, Breda, Cardedeu, Vilamajor, Granollers, Corró d'Amunt, la Garriga, Caldes de Montbui, Sant Feliu de Codines, Sabadell, Terrassa, Olesa, Mollet, Montmeló, Vilassar de Mar, Tiana, Argentona, Dosrius, Mataró. Cadascuna d'aquestes poblacions pot presentar subdivisions. Així, per exemple, dins l'àmbit de Canet s'inclouen Sant Pol, Sant Iscle i Sant Cebrià.

163. «Comprende esta provincia 235 pueblos. De ellos hay 113 cuyos montes se han visitado y son los que están situados más immediatos a la mar y pertenecen a particulares. Contienen robles, encinas, nogales, álamos blancos y negros, chopos, almeces, fresnos, alcornoques, pinos, alisos y hayas hasta en número de 33.879.868 árboles.» AGMAB. Fondo Cartagena, 1873. 8.6.1786.

marina que féu la investigació, descobrí que el valor de la fusta tallada i a punt de ser baixada riu avall es valorava en 10.894 rals.[164]

Del mateix any hi ha una denúncia del *teniente visitador de los montes Pirineos* contra el corregidor de Talarn i l'Ajuntament d'Àreu, atès que aquests l'instaren que no s'oposés a la tala que –sense el permís de les autoritats de marina– realitzava Pau Casimir Gaspar per a la *construccion de la fragua o herreria que tiene concedida mediante real permiso.*[165] En aquest cas es pot percebre una certa connivència entre les autoritats locals en protegir els seus conveïns respecte de les exigències dels funcionaris de marina. Però en un altre document sembla intuir-se que fins i tot els *tenientes visitadores* de vegades podien actuar conxorxats amb els interessats en les tales. L'esmentat ministre de marina de Mataró Juan de Piña –que potser tenia una especial sensibilitat per detectar situacions irregulars o potser era molt meticulós en el compliment de les seves obligacions– l'any 1801 elevava a la superioritat un escrit en el qual expressava les seves sospites sobre l'actuació del mateix tinent visitador *de montes.*[166]

Les tales fetes de part d'alguns nobles no tenien tantes dificultats.[167] També hi havia qui seguia els canals legals ordinaris. Antoni Gili i Berenguer, propietari del mas Oliva de Cabrianes, demanava *reducir a cultivo y plantar de viña dos jornales de tierra de bosque* en el qual hi havia 110 alzines velles i 9 roures i s'oferia *a plantar de arboles triplicado terreno en el rieral y orillas de los*

164. «...he tenido a bien practicar el evaluo del total numerico de piezas por medio de los expertos Pablo Cirerol, Ramon Casas y Pablo Rabasa, almadieros y vecinos del puente de Claverol quiene unanimes convienen en que despues de pagados los gastos de compra, corta, labra, arrastre de las mencionadas maderas hasta ponerlas en las margenes del río por donde deven estas navegarse se les deve dar el valor [...] cuya cantidad junta asciende a diez mil ochocientos noventa y cuatro reales de vellón. AGMAB. Fondo Cartagena, 726. 30.12.1800. Cal fer notar la referència als raiers en aquest text.»

165. AGMAB. Fondo Cartagena, 726. 24.12.1800.

166. «Consecuente a las prevenciones echas al Theniente Visitador del Partido de Montes Pirineos D. Antonio Navarro en cumplimiento de lo mandado por esta superioridad me ha remitido la instancia que con fecha 31 de marzo fue presentada a mi antecesor el Comisario y Ministro de Real Hacienda de Marina D. José Mella por Juan Armengol, vecino de Oliana con el objeto de cortar y navegar seiscientos pinos rojales y negrales que en ella se expresan; y sin embargo de que en 8 del vencido septiembre se le concedió licencia por Mella en los términos que V.S. puede servirse cerciorarse y que Navarro apoya la indicada instancia por creerla arreglada, me ha parecido ser de mi obligación pasarla a manos de V.S. para que tenga a bien elevarla a la superior noticia de ese Excmo. Sr. Capitan General, a fin que haciendose presente a la Real Junta, se sirva resolver y mandar lo que sea de su superior agrado y juntamente manifestarse si deberé prevenir al mencionado theniente visitador y a los corregidores, justicias y thenientes visitadores de montes de dicho partido de Pirineos que manden suspender qualesquiera cortas que se hagan mediante licencias concedidas por mis antecesores pues desde que estoy encargado de dicho ramo ningunas licencias se me han pedido lo que me hace recelar que aquellos naturales se valen de las anteriormente obtenidas, lo que atendida la distancia en que vivo y la basta extencion de aquellos montes no me es facil indagarlo por menor y en la conformidad que corresponde.» AGMAB. Fondo Cartagena, 726. 26.1.1801.

167. «Por real orden de 14 de noviembre ultimo quedo enterado de haverse dignado S.M. conceder al conde de Eril el corte de doscientos arboles en los montes de su condado a fin de invertirlos en tablazon y arboladuras de embarcacionesy procurare por mi parte en dar cumplimento en quanto me sea dable de lo demas que en ella se expresa.» AGMAB. Fondo Cartagena, 730. 14.12.1803.

ríos Llobregat y Gavarresa que circuyen dicho manso. A la vista dels informes favorables se li concedí autorització per artigar el bosc i convertir-lo en vinya.[168]

L'existència dels informes dels zeladors permet, entre altres aspectes, documentar les dificultats que tenia la llengua castellana per penetrar en àmplies capes de la societat.[169] Les darreres paraules d'aquest informe plantegen un altre debat que havia sorgit en aquests anys: es plantejava el dubte de si la normativa de marina era aplicable a tots els boscos en general o solament als boscos comunals de patrimoni reial i als vinculats als municipis. El dubte el plantejà el tinent visitador dels Pirineus Francisco Mulleras en un informe en què, entre altres aspectes, es referia a la pràctica dels rais als rius Segre i Noguera Pallaresa.[170] La qüestió arribà fins a l'auditor general del departament de Cartagena, que donà una interpretació a les possibles contradiccions de la normativa vigent.[171] El transport de la fusta també tenia la seva normativa específica.[172]

La concurrència d'interessos contraposats entorn de la problemàtica forestal es manifestava, sovint, en la infracció de la normativa que podia acabar en forma de denúncia davant del Tribunal de Marina. Només repassant les causes

168. Inclogué en la petició un informe favorable del batlle i del zelador de boscos que a més indicaven «el terreno que pretende reducir a cultivo [...] es arcilloso y poco útil para arbolado y a proposito para viña. Que en el rieral y orillas de los ríos Llobregat y Gavarresa que ofrece plantar de arboles hay mas que triplicado terreno a proposito para alamos, chopos y olmos y parte para sembrarlo de piñones el que debe precisar a plantarlo y sembrar lo uno para defender su heredad de las avenidas de dichos rios...». AGMAB. Fondo Cartagena, 944. 18.4.1808.

169. Informe del zelador de Lloret Gaspar Botet: «...Roures, 25. Alsines, 1400. Pinos, 1500. Xopos, 1550. Arbos blancos, 16. Noeres, 8. Arcornocos bulgo surus 1050. No nia ningun de mercado y plentado que sigan realistes». AGMAB. Fondo Cartagena, 735. 29.8.1816.

170. «La unica duda que se me ofrece y que debo elevar a V.S. para arreglar de una manera cierta el viso de guias es en quanto a las maderas que se naveguen por los rios Segre y Noguera Pallaresa; porque teniendo los particulares cortadas ya infinidad de ellas en todos los ditritos de Pirineos y prontas en los embarcaderos, esperando para su navegacion el aumento de aguas que por la general sequedad no la ha permitido aún, argüiran que proceden de cortes verificados en virtud de dicha real cédula [...] aprovechando solo los inviernos para navegarlas por ser el tiempo en que están impracticables aquellos montes...»

171. «La real orden de 12 de diciembre ultimo que prohive el corte de maderas sin que procedan las diligencias que la misma previene no puede ni deve entenderse mas que en los montes sujetos a la jurisdicción de marina que son los comunes realengos o de propios quedando siempre los de los particulares a libre uso de sus dueños; pero como quiera que las reales ordenes que protexen a dichos particulares en la libertad de sus propiedades no derogan las reglas de policia de la ordenanza por lo respectivo a remover los fraudes que al abrigo de dicha libertad puedan inserirse soy de parecer se mande al comandante de la Provincia de Mataró de que circule órdenes a los subdelegados de montes de los pueblos de su provincia de que en el caso de que los dueños particulares de arbolado quieran extraher las maderas del territorio donde las hayan cortado para trasladarlas a otras jurisdicciones devan crear guia del subdelegado del territorio donde el particular haya verificado el corte haciéndose constar esta circunstancia en el documento...» AGMAB. Fondo Cartagena, 959. 22.1.1817.

172. «En caso de hacerse en su provincia corta de maderas para construccion y haver asentistas obligados à ella, à su tira y conduccion por mar al puerto donde se necesiten cuidará del puntual cumplimiento de las condiciones del asiento para el qual hará que se facilite quanto fuere preciso, examinará las piezas para ver si son de las calidades estipuladas, cuidando mucho que no haya exceso en la cantidad que se cortáre, averiguará exactamente los codos, pies o palmos cubicos que cada pieza midiere tomando de esta medida una precisa cuenta y marcando sobre la misma pieza. Y en las guías que se diere à los patrones conductores especificará el numero de piezas, usos à que se destinen y codos que midan las que se transportáre cada embarcacion.» *Titulo III*, 1751. Capítol CLXXVIII.

que hi havia pendents davant aquesta instància l'any 1833 hom es pot fer una cabal idea de la complexitat de situacions il·legals que es podien originar.[173] Els delictes denunciats podien ser la destrucció de planter fet en terrenys vedats, rompudes de boscos per destinar-los al conreu, tales sense llicència, etc. Potser la dada més interessant és una trama organitzada entorn de la població d'Ars, a l'Alt Urgell. En l'afer intervingueren el batlle i un regidor d'aquesta població, un negociant de fustes del Pont de Claverol, un pagès d'Os de Balaguer, el *zelador de montes* de Castellciutat, un llenyataire de Coll de Nargó, un procurador de la Seu d'Urgell i un traginer d'Organyà.[174]

La sal

Entre els homes i dones de mar la sal tingué una significació particular més enllà de l'habitual en els àmbits domèstics. La salaó era el procediment més emprat per a la conservació de la pesca, i el fet que els fruits del mar fossin de consum obligat en determinats períodes del calendari litúrgic obligava tant els habitants de la costa com els de l'interior a fer-ne un important consum. El transport i la venda a les zones més allunyades de la costa sols era viable amb el tractament específic que impedís que el peix es fes malbé. La sal esdevenia l'element fonamental per assegurar la seva integritat.

Potser per aquesta raó al regne de Castella la sal havia estat estancada –és a dir, monopolitzada per la Corona– i havia esdevingut una de les rendes reials.[175] Nasqué així l'*alfolí,* magatzem de sal, que no té un mot paral·lel en català per la manca d'existència al Principat de la institució que en promogué l'ús.

A l'arribada dels borbons s'introduí a Catalunya aquesta imposició juntament amb una *Administración General de las Salinas del Principado* depenent de la *Real Hacienda.* Es creà la corresponent xarxa de magatzems de sal –*alfo-*

173. AGMAB. Fondo Cartagena, 752. 30.4.1833.

174. «El bayle y regidor predichos haber concedido licencia para un corte de arboles a que no se estendían sus facultades. El celador Pallerola se hizo sospechoso de coecho solicitando y obteniendo del alcalde mayor de la Seo de Urgel el desembargo de una partida de madera que Buixareu y Sans hacían conducir de una a otra juristicción sin guía. Haberse fugado Graell con un mulo que debía comprenderse en el embargo y Juves haber agenciado la valoración arbitraria de los mulos y maderas embargados.» AGMAB. Fondo Cartagena, 752. 30.4.1833.

175. «No es facil concebir porque se estancó una produccion que tan espontánea y prodigamente nos da la naturaleza en un pais como el nuestro, privilegiado en esta parte sobre los demas, ofreciendonos á cada paso un arroyo, una fuente un espumero, una laguna, una mina, etc. que nos suministra aquel artículo: las atroces penas prohibiendo el libro uso de él hicieron de cada Español un nuevo Tantalo, condenado á morir de hambre y sed sin embargo de tener frutas y las aguas junto á los labios. Solo los lamentables errores de la pública administracion, y solo el ilimitado poder de los Reyes pudieron dictar una medida que lucha abiertamente con la naturaleza, con la moral, y con la involuntaria tendencia del hombre á usar de los frutos que la tierra produce á sus pies y presenta á sus ojos.» *Informe*, 1842, 4.

líes– a diferents poblacions, entre les quals destacaven Mataró i Blanes.[176]

Tanmateix aquest sistema, a més d'onerós, esdevingué força ineficient. A la revista general que es féu a la província de Mataró l'any 1786 es demostrà que pràcticament a cada port la sal es pagava a un preu diferent, que podia oscil·lar entre els 14 rals de billó que es pagaven a Mataró i a Blanes per faneca i els 41 rals que es pagaven a Canet. Els imports més habituals, però, eren els compresos entre els 17 rals que es pagaven a Tossa i els 22 rals que es pagaven a Arenys de Mar. La causa d'aquestes diferències de preu resten ben explicitades pel visitador.[177]

Una dificultat afegida era la irregularitat en el subministrament de la sal. Podia esdevenir-se que els pescadors haguessin fet una pesca important però que el responsable local del magatzem de la sal no en disposés en aquell moment concret, fet que originava els perjudicis corresponents als propietaris del peix.[178]

El preu de la sal arribà a convertir-se en un obstacle per a la indústria de la pesca i la salaó, com reconeixia el subdelegat del Masnou l'any 1827.[179] L'efecte pervers d'aquesta fiscalitat sobre la sal en les activitats conserveres féu que l'any 1828 es dictés un reial decret que es proposava incentivar la salaó sense renunciar a l'estancament d'aquest producte.[180] Anys a venir les crítiques a l'estancament de la sal per part dels governs liberals foren la causa de la seva

176. «Llegando frequentemente a esta playa varias embarcaciones mayores cargadas de sal de quenta de la Real Hacienda consignadas al administrador de este ramo.» Carta tramesa pel capità de port de Mataró. 29.4.1799. AGMAB. 5552.

177. «Proceden estas diferencias de que los alfolíes principales están situados en Blanes y Mataró; haviendo en los demás pueblos de la costa unos depositarios o arrendadores a que dan el nombre de tolderos, los quales por razón de los transportes a dichos depósitos subalternos cargan lo que va visto sobre los 14 reales en que está fixado el precio de la sal para salar pescados. De esto se sigue que los de Blanes y Mataró pueden dar los suyos mucho más baratos que los otros, con perjuicio de éstos: por lo qual debería haver igualdad en la qual se interesa el comercio por el fomento de un ramo tan interesante.» AGMAB. Fondo Cartagena, 1873. 8.6.1786.

178. «Tienen también otro gravamen que es faltarles la sal en la mejor ocasión, con pérdida de mucha pesca; y escarmentados de los chascos que han tenido dejan de salir a la mar con la continuación que pudieran en tiempo de la sardina y anchoa, que son de tanta consideracióncomo que hay hombres que por sí sólo emplea de 300 á 400 fanegas de sal. Esto podría evitarse con una orden por Hacienda al administrador general de salinas del Principado para que cuide de que los alfolíes principales y los depósitos subalternos de los pueblos de mar estén completamente surtidos.» AGMAB. Fondo Cartagena, 1873. 8.6.1786.

179. «...en los años anteriores en que se salaba en estos pueblos sardina y seitons se regulaba una arroba de sal para cada quintal, pero que de ocho á esta parte no se sale a pescar para salar, por lo cara que se vende la sal de lo que se deduce que la salazon ha disminuido considerablemente...» AGMAB. Fondo Cartagena, 785. 6.8.1827.

180. «1°. Los empresarios, armadores y fomentadores y dueños de establecimientos de pesca y salason continuaran disfrutando la gracia de recibir la sal al fiado por un año bajo la fianza abonada. 2°. Se cargara la sal al precio comun de tierra, llevandose cuenta á cada interesado. 3°. El premio de estraccion se concederá por los pescados salado que se acredite formalmente haberse extraido por mar ya sea para países estrangeros ya para puertos del Reyno. 4°. Este premio consistirá en reducir a 10 reales el precio de la fanega de sal por el importe de costo y costa sin recargo de ningún arbitrio. 5°. A cada clase de pescado salado se le regularan las cantidades de sal siguientes. Al quintal de abadejo, sardina, atun, anchova, albacora, caballa y boqueron y al de congrio donde se acostumbra salarlo, 6 celemines. Al quintal de merluza 9 celemines. Al quintal de los demás pescados 3 celemines...» AGMAB. Fondo Cartagena, 741. 25.9.1828.

liquidació definitiva.[181]

181. «1°. Que su estanco es inmoral anti-económico, opresor y opuesto á la naturaleza y á la libertad [...] 4°. Que su absoluta libertad y tráfico aumentaria la industria y la ocupacion, la pesquería, las salazones, la escuela de los marineros y la riqueza nacional, que con el tiempo nos ahorraría los 48 ½ millones de reales anuales que ahora se nos llevan los estrangeros por los 500.000 quintales de bacalao que nos importan...» *Informe*, 1842, 27-28.

III. ELS HOMES DE MAR

3.1. EL CONTROL DELS HOMES: LA MATRÍCULA DE MARINA

«Matrícula de mar. Alistamiento de marineros y demás gente de mar, que se hace en las provincias marítimas para el servicio de la Marina de guerra y el ejercicio de las profesiones marineras.»

Diccionario de la Real Academia Española de la Lengua. 22a edició.

«La matricula de la gente de Mar se ha establecido con el fin de que sirva alternativamente en mis Vageles de Guerra, siempre que ordinaria, ó extraordinariamente se armaren para defensa de los intereses, y honór de mi Corona, y ofensa de sus enemigos...»[1]

Per dur a terme l'ambiciós projecte d'organitzar la Matrícula de Marina arreu dels territoris litorals de la Monarquia Hispànica del segle XVIII calgué elaborar un ampli cos normatiu, que tingué la base en les *Ordenanzas Generales de la Real Armada,* molt especialment en les publicades l'any 1751. La descripció que segueix es basa en aquesta primera disposició. Tot i que en el decurs dels anys que seguiren algunes normes es modificaren, les línies mestres del sistema es mantingueren fins a la seva dissolució.

1. «...Y para que obligación que tiene tan noble objetivo, y que tan considerables utilidades produce à la Marinería, no se le haga repugnante, con la falsa idea de ser pensión que la sujeta, y priva de la libertad: Encargo á los Ministros de las Provincias, y á los subdelegados, hagan saber á todos los que oy fueren matriculados, y en adelante se matricularen, que además del cumplimiento de los Privilegios, que por esta razón les he concedido, se les pagarán puntualmente sus sueldos, que devengaren en mi servicio; serán concluídas las campañas, conducidos sin dilación a sus casas, y experimentaran en mis Vageles buen trato, y pronta satisfaccion de qualquiera injusticia, ó agravio, que contra ellos se intentáre.» *Titulo III,* 1751. Capítol LIV.

Els homes de mar

Podia ser admès a la Matrícula de Marina qualsevol home, voluntari, d'edat compresa entre els catorze i els seixanta anys i que no presentés cap defecte físic que li impedís dedicar-se a les tasques de la mar.[2] Per tant, no era requisit indispensable haver-se dedicat amb anterioritat a la vida marinera. Sí que ho era el compromís de dedicar-s'hi després de la inscripció en el cos. Una vegada realitzat l'allistament no podia realitzar tasques que no fossin les pròpies de la marineria. Amb tot, però, una vegada realitzades dues campanyes a l'armada reial, o després d'haver fet tres viatges a Europa en vaixells de la marina mercant, podia dedicar-se a tasques alternatives a les de marina.[3]

L'allistament s'havia de dur a terme als registres de gent matriculada que hi havia de cada població costanera. En aquests registres locals o llistes es produïen els assentaments dels individus, amb les seves dades físiques i la seva filiació, domicili i situació efectiva pel que feia a les obligacions de marina. Aquest assentament es convertia en la garantia i condició que permetia dedicar-se a les activitats de mar i diferenciava els homes matriculats dels *terrestres*.[4] Els estrangers –sempre que fossin catòlics– podien incorporar-se a unes llistes separades i després de fer dues campanyes passaven a tenir la mateixa consideració que els naturals de la terra.

Podia succeir que alguns homes cerquessin en el fur especial de marina una protecció davant causes que els poguessin haver incoat altres tribunals. Es deixava ben clar que la Matrícula de Marina mai podria ser utilitzada com a refugi davant l'acció de la justícia ordinària.[5] La jubilació del servei actiu a l'armada o a les drassanes reials s'assolia a l'edat de seixanta anys o després de trenta anys de servei seguits. Els homes que haguessin patit accidents que els impedissin realitzar les tasques als vaixells de guerra o a les drassanes passaven a una llista especial d'inhàbils on s'havia d'explicitar les circumstàncies particulars de cada cas. Podien gaudir d'una pensió d'invalidesa.[6]

Cada matriculat era titular –i havia de conservar amb molta cura– d'una cèdula *en un pliego* en la qual havien de constar els trets físics, el moment en què s'havia incorporat al servei de marina, la població, la llista i el foli en el qual estava inscrit. Aquestes cèdules havien d'estar visades quan es passava la revista d'inspecció. Sense la cèdula no es permetia exercir la navegació o altres tasques

2. *Titulo III*, 1751. Capítol XXIX.
3. *Titulo III*, 1751. Capítol XXXII.
4. *Titulo III*, 1751. Capítol XXX.
5. «Como es regular que algunos busquen la matricula de marina, como asilo que los ponga al abrigo de persecuciones de justicia, por deudas, ó delitos, se dará á entender clara, y fielemente á todo el que se alistare de nuevo, que el fuero de Marina no ha de valerle de indulto en ningun modo; pues será inmediatamente entregado á la justicia, que le reclamare por delitos cometidos, ó deudas contraídas antes de haverse alistado.»
6. *Titulo III*, 1751. Capítol XLII.

de mar, i cedir-la a una altra persona –per fer-ne un ús fraudulent– es castigava amb *destierro al arsenal.*[7] Si algú utilitzava una cèdula que no fos seva se'l condemnava a realitzar una campanya de càstig a l'armada *con sólo dos tercios de la paga correspondiente a la plaza que sirviere.*[8] Els homes matriculats tenien prohibit abandonar la seva província i fins i tot el seu domicili sense que en tinguessin coneixement les autoritats de marina. En cas d'infringir aquesta norma se'ls considerava desertors.[9]

Per tal d'incrementar i consolidar el nombre d'efectius de la Matrícula de Marina s'ordenà a les autoritats locals que tots els infants orfes o abandonats que es trobessin havien de ser lliurats als ministres de marina. Aquests els havien d'encomanar als patrons per tal que *los crien y mantengan* i per educar-los i ensinistrar-los en l'ofici. Els patrons els podien utilitzar per navegar, pescar o vigilar les embarcacions i, a canvi d'això, els infants havien de rebre aliment i vestit com a soldada.[10] També es decretà que els fills dels matriculats i els orfes citats, abans d'arribar a l'edat de catorze anys, s'havien de matricular a una llista pròpia anomenada *de pages.* Aquests nois ja podien participar a les campanyes navals, i pel que fa a les embarcacions mercantils es determinà que per cada deu mariners calia enrolar un *page* que havia de rebre del patró de la nau *racion y paga proporcionada.*[11] En arribar a l'edat establerta passaven a les llistes de matriculats.

Tots els homes de mar passaven a la categoria de privilegiats i només havien de tributar fiscalment si els privilegiats d'altre origen estaven obligats a fer-ho.[12] Aviat el legislador s'adonà que en el calaix de sastre dels homes de mar hi havia situacions econòmiques i socials prou diverses, i així es diferencià els homes de mar en funció de la seva riquesa. Hom adequà una llista pròpia per als membres més benestants del col·lectiu, que passà a definir-se com a *sobrecargos.* En ser cridats a fer una campanya tenien concedida la possibilitat d'enviar-hi un home pagat per ells mateixos.[13]

7. *Titulo III*, 1751. Capítol XLV.
8. *Titulo III*, 1751. Capítol XLVI.
9. *Titulo III*, 1751. Capítol CXLV.
10. *Titulo III*, 1751. Capítol CXXXV.
11. «...y en las embarcaciones de comercio de Europa ò America se destinará un muchacho de los de la lista, con título de page, por cada diez hombres de que se componga el equipage, obligandose los patrones o maestres à cuidarlos y asistirlos con racion y paga proporcionada. Y en llegando a la edad competente, pasarán sus asientos a las listas de marineria matriculada.» *Titulo III*, 1751. Capítol CXXXVI.
12. «...decláro que los matriculados se considerarán privilegiados, y solo obligados à contribuir, quando tambien contribuyan los que lo fueren por otro titulo. En los lugares en que está establecida la costumbre de pagar el tributo personal, continuarán en pagarle, sin novedad, los matriculados, hasta que yo determine lo que haya de practicarse en lo venidero. Pero mientras estuvieren empleados en mi servicio (lo qual deberá constar por certificacion del ministro) seran exemptos de esta contribución.» *Titulo III*, 1751. Capítol CXLVII.
13. «Los matriculados ricos no pueden conformarse a ser embueltos en el común de los marineros. Por esto, luego que alguno esté ya en la esfera de comerciante ha de manifestar al ministro si tiene fondo de consideración para que se le pase al libro de sobrecargos; y no haviendo hecho campaña tendrá arvitrio de poner un hombre en su lugar que sea domiciliado en el pueblo y hábil para la mar, bien entendido que esto será nulo si

A la província de Mataró el desenvolupament del comerç i de les activitats marítimes féu que el nombre de sobrecàrrecs fos important, fins al punt de suscitar l'atenció de les autoritats.[14] Hi havia també situacions en les quals els homes podien ser donats de baixa de la Matrícula de Marina. L'any 1801 l'intendent general José Pasqual de Bonanza s'adreçava al ministre de la província de Mataró per comunicar-li que determinats individus matriculats –però que no havien passat mai a campanya a causa de les malalties que havien al·legat– serien separats de la matrícula atès que *sin haver rendido á S.M. la menor utilidad han disfrutado desde que son matriculados indistintamente de todas las ventajas que producen las faenas del mar.*[15] Aquesta decisió implicava per als afectats que no podrien dedicar-se més a les seves tasques com a mariners o pescadors. Josep Medis, de Malgrat, que patia el mal de *Sanpau,* exposava: *ser el suplicante un pobrecito que no desea apartarse de la matricula.*[16] El pescador Josep Canals, de Mataró, patia *mal de corazon cuios accidentes le impiden muchas ocasiones el trabajar.*[17]

L'intendent general –conscient de la contradicció que implicava al·legar incapacitat per complir el servei a l'armada i, alhora, sol·licitar continuar dedicant-se a les tasques de mar– no es deixà entendrir per aquestes peticions i, amb un punt de cinisme, els encoratjà a cercar nous oficis per mantenir les seves famílies *sin el grave riesgo á que constantemente los tendria expuestos el referido mal si continuasen ocupandose en el que tienen en la actualidad.*[18]

Mestres d'aixa i calafats

Amb anterioritat a la instauració de la Matrícula de Marina els serveis dels calafats del Maresme ja eren requerits per les autoritats de marina. Així, l'any 1717 l'intendent general de Catalunya sol·licitava a les autoritats mataronines la tramesa de calafats per treballar en la construcció d'una nau reial a Sant Feliu de Guíxols.[19] Amb les ordinacions de 1751 aquests serveis esporàdics es codificaren i reglamentaren.

se hiciere en el acto del sorteo en año en que entre de rol su cuadrilla pues en estos dos casos se conocerá ser por evitar el servicio de los vaxeles y esto no ha de permitirse.» AGMAB. Fondo Cartagena, 1873. 8.6.1786.

14. «Que el ministro cuide de llebar la lista de los sobrecargos prevenida por la ordenanza general pues en ninguna parte se necesita más que en esta provincia por lo floreciente del comercio.» AGMAB. Fondo Cartagena, 1873. 8.6.1786.

15. AGMAB. Fondo Cartagena, 726. 5.5.1801.

16. AGMAB. Fondo Cartagena, 726. 8.4.1801.

17. «...cuia falta por un efecto de caridad le disimulan los Patrones Pescadores de esta Matrícula [...] a V.S. suplica sea de su agrado concederle licencias para su libre navegacion pues es el unico exercicio que obtiene el exponente, a fin de que con este medio pueda sustentar su numerosa familia que de lo contrario perecerian de hambre y tendrian que mendigar...» AGMAB. Fondo Cartagena, 726. 16.4.1801.

18. AGMAB. Fondo Cartagena, 726. 5.5.1801.

19. AMM. AH, 62/6. 26.5.1717.

La Matrícula de Marina no només obligava els homes que s'embarcaven –mariners i pescadors– sinó tots els que es dedicaven a activitats vinculades al mar: mestres d'aixa i calafats. Disposaven d'una llista pròpia on inscriure's anomenada *lista de maestranza.* Els requisits que se'ls exigien eren haver guanyat jornals en aquesta activitat, o haver navegat fent aquestes tasques a bord d'una embarcació, o presentar una certificació dels gremis corresponents que declaressin la seva aptitud per a l'ofici.[20] També s'establia una llista especial per als aprenents.

Els homes matriculats de mestrança havien de complir els seus serveis a la Corona en els *arsenales o astilleros* o bé a les embarcacions de guerra. Les crides es feien per sorteig si no hi havia voluntaris.[21] Els infants orfes o abandonats també podien ser conduïts cap a aquests treballs sota la supervisió dels mestres respectius. Una vegada après l'ofici, els nois havien de restar a les ordres del mestre durant dos anys, període en el qual aquest mestre es podia rescabalar de les despeses de l'aprenentatge reservant-se dues terceres parts del salari del nou oficial.[22]

Les llistes

Les llistes eren un element cabdal per dur a terme la funció controladora de la Matrícula de Marina. Calia elaborar de cada població *listas exactas, y claras.* Una primera classificació es feia en funció de la situació dels homes respecte del servei i, així, hom diferenciava entre *hábiles e inhábiles.* Les ordinacions de 1751 disposaven que es fessin quatre llistes: la dels homes útils per al servei, la de mestres d'aixa i calafats, la dels homes jubilats i la dels *muchachos.*[23] Segons les necessitats del moment es podia intentar optimitzar els recursos humans disponibles. Així, l'any 1796 hom diferencià, dins els matriculats de la província, els que *se hallan achacosos, pero no del todo utiles para campaña de mayor fatiga* per destinar-los als bergantins que feien el correu amb Itàlia.[24] De tota

20. *Titulo III,* 1751. Capítol XXXIX.

21. *Titulo III,* 1751. Capítol LXXIX.

22. «Los muchachos huerfanos no solo se aplicarán a la navegacion sino que tambien se agregarán à los maestros carpinteros y calafates, obligando à estos, en los parages de donde huviere obras, à que a mas del aprendiz, que precisamente deben enseñar, tengan uno de aquellos asistido con alimento y vestuario competente, hasta que salga oficial y gane jornal de tal, en cuyo caso el que asi huviere aprendido el oficio, deberá, por espacio de dos años, contribuir à su maestro las dos tercias partes del jornal que ganáre, reservando la otra para vestirse, de cuya carga ha de ser libre, durante los dos referidos años el maestro, pero no de la de alimentarle.» *Titulo III,* 1751. Capítol CXXXVII.

23. «Con separacion de la lista de gente de mar, se tendrá otra de muchachos, desde nueve hasta catorce años, que se inclinen a este servicio, y le exerciten en mis vageles, en los particulares, ó embarcaciones del tráfico de los puertos, y de la pesca, para que no se les embaraze este exercicio, utilizandose en lo que pueda producir; pero sin gozar el fuero ni privilegios de marina, hasta que cumplidos los catorce años, pasen sus asientos á la lista de hombres de mar.» *Titulo III,* 1751. Capítol XXXVII.

24. AGMAB. Fondo Cartagena, 794. 1.10.1796.

manera, l'any 1792 a Mataró el nombre de les llistes havia variat. En aquell moment hi havia llista de patrons, llista de sobrecàrrecs, llista de mestrança i llista d'inhàbils a més de la llista de marineria.[25]

Les inscripcions s'havien de fer a les poblacions on es residia habitualment, on s'estava casat o bé on es tenien propietats o embarcacions de comerç o de pesca. Les diferents llistes havien d'estar foliades corresponent un número a cada individu. Els assentaments a la llista s'havien de fer per ordre d'antiguitat a la matrícula. A cada assentament havia de constar el nom del matriculat, el nom dels pares, el lloc de naixement, l'edat, l'estat, marques o característiques al cos o a la cara que permetessin la seva individualització, la data d'inscripció, els destins realitzats a la marina de guerra, les contractes en embarcacions civils, les desercions o càstigs si s'havien produït i el destí actual de cada home. Calia també anotar el moment de la seva defunció, de la deserció o bé el traspàs a les llistes d'inhàbils si s'havia esdevingut.[26]

Les llistes de calafats i mestres d'aixa havien de tenir les mateixes característiques. L'elaboració i el manteniment al dia era una tasca tant important com complexa d'acomplir. En algun moment les autoritats de marina de Mataró es queixaren de la dificultat que implicava enregistrar tots els homes de la zona.[27] Una de les primers dificultats era fer coincidir les llistes que elaborava cada subdelegació amb les de la capital de província. En produir-se les revistes les llistes havien de ser acuradament revisades i també els assentaments que s'hi feien.

Potser a causa de la possibilitat que hom es refugiés a la jurisdicció de marina per defugir les quintes ordinàries, l'any 1838 s'establia que la comandància de Mataró no matricularia cap home que no pogués acreditar ser fill de patró o de mariner.[28] Per elaborar la llista dels *inútiles* o *inhábiles* calia justificar-ne les causes. I això és el que es féu amb els homes de Mataró l'any 1805, la qual cosa permet conèixer les raons adduïdes.

25. Arxiu Municipal de Mataró. AH. 62/03.

26. Un exemple d'assentament a la llista d'hàbils d'Arenys de Mar: «Lista vieja de Habiles de la Matricula de Areñs folio 469. Francisco Costa, hijo del mismo, natural de Areñs, B.C. pelo castaño, ojos garzos, arrugas naturales en la frente. Matriculose en revista de 11 de abril de 1769. Pasó á servir Campaña con plaza de Grumete en 24 de Mayo de 1769. Presentose el 4 de Noviembre de 1769 con Pasaporte de 20 de Octubre antecedente del Intendente de este Departamento por el que consta haber servido la Plaza de Grumete sobre la Galeota Concepcion de la que fue despedido por su desarmo con prevencion de debersele dar Plaza de Marinero en las subcesivas campañas. Este individuo Presentó en este Ministerio Certificacion de D. Domingo Barrios Medico de la Havana, y de D. Juan Diego Cirujano de dicha Ciudad con el visto bueno del Comisario de Marina de aquella Plaza D. Josef de Cardenas por la que consta hallarse el Interesado inutil para el Real Servicio por adolecer de un vehemente efecto Asmatico complicado con eyterisia, lo que se notó en 7 de mayo de 1778. Por padecer mal de corazon no pasó á Campaña en la remesa de 4 de Junio de 1784 siendo la primera quadrilla nueva del embargo. Mataró 13 de Abril de 1801. Es copia. Piña». AGMAB. Fondo Cartagena, 726. 13.4.1801.

27. «Siendo excessivo el número de asientos que acupan los pilotos y alumnos que lo tienen formado en las listas de esta Comandancia pues ascienden a 911 plazas no me es dable el poderle remitir con prontitud la copia que Vd. Solicita.» AGMAB. Fondo Cartagena, 730, 27.2.1804.

28. AGMAB. Fondo Cartagena, 796. 16.6.1838.

Al·legacions	Nombre casos declarats
Estar *quebrado*	116
Manca de dentadura	24
Manca de queixals	20
Falta d'extremitat superior	10
Fístules	9
Mancats de vista i cecs	8
Sordesa	7
Gota serena (malaltia dels ulls)	7
Tisi	6
Hèrnia	5
Cataracta	5
Escorbut	4
Gota	4
Altres	47
TOTAL	272

Font: AGMAB. Fondo Cartagena, 730. 1.7.1805.

L'anomalia més freqüent, amb molta diferència, són les hèrnies, ja definides amb aquest mateix nom o bé per la forma genèrica *estar quebrado*. Probablement aquests dos mots es devien referir a tipus d'hèrnies diferents. Caldria vincular aquesta lesió, sens dubte, a la duresa del treball que pescadors i mariners realitzaven a bord de les naus. Els problemes dentals segueixen en un segon lloc i freqüentment van associats a homes que sovint superen la seixantena, edat força avançada per l'època. Al mateix temps, la manca de dents podia produir problemes per a l'alimentació en les naus de l'armada, on un dels aliments bàsics era la galeta, que, a causa de la doble cocció, calia remullar prèviament per poder ser menjada. Un bon nombre d'homes declaren ser mancs, probablement fruit d'accidents en el treball. Un nombre menor declara problemes amb les extremitats inferiors. Les malalties de la vista –gota serena–, la cataracta i diversos graus de ceguesa tenen una significació important. Les fístules, ubicades a llocs ben diversos, tenen també una relativa presència a la mostra. La tisi no podia deixar de ser present en una societat mal alimentada i exposada a treballs molt durs, i l'escorbut és un clar indicador de les deficiències vitamíniques de l'alimentació de les tripulacions. La gota, malaltia de les articulacions de les extremitats, també podia estar relacionada amb problemes dietètics.

Entre les afeccions menys representades hi ha, per ordre decreixent, els problemes hepàtics, la *perlesía,* l'asma, les hemorroides, uns casos difícils de determinar d'*aneurisma*, mal de pedra, tinya, bogeria i problemes amb la melsa. I cal fer notar que sovint els individus presenten més d'una malaltia associada. Al quadre només s'ha ressenyat la primera causa d'inhabilitació.

Únicament ha estat localitzat un cas d'inhabilitació per raons no estrictament sanitàries. Fou el cas de Joan Vila, de Tossa de Mar, de qui es deia *tiene 60 años 4 hijos pequeños ha hecho una campaña de 8 años y es pobre de solemnidad.* Probablement l'element determinant de l'exclusió no degué ser ni el nombre de fills ni la pobresa sinó l'edat.

Les lleves

Amb anterioritat a la implantació de la Matrícula de Mar existia un mecanisme força elemental per reclutar homes. Així, l'any 1717, el corregidor de Mataró rebia un escrit del *Comisario Real de Guerra de Marina* pel qual se li comunicava que al territori que comandava li havia correspost trametre al servei de l'armada reial un determinat nombre d'homes. El corregidor féu el repartiment i determinà que Mataró havia de contribuir amb 31 homes, Llavaneres amb 1,5 homes, el Masnou amb 2,5 i Caldes d'Estrac amb 3. Els responsables de la correcta execució de l'ordre eren els *regidores y justicias* de cada població i tenien un termini de quatre dies per reclutar els homes que se'ls demanava. Aquests cobrarien un ral de plata diari i el dia d'embarcar percebrien 150 rals de billó a compte de les pagues vençudes. S'advertia les autoritats que si presentaven algun home que no fos mariner o que no tingués les condicions adequades se'n reclutarien d'altres a càrrec seu. Preveient que el fet de reclutar podia ser conflictiu se'ls oferia *auxilio militar para el mas puntual cumplimiento de esta orden, si le necesitan, par la aprehencion y conduccion en essa ciudad de dichos marineros.*[29] Aquesta pràctica, en darrer terme, feia recaure la responsabilitat de l'elecció i manteniment dels homes reclutats en les confraries de mariners i pescadors, com es podrà comprovar en estudiar la Confraria de Sant Elm de Mataró.

L'Ordenança de 1751 vingué a codificar i sistematitzar els mecanismes per a la recol·lecció de la marineria. Per determinar el com i el quan de l'entrada en campanya dels diferents homes de cada població, s'establí un sistema de torns per quadrilles o colles. A cada població es dividia els homes disponibles en quatre grups. La divisió en colles l'havia de fer el ministre de marina intentant equilibrar les diferents quadrilles en nombre i en qualitat per al servei dels homes. No obstant això, les dades de les quadrilles de Mataró de l'any 1792 mostren una composició més aviat poc homogènia per raons difícils de determinar.[30]

	1a quadrilla	2a quadrilla	3a quadrilla	4a quadrilla	TOTAL
Homes	127	111	85	110	433

29. AMM. AH 62/6. 16.3.1733.
30. AMM. AH. 62/03.

Una vegada establertes aquestes agrupacions, mitjançant sorteig, es determinava l'ordre pel qual entrarien formalment a l'armada reial cadascuna de les colles. Normalment, doncs, a cada població romanien tres quadrilles atès que una estava prestant el servei. La colla que havia d'ingressar a l'armada a la primera crida restava, durant l'any anterior al seu ingrés, *embargada*, per la qual cosa els homes que la componien tenien molt limitats els moviments a l'hora d'embarcar-se.[31]

Durant el mes de desembre els subdelegats de cada districte havien de publicar a cada poble, mitjançant cartells, els noms de la quadrilla que restaria embargada per a l'any següent. A l'inici de l'any es feia saber públicament als homes d'aquesta colla que havien de residir a les seves cases, que s'havien d'emplear únicament en la pesca o en el tràfic entre els ports de la província marítima on residien i que els restava prohibit sortir dels seus límits.[32] Per a major seguretat, els subdelegats recollien les cèdules personals dels homes pertanyents a la quadrilla embargada.

Tanmateix, en temps de guerra, si no n'hi havia prou amb una quadrilla se'n podia embargar una altra o més. En situacions extremes, tota la marineria de la població era susceptible de ser cridada *por suerte rigurosa, en la qual entraran todos los que se hallen en el pueblo*.[33] Així, en el decurs de la denominada Guerra Gran, la demanda d'homes era tan urgent[34] que des de Cartagena es proposava al ministre de marina de Mataró: *por quantos medios le inspire su celo procure recolectar y embiar a esta capital todo el numero de marineria que pueda hallar en la extension de esa Provincia*.[35] Fins i tot se l'autoritzava a enrolar els homes d'altres províncies que es trobessin en embarcacions varades en els ports de la demarcació.

Un exemple molt significatiu s'esdevingué l'estiu de l'any 1790. *Francisco Milans y compañía* elevà un memorial a la més alta autoritat de marina d'Espanya, el ministre i secretari d'estat Antonio Valdés y Fernández. En el document

31. «En vista a la carta de V.S. de 28 de Mayo ultimo en que se sirvió expresarme lo resuelto por el Excmo. Sr. Capitan General del Departamento en punto a la necesidad de marineros para tripular en Barcelona las embarcaciones guardacostas he tomado al intento las mas serias providencias quedando embargados los patrones y demás matriculados de la extensión de esta provincia de mi mando con pena a los que quebrantándolo se atrevienra a salir de sus respectivas playas para la navegación o pesca, previniendo a los comandantes subdelegados su responsabilidad en el execución rigurosa de las órdenes.» AGMAB. Fondo Cartagena, 730, 6.6.1803. «A fin de que en los pedidos de gente para campaña no haya entorpecimientos ni demoras que se ha observado he creido conveniente al mejor Servicio embargar cierto numero de individuos en esta provincia con el objeto de que en el primer llamamiento esten prontos para pasar a servir la campaña personal que les corresponda [...] á cuyos individuos no les permitira V. salgan de los limites de este tercio por pretexto alguno...» AGMAB. Fondo Cartagena, 739. 1.2.1833.

32. *Titulo III*, 1751. Capítol LVII.

33. *Titulo III*, 1751. Capítol LXXXVIII.

34. «Es urgentisimo al Servicio al Rey remplazar a la marineria que les falta á los 13 navios fragatas y buques menores de la esquadra del mando del teniente general D. José Mazarredo...» AGMAB. Fondo Cartagena, 794. 29.12.1795.

35. AGMAB. Fondo Cartagena, 794. 29.12.1795.

l'informava que havia noliejat la fragata *San Gerardo*, de 400 tones, que comandava el capità d'Arenys de Mar Francesc Llenas per anar a Rússia amb un carregament de *licores.* A Mataró, i davant de les autoritats de marina locals, es féu la contractació de la tripulació -amb moltes dificultats per manca d'homes- i, a la fi, després de tres mesos, es completà amb homes *inhabiles y demas gentes inutiles para el Real Servicio.* Després d'haver embarcat una tercera part de les mercaderies la nau es desplaçà fins a Salou per completar la càrrega. I en aquest indret el ministre de marina de Tarragona embargà nou homes de la tripulació amb destí al servei de l'armada. Francesc Milans exposava que amb aquests entrebancs se li dificultava l'expedició atès que per problemes de calendari *era muy dudoso el que pueda llegar a su destino antes de helarse aquellos mares.*[36]

El ministre de marina de Tarragona hagué de retre explicacions al seu superior jeràrquic, i ho féu en un dilatat escrit en el qual es justificava dient que les instruccions que havia rebut de Cartagena li indicaven que havia de remetre homes al cap del departament *echando mano de los que hallase efectivos* [...] *ya fuesen de esta Provincia ya de otras que viniesen de equipaje en embarcaciones que anclasen en esta ciudad.* El comandant de Tarragona explicitava que dels homes que s'embargaren al *San Gerardo* només tres havien anat a campanya i la resta havien desertat. El comandant tarragoní aprofitava l'avinentesa per desacreditar davant del seu superior els homes de les altres províncies marítimes catalanes i, indirectament, acusava de negligència els responsables de marina d'aquestes zones.[37]

Als mariners que havent estat embargats amb les corresponents quadrilles contravinguessin les reserves que se'ls imposaven i que en l'any que haguessin d'entrar al servei no fossin localitzats se'ls condemnava a tres campanyes consecutives a l'armada reial. La primera amb la meitat del sou, la segona amb dos terços del sou i la darrera amb el sou íntegre.[38]

En entrar en campanya els mariners, un cop destinats a la flota reial, es dividien en tres categories segons l'edat i la capacitació i l'experiència: *grumetes, marineros* i *artilleros.*[39] El fet que les peticions d'homes de vegades es fes en funció d'aquestes característiques podia originar conflictes entre els integrants d'una mateixa quadrilla.[40] Es preveia també la possibilitat de l'existència de

36. AGMAB. 7071. 4.8.1790.

37. «...y los restantes desertaron como acostumbrados a hacerlo los de aquellas Provincias, según lo he verificado en un numero de mas de quarenta de las de Barcelona, Mataró y Palamós, sin exclusion de los patrones, pues algunos para no desembarcar los marineros haviles se han echo a vela dejando aqui todos los despachos necesarios para navegar...»

38. *Titulo III*, 1751. Capítol XLIX.

39. «Con el numero de gente, que haya de contribuir cada provincia, se explicará tambien la calidad de que huviere de ser (...) y hacerse en cada revista una prudente division de habiles, medianos y nuevos, que corresponde a las tres clases de artilleros, marineros y grumetes, sin embargo de de que la graduacion de la lista no ha de precisar á que se les den las correspondientes plazas en los vageles.» *Titulo III*, 1751. Capítol LXI.

40. «Como de este metodo de destinar los marineros á campaña no puede resultar quexa, respecto de que

voluntaris, que s'anteposarien als forçosos, i també la possibilitat que algun fill volgués fer la campanya que li hagués tocat al seu pare. Fora d'aquests casos restava prohibida la substitució d'uns individus per altres.[41]

Un vegada nomenats els qui havien de fer la campanya, se'ls donava l'ordre del dia i les indicacions per arribar al port on s'havien d'embarcar. A partir d'aquest mateix moment la seva absència seria tipificada com a deserció, subjecte a consell de guerra, amb pena de desterrament durant deu anys per realitzar *los trabajos del arsenal, con cadena ó grillete.*[42]

S'establia a la normativa també que, abans d'incorporar-se, havien de rebre algunes pagues anticipades en nombre que podia oscil·lar entre una i tres. Els pagaments s'havien de realitzar en el mateix poble d'on partien els homes. Però els oficials pagadors s'havien d'assegurar que els destinataris dels diners tenien béns suficients o fiances per tal de reclamar els imports en cas de deserció o incompareixença després d'haver cobrat. Si no hi havia prou garanties el pagament es diferia fins a l'arribada al port d'embarcament. Degué ser molt habitual que els homes reclutats, després d'haver cobrat per endavant algunes quantitats, desapareguessin o desertessin en llenguatge militar. El comandant de Mataró, José de Mella, féu sobre aquest tema una consulta sobre la possibilitat d'embargar o castigar les famílies dels absents. La resposta que obtingué de les autoritats de Cartagena fou prou considerada.[43]

Si el trasllat es feia per via marítima amb embarcacions noliejades per al transport de tropes, la despesa anava a càrrec de la hisenda reial. Si el transport es feia per via terrestre se'ls havia de donar dos rals de billó. En qualsevol dels casos el pagament de salaris es feia ja des de la sortida de la població d'origen. Els homes que deixaven esposes, pares o fills podien fer consignació a aquests de dues terceres parts del seu sou si viatjaven per Europa i de la meitat si anaven a Amèrica. El pagament es faria cada dos o tres mesos. Acabada la campanya es

la casualidad sola determina, se seguirá igual practica en todas ocasiones; sin reparar que á unos haya tocado repetidas veces la suerte mientras á otros ninguna. Y a fin de que en nada se falte a la equidad, mando á los ministros y subdelegados, que a ninguno eximan de entrar en suerte, à menos que esté notoriamente imposibilitado, pena de suspension de empleo y de privacion si lo dispusieren o consintieren por algun interés o fin particular.» *Titulo III*, 1751. Capítol LXIII.

41. «Permito tambien, que si un hijo, piadosa y voluntariamente, se ofreciere á hacer la campaña por su padre, ó al contrario, se admita el trueque, concurriendo en uno y otro iguales circunstancias de inteligencia, robustez, y disposición para el servicio. Fuera de estos casos prohibo absolutamente todo trato, y convenio de permuta o substitucion y mando que el ministro o subdelegado que la consintiere, sea luego suspenso de su empleo, y que, justificandose haver en ello mediado interés ó haver por esta razón recibido gratificación, sea despedido de mi servicio, para no bolver a él; y además será castigado segun las circunstancias.» *Titulo III*, 1751. Capítol LXVIII.

42. *Titulo III*, 1751. Capítol LXX.

43. «Seria una novedad muy desagradable á la Matricula la practica que V.M. propone de embargar los muebles ó imponer otro castigo a las familias del hombre de mar que despues de tomar el socorro diario no se verificase su venida a campaña por fuga voluntaria; ni las circunstancias del dia permiten un partido de suyo violento y repugnante quando solo se piensa en discurrir los suaves medios de atraer al servicio a la Marineria...» AGMAB. Fondo Cartagena, 794. 17.9.1796.

liquidava als homes de mar els seus salaris en els ports d'arribada de les naus.

Fins aquí el marc teòric que definia el funcionament i la pràctica de les lleves. Tanmateix, la realitat era immensament més complexa i desbordava moltes de les previsions del legislador i generava seriosos problemes als responsables de transmetre els homes de mar als seus destins a l'armada reial. Una de les circumstàncies que alteraren profundament tot l'esquema descrit fou la pràctica, cada vegada més habitual, de les lleves extraordinàries o lleves generals. En determinades circumstàncies hom considerava que calia reclutar homes de manera extraordinària, per raons estratègiques. Llavors es recorria a la crida de lleves generals que no respectaven tot el que anteriorment s'ha exposat.

Un bon exemple s'esdevingué l'any 1796. El comandant de Mataró rebé un escrit on se li notificava: *urgiendo mucho la pronta havilitacion de las Esquadras del Rey ha resuelto S.M. que para completar sus tripulaciones de la gente de mar que les falta se haga ahi y en los demas parages de ese Departamento leva general de tota la gente que fuese util con la actividad y reserva correspondiente á que no tenga tiempo de huir o de ocultarse.*[44] Les darreres línies d'aquesta cita exposen molt bé quina era la resposta dels homes de mar davant aquestes lleves forçoses: la fugida. D'aquí la necessitat de fer-les amb la màxima discreció.

D'aquestes formes d'insubmissió de mariners i pescadors n'hi ha múltiples testimonis que seran desenvolupats en altres punts d'aquest treball. Valgui per endavant aquest exemple. El comandant de Mataró escrivia l'any 1832 a l'ajudant del Masnou: *me es bien sensible la estraña casualidad de no hallarse presentes mas que ocho individuos de los veinte y cinco comprendidos en la relación que remití.*[45] Cal fer notar que part d'aquests vint-i-cinc homes n'havien de substituir altres que ja havien estat declarats pròfugs. Sobre aquest punt el comandant del *Tercio Naval de Barcelona* –òrgan immediatament superior a la província– s'adreçà al mateix ajudant del Masnou de manera molt contundent.[46] L'ajudant del Masnou responia que la resta d'homes es trobaven embarcats i de viatge i que li era impossible poder-los lliurar.[47]

També es podia esdevenir que el trasllat dels homes es compliqués. L'any 1815 el comandant de la província de Mataró es queixava als seus superiors –en un context de forta oposició a les lleves– de com l'actuació de l'algutzir encarregat de la tramesa dels homes havia malmenat l'expedició.[48]

44. AGMAB. Fondo Cartagena, 794. 26.7.1796.

45. AGMAB. Fondo Cartagena, 723. 16.10.1832.

46. «...le prevengo que proceda a cubrir el cupo de los que le han correspondido para pasar a campaña, siendo V.M. responsable con su destino al cumplimiento de la menor demora que se advierta...» AGMAB. Fondo Cartagena, 723. 16.10.1832.

47. «...siendome muy sensibles que unos tropiezos de esta naturaleza y que no esta a mi alcanze remediar me impidan cumplir con un servicio tan interesante...» AGMAB. Fondo Cartagena, 736, 28.6.1815.

48. «La casualidad desgraciada de la ultima remesa a cargo del alguacil de esta Comandancia Manuel Ruiz ha ocasionado la dispersacion de sus individuos, contribuyendo en su 1ª parte su mala direccion y su sabida conducta, no ignorando como se ha manejado y de la manera que los ha inducido al desorden, ocasion

Les exempcions

Existia la possibilitat de cercar exempcions a l'hora d'incorporar-se. L'any 1827 Gerard Rosés, de 63 anys, mariner del Masnou, s'adreçava al comandant de Mataró per exposar-li que havia fet una campanya *sin poder de modo alguno ganarse el sustento.* Explicava que tenia una filla *impedida* i que qui mantenia la família *con el trabajo de sus brazos* era el seu fill Gabriel, que era casat i *cargado de hijos.* Aquest havia estat declarat inútil però ara novament s'havia d'incorporar a campanya. Argüïa, a més, *la antiquisima practica que se observa en Cataluña de que los hijos primogenitos son los unicos que trahen la obligacion de mantener a sus padres y familia.*[49] La petició fou acceptada. Tanmateix altres no tingueren la mateixa sort.

Josep Isern, també del Masnou, s'adreçava l'any 1852 al cap de la comandància mataronina i exposava que es trobava embargat per incorporar-se a campanya i, atès que tenia un germà que ja estava complint el mateix servei i que el seu pare estava *sepultado en cama mucho tiempo hace,* suplicava *para evitar la desgracia de toda una familia* no haver d'incorporar-se fins al retorn del germà esmentat. El comandant sol·licità informació a l'ajudant del Masnou, i aquest no sols negà l'existència de la malaltia del pare, sinó que informà que existien altres dos germans també matriculats que es podien fer càrrec del manteniment de la família.[50]

En altres casos les raons humanitàries foren ateses. Andreu Batlle, de la matrícula de Mataró, havia realitzat cinc campanyes i li havia tocat en sorteig partir de nou al servei en les properes quadrilles. S'adreçà a les autoritats expressant: *el suplicante esta pereciendo de hambre por haver de mantener a su padre ciego, su vieja madre, su propia muger y quatro hijos.* Se li havia ofert fer un viatge a Amèrica amb el patró Miquel Rafart de Mataró *con cuyo viage tal vez ganaria un pedazo de pan para el alimento de su pobre familia.* Suplicava poder realitzar el viatge tot canviant a la quadrilla que havia d'entrar en servei l'any següent. L'informe favorable del ministre mataroní li concedí la pròrroga en la incorporació.[51]

Hi havia també qui demanava l'exempció per motius que avui podrien ser sorprenents però que a l'època podien representar un seriós impediment. L'any 1801 el patró Francesc Tallades d'Arenys de Mar s'adreçava a les autoritats explicant que era propietari d'un llagut que, amb expressió molt afortunada, definia com a *todo su mayorazgo.* Exposava que ja havia pagat 30 duros a un

proxima a la desercion ocurrida, dilatando la navegacion por solo sus intentos nada regulares, por lo que aunque voluntarios los treinta y un individuos y ninguno vago, despues de naufragados [...] nada extrañaria que se presentase en el Departamento con sola su persona...» AGMAB. Fondo Cartagena, 736, 28.6.1815.

49. AGMAB. Fondo Cartagena, 741. 8.5.1827.

50. AGMAB. Fondo Cartagena, 742. 10.9.1852.

51. AGMAB. 1950. 1.3.1785.

terrestre per tal que ocupés el seu lloc en campanya i suplicava l'exempció per *estar faltado de la boca que con mucha pena puede mascar las comidas blandas y en ningún termino podria comer la galeta,*[52] en referència al pa de munició cuit dues vegades que menjava habitualment la marineria embarcada. Però el tema de les exempcions també tenia una dimensió econòmica i social.

L'any 1790 el patró de Mataró Joan Pou trameté un escrit a les més altes instàncies de la monarquia exposant que, havent estat a Amèrica, *logró con su industria un crecido caudal del cual aun tiene que recoger ciertas partidas*, per la qual cosa sol·licitava poder posar un o dos homes al seu lloc per incorporar-se al servei. Els motius presentats meresqueren l'estímul i elogi del monarca.[53] En una situació similar Josep Carol, pilotí de la matrícula d'Arenys de Mar, exposava que era fill, juntament amb dues germanes, de mare vídua. El seu pare havia fet tres campanyes, la darrera de set anys de durada. Se li acabava de notificar que havia d'incorporar-se a la tercera quadrilla de la seva població, *lo que en gran manera ha sorprendido al suplicante*, atès que havia organitzat un viatge a Veracruz amb la sagetia del patró Mataró de Lloret en el qual havia invertit entre nou i deu mil lliures en diferents mercaderies. Al·legava que si s'havia d'incorporar a l'armada *se vera abandonada su estimacion y credito pues ni se podra valer del caudal tiene gastado ni dar satisfaccion a sus interesados.*[54] També se li concedí llicència per incorporar un home al seu lloc però amb la condició que no fos matriculat sinó *terrestre.* En canvi, la petició conjunta formulada per quatre patrons de Malgrat *que se han engolfado en el comercio que no pueden sin ruina irremediable fiar a otro* fou rebutjada. Potser perquè en aquest cas se'ls exigia haver realitzat una primera campanya abans de poder trametre homes en la seva substitució.[55]

Sembla que es pot afirmar que la situació econòmica dels afectats podia influir favorablement a aconseguir alliberar-los d'anar a campanya mitjançant el mecanisme de pagar un home que complís el servei en lloc seu, tot i que aquesta pràctica estigué expressament prohibida durant molts anys.[56] Hi ha un cas que il·lustra com de permeable podia ser la línia entre la legalitat i la il·legalitat. Fi-

52. AGMAB. Fondo Cartagena, 726. 9.4.1801.

53. «En vista de lo qual y de haver éste informado que el suplicante es un hombre de bien y cierta la necesidad de hir a recoger su dinero en America ha venido el Rey en conceder á dicho Juan Pou licencia para separarse de la Matricula, con tal de poner dos hombres nuevos en ella de la satisfaccion de su ministerio, haciendole S.M. esta gracia por los adelantamientos que ha logrado en su industria lo qual debe empeñar a los demas matriculados á esforzar ern aplicacion para obtener iguales recompensas...» AGMAB. Fondo Cartagena, 725. 30.6.1790.

54. AGMAB. Fondo Cartagena, 725. 30.6.1790.

55. Els patrons eren Pau Comas, Antoni Rabassa, Pere Carol i Pau Comas. AGMAB. Fondo Cartagena, 725. 30.6.1790.

56. «No se permitirá el antiguo abuso de que un individuo destinado al servicio en la forma que previene la ordenanza se excuse ni substituya con otro.» AGMAB. Fondo Cartagena, 1873. 8.6.1786.

del Isern, mataroní i *del comercio*[57] –sense que les autoritats de marina sabessin com– es presentà a Mataró, essent el capità de la goleta *La Esperanza,* procedent de l'Havana sense haver estat ni tan sols matriculat. Expressà la seva voluntat de tornar a l'Havana fent notar *el gravisimo perjuicio que se le seguiria si huviese de vender la goleta y los generos que dice tener comprados.* Davant els impediments per navegar que li formularen les autoritats de Mataró i les de Barcelona proposà que se l'inscrigués a les llistes, i oferí pagar dos homes per tal que servissin a l'armada al seu lloc. El comandant de marina de Barcelona li impedí *sus viciosos viages sin ser matriculado.* El responsable de Mataró tenia la seva pròpia opinió d'Isern: *es uno de aquellos muchos hombres que por la antigua inobservancia de los Ministros encargados de las Matriculas* [...] *de las Reales ordenes* [...] *acostumbravan por engaño y las mas de la vezes por el dinero evadiéndose de las obligaciones de los matriculados.* Isern no s'intimidà per aquestes posicions adverses i denuncià la seva situació a la cort argumentant *le causavamos la extorsion de impedirle su viaje.* El comandant mataroní considerava que concedir-li la patronia, a la qual aspirava Isern, seria un escàndol: *seria un escandalo para toda la matricula conceder la propiedad a un Matriculado nuevo que no ha servido al Rey ni ha pasado la menor molestia en su servicio y que en este tiempo de guerra está prohibido hacer patrones en propiedad.* Malgrat totes aquestes valoracions, l'arbitrarietat i el despotisme feren valer la seva autoritat. Davant l'estupefacció dels dos comandants Isern aconseguí autorització reial per als seus afers.[58]

Els fraus

Òbviament, hi havia altres vies per defugir el servei obligatori a l'armada que transitaven per camins més enllà de la legalitat. Un mecanisme podia ser la falsificació de signatures en els documents, concretament a les llicències, que permetien als mariners i pescadors desplaçar-se fora de les seves poblacions.

L'any 1794 el subdelegat de Vilassar de Mar denunciava aquestes pràctiques.[59] Una altra possibilitat era la falsificació dels rols de les embarcacions. A Vilassar de Mar el subdelegat s'havia adreçat al cònsol de Lliorna per tal que vetllés la documentació de les embarcacions procedents del seu districte. L'any

57. AGMAB. Fondo Cartagena, 726. 9.6.1801. Mentre no s'indiqui el contrari les referències que segueixen pertanyen al mateix document.

58. «Siempre que D. Fidel Isern, capitan de la goleta Esperanza, verifique todo lo que ha ofrecido y expresa en la carta [...] quiere el Rey se le permita hacer su viaje, avilitandole V.S. con los documentos necesarios para el efecto [...] Aranjuez 16 de Abril de 1801.» AGMAB. Fondo Cartagena, 726. 5.6.1801.

59. «Muy Sr. mio y mi dueño: me es sumamente sensible el molestar su atencion de V.M. para manifestarle que se de positivo que hay sugeto que falsifica mis licencias y visto bueno del ministro principal de mi provincia por lo que mereceré al fabor de V.M. que atendiendo al perjuicio que a mi me puede seguir (y mas en las actuales circunstancias) se sirva no dar curso a ninguna licencia de las mias que no vaya toda de mi letra...» AGMAB. Fondo Cartagena, 734. 2.12.1794.

1806 l'esmentat cònsol responia remetent un rol que considerava fraudulent.[60] De les indagacions que es feren resultà que, dels noms inscrits en el document, l'únic que es pogué identificar fou el del patró Miquel Guardiola de Vilassar de Mar, mort feia anys, la qual cosa feia difícil castigar els infractors.[61] Un altre document, uns anys posterior, permet sospitar que hi devia haver una notable incidència de les persones que navegaven al marge de la legalitat emparats en documents o identitats falses.[62]

Una estratègia –molt allunyada de les precedents però amb la mateixa finalitat de defugir la prestació de serveis a l'armada– era la pràctica de les automutilacions. El *Consejo Supremo de Guerra* a l'any 1824 alertava contra aquestes pràctiques i proposava castigar-les amb pena de galeres –potser una mica difícil de dur a terme en aquestes dates– o amb estades als presidis nord-africans.[63]

Les revistes de marina que es passaven periòdicament a les poblacions de la província il·lustren també en els seus comentaris diversos mètodes emprats per defugir el servei a l'armada. L'any 1805 el comandant de la província de Mataró, José de Olózaga, enumerava algunes de les estratègies. Alguns havien optat per sol·licitar llicència temporal per anar a Amèrica i un cop allí s'hi havien establert.[64] Però hi havia mecanismes més elaborats. L'esmentat Olózaga, en comentar la xifra dels homes *de ignorado paradero* –que en aquell moment eren 992–, afirmava que, en realitat, es tractava d'homes matriculats que havien passat a Amèrica amb identitats i oficis falsos per tal de dissimular la seva adscripció a la matrícula.[65] I és que, tal com reconeixia un informe de 1819, existia

60. «...incluio a V.M. el adjunto ról de matricula que segun el encargo de V.M. confrontado con su firma me ha parecido falso, y lo mismo será la de la del Comandante de la Provincia aunque no lo conozco, y le he de merecer a V.M. se lo haga presente , y me quiera favorecer en escribirme para tener la satisfaccion de conocer precisamente su caracter...» AGMAB. Fondo Cartagena, 733. 21.11.1806.

61. «...no se puede benir en conocimiento de quien sea el factor de la maldat, lo que combendria mucho para castigarlo con la severidad que exige el asunto y persuadiendome que el unico medio para descubrirlo es el que V.M. vigile insesantemente el arribo de los faluchos de este distrito...» AGMAB. Fondo Cartagena, 733. 21.11.1806.

62. «El señor Ayudante Militar del distrito de Masnou procedera desde luego a la averiguacion de si los individuos Salvador Ros y Pinós y Juan Mir, que dicen ser vecinos de Vilassa y comerciantes a fabor de quienes se ha espedido pasaportes para el extrangero son los mismos sugetos que se presentan para hacer viaje a Genova o bien si con tales nombres sol algunos matriculados que intentan ausentarse...» AGMAB. Fondo Cartagena, 740. 4.1.1826.

63. El document cita el cas de Pasqual Alonso, que s'havia tallat la primera falange del dit índex de la mà dreta «...con el indudable obgeto de inutilizarse para el servicio de las armas...», fou castigat amb vuit anys d'estada als «precidios menores de África». AGMAB. Fondo Cartagena, 740. 4.1.1826.

64. «Los 180 de la Tercera consta que se hallan en America con licencia algunos de ellos muchos años hace domiciliados en aquellos Dominios sin esperanza de su regreso y noticias vagas del fallecimiento de algunos.» AGMAB. Fondo Cartagena, 730. 1.7.1805.

65. «...se sabe que han pasado muchos a América en calidad de Pasajeros con real licencia por haver justificado siniestramente no ser matriculados, haviendo entre ellos algunos con nombre supuesto valiéndose de los de algunos sujetos que no pueden ser matriculados como por exemplo el cura parroco, boticario, herrador y otros como se ha deducido de las noticias que se han tomado en la actualidad...» AGMAB. Fondo Cartagena, 730. 1.7.1805.

una *entera repugnancia al Servicio de Baxeles.*[66]

Les revistes

Per tal que la Matrícula de Marina arribés a ser un instrument útil, per a la finalitat per a la qual havia estat creada, calia una atenció constant sobre el terreny per al control efectiu dels homes de mar. També era necessari conèixer de primera mà els problemes que els afectaven i, per extensió, tot el que tenia a veure amb el món de la navegació i de la pesca. Amb aquesta finalitat s'introduïren les revistes de marina.[67]

L'Ordenança de 1751 establia que el ministre de cada província marítima havia de passar revista en prendre possessió del seu càrrec i, després, anualment. Tanmateix, a voltes aquesta tasca es feia molt costa amunt i hom cercava la manera d'aconseguir autorització per deslliurar-se'n. L'any 1801 el ministre de la província de Mataró Juan de Piña s'adreçava al seu superior a Cartagena per exposar-li totes les dificultats que implicava la realització de la revista a la província; unes dificultats que es podien objectivar en la precarietat econòmica en què malvivia l'administració de marina.[68] José Pasqual de Bonanza –cap immediatament superior de Piña– intentà dissuadir-lo de fer arribar les seves queixes al comandant general de Cartagena, fent-li veure altres formes de fer més viable la gestió. A més, parlava amb coneixement de causa, atès que, segons les seves mateixes paraules, havia realitzat anteriorment aquesta funció inspectora a la mateixa província.[69]

66. AGMAB. Fondo Cartagena, 737. 31.12.1819

67. Per aprofundir en l'evolució de les revistes de marina es pot consultar *Las revistas de inspección de la Matrícula de Mar en el siglo XVIII.* FERNÁNDEZ, R.; MARTÍNEZ SHAW, C., 1995, 241.

68. «...para pasar la revista con el pulso y la circunspección que corresponde, es preciso ocupar mucho tiempo, deteniéndose algunos días en cada pueblo de las subdelegaciones y que me acompañe el cirujano interino de esta Provincia D. Jayme Thomás, quien por no gozar de sueldo y mantenerse de lo que gana diariamente mediante lo que produce su trabajo, es indispensable que se le señale su competente gratificacion y no menos al Escribiente que destine para dicha Revista, atendido que los que sirven á esa Comandancia se necesitan para las ocurencias diarias y su corto salario considero dificil se pueda sufragar á los gastos indispensables que se ofrecen en la larga ausencia de sus casas; y por lo tanto reveo la repugnancia que me manifestarían á tener que salir de ellas sin alguna remuneracion, la que igulamente considero justa para el Alguacil que venga a auxiliarme, respecto que unicamente los de esta Provincia gozan de 2 reales escasos de vellon, sin que en el tiempo que dure la Revista, pueda prometerseles alguna utilidad, procediendose con la pureza y desinterés que corresponde, á lo que se agrega los gastos de Carruage y de transportar las Listas de un Pueblo a otro, cuyo coste parece debe venir a cargo de la Real Hacienda, mayormente quando mi gratificacion, con dificultad alcanza para los portes de Correo, y costear lo demás preciso para este Despacho, y que se nos estan debiendo las Pagas de 4 meses sin que el Ministro de Real Hacienda de Marina D. José de Mella, se halle con caudales para aprontar lo necesario para las indicadas urgencias.» Carta de Juan de Piña a José Pasqual de Bonanza. 30.3.1801. AGMAB. Fondo Cartagena, 726. 30.3.1801.

69. «...Tampoco hay presición en que V.M. se lleve al cirujano y alguacil de la capital pues para lo que el ultimo pueda servirle tiene V.M. en cada subdelegacion otros o cabos de matrícula de quien valerse y para el reconocimiento de los que ofrescan duda en la legitimidad de sus asientos, dexa V.M. prevenidos que estén prontos para quando concluya la revista, que pasen a la Capital para ser reconocidos. El escribiente a quien

Amb el pas dels anys aquestes dificultats no sols no es resolgueren sinó que es feren més palpables, fins al punt que l'any 1823 hom afirmava que les xifres d'homes que es donaven eren només aproximades ateses les dificultats organitzatives i econòmiques que implicava l'actualització de les llistes.[70]

Periòdicament es realitzaven unes altres revistes, les anomenades *Revistas de Inspección de Matrículas,* que eren dutes a terme per funcionaris externs de la província per tal de controlar el grau de compliment de la normativa per part de les autoritats de marina locals. Segons Joaquim Llovet, la primera revista general d'inspecció tingué lloc l'any 1754 i en fou responsable Francisco Núñez Ibáñez. La segona fou passada per Joseph Ambulodi, l'any 1765. Manuel Zalvide tingué la responsabilitat de la tercera revista general de matrícules l'any 1773. La següent, la quarta, fou dirigida per Luis Muñoz Guzmán. Per primera vegada un oficial del cos general de l'armada es trobava al capdavant d'aquesta responsabilitat. Els anys 1795 i 1799 es passaren noves revistes, sense ser de caire general, per part del brigadier José Pascual de Bonanza (LLOVET, J., 1980, 36-41).

Un dels resultats més brillants d'aquestes revistes d'inspecció de matrícules fou l'obra de Manuel Zalvide *Reglamento de Navegacion, Pesca, Carga y Descarga, Gobierno Economico* [...] *de la Provincia de Mataró...* (ZALVIDE, M., 1773). Luis Muñoz Guzmán publicà al seu torn un reglament general de matrícules a Màlaga (LLOVET, J., 1984, 711). D'aquí que clogués la seva inspecció a la província de Mataró amb un *Apéndice al Reglamento y orden de govierno para las matrículas de la provincia de Mataró.*[71]

Més enllà d'aquests importants treballs –que seran estudiats posteriorment–, per comprendre millor l'abast de les revistes de marina se n'analitzaran dues, situades en dates extremes del període que comprèn aquesta recerca. En primer lloc es comentarà la *4ª Revista de Matrículas,*[72] passada l'any 1786 per Luis Muñoz de Guzmán, i la segona que s'analitzarà pertany ja a la segona meitat

V.M. nombre para que lo siga no deve excusarse sin exponerse a ser despedido, y como en el interín que esté en la comisión no debe despacharse en su comandancia sino lo mui urgente, es suficiente el otro escribiente que quede en ella [...] el transporte de las listas puede resolverlo por el advitrio de irlas remitiendo selladas por medio de inabiles a las subdelegaciones, pues save V.M. que estos tiene la obligacion de conducir los pliegos o partes que se ofrezcan de unos pueblos a otros [...] tambien he comprehendido que se ha exagerado a V.M. mucho el tiempo que se necesita emplear, haciendo yo memoria que solo ocupé 14 ó 19 dias para revistar todas las subdelegaciones de esa Provincia. si V.M. quiere creherme aproveche lo benigno de la estacion, emprenda la caminata, pida aloxamiento y vagages con antisipacion, como es de ordenanza, y V.M. verá como en nada es tan fiero el leon...» AGMAB. Fondo Cartagena, 726. 14.4.1801.

70. «Los totales de todas clases deben considerarse solo un numero aproximado en fuerza de no ser dable pasar revista desde luego para poder deducir con certeza la existencia ofreciendose el obstaculo para verificarla de no haber fondos en la Caja de la Provincia, y por ser el Distrito de ella tan vasto que solo para la formacion de las nuevas listas se calculan necesarios sobre diez mil reales, sin contar los demas gastos que se ofrecerian en recorrer los diez y ocho pueblos de que se compone la Matricula de esta Provincia para revistarla.» AGMAB. Fondo Cartagena, 738. 6.12.1824.

71. AGMAB. 1873. 8.6.1786.

72. AGMAB. 1873. 8.6.1786.

del segle XIX.[73]

La inspecció de 1786 s'iniciava amb les xifres de la *gente de mar* de la província. Els homes eren classificats segons fossin mariners o homes de mestrança. Aquests es desglossaven en mestres d'aixa i calafats. Dels primers es feia la divisió entre mariners, artillers i grumets i se n'especificava si es trobaven presents, absents o en campanya. També es feia referència genèrica als homes no presentats, als captius i als que no eren aptes per al servei a la mar. Les embarcacions mereixien també l'atenció del responsable de la revista. Es dividien genèricament en dues categories: les de pesca i les de tràfic. Les xifres obtingudes en tots aquests apartats eren comparades amb les de la revista precedent. En aquest cas concret la marineria tingué un decreixement de 962 homes. Les activitats de construcció naval tingueren un increment de 117 homes i el nombre de les embarcacions s'havia incrementat en 41 bastiments.

A continuació la revista feia atenció a les queixes rebudes sobre del ministre de marina o dels seus delegats. En aquest cas foren declarats *libres de toda culpa.* Després l'inspector entrava en l'estudi de les activitats pesqueres a partir de l'anàlisi dels diferents arts que es practicaven a la província. Un tema sobre el qual féu un especial èmfasi fou el problema de la sal. En aquest punt criticava que els preus d'aquest producte fossin diferents a cada població. Un capítol a part era el problema de les imposicions que gravaven la pesca en algunes poblacions. Es tractava del delme que algunes institucions reclamaven als pescadors, principalment del bisbat de Girona. Analitzava també les captures que es feien als diferents ports i la seva quantitat. Recollia les queixes dels pescadors en referència a la pesca del bou.

Després d'aquesta problemàtica, l'inspector de 1786 realitzà una breu però interessant descripció de la província que ja ha estat analitzada a l'apartat *Geografia humana i econòmica* d'aquest treball. Dedicava un petit apartat a l'estudi dels boscos i, concretament, exposava que la província de Mataró tenia jurisdicció en matèria forestal sobre 235 pobles, dels quals n'havia visitat 113. A la fi del seu informe incloïa fins a 15 punts com a *Apendice al Reglamento*, que foren publicats a Mataró i han estat estudiats per Joaquim Llovet (LLOVET, J., 1984, 718-719).

La segona revista seleccionada per documentar aquesta pràctica administrativa pertany a l'any 1859[74] i presenta una exhaustivitat que la fa altament interessant. A diferència de l'anterior és anònima, però destaca per la seva meticulositat. S'inicia la documentació amb l'estadística dels pilots de la província, classificats en pilots primers, segons i tercers, per cada districte. Els homes de mar estan classificats per edats, per estat civil i per poblacions. S'anoten tam-

73. AGMAB. Fondo Cartagena, 807. 10.4.1859.

74. AGMAB. Fondo Cartagena, 807. 10.4.1859. Mentre no s'indiqui el contrari totes les dades que segueixen pertanyen al mateix document.

bé les altes i baixes a les llistes de cada districte; les drassanes, també de cada districte, i els bastiments que s'hi trobaven en construcció; les embarcacions construïdes a les drassanes amb el seu nom i el tonatge corresponent. També hi ha una valoració econòmica dels vaixells que formaven la matrícula dels diferents districtes. Hi ha documentats els naufragis esdevinguts. Hi ha també una llista dels ormeigs dels pescadors de Vilassar de Mar amb nom dels propietaris i valoració dels arts, així com una relació dels ormeigs de pesca d'Arenys de Mar, Blanes, el Masnou, Premià de Mar i Tiana. Un altre document recull el valor i la quantitat de la pesca capturada a cada districte, i especifica si s'havia consumit fresca, si s'havia salat, el nombre d'embarcacions i d'homes que es dedicaven a aquesta activitat i la quantitat de sal emprada en la salaó. També es redactà un inventari de les llistes, quaderns i índexs on s'enregistrava el moviment humà de la província.

El 20 de maig de 1857 un personatge –que no deixà el seu nom escrit– realitzà una nova revista de les províncies de Barcelona i Mataró amb les facilitats que ara comportava l'existència del ferrocarril,[75] la qual cosa li permeté finalitzar-la al cap de set dies. Passà visita a les poblacions de la província mataronina anotant els homes disponibles a cadascuna. Com a anecdòtic, cal citar que a Llavaneres trobà un sol home disponible. Les drassanes de les diferents poblacions meresqueren el seu interès i comentari i també les fàbriques de lones i cotonies. A Mataró hi trobà uns 300 telers dedicats a aquests tèxtils imprescindibles per a la navegació de l'època. També en referència a la construcció naval indicava que *en Mataró se funde fierro y cobre para las construcciones*.[76]

Un aspecte rellevant d'aquesta revista fou l'anàlisi de les causes de la decadència de la Matrícula de Marina, que l'autor considerà una conseqüència de la facilitat amb què els homes no inscrits a la matrícula podien realitzar tasques marineres. Però el responsable de la revista atribuïa aquesta situació directament a la connivència i a la manca d'escrúpols dels funcionaris de marina que facilitaven i toleraven que homes de mar es separessin de les llistes malgrat continuar desenvolupant les seves tasques habituals.[77]

Un altre punt que analitzava per explicar la crisi de la Matrícula de Marina era la pràctica d'alguns ajuntaments que, a l'hora de quintar els homes per al servei militar obligatori a l'exèrcit de terra, incloïen persones de la jurisdicció de

75. «...vista la facilidad de la comunicacion entre ambos puertos por la via ferrea y con el objeto de adelantar.» AGMAB. Fondo Cartagena, 45. 20.5.1857.

76. AGMAB. Fondo Cartagena, 45. 20.5.1857.

77. «Indudablemente la gente de mar inscrita en las matrículas de Barcelona y Mataró no corresponde con el gran movimiento de la navegación y las construcciones que existe en sus puertos y esto procede de las facilitades con que se egercen las profesiones de la mar sin pertenecer á aquellas. Este es el vicio capital sostenido por el crecido numero de funcionarios del ramo que lo favorecen siendo no pocos enemigos de la institucion por amigos de contemporanizar con las tendencias de los pueblos de que varios son naturales protegiendo y coadyuvando al empleo de los que evaden el servicio y se separan de las listas en las tripulaciones de las embarcaciones.» AGMAB. Fondo Cartagena, 45. 20.5.1857.

marina.[78] Més endavant avaluava les conseqüències de la pràctica de la pesca del bou, i remarcava com aquest art d'arrossegament havia incidit negativament, no sols malmetent la riquesa pesquera de la província, sinó incidint en el descens de la població matriculada.[79] Oferia també dades molt interessants sobre la pesca del corall, que seran analitzades a l'apartat corresponent a la pesca d'aquest treball.

Un cas pràctic

Manuel de Zalvide, que ja ha estat citat com a responsable d'una de les revistes a la Província de Mataró, fou un actiu funcionari de marina, autor dels reglaments de navegació i pesca de la Província de Mataró i de Cubelles. Després d'haver estat destinat als departaments de Cadis i del Ferrol, l'any 1771 passà al de Cartagena, on fou nomenat *comisario real de Guerra y Marina,* ministre inspector de les matrícules i, posteriorment, *contador principal* de l'esmentat departament marítim. Escrigué, a més, una *Historia marítima española.*

L'any 1785, com a comptador principal del departament de Cartagena elaborà un exhaustiu document en el qual s'avaluaven les necessitats d'efectius humans per dotar les embarcacions de guerra que en depenien.[80]

Segons aquesta previsió el departament de Cartagena tenia inicialment un dèficit de 2.009 homes. Per subvenir aquestes necessitats el primer que es féu fou reenganxar els homes que ja havien complert un any de campanya, amb la qual cosa la xifra es reduí notablement. Però encara mancaven 1.399 homes, i hom acordà *deven sacarse de las Provincias* i, així, es féu el següent repartiment:[81]

78. «Hay otro objeto sobre que debe llamarse la atención del Gobierno, general en todas las provincias y que contribuye a detener la matriculación. Tal es la injusticia con que los ayuntamientos dejan de admitir los alegatos de exención del servicio a las matriculados para las quintas. Deseosos los ayuntamientos que los cupos se cubran con el mayor numero de mozos de las matrículas hacen correr la suerte á todos por la Ley de Reemplazos.» AGMAB. Fondo Cartagena, 45. 20.5.1857.

79. «La pesca del Bou, verificada sin trabas y con la mayor lisensia por toda clase de embarcaciones y de hombres produce á la vez que ese numero considerable de terrestres y ex-matriculados contribuyendo a defraudar los privilegios o el egercicio y productos a las gentes matriculadas, desacredite la matriculacion y el servicio constituya el mas monstruoso desconcierto en el regimen de las industrias de pesca así turbado por la mas destructora que se egerce impune por toda clase de personas.» AGMAB. Fondo Cartagena, 45. 20.5.1857.

80. AGMAB. 1950. 8.3.1785.

81. AGMAB. 1950. 25.2.1785.

DOTACIONS I NECESSITATS DE L'ESQUADRA DEL MEDITERRANI 1785

Tipus	Nom	Artillers	Mariners	Grumets	Total	Dèficit
Navili	San Ildefonso	–	–	–	–	290
Navili	Santa Rosa	76	63	96	235	180
Navili	Santa Clara	47	41	42	130	180
Navili	Santa Brígida	–	–	–	–	180
Fragata	Loreto	49	49	73	171	180
Fragata	Santa Casilda	49	58	69	176	180
Fragata	Pilar	46	51	67	164	180
Fragata	Colón	18	5	15	38	98
Xabec	Murciano	51	65	61	177	192
Xabec	Catalán	49	73	66	184	192
Xabec	Gamo	44	64	67	175	180
Xabec	Lebrel	51	60	69	180	180
Xabec	Menorquín	–	–	–	–	195
Xabec	San Sebastián	30	84	51	165	160
Xabec	San Antonio	39	61	55	155	160
Xabec	San Luis	30	73	32	135	160
Xabec	Carmen	26	40	26	92	100
Xabec	San Lino	21	10	21	52	100
Xabec	San Blas	18	9	21	48	100
Xabec	Sense nom	–	–	–	–	160
Xabec	Sense nom	–	–	–	–	160
Cazamar	San León	15	15	20	50	70
Bergantí	Atocha	14	26	24	64	70
Bergantí	Murray	15	14	3	32	54
Bombardera	6 naus	–	–	–	–	180
Obusera	6 naus	–	–	–	–	168
Canonera	7 naus	–	–	–	–	210
Brûlot	Diate	–	–	–	–	18
Brûlot	Quiter	–	–	–	–	22
Dotació arsenal		135	46	61	242	375
Total		**823**	**907**	**939**	**2.665**	**4.674**

Font: AGMAB, 1950.8.3.1785

Cal fer notar que la província mataronina aportava en aquest cas una quarta part dels homes que es reclamaven al litoral mediterrani i que les províncies catalanes –amb l'absència de Barcelona– tenien una significació del 44%.

A la fi, però, només es sol·licitaren a Mataró 271 homes. El maig del mateix any el ministre de la província mataronina s'adreçava a Zalvide i li notificava que, malgrat tots els esforços realitzats, sols havia pogut trametre 40 homes. Sobre la resta exposava: *han cometido el atentado de hacer fuga de sus domicilios* [...] *y que unos se han hido a Francia y otros que no sabian su paradero, sin embargo de haverles llamado por edictos y pregones...*[82]

Manuel de Zalvide adreçà la comunicació de Mataró al secretari d'estat i ministre de marina, Antonio Valdés y Fernández Bazán, amb un text tant lacònic com concloent: *Desearia indeciblemente no acupar a V.E. con dificultades, pero no hallo modo de superarlas.*[83] La Matrícula de Marina trobava en l'actitud dels homes de mar un atzucac i el límit que li imposaven les seves pròpies contradiccions.

Província	Artillers	Mariners	Grumets	Total
Vera	–	20	–	20
Alacant	–	60	–	60
València	30	60	100	190
Tortosa	3	16	50	69
Tarragona	60	50	80	190
Mataró	60	200	100	360
Sant Feliu	40	100	200	340
Mallorca	20	60	–	80
Maó	20	50	20	90
TOTAL	**233**	**616**	**550**	**1.399**

82. AGMAB. 1950. 28.5.1785.
83. AGMAB. 1950. 7.6.1785.

3.2. EL NOMBRE D'HOMES

«El setecientos fue un siglo de recuentos.»

Fernández, R.; Martínez Shaw, C., 1995, 241.

«La marineria tan numerosa en las Listas, se halla en America, y la mayor parte establecida en aquellos Dominios de hace años, segun la quexa general de sus familias, sin quererse restituir a Europa...»

AGMAB. Fondo Cartagena, 730. 29.11.1803.

La indiscutible voluntat dels funcionaris borbònics de tenir un coneixement exhaustiu dels homes que es dedicaven a les activitats marineres –per tal de fer front a les necessitats de les polítiques empeses per la Corona– topava amb la complexitat de l'empresa a la qual s'enfrontaven. Això féu que, des d'una perspectiva actual, els resultats dels seus esforços presentin serioses dificultats en l'ordre estadístic.

Roberto Fernández Díaz i Carlos Martínez Shaw abordaren ja aquestes dificultats fa més de vint-i-cinc anys.[84] És fàcil trobar documents referits a una mateixa data i població en què les xifres no coincideixen, atès que els criteris podien ser modificats, l'ocultació cal donar-la per consolidada i el rigor estadístic no era pas excessiu. Així, a tall d'exemple, per a la revista de 1754 és possible trobar fins a tres xifres divergents per a la província de Mataró. Joaquim Llovet publicà la xifra de 3.181 homes (LLOVET, J., 1989,36). Roberto Fernández i Carlos Martínez Shaw, al seu torn, xifraren el mateix contingent humà en 2.623 homes i trobaren la causa de la divergència en la utilització de fonts diferents: els *Estados Generales* o bé els *Extractos* (FERNÁNDEZ, R.; MARTÍNEZ SHAW, C., 1984, 554). I, d'altra banda, en la realització del present treball, les dades que ofereix la *Noticia de la Gente de Mar util matriculada*[85] quantifiquen els

84. «Pero, por desgracia, las matrículas realizadas a lo largo del XVIII no nos ofrecen toda la exactitud y exhaustividad que quisiéramos. Varios son los motivos y variado el carácter de los mismos (...) En segundo lugar, nos encontramos con el problema metodológico de la variedad de criterios en la recogida de datos. Por un lado, las disparidades, cuando no contradicciones, entre los distintos documentos dedicados a una misma matrícula. Entre los Extractos y los Estados Generales suelen haber significativas diferencias. Por otro, no siempre las matrículas tienen el mismo grado de especificación y detalle...» FERNÁNDEZ, R.; MARTÍNEZ SHAW, C., 1984, 553-554.

85. «Noticia de la Gente de Mar util matriculada; Inaviles, Patrones, embarcaciones, carpinteros de Rivera, calafates, Aprehendizes de estos, y de los muchachos de nuebe hasta catorze años que constaron ecsistir en las dies Provincias de este Departamento en la Revista de Inspeccion executada por el Comisario Ordenador de Marina D. Joseph Ambulodi de cinco de Noviembre de mil setecientos sesenta y quatro hasta diex y siete de Agosto de mil setecientos sesenta y cinco.» AGS. Marina, 300.

homes de mar de la mateixa província en 2.695 individus, i adverteixen que la diferència amb les xifres aportades per Llovet pràcticament correspon a l'apartat dels inhàbils. Aquest fet permet constatar l'existència d'un canvi de criteri entre els funcionaris redactors dels informes.[86]

Al segle XIX la situació no és pas gaire diferent. Un testimoni ho fa ben palès. L'escolapi Josep Rius fou el corresponsal mataroní que elaborà les dades locals que, posteriorment, Pascual Madoz publicà en el seu *Diccionario Geográfico-Estadístico-Histórico* (MADOZ, P., 1848). Entre els documents manuscrits conservats de Rius hi ha un quadre estadístic amb la descripció dels efectius humans que integraven la província mataronina.[87] Segons aquesta font els homes de la província l'any 1846 totalitzaven 4.418. Les dades de l'administració de marina per a l'any 1852 xifraven el contingent en 3.506 persones. No és fàcil escatir la causa d'aquestes diferències entre les dades enregistrades per Rius i les que oferia a la superioritat l'administració de marina local. Malgrat aquestes dificultats pròpies d'una època preestadística, les dades procedents de la Matrícula de Marina ofereixen una informació imprescindible i gens negligible per al coneixement d'aquestes realitats passades.

J.M. Vázquez ha estudiat la Matrícula de Marina a la Galícia del segle XVIII i ofereix algunes dades importants sobre aquesta institució en l'àmbit peninsular. Segons aquest autor, l'any 1765, dels tres departaments en què es dividia el litoral hispànic, el del Ferrol –que comprenia la costa cantàbrica i la gallega– oferia una xifra de 14.828 matriculats. El departament de Cadis, que s'estenia per la costa atlàntica andalusa fins a Almeria, tenia 13.403 homes inscrits, i al departament de Cartagena –que resseguia la resta de la costa mediterrània fins a la ratlla de França– hi havia 21.062 homes matriculats (VÁZQUEZ, J.M., 2005, 1235-1237).

A la taula que segueix es pot observar l'evolució de la marineria matriculada a les diferents províncies marítimes del departament de Cartagena, a partir de la qual es poden formular diverses consideracions.[88]

86. Les xifres de Llovet són: mariners, 1341; patrons, 622; mestrança, 163; nois mariners, 458; aprenents de mestrança, 18; inhàbils, 579. (LLOVET, J., 1989, 36). Les dades de la *Noticia de la Gente* són: mariners, 1340; patrons, 622; mestrança, 164; nois mariners, 458; aprenents de mestrança, 18; inhàbils, 93. *Noticia de la Gente de Mar.* AGS. Marina, 300.

87. Documentació pare Rius. 10.6.1846. Col·lecció Mataró. Biblioteca Popular Caixa d'Estalvis Laietana.

88. Les taules i gràfiques que segueixen han estat elaborades a partir de la documentació següent: AGS. Marina, Llig. 300. 15.9.1765. AGMAB. Fondo Cartagena, 1793. 8.6.1786. AGMAB. 1876. 24.12.1791. AGMAB. 1883. 30.4.1796. AGMAB. Fondo Cartagena, 726. 27.6.1801. AGMAB. Fondo Cartagena, 730. 1.7.1805. AGMAB. Cartagena, 732. 26.4.1806. AGMAB. 2004. 2.1.1808. AGMAB. Fondo Cartagena, 736. 16.11.1815. AGMAB. Fondo Cartagena, 737. 31.12.1819. AGMAB. Fondo Cartagena, 738. 29.5.1824. AGMAB. Fondo Cartagena, 2031. 20.12.1828. AGMAB. Fondo Cartagena, 820. 1.9.1852. A l'apartat *Total de individuos matriculados en la Provincia* referit al Masnou hi ha una errada per excés de 200 homes. AGMAB. Fondo Cartagena, 807. 10.4.1859.

MATRICULATS A LES PROVÍNCIES MARÍTIMES DEL TERÇ DE LLEVANT

Província Marítima	1765	%	1791	%	1808	%	1828	%
Alacant	1.966	9,3	2.942	9,4	2.377	8,5	3.391	14,0
Barcelona	1.555	7,3	2.275	7,2	1.975	7,0	1.809	7,6
Cartagena	1.835	8,8	2.278	7,2	1.490	5,3	2.177	9,0
Eivissa	-	-	-	-	769	2,8	1.036	4,3
Mallorca	3.362	15,9	5.064	16,0	4.550	16,3	3.139	13,0
Maó	-	-	2.134	6,8	1.786	6,4	2.047	8,6
Mataró	3.971	18,9	7.015	22,1	5.052	18,0	3.501	14,5
Palamós	-	-	2.794	8,9	3.186	11,4	2.108	8,8
Sant Feliu	2.296	11,0	-	-	-	-	-	-
Tarragona	2.751	13,0	1.999	6,3	1.627	5,9	1.175	4,9
Tortosa	540	2,6	777	2,4	814	3,0	481	2,0
València	2.288	10,9	3.523	11,1	3.877	13,9	2.915	12,0
Vera	498	2,3	817	2,6	421	1,5	312	1,3
TOTALS	**21.062**	**100**	**31.618**	**100**	**27.924**	**100**	**24.091**	**100**

En primer lloc, i com ja ha estat indicat, Cartagena era el terç de marina amb més marineria inscrita. I, a la vista de les dades de la gràfica que segueix, que representa la distribució per comunitats autònomes dels homes matriculats l'any 1791 –el moment més alt d'inscripció a la marineria del període estudiat–, destaca sobre manera la importància de les províncies marítimes catalanes en el nombre total d'homes de mar, seguides de les de les illes Balears, que, tot i la seva insularitat, resten relegades a un segon lloc. València mantingué una participació rellevant en el total, i Múrcia i la petita franja de costa andalusa adscrita al departament de Cartagena tenien una representació molt més baixa.

Aquestes dades corroboren les afirmacions de J.M. Vázquez quan afirma que la mitjana de matriculats per quilòmetre de longitud de costa era de 15,06 a Catalunya, mentre que la mitjana espanyola era de 5,79 a mitjan anys seixanta del segle XVIII (VÁZQUEZ, J.M., 2005, 536).

DISTRIBUCIÓ PER COMUNITATS AUTÒNOMES DE LA MARINERIA MATRICULADA DEL DEPARTAMENT DE CARTAGENA 1791

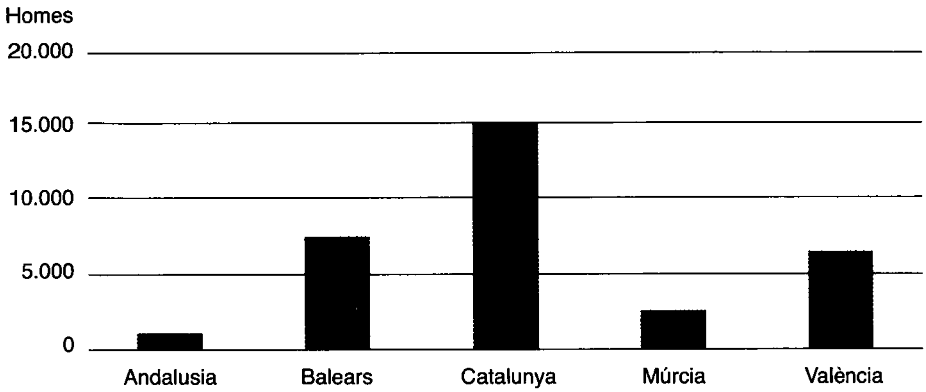

Una segona consideració, tant o més important que la precedent, fóra constatar el paper de la província mataronina. L'any 1765 els 3.971 homes matriculats a Mataró convertien aquesta província en la tercera del litoral hispànic, sols per darrere de Pontevedra, que hi tenia 6.976 homes, i Cadis, que en matriculava 4.114 (VÁZQUEZ, J.M., 2005, 1235-1237). La província marítima de Mataró estigué, doncs, al capdavant de les províncies mediterrànies durant el període 1760-1828 tal com es pot constatar en el quadre que segueix. Tanmateix, en aquesta darrera data, i dins un procés generalitzat de crisi de la marineria matriculada, Mataró anà perdent la superioritat que havia mantingut els últims vint anys del segle XVIII i les seves xifres s'aproximaren a les d'Alacant, Mallorca i València.

HOMES MATRICULATS A LA PROVÍNCIA MARÍTIMA DE MATARÓ RESPECTE A ALTRES PROVÍNCIES DE L'ÀMBIT MEDITERRANI

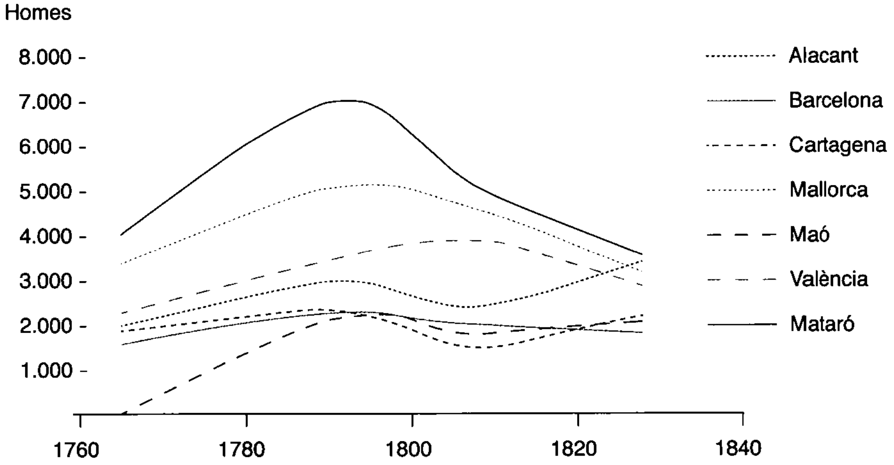

La impetuosa onada expansiva –que arrenca als anys seixanta del segle XVIII, arriba al punt àlgid a la dècada dels noranta del mateix segle i reflueix durant les dues primeres dècades del segle XIX– no es podria entendre al marge de dues grans decisions polítiques empeses per la monarquia borbònica en matèria colonial. La primera fou la liberalització del comerç americà que es féu l'any 1765 per negociar des de Barcelona –i altres ports peninsulars– amb les Antilles i territoris adjacents. Però fou el *Decreto de Libre Comercio* de 1778, que obrí nous ports –entre els quals el dels Alfacs– a àmplies zones de les colònies americanes espanyoles –Buenos Aires, Montevideo, Valparaíso, El Callao, Guayaquil, Puerto Rico, etc.–, el que materialitzà una clara vocació de la marina catalana vers la negociació amb Amèrica. L'impacte que el comerç americà tingué a Catalunya ha estat posat en evidència per diferents autors.[89] I les xifres aquí publicades només fan que il·lustrar aquest procés a l'àrea del Maresme.

Si l'estudi es focalitza a l'àmbit de les províncies marítimes catalanes, les dades de la gràfica corresponent continuen magnificant la situació privilegiada de la província que s'estenia per tot el Maresme i la Selva amb una important distància respecte de les seves veïnes.

HOMES MATRICULATS A LES PROVÍNCIES MARÍTIMES CATALANES

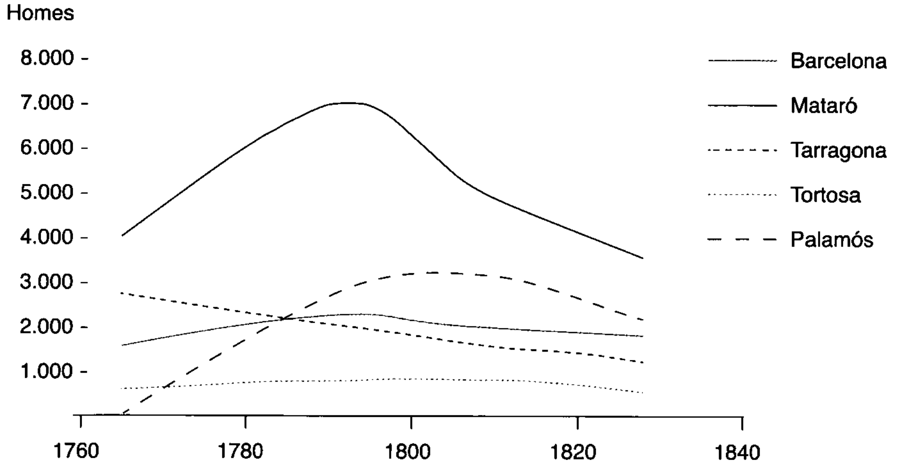

Analitzant l'estructura interna de la província de Mataró, el quadre que segueix ofereix totes les dades sobre els efectius humans i la seva incardinació orgànica a la Matrícula de Marina que ha estat possible localitzar entre els anys 1754 i 1859.

89. DELGADO, J.M., 1981; MARTÍNEZ SHAW, C., 2002; FISHER, J., 1981; FISHER, J., 1993; FÀBREGAS, J., 2005.

MATRÍCULA DE LA PROVÍNCIA MARÍTIMA DE MATARÓ

	1754	**1765**	**1773**	**1786**	**1791**	**1794**	**1796**	**1801**	**1805**	**1806**	**1808**	**1815**	**1819**	**1824**	**1828**	**1852**	**1859**
Patrons	622	756	734	810	984	1.097	832	765		634	649	573	559	525	558	764	607
Inhàbils	93	654	689	765	1.006	927	663	566		547	490	352	108	112	785	256	46
Pilots					154	181					403	474	548	292	265	594	473
Grumets			1.132	584	1.664	1.849											
Vailets de mar	458	354	436	571	1.024	1.205	112						501**	234**			
Captius / No presentats				442			655										
Artillers			536	372	604	708					398						
Mariners	1.340	1.944	620	369	1.062	1.261	1.319	2.347	2.494	2.791	2.563	2.519	2.895	2.284	1.457	1.757	1.912
Mestres d'aixa	137	196	154	248	414	480	435*	498*		600	394	415	388	264		73	121*
Vailets de mestrança	18	33	73	149			53	102									
Calafats	27	34	38	61	102	149					153	169	181	151	435*	59	
Sobrecàrrecs				3			41	41			2		48	37			
Oficials de mar				1	1	1	1						3	4	1	3	
	2.695	**3.971**	**4.412**	**4.375**	**7.015**	**7.858**	**4.111**	**4.319**	**2.494**	**4.572**	**5.052**	**4.502**	**5.231**	**3.903**	**3.501**	**3.506**	**3.159**

*Calafats i mestres d'aixa conjuntament.
**Alumnes a l'escola de pilots.

La taula estadística mostra situacions força inversemblants. Per exemple, l'increment d'homes matriculats de l'any 1786 experimentà un creixement del 60% respecte dels comptats l'any 1791. Aquestes dificultats, explicables per les raons abans adduïdes, no fan desmerèixer el conjunt de la informació, que permet una visió diacrònica i sincrònica de la realitat humana que formava la matrícula de les comarques del Maresme i la Selva. Prenent una perspectiva diacrònica es fa palesa una etapa de creixement dels efectius humans durant els darrers trenta anys del segle XVIII, que es correspon amb una conjuntura expansiva ben coneguda de l'economia catalana (FERNÁNDEZ, R.; MARTÍNEZ SHAW, C., 1984, 555).

En el tombant de segle, les guerres –principalment amb Anglaterra– tingueren un efecte pervers en la navegació cap a Amèrica i el nord d'Europa, els dos puntals del gran comerç català del moment. Un coetani, d'Arenys de Munt estant, exposà vívidament l'impacte que aquests conflictes tingueren per a la manufactura i la navegació.[90] L'inici del segle XIX portà una llarga etapa d'inestabilitat. Primer amb l'ocupació napoleònica, que obstaculitzà seriosament les activitats mercantils tot i que no les arribà a fer desaparèixer, com ho testimonien els viatges del capità Moreu estudiats per Joaquim Llovet (LLOVET, J., 2009).

Després seguiren els anys de les convulsions polítiques i socials entre partidaris de l'Antic Règim i defensors del liberalisme, la generalització de noves tècniques de pesca –les parelles de bou– que disminuïren en nombre d'homes i embarcacions, els primers passos d'una revolució industrial que, amb la irrupció del ferrocarril, trastocaria tot el sistema tradicional de transport de mercaderies a través de la navegació de cabotatge, i l'aparició de les fàbriques mogudes amb la força del vapor que engoliren una part del proletariat menys especialitzat, i per tant sobrer, del món marítim. Tot plegat, afegit a la tradicional aversió dels homes de mar envers el servei a l'armada,[91] féu decréixer les xifres dels homes matriculats. No s'estalviaren estratègies[92] per tal de capgirar la situació però la

90. «No podem ponderar les pèrdues que ha causat aquesta mala guerra a tota esta Marina, al comerç i generalment a tota la gent d'ofici, perquè han cessat totes les fàbriques de sedes, de cotó i d'indianes, de fils, de puntes demés puguen imaginar-se. La navegació totalment parada. Les cases d'Arenys i de Canet –i seria lo mateix de les viles marítimes– d'alguns patrons, pilots, mariners i demés que vivien del comerç i de l'ofici, quedaren sens robes, sens alhajes d'or i plata i, per dir-ho d'una vegada, sense aparato de casa, venent-s'ho tot per mantenir-se. Que és cert que feia enternir veure dones contínuament que venien llençols, tovalloles, tovallons, robes de port i demés de las dos viles de Canet i de Arenys.» *Memórias de la casa Bellsolell de la Torra.* Citat per Joaquim Llovet, LLOVET, J., 1980, 107-108.

91. «Muy amante el Matriculado de sus prerogativas, no se presta ir a campaña, se sacrifica con gusto hasta el mas miserable si se le permite un substituto terrestre, de lo contrario al menor indicio de pedir gente para campaña abandonan su casa.» AGMAB. Fondo Cartagena, 737. 30.3.1816.

92. «Habiendo observado en el tiempo que estoy encargado de este distrito que a pesar de la suma aficion que se va despertando entre jovenes de la villa de Tossa á ejercitarse en las industrias de mar no produce en la matricula el aumento que debería ser consiguiente he tomado las medidas que me han parecido convenientes para estimular a los muchachos de menor edad á que se apunten en la lista de tales mas como el resultado que esta medida pueda producir en la matricula tardará algunos años en esperimentarse y en razon al corto numero de matriculados que cuenta aquella villa; escasea estraordinariamente la tripulacion de las barcas pescadoras

realitat era difícil de tòrcer.

Tanmateix, la segona meitat del segle XIX veié reviscolar l'activitat marinera en una anomenada *segona edat d'or* de la navegació catalana centrada de bell nou en el comerç, ara amb les flamants repúbliques americanes, que es clouria definitivament amb la desaparició de les restes de l'imperi colonial, l'any 1898, i amb l'expansió de la navegació a vapor (GIMÉNEZ, J., 2009).

Alguns d'aquests ports restaran dedicats a les activitats pesqueres o de transport de més curt abast, mentre que altres ja es van perfilant com els grans centres de la marina vuit-centista catalana que enviaran els seus homes i vaixells a través de les rutes transatlàntiques. El Masnou fou el cas més espectacular d'aquesta nova embranzida nàutica, seguit de les poblacions veïnes Premià i Vilassar de Mar. També Tossa i Mataró, amb un discret creixement. Calella i Canet a mitjan segle XIX semblen haver perdut part de la seva antiga puixança.

EVOLUCIÓ DE LA MATRÍCULA A LA PROVÍNCIA MARÍTIMA DE MATARÓ

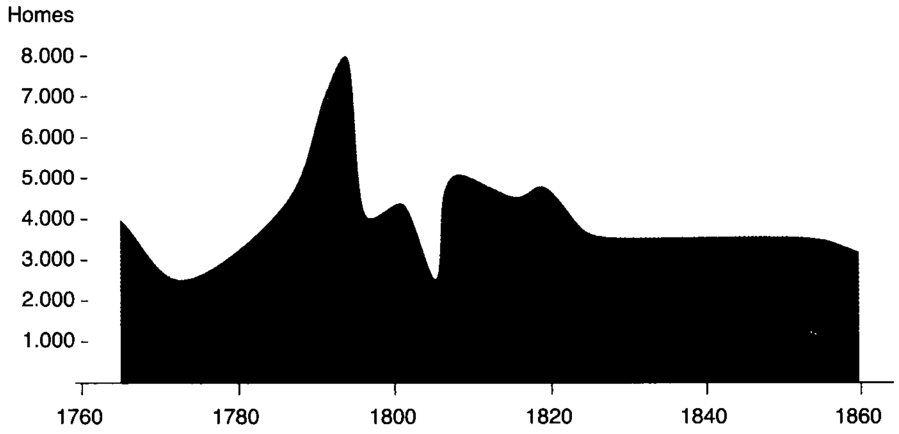

L'annex I d'aquest treball presenta les dades obtingudes dels efectius humans de totes les poblacions costaneres. Les gràfiques que segueixen individualitzen l'evolució dels homes matriculats a cadascuna de les poblacions pertanyents a la província marítima de Mataró.

cuya industria es el principal recurso con que cuenta la poblacion para su subsistencia; encontrándose en aquella villa varios jovenes de 15 á 25 años de edad de la clase menesterosa que con los mayores deseos de matricularse no pueden verificarlo por no haberlos inscrito sus padres á su tiempo en las listas.» AGMAB. Fondo Cartagena, 742. 13.8.1852.

EVOLUCIÓ DE LA MATRÍCULA A DIFERENTS PORTS DE LA PROVÍNCIA MARÍTIMA DE MATARÓ (I)

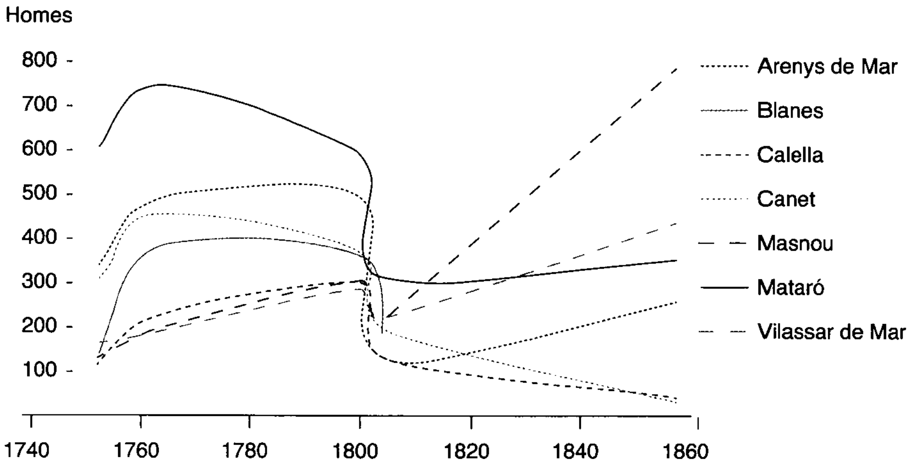

L'evolució –tot i les diferents magnituds que presenta cada lloc– té unes característiques molt similars: un important desenvolupament a les darreres dècades del segle XVIII, interromput molt sobtadament a l'entorn del canvi de centúria, i l'inici d'una nova conjuntura –marcada per un nou desenvolupament– durant la primera meitat del segle XIX, que no seguiran, però, de manera uniforme tots els ports.

EVOLUCIÓ DE LA MATRÍCULA A DIFERENTS PORTS DE LA PROVÍNCIA MARÍTIMA DE MATARÓ (II)

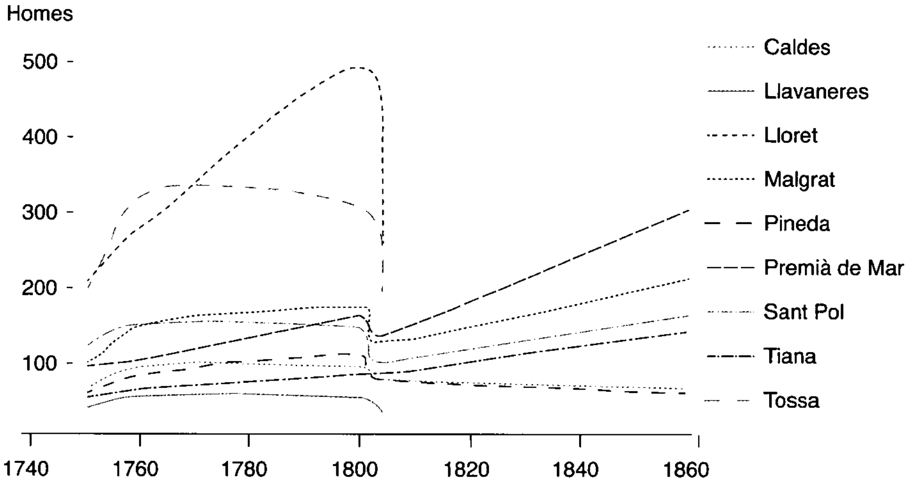

L'anàlisi de l'estructura interna de la matrícula de la província de Mataró també ofereix algunes dades dignes de comentari. La presència de patrons respecte del total d'homes matriculats és notablement diferent segons si es té en compte la totalitat del litoral espanyol, l'espai de Galícia o bé la província mataronina.

PERCENTATGE DE PATRONS RESPECTE DEL TOTAL DE MATRICULATS

	% Patrons àmbit estatal	% Patrons Galícia	% Patrons província Mataró
1765	5,6	–	19
1786	7,87	2,2	18,5
1800	10,25	2,62	17,7
1859	–	–	19,2

Per a les dades de la província de Mataró, elaboració pròpia a partir de les fonts ja indicades.
La resta de dades procedeixen del treball de J.M. Vázquez Lijó. VÁZQUEZ, J., 2005, 1272.

Aquesta diferenciació probablement s'hauria d'interpretar com a indicadora de l'existència de diferents tipus d'empresa marítima. L'elevat percentatge mataroní esdevindria així, alhora, indicador d'una marineria més especialitzada –des d'un punt de vista de coneixements nàutics– al servei d'un elevat nombre d'embarcacions. I precisament a aquest darrer aspecte faria referència una altra dada rellevant de la població matriculada a la província mataronina: els homes que treballaven a les drassanes, bé com a mestres d'aixa, bé com a calafats. Són també testimoni de la puixança de les activitats marineres. Una altra dada a retenir de la meitat del segle XIX és la xifra dels pilots, prou ben documentada, un clar indicador d'una marina que no es dedica tan sols a la pesca o a la navegació costanera, sinó que s'està especialitzant en la navegació d'altura, on sí que són imprescindibles els coneixements del pilotatge.

Si l'estudi es circumscriu a les diferents demarcacions que integraven la província de Mataró en unes dates prou avançades, com l'any 1846, es perceben amb més nitidesa els trets definits anteriorment. Potser l'element més destacat és la potencialitat indiscutible de la demarcació del Masnou, que incloïa també la població de Vilassar de Mar, singularment pel que fa al nombre de pilots i de patrons, que pràcticament representen la meitat dels de tota la província. La subdelegació d'Arenys de Mar, per contra, apareix com el primer centre constructor de la comarca. Blanes manté un important nombre de patrons, que s'adiria amb una navegació de cabotatge i amb la pesca, i Lloret, que dobla els pilots de Blanes, semblaria més especialitzat en una navegació d'horitzons més llunyans. Mataró, en canvi, en aquestes dates hauria perdut peu en la navegació, i el capital i els interessos s'estarien encaminant a la naixent industrialització dels processos tèxtils.

MATRÍCULA DE LA PROVÍNCIA MARÍTIMA DE MATARÓ PER DISTRICTES 1846

DISTRICTE	Arenys	Blanes	Lloret	El Masnou	Mataró	TOTALS
Pilots	103	14	54	393	65	629
Oficials de mar	–	–	–	–	2	2
Mestres d'aixa	88	35	31	13	7	174
Calafats	24	8	33	6	2	73
Mariners	344	514	610	963	226	2.657
Inhàbils	22	32	33	116	22	225
Patrons	74	120	56	323	85	658
TOTALS	**655**	**723**	**817**	**1.814**	**409**	**4.418**

Dades elaborades per l'escolapi Josep Rius amb data 10 de juny de 1846, i que posteriorment reproduí Pascual Madoz en el seu Diccionario Geográfico-Estadístico-Histórico de España y sus posesiones de Ultramar. Madrid, 1848, p. 298.

3.3. AL SERVEI DE L'*ARMADA NAVAL*

«Para que la Gente de Mar tuviera recompensa a la obligacion, que matriculandose contrahe, de estar pronta a qualquier llamamiento para el Real Servicio; dejar su Casa, y aun la Patria; surcar los remotos Mares; padecer los efectos de ordinario desgraciados de la diferencia de climas, y las penalidades indefinidas de la Navegación; y exponer la vida honradamente a la furia de los enemigos de Dios, y del Rey, y estragos de los Elementos, sin que en Paz ni en Guerra (aun quando acaso descansan los demás ordenes del Estado) deje de sufrir los trabajos inseparable de su egercicio tal vez a millares de leguas de distancia, para defensa y aumento de la Religion, y de los Dominios de S.M.»

Zalvide, M. *Reglamento de navegación y pesca.*

La vida a bord dels vaixells de guerra d'aquesta època es pot definir, a grans traços, a partir d'una lectura atenta de les ordinacions de marina.

La dotació

La tripulació dels vaixells de guerra del segle XVIII i la primeria del segle XIX estava –no podia ser d'altra manera en la societat del moment– fortament jerarquitzada, amb els següents grups: oficials de guerra, oficials majors, oficials de mar, tropa d'infanteria, artillers i marineria.

Els oficials de guerra constituïen l'aristocràcia de la població embarcada.

Eren militars de carrera pertanyents al *Cuerpo General de la Armada*. Segons el tipus de nau, podien arribar a ser fins a una vintena d'homes de diverses graduacions: capità de navili, capità de fragata, tinents de navili, tinents de fragata, així com diversos alferes també de navili i de fragata. Gaudien d'un tracte i d'una situació privilegiada en les instal·lacions i en el règim de vida de la nau. Eren, en definitiva, els responsables de la direcció de la nau.

Els oficials majors integraven un col·lectiu de persones amb responsabilitats diverses en la gestió de la vida a bord. Hi havia un *contador* responsable de la gestió administrativa, un o dos capellans, cirurgians, els pilots –graduats en primer pilot, segons pilots i diversos pilotins. A les naus més grans podien arribar a ser onze homes.

A la categoria dels oficials de mar hi entraven ja els homes de lleva juntament amb professionals. Tenien responsabilitats molt concretes vinculades directament a la pràctica de la navegació. Els contramestres –entre contramestres primers i contramestres segons– podien arribar a ser quatre i tenien la responsabilitat de dirigir la marineria en les tasques de mar i les maniobres. Seguien en aquesta mateixa categoria els calafats –primers i segons– i els fusters, que dirigien els homes que es dedicaven a aquestes mateixes tasques. Entre les seves responsabilitats es citava: *han de merecer principalísimo cuidado al Calafate las bombas, y al carpintero la plantilla del timon; y ambos y sus segundos tendran obligacion de atajar goteras, remediar quanto pueda ocasionar pudricion* (*Real ordenanza*, 1802, 343). I darrere seu seguien els mestres de veles, l'armer, el fanaler, el bus i el cuiner.

En aquest punt de l'escala jeràrquica s'acabava l'oficialitat i s'iniciava la tropa, integrada en primer lloc pels artillers, dividits entre artillers de preferència –potser una trentena– i tropa d'artilleria, que podia assolir la xifra d'un centenar d'homes. La marineria podia ocupar dues-centes persones. Els grumets podien arribar a ser uns altres dos-cents, i els patges, una quarantena de nois. Finalment hi havia també la tropa d'infanteria. En total a les naus més grans hi podia arribar a haver prop d'un miler d'homes (MEJÍAS, J., 2005). Una vegada la dotació del vaixell s'havia completat, es nomenaven entre els homes de lleva els destins de caporal de guàrdia, els *gavieros* –els homes que feien guaita des de la gàbia i que, sovint, eren els grumets–,[93] bodeguers, panyolers, timoners i *guarda banderas*.

93. «Á los Gavieros corresponderá particularmente el reconocimiento de maniobras altas, y descubiertas al anochecer y amanecer, y dar cuenta á los Oficiales y Contramaestres de guardia de lo ocurrido.» *Real ordenanza*, 1802, 15.

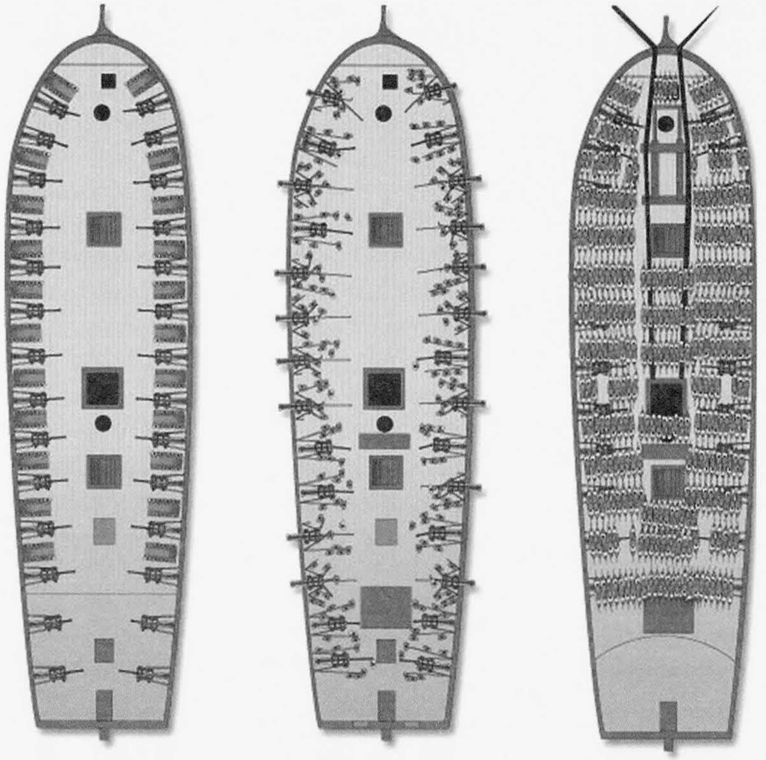

"Las tres cubiertas principales de un navío de tres puentes" (García Hernández, Juan)
www.todoababor.es

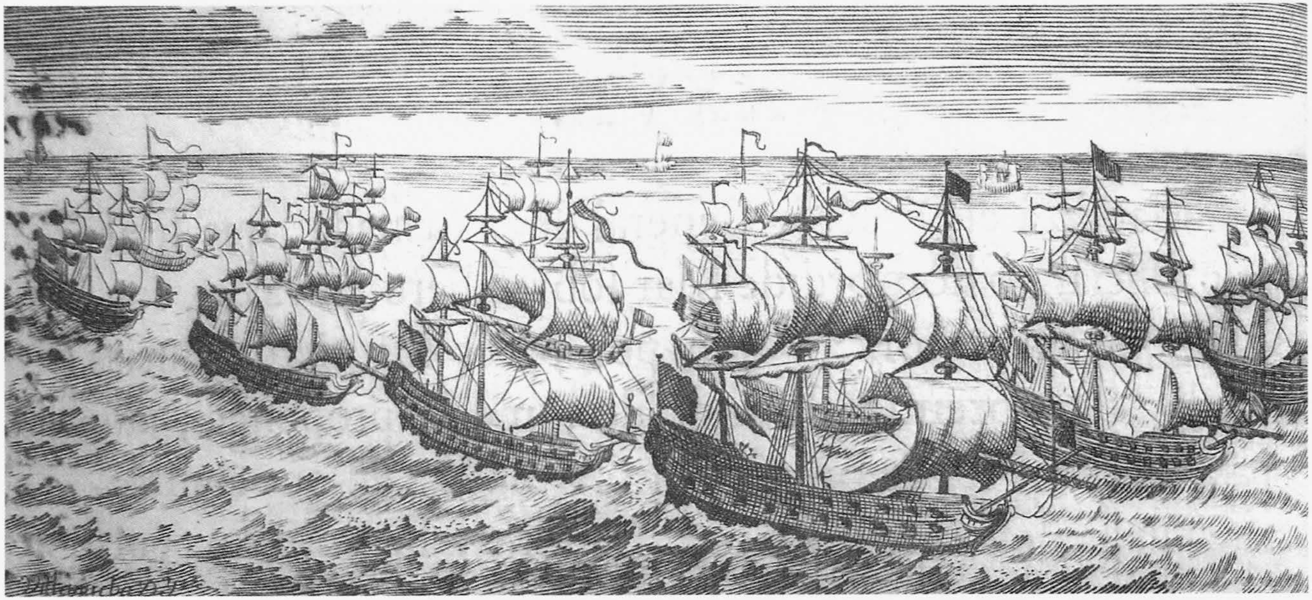

Estol d'embarcacions de guerra al segle XVIII. *Ordenanzas*, 1748.

L'allotjament d'aquests i de la resta d'homes de tropa i marineria es feia seguint el model definit per la paraula *rancho,* amb una significació polisèmica.[94] Els *ranchos* s'ubicaven a les diferents cobertes del vaixell en els espais buits existents entre els canons.

Al gravat de la pàgina anterior, la primera figura representa els homes de cada *rancho* entorn de la respectiva taula –que s'instal·lava únicament a l'hora dels àpats–; la segona figura representa la mateixa coberta a punt per tal de fer actuar l'artilleria o *zafarrancho de combate*; la tercera imatge ofereix la visió del mateix espai amb els cois o hamaques de vaixell on dormien els membres de cada *rancho.* Així el *rancho* era, alhora, una unitat d'homes, un espai físic i el que aquests homes menjaven.

Les ordinacions de 1748 establien que cada *rancho* havia d'estar integrat per deu o dotze homes i que s'havia de procurar que a cadascun hi hagués un nombre proporcionat d'artillers, mariners i grumets (*Ordenanzas*, 1748, 227). Els patges formaven ranxos separats, controlats per un mariner o artiller *de juicio que vele sobre su conducta* [...] *y hacerlos castigar cuando se lo merezcan con la misma consideracion* (*Ordenanzas*, 1748, 231). Cada *rancho* tenia un *ranchero*, que rebia les racions d'aliments que corresponien al seu grup. Se'ls nomenava entre els homes menys aptes per a les tasques de guerra. Els *ranchos* estaven a les ordres del caporal de guàrdia o *cabo de rancho*, que exercia el control directe d'aquests homes.[95]

La meitat dels *ranchos* formaven la guàrdia de babord i la segona meitat, la d'estribord. A cada home se li assignava un punt de guàrdia.[96] A la nit, cada mitja hora, un grumet havia de cridar des de l'alcàsser al castell *para activar su vigilancia.* També a la nit, a la darrera mitja hora de cada guàrdia, es resava el rosari a proa i a popa (*Real ordenanza*, 1802, 96). Un cop fixades les guàrdies es feia una altra assignació per a l'hora d'entrar en combat per als homes que no formaven part de la maniobra. A cada canó i lloc estratègic es posava un tros de pergamí amb els noms de les persones a qui corresponia fer-hi acte de presència

94. «Lugar determinado en las embarcaciones, donde se aloja a los individuos de la dotación. Cada una de las divisiones que se hacen de la marinería para el buen orden y disciplina en los buques de guerra, para alternarse en las faenas y servicios por ranchos. Provisión de comida que embarca el comandante o los individuos que forman rancho o están arranchados.» També la definició de ranchero «Persona que guisa el rancho y cuida de él.» *Diccionario de la Lengua Española.* Real Academia Española de la Lengua. 22a edició. Madrid, 2001.

95. «Procurarà, que todos los dias, ò los mas de ellos se peynen, y asseen, reprehendiendo, y castigando à el desaseado; y quando huviere alguno incorregible, darà aviso à el Contra-Maestre, para que poniendolo en noticia del Oficial se le mortifique: Tendrà cuidado de que no enagenen, ò malvaraten su ropa, y que asistan con puntualidad à las Guardias, y trabajos que les tocase: En Puerto passarà todas las noches à la hora señalada lista à los Ranchos, y darà quenta à el Contramaestre de los que faltáren à ella.» *Ordenanzas*, 1748, 229.

96. «Sin perjuicio de la debida vigilancia con que deben estar todos los individuos en las guardias de mar podrá permitirse que se abriguen del sol, relente ó agua quando no sea forzosa su asistencia; pero por el contrario en casos de urgencia o necesidad, á nadie será lícito abstraerse de las incomodidades que el caso presente...» *Real ordenanza*, 1802, 96.

durant el combat.[97] Els patges havien de portar els cartutxos explosius des de l'escotilla fins a cada bateria.

En la normativa consultada hi ha un temor gairebé obsessiu –però molt comprensible– al foc en totes les seves manifestacions, ja fos a l'hora de cuinar,[98] en tot el relacionat amb la il·luminació[99] i també al fet de fumar.[100] Les infraccions en aquest darrer punt tenien previstes sancions exemplars.[101]

Les *Ordenanzas* de 1748 fixaven la dieta de les tripulacions: diàriament divuit unces de *vizcocho* i un *quartillo* i mig de vi i dues unces de *menestra*. Dilluns i dijous vuit unces de carn. Diumenge i dimarts sis unces i mitja de *tocino*. Dimecres i divendres cinc unces de bacallà. Dissabte sis unces de formatge. Dimecres i divendres una unça d'oli i mitja el dissabte. Dimecres i divendres 1/6 de *quartillo* de vinagre (*Ordenanzas*, 1748, 371). El *vizcocho* o galeta de mar era un pa sense llevat, cuit dues vegades, fet que n'assegurava la durada, i que es podia menjar remullat amb aigua i amanit amb oli o vinagre. La minestra, habitualment, estava feta amb arròs o cigrons. Si no hi havia disponibilitat d'aquests productes, es podia fer amb faves, *chicharros* o altres llegums, però en aquest cas se n'augmentava la ració. La carn, el porc i el bacallà –tots tres productes eren salats– es donaven als *ranchos* el dia abans per tal de tenir-los en remull. El dia que s'havien de consumir es donaven al cuiner, que ho posava a l'olla per fer la minestra. Amb cada ració es donava l'aigua i la llenya corresponent, atès que durant la navegació s'havia de cuinar en únic foc, però en les estades a port cada *rancho* podia elaborar els seus aliments. Els malalts tenien una dieta especial en la qual destacava la carn de be o de gallina, procedent dels animals embarcats vius.[102] L'aigua es fixava en una *azumbre* per cada ració.

97. «Se formarà un Plano ò estado general de combate con los nombres de la Tripulacion, y puesto que debe cada uno ocupar, el qual se fixarà en parage publico, y resguardado; y del referido estado se haràn pequeñas targetas de Pergamino, que se fixaran en la Amurada, junto à cada Cañon, con los nombres de los destinados à su manejo.» *Ordenanzas*, 1748, 231.

98. «Debe ser especialísimo el cuidado de los Oficiales y Sargentos de guardia con el fuego. Mientras esten encendidos los fogones se mantendrá en ellos la guardia que el Capitan juzgue conveniente [...] uso del fuego, el qual ha de apagarse antes del anochecer en el fogon del Equipage [...] Este mismo dictará las providencias necesarias á que cada uno sepa donde ha de guisar, lo que se ha de hacer en malos tiempos para lograr una comida caliente [...] y el repartimiento de la leña para su consumo...» *Real ordenanza*, 1802, 102.

99. «Todas las luces de dotacion y extraordinarias de policía estarán dentro de un farol, bien acondicionado, á cargo de determinado Centinela, que á nadie dexará andar con ellas; pero fuera de al Santa Bárbara se permitirá á Oficiales mayores, de mar y Sargentos en sus ranchos y dentro de faron hasta el toque de retreta; y solo los Oficiles y Guardias marinas la tendrán mas tiempo y fuera del faron, segun disponga el comandante.» *Real ordenanza*,1802, 105.

100. «Toda la Tripulacion y Guarnicion podrá fumar tabaco en el combés y castillo de dia y de noche, pero ha de ser en pipa, bien tapada con capillo; y en la mar con vientos recios, solo se permitirá debaxo del castillo sobre tinas de agua dispuestas a este fin. Prohíbese efectuarlo en cigarro de papel.» *Real ordenanza*, 1802, 106.

101. «El que se encontráre fumando fuera de los parages permitidos, serà puesto en prision por quince dias à pan, y agua; y si fuere en zigarro, ò en pipa, sin la precaucion conveniente, serà desterrado à el Arsenal por un año, ò à servir en el Navio igual tiempo, sin sueldo ni racion de vino...» *Ordenanzas*, 1748, 233.

102. Las naus podien portar animals vius, d'acord amb el reglament. Aviram per als malalts o per a les

Tot i que aquesta dieta podia aportar unes cinc mil calories al cos humà, s'ha posat de manifest el desequilibri que presentava entre glúcids i proteïnes i la manca de vitamines, que era la causa de nombroses malalties, la més coneguda, l'escorbut (GONZÁLEZ-ALLER, J., 1985).

L'horari

El dia començava a trenc d'alba amb la diana que es tocava amb les *caxas* o tambors i un tret de canó. A les set del matí es tocava xafarranxo general. Calia desembarassar les cobertes de les motxilles i dels cois dels mariners i de la tropa, i es feia la neteja de tots els allotjaments i de les cobertes altes. L'objectiu era aconseguir *proporcionar mas aséo y ventilacion a los entrepuentes.*[103] A les vuit del matí l'oficial de guàrdia havia de passar revista per tal d'informar el comandant de la nau sobre el correcte desenvolupament de les tasques. Durant el dia es podien realitzar exercicis d'instrucció militar.[104]

Al capvespre hi havia el toc d'oració i la *retreta,* entre les vuit i les nou depenent dels mesos, hora en la qual –en el cas que el vaixell fos a port– el tripulants que haguessin desembarcat havien d'haver retornat. A partir d'aquest moment cap embarcació es podia acostar a les naus de guerra sense donar el *santo y seña.*

Disciplina i transgressions

Una altra manera d'aproximar-se a la quotidianitat de les embarcacions és a través de les penes que tipificaven les conductes considerades transgressores. Hi havia càstigs per a les infraccions en *el aseo.*[105] Un altre problema que evidencia la normativa és la pràctica de vendre –a bord– tabac, cartes o aiguardent. En cas de ser detectats, els productes es confiscaven i el seu valor s'aplicava *á compra de verduras para los calderos de Tropa y Marinería.* Al mateix article també es prohibia a la marineria i tropa introduir correspondència per ser portada a altres ports (*Real ordenanza,* 1802, 482). L'alcoholisme devia ser un problema habitual que es castigava amb duresa.[106] L'embriaguesa no era eximent de responsabilitats en cas de conductes irregulars.[107]

taules dels oficials i bestiar oví i boví. Però estava prohibit el porcí. *Real ordenanza,* 1802, 110.

103. *Real ordenanza,* 1802, 114.

104. «Se enseñará á la Marineria el ejercicio de fusil y pistola, en quanto a cargar, apuntar y tirar al blanco, ó sin él [...] y tambien el de chuzo, sable, frascos de fuego, granadas, hachas y hachuelas de abordage, explicándoles el uso de cada cosa...» *Real ordenanza,* 1802, 107.

105. «Quando á bordo delinquiere alguno contra la limpieza, se pondrá en el cepo por ocho dias á pan y agua, ó tendrá privación de paseo o de vino...» *Real ordenanza,* 1802, 484.

106. «Se pondrá en el cepo por quatro dias á pan y agua al que se embriagare; y si fuere freqüente en el vicio se le quitará la ración de vino hasta que se enmiende, dándole cada vez que reincida seis zambullidas en el agua desde el penol de la verga mayor...» *Real ordenanza,* 1802, 483.

107. «Para ningun delito de los explicados en las Ordenanzas de la Armada podrá servir de excusa la

El canvi intencionat de peces de roba entre els membres de la tripulació es podia castigar amb treballs obligatoris de neteja a la zona de proa –on hi havia les comunes– amb pena de cep i a pa i aigua. Els robatoris de peces de roba, encara que fossin de poc valor, implicaven un càstig immediat per als homes de mar de *ochenta azotes sobre un cañón.* Si era soldat o caporal el càstig consistia en *seis carreras de baquetas.*[108] A més d'això havien d'anar amb grillons, estar castigats sense vi i dedicats a la neteja de les zones descrites anteriorment durant tres mesos.[109]

Els robatoris realitzats en terra es castigaven amb assots o condemnes a l'arsenal. I si hi concorria l'assassinat, el responsable era *enrodado ó desquartizado (Real ordenanza,* 1802, 474). El joc era una pràctica tolerada per alleugerir la monotonia de les llargues singladures. Però també podia ser una font de problemes. Hi havia jocs tolerats, i àmbits específics on practicar-los, i altres de prohibits. Entre aquests darrers es citen els daus i les tabes o joc de l'osset. Els diners recaptats de les juguesques il·legals es destinaven a verdura per a la tropa i marineria. Fer trampes i jugar amb cartes marcades es castigava con *veinte o treinta rebencazos siendo Hombre de mar* (*Real ordenanza,* 1802, 480).

El mateix càstig de fuetades –de vint a trenta– rebien els mariners que tinguessin un tracte burlesc o injuriós amb els seus companys si anaven acompanyats d'amenaces, cops, o intent d'utilitzar armes. Si les injúries o paraules deshonestes anaven dirigides a dones que es trobessin en terra, el càstig es convertia en *cañon o carrera de baquetas* (*Real ordenanza,* 1802, 481).

La no-assistència a les pràctiques religioses o un comportament inadequat durant aquestes també eren penalitzats.[110] Blasfemar contra Déu, la Verge o els sants podia ser castigat, segons la gravetat, amb privació de vi durant dos mesos, destí a les neteges de proa, vint fuetades i portar mordassa o un altre signe infamant. Si es produïa una *accion torpe con escándalo* es castigava amb seixanta fuetades –estant l'home aferrat a un canó oferint l'esquena als qui l'havien de castigar– i sis mesos amb grillons dedicant-se a la neteja dels allotjaments de la tropa (*Real ordenanza,* 1802, 478). Malgrat la duresa de les sancions, aquestes s'havien alleugerit respecte a les ordinacions de 1748 atès que allí –en cas de blasfèmia contumaç– es disposava *serà condenado à tener la lengua atravessada con un hierro ardiendo* (*Ordenanzas,* 1748, 239). La bigàmia es castigava amb deu anys de presidi (*Real ordenanza,* 1802, 487).

embriaguez...» *Real ordenanza,* 1802, 488.

108. «Castigo que consistía en correr el reo, con la espalda desnuda, por entre dos filas de soldados, que le azotaban.» *Diccionario de la Lengua Española.* 21a edició. Madrid, 2001.

109. *Real ordenanza,* 1802, 476.

110. «Al que faltare á misa el dia de fiesta, al rosario y demas rezos diarios, se castigará con plantones ú otras iguales mortificaciones [...] y al que en aquellos actos no estuviere con la reverencia debida se corregirá en puerto con quince dias de pan y agua, y cepo ó grillos, y en la mar con igual tiempo destinado, sin vino, á la limpieza de la proa...» *Real ordenanza,* 1802, 479.

Finsací les conductes descrites afectaven la vida quotidiana a bord. Hi havia, però, sancions molt dures per als casos en què es posés en qüestió la disciplina que hom intentava aconseguir dels homes embarcats. Les ordenances de 1802 establien que les tripulacions havien de rebre diàriament les racions que els pertocava, però també advertien que si algun home les rebutjava podia arribar a ser condemnat a mort si l'acció de rebuig podia esdevenir causa d'amotinament. Aquest mot, lligat amb el de sedició, eren alguns dels aspectes més temuts pels redactors de les lleis penals que regulaven la disciplina de l'armada.

Qualsevol amenaça contra un oficial de guerra –que anés acompanyada amb el gest de posar la mà a l'espasa o a qualsevol altra arma– o el fet d'aixecar la mà amb intenció de ferir es castigava amb la pèrdua de la mà i acte seguit amb la pena de mort i penjant el culpable. No servia com a eximent que l'agressor hagués estat maltractat per l'oficial (*Real ordenanza*, 1802, 459). Si l'agressió contra els oficials es feia en forma d'avalot per diferents individus passava a denominar-se amotinament o sedició.[111] Els caps visibles de la revolta eren penjats de la forca irremeiablement, fos quin fos el nombre d'homes implicats, i pel que fa a la resta del grup de sediciosos es realitzava la pràctica de delmar-los: *echaran á suertes para que de cada diez uno sea ahorcado* (*Real ordenanza*, 1802, 463). La *cobardia* en combat també es castigava amb la pena de mort.

Hi havia un especial refinament en els càstigs per a actituds que impliquessin voluntat manifesta de malmetre el vaixell o la seva supervivència. Així, provocar intencionadament foc al vaixell, tallar els caps, barrinar el fons de la nau, malmetre l'aiguada, o que un timoner negligentment i desobeint les ordres del contramestre fes perdre una nau era castigat a mort fent passar el culpable, submergit i lligat, per la quilla de l'embarcació de proa a popa (*Real ordenanza*, 1802, 467).

Quan s'administraven aquests càstigs la infanteria de guàrdia havia d'estar *sobre las armas* a llocs estratègics de la nau. Si algú es negava a infligir qualsevol de les penes dictades se li aplicava la mateixa sanció que al reu (*Ordenanzas*, 1748, 239).

El temps de servei

La durada de les campanyes venia regulada, fonamentalment, per les necessitats de l'armada. Existeix un gran nombre de testimonis que avalen aquesta afirmació. Andreu Batlle, matriculat de Mataró, exposava l'any 1785 que ha-

111. «...todo aquel que incitase á quimera o pendencia suscitada a bordo entre las Tripulaciones o Guarniciones, llámase á otros ó ejecutase accion inductiva á sedicion ó á motin, será sentenciado á muerte; y asimismo el que el cualquiera ocasión amotinase la Gente de un buque, ocasionando desobediencia, ó excitando á resistir á los Oficiales, será ahorcado; y si alguno echare mano á las armas á bordo ó en tierra para favorecer el motin, se le cortará la mano.» *Real ordenanza*, 1802, 459.

via realitzat quatre campanyes i que la darrera havia estat de sis anys i mig. Havia desertat de la fragata *Santa Clara* i, posteriorment, s'havia acollit a un indult. Tornat a sortejar, havia de marxar de nou a la tercera quadrilla de l'any següent.[112] El patró Segimon Andreu de Blanes, l'any 1803, comptava *tres campañas en el servicio de S.M. la primera de diez meses, la segunda de catorze y la tercera de veinte i siete.*[113] L'any 1827, des de Cartagena, es certificava que Pau Mir de Vilassar de Mar havia estat en campanya tres anys, un mes i tres dies, i Manel Ferrer, de la mateixa població, tres anys, un mes i sis dies.[114]

Hi ha testimonis que permeten reconstruir el currículum i les vicissituds d'alguns homes al servei a l'armada. Espigolant entre els diversos casos, els següents relats permeten fer-se una idea cabal de les circumstàncies que es podien esdevenir en el servei reial a la marina.

Baltasar Pla, d'Arenys de Mar, havia anat a Amèrica *de muy tierna edad*, on arribà l'any 1796.[115] Durant aquesta estada, que es perllongà durant deu anys, entrà al servei de l'armada en els falutxs correu de Buenos Aires a Montevideo i, posteriorment, treballà en la nau dedicada a *sondear los bancos del Río de la Plata.* Un testimoni confirmà aquesta versió declarant que havien fet el viatge de la península a Montevideo amb el bergantí *Cabanas* i en *la clase de muchachos* i que un cop arribats i desballestada aquella nau *y no teniendo que comer* s'havien allistat com a voluntaris. S'embarcà cap a Barcelona l'any 1804 amb la pollacra *Jesús Maria Josep* que comandava el pilot Pere Font i Puig, de Canet. La crisi de la navegació dels anys vint el degué deixar sense feina, fins al punt d'haver de *depositar su amada enferma con sumo dolor de su corazon en el Ospital de la villa* a causa de *la suma pobreza en que se halla*, per la qual cosa sol·licità llicència per embarcar-se com a cuiner en embarcacions de cabotatge.

Pere Sanpere, de Mataró, s'havia matriculat l'any 1771. L'any 1774, navegant amb el capità Martí Riera –que portava tropes cap a Orà–, fou capturat per una nau algeriana i estigué retingut com a esclau a Alger durant tretze anys. Alliberat, fou tramès per les autoritats militars de les illes Balears des de Maó fins a Mataró, on féu valer les seves malalties per tal que se l'inscrigués a la classe d'inhàbils, cosa que, finalment, aconseguí.[116]

Joan Trocha, matriculat d'Arenys de Mar, havia passat a l'Havana –l'any 1778– amb llicència d'un any per tal de negociar-hi *algunos efectos* que li ha-

112. AGMAB. Llig. 1950. 1.3.1785.

113. AGMAB. Fondo Cartagena, 730. 9.5.1803.

114. AGMAB. Fondo Cartagena, 471. 10.11.1827.

115. AGMAB. Fondo Cartagena, 727. 7.11.1825. Mentre no s'indiqui el contrari les cites que segueixen pertanyen al mateix document.

116. El cirurgià de marina Jaume Tomàs certificà: «...padece habitualmente un hasma hipocodríaco, spatico con una hinchazon universal resultado de un efecto cutaneo y que actualmente se trata su enfermedad habiendole recetado el uso de aguas minerales...» AGMAB. Fondo Cartagena, 730. 15.7.1805.

vien estat lliurats per diferents persones i per un valor de 615 pesos forts.[117] En produir-se el suport militar espanyol a la Guerra d'Independència dels Estats Units d'Amèrica, fou nomenat capità d'una llanxa canonera destinada al llac Pontchartrain, a l'actual estat nord-americà de Louisiana, amb la missió de *introducir socorros en el puesto de la Movila, y atacar las Fragatas Inglesas que se allavan ancladas dentro de la ria de la expresada Movila.* Es tractava de l'ofensiva empesa per les tropes espanyoles dirigides per Bernardo de Gálvez i Madrid per hostilitzar les forces britàniques, fet que es produí a la batalla de Mobila i permeté l'ocupació d'aquesta ciutat, l'actual Mobile a Alabama, i, posteriorment, l'ocupació de Pensacola l'any 1781, que unificà per a Espanya la Florida Occidental i la Florida Oriental. Aquest mateix any l'intendent general de la província *de la Luisiana* signava des de *Nuevaorleans* la certificació de Joan Trocha en aquests esdeveniments.[118] Amb tot, però, també hi ha testimonis d'homes que no retornaren dels seus periples. En el context de la guerra amb la Gran Bretanya, la nit del 12 al 13 de juliol de 1801 la flota francoespanyola, que partia d'Algesires, fou atacada per la britànica que s'havia refet d'un combat anterior al port de Gibraltar. Enmig de la fosca, una confusió féu que dos vaixells espanyols, el *Real Carlos* –vaixell insígnia– i el *San Hermengildo*, tots dos de 112 canons, s'enfrontessin l'un amb l'altre fins que les explosions dels respectius polvorins les destruïren absolutament. Hi moriren uns 1.700 homes, més que a la mateixa batalla de Trafalgar. (GARCÍA-PARREÑO, J., 1981). Pérez Galdós recollí l'esdeveniment en els seus *Episodios Nacionales*.[119]

117. AGMAB. Llig. 1950. 5.1.1785. Mentre no s'indiqui el contrari les cites que segueixen pertanyen al mateix document.

118. «D. Martin Navarro Yntendente General de esta Provincia de la Luisiana. Certifico que Juan Troche, hijo de José Troche, fue destinado de Patron de una Lancha cañonera en el Lago de Pontchartrain para introducir socorros en la Puesto de la Movila y atacar las Fragatas Ynglesas que se hallaban Ancladas dentro de la ria de la expresada Movila: Y a fin de que pueda acreditarsele esta por una campaña Doy la presente en la Nuevaorleans á veinte de Agosto de mil setecientos ochenta y uno. Martin Navarro.» AGMAB. Llig. 1950. 20.8.1785. Malgrat tot, atès que aquesta certificació no venia impresa, les autoritats de Mataró dubtaren de la seva validesa i intentaren fer-lo entrar en campanya, mentre que l'interessat pretenia retornar a Cuba a resoldre els seus afers pendents.

119. «Hace de esto cuatro años, y entavía tengo tal coraje que la sangre se me emborbota cuando lo recuerdo. Yo iba en el Real Carlos, de 112 cañones, que mandaba Ezguerra, y además llevábamos el San Hermenegildo, de 112 también; el San Fernando, el Argonauta, el San Agustín y la fragata Sabina. Unidos con la escuadra francesa, que tenía cuatro navíos, tres fragatas y un bergantín, salimos de Algeciras para Cádiz a las doce del día, y como el tiempo era flojo, nos anocheció más acá de punta Carnero. La noche estaba más negra que un barril de chapapote; pero como el tiempo era bueno, no nos importaba navegar a obscuras. Casi toda la tripulación dormía: me acuerdo que estaba yo en el castillo de proa hablando con mi primo [...] De repente, y anque la noche estaba muy obscura, me pareció ver... yo siempre he tenido un farol como un lince... me pareció que un barco pasaba entre nosotros y el San Hermenegildo. No había acabado de decirlo, cuando pataplús... sentimos el musiqueo de toda una andanada que nos soplaron por el costado. En un minuto la tripulación se levantó... cada uno a su puesto... [...] Todos jurábamos como demonios y pedíamos a Dios que nos pusiera un cañón en cada dedo para contestar al ataque. Ezguerra subió al alcázar y mandó disparar la andanada de estribor... ¡zapataplús! La andanada de estribor disparó en seguida, y al poco rato nos contestaron [...] Al ver que ardía nuestro navío, se nos redobló la rabia y cargamos de nuevo la andanada, y otra, y otra. [...] Nuestro comandante mandó meter sobre estribor para atacar al abordaje al buque enemigo. Aquí te quiero

El mes de novembre del mateix any es rebé a Mataró un escrit del comandant general de matrícules en el qual es detallava una reial ordre que s'expressava en els termes següents: *Compadecido el Rey de las Familias de los Individuos que perecieron en el incendio de los navios Real Carlos y Ermenegildo en la noche del 12 de Julio último ha declarada que a las viudas, hijos de menor edad hasta la de 18 años o madres viudas de los citados individuos* se'ls concedia com a pensió la meitat dels sous que guanyaven els homes morts. L'ordre fou *fixada en los Parages mas Publicos de los Pueblos* [...] *para que llegue á noticia de todos los individuos de esa matricula.*[120]

Les mestrances

Els calafats i els mestres d'aixa, en ésser reclutats per al servei a l'armada, podien anar destinats a bord dels vaixells, però aquesta possibilitat afectava una minoria dels homes dedicats a aquests oficis. La resta, majoritàriament, eren destinats als *Reales Arsenales de Marina.*

En aquesta època existia un arsenal vinculat a cadascun dels terços de marina existents. Al terç nord l'arsenal tenia la seu al Ferrol, al terç sud a Cadis i al terç de llevant a Cartagena. A aquestes instal·lacions se les considerà enclavaments estratègics i tingueren la mateixa consideració que les places fortes. Una reial ordenança de 1776 disposava que els arsenals havien d'estar custodiats *con la misma exactitud, método, y disciplina que en las Plazas de Armas, en Rondas, Patrullas, y demás asuntos; pues no importan menos los Arsenales, y necesitan mas vigilancia y cuidado* (*Ordenanza*, 1776, 257).

Al capdavant de cada arsenal hi havia un *comandante de arsenales*, que podia ser un capità de fragata o un enginyer segon, i que tenia a les seves ordres diversos oficials. Dos d'aquests estaven de guàrdia cada dia i dormien al mateix arsenal *sin desnudarse.* La tropa que entrava de guàrdia diàriament per custodiar les instal·lacions militars restava a les ordres d'un d'aquests oficials, que havia de manar a l'inici de la jornada *armar las bayonetas, y cargar con bala sus armas* (*Ordenanza*, 1776, 259). Cada dia s'havia d'anar a rebre el *Santo* o contrasenya del general del departament que s'havia d'observar durant tota la nit. La senya només es distribuïa a l'arsenal quan les portes estaven tancades i a la dàrsena *echada la cadena y apostados los lanchones ò embarcaciones que se hayan de colocar à su boca* (*Ordenanza*, 1776, 262). La distribució de la contra-

ver... Yo estaba en mis glorias... En un guiñar del ojo preparamos las hachas y picas para el abordaje... el barco enemigo se nos venía encima, lo cual me encabrilló el alma, porque así nos enredaríamos más pronto... Mete, mete a estribor... ¡qué julepe! Principiaba a amanecer: ya los penoles se besaban; ya estaban dispuestos los grupos, cuando oímos juramentos españoles a bordo del buque enemigo. Entonces nos quedamos todos tiesos de espanto, porque vimos que el barco con que nos batíamos era el mismo San Hermenegildo...» PÉREZ GALDÓS, B., 1882.

120. AGMAB. Fondo Cartagena, 727. 30.11.1801.

senya es feia diàriament de boca a orella.[121] Els arsenals havien de tenir només una porta que comuniqués –per terra– amb l'exterior, que estava custodiada per la guàrdia principal –per tal de supervisar tots els objectes o elements que s'hi introduïen i, fonamentalment, els que se'n podien extreure–. Segurament relacionada amb l'extracció fraudulenta de productes, s'ha de considerar la prohibició d'accedir al recinte *con capa ni capote*, a excepció dels oficials de marina (*Ordenanza*, 1776, 361).

Una de les obligacions específiques de la guàrdia als arsenals era la prevenció d'incendis. Amb aquesta finalitat s'establiren un conjunt de disposicions per tal d'obviar aquest problema.[122] Com a centre estratègic es prenien també moltes prevencions davant la possibilitat de l'espionatge.[123]

La força de treball dels arsenals estava composta per la dotació de marina procedent de les províncies i pels condemnats que hi realitzaven algunes tasques.[124] De fet, l'any 1804 el responsable de la província mataronina havia rebut una instrucció en la qual se li comunicava que, temporalment, deixessin de trametre homes penats a l'arsenal de Cartagena.[125] Les condemnes a treballs forçats a les instal·lacions de marina –bé fos en vaixells o en els arsenals– eren una pràctica habitual per part dels tribunals ordinaris, fins al punt que l'excés de presos en aquests destins aconsellà l'any 1786 rebaixar-los les penes a la meitat (*Real cedula* [...] *condenas*, 1786). En aquest moment s'explicitava que els homes sentenciats *al servicio en los vageles de la Real Armada no pueden ser aplicados à estos, ya por falta de proporcion, ò porque la naturaleza de los de los delitos sea incompatible con aquel servicio.* Davant d'aquesta realitat els condemnats s'acumulaven en els destins de terra fins a una situació insostenible. Així, invocant la *paternal* benvolença del monarca[126] es donaven instruccions

121. «El ayudante lo distribuirá en su quarto en la forma regular, haciendo formar en circulo à los Sargentos, ò Cabos de los puestos de tierra, y mar; dirá en voz baxa el Santo, y contraseña al oido del que esté a su derecha, éste à su inmediato, y asi hasta que lo reciba el mismo Ayudante del de su izquierda, para asegurarse de no estar equivocado...» *Ordenanza*, 1776, 263.

122. «Todo el que mande una Guardia, luego que se entregue del puesto lo reconocerá, observando si hay alguna materia combustible fuera de los Almacenes, que no esté con el debido resguardo, ó que se lleve á embarcar [...] y tendrá particular cuidado si hubiere algun preciso fuego, ò luz en el termino de su Guardia [...] Igual noticia le dará con un Cabo ù Ordenanza, antes que se enciendan los ordinarios en fraguas, estufas, ù otros qualesquiera que sean...» *Ordenanza*, 1776, 267-268.

123. «...se les encargará, que si vieren medir con cuerda, pasos, ò de qualquiera otro modo alguna parte del Arsenal, en el puesto que les está encargado, hacer apuntaciones con pluma, ò lapiz sobre papel, pavimento, muralla, ò pared, observar con anteojo, contar o medir la Artilleria, avisen à su Cabo, gritando à la persona que lo execute, se detenga; y si se fuere alejando, y à la tercera vez no obedeciere, le haga fuego...» *Ordenanza*, 1776, 270.

124. «El General reglará con proporción à los buques, y ocurrencias del Departamento, el numero, y clases de Marineros que deban asistir diariamente en el Arsenal, contando con los Presidiarios que haya para las bombas, y otras faenas en que puedan servir.» *Ordenanza*, 1776, 294.

125. «...quedo enterado que el rey ha tenido a bien mandar no se destinen reos al Presidio del Arsenal del Departamento de Cartagena hasta nuevo aviso.» AGMAB. Fondo Cartagena, 730 10.5.1804, 10.5.1804.

126. «Yo deseaba en alivio y beneficio de los reos, y que éstos no buelban à su vida vagante con perjuicio de los vasallos honrados.» *Real cedula* [...] *condenas*, 1786.

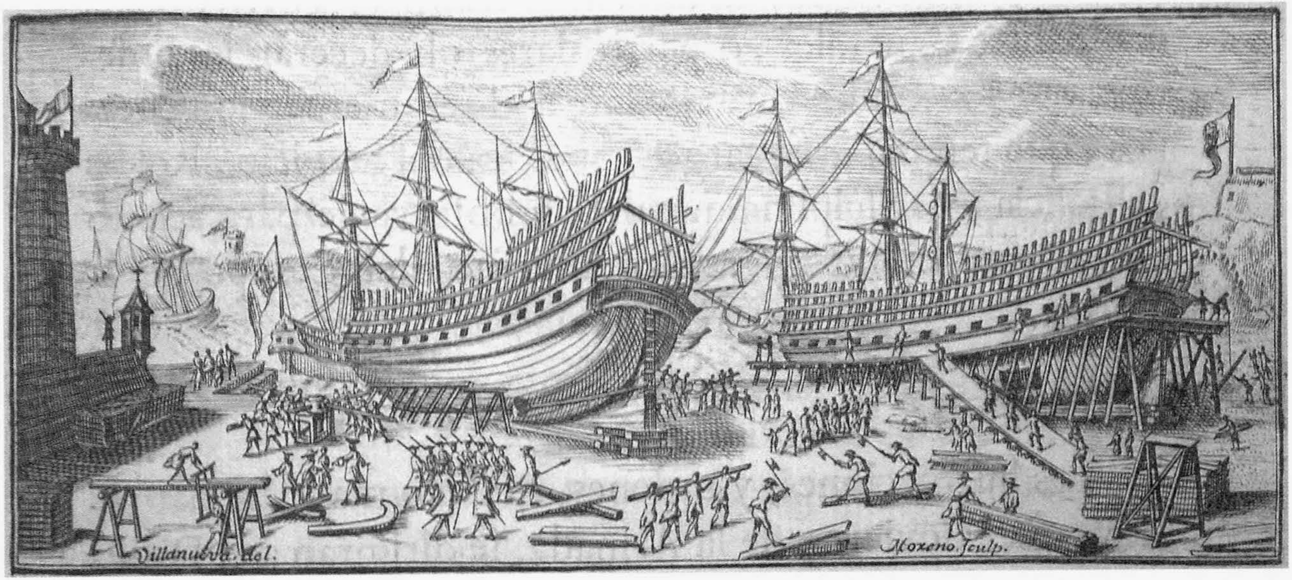

Reales Arsenales de Marina segons un gravat del segle XVIII. *Ordenanzas*, 1748.

als intendents per tal de revisar i reduir les penes dels sentenciats als arsenals i, a la vegada, s'encomanava als tribunals que els havien jutjat que controlessin el comportament dels reclusos alliberats amb aquesta disposició.[127]

El general de cada departament fixava els contingents necessaris per al seu arsenal, segons l'activitat constructiva que s'hi havia de desenvolupar. En funció d'aquestes necessitats es feia la demanda d'homes als responsables de cada província marítima pertanyent al departament.

Als departaments de Cartagena i el Ferrol els homes de mestrança havien de ser rellevats cada any, i els que treballaven a Cadis cada nou mesos. Els requisits imprescindibles per al treball eren tenir més de divuit anys *y la correspondiente estatura y robustez para trabajar en los Arsenales* (*Ordenanza*, 1776, 297).

Aquestes instal·lacions militars eren considerades una mena de prolongació en terra ferma de les naus de guerra i per aquesta raó s'hi aplicava la mateixa disciplina.[128] Els delictes que recollia l'ordenança, referits a la vida diària a l'arsenal, eren la deserció, incendis, robatoris, vexacions, *barrenos que se dieren maliciosamente, cortadura de sus amarras* –als vaixells en construcció– i *trato de infidencia por Espias* (*Ordenanza*, 1776, 300). El treball diari començava, a toc de campana, mitja hora abans de la sortida del sol. Els homes estaven organitzats en quadrilles. També els presos –acompanyats per les respectives guàrdies– s'organitzaven per colles. Tant uns com altres a les ordres dels respectius capatassos.

Seguint el mateix model dels homes embarcats, els homes de mestrança estaven organitzats per *ranchos*, en aquest cas integrats per dotze homes. La ració dels individus pertanyents a cada *rancho* era cuinada –de forma conjunta– en calderes per cuiners i distribuïda a l'hora dels àpats. Segons l'esmentada ordenança el control de les racions havia de ser tan exhaustiu que havia de comprendre fins i tot la llenya que pertocava a cada individu per a la cocció de la minestra diària ja que *ni una astilla debe tomar del Arsenal* per ser cremada amb aquesta finalitat (*Ordenanza*, 1776, 310).

Havien de pernoctar dins el mateix arsenal o a les seves immediacions. Es passava revista cada dia després del toc d'oració i se'ls llegien les lleis penals cada diumenge abans d'assistir a missa.[129] Les soldades es pagaven el primer dissabte següent a la fi de mes, a la tarda, dues hores abans de finalitzar la jornada, per tal de no entorpir les feines. Estava prohibida la venda de queviures o de

127. «...cuidando tambien de que se dediquen á la agricultura ò á algun oficio, y sean vasallos ùtiles al Estado, sin volver a su vida delinquente y para ello dareis las òrdenes y providencias convenientes...» *Real cedula* [...] *condenas*, 1786.

128. «Debiendo considerarse, y servir del proprio modo que en los navios armados, los que se empleen en los Arsenales, pues no es menos necesaria en ellos la disciplina militar...» *Ordenanza*, 1776, 299.

129. «... para asegurar la obediencia de que se sigue el regimen, y con este la economia en la asistencia à los trabajos, y demás precauciones que debe haver en el Arsenal: advirtiendoles que por ellas han de ser juzgados, y castigados.» *Ordenanza*, 1776, 308.

qualsevol altre producte a l'interior dels arsenals del Ferrol i de Cartagena, així com l'existència d'horts o jardins.

Deu anys després d'aquesta ordenança que regulava els arsenals es promulgà una Reial Cèdula (*Real cedula*, 1786) que definia els aspectes bàsics de la vida en aquests establiments. Com en altres textos, aquest document permet fer-se càrrec de l'ingent esforç reglamentador que les autoritats borbòniques realitzaren per racionalitzar i adaptar les velles estructures estatals de la Monarquia Hispànica a les necessitats del seu temps, tot emmirallant-se en el model centralitzat francès. Una petita mostra per il·lustrar el que s'acaba de dir: Al primer article d'aquesta cèdula es regula l'ordre de passar revista als homes de mestrança en iniciar les activitats diàries. Hom arriba a detallar, fins i tot, en quina direcció han de dirigir-se a les seves tasques en finalitzar aquesta primera revista diària.[130] Aquest article també preveia la possibilitat que algú, de manera fraudulenta, suplantés la personalitat d'un absent a la formació. Aquest fet es castigava amb la pèrdua *de los jornales vencidos* (*Real cedula*, 1786, I).

Després de la revista inicial, les brigades d'homes eren portades al lloc de treball pel *Maestro mayor*. Estava prevista la possibilitat que algú *s'extraviés* durant el trajecte, falta que es castigava amb la pèrdua de sis jornals. Els individus *perezosos* rebien el mateix càstig (*Real cedula*, 1786, III). Només es podia deixar el lloc de treball per beure o per *amolar las herramientas* i això sempre amb autorització del cap de la brigada. La desobediència als responsables de l'arsenal o pertorbar el bon ordre dels treballs amb murmuracions, paraules deshonestes *indisponiendo los animos, y excitando á quimeras, enemistades* es castigava amb l'acomiadament de l'arsenal i la pèrdua de tots els salaris pendents (*Real cedula*, 1786, VII). Les agressions físiques es castigaven amb vuit dies de calabós (*Real cedula*, 1786, XIII).

En el decurs de la jornada els mestres majors o els capatassos havien de controlar el ritme de treball. I sempre que es constatés que els homes estaven sense treballar més temps del *preciso intermedio para respirar de la fatiga* havien de ser castigats (*Real cedula*, 1786, VIII). Si algú per negligència malmetia una peça en la qual estigués treballant restava obligat a pagar-ne l'import (*Real cedula*, 1786, VII). Durant els temps morts estava absolutament prohibit *hacer obras particulares*. Però la normativa especifica que durant aquests temps s'elaboraven *calzados, escobas, capazos*, pràctica que estava absolutament interdita (*Real cedula*, 1786, X). Fumar era també una activitat que preocupava els buròcrates que redactaren el reglament.[131]

130. «Al toque de campana se presentaràn las Maestranzas para ser revistadas en los sitios señalados, manteniendose unidas y pròximas à las casillas, cada Brigada ò trozo á la parte opuesta de la direcion que han de tomar para ir a sus destinos, pasando por delante del Revistador, y respondiendo en voz alta el que fuere llamado...» *Real cedula*, 1786, I.

131. «Estando muy introducido en las Maestranzas el fumar tabaco en los obradores ò sobre las piezas de madera, astillas y otras materias combustibles que abundan en los Arsenales, de lo qual pueden resultar

Si alguns homes *se estropearen* de manera que no poguessin treballar en les construccions o carenatges se'ls podia destinar a activitats secundàries. Calia, però, controlar molt aquests homes atès que *muchos araganes tomen este efugio para estar sentados à cubierto y ociosos* (*Real cedula*, 1786, XXXVI). Ningú podia abandonar el lloc de treball fins al preceptiu toc de campana. Si algú ho feia, amb el pretext d'haver d'anar a desar les eines, se li descomptaven dotze jornals (*Real cedula*, 1786, XX).

L'oblit de les eines –una vegada acabada la jornada– fora de les *casillas* on havien de ser guardades implicava el descompte de sis jornals, i si algun dels estris de treball desapareixia, el responsable de la pèrdua havia de respondre amb el doble del valor de l'objecte extraviat (*Real cedula*, 1786, XV). Els robatoris de qualsevol mena es castigaven d'acord amb les lleis de marina. Extreure dels arsenals *baston, palo ò astilla por pequeño que sea* implicava l'arrest immediat a la mateixa porta on es registrava els homes. Si a un operari li era necessari *baston ó muleta* necessitava autorització escrita del comandant d'enginyers del centre (*Real cedula*, 1786, XXXIII). Si un home de mestrança era destinat a realitzar campanya a bord d'un vaixell de guerra, *deberá executarla sin repugnancia* (*Real cedula*, 1786, XIX).

La normativa tenia també molt present l'existència d'abusos per part dels responsables de controlar els mestres d'aixa i calafats dels arsenals.[132] Una de les singularitats d'aquest cos era l'existència, a la primeria del segle XIX, d'un *Montepio de Maestranza* que socorria les vídues, òrfenes i mares vídues dels mestres d'aixa i calafats.[133]

Aquest era el singular marc de relacions laborals i humanes amb el qual es trobaven els homes de mar destinats al treball a l'arsenal de Cartagena, installació militar que ha arribat fins als nostres dies.[134]

Desercions i indults

La deserció era una de les respostes individuals possibles per als homes que no estaven disposats a esmerçar uns anys de la seva vida al servei d'uns ideals

incendios en gravisimo daño de mi Real servicio, dará parte el Capataz ò Cabo siempre que lo observare en alguno, para que se le castigue con prisión de ocho dias en el calabozo y descuento de ocho jornales, por la primera vez.» *Real cedula*, 1786, XIII.

132. «Siendo la ùnica y peculiar obligacion de los Maestros Capataces y Cabos cuidar del adelantamiento de las obras [...] no deberán mezclarse en hacer contratos con los operarios, facilitarles algunas cantidades, con el titulo de ganancia, percibir parte de los jornales de los aprendices, tener en los obradores depositos de dinero destinados para la fiesta de algun Santo, hacer para los mismos fines algunas rifas de alhajas, ni presentar capachos en los dias de pagamento para exigir limosnas; pues todos estos son abusos que absolutamente prohibo...» *Real cedula*, 1786, XXII.

133. AGMAB. Fondo Cartagena, 726. 21.5.1801.

134. En el decurs d'aquesta recerca vaig disposar de l'ajut i l'amabilitat del capità de navili D. Pedro Fondevila, responsable de l'Archivo del Arsenal de Cartagena.

que difícilment podien entendre, i molt menys compartir. Tota la retòrica oficial entorn de la defensa dels interessos de la Corona, de la nació o de la religió per força havia de ressonar molt llunyana a una població preocupada, fonamentalment, per la seva subsistència quotidiana.

Si els seus esforços i patiments a la reial armada, la submissió a la rigidesa de la normativa militar, la precarietat de mitjans i el risc de perdre la pròpia vida implicaven –a més– la misèria més absoluta per a les famílies que depenien de la força de treball dels homes reclutats en plena maduresa productiva, esdevé encara més entenedor que fossin molts els qui defugissin les obligacions que implicava la Matrícula de Marina.

Les ordenances de marina recollien –no podia ser d'altra manera– la deserció i explicitaven quina era l'actuació que havien de seguir els oficials responsables.[135] El nombre i la significació relativa dels desertors degué ser important en determinats moments. L'any 1806 un funcionari de la comandància mataronina escrivia: *Por voz publica consta tiempos hace, la desercion de todos los Matriculados de Tiana que V.S. remitió á campaña, de muchos del Masnou y Alella, de varios de Premia, y de algunos de los pocos que fueron de Vilassar.*[136] Les autoritats, conscients d'aquest problema i per tal d'intentar recuperar aquest col·lectiu, oferiren reiteradament indults als culpables d'haver negligit les seves obligacions amb la marina de guerra. S'esdevingué així que desercions i indults esdevingueren les dues cares de la mateixa moneda.

Les desercions es podien produir en diferents moments de la vida –forçosament militaritzada– dels homes de mar. Hi havia els qui, senzillament, havien abandonat les naus a les quals estaven destinats. L'any 1805 un grup d'aquests fugitius procedents de la província marítima de Mataró foren capturats a Tortosa.[137] Aquesta notícia permet constatar com homes de la mateixa població, o de poblacions veïnes, i embarcats en el mateix vaixell desertaven de manera conjunta.

Hi havia qui es feia escàpol just abans d'incorporar-se a campanya. En aquest cas, tècnicament no eren desertors i passaven a ser denominats pròfugs. L'any 1816 el subdelegat d'Arenys de Mar responia negativament a la petició

135. «Para averiguar el paradero de estos últimos [els desertors], practicará el ministro las mas eficaces diligencias, transfiriendose a las casas de su morada, informandose de sus parientes, y conocidos de los motivos que crean haver tenido para ausentarse, y la consideración o partido que hayan tomado; con el fin de poner en sus asientos las notas correspondientes, y pasar los avisos que convengan, no sólo a la contaduría principal del Departamento, sino a los ministros de otras provincias, para que por todos los medios posibles se solicite su descubrimiento y aprehensión...» XLVIII-1751.

136. AGMAB. Fondo Cartagena, 732. 23.5.1806.

137. Desertors de la província de Mataró presos a la de Tortosa: Bruno Batlle, de Tiana, pres el 17.8.1805 desertor del *Reyna Luisa*; Antoni Alsina i Josep Barba, del Masnou, desertors del *San Carlos*; Pere Manau, del Masnou, desertor del *Navío Guerrero*; Pau Font i Ignaci Font, de Tiana, desertors del *Reyna Luisa*; Geroni Estrada, de Premià de Mar, desertor del *Reyna Luisa.* AGMAB. Fondo Cartagena, 730, 7.9.1805.

de pròfugs per trametre a campanya que se li havia fet des de Mataró.[138] Una de les formes de buscar els homes fugits del seu destí militar era cercar-los al seu propi domicili. En aquests casos es recomanava fer-ho de nit.[139] El fet que les portes estiguessin tancades no era cap obstacle per a les autoritats de marina.[140]

Una altra possibilitat era pagar a *aprehensores* per la captura dels desertors. Aquesta possibilitat es regulà l'any 1800, moment en el qual es fixà l'import en 45 rals per cada home que presentessin amb excepció dels *pages,* infants, que restaven sense retribuir.[141] El trasllat dels desertors capturats podia oferir situacions sorprenents, com la de qui volia ser traslladat en tartana en lloc de fer-ho a peu.[142] Aquest cas és particularment interessant atès que mostra com persones en una situació econòmica prou solvent *–tiene muchas onzas–* tenien determinats suports i podien aspirar a tenir un tracte privilegiat. Per contra, en una situació adversa, la posició social afavoria que es convertissin en boc expiatori dels mals del sistema i el seu càstig esdevenia exemple per a la resta de matriculats, *justicia seca para todos.*[143]

De vegades els desertors eren capturats en el seu propi medi. L'any 1811 una embarcació corsària mallorquina varà a Arenys de Mar. Les autoritats de marina feren determinades indagacions i pogueren constatar que entre els mariners figuraven diversos desertors. Per tal d'avaluar la situació es detingué tota la tripulació.[144] Altres vegades les captures de desertors es produïen indirecta-

138. «...con el mayor sentimiento digo a V.S. que sin embargo de haver puesto varias paradas a fín de prender algun individuo de los que se crehe andan profugos por estas inmediaciones no se puede dar con ninguno de ellos...» AGMAB. Fondo Cartagena, 735. 21.9.1816.

139. Pere Gelpí, de Vilassar de Mar, havia desertat del seu destí i, a més, era reincident. Es recomanà al subdelegat que fes les gestions pertinents per capturar-lo anant de nit a registrar el seu domicili. AGMAB. Fondo Cartagena, 734, 30.4.1808.

140. A la recera dictada pel Juzgado Real y Militar de Marina de Mataró contra Jacint Domènec es féu notar: «...no haviendo hallado á nadie en su casa cuya puerta se franqueó á la fuerza y que la madre dijo que hacia tiempo nada savia de el...». AGMAB. Fondo Cartagena, 723, 28.1.1832.

141. «Que se abonen solamente 45 reales á los aprehensores por cada uno de los desertores de los reales baxeles que presenten, no debiendo reputarse por tales los pages, para el abono de esta gratificacion.» AGMAB. Matrículas, 1884. 24.1.1800.

142. «Al individuo Masjuan se le hizo saber estando en la carcel, por medio de este Alguacil de Calella que devia hir a Mataró a pie amarrado con toda seguridad y que si queria hir en tartana (como abía pedido) era necesario que pagase igualmente a dos voluntarios realistas que lo devian acompañar...» AGMAB. Fondo Cartagena, 740. 16.4.1826.

143. «El individuo Raymundo Masjuan que remito a Vd. para pasar a campaña me cuesta su presentacion muchos disgustos e incomodidades porque es hombre acostumbrado a evadirse siempre que le a correspondido; en la actualidad tiene muchas onzas que acava de traer de America y a tocado todos los medios que no se ocultan a la presentacion de V. ultimamente desengañado y perseguido va como voluntario en su presentacion (aunque no es asi) y yo se que en Mataro tiene quien le aconseja y proteje (sin ser de la comandancia) todo lo que digo a V. para su inteligencia [...] y que estoy casi seguro de que la jente de este distrito sera la mas obediente al llamamiento para el servicio conforme se ballan conociendo que no hay mas empeños ni dinero que justicia seca con todos.» AGMAB. Fondo Cartagena, 740. 10.4.1826.

144. «Mi Comandante hara V. la merced de destinar lo que quieren de nosotros que somos 7 que nos han llevado en tierra diciendo que eramos desertores y nosotros no lo somos que estamos en el Rol de matrícula de Mallorca y le hago a saber como a Bordo hay desertores y nos han cogido á nosotros por ellos y en las manos

ment, gairebé com per efecte de carambola. L'any 1824 Jaume Guardiola, de la matrícula de Vilassar de Mar, passà per la comandància de Mataró a recollir la documentació per emprendre viatge i *se vio de improviso atado, preso y conducido a la carcel publica de aquella ciudad tratado como el mayor reo sin saber el motivo.*[145]

Després se li féu saber que havia estat arrestat pel fet que la persona que ell havia tramès al servei de l'armada en substitució pròpia, Anton Pérez –també de Vilassar de Mar–, havia desertat. La substitució de Guardiola per Pérez l'havia aconseguit en poder justificar que era fill únic de vídua pobra. Guardiola recuperà la llibertat a canvi de prestar una fiança prou elevada, 4.000 rals o 200 duros, i inicià les gestions per clarificar la seva situació personal. Aportà una certificació de les autoritats de marina de Cadis que assenyalava els destins que Pérez havia tingut a l'armada des del seu allistament l'any 1818.[146] Guardiola afegia en la seva argumentació que Pérez havia mort a Veracruz *à donde le acabó el vomito* –la febre groga–, i per confirmar aquest extrem presentà una certificació de l'ecònom de la parròquia de Sant Joan de Vilassar de Mar en la qual s'acreditava que l'abril de 1820 s'havien celebrat quatre oficis funerals per l'ànima d'Anton Pérez, mort l'agost de 1819 a l'hospital de Veracruz segons una lletra rebuda d'allí.[147]

Amb aquesta documentació Guardiola argumentà que no es podia parlar de deserció de Pérez i que en haver-se produït la mort del substitut, *la misma falta sin poderse remediar habría si el recurrente habiendo ido personalmente hubiese tenido la desgracia de haber muerto.* Amb aquesta argumentació Guardiola sol·licitava que se'l considerés *libre y cumplido del servicio a la Real Armada.*[148] Tanmateix, el comandant mataroní no estigué d'acord amb la totalitat d'aquestes consideracions. Segons els registres locals, Anton Pérez havia desertat de l'arsenal de la Carraca a Cadis el maig de 1819. I afirmava que encara que la certificació de defunció *fuese espedida en la debida forma* no restava comprovat que hagués mort a l'hospital militar, on correspondria si efectivament es trobava *en servicio de la Armada.* S'acordà demanar a Veracruz una certificació del lloc on s'havia produït la mort. El novembre de 1824 la caució fou cancel·lada sense

de V. le encomendamos por Dios y su madre Santisima que mire para nosotros que Dios Guarde a V. muchos años. Firmo yo por todos 7. Jose Mora.» AGMAB. Fondo Cartagena, 796. 18.11.1811.

145. AGMAB. Fondo Cartagena, 739. 5.6.1824.

146. «Certifico: que por la segunda lista de Marineros del Departamento del Arsenal de validacion de once de Abril de mil ochocientos diez y ocho al folio 621 buelta consta que Antonio Perez hijo de Mateo natural de Billasá empezó á servir en el Depósito del Arsenal de Cartagena desde veinte y nueve de Marzo antecedente: que vino a este puerto de Transporte en el quechemarin la Virgen del buen Camino, y que en diez y seis de Mayo subcesivo que arrivo, se presentó y se le destino al Deposito de este Arsenal, paso con plaza de Grumete a la Goleta Riquelme en veinte y seis del mismo y en ella parece que dio la vela del Puerto de Cadiz en clase de correo para America en cinco de Junio inmediato, desde cuyo dia nada puede decirse de su paradero...» AGMAB. Fondo Cartagena, 739. 20.10.1824.

147. AGMAB. Fondo Cartagena, 739. 3.6.1824.

148. AGMAB. Fondo Cartagena, 739. 5.6.1824.

que se n'especifiqués el motiu.

D'aquest incident és interessant constatar com la documentació oficial –l'emesa pel *contador* de Cadis i l'existent a la comandància mataronina– podia oferir afirmacions tan contradictòries com afirmar o no la deserció d'un individu o errar en el nom dels vaixells.[149] De ben segur que, de vegades, la limitada eficiència dels sistemes administratius permetia tota mena de subterfugis per vulnerar la realitat dels fets.

En ser capturats els desertors havien de rescabalar els imports cobrats.[150] Pel que fa a les causes de les desercions hi podia haver motivacions individuals d'índole diversa. El grumet Miquel Bibó, de Pineda, havia desertat amb la finalitat de tornar-se a enrolar com a mariner.[151] Joan Genís, d'Arenys de Mar, estant detingut com a desertor, al·legava motius de salut. El cirurgià d'aquesta mateixa població Josep Antoni Calbetó en féu una acurada certificació.[152] Andreu Batlle, matriculat de Mataró, declarava l'any 1785 que havia realitzat quatre campanyes –la darrera de sis anys i mig–. Havia desertat a Cadis i d'allí s'havia embarcat cap a Amèrica. Al retorn al port de Barcelona s'havia acollit a un indult. Tornat a sortejar havia de marxar de nou a la tercera quadrilla de l'any següent.[153] Fou en aquesta situació que s'adreçà a les més altes autoritats de marina amb uns termes prou dramàtics per sol·licitar que se li permetés realitzar un nou viatge a Amèrica abans de reincorporar-se al servei de l'armada.[154] En resposta donada des d'El Pardo s'accedí a la seva petició.

149. Segons l'escrit de Guardiola, Pérez hauria anat a Amèrica amb la goleta *La Galga*, i segons el *contador* principal de Cadis ho havia fet amb la goleta *Riquelme*.

150. «Haviendo entrado en caxa hoy día de la fecha ciento treinta y nueve reales y veintiocho maravedises de vellon que ha reintegrado en la real hacienda el grumete desertor José Payé por las pagas y socorros que percivio en esta provincia el dia que se remitio a campaña.» AGMAB. Fondo Cartagena, 730. 16.11.1804.

151. «Por medio del comandante militar de Barcelona he remitido a ese departamento para que sirva campaña el grumete Miguel Bibó hijo de Juan del folio 69 de Habiles de Pineda. Este individuo no obstante de hallarse matriculado en esta provincia desde el 12 de marzo de 1791 tomó partido de marinero en 22 de septiembre de 1800 en la de Palamós, habiendo usado de dolosidad y engaño para ser admitido posteriormente (...) lo pongo en consideración de V.S. por si tubiese por conveniente el imponerle mayor castigo.» AGMAB. Fondo Cartagena, 730, 28.7.1803.

152. «Certifica: que Joan Genís, vecino de esta, padece de algunos años á esta parte de un fluxo de sangre por la boca y nariz: cuya dolencia en las varias y repetidas veces que le ha acometido le ha dejado con una suma postracion, abatimiento y grande opresion de pecho; obligandole a suspender su propio y peculiar trabajo por largas temporadas, sin embargo de serle este absolutamente necesario para el sustento de su familia: quedando privado por este mal de toda bebida espirituosa é inflamante, de comidas picantes y saladas, de exercicios violentos é inmoderados, de ayres húmedos, etc. pues su vivir debe ser enteramente dietetico y arreglado. Por ser la verdad y convenir así al interesado no pongo reparo en soltar la presente certificacion. Areñs de Mar y Marzo 10 de 1816.» AGMAB. Fondo Cartagena, 735. 12.3.1816.

153. AGMAB. Llig. 1950. 1.3.1785.

154. «Señor Excmo. el suplicante esta pereciendo de hambre por haver de mantener a su Padre ciego, su vieja madre su propria muger, y quatro hijos; y habiéndosele proporcionado el salir a viage para America de marinero con la saetia del patron Miguel Rafart de la misma ciudad con cuyo viage tal vez ganaria un Pedazo de Pan para el alimento de su pobre familia el Ministro de Marina le ha negado la licencia con motivo de ser del turno de la tercera qudrilla la que no entra en embargo hasta el año de mil setecientos ochenta y seis.» AGMAB. Fondo Cartagena, 23.2.1785.

Es podrien citar altres testimonis similars, però n'hi ha un que mereix un comentari per la singularitat de la causa adduïda per justificar la deserció. Fèlix Soler, pertanyent a la matrícula de Mataró, l'any 1827 s'adreçà al monarca per exposar-li que havia estat destinat al port de Cartagena, l'any 1819. Allí fou embarcat com a mariner en el navili *Guerrero*, comandat pel brigadier Antonio Ruiz Mateu. Posteriorment fou destinat a la fragata *Diana* a les ordres del comandant Ramon Vilate, i l'any 1823 *trató evadirse de aquel servicio por no querer seguir las huellas del sistema de la revolucion democratica* [subratllat a l'original].[155] Llicenciat, finalment, l'any 1825, en arribar a Mataró fou trobat esborrat del llibre de matrícula i castigat –segons l'interessat– *sin ninguna justicia de derecho* a estar un any de servei a la goleta *La Mahonesa*.

Haver desertat per una sensibilitat tan exquisida davant els canvis polítics degué plaure enormement Ferran VII, que trameté el document al secretari d'Estat *y del Despacho de Marina*, que a la vegada es posà en contacte amb la Capitania General de Cartagena i aquesta de retop amb la comandància mataronina. Tanmateix, la *fidelitat* absolutista de Soler no fou degudament corresposta. A la vista dels informes tramesos des de Mataró s'informà que la deserció no s'havia produït en la data indicada sinó l'any 1820. No s'havia presentat a cap revista durant anys i tampoc els constava el càstig a la goleta *La Mahonesa*. Des de Cartagena es considerà la instància *viciosa* i es resolgué la qüestió sense gaires contemplacions.[156]

Més enllà d'aquestes causes particulars i anecdòtiques hi havia unes raons de fons que explicaven l'aversió dels homes al servei de l'armada. I són les mateixes fonts oficials les que ho plasmen amb una claredat meridiana. A la revista que es passà l'any 1808 hom escrigué: *El aumento de paga, la buena ración y el escudo mensual que disfruta la marineria con la exacta observancia de cuanto la ordenanza les promete y el puntual pagamento de las asignaciones haran prosperar las matriculas pues socorrido el marinero en los terminos expresados fixa mas su atencion en el socorro de su familia que en su propia paga; haviendo dado muchos por motivo o pretexto para su desercion la indigencia de las familias por falta de dicho auxilio*. Uns anys més tard el comandant mataroní, responent a una mena de qüestionari, expressava: *La desercion y sus causas. Absoluta repugnancia al servicio de Bajeles costando el mayor trabajo la remision de los remplazos hasta el estremo de tener de cerrar los puertos para conseguirlo, dimanado de la falta de pagas cuando están en el servicio y del socorro de sus*

155. «Se embarco para la Habana y en ella fue cogido al acto de una leva rigurosa y conducido a la goleta nombrada la Serafina...» AGMAB. Fondo Cartagena, 741. 1610.1827.

156. «Consecuente a la que V. me manifestó al devolverme informada la Instancia de Félix Soler, que conceptuo viciosa, hé tenido por conveniente desatenderla por cuya razón encargo a Vd. que continue dado de baja el asiento que en esta Matricula tenia formado el mencionado individuo.» AGMAB. Fondo Cartagena, 741. 3.5.1828.

familias que quedan abandonadas a la indigencia.[157]

Així, doncs, queda fora de tot dubte la important responsabilitat que tingué l'administració de l'Estat en l'elevat nombre de desercions per causa de l'incompliment de les seves obligacions monetàries amb els homes embarcats, una situació que obligava les seves famílies a restar en una situació d'indigència. Tanmateix, aquesta evidència no era pas una percepció exclusiva dels oficials de marina que feien les revistes a les diferents demarcacions i que, per tant, estaven en contacte directe amb les famílies en situació més precària. Les més altes instàncies de l'administració pública eren perfectament conscients de la incidència que tenien en l'abandonament del servei la manca i les irregularitats en els pagaments dels homes enrolats a l'armada i dels que treballaven als arsenals.

A tall d'exemple, entre d'altres que es podrien citar, en el reial indult que es promulgà l'any 1796 no només es garantia als desertors que es reincorporessin el perdó del seu delicte sinó que se'ls oferia els seus salaris fins al dia de la deserció i se'ls assegurava *que en adelante se les pagará mensualmente, quando estuviesen empleados en los Reales Arsenales, y en la forma ordinaria quando se hallassen embarcados en los buques de mi Armada; lo que igualmente se practicará en sus propios domicilios con las asignaciones que dexasen señaladas a sus mugeres y familia sin la menor detencion ni molestia.*[158]

El fet que aquestes promeses es repetissin reiteradament en els anys següents és la demostració que foren incomplertes. Les desercions esdevindrien una hemorràgia incontenible durant tota la vigència de la Matrícula de Marina. Els tecnòcrates borbònics foren plenament conscients de totes aquestes circumstàncies i, per tant, d'acord amb el pragmatisme que professaven, els calgué dissenyar polítiques per gestionar aquest problema de la manera més eficient possible. El mecanisme més emprat fou el dels indults. La forma més habitual de justificar-los era la magnanimitat reial impregnada de paternalisme.[159] Després d'aquest preàmbul retòric s'acostumaven a fixar les condicions en què es podia guanyar l'indult,[160] i es concloïa amb una promesa de millora dels meca-

157. AGMAB. Fondo Cartagena, 738. 6.12.1824.

158. AGMAB. Fondo Cartagena, 794. 5.11.1796.

159. «Compadecido de la infeliz suerte en que se hallan muchos de mis vasallos del gremio de la mar, que seducidos por vanas esperanzas, viven expatriados de sus domicilios, los unos profugos en mis Dominios, y los otros embarcados en buques enemigos, con riesgo que el trato con gentes de distinta religion contagie la que han heredado de sus mayores, y que la Nacion Española conserva en toda su pureza; movido de mi natural inclinacion á la clemencia, olvidando los justos motivos que tengo para darme por ofendido de su conducta, no queriendo prevalerme del derecho que me asiste a apoderarme de sus bienes y sucesiones, que por desercion han abandonado; y por efecto del amor que les conservo, y de la benignidad con que miro sus estravios, he determinado proporcionarles los medios para que vuelvan á sus respectivos Departamentos...» AGMAB. Fondo Cartagena, 794. 5.11.1796.

160. «...que todos los Oficiales der mar, marineros, grumetes y pages que en el término de dos meses, los que se hallasen en la Península, y de seis los que en mis Dominios de América ú otros extraños, se presentasen á qualquiera Xefe de la Marina, serán no solo recibidos sin imponerles la menor pena, mortificacion ó nota, sino satisfechos de el haber que justificasen estarseles debiendo al tiempo de su desercion, y que en adelante

nismes retributius dels homes embarcats. Els indults, rebuts a les capitals de les províncies de marina, eren publicats a totes les poblacions de la demarcació.[161]

Tanmateix, aquesta política conciliadora amb els homes que havien fugit dels seus destins no era pas la que es seguia sempre. L'any 1801, en ple conflicte bèl·lic amb la Gran Bretanya i davant la necessitat d'homes que tenia l'armada, la regularització de la situació dels desertors s'oferia a canvi de contraprestacions prou oneroses. Es classificaven els desertors segons ho haguessin estat una vegada, dues o, fins i tot, tres. Per tal d'obtenir el perdó, els primers havien de servir sis anys addicionals al temps que els mancava per complir quan desertaren. Els de segona i tercera vegada havien de complir vuit anys de sanció. Se'ls exonerava, però, de les penes de presó que els pertocava pel seu delicte.[162]

El resultat d'aquest edicte no degué ser prou satisfactori[163] atès que, dos anys més tard, l'actitud de l'administració davant el problema s'enduria notablement. Després de recordar per enèsima vegada que serien *en adelante mensualmente ajustados y pagados con toda puntualidad*, el document fixava un termini de trenta dies per a la presentació dels desertors davant les autoritats de marina. En cas de no fer-ho serien destinats a l'exèrcit de terra o bé a l'armada, però amb sou de grumet.[164] S'arribà a un punt en el qual, malgrat la successió d'edictes d'indult que sovintejaren en aquests anys, el nombre de desertors degué ser tan gran que es normalitzà la seva situació, passant a ésser una categoria més dels homes de mar, no necessàriament fugitius, ni excessivament perseguits.[165] A més, els reiterats canvis en la normativa generaven confusió entre els funcionaris a l'hora de fer-ne l'aplicació.[166]

L'any 1816 el comandant mataroní Nicolás de Zea ordenava que s'havien de presentar a la capital de la província dos homes de cada població *de la clase de desertores*. A Tossa es nomenà el desertor Vicens Puig i Josep Dellonder, atès

se les pagará mensualmente...» AGMAB. Fondo Cartagena, 794. 5.11.1796.

161. «Con el oficio de V.S. de 5 del corriente he recivido los ocho exemplares que se ha servido dirigirme del real indulto de 8 de enero ultimo que la piedad del rey se ha dignado conceder a favor de la marineria desertora cuya soberana determinación queda publicada y fijada en toda la extensión de esta provincia...» AGMAB. Fondo Cartagena, 730. 14.2.1803. L'any 1808 foren tramesos 80 exemplars impresos de l'indult proposat pel *Serenísimo Sr. Príncipe Generalísimo Almirante*, títol del qual gaudia el favorit Manuel Godoy.

162. AGMAB. Fondo Cartagena, 796. 8.6.1801.

163. «Por quanto no haviendo sido suficientes los repetidos indultos que la piedad del Rey se ha dignado expedir a favor de los matriculados, desertores y profugos de sus Provincias para atraerlos voluntariamente al Real Servicio...» AGMAB. Fondo Cartagena, 796. 23.4.1803.

164. AGMAB. Fondo Cartagena, 796. 23.4.1803.

165. «Como esta espirado el Real Indulto de 14 de Octubre de 1814 para los individuos desertores que estubiesen dentro de España, no he continuado abonándoles en revista en sus respectivas listas, omitiendo las cedulas de Matricula y en remplazo, les e facilitado una simple papeleta con la expresion de detenido, llevando una lista separada provisional...» AGMAB. Fondo Cartagena, 739. 3.5.1815.

166. «De resultas de haverse publicado en esta provincia el real indulto de 8 de enero ultimo concedido a la marinería desertora se presentaron varios individuos a gozar de él a quiene únicamente se les permite el ejercicio de la pesca y el tráfico interior interin que esa superioridad determine lo que haya de practicarse.» AGMAB. Fondo Cartagena, 730. 17.2.1803.

que el segon desertor nomenat, Gerard Torruella, *dixo el alguacil se encontraba fuera con licencia para america.*[167]

A Blanes la llista de desertors era de quinze homes. Foren cridats per l'algutzir per fer el sorteig i no se'n presentà ni un. A la resta de poblacions els resultats foren semblants. La majoria de desertors no es presentaven a la crida de les autoritats o bé eren fora de viatge.[168] Uns mesos més tard es repetia la mateixa operació a Blanes però els desertors no només havien fugit sinó que havien pres les armes per defensar-se de l'enrolament forçós. El subdelegat a la població inclogué un comentari que fa més entenedora aquesta actitud col·lectiva: *una carta que mando del arsenal de la Carraca un desertor de este pueblo de los mandados de aqui que lo tienen con una cadena mortificandole por cuyo motibo se han puesto estos sobre las armas y es muy dificultoso el prenderlos.*[169]

Aquesta actitud tolerant o contemporitzadora amb el fenomen de la deserció contrasta fortament amb les directrius que emanaven de les més altes instàncies de poder. Pràcticament en el mateix temps que es produïa aquesta desafecció generalitzada dels desertors de la província mataronina –i potser perquè aquest fenomen degué ser molt generalitzat–, la direcció general de l'armada feia arribar a Mataró una circular en la qual s'especificava com havien d'actuar les autoritats locals davant els mariners que haguessin desertat en ser conduïts als seus destins, després d'haver cobrat els estipendis que els corresponien. Segons aquest document, els infractors havien de ser exclosos de la Matrícula de Marina, per la qual cosa ni ells ni les seves famílies podien dedicar-se a les activitats relacionades amb la mar. Calia que fossin detinguts i castigats no solament com a desertors sinó com a *defraudadores de los intereses del Rey.* Se'ls hauria de castigar amb un any de campanya en la classe de grumet sense cap altra compensació que *la mera racion y con un grillete los seis primeros meses* o bé destinant-los a presidi. Una vegada retornats al seu domicili, els comandants militars havien de vetllar perquè no s'ocupessin més *en el exercisio de la mar.*[170]

Malgrat totes aquestes disposicions, els desertors continuaren formant part del paisatge humà que poblava les platges davant una actitud ambigua de les autoritats de marina.[171] S'elaboraven reculls estadístics dels desertors de la província, com el de l'any 1818, en el qual es pot constatar que el nombre dels indultats era molt superior als que continuaven en deute amb la Justícia de Marina. Tot

167. AGMAB. Fondo Cartagena, 735. 17.3.1816.

168. AGMAB. Fondo Cartagena, 735. 17.3.1816.

169. AGMAB. Fondo Cartagena, 735. 17.3.1816.

170. AGMAB. Fondo Cartagena, 738. 22.2.1816. En el mateix document es comunicava a la comandància mataronina als efectes oportuns la deserció del grumet Ramon Buch, de Calella, destinat a la fragata *Esmeralda.*

171. «...que no deben derivarse para el reemplazo de ningún buque del rey (sino en caso de suma urgencia) a los desertores que suelen presentarse con este objeto y que este ha de hacerse con la gente matriculada que está de turno para campaña.» AGMAB. Fondo Cartagena, 730, 9.4.1804.

i això, les autoritats eren conscients de les dificultats d'afinar molt en aquests càlculs.[172]

DESERTORS A LA PROVÍNCIA MARÍTIMA DE MATARÓ 1818

	Desertors hàbils indultats	Desertors hàbils no indultats	Desertors inútils indultats	Desertors inútils no indultats	Total
Arenys de Mar	3	2	13	5	23
Blanes	1	3	49	18	71
Calella	3	5	24	4	36
Mataró	1	4	6	7	18
Vilassar de Mar	27	13	51	8	99
TOTALS	**35**	**27**	**143**	**42**	**247**

Font: AGMAB. Fondo Cartagena, 737. 26.10.1818.

Si aquestes eren les xifres més o menys aproximades dels desertors, un altre document del mateix any reflecteix la situació dels homes que –després d'haver estat cridats i amonestats– no s'havien presentat a la comandància mataronina tot i que les seves famílies havien estat constretes a pagar –com a càstig– una indemnització pecuniària fins que els pròfugs es lliuressin a les autoritats de marina.[173]

La deserció –malgrat totes les estratègies empeses per la via dels indults per tal de minimitzar el seu impacte negatiu en el reclutament d'homes per a l'armada– es mantingué com una ferida oberta en el cos de la Matrícula de Marina que mai pogué ser del tot suturada. Els seus efectes foren perniciosos per a la institució però també castigaren els homes i les famílies dels qui optaven per viure en un àmbit més gran de llibertat.

172. «El numero de Desertores habiles presentados, indultados, y sin indultar, no puede realmente decirse si realmente existen todos dentro de esta Provincia, respecto de que se hallarán muchos de ellos navegando en buques particulares; y tanto el numero fixo de estos com el de los que existan en la Provincia no puede relacionarse...» AGMAB. Fondo Cartagena, 737. 26.10.1818.

173. De Mataró es citen: Salvador Castellà, Ferran Sampere, Josep Tamareu, Salvador Albareda i Joan Fornés. La famílies havien estat obligades a pagar entre un i dos rals diaris. La família de Pau Gelpí de Premià de Mar i la de Marià Truc, del Masnou, havien estat sancionades a haver de tenir un soldat *a discrecion* a casa. Pau Vidal del Masnou *fugó dejando la casa de su habitación con toda su familia, y aun no se ha presentado.* El mateix feren Josep Juanals d'Arenys de Mar i Ignaci Carbonell, Salvador Suares, Antoni Vivas i Miquel Roca de Sant Pol. A Calella, Aleix Lloveras, Francesc Sauleda, Joan Pujades, Josep Mas Raimon Masjoan i Joan Baptista Aumeda s'havien fugat i *con motivo de ser indigente la familia no se le aplicó el apremio.* Ramon Galí, de Lloret, i Joan Garriga, Jaume Puig i Sebastià Gotall, de Tossa, tenien també tots un soldat instal·lat a casa seva. AGMAB. Fondo Cartagena, 737. 9.4.1818.

3.4. *REBELDE MATRÍCULA*

Els intensos esforços empesos per les autoritats de marina per tal d'usufructuar temporalment la vida dels homes de mar al servei dels interessos de la Monarquia Hispànica toparen amb una tenaç i molt poc coneguda oposició. Poques vegades sorollosa, la majoria de vegades sorda però persistent i constant –com pluja fina– fins a erosionar i posar en qüestió el model de reclutament.

Paradoxalment, és la meticulositat i exhaustivitat de la mateixa maquinària repressora la que permet conèixer i dóna veu i testimoni a aquesta lluita secular contra les arbitrarietats perpetrades als mariners, pescadors, calafats, mestres d'aixa i, per extensió, a les seves famílies.

Una de les característiques d'aquesta lluita és que només esporàdicament hi hagué enfrontaments directes entre autoritats i homes de mar. L'oposició a integrar-se a la marina de guerra es dugué a terme a través de diverses estratègies que tenien com a denominador comú dilatar en el temps o, fins i tot, evitar absolutament la incorporació a l'armada. L'any 1790 el responsable de marina de Mataró rebia de l'intendent general de marina l'ordre de trametre a Cartagena *con toda brevedad* 107 artillers, 96 mariners i 177 grumets.[174] L'autor de la demanda ja devia ser conscient de les dificultats que això podia significar i recomanava al ministre de marina de Mataró que no admetés exempcions si no eren per *accidentes visibles escusando al mismo tiempo toda contemplacion.* L'ordre, a més, insistia en la urgència de la tramesa: *urge al Real Servicio que sin la menor demora se presenten en esta capital.*

El ministre de Mataró s'adreçà al capità general del Principat, comte de Lacy, i sol·licità la seva intervenció davant les autoritats locals per tal que aquestes *apronten quanta marineria tengan presente en sus pueblos sin excepcion de quadrillas.* Cal fer notar que això contradeia l'ordenament vigent que estipulava que els homes entrarien en funció de la quadrilla on estiguessin incorporats. En aquest cas hom es proposava enrolar els homes arreu, sense tenir en compte les campanyes en què haguessin servit. No fou possible reclutar el nombre d'homes sol·licitat.[175]

L'any 1794 un oficial a les ordres del futur capità general de l'armada, Federico Gravina, que es trobava al front d'una esquadra protegint Roses durant la Guerra Gran, s'adreçava al ministre de Mataró assenyalant la següent paradoxa: *es suma la escases de marineria que padece la esquadra en Rosas y es constante la existencia de ella en los pueblos de la comprehension de esta provincia.*[176]

174. AGMAB. Fondo Cartagena, 725. 30.6.1790. Mentre no s'indiqui el contrari les referències que segueixen pertanyen al mateix document.

175. «...faltaron muchos individuos para componer el numero hasta los trescientos setenta y cinco...» AGMAB. Fondo Cartagena, 725. 30.6.1790.

176. AGMAB. Fondo Cartagena, 733. 24.10.1794.

Un document de l'any 1796, en el qual s'ordenava una lleva general, permet percebre les estratègies utilitzades per les autoritats per tal de fer front a la dificultat que tenien per reclutar homes. Així, hom recomanava fer la lleva *con la actividad y reserva correspondiente a que no tenga tiempo de huir o de ocultarse.*[177]

Unes setmanes més tard el responsable de la província mataronina, en un interessant escrit, exposava el decebedor resultat de les seves gestions.[178] A l'hora de justificar-se davant els seus superiors, desgranava un conjunt de circumstàncies per explicar el migrat èxit dels seus esforços. Esmentava en primer lloc la proximitat amb Barcelona. La notícia de la lleva general s'hauria difós i els possibles afectats estaven òbviament avisats. Després parlava de la *disposicion de este pueblo todo abierto que llamando a una casa todas las de la calle se alarman*. A més, la manca de soldats li havia impedit tancar els carrers per tal d'evitar les fugides.[179] Intentant pal·liar, amb bones intencions, el fracassat intent de la lleva general, el responsable mataroní definia la línia d'actuació a seguir en el futur indicant que es dedicaria a *la aprension* dels mariners desertors *que sé que se hallan muchos por estas playas y a coordinar con todas mis fuerzas esta rebelde matricula.*[180]

Si a la capital de la província el resultat de la lleva havia estat poc ufanós, a les diferents subdelegacions tampoc hi havia motius per a l'eufòria. A Vilassar de Mar li corresponia lliurar entre dotze i catorze homes. Els prohoms de marina oferiren al subdelegat quatre homes voluntaris per ocupar els llocs dels quals s'havien fet escàpols. Rafael Sala, el subdelegat, estava convençut que es tractava de desertors.[181] El subdelegat de Blanes, que després de fer la ronda nocturna per les cases dels matriculats i la platja sols havia pogut trobar un home que, a més, *estaba quebrado*, ofereix dades que permeten entendre els mecanismes

177. AGMAB. Fondo Cartagena, 794. 26.7.1796.

178. «Deseando con el mayor ardor cumplimentar exactamente la real orden que V.S. tubo a bien insertar en la suya del 26 del pasado [...] no perdoné desvelo ni convinacion alguna que me prometiese un feliz exito en la leva general que previno V.S. se executara el dia 8 [...] empecé a las 11 de la noche de dicho dia a recorrer todos los parages que me digeron propicios para dar con la gente en medio de faltarme el unico sugeto de que podia fiarme que es Marti cuyo recomendable oficial se halla postrado de unas tercianas: anadiose a esto no tener otro auxilio que el de un alguacil [...] tres mozos de la esquadra unico numero que hay aqui, dos hombres mios y los dos alguaciles de dicha provincia que fueron inutiles por que amonestados por mi para conducirme a los parages y casas que devian saber lo ignoraban totalmente. Acompañome tambien el capitan del puerto y escribano y de dicha hora hasta el amanecer. Recorri toda la playa sus embarcaciones y casas de matriculados y jente de mar no encontrando otra cosa que mugeres a exepcion de dos hombres utiles de los primeros. La fatal disposicion de esta provincia no me prometia otra cosa con bastante sentimiento mio y al fin recogi otros 4 vagos con indicios de desertores que hoy mismo embié [...] a Barcelona y otro voluntario, robusto del oficio de marinero, que me presento uno de la matricula que devia hir a campaña y no haber podido de enfermo: en todo siete hombres...» AGMAB. Fondo Cartagena, 794. 11.8.1796.

179. «...y no tengo tropa alguna para tomar los pasos y con solos 10 hombres que eramos atender á tantos parages nunca podia experenzarnos de mayor suceso...» AGMAB. Fondo Cartagena, 794. 11.8.1796.

180. AGMAB. Fondo Cartagena, 794. 10.8.1796.

181. AGMAB. Fondo Cartagena, 794. 10.8.1796.

que havien fet possible la fuga massiva dels homes de mar.[182]

El responsable del Masnou, tot i organitzar una mena de cacera de l'home a la seva població i també a Alella, Tiana i Teià, que formaven part del seu districte, obtingué uns resultats igualment decebedors.[183] Francesc Fontanills, que era el subdelegat del Masnou, féu avinent als seus superiors que a Badalona la captura d'homes s'havia fet amb èxit gràcies a la presència *de alguna partida de tropa y mossos de la Esquadra* i recomanava fer les accions *los dias dels sabados dende la media noche hasta la huna es la ocasión más regular que están los matriculados cada qual recojidos en sus casas.*[184] En el decurs d'aquestes actuacions es palesa l'existència d'unes xarxes solidàries entre els homes de mar de les diferents poblacions, que els portava a alertar-se en les situacions de reclutament forçós. Pels testimonis adduïts, si més no en aquest cas el mecanisme solidari fou molt eficient.

Davant aquesta resistència pacífica a l'enrolament hi ha constància d'actituds més agressives. A Vilassar de Mar, l'any 1794, es produïren incidents entre homes de la Matrícula de Marina i soldats del cos de dragons que s'hi trobaven aquarterats.[185] En el context de les lleves generals realitzades amb motiu de la guerra contra la República Francesa, el subdelegat de Malgrat fou amenaçat de mort i abandonà el seu destí *para librarse de los mismos hombres que tenian bloqueada su casa de donde pudo salir con algun auxilio de la villa de Arens.*[186] Al ministre de marina de Mataró li costava entendre com s'havia pogut produir una situació semblant sense la intervenció de la justícia ordinària. En les instruc-

182. «...pasó por esta Villa ayer mañana un individuo de Palafurgell [sic.] diciendo que en Barcelona havia tumulto de cuyas resultas havia encontrado mucha marineria de Masnou, Calella, Malgrat que se iba al monte: sucesivamente fueron llegando otras noticias mas funestas, que propagadas inmediatamente por todo el pueblo quedó consternado y frustradas mis esperanzas...» AGMAB. Fondo Cartagena, 794. 9.8.1796.

183. «...el domingo proximo pasado dia 7 serca las nueve de la noche me fui muy de rebozo al lugar de arriva de Teyá é hize presente al Baile la orden del Cavallero Alcalde Mayor y corregidor de esa ciudad de Mataró [...] a fin de que estos Bailes de Teyá, Alella y Tiana me diesen los auxilios necessarios para el mayor exito de la disposicion y en tal acordamos juntos con el dicho Baile de Teyá y yo, que á las dos de la madrugada del dia 8 lunes baxaria el en persona junto con diez o dose hombres prevenidos con armas escopetas para practicar la funcion correspondiente en la misma hora como en efecto asi la executamos yendo todos juntos de huna en huna casa de los matriculados de este vecindario de Masnou, y despues de tenerlas cercadas u mandado abrir las puertas reconocía yo todas sus piezas y escondrijos a ver si había alguno de escondido para cojerlo en cuya actividad y concluhida esta diligencia no tubimos la fortuna de encontrar ninguno recojido á ellas y asi es verdad la voz que corrió á este Pueblo de que algun sugeto de la Villa de Badalona havia venido corriendo abisar á sus conocidosde esta de Masnou de que allí estaban cojiendo á todos los hombres de mar que podían atrapar...» AGMAB. Fondo Cartagena, 794. 10.8.1796.

184. AGMAB. Fondo Cartagena, 794. 10.8.1796.

185. «Muy Sr. mio en virtud del parte del sargento de mi compañia que dijo que anoche a cosa de las siete y media de ella un Dragon que se retiraba al quartel unos paisanos lo acometieron á pedradas sin meterse con ellos que creo son de la Jurisdiccion de V.M. y tambien otra noche sigieron algunos soldados con palos. Estimaré que V.M. tome las mas serias providencias abisandoles de lo que les puede resultar por mi parte no dudo yo que V.M. ejecute lo que pretende este oficio.» Adreçat al subdelegat de marina Julián Ayerbe. AGMAB. Fondo Cartagena, 734. 28.12.1794.

186. AGMAB. Fondo Cartagena, 794. 6.11.1796.

cions que donà a la persona que havia de substituir el fugitiu li encomanava una gestió en aquest sentit.[187]

Un altre incident violent està documentat a la població de Tossa l'any 1803. En una ràtzia nocturna com les abans descrites a la recerca de matriculats *para prenderlos y asegurarlos* trobaren les cases buides però *les aconteció que al llegar á una calle nombrada la Palanca fué tanto el golpe de pedradas que les hicieron que les obligó a retirarse por no perder sus vidas.*[188]

Fóra interessant poder saber quina era la percepció, en l'inconscient col·lectiu dels mariners, d'aquestes lleves per tal de ponderar el rebuig massiu que generaven. A més de les raons que es podrien adduir com a òbvies, sols ha estat possible documentar per via indirecta alguns dels elements que originaven les fugides en massa dels homes de mar. El subdelegat de Blanes, Marià Jordan, s'adreçava als seus superiors tot explicant que no li havia estat possible trobar *individuo alguno.*[189] A continuació passava a indicar-ne les causes segons el seu parer. En primer lloc citava *no despacharlos al año como manda la ordenanza,* i afirmava que hi havia homes que havien servit deu, dotze o quinze anys i que a més se'ls havia llicenciat *sin paga alguna* [...] *de que se ven exemplares cada dia con los que pasan por esta villa pidiendo limosna.*[190]

Com que a la guerra amb França la succeí una nova guerra amb la Gran Bretanya, les necessitats de l'armada foren creixents i les lleves forçoses es feren més freqüents. Si l'estratègia de mariners i pescadors havia reeixit fins aleshores, aviat les autoritats cercaren mecanismes per dissuadir els fugitius.

L'any 1803 el ministre de marina de Mataró, José de Olózaga, davant les peremptòries reclamacions d'homes que rebia des de Cartagena exposava la seva opinió sobre la disparitat de les xifres que presentaven les llistes de matriculats i els homes que es podien incorporar a campanya: *La marineria tan numerosa en las listas, se halla en America, y la mayor parte establecida en aquellos Dominios hace años, segun la quexa general de sus familias, sin quererse restituir a Europa y los que se hallan en ella han abandonado sus hogares por no ser sorprendidos lo que ocasiona la falta total para el servicio del Rey.*[191]

En el mateix document passava a avaluar el resultat de les disposicions que

187. «...mandándole me instruya pronto y completamente de las circunstancias que pudieron mediar en este escandaloso suceso [...] y que averigue con prudencia y reserva como se ha desentendido la justicia no solo de poner a cubierto la persona del subdelegado Paiba mas tambien de contribuir a la quietud publica...» AGMAB. Fondo Cartagena, 794. 6.11.1796.

188. AGMAB. Fondo Cartagena, 794. 10.9.1803.

189. AGMAB. Fondo Cartagena, 730. 11.10.1803.

190. Malgrat les dificultats, Jordan estava disposat a treballar en la recerca d'homes i estava molt interessat a conèixer les remuneracions extres que podia obtenir d'aquesta tasca: «...no obstante esta repugnancia procederé desde luego á la persecución de desertores y marineros que deben campaña, á cuyo efecto he de merecer á V.M. se sirva decirme si por la aprehension de estos se libra igual gratificación que por la de aquellos...». AGMAB. Fondo Cartagena, 730. 11.10.1803.

191. AGMAB. Fondo Cartagena, 730. 29.11.1803.

s'havien pres per castigar la marineria fugitiva. Efectivament, hom havia pres la decisió de prohibir la pesca i la navegació de cabotatge a les poblacions que no havien aportat els homes que se'ls reclamava. Olózaga feia arribar a les autoritats departamentals les dificultats i contradiccions que aquesta mesura generava.[192] Davant aquests arguments, José Pascual de Bonanza, intendent general de Cartagena, consentí: *por equidad y en el concepto de que son inutiles los que se emplean en la pesca se les alsa la prohibicion.*[193]

Amb les noves ordinacions de 1802 s'intentà seduir les poblacions marineres amb incentius econòmics millorant les seves pagues.[194] Però de manera paral·lela es pot copsar un nou tractament del problema. Malgrat les promeses, les dificultats per enrolar homes no desaparegueren. La resposta repressiva de les autoritats de marina –ara militars– incrementà la tensió fins a límits mai assolits anteriorment. S'havia optat per la *manu militari.*

L'any 1805 comandava la província mataronina el capità de navili José Agustín de Olózaga. Féu publicar un edicte que començava dient: *la escandalosa inobediencia que han manifestado la maior parte de los matriculados* [...] *olvidando los unos presentarse-me como esta mandado y los otros obedecer lo que se les tiene prevenido...*, i després d'invocar les gràcies concedides pel rei *liberalmente*, feia referència a la *trahicion al interes de estado y a la Patria* per passar tot seguit a un *ordeno y mando*, i comminava tots els homes de mar de Mataró a presentar-se-li en el termini de vint-i-quatre hores. Els mariners i pescadors de la resta de la província havien de fer el mateix amb els seus respectius caps. Passat el termini Olózaga feia una crida als algutzirs, justícia ordinària, tropa, mossos d'esquadra, etc. per tal que *capturen, detengan y aseguren* qualsevol persona matriculada que no pogués mostrar el document d'haver obeït la crida. En l'ordre de captura s'incloïa qualsevol persona que estés pescant encara que no fos matriculat. Per estimular la captura Olózaga oferia quaranta rals al comptat a qualsevol persona que detingués algun d'aquests individus.[195]

Posteriorment féu publicar un manifest signat pel *Príncipe de la Paz* en el

192. «La negacion ó prohibición general de Pesca y trafico, ocasiona un general disgusto no solo a los individuos empleados en esta atención, que siempre son de los de la clase no habiles para el servicio, sino tambien a todo el vecindario, que los priva del pescado y demas generos de comercio en general por lo que las justicias reclaman continuamente sobre esta falta y aun el comisario general D. Francisco de Oteiza encargado de las Fabricas del Rey en Barcelona, por la falta del carbon porque los contratistas de Malgrat y otros partidos no provehen de aquel genero y tendran que parar las atenciones de aquel ramo por falta de este genero...» AGMAB. Fondo Cartagena, 730. 29.11.1803.

193. AGMAB. Fondo Cartagena, 730. 29.11.1803.

194. «...teniendo el Rey en especial concideracion los serbicios de la gente de mar, de su Armada, y deseando manifestar el aprecio que le merece sus vasallos cuyos alivios ha procurado siempre y particularmente en el nuebo sistema [...] se á dignado ahora aumentar los sueldos que goza quando se emplea en el servicio señalando desde 1° de febrero proximo a los artilleros de preferencia 150 reales de vellon. Idem. los ordinarios 125, a los marineros 100, y los grumetes 60, quedando los pages con 30 reales...» AGMAB. Fondo Cartagena, 733. 15.1.1805.

195. AGMAB. Fondo Cartagena, 730. 15.3.1805.

qual, amb tons melodramàtics, insistia en els mateixos punts de l'anterior.[196] Les dues crides no tingueren l'efecte desitjat i així Olózaga es dirigí a Antonio Coupigny, governador militar i polític de Mataró, per sol·licitar-li la seva col·laboració.[197] Coupigny féu una crida a tots els funcionaris locals per tal que cerquessin i denunciessin qualsevol fugitiu que es trobés a les seves demarcacions.

Veient que això tampoc resolia la situació, Olózaga féu intervenir el capità general del Principat, comte de Santa Clara. Aquest s'adreçà a Coupigny i li ordenà que dictés les disposicions pertinents per perseguir els fugitius: *urge la pronta recoleccion de la marineria*, i advertia que *persona alguna por ningun motivo oculte ni admita en sus casas a esta classe de gentes* amb l'amenaça de càstigs *con el maior rigor.*[198] L'ordre degué tenir un èxit relatiu, ja que només es trobaren dos fugitius: l'un a la casa de Jaume Martí de la Pujada, al terme d'Argentona, i l'altre a casa de Pere Lluís, de Llavaneres. Ambdós foren castigats amb una multa de 100 ducats.[199] Olózaga, després de reconèixer que els seus edictes a Mataró *no han producido el menor efecto,* optà per la pràctica de la captura nocturna, convençut que *en esta Ciudad se hallan ocultos en sus casas diferentes matriculados.* A les deu de la nit inicià l'operació dirigida pel segon comandant de la província, amb el notari de marina, l'algutzir, el porter de marina, vuit soldats i un sergent del regiment de *Reales Guardias de Infanteria Walona* [...] *no obstante de la escrupulosidad con que se reconocieron* només fou possible trobar tres homes que foren empresonats.[200]

Olózaga, davant el fracàs de totes les iniciatives anteriors, decidí fer un salt qualitatiu per constrènyer més els homes i dones de mar. El mes de febrer l'algutzir de marina, Magí Casanoves, *ha passado á las casas de todos los patrones assi mareantes como pescadores de la matricula de la misma ciudad i les ha prevenido que de oi en adelante baxo la pena de trescientos ducados i la de hacer dos campañas en los Reales Bajeles no entren en la mar con sus barcos i laudes tanto para pescar como para navegar* [...] *hasta que esté cumplimentado el numero de marineria que deve passar á campaña según manda su Magestad.*[201]

Tot i que aquesta iniciativa no era inèdita, sí que ho fou la ferocitat amb què

196. «...reconociéndose verdaderos españoles corran a vengar sus ofensas u aseguren sus propiedades [...] de los enemigos que incendian sus buques, que les espatrien, que les aprisionen y talen sus campos y sembrados violando tal vez sus mugeres, hijas, y hermanas en cuia consideración parece no puede haver quien considerando esto asi ligeramente detenga un momento en exponer su vida para defender tan sagrados deberes...» AGMAB. Fondo Cartagena, 730. 15.3.1805.

197. «Por quanto el Sr. Comandante Militar de Marina de esta Ciudad i su Provincia se halla con repetidas ordenes para que a la mayor brevedad remita al servicio toda la marineria util, á cuyo fin fixo dos convocatorias, i no haviendo salido el efecte que se prometia, i noticioso de que andan fugitivos por los pueblos y casas de campo...» AGMAB. Fondo Cartagena, 730. 15.3.1805.

198. AGMAB. Fondo Cartagena, 730. 15.3.1805.

199. AGMAB. Fondo Cartagena, 730. 18.3.1805.

200. AGMAB. Fondo Cartagena, 730. 15.3.1805.

201. AGMAB. Fondo Cartagena, 730. 23.2.1805.

s'aplicà. Dos dies després l'esmentat algutzir, seguint les ordres d'Olózaga i amb la col·laboració de Coupigny, allotjava un *soldado de discreción* a cadascuna de les cases de quatre fugitius i feia constar que si no se'n posava a les cases dels altres fugitius era perquè no hi havia prou tropa a la ciutat. Cal emfatitzar el significat de l'expressió *á discrecion* en aquest context i el que havien significat històricament els allotjaments de tropes.[202]

Conflicte a Vilassar de Mar, Premià de Mar i el Masnou

Olózaga continuà amb la dura política repressiva a les subdelegacions de la seva província. Al març trameté l'escrivà de marina juntament amb el subdelegat de Vilassar de Mar, Mateo Salmerón, a les poblacions del districte, Vilassar de Mar, Premià de Mar, el Masnou, Alella i Montgat. Allí es trobaren amb un regiment de soldats suïssos integrat per cent soldats més els oficials i, amb l'ajut dels mossos d'esquadra, registraren totes les cases de matriculats de la zona: no van trobar cap home *e in continenti se distribuieron tanto la tropa como quatro de dichos mozos por las casas de los mismos matriculados á discrecion con apremio militar de quatro reales diarios hasta que se presenten para passar al Real Servicio.*

Els prohoms dels mariners expressaren als oficials de marina que alguns dels fugitius es presentarien el dia següent però que molts altres no ho podrien fer perquè eren fora del Principat.[203] Malgrat les pressions, els resultats obtinguts a la subdelegació de Vilassar de Mar no satisferen Olózaga.[204] I aquest, en un *tour de force*, dictà noves provisions. Es trameté a aquestes poblacions l'escrivà de marina i l'auditor del mateix cos, juntament amb el subdelegat del districte, amb instruccions de sancionar els fugitius amb *apremios militares* de vuit i setze rals diaris *los mas pudientes*. Els patrons podien presentar un substitut per ser enrolat, però en cas de no fer-ho se'ls aplicaria una multa de 200 ducats. Els pescadors eren un cas a part: *a pesar de las repetidas providencias* [...] *no dexan de pescar los matriculados de Vilasar y Premia y que algunos han salido a viage y que sin el menor temor y con el mayor descaro se ocupan de las faenas marineras.*

Les instruccions d'Olózaga foren meridianes: detenció immediata de totes les persones que no poguessin acreditar documentalment que no havien de passar a incorporar-se a l'armada, i a més obligà *que se quiten de los barcos que se*

202. Segons el *Diccionario Usual de la Real Academia Española*, edició de 1803, significa «Conforme al capricho y voluntad propia. Rendirse á discrecion. Entregarse sin capitulacion al arbitrio del vencedor.» Real Academia Española, 1803, 318.

203. AGMAB. Fondo Cartagena, 730. 22.4.1805.

204. «...los indicados pueblos de Vilasar y Premia [...] continuan en su punible y escandalosa inobediencia...» AGMAB. Fondo Cartagena, 730. 26.6.1805. Mentre no s'indiqui el contrari totes les cites que segueixen pertanyen al mateix document.

hallan varados en aquellas playas los timones y que junto con los demas pertrechos se depositen en parages seguros. El 22 de maig el subdelegat de Vilassar de Mar, Mateo Salmeron, informà Olózaga que les dones dels matriculats als quals se'ls havia aplicat *apremio militar* havien començat a treure de les seves cases *los muebles y alajas cuio criminal echo no puede dirigirse a otro objeto que el de frustrar las operaciones que tengo mandadas.* Segons Olózaga, per justificar la retirada dels objectes *aparentan deudas y obligaciones que no han contrahido otorgando no solo escrituras privadas sino públicas.* El comandant mataroní es veié obligat a dictar una nova provisió segons la qual les persones que s'emportessin objectes de valor de les cases dels matriculats que no s'havien incorporat serien tractades amb les mateixes penes que els desertors.

La matinada del 24 de maig –que s'esqueia en diumenge de Rams– Ramon Trullol, segon comandant de la província; Mateo Salmeron, l'ajudant del districte; el notari de marina, el porter de marina i *una partida de tropa del Regimiento de Suisos* iniciaren el registre de les cases dels matriculats de Premià de Mar i no trobaren cap persona de les que cercaven. Els familiars declararen que eren totes fora amb la preceptiva llicència.

Davant aquest nou fracàs el grup abans descrit s'encarà directament amb les esposes o famílies dels mariners fugitius, prengueren inventari dels béns familiars i procediren a embargar-los-els. L'actuació s'inicià a Premià de Mar, on s'embargaren les cases i els béns que s'hi trobaven de vuit matriculats. Altres sis cases d'homes de mar que estaven tancades foren espanyades i es trobaren buides.[205] Acabada la tasca a Premià de Mar la mateixa comitiva es desplaçà fins a Vilassar de Mar per dur a terme la mateixa activitat depredadora. L'operació s'inicià amb el registre dels habitatges, que fou infructuós. Tot seguit es féu saber als familiars dels qui havien demanat exempcions l'obligatorietat de presentar-se sota l'esmentada pena de cinc-centes lliures.[206] Foren embargats els béns, les cases i les embarcacions –als qui en tenien– de catorze matriculats més.[207] Foren espanyades les cases buides d'altres sis homes.[208]

Els familiars dels homes absents en la major part dels casos declaraven que no sabien on eren, mentre que als patrons se'ls comminava a presentar un subs-

205. S'embargaren els béns de Llorenç Mas Buxó, Josep Argimon –de qui la família declarà que es trobava pescant a Castella– i Pau Alsina –que estava pescant a Almuñécar des de Nadal, i del qual s'embargà el llagut amb el qual treballava. A Manuel Constansó també se li embargà el llagut. Agustí Cisa, Pere Font, Bernat Ramentol; la casa de Miquel Estival havia estat abandonada per la família i només hi habitava el soldat de discreció amb què havien estat sancionats. Les cases tancades eren les de Grau Bertran, Joseph Roig, Pau Xarrié, Pere Estrader, Francesc Fontrodona i Josep Roldós. AGMAB. Fondo Cartagena, 730. 24.5.1805.

206. Foren Bonaventura Alsina, Simó Gelpí, Jeroni Mas, Antoni Roig i Josep Gelpí. AGMAB. Fondo Cartagena, 730. 24.5.1805.

207. Felicià Vidal, Joan Mas, Joseph Cahué, Simeó Roldós, Joan Moragues, Joan i Josep Sabater, Jaume i Amanci Feliu, Jeroni Ferrer, Francesc Costa, Jeroni Carrau, Andreu Casanoves, Jacint Gelpí. AGMAB. Fondo Cartagena, 730. 24.5.1805.

208. Salvador Abril, Josep Mas, Anastasi Serra, Joseph Míngues, Miquel Moragues, Joan Suari. AGMAB. Fondo Cartagena, 730. 24.5.1805.

titut per allistar. A totes les famílies embargades se'ls notificà que si no apareixia la persona cercada es procediria a la venda dels béns embargats en el termini de cinc dies.

Després d'aquestes actuacions la tropa i homes de la comandància reconegueren *escrupulosamente todos los barcos que se hallan sobre palos en las plaias de este lugar y del de Premiá y no se ha encontrado en ellos timón alguno.* Es requerí a l'ajudant de Vilassar de Mar i a la tropa que evitessin que qualsevol embarcació es fes a la mar i que s'apleguessin els timons de totes les embarcacions fora de l'abast dels matriculats. L'espiral repressiu endegat per Olózaga contra els homes disconformes a incorporar-se al servei reial havia arribat al clímax.

El dia 29 de maig vencia el termini donat als fugitius per presentar-se o vendre les seves propietats i executar les multes. I en aquest punt a Olózaga o bé li tremolà la mà o fou dissuadit des d'instàncies superiors. El cert és que el dia 30 de maig dictava un document confús i sinuós però molt allunyat de l'*ordeno y mando* inicial.[209] Sembla prou evident que la intervenció del superior jeràrquic d'Olózaga, el comandant del Tercio Naval, havia produït un canvi radical en l'estratègia i havia deturat la venda dels béns embargats.

Aquest personatge féu arribar a Olózaga serioses crítiques a l'actuació del responsable del districte de Vilassar de Mar davant la rebel·lia dels seus matriculats.[210] Però també degué ser el responsable de tòrcer la voluntat del comandant

209. «En la ciudad de Mataró á los treinta de Maio de mil ochocientos y cinco. El Sr. D. José Agustín de Olózaga capitan de navio de la Real Armada y Comandante Militar de Matrículas de esta ciudad y su partido. En virtud y con relacion a estas diligencias y atendido lo que de ellas resulta y lo que en fecha de veinte y ocho del actual previene a su Señoria el Sr. Comandante Militar de este Tercio Naval D. Martín Seron, particularmente por lo respectivo al Ayudante de Vilasar y su distrito D. Matheo Salmeron, y que sin embargo de las providencias tomadas unicamente se ha logrado que se presentasen para pasar al Servicio veinte habiles y que los patrones lo verificasen de veinte y quatro substitutos por lo respectivo al Pueblo de Vilasar y del de Premia quinse habiles y seis substitutos, y que, no obstante de graduarse medio oportuno para reducir a aquellas Matriculas a la debida obediencia, procederse a la venta de los bienes embargados, a la extracción de los barcos que se hallan barados en aquellas plaias, es reselable que manifestarian aquellos naturales alguna inquietud produciendo resultas poco favorables respeto de no ser suficiente el auxilio de la tropa para precaverlas atendido el comun interés que tienen y lo que lo ha acreditado la experiencia en otras ocasiones para asuntos del servicio. Dixo [...] se de ante todas cosas parte de lo obrado a dicho D. Martin Seron para que se sirva resolver y mandar lo que estime arreglado, sin que se innove en el interin cosa alguna en cuanto a la aplicación de los apremios...» AGMAB. Fondo Cartagena, 730. 30.5.1805.

210. «No pudiendo mirar con indiferencia la escandalosa insubordinación de los individuos matriculados de algunas poblaciones de los distritos del mando de V.S. que haciendose sordos a los continuos llamamientos y providencias de prohibición de pescar, embargos, etc. no se han presentado aun para ser remitidos a los Departamentos con notabilísimo atraso de los armamentos que en ellos se ejecutan no obstante de haver visto marchar a sus compatriotas que mas dosiles que ellos han reconocido ser indispensable el servir a su Rey en unas circunstancias como las en que nos hallamos he determinado en vista de las facultades que S.M. me ha concedido el que V.S. estreche sus providencias á quanto alcanse su autoridad a fin de que se realise sin la menor demora la reunion de la marineria que por tan repetidas ordenes estan mandado y acaso que sea cierto de que la de Vilasa se ha ausentado a Francia y otras partes dispondra V.S. que en su plaia no quede embarcación alguna de ninguna especie hasta que S.M. resuelva a concequencia del parte que le doy de esta determinación como de la causa que la motiva. Para cuia operación si V.S. no tubiese a quien comisionar lo

mataroní fent-li veure *que manifestarian aquellos naturales alguna inquietud produciendo resultas poco favorables respeto de no ser suficiente el auxilio de la tropa para precaverlas.*[211] I és que fins i tot la mateixa legislació de marina prohibia expressament moltes de les actuacions que s'havien dut a terme en aquesta espiral de violència institucional.[212]

En definitiva, es tractava d'un equilibri de forces molt inestable. Els homes de mar cercaven tots els mecanismes possibles per defugir el servei. Les pressions per forçar la marineria a servir a l'armada es podien dur a terme mentre no impliquessin una protesta generalitzada, atès que no hi havia mitjans suficients per poder sufocar-la. El problema havia tornat al punt de partida: com reclutar els homes necessaris per a les estructures militars de l'Estat tant en terra com en mar? La Matrícula de Marina trobava en aquesta contradicció els límits de la seva pròpia pervivència i, en definitiva, una de les causes del seu declivi i posterior desaparició.

El pas dels anys no féu més que agreujar la situació. L'any 1815 el comandant de la província de Mataró, Nicolás de Zea, ho referia amb els següents termes: *hallarse la matricula en terminos de no poderse continuar los turnos.*[213]Adduïa com a causa el fet que la majoria dels matriculats estaven en *ignorado paradero*, alguns en campanya, altres inútils, però la causa principal era *el general descontento quando se les llama para el servicio, pues que en seguida se ocultan o se ausentan.*[214]

Després del Trienni Liberal la conflictivitat no sols es mantingué sinó que probablement s'intensificà. L'any 1824 es produí un confús incident a Premià de Mar que degué afectar el responsable del districte del Masnou, Antonio Climent. Referint-se a aquests fets, el comandant del Terç Naval de Barcelona ex-

executare yo desde luego por estar en la crehensia de que aquel aiudante no zela ni exige con el tezon que se requiere el cumplimiento de las disposiciones tomadas por V.S. como lo comprueba no haver tenido noticia haiga hecho ninguna aprehension desde que se cumplieron los terminos señalados en los primeros edictos y mucho menos desde que V.S. mandó la tropa y mozos de la esquadra como tambien de no haver impedido la salida de varios buques que han salido a la pesca y trafico illicito según me hallo inteligenciado (que no puede suceder con los auxilios que tiene a su arbitrio ejecutarse sin una omision culpable) acarreando esta tolerancia o descuido las quejas de los pueblos inmediatos que no han podido sufrirlo viendose privados sin tanto motivo de aquella libertad con que los de Vilasar han salido al mar quando se les ha antojado porque como es posible que pueda escapar a la vigilancia del referido Aiudante la mas leve infraccion de las ordenes que supongo se le han comunicado en un Distrito que hasta debe conocer por sus nombres y apellidos quantos individuos tienen asiento en las listas, singularmente el de los laudes que existen y faltan si puso en execucion la orden que circulé con fecha de veinte y tres de junio...» AGMAB. Fondo Cartagena, 730. 28.5.1805.

211. AGMAB. Fondo Cartagena, 730. 30.5.1805.

212. «Aunque el marinero desertor tenga algunos bienes, de qualquiera especie que sean, no ha de sequestrarsele, cuando no esté en descubierto contra mi hacienda, ni obstigarse en modo alguno su familia por esta razon, respecto de no deber transcender à ella la pena de su delito. Pero zelarán los ministros y subdelegados que estas familias no se ausenten del lugar de su establecimiento, observando si tienen algunas correspondencias por donde puedan venir en conocimiento del paradero de los desertores.» *Ordenanzas*, 1751, LXXXV.

213. AGMAB. Fondo Cartagena, 736, 28.6.1815.

214. AGMAB. Fondo Cartagena, 736. 28.6.1815.

clamava: *me han convencido hasta la evidencia del estado de insubordinación y desorden en que se halla la matricula de Premiá.* Proposava *condigno castigo* als responsables i el relleu del responsable del gremi de marineria Josep Riera, i afirmava: *quando no fuere criminal* [...] *quando menos es del todo inútil para este encargo.*[215] En aquest mateix context el capità general de l'exèrcit a Catalunya determinà que una companyia de soldats francesos s'instal·lés a Vilassar de Mar i a Premià de Mar *con objeto de impedir todo desembarco clandestino en aquella parte de la costa.*[216]

En aquesta situació de tensions constants entre els homes del Masnou i de Vilassar de Mar, l'any 1824 el comandant de Mataró advertia l'ajudant del Masnou que en cap cas permetés embarcar ningú d'aquestes poblacions fins que no s'hagués completat el nombre dels homes d'aquestes demarcacions que havien d'entrar a campanya.[217] L'arbitrarietat amb què podien actuar els responsables de marina degué ser en bona part responsable dels incidents que sovint es generaven. Així, l'any 1826 l'ajudant del Masnou, Luis de Mendoza, s'adreçava al seu cap de Mataró i l'informava de les dificultats que havia tingut per localitzar un desertor de Premià de Mar i proposava el següent: *pienso, aunque sea salirme un poco de la ordenanza pasar yo mismo a Premia y detener el primer marinero que encuentre y remitirselo a Vd. para que sirva en lugar del que le toca.*[218] Davant aquest conjunt d'actuacions fins i tot les autoritats civils s'atrevien a qüestionar, tímidament, les pràctiques dels oficials de marina.

L'any 1827 el batlle i l'Ajuntament del Masnou s'adreçaven al governador militar de Mataró i li exposaven que preveien celebrar la festa major per Sant Pere amb actes religiosos i balls públics durant tres dies. S'esperava la presència de molta gent de les poblacions de les rodalies. Però *habiendo cundido la voz* que el comandant de Mataró tenia previst aprofitar la concentració humana per a *hechar mano a cualquier marinero que se encontrase para pasar al servicio de la Real Armada* [...] *en defecto de los que correspondiendoles no se han presentado* sol·licitaven al cap militar de Mataró *se digne mediar con el expresado Gefe de Marina para que suspenda toda providencia en los citados tres dias.*[219]

215. AGMAB. Fondo Cartagena, 738. 26.8.1824.

216. AGMAB. Fondo Cartagena, 738. 23.8.1824.

217. «Habiendo notado que algunos patrones de Masnou han tomado el mando de buques de la matricula de Premia se lo advierto a V.M. previniéndole no los despache por pretexto alguno caso que se presenten a solicitarlo. En iguales circunstancias se hallan los de Vilasar, pues que mientras no cumplan ambos Pueblos con el cupo de la gente que les esta pedida, no pueden salir á navegar, ni pescar, ningun buque ni individuo que pertenezca a los mismos pueblos...» AGMAB. Fondo Cartagena, 739. 30.7.1824.

218. «...vistas lo ineficaces que han sido cuantas medidas Vd. y el Comandante del Tercio han tomado para obligar a los Matriculados de Vilasar y Premia a que hagan el servicio cuando corresponde.» AGMAB. Fondo Cartagena, 740. 8.12.1826.

219. «...a fin de que esta poblacion religiosa pueda sin recelos festejar a su Santo Patron con las funciones acostumbradas [...] no puede por el contrario este Cuerpo Municipal hacerse responsable de las desagradables ocurrencias que pudieran sobrevenir a esta tranquila poblacion...» AGMAB. Fondo Cartagena, 785. 26.6.1827.

El comandant de marina de Mataró, en la resposta al cap militar mataroní, arribava a plantejar-se si les autoritats civils no donaven suport als fugitius i desertors.[220] Més endavant hom assajà encara una nova mesura coercitiva: eliminar de la Matrícula de Marina els fugitius i els absents.[221] Potser era ja una forma encoberta de reconèixer el fracàs d'exercir un control efectiu sobre tots els homes de mar.

El cert és que, si no per acció potser per omissió dels seus deures, les autoritats civils es feien ressò del rebuig social generalitzat a la Matrícula de Marina. La seva inviabilitat, doncs, vindria definida per la incapacitat de les forces repressives d'aplegar els homes de mar i pel progressiu refredament de les autoritats civils en l'execució de les seves responsabilitats en aquest tema. Es tractava d'una mort anunciada.

3.5. LA VISIÓ OFICIAL

L'any 1816 el comandant mataroní Manuel T'Sesteverns realitzava per als seus superiors un diagnòstic i feia un seguit de recomanacions per intentar preservar la Matrícula de Marina. Partia de l'evidència de l'aversió dels homes al servei[222] i, per fer front a aquesta contingència, proposava vincular l'ús exclusiu de les activitats de mar als matriculats.[223] Considerava que facilitar l'accés a la navegació i a la pesca dels *terrestres* implicava la destrucció de la matrícula, i veia una possible solució a la precarietat d'efectius humans en l'estímul del comerç: *debe atenderse al socorro del comercio que es el Alma de la Nacion.*[224]

Uns anys més tard, després de la inspecció general de matrícules feta l'any 1825, el director general de l'armada elevava al rei un informe sobre aquesta matèria amb afirmacions absolutament categòriques.[225] Segons aquest memori-

220. «...si no se dispensa por las justicias y Ayuntamientos una proteccion decidida a los matriculados renitentes a los preceptos del Soberano y desertores de las convocatorias, a lo menos no se distingue en aquellos el zelo que fuertemente inculcan las repetidas leyes...» AGMAB. Fondo Cartagena, 785. 26-6-1827.

221. «Relacion de los matriculados de Vilasa y Premia que hallandose en ignorado paradero fueron llamados por edicto, según previene la real orden de 28 de febrero de 1833 y no han verificado su presentacion en el plazo de cuatro meses que se les señaló en aquellos edictos; por cuyo motivo se les ha borrado de la matricula...» S'esborraren 13 homes de la llista d'hàbils de Vilassar de Mar, 3 de la d'inhàbils i 4 de la d'hàbils de Premià. AGMAB. Fondo Cartagena, 785. 25.9.1833.

222. «Muy amante el matriculado de sus prerogativas, no se presta ir a campaña, se sacrifica con gusto hasta el mas miserable si se le permite un substituto terrestre, de lo contrario al menor indicio de pedir gente para campaña abandonan su casa.» AGMAB. Fondo Cartagena, 737. 30.3.1816.

223. «Ningún insitativo es mayor que el no poder navegar ni pescar mas que el Matriculado para fomentar la Matricula.» AGMAB. Fondo Cartagena, 736, 30.3.1816.

224. Fondo Cartagena, 736. 30.3.1816.

225. «Que la matrícula se halla en general en total decadencia y sus individuos en la mendicidad. Que las razones que mas directamente contribuyen á la ruina de la gente de mar són las mismas que influyen en la progresiva decadencia de todos los ramos, que con mas ó menos directa dependencia del comercio se hallan obstruidos por la falta de este con los Puertos de las Americas, que era el que en el cambio proporcionaba la

al, la crisi del comerç transatlàntic, després de la independència de la major part dels territoris americans, havia arruïnat la majoria de les empreses marítimes més pròsperes i rendibles.

Extingida aquesta negociació semblaria que els matriculats podrien sobreviure de la *industria del mar* aplicada a les aigües metropolitanes. Però, segons l'esmentat informe, fins i tots aquests beneficis els eren arrabassats *porque les arrancan de las manos el producto de la pesca, el del trafico de los puertos, quedándoles solo por patrimonio los riesgos, la fatiga, el hambre y la desesperación.*[226] Aquesta interpretació obeïa a la constatació de la presència de mecanismes capitalistes en la gestió de les empreses marítimes. Així hom contraposava la situació anterior on els homes de mar eren els responsables de la gestió econòmica de les seves activitats i, per tant, dels seus beneficis[227] a una nova manera de fer en la qual els homes de mar haurien entrat en un procés de proletarització.[228]

És digne d'emfatitzar que les més altes autoritats de marina fossin capaces de copsar les relacions de causa i efecte que tenien per a la Matrícula de Marina els problemes del comerç colonial o la progressiva implantació de mètodes d'explotació capitalista, i que en canvi esdevinguessin cegues a l'impacte econòmic que tenia, per als nuclis familiars, l'absència en campanya dels homes en edat productiva.

El pauperisme que denunciava l'informe tenia múltiples causes, i l'existència de la mateixa Matrícula de Marina n'era una d'estructural. Així, l'any 1837 el mateix cap del departament de Cartagena en un escrit al comandant de Mataró reconeixia explícitament aquesta situació.[229] La lenta agonia de la Matrícula de Marina fins a la seva extinció absoluta ve també contrastada en els informes que

prosperidad [...] no es menos lastimoso se cerrase á los Españoles el comercio general con todos los países el propio costanero y aun se mirase con indiferencia el que piratas estacionados en nuestros mares persigan y saquen de los puertos de España los unicos buques que quedan como despojo de nuestro comercio [...] Que podridos o desguazados en los puertos los buques de nuestro comercio, no queda á los matriculados otra ocupacion que la que les reserva su prerrogativa de pescar y traficar en las costas y puertos.» AGMAB. 2031. 20.12.1828.

226. AGMAB. 2031. 20.12.1828.

227. «Que en otro tiempo las empresas mercantiles mejorando la suerte de los matriculados, se vieron no pocos que reuniendo capitales los aplicaban á la pesca ó dedicaban a nuevos negocios de comercio, que los enriquecían al paso que ocupaban brazos y formaban hombres en su profesión; pero todo desaparecio y dejando los matriculados de poseer capitales se ven reduciedos a la triste condición de no abandonar el remo y de ser esclavos de especuladores terrestres que les usurpan sus privilegios...» AGMAB. 2031. 20.12.1828.

228. «Tampoco es corto el numero de individuos que en la pesca de artes sencillas apareciendo como propietario de barca, bote ú aparejo, son victimas de condiciones secretas y onerosas con que los han adquirido ó sostienen sin sacar otro fruto que ver pasar por su mano los peces que ya son deuda de un especulador.» AGMAB. 2031. 20.12.1828.

229. «Desde el momento en que me encargué del mando de este Departamento que S.M. tubo a bien confiarme, tengo y participo con alto sentimiento mio de las penalidades que aflixen a sus individuos [...] causado por el atraso y olvido en que se les tiene por estar privados de la subsistencia con sus pobres familias, no han tenido otro objeto mis continuos desvelos que procurar su alivio...» AGMAB. Fondo Cartagena, 752. 2.9.1837.

generà la revista de l'any 1859, en què es denunciaren diversos factors causants de la degradació del sistema de matrícula. En primer lloc la permissivitat, tolerància o corrupció dels responsables de marina que permetien que homes aliens al cos es dediquessin a les activitats de mar ja fos en la pesca, navegació o a les drassanes.

Hi hagué una altra causa que posà en qüestió el marc teòric sobre el qual se sustentava el règim de la Matrícula de Marina. A partir de les lleis que regularen la creació de l'exèrcit de terra, la Llei Constitutiva de l'Exèrcit (1821) i l'Ordenança per la Lleva de l'exèrcit de 1837, s'establiren de bell nou els contingents d'homes que cada municipi havia de lliurar en funció de les quotes que se'ls assignava. Tal com es denuncià a la revista de marina que es passà l'any 1857, els ajuntaments incorporaven entre els qui havien de ser quintats els homes pertanyents a la jurisdicció de marina.[230]

Aquest cúmul de contradiccions propicià la fi de la Matrícula de Marina en el moment en què havia esdevingut un anacronisme obsolet per la mateixa evolució de l'estat liberal, que havia endegat uns mecanismes més eficients per compel·lir un nombre major d'homes al servei militar obligatori.

230. «Hay otro objeto sobre que debe llamarse la atención del Gobierno, general en todas las provincias y que contribuye a detener la matriculación. Tal es la injusticia con que los ayuntamientos dejan de admitir los alegatos de exención del servicio a las matriculados para las quintas. Deseosos los ayuntamientos que los cupos se cubran con el mayor numero de mozos de las matrículas hacen correr la suerte á todos por la Ley de Reemplazos.» AGMAB. Fondo Cartagena, 45. 20.5.1857.

IV. LES DONES DE MAR

«He parlat senzillament de les heroïnes del dia a dia, les protagonistes de la vida quotidiana, transmissores de sabers, especialistes en les relacions humanes.»

Vinyoles, T., 2010.

Durant anys les dones han estat "invisibles" en la recerca històrica per múltiples causes i raons. Tanmateix, en els darrers cinquanta anys, la historiografia (ANDERSON, B.; ZINSSER, J., 1992) i (DUBY, G.; PERROT, M., 2000), entre molts altres, ha propiciat una mirada sobre aquesta meitat del gènere humà que havia estat sistemàticament negligida en l'estudi de l'esdevenir històric.

L'absència de les dones en la història més tradicional podria ser deguda, entre altres raons, al fet que el gènere masculí precedeix el femení en les fonts documentals. Efectivament, una bona part de les actuacions de tot tipus que han deixat rastre en la documentació que es troba a l'abast dels historiadors han estat dutes a terme per persones pertanyents al gènere masculí. I, pel mateix motiu, la presència femenina, ben evident en molts àmbits de l'activitat econòmica i social, no ha deixat sempre empremta en documents escrits.

Per a les autoritats de marina les dones tenien una visibilitat molt limitada. Hi havia, però, aspectes econòmics que els visitadors més circumspectes no podien obviar: *En Malgrat las mugeres de los Matriculados mallean las redes para la pesca de ellos.*[1] I, en un altre punt: *En todos los Puertos las mugeres se ocupan en hacer encaxes; y en Canet es tan grande esta manufactura que cada dia consumen mil libras en el pago de las oficialas.*[2] Si aquests aspectes van cridar l'atenció dels responsables de les revistes probablement va ser per l'excepcionalitat que implicaven respecte a altres indrets de la costa peninsular. Per contra, cap de les tasques classificades com a femenines mereixia ser anotada en cap document vinculat a l'administració de marina.

Tanmateix, es donà la circumstància que les dones de mar, en tant que eren mares, esposes o filles, però també les amistançades, dels homes matriculats,

1. AGMAB. Llig. 1873. 8.6.1786.
2. AGMAB. Llig. 1873. 8.6.1786.

estaven subjectes a la jurisdicció de marina. I, per tant, les autoritats de marina hagueren de gestionar situacions diverses en què les protagonistes eren les dones. Per aquesta escletxa ha estat possible una aproximació a algunes de les circumstàncies i conflictes en què es trobaren immerses les dones dependents de mariners, pescadors, calafats i mestres d'aixa.

Les situacions podien ser tan diverses com complexa era la realitat que les envoltava. Per abordar aquesta diversitat s'ha optat per estudiar en primer lloc la problemàtica femenina genèrica que la documentació presenta. En un segon moment s'abordarà la problemàtica en la qual les dones eren interlocutores directes de l'administració de marina.

El repte de ser dona

Hi ha documentats dos casos protagonitzats per menors. L'any 1827, l'Hospital General de la Santa Creu de Barcelona s'adreçà a les autoritats mataronines i els comunicà que dos anys abans havia lliurat una nena *exposita,* de nou anys, per tal que l'afillés el matrimoni format pel pilot Josep Carreras i Francesca Marxuach. Els administradors de l'esmentat hospital tingueren coneixement que *la niña era muy mal cuidada y peor tratada de manera que la hechaban á perder á golpes.*[3] La documentació apuntava com a causa dels maltractaments el fet que Marxuach *habia perdido un tanto el juicio.* Les autoritats comprovaren la veracitat dels fets denunciats i, en ésser un tema que afectava persones matriculades, se n'informà el comandant militar de marina, que determinà que la família retornés la menor al centre del qual procedia.

L'any 1838 l'ajudant militar d'Arenys de Mar comunicava als seus superiors a Mataró que se li havia presentat la filla d'un matriculat, d'uns dotze anys, i li havia exposat que la seva mare estava molt malalta en un hospital i, com que *no tenia el menor amparo*, sol·licitava que l'acollís el seu pare, Josep Antoni Saura, fins a la curació de la seva esposa. L'ajudant d'Arenys s'entrevistà amb el pare i li demanà *que le recojiese y mantubiese como hera su obligacion.* La resposta fou una negativa absoluta.[4] La resolució que es donà al problema des de Mataró encaminava directament la noia a la marginalitat.[5]

Si en aquest darrer cas hi pot planar el dubte sobre l'existència, o no, d'una motivació última de tipus sexual, en altres testimonis la sexualitat de les dones

3. AGMAB. Fondo Cartagena, 796. 14.1.1827. Mentre no s'indiqui el contrari les cites referides a aquest cas tenen la mateixa referència.

4. AGMAB. Fondo Cartagena, 796. 5.12.1838. Mentre no s'indiqui el contrari les cites referides a aquest cas tenen la mateixa referència.

5. «Mataró, 10 Diciembre 1838. Supuesto que está V. en antecedentes por declaraciones dadas á V. y a mí, me parece mas prudente que esa muchacha pida limosna que el que se reuna y la acabe de amaestrar su padre, en la persividad que, segun la niña declaró, le obligaba ejecutar.» AGMAB. Fondo Cartagena, 796. 5.12.1838.

–viscuda fora de les normes canòniques– apareix com un element a controlar per part de les autoritats de marina.

L'any 1827, una institució de molt recent creació, la *Subdelegacion Especial de Policia de Mataró*, s'adreçava al comandant de marina local per informar-lo sobre *el escandalo que esta dando con José Bruguera, Magdalena Casamitjana consorte de Buenaventura Buñol*.[6] Buñol era matriculat. El policia mataroní sol·licità informes reservats al rector de Mataró i al del Masnou, on residia Magdalena, i es comprovà que aquesta havia iniciat els tràmits de divorci. El responsable de la província marítima restava obligat a intervenir en defensa de l'ofès Buñol.

El mateix any, i també gràcies a l'entusiasme delator de l'esmentada subdelegació de policia, es feia saber al cap de marina local que el segon comandant de la província, Diego Venegas, havia tingut a casa seva Dolores Paez durant dotze anys *asistiendole*. Tot i que això s'havia fet amb el consentiment del marit de Paez, ara aquest reclamava el retorn de la seva esposa a Sevilla. Tanmateix, la seva esposa no tenia cap interès a fer-ho. Això obligà la policia a aplicar-s'hi a fons.[7] Però les pressions no recaigueren només en Paez, sinó que Venegas –el segon comandant– hagué de deixar per escrit la seva voluntat inequívoca de fer retornar amb el seu marit la dona amb qui havia conviscut durant més d'una dècada. Per forçar el retorn abandonà fins i tot el propi domicili, mentre la dona hi residís, amb una argumentació que sembla del tot forçada per les circumstàncies.[8]

En altres casos les denúncies per situacions irregulars relacionades amb les dones venien de membres del clergat. L'any 1834 el prevere de Calella Joaquim Bohigues denuncià a les autoritats de marina el matriculat Pere Mensa pel fet

6. AGMAB. Fondo Cartagena, 785. 19.2.1827. Mentre no s'indiqui el contrari les cites referides a aquest cas tenen la mateixa referència.

7. «...contemporizarla en el modo mas apropiado para evitar el menor escandalo [...] y no pudiendo vencer la obstinacion de aquella à las fuertes reflexiones que se le hacían fue preciso valerse de mi autoridad para lograr el objeto...» AGMAB. Fondo Cartagena, 785. 26.2.1827. Mentre no s'indiqui el contrari les cites referides a aquest cas tenen la mateixa referència.

8. «...mediante la carta que igualmente se adjunta, remitida desde Sevilla por el Nicolás, [marit de la dona] solicitando reunirse con su muger, lo que es tan justo como arreglado á las leyes sabias que nos gobiernan, he procurado vencer la repugnancia que hay para ello en dicha Dolores valiendome de todas las reflexiones que he considerado convenientes y oportunas, pero al cabo he perdido la esperanza de conseguirlo extrajudicialmente, debiendo agregar a esto que no siendome conveniente por otras causas y razones que me asisten el permitir que de ningún modo continue por mas tiempo en mi asistencia ni ahun en esta ciudad, y respecto tambien a que el estado decadente de mi salud, por la grave enfermedad que padezco años hace, sufriria hasta el ultimo extremo y no evitase entrar en altercados y disgustos como son los que se originan de esta naturaleza, he resuelto en la mañana de este dia ausentarme de la casa de mi morada, enteramente decidido de no bolver hasta que se ponga en camino dicha muger para incorporarse con su marido [...] y en tal concepto me dirijo a V. pidiendole que se sirva dar el conocimiento debido al Sr. Subdelegado de Policia de esta ciudad [...] pueda desde luego providenciar y compelerla a que se verifique pase inmediatamente a la ciudad de Sevilla á reunirse con su marido [...] desalojando por consiguiente de la casa de mi habitacion en inteligencia de que por mi parte estoy prompto á pagar lo necesario para la manutencion y traslacion por mar a aquella ciudad...» AGMAB. Fondo Cartagena, 785. 23.2.1827.

de conviure –sense estar casat– amb una noia nascuda a la parròquia corunyesa de San Martiño de Orto *que se fugó de su casa con el manifestado individuo Mensa.*[9] L'escàndol estava servit.

La solució més òbvia era el matrimoni, però mancava el consentiment matern, i mentre no es celebrés calia prendre decisions. El responsable de marina d'Arenys de Mar s'adreçà al rector de San Martiño de Orto i li exposà la situació. El capellà de Calella era més expeditiu: *el reberendo cura parroco no tan solo apuesta la separacion sino que se expulsase la joben* [...] *de la villa de Calella.* L'oficial de marina no compartia aquesta opinió: *mi conciencia no me permite atender a la ultima solicitud calculando las fatales consecuencias que indubitablemente debia tener el abandono de una infeliz muchacha* [...] *en un pais tan distante del suyo.* En lloc d'això optà per cridar Mensa *reprendiendo agriamente sus faltas* i li recomanà *deposite la joben en casa de una familia de honradez* mentre es resolguessin els tràmits necessaris per a la celebració del matrimoni. Unes setmanes després, el zelós capellà de Calella s'adreçava a l'ajudant de marina i li comunicava que la noia ja havia estat allotjada *en casa de un Marido y Muger.* Tanmateix, no cedia ni un punt en la seva rigidesa i intolerància, i manifestava el seu poder amb una seriosa amenaça.[10] L'actitud ultramuntana del clergue calellenc contrasta amb les opinions de l'ajudant de marina de Calella, Agustí Vilaró. El seu punt de vista sobre aquest problema i, per extensió, sobre l'actitud del seu rector, constitueixen un testimoni fefaent de com el pensament únic que havia format l'Església en temes de moral s'estava clivellant i obrint a noves visions de la realitat.[11]

El fet que una dona vídua, a Cambrils, restés embarassada d'un mariner casat i amb fills, de Llavaneres, era també un tema per resoldre entre les autoritats de les dues províncies marítimes. L'ajudant de marina de Cambrils ordenà al mariner Francesc Cabot de Llavaneres que es presentés al responsable de la seva província atès que *ha hecho ver á una viuda ser soltero y que trata de casarse con ella, la que arrastrada de esta promesa ha tenido la devilidad de entregarse a él.*[12] Si s'aconseguia que el mariner no s'acostés més a Cambrils s'esperava

9. AGMAB. Fondo Cartagena, 729. 3.9.1834. Mentre no s'indiqui el contrari les cites referides a aquest cas tenen la mateixa referència.

10. «Con esto me suplican les permita vivir asi, hasta que se realize su Matrimonio. No doy mi resolución hasta saber si ha dado V. parte al Sr. Comandante de Marina de Arens [...] estaré a la vigilancia de su comportamiento, que si nos enganyan presto les echariamos fuera de la poblacion.» AGMAB. Fondo Cartagena, 729. 22.9.1834.

11. «Este Sr. Cura Párroco conozco que quiere entender en todos los asuntos de conciencia que pasan en todas las casas de esta villa y sus amenazas son segun me han dicho el querer dar parte al obispo de Gerona cuando se ofrece algun asunto no arreglado à la Iglesia como ellos dicen, así como el pasar un año o mas sin confesar, etc. etc. que viene a incomodarme muy amenudo por esto, pero con todo yo que tambien soy despreocupado y mucho en estas cosas me rio, pero veo que al mismo tiempo me compromete porque dando el parte a su autoridad puede oficiar con la nuestra y entonces poderme resultar algunos cargos.» AGMAB. Fondo Cartagena, 729. 23.11.1834.

12. «...causando esto la mayor critica y murmuracion en la villa. Este motivo y las quexas del Cura

que amb *las providencias que toma la justicia ordinaria con la viuda se logrará la tranquilidad y servirha de Escarmiento a los demás.*[13]

La violència contra les dones ha estat ja analitzada en l'apartat de la Justícia de Marina. Tanmateix alguns casos no arribaren a formalitzar-se per la via judicial. Fou aquest el cas de la vídua Teresa Cardona, de Premià de Mar. Segons la denúncia que presentà, fou agredida físicament per Pere Roig, de la mateixa població.[14] El responsable de marina de Mataró ordenà al subdelegat de Vilassar de Mar que administrés justícia.

En un altre cas la figura del rector de poble apareix també actuant com a interlocutor oficiós de les autoritats de marina, aquesta vegada per denunciar les agressions que patia la dona d'un matriculat per part del seu marit. Ara es combinaven els maltractaments i la manca d'ajut econòmic, fins al punt que el capellà veia viable el divorci i era l'esposa la que considerava que la intervenció de les autoritats de marina podria afavorir la seva situació.[15]

La viudetat col·locava aquestes dones en una situació d'especial fragilitat dins el col·lectiu de matriculats. Era fàcil que les vídues acabessin com a amistançades, i d'ací a la marginalitat hi havia només un pas. En un document molt crític contra el sergent retirat Mariano Aparici, que en aquell moment exercia un càrrec subordinat a la Comandància de Marina de Mataró, s'indicava que se l'havia *separado de Valencia a causa de la mala vida daba a su mujer y dos hijas casaderas, las que tiene abandonadas.*[16] Una vegada establert a Mataró vivia *amancebado* a la casa d'una vídua d'un sergent de guàrdies suïssos *cuya casa es el asilo de los taules y Asesinos que suelen escaparse huyendo de la persecusion de la Justicia.*[17]

Sense arribar a aquests extrems, hi havia vídues que tenien dificultats per

Parroco me han movido á hacerlo pesente a V. para qaue tenga la bondad de privar á dicho marinero el que se presente en esta...» AGMAB. Fondo Cartagena, 785. 23.7.1827.

13. AGMAB. Fondo Cartagena, 785. 23.7.1827.

14. «...con la mas devida veneracion a V.S. ase presente que Pedro Roig de la misma Matricula á maltratado de palabras ofencibas a la suplicante y emas de ese mal trato le doy tres bofetones con el mas desecato que V.S. pueda pensar. Como ya tiene testigos la suplicante y para à bitar semblantes echsesos Suplica a V.S. da las mas serias probidencias que bien la parese para setesfacion y onor de la suplicante que es. [...] Por no saber de escribir Theresa Cardona por ella Jayme Roger.» AGMAB. Fondo Cartagena, 733. 18.7.1794.

15. «Jose Comas Matriculado de Mongat trata muy malamente y con escandalo del vecindario á su consorte llamada Rita de suerte que no ha muchos dias agarro por el cuello á dicha su consorte y la amenazó matarla. El citado Jose en la actualidad nada subministra á su muger y familia para el sustento y Rita se mantiene con su industria, dando de comer á algunos individuos pagando estos el gasto. El mismo Jose ha dado muchos motivos para que a su consorte se pueda conceder divorcio, pero antes de intentar la separacion, Rita dezea valerse de todos medios. Por lo que el Cura y Bayle que subscriben suplican á V.S se digne llamar á Jose Comas, mandandole trate á su muger como corresponde, haciendole entender al propio tiempo que V.S. tendra cuidado en averiguar los procedimientos del mismo, y que si no se porta como debe, le aplicará providencias de rigor, que le seran desagradables, será tratado con arreglo á la ley y que este aviso sirve por ultima vez...» AGMAB. Fondo Cartagena, 722. 24.6.1838.

16. AGMAB. Fondo Cartagena, 785. 23.7.1827.

17. AGMAB. Fondo Cartagena, 785. 23.7.1827.

usufructuar el llegat dels seus esposos. Teresa Sisa i Blanquet, vídua del patró Flor Sisa de Premià de Mar, s'adreçà l'any 1816 al monarca per exposar que, des de la mort del seu marit, el llagut que comandava estava *barado sobre palos malvaratandose por la imperie del tiempo* i que, per aquesta raó, es trobava *reducida a un estado tan misero que solo con muchos afanes puede mantener su numerosa familia.*[18] Per subvenir a aquestes necessitats, proposava poder cedir l'embarcació al seu gendre per tal que la patronegés i amb aquests ingressos mantenir la família. Existia, però, la dificultat que per accedir al títol de patró calia haver acomplert tres campanyes a l'armada, cosa que no es complia en aquest cas i que era el motiu de la petició al rei.

L'any 1838 Isabel Gallart, vídua del pescador santpolenc Llorenç Sauleda, sol·licità a l'ajudant de marina d'Arenys de Mar l'embargament de la xàvega de pesca que havia estat del seu marit i que, fins aleshores, servia per pescar al seu fill Ferriol Sauleda. Des de Mataró s'informà l'esmentat ajudant de marina del dret que tenia Gallart a fer efectiu l'embargament i que, una vegada realitzat, els estris fossin lliurats a la mare *sin perjuicio de que el hijo del difunto Sauleda pueda acudir donde compete si se creyese con algún derecho en el particular.*[19] Ferriol tingué, en dates posteriors a aquest fet, una actitud molt discutible amb altres companys d'ofici que, probablement, degué estar relacionada amb l'esmentat l'embargament.[20]

La situació de les dones vídues solia ser ja, *per se*, més que precària. Tanmateix, en alguns moments sembla que l'adversitat s'acarnissava especialment sobre els més febles. Però fins i tot en aquestes circumstàncies de feblesa eren possibles uns gestos de rebel·lia –potser agosarats i imprudents– davant de situacions profundament injustes.

La vídua de matriculat Francesca Ros, àlies *Poneta del Agua*, d'Arenys de Mar, es veié obligada, l'any 1811, a allotjar a casa seva un oficial de marina, la seva família i, a més, l'*oficina*. L'actitud de les dones Ros, mare i filla, no fou acollidora sinó tot el contrari i originà una primera queixa per part de l'oficial allotjat Miguel de Pou, *Coronel Comandante de los Artilleros de Mar*. L'ajudant de marina d'Arenys, Josep Baralt, intentà suavitzar la situació amb una actitud contemporitzadora.[21] La rèplica de Pou és digna de ser reproduïda com a testimoni de la manera de ser, de pensar i del capteniment de determinats grups soci-

18. AGMAB. Fondo Cartagena, 736. 8.1.1816.
19. AGMAB. Fondo Cartagena, 796. 11.5.1838.
20. «En la mañana de oy se me ha presentado el individuo Jayme Mañá que govierna una de las javegas de Canet manifestándome que el patrón de la Javega Ferriol Sauleda en el momento de estar pescando el Primero principio a armar ruido y algaravia con el objeto de que el pescado que tenia el Primero cojido se le espantase, como efectivamente consiguió.» AGMAB. Fondo Cartagena, 796. 28.6.1838.
21. «La viuda Ros es una muger atolondrada, y no dudo que por mas que se le castigue deje V.M. de estar incomodo con el genio que ella tiene; y para poder estar V.M. y su familia con tranquilidad le digo como amigo que fuera bueno se procurase otro alojamiento esto se li digo en confianza de amigo.» AGMAB. Fondo Cartagena, 449. 12.11.1811.

als a l'Antic Règim que encara en aquests anys del segle XIX eren capaços de fer un discurs articulat en conceptes com l'*onor* i la *alteracion de sangres*.[22] Els dies següents Ros presentà les seves reclamacions a l'*alcalde mayor,* defugint així la jurisdicció de marina. Miquel de Pou en féu un nou retret a Josep Baralt, *pues mi onor está desairado y mi familia sigue sin dejar de ser ultrajada por la falta de no haverme administrado justicia*, i el comminà a presentar-se el dia següent davant la instància superior de marina.[23] Baralt no només no s'intimidà per la prepotència de Pou sinó que, en un document posterior i amb to desafiador, li féu saber que fins aleshores havia apaivagat les queixes que la mare i filla Ros li havien fet arribar sobre la conducta del *Comandante de Artilleros*, cosa que deixaria de fer si la disputa arribava al Tribunal de Marina.[24]

El suport que Francesca i *Francisqueta* Ros trobaren en Josep Baralt probablement les salvà de la màxima pena que s'ha pogut documentar en les dones de mar: l'empresonament. L'any 1827 el subdelegat de policia de Mataró informava el comandant de marina de la ciutat que havia detingut Dolors Sala, Joaquima Tomareu, Dolors Monràs i Madrona Daví *por haberse insolentado, blasfemado y desovedecido mi autoridad*.[25] L'autoritat de marina les amonestà: *corregidas y apercibidas de que á la menor desobediencia de los mandatos de policia serán castigadas exemplarmente*.[26]

Rosa Alsina, àlies *Rumba*, de Vilassar de Mar, fou condemnada al pagament

22. «Prudente es el hombre hasta el ultimo limite, quiero decir, que entre los anteriores dias que se ha ultrajado a mi Esposa y familia por parte de Francisca Ros (alias) Poneta del Agua, cuya probocacion es motivada de ser instada por su hija Francisqueta y como ayer se propaso la Madre con palabras Mordazas y picantes designando la reputacion y onor que tanto aprecia mi compañera esto, el no darnos sabanas para la cama mia y familia; Manteles y Serbilletas hasta llegar al extremo de escondernos los utiles sumamente necesarios para guisar, platos y demas menudencias al efecto de acarrear continua discordia obligandonos con la misma a tomar otro Alojamiento lo que no es esta ni será la mia Voluntad pues hay sobrada casa para Madre he Hija y para tener mi Alojamiento con la Familia y Oficina que devo tener con arreglo a mi graduacion y empleo, e insiguiendo la Ordenanza y voluntad Soberana, que por lo mismo es este Alojamiento firme y destinado y en el se me ha de tratar como corresponde á oficial de mi naturaleza, a fin de evitar un mayor daño en los actos de tales innuminiosas propelaciones de que espero de su buena y seria providencia el seguro remedio. Y quando no hallase ni justicia por ciertas de ser paysana de su jurisdiccion, amigo, no seré yo el responsable de qualquier resultancia de alteracion de sangres pues somos onrados y como a tales se nos a de dar el trato que nos corresponde. Dios guarde a V.M. mucho años. Arenys del Mar y Noviembre 18 de 1811...» AGMAB. Fondo Cartagena, 449. 18.11.1811.

23. «Bien extraño es, que en buenos términos haya negado la justicia de su Tribunal a un Militar de la clase de V.M. y en tanto es así, como que, permitido tiene a la contraria parte de que huyendo de su jurisdiccion, me reconviniese ante el Alcalde Mayor...» AGMAB. Fondo Cartagena, 449. 21.11.1811.

24. «Muy estraño es para mí el que un oficial como dize ser V.M. se produsca en los terminos que veo en su oficio de ayer. Si he negado el hazer justicia como en él me dize, quejese si quiere à mi Gefe que sabrá hacer lo que sea de justicia. Quando V.M. se me quejó con su anterior oficio, creo haver hecho mas de lo que devía, pues no atendía los descargos que dava contra V.M. la dueña de la casa, y una vez que esta tiene que quexarse deve hacerlo a el Gefe de V.M. y no devo yo privarselo con lo que contesto al citado oficio.» AGMAB. Fondo Cartagena, 449. 22.11.1811.

25. «...y como dichas mugeres han manifestado depender de la matricula de marina de esta ciudad; lo que participo a V. para su debido conocimiento.» AGMAB. Fondo Cartagena, 785. 28.10.1827.

26. AGMAB. Fondo Cartagena, 785. 29.10.1827.

de 15 ducats per desobediència. En no fer efectiva la sanció se la condemnà a estar arrestada a Mataró *con obligacion de presentarse mañana y tarde al tribunal todos los días y con manifestacion de la casa donde se hospede.*[27]

Més dramàtica fou la situació de Joaquima Catà i Martí de Canet. L'any 1838 es trobava a la presó de Mataró i reclamava de les autoritats de marina el pagament d'una pesseta anual que el seu marit havia promès satisfer-li *despues de reiteradas instancias.* Segons la condemnada el seu marit havia empenyorat la seva roba per la quantitat d'onze o dotze pessetes. Per aquesta circumstància sol·licitava al comandant de marina que obligués el seu marit a desempenyorar alguna peça de vestuari *respecto serle absolutamente indispensable para cubrirse y aguantar lo riguroso del procsimo invierno.* Les autoritats de marina foren sensibles a la petició.[28]

Les dones i l'administració naval

Tot i que, per raons òbvies, les dones no eren les interlocutores habituals de l'administració de marina, en múltiples casos –i per causa de la seva realitat com a esposes o com a mares– els calgué adreçar-se a les autoritats corresponents, ja fos de manera individual o bé en forma col·lectiva, per defensar els seus interessos davant els seus respectius marits.

Hi havia dones que, sense ser vídues, temporalment podien experimentar alguns dels aspectes negatius que podia tenir aquesta condició. Amàlia Bertran, del Masnou, exposà en un escrit al comandant de Mataró que el seu marit, Mateu Millet, abans del seu darrer viatge a Amèrica *unicamente me dejó para subsistir cuando salió diez cuartos, diciendome que volveria al indicado pueblo al dia siguiente y se marchó sin verificarlo. Mas de veinte meses estuvo ausente sin remitirme dinero alguno ni dirigirme una sola carta.*[29] Per tal de subsistir, Amàlia Bertran es veié obligada a manllevar diners hipotecant els mobles del domicili familiar. En el moment de redactar l'escrit, segons l'esposa, Millet es trobava *pasando los dias en Barcelona y las noches en el citado pueblo del Masnou.* Ja havia aconseguit una llicència per a un nou viatge a Amèrica *y como temo con el mayor fundamento que lo practicará dejandome tambien enteramente abandonada o sin medios para subsistir a pesar que como marido esta obligado a alimentarme rendidamente.*

L'esposa de Millet tancava la seva petició reclamant de les autoritats que li retinguessin la llicència de viatge mentre no formalitzés una escriptura pública,

27. AGMAB. Fondo Cartagena, 723. 14.5.1832.

28. «No pudiendo desentenderme de los clamores de dicha infeliz y deseoso por otra parte de evitar á su marido, en cuanto sea posible, los perjuicios se le seguiran precisandole a presentarse en esta a fin de acordar la conveniente sobre los referidos pedidos...» AGMAB. Fondo Cartagena, 449. 1.1.1838.

29. AGMAB. Fondo Cartagena, 795. 11.11.1857. Mentre no s'indiqui el contrari les cites referides a aquest cas tenen la mateixa referència.

en presència de testimonis, que li consignés la quantitat diària de 10 rals per tot el període de la seva absència. La demanda fou passada al fiscal de marina, que aconsellà embargar la llicència de Millet per tal que l'esposa pogués formular en judici les reclamacions que considerés adients. El comandant de la província ordenà al subdelegat del Masnou que retirés l'esmentada llicència i que Millet es presentés davant seu.[30]

Tanmateix, la Justícia de Marina no sempre tenia la mateixa sensibilitat davant les dones de mar. L'any 1858 Maria Mauri, de Lloret, exposava a les autoritats de marina la seva situació. El seu marit, Eudald Basas, havia estat incorporat al servei naval l'any 1853, i ella s'havia quedat amb dos fills menors. El temps de campanya es perllongà durant quatre anys. En tot aquest període la dona hagué de sobreviure amb 3.598 rals que el marit li facilità. Amb aquesta quantitat havia de mantenir quatre persones i pagar el lloguer de la casa.[31] Una vegada llicenciat Eudald del servei, es negà a tornar amb la seva família, a satisfer els deutes que l'esposa havia contret i, en definitiva, a tenir-hi qualsevol relació personal i econòmica.[32] Davant aquesta situació, Maria Mauri sol·licità de les autoritats competents que no es lliurés al seu marit la preceptiva llicència per sortir a navegar mentre no es fes càrrec del manteniment de la família. L'assessor de marina de la província, Gaspar Borràs, considerà que el plantejament legal de Mauri no era el correcte. Dictaminà que calia plantejar una demanda per aliments al jutjat de marina i, a més, hi afegí que a la petició *de la predicha muger no cabe darsele curso alguno por no estar estendida en el papel sellado correspondiente*.[33] En la problemàtica concreta dels divorcis, els tribunals de marina havien de tenir molt clares les seves competències respecte de les dels tribunals eclesiàstics.[34]

De vegades l'absència del marit no obeïa a causes tan flagrants com les esmentades. Senzillament, hi havia homes que desapareixien per sempre més estant en campanya. Feliciana Rosés, de Mataró, denunciava que el seu marit, Miquel Rosés, havia entrat en campanya com a voluntari l'any 1805, al navili *Real Luisa*. Havia tingut notícies seves per darrera vegada l'any 1809. I, des d'aleshores fins a l'any 1815, no tenia cap dada sobre la seva existència. En

30. AGMAB. Fondo Cartagena, 795. 12.12.1857.

31. «...cosa poco menos que imposible con tan reducido caudal; y por lo tanto, que al recurrente á pesar de un trabajo improvo, ha tendio que sufrir las mayores privaciones, y contraer deudas, pues el jornal de una mujer es muy corto, para que con el pudiera suplir á los pocos recursos con que la habia dejado su esposo...» AGMAB. Fondo Cartagena, 795. 10.7.1858. Mentre no s'indiqui el contrari les cites referides a aquest cas tenen la mateixa referència.

32. «...la recurrente ha hecho todas las observaciones y practicado todos los medios que su celo de Madre y cariño de esposa le han sugerido sin que haya podido ablandar el coracón de este hombre empedernido, para que volviese al buen camino; pero todo há sido inutil.» AGMAB. Fondo Cartagena, 795. 10.7.1858.

33. AGMAB. Fondo Cartagena, 795. 15.7.1858.

34. «Quedo enterado de la orden que V. me traslada en 14 acerca de haver declarado S.M. que los jueces eclesiásticos solo deben entender en las causas de diborcio sin mesclarse en las temporales sobre alimentos, litis expensas o restitucion de dotes.» AGMAB. Fondo Cartagena, 730. 23.4.1804.

vista d'aquestes circumstàncies, aquest darrer any sol·licità que se li certifiqués la mort del seu espòs.[35]

Les morts en combat tenien reconegut un estipendi que, generalment, s'assignava a les vídues.[36] Hi ha el cas concret del naufragi del llagut del patró Francesc Masó quan portava 43 homes de la província de Mataró a campanya. Una reial ordre assignà a *las Madres y Mugeres* dels homes desapareguts 200 rals de billó *por una vez*.[37]

Malgrat aquestes situacions puntuals, els pagaments a les famílies dels salaris que corresponien als homes que estaven embarcats a l'armada eren motiu de serioses preocupacions. Com ja ha estat exposat, els pagaments es podien diferir anys i això deixava moltes famílies –amb les dones al capdavant– en una situació molt precària. No és pas estrany que fossin les mateixes dones les que prenguessin la iniciativa per reclamar les assignacions que tant necessitaven.

L'any 1805 el comandant de Mataró, José de Olózaga, s'adreçava als seus superiors exposant la seva preocupació per aquest tema. Olózaga constatava en el seu escrit diversos aspectes d'aquesta problemàtica: *continuos y quasi diarios clamores y solicitudes con que se me presentan las mugeres* que arribaven fins al punt de proferir *algunas espresiones (que me beo en la dura presicion de dicimular) de desconfianza en las ofertas* [...] *se les hizieron*. Aquesta tensió acumulada es transmetia a tota la marineria i a les seves famílies, de tal manera que *influyen en gran manera á exasperar los animos de toda la Matrícula*.

D'altra banda, l'autor d'aquestes reflexions era alhora ben conscient de la precarietat en què restaven les famílies dels homes embarcats que no rebien les assignacions dels salaris promesos.[38] La insistència de les dones davant totes les instàncies possibles féu que es dictés una reial ordre que prohibia a les dones dels matriculats desplaçar-se a la cort per lliurar les seves peticions.[39]

L'any 1806 –després d'haver-se ordenat un pagament– el comandant de Mataró escrivia als seus superiors: *quedando satisfechas estas pobres familias que*

35. AGMAB. Fondo Cartagena, 736. 24.5.1815.

36. «Quedo enterado de la real gracia que S.M. se ha dignado hacer en 4 del corriente a Josefa Ortal vecina de esta ciudad y viuda del artillero de mar Pablo Ortal concediéndole tres reales de vellón diarios por vía de limosna en consideración a haver fallecido aquel en el javeque Gamo en el acto de combate que sostubo dicho buque con otro inglés.» A.G.A.A.B. Fondo Cartagena, 730. 23.6.1803.

37. El ministre de marina de Mataró contestà l'ordre indicant: «...cuya soberana resolucion he mandado fixar en la Puerta de la casa del Gremio de esta Capital, trasladandola igualmente al Subdelegado Militar de Lloret y al Comandante Militar de Barcelona para noticia de las interesadas.» AGMAB. Fondo Cartagena, 726. 6.4.1801.

38. «...la berdadera necesidad que tienen de su cobro [...] procurar el consuelo de estas infelizes, berdaderamente dignas de, que en lo posible se les atienda, evitando por este medio los graves perjuicios que á sus miserias les son consiguientes...» AGMAB. Fondo Cartagena, 730. 2.12.1805.

39. «...quedo enterado de la expresa prohibicion de pasar a Madrid y sitios reales con solicitudes las mugeres e hijas de la citada armada de todas clases; lo que haré notorio en la extención de esta provincia para su mas exacto cumplimiento.» A.G.A.A.B. Fondo Cartagena, 730, 23.6.1803

tanto habian clamado por el pago de sus haberes.[40] Aquest mateix pagament, que fou autoritzat pel capità general del departament de Cartagena, reconeixia en el preàmbul la pressió realitzada per les dones dels matriculats.[41] L'import autoritzat fou de 86.331 rals i 18 maravedisos per pagar les assignacions dels homes de la província marítima de Mataró, en campanya durant el període comprès entre abril i desembre de 1805.

Tanmateix, es produí una situació paradoxal que preocupà les autoritats de marina: *no haviendo comparecido hasta ahora varias asignatarias.*[42] La situació era tan sorprenent que fins i tot restaren 32.000 rals, dels quals el funcionari responsable deia: *no hallo à quien satisfacerlos.*[43] ¿Com era possible que les dones i les famílies, després d'insistir i requerir el pagament de les assignacions endarrerides, no anessin a cercar el que els corresponia i restés un import tan important sense reclamar?

Per sortir de la perplexitat que aquesta situació generava als oficials de marina, iniciaren una investigació que revelà el misteri. Només del districte de Vilassar de Mar deixaren de presentar-se a cobrar 69 dones. L'autor de l'informe continuava: *Por voz publica consta tiempos hace, la desercion de todos los Matriculados de Tiana que V.S. remitio á campaña, de muchos del Masnou y Alella, de varios de Premia y de algunos de los pocos que fueron de Villasar.*[44] Així, moltes de les esposes, filles i mares no es presentaren a cobrar les assignacions perquè eren ben coneixedores de les desercions dels homes de la seva família. Més coneixedores que no pas les autoritats de marina que, en aquest moment, començaven a sospitar-ho.[45]

Hi ha testimonis d'actuacions conjuntes de diverses dones. L'any 1799 Madrona Alsina, Teresa Alsina, Teresa Maristany, Eulàlia Alsina, Rosa Bosch i Caietana Alsina, totes elles esposes o mares de matriculats del Masnou, s'adreçaven *a los reales pies de vuestra magestad* per referir les peripècies dels seus homes o fills.[46] El juny de 1798 els sis homes del Masnou es trobaven navegant a les costes del Regne de València quan foren abordats per un falutx dels *Ministros de Rentas Reales* depenents de la Secretaria d'Hisenda i encarregats de prevenir el contraban. De resultes de l'incident un dels masnovins morí i la resta foren empresonats a Peníscola, atès que a l'embarcació foren trobats gèneres en

40. AGMAB. Fondo Cartagena, 732. 29.5.1806.

41. «Enterada la Junta de este Departamento de la Instancia de las mugeres de los matriculados de Mataró, en que reclaman el goze de Asignaciones de un año o mas que hace las establecieron sus maridos [...] Y lo traslado a V.S. para satisfaccion de las Interesadas, que en derechura me dirijieron la citada instancia...»

42. AGMAB. Fondo Cartagena, 732. 29.5.1806.

43. AGMAB. Fondo Cartagena, 732. 22.5.1806.

44. AGMAB. Fondo Cartagena, 732.23.5.1806.

45. «...visible novedad que agregada al natural temor de presentarse que han manifestado sus Mugeres acredita à mi entender ser aquellos desertores...» AGMAB. Fondo Cartagena, 732.23.5.1806.

46. AGMAB. Llig. 1977. 5.7.1799. Mentre no s'indiqui el contrari les cites referides a aquest cas tenen la mateixa referència.

situació d'il·legalitat. Després de nou mesos de captiveri s'evadiren *a la vista de la inaccion en el conocimiento de la causa y que parecia perpetuar su reclusion.* Els homes del Masnou eren, per tant, doblement culpables: per haver infligit les disposicions sobre la introducció de mercaderies i per haver-se fet escàpols de les presons reials. És per això que les seves mares i esposes elevaren un memorial cercant el perdó reial.

Les peticionàries cercaren un interessant argument –cal retenir la cronologia i els esdeveniments que s'estaven produint a França– per justificar l'actitud dels fugitius: *Es natural al hombre oprimido, y violentado, proporcionar su libertad y alivio.* S'hi afegiren raons justificadores menys enlairades: *el dolor inexplicable que les causaba la falta de subsistencia y alimentos de sus Padres y mugeres.* Com a conclusió es demanava al monarca l'indult per als pròfugs.[47]

Des de la cort es sol·licità un informe del responsable de la província de Mataró sobre tot allò succeït, que confirmava els fets exposats en la petició, i hi afegia una valoració personal sobre la situació en la qual es trobaven les famílies: *estan estas familias en la mas estremada miseria sus hijos repartidos por calles y caminos en busca del necesario sustento para si y sus madres a quienes socorre tambien aquel cura Parroco.* Malgrat aquesta observació, el ministre de Mataró proposava que se'ls sancionés per la gravetat dels seus delictes però de tal manera que sense *privarlos de los recursos de su sustento sirva de escarmiento y queden corregidos.* La resolució reial[48] a la demanda de les dones del Masnou planteja el dubte de si es tingueren o no en compte aquestes consideracions, atès que, en obligar-los a complir condemna *utilmente* a l'armada, probablement ho degueren fer sense rebre les assignacions econòmiques que pertocaven als homes en campanya.

Aquests fets il·lustren com determinades actuacions dels homes de mar afectaven directament les famílies en condicionar les economies domèstiques. Les dones, en aquests casos, es convertien en caps de família i responsables de gestionar les conflictives situacions en les quals es trobaven immerses. Altres notícies evidencien fins a quin punt dones, mares i filles podien arribar a ser pressionades per una administració de marina que, *de facto*, les convertia en responsables subsidiàries de les actuacions dels seus marits, fills o pares.

Pocs mesos abans del desastre naval de Trafalgar, el comandant mataroní José Agustín de Olózaga havia empès una ferotge cacera d'homes per trametre a l'armada, que ja ha estat estudiada. En aquesta actuació responsabilitzà directament les famílies per l'absència dels homes matriculats i les castigà amb

47. «Todo lo qual aunque en si reprehensible, atendidas las circunstancias parece sera disimulable en el Paternal Corazon de V.M. el echo de haverse proporcionado su livertad, y merecer alguna Indulgencia en su Real Piedad.» AGMAB. Llig. 1977. 5.7.1799.

48. «...S.M. quiere que estos matriculados cumplan utilmente el tiempo de sus condenas sirviendo en los buques de la Armada.» AGMAB. Llig. 1977. 19.9.1799.

sancions pecuniàries per cada dia d'absència, amb allotjament de soldats i amb l'embargament i amenaça de venda de l'aixovar de la llar com a únic patrimoni familiar. A causa de l'absència dels homes, directament implicats en el problema, les seves dones reberen en primera persona aquestes agressions.

L'abril de 1805 el rector del Masnou s'adreçava a les autoritats de marina i explicava les gestions realitzades per part de les dones afectades. Havia escrit[49] *por Granada, Alboñon, Estopona, Valencia, La Rapita*, llocs on anaven a pescar els seus parroquians per informar-los de les mesures disciplinàries empreses pel comandant *en orden a sus Mugeres y bienes*. Després d'això descrivia l'estat d'ànim de la població femenina: *Dichas mugeres vienen con grande miedo pero las he animado, diciendo no crehia V.S. les limitaria el plazo las havia dado.* A la mateixa missiva donava també altres detalls de la seva gestió en el tema: *hoy en la Missa he animado á todos que se presenten y tengo noticia que mañana se presentarán 20, ó 30.* El rector es movia entre dues aigües. Per una banda col·laborava amb les autoritats i per l'altra es constituïa en protector de les seves feligreses, amb un cert interès personal: *Espero de su piedad que tratará con benignidad esas Mugeres, á fin no desmayen de su cura.*

Gràcies a un escrit del responsable del districte de Vilassar de Mar, Mateo Salmerón, es coneix la filiació d'algunes de les dones a les quals feia referència el rector del Masnou.[50] A aquestes dones se'ls havia embargat l'aixovar domèstic per respondre a les sancions monetàries que diàriament se'ls aplicaven fins que compareguessin els seus marits. Cinc dies després, davant la incompareixença dels marits, el mateix Salmerón comunicava al seu superior que remetia l'inventari dels béns *de las sinco mugeres del Masnou que fueron cacturadas* [sic] *para hesa Comandancia.*[51] La lectura d'aquests inventaris permet fer una ullada a la vida quotidiana i material d'aquestes famílies marineres i pescadores i, per extensió, il·lustra quines podien ser les seves condicions de vida.[52] Ja ha estat exposat a l'apartat *Rebelde matrícula* com, per lluitar contra els embar-

49. De tots els documents estudiats amb presència femenina, en cap apareix la signatura de les interessades, i s'especifica en cada cas que no sabien escriure. Mentre no s'indiqui el contrari les cites que segueixen pertanyen al següent document: AGMAB. Fondo Cartagena, 733. 7.4.1805.

50. Eren les esposes de Miquel Oliver, Pere Truch, Gabriel Oliver, Francesc Millet i Joan Sensat. AGMAB. Fondo Cartagena, 733. 8.4.1805.

51. «Remito a V.S. las adjuntas relaciones de Equipages, de las sinco Mugeres del Masnou que fueron cacturadas para hesa Comandancia y de obligarse dichas Mugeres que inmediatamente que se presenten sus maridos el que pasen al Real Serbicio. En estos pueblos del Masnou y Alella la gente que se hallava en dichos Pueblos ya se han presentado, y la restante se hallan fuera, en las Andalucias, según disen todos, pues hasta que se berifique su regreso creo no habría quen pueda pasar al Serbicio, la Tropa permanece en las casas de los matriculados que se hallan fuera...» AGMAB. Fondo Cartagena, 733. 13.4.1805.

52. «Nota de los trastos de Jeronima Millet molle de Francisco Millet de la matricula del Masnou. Primo una taula petita, un banch, tres sillas, una pursion de platos, una dotsena de ollas de terra, al quartu de dormi al llit una marfaga ab dos llansols, dos guxins y dos sillas, una caxa.» AGMAB. Fondo Cartagena, 733. 13.4.1805. Els inventaris de Teresa Olivé, Maria Olivé, Eulàlia Sensat i Maria Àngela Truch són gairebé idèntics. L'únic element més enllà de l'estrictament essencial que s'hi cita és la presència de sants de paper o gravats de temàtica religiosa. En el cas de Maria Olivé n'eren quatre i dos estaven emmarcats amb vidre.

gaments, les dones buidaven les cases al·legant tenir deutes pendents ficticis, i quina fou la resposta que Olózaga donà a aquesta situació.

En aquest mateix sentit de resistència sorda o passiva a les violentes directrius d'Olózaga, també s'hauria d'incloure l'actitud respecte a l'allotjament de soldats a les cases dels homes absents. El juny de 1805 Salmerón feia arribar a Olózaga les queixes del comandant de la tropa per l'obstaculització que es feia a la pràctica d'hostatjar la tropa a les cases dels matriculats.[53] És interessant constatar com aquestes pràctiques obstruccionistes es dugueren a terme, de forma coordinada, a les poblacions de Vilassar de Mar, Premià de Mar i el Masnou, i és molt versemblant imaginar-hi una fautoria femenina. Malgrat tot, els patrons que havien de retornar no ho acabaven de fer, fins al punt que Salmerón afirmava: *me estoi consumiendo al ber que no se presentan estas gentes*.[54] Els arguments de Salmerón no convencien Olózaga[55] i aquest insistia en l'aplicació de més mesures sancionadores: *apremios con el maior rigor* [...] *pues de este modo cuidaran sus familias de que se presenten*.[56]

L'espiral de violència que des de feia mesos s'estava aplicant sobre la població marinera esclatà en forma de petit avalot protagonitzat per un grup de dones a Vilassar de Mar. S'havia prohibit que ningú pogués sortir a la mar fins que tots els homes fugitius s'haguessin presentat. Salmerón descriu el que succeí *a posteriori* amb la seva inefable ortografia: *Hoi an salido Grande numero de Barcos a pescar y me an aturdido a gritos las Mugeres y un terrestre en esta Playa, diciendome que no an deix a robar y que es una picardia el no dejarlos trabajar, y otras muchas razones pues me bide tan apurado que tube que retirarme*.[57]

La resposta d'Olózaga no es féu esperar i fou contundent. En primer terme reclamava que la justícia capturés el terrestre que havia participat en els fets. Reclamava els noms de *las Mujeres que le acompañaron* i també dels patrons i dels homes que havien anat a pescar *sin cuyos datos no puedo proceder à ningun acto Judiciario*. A més d'això, qüestionava l'actuació de l'Ajuntament de Vilassar de Mar, atès que havia lliurat als homes que havien marxat *Boletas*

53. «El Señor Comandante de la Tropa Luisa, está mui disgustado, por que estas gentes desalogan las casas, y sierran las puertas, y no podemos de esta suerte ber la tropa halogada, si V.S. tiene a bien el desirme que exemplar amos de aser para sugetar esta inobediencia, pues en los tres pueblos que hai tropa, todos se an aunado á aser una misma cosa.» AGMAB. Fondo Cartagena, 733. 14.6.1805.

54. «Habiendome informado de estas gentes sobre la benida de los patrones, y me haseguran, que ha menos que se les haga venir por requisitorias, no bendira ninguno...» AGMAB. Fondo Cartagena, 733.16.4.1805.

55. «Parese que es inverosimil lo que dice Salmeron en sus dos cartas [...] pues siendo las Matriculas del Masnou y Alella tan numerosas es de creher que no se habran presentado todos los que deben campaña y se hallan en los pueblos o en sus inmediaciones y por lo tanto puede prevenirse a Salmerón de que continue en la aplicacion de apremios...» AGMAB. Fondo Cartagena, 733. 18.4.1805.

56. AGMAB. Fondo Cartagena, 733. 18.4.1805.

57. AGMAB. Fondo Cartagena, 733. 2.8.1805.

de Sanidad, situació que qualificava de *tropelia*.[58] A la fi, carregava també amb duresa contra el mateix Salmerón.[59]

Reprenent la cita que encapçala aquest capítol, sense cap dubte les dones de mar foren tan heroïnes del fet quotidià com la resta de les seves companyes de gènere. I, per tant, compartiren moltes de les problemàtiques que comportava el fet de ser dona en aquell context històric.

Tanmateix, els seus vincles familiars amb els homes matriculats les encasellaven –per bé i per mal– dins la jurisdicció de marina i, en darrer terme, les feia coresponsables de les actuacions dels seus marits si incomplien les obligacions amb l'armada. Això, probablement, implicà un plus de penalitats a les seves vides, ja per si mateixes prou dures, a causa de les llargues absències –i la desprotecció que això comportava– dels homes que esdevenien el seu referent social davant la comunitat.

En els anys del tombant dels segles XVIII i XIX el notable grau de conflictivitat en què es mogué la Monarquia Hispànica en la dimensió naval forçà una agressiva política de recol·lecció d'homes amb destí a l'armada. Les desercions i les fugues esdevingueren una estratègia molt utilitzada pels membres del gènere masculí. Tanmateix aquesta via restava generalment interdita a les dones i vers elles s'acarnissà l'administració de marina amb pràctiques coercitives i depredadores sobre els escassos béns que es trobaven a les seves llars i que garantien la reproducció dels nuclis familiars.

És en aquesta lluita –a voltes individual, a voltes col·lectiva– per la defensa de la seva dignitat i de la supervivència de les seves famílies que aquestes heroïnes anònimes mereixen molt més que un capítol en les pàgines d'aquesta història.

58. D'alguna manera Olózaga deixava entreveure la possible connivència de l'Ajuntament de Vilassar de Mar en aquesta actuació: «...siendo muy de extrañar, el que sin las devidas licencias de V.M. y los requisitos de Ordenanza proceda este Ayuntamient à facilitar las Boletas...» AGMAB. Fondo Cartagena, 733. 3.8.1805.

59. «...respecto á que siendo por falta de vijilancia de parte de V.M., se le hará gravissimos cargos ocasionándole notables perjuicios y funestas consecuencias.» AGMAB. Fondo Cartagena, 733. 2.8.1805.

V. LA FLOTA

«A pesar de que conocemos bastante bien el mundo de la construcción naval en la Cataluña del XVIII, no poseemos hasta la fecha el total de las embarcaciones que operaban en el Principado.»

Fernández, R.; Martínez Shaw, C., 1984, 556.

Tot i que en bona part les afirmacions precedents són encara vigents, el pas dels anys i les recerques han permès aprofundir en aquesta qüestió.

Vázquez Lijó publicà les xifres genèriques dels tres departaments marítims per a l'any 1765. Segons aquest autor el departament de Ferrol tenia 2.345 embarcacions; el de Cadis 1.433 i el de Cartagena 3.161 (VÁZQUEZ, J.M., 2005, 1235 i seg.).

EMBARCACIONS MATRICULADES ALS DIFERENTS DEPARTAMENTS DE MARINA 1765

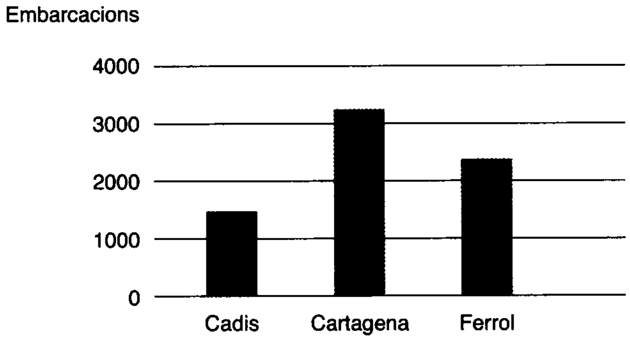

Pel que fa al departament de Cartagena, el nombre de bastiments a les diferents províncies marítimes mostra de manera destacada la preeminència mataronina.[1]

1. Les embarcacions matriculades a les diferents províncies eren: Palma, 336; Sant Feliu de Guíxols, 493; Mataró, 800; Barcelona, 280; Tarragona, 324; Tortosa, 66; València, 366; Alacant, 312; Cartagena, 161; Vera, 23. VÁZQUEZ, J.M., 2005, 1237.

EMBARCACIONS MATRICULADES A DIFERENTS PROVÍNCIES MARÍTIMES MEDITERRÀNIES 1765

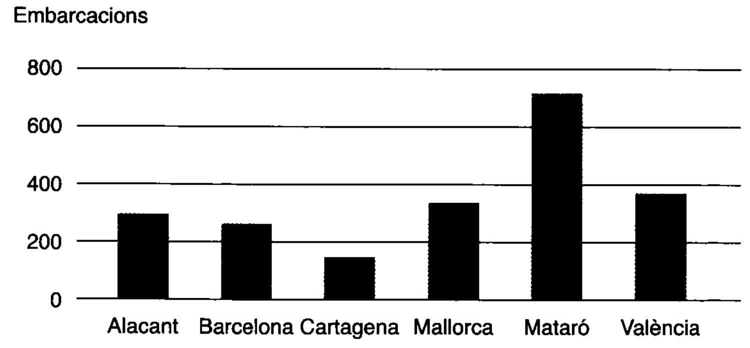

I, per tant, la província marítima de Mataró fou en aquests anys capdavantera de les províncies catalanes.

EMBARCACIONS MATRICULADES A LES PROVÍNCIES MARÍTIMES CATALANES 1765

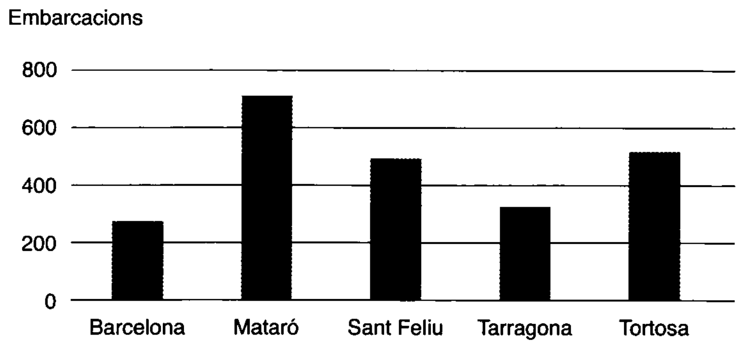

Si l'anàlisi de l'evolució de la flota es fa de manera diacrònica es pot constatar una situació d'estabilitat que arrenca de la primera meitat del segle XVIII, i es reactiva entre els anys setanta i vuitanta del mateix segle, fins a experimentar la cota més elevada de la mostra en els anys immediatament anteriors al tombant de segle. És talment com transliterar sobre dues dimensions l'impacte que tingué el lliure comerç amb les terres de l'altra banda de l'Atlàntic.

EMBARCACIONS MATRICULADES A LA PROVÍNCIA MARÍTIMA DE MATARÓ

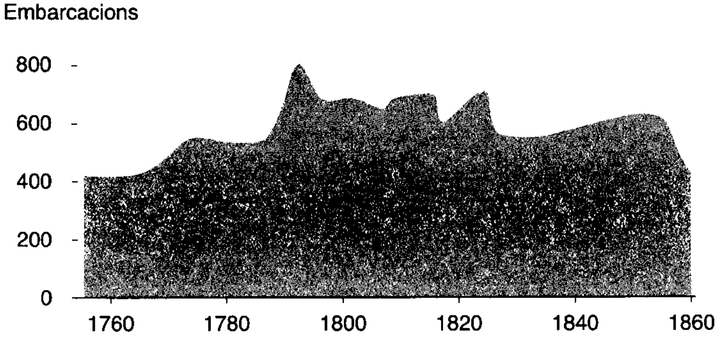

El segle XIX s'inicià amb una forta conflictivitat amb la Gran Bretanya –potència clarament emergent en el control de les rutes marines– i seguí amb la Guerra del Francès, que a la fi desestabilitzaria l'anacrònic sistema colonial espanyol, el qual féu fallida amb l'emancipació de la major part de les terres americanes, anteriorment sotmeses a la Monarquia Hispànica. Els intercanvis comercials es veieren seriosament afectats i el nombre de vaixells en actiu se'n ressentí.

Josep M. Fradera parlà en el seu moment d'una crisi del sistema comercial set-centista amb una caiguda del nombre d'embarcacions que s'enregistraven per passar a Amèrica. Segons aquest autor, en els moments de plenitud sortien de Catalunya 50 o 60 embarcacions anuals amb aquella destinació, amb un màxim de 87 l'any 1792. Però a partir del 1805 no se superava la trentena (FRADERA, J.M., 1987, 18). Fradera dividí la primera meitat del segle XIX en tres períodes: a) 1814-1815 i 1820-1822, definit com a doble fallida del sistema comercial set-centista, b) 1820-1822 i 1823-1833, moments en què es produí la crisi i l'adaptació del capital comercial i, finalment, c) 1828-1833, en el qual, segons Fradera, s'hauria produït la configuració d'un comerç americà adaptat a les necessitats de la industrialització (FRADERA, J.M., 1987, 52.).

A partir de la segona meitat del segle, la marina catalana visqué el cant del cigne amb una renovada activitat marinera que perdurà fins a les derrotes de l'any 1898 amb la pèrdua de les restes de l'imperi colonial i amb la progressiva substitució de la navegació a vela per la navegació a vapor (DELGADO, J.M.; FRADERA, J., 1986).

Per a l'estudi de la composició interna de la flota de la província de Mataró és molt il·lustrador el quadre que reprodueix les dades de cada població per a l'any 1796, que es pot considerar un dels moments de plenitud. Iniciant l'estudi per la tipologia dels bastiments, la primera constatació a fer és la presència rellevant dels llaguts de tràfic i dels llaguts de pesca. Les embarcacions destinades a aquesta darrera activitat representen el 68% del total, mentre que les que es

dedicaven al petit cabotatge litoral són un 11%. Aquestes dades defineixen un perfil prou clar de les activitats marítimes desenvolupades en aquest moment al litoral del Maresme i de la Selva: presència molt important de les activitats pesqueres i posició secundària de la marina de transport amb un percentatge molt rellevant d'embarcacions dedicades a petits desplaçaments i, aproximadament, un 21% de les naus que es podien dedicar a una navegació de mitjana i llarga distància amb una vocació específica de naus comercials. Testimonien aquest tipus de navegació la presència dels bergantins, canaris, pollacres, fragates, etc.

L'estudi per poblacions ofereix dades interessants. Vilassar de Mar apareix en aquest moment com una població exclusivament pescadora, dada que s'adiu amb l'inici de la vida municipal independent respecte de Vilassar de Dalt, del qual configurava el veïnat de pescadors. El Masnou és també, en aquest moment, un típic exemple de població gairebé exclusivament pescadora.

Per contra, si s'analitza la gràfica obviant les embarcacions de pesca i els llaguts de tràfic, s'obtenen les poblacions amb major disponibilitat per a la navegació d'altura, és a dir, per al comerç d'ultramar. Des d'aquesta perspectiva Lloret és la població capdavantera amb 44 unitats; la segueixen Blanes amb 33 naus, Arenys de Mar i Mataró amb 31 bastiments d'aquestes característiques, Canet amb 28 vaixells i, en posicions més secundàries, Tossa, Calella i Malgrat.

Això, però, no era impediment perquè les embarcacions civils participessin en les conteses bèl·liques. L'any 1785 el patró Josep Bosch, de la matrícula de Canet, exposava a les autoritats de marina que havia comandat la seva sagetia *Nuestra Señora de Esperanza* –que desplaçava quatre mil quintars–, noliejada per la *Real Hazienda* per participar en el setge de Gibraltar i *en la toma de la Isla de Menorca.*[2]

Josep Rius elaborà l'any 1846 les dades que Pascual Madoz publicà sobre la flota de la província mataronina. En aquest cas, com ja succeí en les dades referides al nombre d'homes estudiades anteriorment, les xifres que ofereixen Rius i Madoz són sempre superiors a les que ofereix l'administració de marina. Així, les dades d'aquests dos darrers autors per a l'any 1846 sumen 812 embarcacions, mentre que l'any 1859 eren 668 bastiments per a les autoritats de marina.

2. AGMAB. Llig. 1950. 11.3.1785.

EMBARCACIONS MATRICULADES A POBLACIONS DE LA PROVÍNCIA MARÍTIMA DE MATARÓ. ANY 1796.

	Bergantins	Canaris	Fragates	Gànguils	Llaguts de trànsit	Llaguts de pesca	Llondros	Pailebots	Pincs	Pollacres	Sageties	Tartanes	Total
Alella						10							10
Arenys de Mar	4	3	3		21	5		1	3	3	14		57
Blanes	6	13	1		21	68	10			2	1		122
Caldes E.						24							24
Calella	7	4	1		1	57	1			2			73
Canet	6		6		3	11	4	2		4	6		42
Llavaneres					1	12							13
Lloret	6	19			14	89	8		5	3	1	2	147
Malgrat		9			20	29	1					3	62
El Masnou						86			1				87
Mataró	6	4	3	1	5	48		1	3	8	5		84
Pineda					1	15							16
Premià de Mar						34							34
Sant Pol					6	33	1						40
Tiana						8							8
Tossa	3	8			20	55	2		3				91
Vilassar de Mar						109							109
TOTALS	**38**	**60**	**14**	**1**	**113**	**693**	**27**	**4**	**15**	**22**	**27**	**5**	**1.019**

Font: AGMAB. Fondo Cartagena, 794. 8.6.1796.

EMBARCACIONS DE LA PROVÍNCIA MARÍTIMA DE MATARÓ. ANY 1846.

Districte	Vela llatina ≤ 50 t	Vela llatina > 50 t	Aparell de creu ≤ 180 t	Aparell de creu > 180 t	Total
Arenys de Mar	110	-	1		111
Blanes	177	1	4	3	185
Lloret	55	-	3	3	61
El Masnou	237	50	26	22	335
Mataró	115	-	2	3	120
TOTALS	**694**	**51**	**36**	**31**	**812**

Font: Documentació pare Rius. 10.6.1846. Col·lecció Mataró. Biblioteca Popular Caixa d'Estalvis Laietana. MADOZ, P., 1848, 298.

És possible que l'escolapi Rius –obviant possibles ocultacions o fraus– obtingués una informació més verídica que la que reflectien els documents oficials? Tot i que la informació que ofereixen els dos documents no és absolutament coincident, hi ha elements més que suficients per a una reflexió. Una de les dades més rellevants, es prengui el document que es prengui a l'hora de calcular-ho, és la davallada absoluta en el nombre d'embarcacions declarades respecte de les que ho foren l'any 1796. La disminució oscil·la entre el 20% i el 34%, segons es prengui una o altra font.

El declivi incontestable de les activitats marineres té també una altra peculiaritat. Rius i Madoz inclouen un comentari sobre les embarcacions menors de 50 tones que permet una major aproximació a les seves característiques.[3] Segons aquestes, l'any 1846 unes 520 embarcacions es destinaven a la pesca i unes 174 al petit cabotatge. Si així fóra representarien, aproximadament, un 85% del conjunt, mentre que l'any 1796 eren un 68%. La crisi dels mercats colonials hauria reforçat una reducció de la flota i una redistribució de les activitats marítimes més orientades a la pesca i a la navegació costanera que no pas al gran comerç. El mateix Rius inclou un altre comentari que defineix prou bé les característiques de les naus de més tonatge.[4] Per tant, ara les embarcacions destinades a la navegació d'altura representarien un 14% del total mentre que l'any 1796 representaven un 21%.

A partir de les dades de 1859 –tot i ser de forma absoluta més reduïdes que les anteriors– es pot percebre una recuperació de les activitats marineres lligades a embarcacions de gran tonatge. Així, la pesca representa el 54% de la mostra i el cabotatge un 6%, molt lluny del 85% a què ascendien aquestes dues categories l'any 1846. I les embarcacions superiors a 80 tones són ja 96, mentre que l'any 1846 –incloent-hi les que desplaçaven més de 50 tones– la suma era de 118.

Una altra lectura és la referent a la distribució de les embarcacions a cada districte marítim. Hi ha una dada que destaca en gran manera i és la situació del districte del Masnou, que en aquest moment incorporava les xifres de Tiana, Alella, Vilassar de Mar i Premià de Mar. Si l'any 1796 el Masnou i Vilassar de Mar eren dues poblacions que únicament disposaven d'embarcacions dedicades a la pesca, seixanta anys després el 72% del tonatge de tota la província marítima estava matriculat en aquests municipis. El nombre de les seves embarcacions

3. «En la casilla de vela latina hasta el porte de 50 toneladas, se hallan comprendidos todos los laudes de pesca de 2 á 4 toneladas que componen las tres cuartas partes del total de aquellas: ademas de unas y otras se encuentran 77 embarcaciones menores de 2 toneladas.» Documentació Pare Rius. 10.6.1846. Col·lecció Mataró. Biblioteca Popular Caixa d'Estalvis Laietana. MADOZ, P., 1848, 298.

4. «Las embarcaciones que figuran en la 2ª, 3ª y 4ª casillas tanto de vela latina como de cruz [...] de 118 pueden dedicarse como se dedican a la navegación de America cuando algunas de ellas no lo hacen a las costas de Cantabria é Islas Canarias.» Documentació Pare Rius. 10.6.1846. Col·lecció Mataró. Biblioteca Popular Caixa d'Estalvis Laietana.

era el 27% de la mostra.

L'any 1846 Josep Rius ponderà la importància del Masnou tot afirmant que aquesta població tenia *más navegación seguramente que ningún otro de la costa de Cataluña, pues cuenta en su Matrícula más de cien embarcaciones de primera clase que indistintamente se dedican sin descanso a la carrera de América y a las costas de Cantabria e Islas Canarias.* De Vilassar de Mar n'indicava que tenia 15 embarcacions fent la navegació amb Amèrica i una vintena de dedicades al cabotatge entre València i Andalusia.[5] Mataró, per contra, en aquest moment concentrava el 34% de les embarcacions pesqueres i un 15% del tonatge global. Rius comentava que en altres temps la matrícula de Mataró havia estat molt nombrosa i que havia arribat a tenir fins a 45 naus dedicades a fer la carrera d'Amèrica. Però l'any 1846 escrivia: *La Matricula de esa ciudad es corta en proporcion a su poblacion; la mayor parte son pescadores.*[6] La resta de districtes es situaven en posicions inferiors a la mataronina.

S'havia produït una reubicació de les activitats marineres d'ençà de la darreria del segle XVIII, i les poblacions del Masnou, Premià de Mar i Vilassar de Mar s'havien convertit en el punt neuràlgic de la flota de la província amb una específica orientació al comerç americà. Una altra dada a retenir: el tonatge total de la província de Mataró l'any 1859 era de 17.965 tones, i la mateixa dada per a l'any 1765 era de 17.060 tones (FERNÁNDEZ, R.; MARTÍNEZ SHAW, C., 1984, 556). Després de prop de cent anys i de totes les crisis polítiques i econòmiques superades, les xifres globals s'havien mantingut però el tonatge destinat a la pesca i al tràfic –cal tenir present la presència del ferrocarril d'ençà del 1848– representava, encara no, un 5%. La resta es dedicava a les activitats comercials ultramarines.

Sobre la tipologia o la nomenclatura de les naus val a dir que venia definida bàsicament a partir de l'aparell que les embarcacions duien. Però aquesta situació no era invariable, ni molt menys. L'any 1824 el patró Silvestre Martí d'Alella sol·licità que el seu místic *Nuestra Señora del Carmen* de 30 tones pogués ser aparellat de pollacra-goleta. Les raons que adduïa el sol·licitant eren que *para la navegacion que hace el suplicante no le viene bien que se halle en estado de mistico por ser un aparejo muy trabajoso.*[7] I en el mateix document explicitava que la mateixa embarcació, abans de l'arboradura de místic, havia estat aparellada com a xabec. Una mateixa nau, en l'espai de pocs anys, havia estat definida segons tres tipologies diferents.

5. Citat per Joaquim Llovet. LLOVET, J., 1971, 106.

6. «...y los restantes navegan con diez embarcaciones del cabotaje que tiene esta Matricula dedicados al tráfico en las costas de Valencia y Andalucia.» LLOVET, J., 1971, 106.

7. AGMAB. Fondo Cartagena, 739. 7.9.1824.

NOMBRE D'EMBARCACIONS I TONATGE ALS DISTRICTES DE LA PROVÍNCIA MARÍTIMA DE MATARÓ. ANY 1859.

Embarcacions	Més de 400 t		De 400 a 200 t		De 200 a 80 t		De 80 a 20 t		Menys de 20 t		Pesca		Tràfic		TOTAL	
Districtes	**Núm.**	**t**	**Núm.**	**t**	**Núm.**	**t**	**Núm.**	**t**	**Núm.**	**t.**	**Núm.**	**t**	**Núm.**	**t**	**Núm.**	**t**
Arenys de Mar					2	197	20	561	3	53	54	143	15	14	94	968
Blanes							4	165	30	512	63	136			97	813
Lloret			3	740	1	126	4	192	7	104	24	56			39	1.218
Malgrat							10	242	18	311	33	71	3	3	64	627
El Masnou	1	416	8	1.698	79	10.005	32	833			64	140	2	2	186	13.094
Mataró					2	210	12	436	18	302	128	278	20	19	180	1.245
TOTAL	**1**	**416**	**11**	**2.438**	**84**	**10.538**	**82**	**2.429**	**76**	**1.282**	**366**	**824**	**40**	**38**	**668**	**17.965**

VI. LES ACTIVITATS ECONÒMIQUES

6.1. LA CONSTRUCCIÓ NAVAL

«La construcción naval merece particularísima atención en esta costa desde Barcelona a Palamós. La Provincia maritima de Mataró es la que prospera en esa industria, tanto más importante cuanto que las maderas, efectos y pertrechos salen de sus montes y van cada día dando ocasión de mayor desarrollo de talleres auxiliares. Las Lonas y tegidos son, sobretodo, ya un objeto de no despreciable exportación.»

AGMAB. Fondo Cartagena, 45. 20.5.1857.

«La construccion mercantil no está entregada a la rutina, pues el genio Catalan haría lo que el mejor extrangero.»

Informe dels constructors navals d'Arenys de Mar.
AGMAB. Fondo Cartagena, 730. 17.1.1823.

La importància de la província marítima de Mataró en el context hispànic pel que fa a homes i al nombre d'embarcacions havia de tenir una correspondència lògica amb la construcció naval. Aquesta importància fou el motiu pel qual, fa uns quaranta anys, Joaquim Llovet dedicà un dels seus treballs als constructors navals de la província mataronina (LLOVET, J., 1971, 106). En aquesta obra l'il·lustre historiador mataroní, per una banda, analitzà l'activitat constructiva de les diferents poblacions costaneres, i per l'altra, documentà el treball dels principals constructors i identificà les embarcacions que sortiren de les seves mans. La realització de la present recerca ha permès una aproximació a aquesta problemàtica des d'una perspectiva més globalitzadora, a partir d'altres fonts i també de les dades amb què treballaven les autoritats de marina.

En els darrers mesos d'existència del Trienni Liberal les autoritats de marina plantejaren una enquesta per tal de conèixer *el estado en que se encuentra la construcción naval mercantil.*[1] Els mestres d'aixa mataronins respongueren indicant que les construccions més habituals a les seves drassanes eren els falutxs,

1. AGMAB. Fondo Cartagena, 730. 17.1.1823. Mentre no s'indiqui el contrari les cites que segueixen pertanyen al mateix document.

que podien anar destinats al tràfic o a la pesca. Els primers solien desplaçar entre 20 i 30 tones i les seves mides eren de 18 a 22 gúes de llargada, 26 o 27 pams de màniga i 8 pams de puntal. Els falutxs destinats a la pesca desplaçaven entre 2 i 3 tones i feien de 10 a 12 gúes de llarg, 12 o 13 pams de màniga i 3 pams de puntal. L'arboradura estava formada per un pal major i un pal de messana, i anaven aparellats amb vela llatina i, en algun cas, de místic. Els mataronins deixaren constància que en èpoques anteriors s'havien construït embarcacions de major tonatge.[2]

Els constructors arenyencs feren una dilatada exposició sobre les seves activitats i deixaren clar que a les seves drassanes *la construccion mercantil está en el mejor estado en este Astillero, testigo de esta verdad es la continua construccion que nunca cesa para la Provincia y resto de la Peninsula.*[3] El seu capteniment els portava a afirmar sense pal·liatius: *la construccion catalana es una de las Artes mas adelantadas en España.* Posats a analitzar els problemes que podien afectar el seu treball, citaven dues causes molt concretes: la competència estrangera i les dificultats que presentava el comerç colonial arran de l'emancipació de les colònies americanes. Sobre el primer punt deien: *la construccion estrangera que tan perniciosa, y tantos males nos ha causado y causa en nuestra España* [...] *no es porque los Buques estrangeros sean de mejores cortes ni de mejores calidades, solo si por ser de mas modico precio a pesar que la duracion de las Españolas resulta con el tiempo ser mas aventajosas.* Les revolucions americanes havien afectat el nombre i les característiques de les naus,[4] però es mantenia el treball en goletes, místics, xabecs, falutxs, etc. de 80 peus d'eslora. Malgrat tot, el capteniment i l'entusiasme dels arenyencs era indefallent: *la construccion mercantil no está entregada á la rutina, pues el genio Catalan hará lo que el mejor extrangero.*

Tanmateix, els historiadors contemporanis han qüestionat aquesta autoproclamada eficiència de la construcció naval catalana. Hom ha ressenyat per al segle XIX el seu endarreriment tècnic i la pèrdua de competitivitat respecte d'altres països en funció dels seus costos, fet que justificaria la presència de naus forasteres –s'esmenten particularment les italianes– més lleugeres i més barates (PASCUAL, P., 1991, 300-301).

2. «...pudiendo resultar mejoras de la variacion de estos aparejos a los de la clase de bombardas que con menos gente pueden ser gobernados; pero tanto en las dimensiones como aparejo se han de arreglar los constructores á la voluntad de los dueños que lo manda construir, cuya construccion se verifica con todas las reglas que ha conocido el arte: a pesar que en el astillero de esta ciudad en el dia poco se construye, ha sido en otro tiempo uno de los que fabricaban Fragatas, Goletas y Bergantines, lo mismo que ahora se hace en el de Areñs que está en el mejor estado.» AGMAB. Fondo Cartagena, 730. 17.1.1823.

3. AGMAB. Fondo Cartagena, 730. 14.1.1823. Mentre no s'indiqui el contrari les cites que segueixen pertanyen al mateix document.

4. «Antes de los disturbios de America se construyen de 100 pies de eslora de Fragatas Bergantines Polacras etc. pero la revolucion de America ha paralisado la referida construccion.» AGMAB. Fondo Cartagena, 730. 14.1.1823.

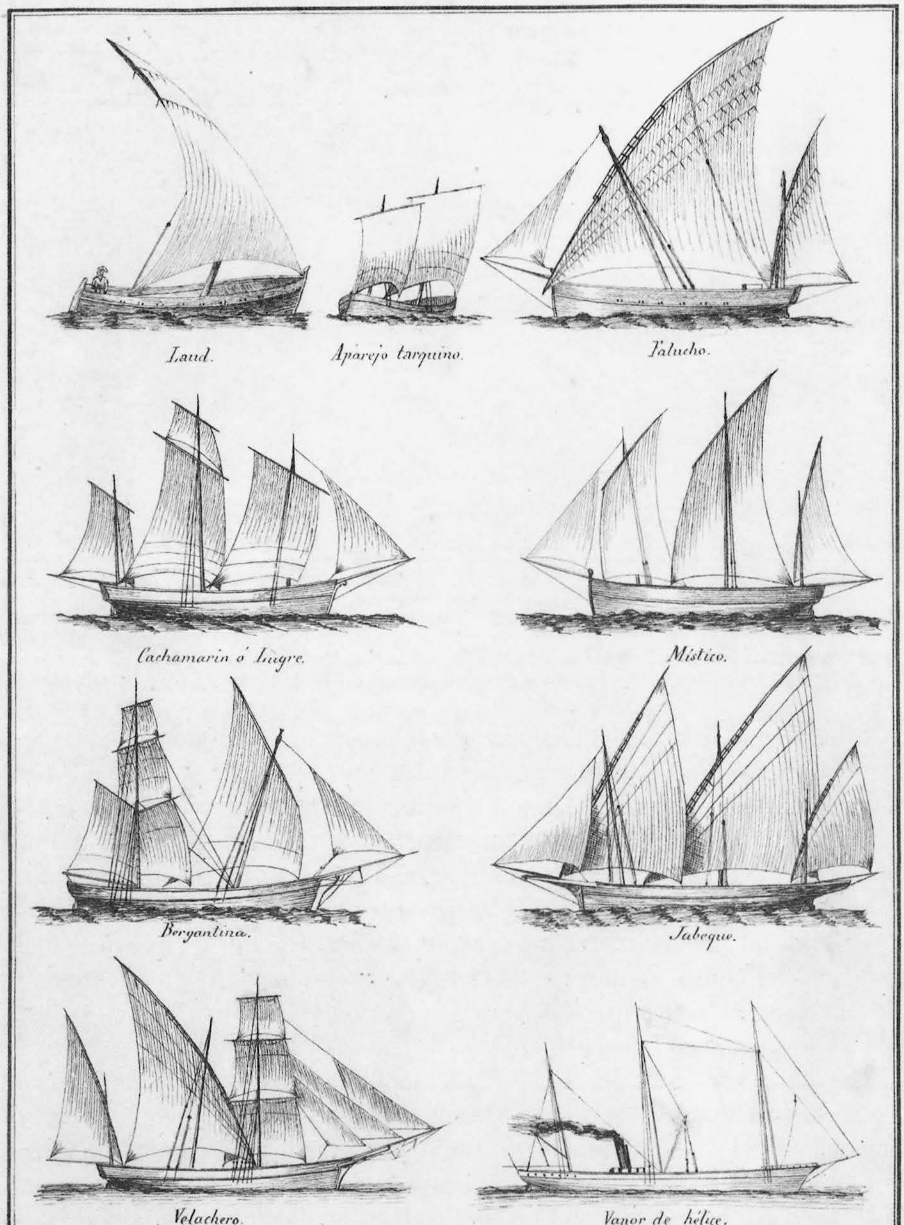

Làmina realitzada pel capità Felicià Sust Vives, de Vilassar de Mar, com a exercici de l'Escola de Nàutica amb representació de diferents tipus de vaixells amb veles llatines. A l'angle inferior dret hi ha representat un vaixell de vapor. Any 1887. Col·lecció Rosa Sust Mir.

CONSTRUCCIÓ A LES DRASSANES DE LA PROVÍNCIA MARÍTIMA DE MATARÓ 1824-1845

	El Masnou	Vilassar de Mar	Mataró	Arenys de Mar	Lloret	Blanes	Malgrat	Totals
Llaguts pesca 2-4 tones	101	209	4	132	3	81	37	567
Llaguts tràfic 4 tones	3	37	1	86	9	99	21	256
Místics	9	4	2	45	6	7	–	73
Balandres	–	–	–	3	1	–	–	
Quetxs i pailebots	2	1	–	11	7	17	1	39
Bergantins i pollacres goletes	5	2	–	24	7	20	–	58
Pollacres	2	4	–	15	23	13	1	58
Bergantins	1	4	1	26	19	15	5	71
Fragates	–	1	1	4	3	–	–	9
TONES	1.593	2.680	475	15.533	7.811	9.433	1.210	38.735
VALOR CASCS	**47.506**	**96.198**	**15.035**	**413.563**	**138.307**	**215.368**	**31.004**	**956.981**

Dades elaborades per Josep Rius i publicades amb algunes diferències per Madoz. Citat per LLOVET, 1971, 105-106. El valor dels cascs està expressat en pesos forts. MADOZ, P., 1848, 299.

El bon nom de la construcció naval a la província maresmenca tenia, però, valedors. L'any 1848 el cònsol general d'Espanya al Marroc s'adreçava al comandant de la província de Mataró i li explicava que aquell consolat disposava des de *tiempo inmemorial* d'un falutx que feia de correu marítim i que transportava la correspondència amb Gibraltar o Tarifa i conduïa a aquesta població *los profugos de nuestra Posesión de Africa que se presentan en esta residencia.* Atès que la nau que havia prestat servei fins aleshores, *Galgo 2º*, estava en males condicions, el cònsol explicava: *me han informado que en ningún punto mejor que en Vilasar podría construirse con mas economía uno capaz de reemplazarlo.*[5]

Les dades aportades per Rius i Madoz per a la construcció naval mercantil que es realitzà a la província entre els anys 1824 i 1845 –tot i tenir algunes divergències entre si– confirmen el predomini abassegador de les embarcacions de petit tonatge dedicades a la pesca i al tràfic de cabotatge. Pel que fa a les drassanes, les d'Arenys de Mar són les més actives, ja que en aquest període construïren el 40% de l'arqueig de tota la província marítima. A Blanes es construí un 24%, a Lloret un 20% i, en darrer terme, els constructors mataronins només vararen a l'aigua un 5% del total provincial.

5. La construcció s'encomanà al patró Jacint Suari de Vilassar de Mar *por su honradez y comportamiento durante los quince años que frecuenta este País.* AGMAB. Fondo Cartagena, 790. 13.6.1848.

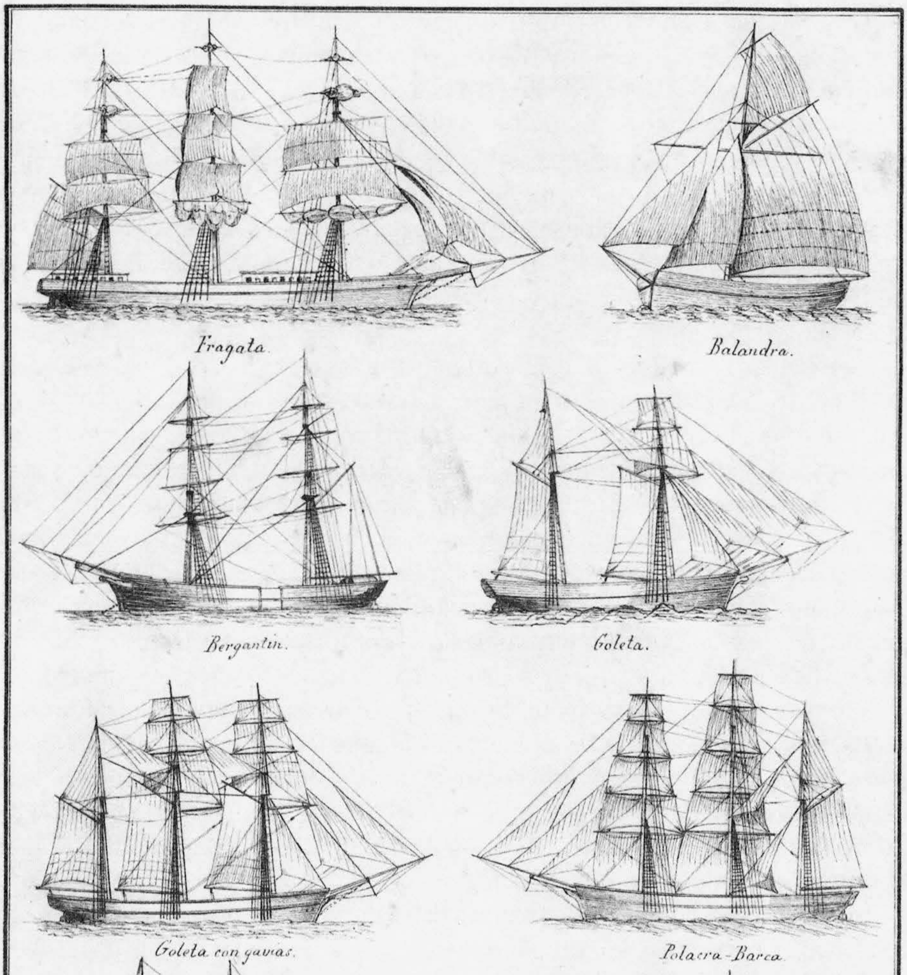

Làmina realitzada pel capità Felicià Sust Vives, de Vilassar de Mar, com a exercici de l'Escola de Nàutica amb representació de diferents tipus de vaixells. Any 1888. Col·lecció Rosa Sust Mir.

Pere Pascual elaborà una aproximació a la construcció naval catalana durant el segle XIX, en la qual estudià tots els bastiments superiors a les 80 tones d'arqueig a partir del treball de diversos autors (PASCUAL, P., 1991, 302). Un extracte d'aquestes dades figura a la taula de la pàgina següent, en què s'han ressaltat en negreta els percentatges de les drassanes pertanyents a la província mataronina, i on es constata que més d'un 79% de la construcció mercantil catalana durant aquest segle es desenvolupà a les platges de la província marítima de Mataró, on residien les tres drassanes més importants del Principat. En ordre d'importància, segons les tones d'arqueig construïdes, es situaven Blanes, Arenys de Mar i Lloret.

Comentant la producció de les diferents drassanes, Josep Rius féu esment que l'any 1845 es construí a Blanes un vaixell de vapor de 116 tones valorat en 3.500 duros (LLOVET, 1971, 108). En el mateix sentit, també cal assenyalar que l'any 1858 un vapor mercant anomenat *Negrito* recorria el trajecte de Barcelona a Roses amb escales a diferents punts de la costa.[6] Tanmateix, com és prou conegut, Catalunya perdé en aquell moment el tren de la modernitat tecnològica que representava la navegació amb aquesta nova font d'energia.

Pel que fa als materials de construcció, un document de 1857 que fa referència a les drassanes de Mataró indica que les fustes emprades procedien del Vallès i de Vic; l'arboradura, de Marsella i Trieste; les xàrcies, de Barcelona, i les lones, de Mataró i el Masnou.[7] D'aquest mateix any, també hi ha dades dels salaris dels treballadors de les drassanes. Els mestres constructors cobraven *un tanto alzado*, és a dir, un import convingut a l'hora de realitzar el contracte. Els oficials *sobresalientes* 12 rals de billó al dia, com els ferrers i calafats. Els oficials de segona classe, els fusters *de blanco* i els serradors, 10 rals de billó. I, en darrer terme, els peons, 6 rals de billó.[8]

Si bé durant el bienni 1854-1855 les drassanes catalanes assoliren els nivells màxims de producció, la davallada inexorable fou ja evident a partir del 1859 (PASCUAL, P., 1991, 308). Els oficials de marina encarregats de revistar els homes dedicats a la construcció naval ja eren conscients del declivi l'any 1857,[9] si bé n'atribuïen les causes a la presència d'operaris aliens a la jurisdicció de marina entre els qui treballaven a les drassanes.[10]

6. AGMAB. Fondo Cartagena, 795. 5.8.1858.
7. AGMAB. Fondo Cartagena, 45. 21.3.1857.
8. AGMAB. Fondo Cartagena, 45. 21.3.1857.
9. «Maestranza. Quedan en Areñs 69. En Canet de ignorado paradero 3. En San Pol ninguno. Además trabajan en los astilleros del distrito 29 carpinteros terrestres con 21 aprendices y 7 calafates con 6 aprendices. Blanes maestranza 51. Maestranza no matriculados 51. Aprendices 30. El valor de los jornales que se devengan en este astillero de Blanes es de 4 a 16 reales de vellón. Maestranza Lloret 36. Tossa 4. Terrestres 40.» AGMAB. Fondo Cartagena, 45. 20.5.1857.
10. «En cuanto a los males que ofrece la falta de matrícula de maestranza basta fijar la consideración en que donde existe la libertad de dedicarse como terrestres a estas profesiones y se obliga al servicio de marinero al que la egerce inscriviendose no es posible atraerlo sino que la consecuencia natural es alejar del fuero y de la

I és que en aquell moment no sols la construcció sinó la mateixa institució de la Matrícula de Marina feia aigües per totes bandes.

CONSTRUCCIÓ CATALANA DE VELERS DE MÉS DE 80 TONES D'ARQUEIG DURANT EL SEGLE XIX

	Fragates	Bricbarques	Bergantins	Pollacres	Goletes	Total	%
Palamós	419	542	2.344	1.759	246	5.310	4,6
Sant Feliu	–	610	2.074	913	986	4.583	4,0
Tossa	–	210	–	–	–	210	0,1
Lloret	–	1.239	7.466	7.212	1.121	17.038	14,9
Blanes	942	5.494	7.155	5.776	8.641	28.008	24,4
Malgrat	–	–	481	–	432	913	0,7
Calella	–	291	1.665	647	76	2.679	2,3
Canet	1.285	402	1.005	240	410	3.342	2,9
Arenys de Mar	2.625	3.807	8.693	4.949	3.414	23.488	20,5
Mataró	976	403	2.015	865	414	4.673	4,0
Vilassar de Mar	–	–	2.809	677	602	4.088	3,5
El Masnou	–	–	2.280	3.529	1.474	7.283	6,3
Badalona	–	–	–	220	127	347	0,3
Barcelona	1.003	2.397	5.636	1.372	1.863	12.271	10,7
Tortosa	–	–	–	92	–	92	–
TOTAL TONES	**7.250**	**15.395**	**43.623**	**28.251**	**19.806**	**114.235**	**100**

Font: PASCUAL, P., 1991, 302. En aquesta gràfica només es comptabilitzen les embarcacions que tenen una drassana coneguda.

jurisdicción industrias propias del ramo y preparar los mayores inconvenientes que empiezan a tocarse sobre mediciones y de más de intervención en los puertos y astilleros.» AGMAB. Fondo Cartagena, 45. 20.5.1857.

6.2. LA NAVEGACIÓ

Els mecanismes de control

La navegació –ja fos de cabotatge o d'altura– era una de les activitats primordials dels homes de mar, i portava aparellats alguns riscos. L'ofici de navegar podia fer fàcilment fonedissos als ulls de l'administració tots els que cerquessin de defugir les obligacions que imposava la Matrícula de Marina.

Aquesta circumstància difícilment podia passar per alt a l'esperit reglamentador dels que construïren el marc legal d'aquesta institució. Les prevencions respecte als nois vinculats al mar s'activaven abans de fer els catorze anys. Abans d'aquesta edat, si s'embarcaven amb destinació a Amèrica, els pares o el patró havien de constituir una penyora que en garantís el retorn. En cas de no fer-ho, els fiadors havien de presentar un home perquè complís el servei a l'armada per compte de l'absent.[11]

La pràctica demostrava que molts homes, en arribar a terres americanes o, sense anar tan lluny, a les zones de pesca de França, s'hi establien i es feien escàpols a les autoritats de marina. Amb l'agreujant, si es tractava del litoral francès, que les famílies seguien els homes que havien desertat.[12] Per aquesta i altres raons s'establí l'obligatorietat de disposar d'un *pasaporte*, cèdula o llicència per embarcar-se.[13]

La normativa s'aplicà de manera tan estricta que fins i tot els homes declarats inútils havien d'obtenir la preceptiva autorització.[14] En dates posteriors, les lli-

11. «El patrón que llebe algún muchacho a América y el padre o la madre han de afianzar su regreso y terminando el tiempo de la licencias y no se hubiere restituído el muchacho que ya tenga cumplidos 14 años, se compelerá a los fiadores para presentar un hombre en su remplazo.» Comentaris fets a aquesta proposta per les autoritats de marina: «La fianza que manda dar a los padres ha de darla el patrón o dueño de la embarcación pues muchas veces son aquellos unos infelices y no pueden ni tienen modo de afianzar.» AGMAB. Fondo Cartagena, 1873. 8.6.1786.

12. «El grande número de matriculados de esta provincia hace que se extienda a otras, a América y a reynos estrangeros, de donde suelen no volver. Se ha de poner atención en el modo de darles las licencias, asegurándose por fianzas de su regreso, especialmente de los que van a Francia, sobre cuyas familias ha de vigilarse para que no sigan a aquellos mudando su domicilio a paises estraños.» AGMAB. Fondo Cartagena, 1873. 8.6.1786.

13. «El hombre de mar que quisiere salir de su provincia ha de presentarse al ministro de ella o subdelegado de su distrito y proveerse de su pasaporte que deberán entregarle sin costo ni dificultad alguna, à menos de haber razones para embarazarle la salida y mando à los ministros de otras provincias (...) que a el que no presentare el referido pasaporte (...) no solo no permitan navegar (...) sino que le detengan.» *Titulo III*, 1751. LXXXVII.

14. «D. Salvador Milans y Puig, Contador de Fragata Graduado, de la Real Armada, Subdelegado de Marina de las Villas de Canet y San Pol en la Provincia de Mataró, etc. Concedo licencia á Salvador Fornés hijo de Francisco del folio 32 de la 4ª, cuadrilla que vino del servicio por inútil y falto de la dentadura para que pueda hacer viage a Tortosa con el patron Jaime Pica de la matrícula de Areñs. Cumplido este termino deberá presentarse baxo las penas impuestas por S.M. y podrá ser obligado á ello por los Ministros y Subdelegados de Marina de los pueblos donde arribe, á los quales ruego que entre tanto le den el favor y auxilio que necesitáre, conforme á lo prevenido en las Reales Ordenanzas. Canet a 7 de Junio de 1800. Salvador Milans.» AGMAB. Fondo Cartagena, 727. 7.6.1800.

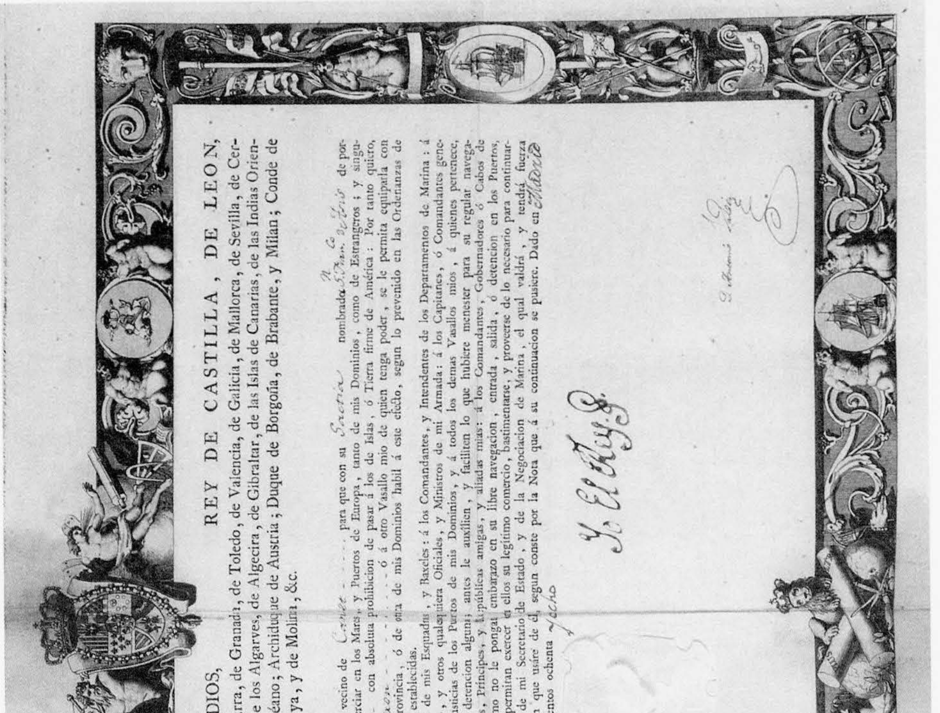
DON CARLOS, POR LA GRACIA DE DIOS, REY DE CASTILLA, DE LEON, de Aragon, de las dos Sicilias, de Jerusalen, de Navarra, de Granada, de Toledo, de Valencia, de Galicia, de Mallorca, de Sevilla, de Cerdeña, de Córdoba, de Córcega, de Murcia, de Jaen, de los Algarves, de Algecira, de Gibraltar, de las Islas de Canarias, de las Indias Orientales, y Occidentales, Islas, y Tierra firme del Mar Océano; Archiduque de Austria; Duque de Borgoña, de Brabante, y Milan; Conde de Abspurg, Flandes, Tirol, y Barcelona; Señor de Vizcaya, y de Molina, &c.

Por quanto he concedido permiso á Patron Jaime Raig vecino de Canet para que con su Saetia nombrada S.n Fran.co de Asis de porte de Ciento y treinta toneladas, pueda navegar, y comerciar en los Mares, y Puertos de Europa, tanto de mis Dominios, como de Estrangeros; y singularmente en los del Mediterraneo y Oceano con absoluta prohibicion de pasar á los de Islas, ó Tierra firme de América: Por tanto quiero, que constando la pertenencia de la Embarcacion al referido Patron ó á otro Vasallo mio de quien tenga poder, se le permita equiparla con Gente Matriculada de su misma Provincia, ó de otra de mis Dominios habil á este efecto, segun lo prevenido en las Ordenanzas de Marina, para salir á navegar, y comerciar en ella baxo las reglas establecidas.

Y mando á los Oficiales generales, ó particulares Comandantes de mis Esquadras, y Baxeles: á los Comandantes, y Intendentes de los Departamentos de Marina: á los Ministros de sus Provincias, Subdelegados, Capitanes de Puerto, y otros qualesquiera Oficiales, y Ministros de mi Armada: á los Capitanes, ó Comandantes generales de Provincias: á los Gobernadores, Corregidores, Jueces, y Justicias de los Puertos de mis Dominios, y á todos los demas Vasallos mios, á quienes pertenece, ó pertenecer pudiere, no le pongan embarazo, causen molestia, ó detencion alguna; antes le auxilien, y faciliten lo que hubiere menester para su regular navegacion, y legítimo comercio: Y á los Vasallos, y Súbditos de Reyes, Príncipes, y Repúblicas amigas, y aliadas mias: á los Comandantes, Gobernadores ó Cabos de sus Provincias, Plazas, Esquadras, y Baxeles, requiero, que asimismo no le pongan embarazo en su libre navegacion, entrada, salida, ó detencion en los Puertos, á los quales deliberadamente, ó por accidente se conduxere, y le permitan exercer en ellos su legítimo comercio, bastimentarse, y proveerse de lo necesario para continuarle; á cuyo fin he mandado despachar este Pasaporte, refrendado de mi Secretario de Estado, y de la Negociacion de Marina, el qual valdrá, y tendrá fuerza por término de dos años contado desde el dia en que usáre de él, segun conste por la Nota que á su continuacion se pusiere. Dado en Madrid á trece de Diciembre de mil setecientos ochenta y ocho.

Yo El Rey.

Nota

Entregose por mi el infrascripto Ministro de Marina de esta Provincia este R.l Pasaporte en el dia de la fecha al Patron expresado en él p.a su uso p.r el termino fixo, que no deven exceder. Dado en Barcelona veinte y quatro de Agosto de mil setecientos ochenta y nueve.

Passaport lliurat a Jaume Raig de Canet, patró de la sagetia San Francisco de Asís, de 130 tones, que l'autoritzava a navegar pel Mediterrani i océano amb prohibició expressa de tocar terres americanes. Any 1768. AGMAB. Fondo Cartagena, 794.

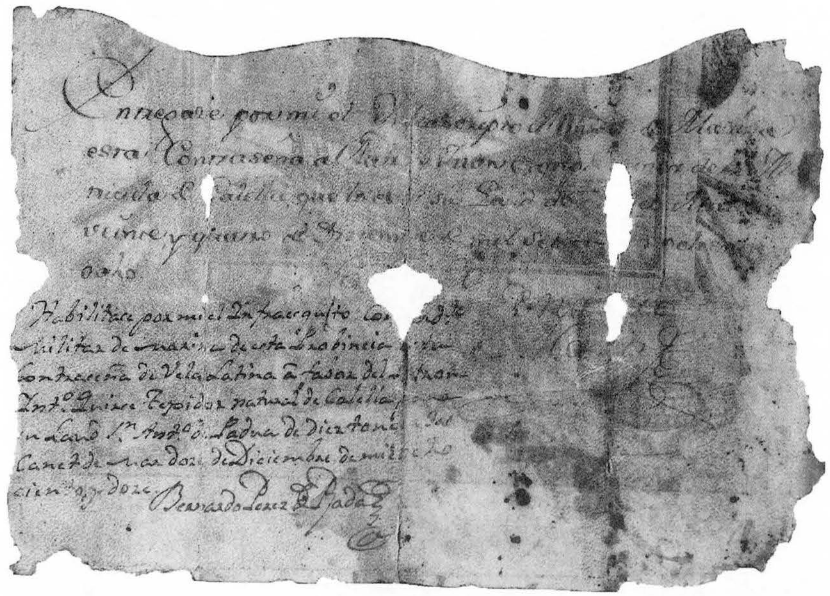

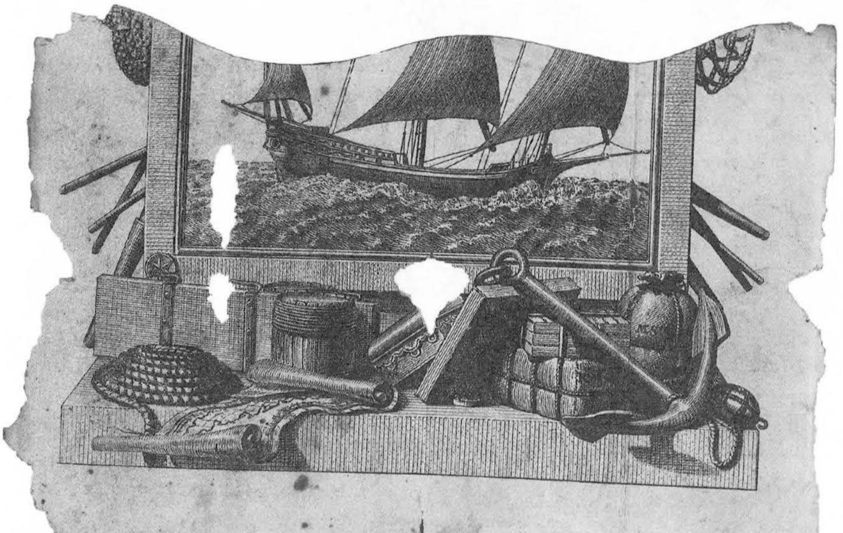

Les embarcacions de vela llatina havien de portar, preceptivament, un document anomenat contrasenya que identificava la seva procedència i el nom del patró. Per tal d'evitar falsificacions, en lliurar-lo es tallava l'original per la meitat. Una part se la reservaven les autoritats i l'altra anava amb l'embarcació. Anvers/revers de la contrasenya del llagut Sant Antoni de Pàdua. Any 1812. AGMAB. Llig. 3375.

cències portaven un apartat de *señas* per intentar identificar amb més precisió els homes i evitar els fraus.[15] Les embarcacions també tenien la seva pròpia documentació, els rols, que n'acreditaven la nacionalitat, permetien la seva navegació i detallaven la composició de la tripulació. La documentació a presentar era diferent depenent de si l'activitat de l'embarcació es desenvolupava en el marc del propi departament marítim o fora d'aquest.[16]

Un exemple d'aquestes llicències és la que es signà a Mataró el 20 de febrer de 1809 a favor de Salvador Millet del Masnou.[17] En el revers d'aquest mateix imprès es feia esment, de manera exhaustiva, a les obligacions del patró. Així, s'especificava que en arribar a qualsevol port i després d'haver rebut les autoritzacions de les autoritats sanitàries, aquest s'havia de presentar a les autoritats de marina –si es trobava a Espanya– o bé a la representació consular si es trobava a l'estranger. Aquesta compareixença estava relacionada amb la necessitat de garantir la presència de la tripulació o bé de denunciar la deserció o la mort d'algun dels seus membres si s'hagués esdevingut. Es recomanava al patró el bon tracte als homes que treballaven amb ell durant la navegació i el compliment del que s'hagués signat a la contracta i, a la vegada, si s'havia produït alguna falta de respecte o d'obediència, el patró restava facultat a arrestar l'infractor i a lliurar-lo a les autoritats de marina en arribar a port.

Els patrons tenien expressament prohibit enrolar homes sense la corresponent llicència. Qualsevol possible passatger havia d'anar degudament documentat, ja que, en cas contrari, se'l consideraria polissó. Les pèrdues o els danys

15. En una llicència emesa per José Mesa Figueroa, comandant de marina de la província marítima de Palamós, a favor de Ricard Garrell s'especificava «...Señas. Edad 20 años. Corporatura mediano. Ojos negros. Barba clara. Otras señales». AGMAB. Fondo Cartagena, 735. 20.9.1849.

16. «Las embarcaciones menores de trafico interior de los puertos, los barcos pescadores y los que para su comercio no hayan de salir de las costas del departamento no necesitaran de otra patente para su exercicio regular o navegacion que una licencia del ministro o subdelegado del puerto à que pertenezcan los quales deberán concederlas libre y graciosamente à todos los matriculados que se la pidieren. Pero si huvieren de salir de las costas de su departamento, para pescar o comerciar con otras, deberán llevar pasaporte formal que exprese el parage à que se dirigen, el que se les entregará igualmente sin embarazo ni costo alguno.» *Titulo III*, 1751. Capítol CIII.

17. «Departamento de Cartagena. Provincia de Mataro. Don Jose Agustin de Olozaga Veroiz Suarnavar y Subiaurre Capitan de Navio de la Real Armada, Comandante Militar de Marina y su Matricula en la citada Provincia, Concedo licencia al Patron Salvador Millet hijo de Pablo de la Matricula de Masnou perteneciente á esta Provincia de Marina de mi mando, á fin de que con su laud nombrado San Antonio que gobierna con quatro hombres de tripulacion, segun a la buelta se expresan, puedan traficar libremente por todas las Costas y Puertos de este Departamento, desde la Sub-delegacion de Llanzá en Cataluña hasta el Cabo de Gata, incluyendo las Islas Baleares, que comprende su extension. Por tanto ordeno á los Oficiales subalternos y demas dependientes de mi jurisdiccion; y á los que no lo están recomiendo y pido que no le molesten ni estorven, sin justa causa, su libre exercicio; sino que antes bien le protejan y amparen, estando, como está habilitado para ello con la presente licencia, que deberá valer por todo el año corriente. Mataró 20 de Febrero de mil ochocientos nueve. Por ausencia del Sr. Comandante el 2° Bernardo Perez de Rada. Nota. Sirva este para pasar á las costas de Andalucia, sin embargo de essederse de los limites de este Departamento. Mataró fecha ut supra.» AGMAB. Fondo Cartagena, 733. 20.2.1809. Mentre no s'indiqui el contrari les cites que segueixen pertanyen al mateix document.

originats per una acció conscient i voluntària del patró es podien castigar fins amb la mort. Els originats per negligència o temeritat es castigaven amb presidi o anys de servei en campanya. Els patrons havien *d'observar la policia de no arrojar lastre al agua en las Radas ú otros fondeaderos* i, en cas de trobar-se diferents embarcacions fondejades en un indret determinat per protegir-se del mal temps, el patró més antic tenia autoritat sobre la resta. Si la nau es trobava a l'estranger, el cònsol espanyol podia fer embarcar *algun pobre Español* cobrant-li només la manutenció. Si es tractava d'un mariner pagaria el seu viatge amb el seu treball.

L'esmentat document de llicència portava també reflectides les dades dels homes que configuraven la tripulació. En aquest cas concret, el llagut *San Antonio* de Salvador Millet portava un altre patró, Gerard Alsina; un home inhàbil, Bonaventura Roses, i Pau Nadal, de catorze anys, i Martí Casals, de tretze, ambdós de la *classe de muchachos.* Tota la tripulació era del Masnou.

En determinades circumstàncies calia una altra documentació: la *patente* o passaport.[18] Ha estat possible localitzar les patents que foren expedides a la província marítima de Mataró entre els mesos de desembre de 1838 i juny de 1839, que il·lustren les característiques de les embarcacions i les dotacions d'una navegació que es pot definir de mitjana i llarga distància, en contraposició a les llicències estudiades anteriorment, amb una validesa limitada a les aigües jurisdiccionals del departament marítim de Cartagena.

'REALES PATENTES DE NAVEGACIÓN MERCANTIL' DESPATXADES A LA PROVÍNCIA DE MATARÓ DESEMBRE 1838 - JUNY 1839

	Patró	Població	Embarcació	Nom	Dotació	Destinació
4.12.1838	Gabriel Sanjoan	El Masnou	Falutx	Sant Antoni	8	Cadis
14.12.1838	Pere Maristany	El Masnou	Místic	St Miquel Vulcano	8	Galícia
14.12.1838	Isidre Maristany	El Masnou	Llagut	Carmelita	8	Galícia
18.12.1838	Ramon Pagès	El Masnou	Místic	El Zafiro	10	Sevilla
22.12.1838	Gerard Maristany	El Masnou	Místic	Ntra. Sra. del Carme	8	Galícia
12.1.1839	Miquel Cisa	Premià de Mar	Llagut	Sant Antoni	5	Màlaga
14.1.1839	Antoni Major	El Masnou	Falutx	Santa Anna	8	Sevilla
16.1.1839	Antoni Ferrés	Vilassar de Mar	Llagut	Sant Antoni	5	Sevilla
16.1.1839	Feliu Roig	El Masnou	Místic	Juanito	10	Santander
22.1.1839	Geroni Alsina	Vilassar de Mar	Llagut	Pájaro Verde	6	Sevilla

18. «Toda embarcacion que se equipáre para hacer comercio, bien sea en puerto de mis dominios de Europa, o de America, ò en puertos estrangeros, ha de llevar patente o pasaporte, por donde conste la licencia que à este fin le hubiera yo concedido. Pues de lo contrario mis vageles de guerra las detendrán y conducirán al primer puerto, donde serán confiscadas con toda su carga. Y en caso de llevar armamento de guerra (...) castigados como piratas.» *Titulo III*, 1751. Capítol CI.

	Patró	Població	Embarcació	Nom	Dotació	Destinació
22.1.1839	Marià Llauger	Arenys de Mar	Llagut	El Feliz	6	Cadis
22.1.1839	Luis Casals	Cadis	Místic	Ntra. Sra. del Carme	9	Galícia
23.1.1839	Jaume Carrau	Vilassar de Mar	Llagut	Sant Antoni	5	Màlaga
25.1.1839	Tomàs Oliver	El Masnou	Místic	Romano	10	Galícia
25.1.1839	Esteve March	El Masnou	Místic	Mulato	11	Santander
26.1.1839	J. Hombravella	Cadis	Místic	Nuevo Irene	10	Galícia
21.2.1839	Joan Alsina	Vilassar de Mar	Llagut	Sant Antoni	5	Màlaga
21.2.1839	Antoni Batlle	Caldes d'Estrac	Llagut	St Joan Baptista	5	Sevilla
28.2.1839	Francesc Truc	El Masnou	Llagut	Verge del Rosari	6	Sevilla
28.2.1839	Isidre Maristany	El Masnou	Llagut	Maria Isabel	7	Sevilla
5.3.1839	Geroni Millet	El Masnou	Llagut	Sant Pere	7	Sevilla
6.3.1839	Salvador Sala	El Masnou	Místic	Sant Marià	7	Sevilla
6.3.1839	Agustí Pagès	El Masnou	Llagut	Sant Elm	9	Galícia
9.3.1839	Tomàs Castellà	Mataró	Llagut	Ntra. Sra. Esperança	4	Màlaga
11.3.1839	Sebastià Carrau	Mataró	Llagut	El Nacional	6	Sevilla
12.3.1839	Pere Collell	Lloret	Llagut	Sant Antoni	9	Cadis
19.3.1839	Joan Roig	Vilassar de Mar	Llagut	Ecce Homo	6	Sevilla
23.3.1839	Josep Mora	El Masnou	Místic	Emilio	10	Nova Orleans
26.3.1839	Joan Rosés	El Masnou	Místic	Sant Joan	10	El Brasil
6.4.1839	Geroni Millet	El Masnou	–	–	–	–
9.4.1839	Pau Alsina	Vilassar de Mar	–	–	–	–
9.4.1839	Pere Bertran	El Masnou	–	–	–	–
11.4.1839	Pau Castellà	Mataró	–	–	–	–
15.4.1839	Jaume Llibre	Mataró	–	–	–	–
18.4.1839	Marià Ramentol	El Masnou	–	–	–	–
22.4.1839	B. Ferrer	Alella	–	–	–	–
1.6.1839	Francesc Sensat	El Masnou	Llagut	Los Hermanos	8	Sevilla
3.6.1839	Gerard Sensat	El Masnou	Místic	Primos Hermanos	8	Galícia
4.6.1839	Agustí Gelats	Barcelona	Llagut	Sant Josep	8	Cadis
10.6.1839	Josep Gelpí	Vilassar de Mar	Llagut	Dionisa	6	Màlaga
10.6.1839	Geroni Carrau	Vilassar de Mar	Llagut	Elisa	6	Cadis
11.6.1839	Fèlix Casals	Cadis	Falutx	Santa Teresa	7	Cadis
12.6.1839	Josep Salas	Mataró	Llagut	St. Josep Trovador	8	Santander
13.6.1839	Gerard Alsina	El Masnou	Místic	Neptuno	9	Galícia
20.6.1839	Pau Moragues	El Masnou	Llagut	Sant Josep	8	Cadis

AGMAB. Fondo Cartagena, 820. 1.1.1839.

Un altre document imprescindible per a la navegació d'altura era la contracta. *Passar per la contracta* significava signar –davant l'escrivania de marina corresponent– els pactes que s'havien acordat entre el capità de la nau i la tripulació amb anterioritat als viatges; pactes que passaven pel règim de treball, alimentació, recorregut i salaris dels homes embarcats i que havien de ser supervisats per les autoritats de marina.[19]

L'any 1812 el bergantí *San Francisco de Asís,* de 160 tones, es trobava a la platja d'Arenys de Mar a punt de salpar cap a Puerto Rico.[20] Anava armat amb dos canons *de a 4º* i dotze fusells. El capità i pilot de derrota era Josep Llenas. El tercer pilot era el seu germà Francesc Llenas. La tripulació es completava amb un calafat, un mestre d'aixa, sis mariners i dos patges de tretze i catorze anys respectivament. A més, portaven un passatger de Pineda. Signaren la contracta davant el notari de marina Antoni Font i Prats a Canet el 7 de setembre de 1812. Les autoritats de marina s'havien desplaçat des de Mataró fins a aquesta població a causa de l'ocupació francesa.

El primer aspecte que calia regular era l'ordre de successió al capdavant de l'expedició en cas de mort del capità. Així, s'establí que el tercer pilot substituiria Josep Llenas i, si aquest també traspassava durant el viatge, dirigiria l'expedició el contramestre Pau Ferrer, fins a la conclusió del recorregut. El vaixell havia estat noliejat pel mateix capità i portava un carregament de vi o aiguardent –es determinà que cada pipa pagava de nòlit 20 duros–, i la retribució dels tripulants aniria *a la part,* és a dir, es faria en funció dels guanys de l'expedició, després d'haver-ne deduït un 10% destinat a l'habilitació de les veles *segun estilo en este Principado.* El mestre d'aixa i el calafat percebrien un salari fix de 20 pesos mensuals *de á ciento veintiocho quartos.* La tripulació estava obligada a reparar les veles *si se arrifasen* i a realitzar les operacions i tasques *de su instituto.* L'alimentació aniria *segun es costumbre entre los Catalanes quando navegan a la Parte.* Es feia, però, una excepció amb el capità: *hacerse un mas decente trato segun su clase, no siendo excesivo.*

No totes les contractes es feien a la part. Hi havia una altra modalitat que s'anà imposant al llarg del segle en la qual els mariners es convertien en assalariats més que en partíceps del guany mercantil del viatge.

L'any 1813 el capità Josep Bonet, d'Arenys de Mar, com a comandant de la

19. «Al tiempo de formar las listas de los equipages [aquesta paraula s'ha d'entendre segons la segona accepció que proposa la RAE que equival a tripulació] han de entregar los maestres o patronos al ministro o subdelegados de marina las contratas que huvieren hecho con los marineros sobre sueldos, raciones, gananci-as, o emolumentos, en virtud de los quales se comprometan à servir en sus embarcaciones durante su viage; cuyas contratas han de hacerse formalmente ante los escrivanos de marina y los ministros examinaran si las condiciones están expresadas con aquella claridad y precision correspondiente à evitar pleytos y pretensiones; y pondrán su visto bueno.» *Titulo III,* 1751. Capítol XCIV.

20. AGMAB. Fondo Cartagena, 733. 5.9.1812. Mentre no s'indiqui el contrari les cites que segueixen pertanyent al mateix document.

fragata *Carmen*, de 245 tones, signava contracta per a un viatge amb destinació a l'Havana, també a Canet per les mateixes raons que en el cas anterior.[21] La tripulació estava integrada per 25 homes. *Grosso modo* es seguiren les mateixes condicions que a la contracta anterior, però amb significatives modificacions. En primer lloc, es prohibia taxativament a la tripulació *embarcar cosa alguna* en referència a la pacotilla que tradicionalment els tripulants podien embarcar sense obligació de pagar el nòlit. L'alimentació anava a càrrec del capità, segons l'estil català, i, a més, aquest havia de donar dues pipes i mitja de *vino tinto* a l'anada *por una sola vez y no mas*. A la tornada *deveran venir sin vino*. Els salaris mensuals oscil·laven entre els 40 i els 6 pesos forts per persona i mes.[22]

Abans de salpar, les naus havien de ser revisades per tal de certificar la idoneïtat de les seves condicions de navegació.[23] Es feien serioses recomanacions als tripulants sobre les seves obligacions i la necessitat d'obeir els capitans, però també s'alertava aquests dels abusos que poguessin infligir als homes que navegaven a les seves ordres.[24] Els homes de mar, subjectes com estaven a la jurisdicció de marina, podien ser portats davant un consell de guerra si els fets comesos els en feien mereixedors. Les sentències es feien arribar a les delegacions de marina per tal que tothom en tingués coneixement i, molt probablement, per aconseguir una funció exemplificadora.

L'any 1828 es féu pública a la província de Mataró la sentència dictada per un *Consejo de Guerra de Oficiales* –reunit a Ferrol– sobre els incidents que es produïren a la fragata civil *Adlanta*. El consell de guerra es pronuncià sobre un

21. «...en la villa de Canet, en la actualidad Capital de la Provincia Marítima de la ciudad Mataró por estar aquella ocupada por los Enemigos...» AGMAB. Fondo Cartagena, 733. 26.6.1813. Mentre no s'indiqui el contrari les cites que segueixen pertanyen al mateix document.

22. Els salaris que es concertaren foren els següents: tercer pilot, 40 pesos forts; agregat, 16 pesos forts; contramestre, 30 pesos forts; mestre d'aixa, 20 pesos forts; cuiner, 11 pesos forts; mariners, 11 pesos forts; patges, 12 pesos forts, i a dos vailets 6 pesos forts a cadascun.

23. «Han de reconocer si las embarcaciones están en perfecto estado y llevan los viveres y pertrechos correspondientes à los viages que emprehendan, y para cumplir con lo capitulado con los equipajes, advertirán à los maestres las faltas que en esto encontraren y los riesgos à que por ellas se exponen y si estos fueran tan notorios que se crea inevitable la perdida de la embarcacion la detendrán y no la permitirán que salga hasta que haya remediado sus faltas suficientemente para poder emprehender su navegacion con probable felicidad.» *Titulo III*, 1751. Capítol XCV.

24. «Intimarán à los equipajes su obligación de ser fielmente asistentes à los trabajos regulares ordinarios o extraordinarios pertenecientes à su profesion, dentro y fuera del buque, en la navegación, en el puerto, en la carga, descarga, carena, embarco de viveres, aguada, etc. su obediencia al maestre o patron y a los demás oficiales de mar prepuestos al govierno, las penas à que estan sugetas las inobediencias, y las faltas esenciales à la obligacion de su profesion y à los patrones y oficiales de la embarcacion encargarán el buen trato à los equipajes, la justicia, y moderacion, pena de que à buelta de viage se procederá contra ellos y serán castigados con todo el rigor que corresponda.» *Titulo III*, 1751. Capítol XCVI. «En restituyendo las embarcaciones de sus viages, examinará el ministro si conducen toda la gente de sus equipages, se informará del paradero de los que faltaren, y si fuere por averiguada malicia del patrón, le impondrá multa de cincuenta ducados por cada uno de los que faltaren, y quinientos pesos, siendo viage de America. Oyrá y justificará breve y sumariamente las quexas que le presenten los marineros contra los patrones, en razón de haverles faltado à lo estipulado o dandoles mal trato y las que los patrones formaren contra los marineros por faltas esenciales à su obligacion, à fin de de satisfacerlas prontamente, segun resulte de justicia.» *Titulo III*, 1751. Capítol XCVII.

delicte de revolta de la tripulació contra el capità José Ferran.[25] Aquest fou trobat culpable d'haver portat homes sense estar degudament inscrits en el rol de la nau, de no haver anat *en derechura* a la destinació que havia declarat, d'haver atacat una altra embarcació emprant una bandera que no era la seva, d'haver portat mercaderies de la nau atacada a la pròpia i, finalment, també se'l sancionà per *indiscrecion y falta de prudencia para con la marineria*, cosa que havia portat a l'amotinament. Per tots aquests delictes se'l condemnà a navegar durant vint anys com a agregat de pilotatge, cobrant el sou de mariner, en els vaixells de l'armada. A més, se'l privava per sempre de *navegar con mando en buque.*

Al segon pilot, Manuel Zalduondo, se'l condemnà no només per no haver impedit l'amotinament de la tripulació, sinó que *abrazó el mismo partido tan luego como se manifestaron los marineros.* Se li imposà de pena navegar durant dos anys com a agregat de mariner en els vaixells de guerra, sense poder baixar en terra durant aquest temps. Als mariners que iniciaren la revolta se'ls condemnà a quatre anys de servei en la condició de grumets *con grillete siempre que estén en puerto.* Als nou homes que navegaven sense estar en el rol se'ls castigà durant tres anys a la pena anterior per un doble delicte: haver navegat il·legalment i haver-se afegit a la sedició.

Les rutes

> Revista de 1819 en referència als pilots: «...*la mayor parte de ellos ocupados en la navegacion de la carrera de América y la menor al trafico costanero y comercio*».
>
> AGMAB. Fondo Cartagena, 737. 31.12.1819.

> «*Trabajos a que se dedica la Matricula en general. A la navegacion de America, al trafico de la Peninsula, especialmente de la Costa de Galicia, á la pesca, construccion y carena de embarcaciones.*»
>
> AGMAB. Fondo Cartagena, 738. 6.12.1824.

Més enllà de les restriccions i rigideses del marc legal, un estol d'embarcacions –de totes dimensions– solcaren mars i fins els oceans i terres més llunyanes, empeses pels diversos vents però, fonamentalment, per la tenacitat i el coratge dels homes que les menaven. No ha estat possible localitzar sèries de dades de llarg abast que permetessin fer una anàlisi quantitativa del que varen significar les diferents rutes empeses des de la província de Mataró.

Tanmateix, els clavaris de la Confraria de Sant Elm de Mataró, entre els anys

25. AGMAB. Fondo Cartagena, 741. 12.9.1828. Mentre no s'indiqui el contrari les cites que segueixen pertanyen al mateix document.

1754 i 1763, deixaren enregistrats a la seva comptabilitat els pagaments amb els quals els patrons i mariners locals tributaven per al manteniment de la institució. I en les anotacions comptables d'aquests anys s'especificà la destinació de cada viatge.[26] S'han pogut recollir 1.306 declaracions referides a aquests nou anys, que ofereixen una visió prou suggeridora i interessant de les activitats dels homes de mar mataronins.

VIATGES DECLARATS PELS MARINERS DE LA CONFRARIA DE SANT ELM DE MATARÓ, 1754-1763

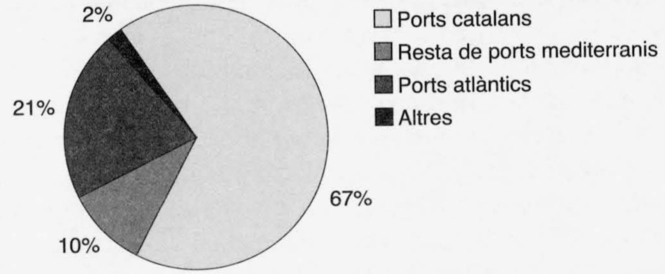

Com es podia suposar, els ports catalans representen una àmplia majoria de les destinacions declarades. Més sorprenent i indicatiu és el fet que la presència de ports atlàntics dobli el nombre de ports mediterranis no catalans.

FREQÜÈNCIA DE VIATGES DE MARINERS MATARONINS A PORTS CATALANS, 1754-1763

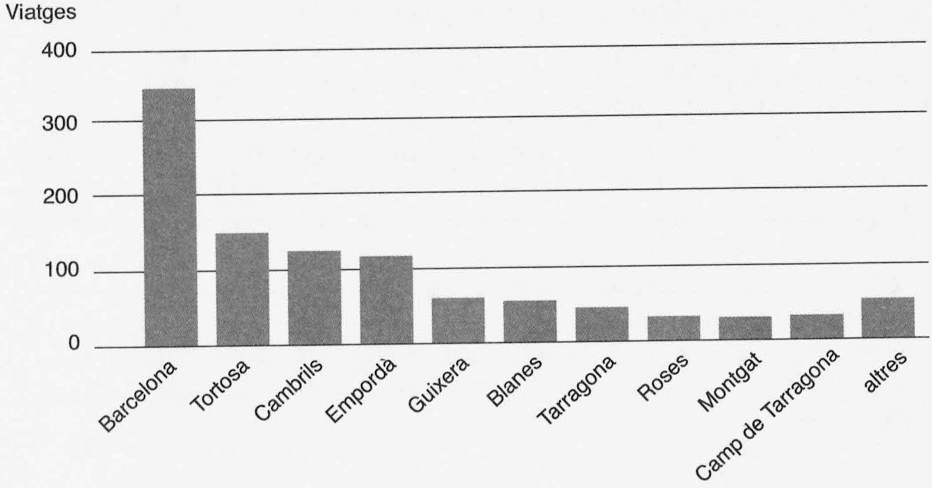

26. *Llibra de comtas de la confraria de sant Elm 1747-1766.* AGMAB. Sector Naval de Cataluña. 10.261.

En aquest primer nivell existia un veritable eixam de petites embarcacions – llaguts majoritàriament–, que desplaçaven entre dues i dotze tones, que solcaven les diferents poblacions catalanes costaneres i que difícilment anaven més enllà dels límits del departament de Cartagena. Valguin només dos exemples –de dates posteriors a la mostra– però molt significatius d'aquest tipus de navegació. El del patró Francesc Aulet, amb el seu llagut *Nostra Senyora del Carme*, de vuit tones, que entrà divuit vegades al port de Mataró, en el període comprès entre el 30 de juny i el 20 de desembre de 1815, en viatges que invariablement s'iniciaven a Arenys de Mar i arribaven fins a Barcelona, on transportava blat, fusta, carbó, terrissa, etc.[27] I el del patró Marc Fonrodona de Caldes d'Estrac, amb un llagut de sis tones, que duia a terme constants viatges entre Arenys de Mar i Cambrils en què transportava vi i pipes buides.[28]

Segons les dades de la Confraria de Sant Elm, Barcelona es configurava com el principal pol d'atracció a l'àmbit català per als mariners mataronins, fruit de les necessitats d'abastiment de la seva població i, també, com a centre distribuïdor de mercaderies i productes a la resta de poblacions del litoral. Tortosa fou, fins al moment que l'Ebre deixà de ser navegable, un important port que comunicava les produccions forestals i bladeres de l'Aragó i de la Catalunya interior amb els circuits mediterranis.

Caldria vincular els viatges a Cambrils a la capacitat exportadora d'excedents alcohòlics des d'aquest port, i la presència als ports del Camp de Tarragona i de l'Empordà s'hauria de lligar a la dificultat crònica que tenia Mataró per abastir-se de cereals panificables, que es resolia amb la producció bladera d'aquests indrets.

La navegació mediterrània –més enllà del Principat– és menys rellevant i manté unes línies molt clares: el litoral peninsular amb València com a port destacat, la costa francesa i italiana, amb preeminència del port de Marsella, el gran centre comercial de la Mediterrània occidental. L'opció de costejar el litoral del migdia francès cercava també les oportunitats que oferia la fira de Bellcaire. En temps de guerra, les embarcacions catalanes que es dirigien a aquesta fira –per Santa Magdalena– marxaven acomboiades i protegides per vaixells corsaris fortament armats (ZUCCHITELLO, M., 2004, 142). Un dels productes exportats era el peix salat, una de les sortides naturals de la intensa elaboració d'aquest producte que es feia al litoral català. Altres embarcacions continuaven fent ruta fins a Gènova, Roma (ZUCCHITELLO, M., 2004, 145-183) o Nàpols. En aquest àmbit també caldria destacar els contactes amb Maó, així com la presència mataronina a terres nord-africanes.

27. AGMAB. Fondo Cartagena, 727. 30.6.1815.
28. AGMAB. Fondo Cartagena, 727. 11.9.1815.

FREQÜÈNCIA DE VIATGES DE MARINERS MATARONINS A PORTS MEDITERRANIS, 1754-1763

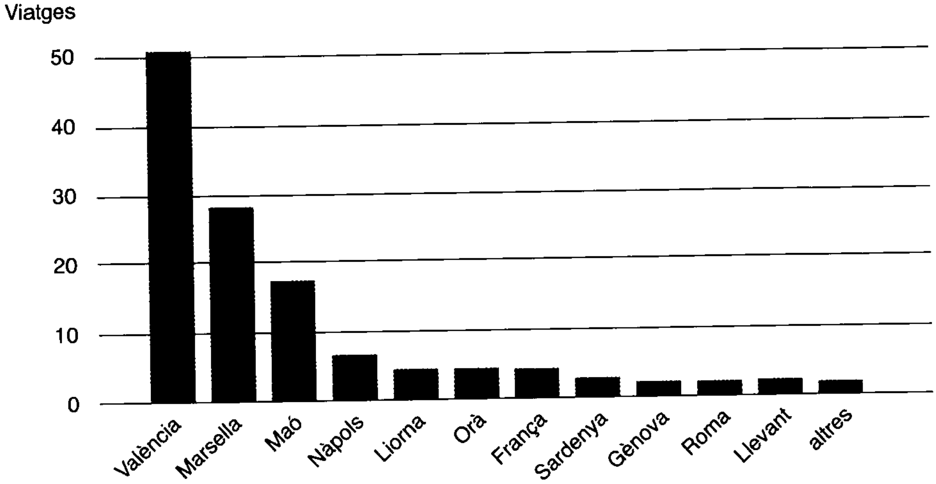

La segona opció podia implicar també resseguir ports com el d'Alacant i el de Motril, per travessar l'Estret, fins al centre neuràlgic del comerç americà que era Cadis, fins a arribar a Galícia, amb Lisboa a meitat de camí, i a altres destinacions més septentrionals com Londres o el Bàltic. Des de l'Atlàntic s'obrien també els camins que, a través de les illes Canàries, arribaven fins a les Índies.

FREQÜÈNCIA DE VIATGES DE MARINERS MATARONINS A PORTS ATLÀNTICS, 1754-1763

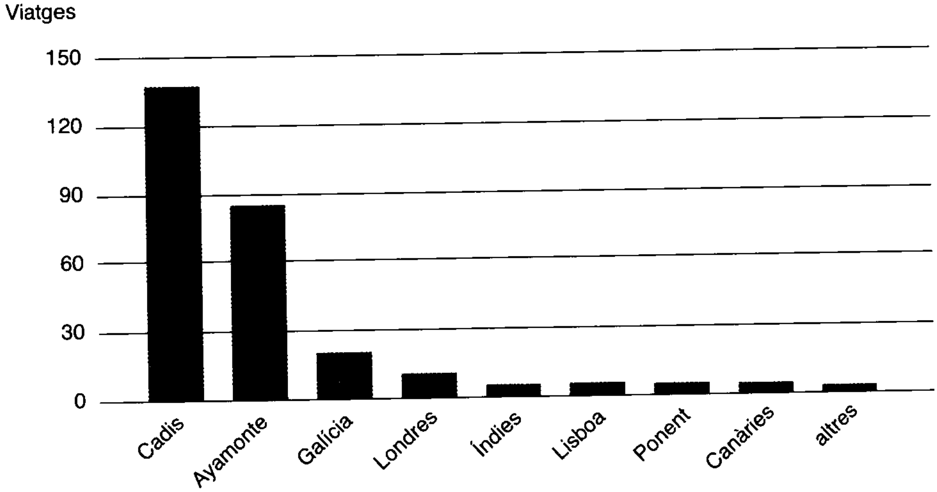

L'intens tragí del patró Salvador Millet del Masnou il·lustra el primer tram d'aquestes activitats.[29] Amb un llagut de dotze tones, el 2 de març de 1809 partí dels Alfacs, on havia carregat aiguardent, amb Cadis com a destinació. Des d'aquesta població partí cap a Sant Feliu de Guíxols el dia 24 del mateix mes havent carregat bacallà i coure. L'11 de juny iniciava una nova singladura cap a Cadis havent carregat altra vegada aiguardent a Vilanova. De retorn carregà cotó a Motril, que descarregà a Reus. A l'agost transportava blat cap a Mataró des d'un punt indeterminat. El 20 de setembre partia des de Vilassar de Mar, altra vegada cap a Cadis, fent escala a Peníscola, on féu quarantena. A Cullera carregà arròs amb destinació a Màlaga. Sense haver arribat a Cadis carregà oli i cotó a Motril el 24 d'octubre per portar a Blanes. El 26 de novembre iniciava un nou viatge des de Vilassar de Mar *deviendo este patron salir fuera del broqueo de Barcelona quatro leguas*. Arribat a Alacant carregà blat per dur cap a Mataró el 23 de desembre i hi arribà el 30 de gener de 1810. El primer de febrer d'aquest any iniciava un nou viatge que el portaria a carregar blat i arròs a Cullera per portar al Principat. El 18 de març es trobava a Peníscola i arribà fins a Cullera. El 12 de maig partia de Mataró vers les Balears, concretament el port de Maó. El 28 de maig es trobava a Ciutat de Palma, on carregà sucre i oli per portar a Sitges. La important presència de mariners mataronins a Ayamonte cal relacionar-la amb les indústries pesqueres i de salaó que es desenvoluparen en aquesta zona, i que seran estudiades de manera més detallada a l'apartat dedicat a la pesca.

El també masnoví Salvador Estapé il·lustra la dimensió gallega d'aquest tràfic. Amb el seu místic *Sant Antoni*, de quaranta tones, partia de Barcelona el 8 de novembre de 1823. Sortí del Vendrell deu dies més tard carregat d'aiguardent i sabó per portar al Ferrol. Arribava a Màlaga el 28 de novembre. El 22 de gener de 1824 iniciava el retorn des de Vilagarcía de Arousa amb un carregament de sardina. El 7 de febrer es trobava a Cadis. El 25 d'aquest mateix mes, ja de retorn a Barcelona, iniciava un nou viatge cap a Cadis amb un carregament de paper.[30]

Les aigües atlàntiques oferien, però, als mariners i homes de negoci horitzons més dilatats per exercir les seves habilitats. Un dels principals estímuls per accedir a aquests mercats era l'exportació de vins i aiguardents, documentada des de la darreria del segle XVII (GIMÉNEZ, J., 2001, 724), que es mantingué i s'intensificà en els segles següents. L'any 1761 hi ha una certa activitat de mataronins al port de Londres documentada en els pagaments de la Confraria de Sant Elm.[31]

29. AGMAB. Fondo Cartagena, 733. 10.7.1810. Mentre no s'indiqui el contrari les cites que segueixen pertanyen al mateix document.

30. AGMAB. Fondo Cartagena, 738. 28.10.1824.

31. «Vuy 30 de novembre 1761 rebut del senyor Grancisco Guiu per lo que a cobrat dels mariners del ca-

Més enllà de les illes Britàniques, l'any 1790 *Francisco Milans y Cia.*, de Barcelona, havia noliejat la fragata *San Gerardo*, de 400 tones, que comandava el capità Francesc Llenas, d'Arenys de Mar, per tal de portar *licores* a Rússia. Una dada a retenir és que hom fa referència a la possibilitat *de helarse aquellos mares*, la qual cosa sembla una referència prou explícita a la navegació pel Bàltic.[32]

Mario Zucchitello documenta altres viatges de Francesc Llenas. L'any 1788, amb la sagetia *Sant Zenó*, salpà cap al port estonià de Tallinn. L'any següent una nova expedició que sortí de Barcelona amb destinació a Sant Petersburg naufragà a l'entrada al golf de Finlàndia. En aquests viatges hi havia participat com a pilotí o segon pilot el tossenc Benet Gotall Colombí, que l'any 1792 partí, ja com a capità de la fragata *Sant Grau*, vers els ports de Kronstadt i Sant Petersburg amb un carregament per compte de l'esmentada companyia de Francesc Milans. Val a dir que el cònsol d'Espanya a Sant Petersburg era català i, a més, cosí de Gotall (ZUCCHITELLO, M., 2004, 407). En algun moment els viatges al mar del Nord es plantegen com una alternativa al mateix nivell que els viatges a Amèrica o al Cantàbric.[33]

Si les notícies sobre navegacions a les costes atlàntiques apareixen de manera esporàdica a la documentació, s'esdevé tot el contrari amb les dades que fan referència a viatges a les costes americanes. Hi ha notícia de viatges a les Índies de mariners de la Confraria de Sant Elm de Mataró de l'any 1761.[34] I també hi ha documentats diversos viatges a les illes Canàries[35] que es podien convertir en una plataforma natural per accedir al continent americà.

Les notícies de viatges a Amèrica són abassegadores a les fonts documentals. Vegem sols una dada entre moltes altres que es podrien aportar: a Arenys de Mar, entre el dia 4 i el 27 de desembre de 1839, s'embarcaren 14 homes amb sis naus diferents, que partiren d'Arenys de Mar i de Barcelona. Dels homes, tots excepte un tenien com a destinació les terres del Nou Món amb cinc de les sis naus.[36] També hi ha documentada la presència d'homes i embarcacions mataro-

pita Santpere del viatge de Londres y dels mariners que anaren ab lo capita Miquel Viñals 18 lliures 9 sous.» *Llibra de comtas de la confraria de sant Elm 1747-1766*. AGMAB. Sector Naval de Cataluña. 10.261. 30.11.1761.

32. AGMAB. Llig. 7071. 23.8.1790.

33. En l'acta de patronia del pinc *Verge de Gràcia*, de 100 tones, matrícula de Tossa, es diu: «...que el mismo patron interino en todos los viages que emprenga para la America, o mar Baltico en vista de ser tan crecidos los gastos de se ofrecen en dicha ocacion para la habilitacion y compostura del barco esté obligado a dexar la decima parte de los fletes que ganare en cada uno de dichos viages empero en los que emprenda para las costas de Galicia, Vizcaya y Portugal deba retenerse cinco por ciento de los referidos fletes.» AMM. Escrivania de Marina, J.A. Font i Prats, 10.4.1798.

34. «Dia 12 de setembre de 1761 rebut dels Indianos que anaban en lo vaxell de la Compañia 27 lliures.» *Llibra de comtas de la confraria de sant Elm 1747-1766*. AGMAB. Sector Naval de Cataluña. 10.261. 12.9.1761.

35. Es tracta dels viatges de Salvador Simó i de Francesc Mascort. *Llibra de comtas de la confraria de sant Elm 1747-1766*. AGMAB. Sector Naval de Cataluña. 10.261. 26.1.1762.

36. Les embarcacions que sortiren de Barcelona foren el bergantí *Currutaco*, amb destinació a l'Havana;

nines a les escales intermèdies d'aquestes destinacions.[37]

Amb tot, però, en la navegació cap a Amèrica hi havia diferents rutes que evolucionaren amb el temps per raons econòmiques i polítiques. Algunes d'aquestes rutes establertes abans de l'emancipació de les repúbliques sud-americanes es modificaren i replantejaren en triomfar els anhels independentistes a la major part del subcontinent americà. Potser una de les diferències més clares entre aquests dos períodes és l'assiduïtat de les arribades a la terra ferma. Així, el capità Moreu –que navegà vers les terres americanes entre 1808 i 1815– tenia com a destinació final de les seves expedicions la ciutat de Veracruz, tot i que altres ciutats com l'Havana també eren clau en la seva negociació i en la navegació pel Carib, i que en algun cas també visità Nova Orleans (LLOVET, J., 2009, 91). Zucchitello també ha documentat nombrosíssimes expedicions de la vila de Tossa vers les terres americanes i la presència d'un actiu tossenc, amb botiga oberta a Guatemala, en una data tan primerenca com és l'any 1744 (ZUCCHITELLO, 2004, 237).

Després de la independència de les terres de l'Amèrica continental, Cuba es convertí en l'epicentre de l'activitat negociadora amb Amèrica, ja fos per la seva pròpia producció –tabac, sucre, coure, rom– o com a mercat per als productes de la metròpoli: oli, vi, manufactures diverses. Cuba fou també l'enclavament vers el qual es dirigí un ingent nombre d'emigrants catalans, i maresmencs en particular –com ho testimonien els treballs d'Agustí M. Vilà sobre Lloret (VILÀ, A., 2008) i les dades publicades per Manuel Cusachs (CUSACHS, M., 2007, 120)–, alguns dels quals acumularen grans fortunes amb l'explotació dels *ingenios* destinats a la producció de sucre (RODRIGO, M., 2006). Precisament la producció sucrera, elaborada amb el treball esclau, es troba a l'arrel d'una de les rutes marítimes més resseguides pels homes del Maresme: la ruta del *tasajo*. Aquest producte –carn de vacum salada– era la base de l'alimentació popular i també dels esclaus a Cuba i al Brasil. Es produïa als *saladeros* situats a la riba del riu Uruguai. I allí l'anaven a cercar –remuntant el riu des de Montevideo– les naus de Vilassar de Mar i del Masnou, que arribaren a exercir-ne un veritable monopoli.[38]

el bergantí *Mercedes 1º*, que salpà cap a Montevideo; el bergantí *Diligente*, que es dirigí a *Mayagüey*; el quetx *Brillante Catalán*, que partí d'Arenys de Mar cap a Puerto Rico, i la corbeta *Rosalía*, que ho féu cap a Santiago de Cuba. AGMAB. Fondo Cartagena, 820. 4.12.1839.

37. El bergantí de 150 tones *Sant Joan Baptista*, àlies *La Felicidad*, propietat de Joan Fontrodona, del *comercio* de Mataró, es trobava a Amsterdam i li tocà canviar la patronia de Joan Fita, que estava malalt, a Pau Marxuach, de Mataró. AMM. Not. J.A. Font, 12.7.1798.

38. En paraules de Jaume Sust Alsina, que participà activament en la ruta del *tasajo*: «¿No es puramente catalana la navegación tasajera?» GIMÉNEZ, J., 2009, 173.

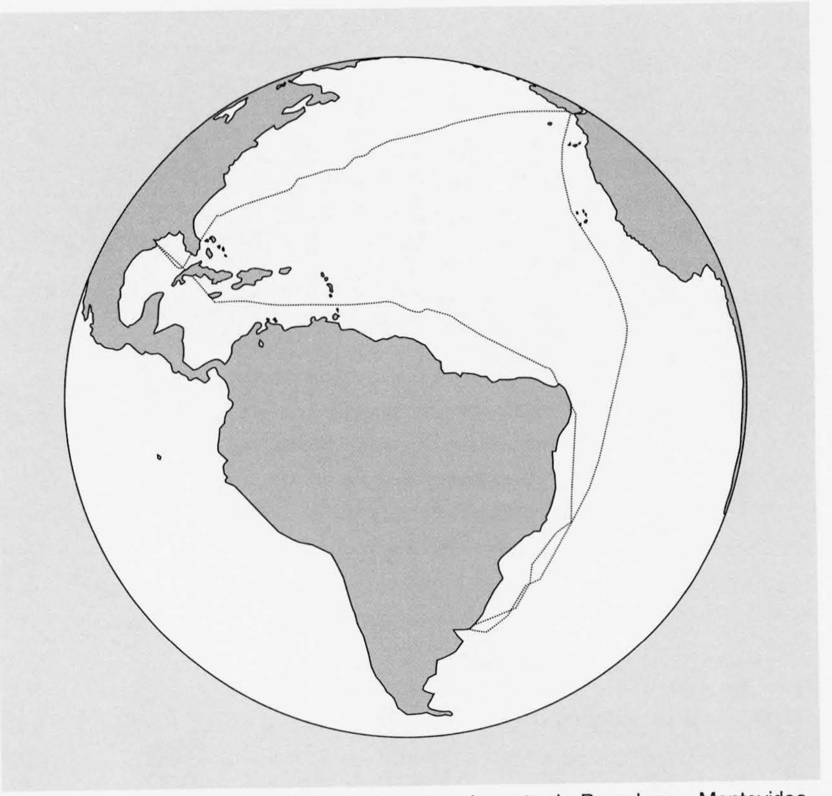

Viatge rodó realitzat per la corbeta *Elvira* entre els ports de Barcelona - Montevideo - l'Havana - Nova Orleans - Barcelona. Capità Jaume Sust Alsina, de Vilassar de Mar. Elaborat a partir de les dades del quadern de bitàcola. Any 1879. Col·lecció Rosa Sust Mir.

En algunes d'aquestes travessades atlàntiques el recorregut entre les zones productores d'aquesta carn salada i el punt de venda es realitzava dues vegades. Així, Jaume Sust Alsina emprengué expedició amb la pollacra *Elvira* des del port de Barcelona el 28 de gener de 1885 en direcció a Montevideo. D'allí s'adreçaren als *saladeros* ubicats a Paysandú. Una vegada fet el carregament emprengueren rumb vers l'Havana, i d'allí altra volta cap a Montevideo i Gualeguaychú per tornar a carregar la mercaderia que de nou transportaren fins a l'Havana. El viatge rodó durà 22 mesos i 22 dies (GIMÉNEZ, J., 2009, 47). A l'anada una de les mercaderies podia ser la sal. Tanmateix, el negoci de l'expedició es jugava amb el diferencial que es pogués aconseguir entre el preu de compra i venda del *tasajo*. Progressivament, la mercaderia de retorn més interessant –des d'un punt de vista econòmic– deixà de ser el tabac o el sucre i fou el cotó dels estats sudistes de l'Amèrica del Nord. Així les naus començaren a visitar els enclavaments de Charleston, Nova Orleans i Brunswick.

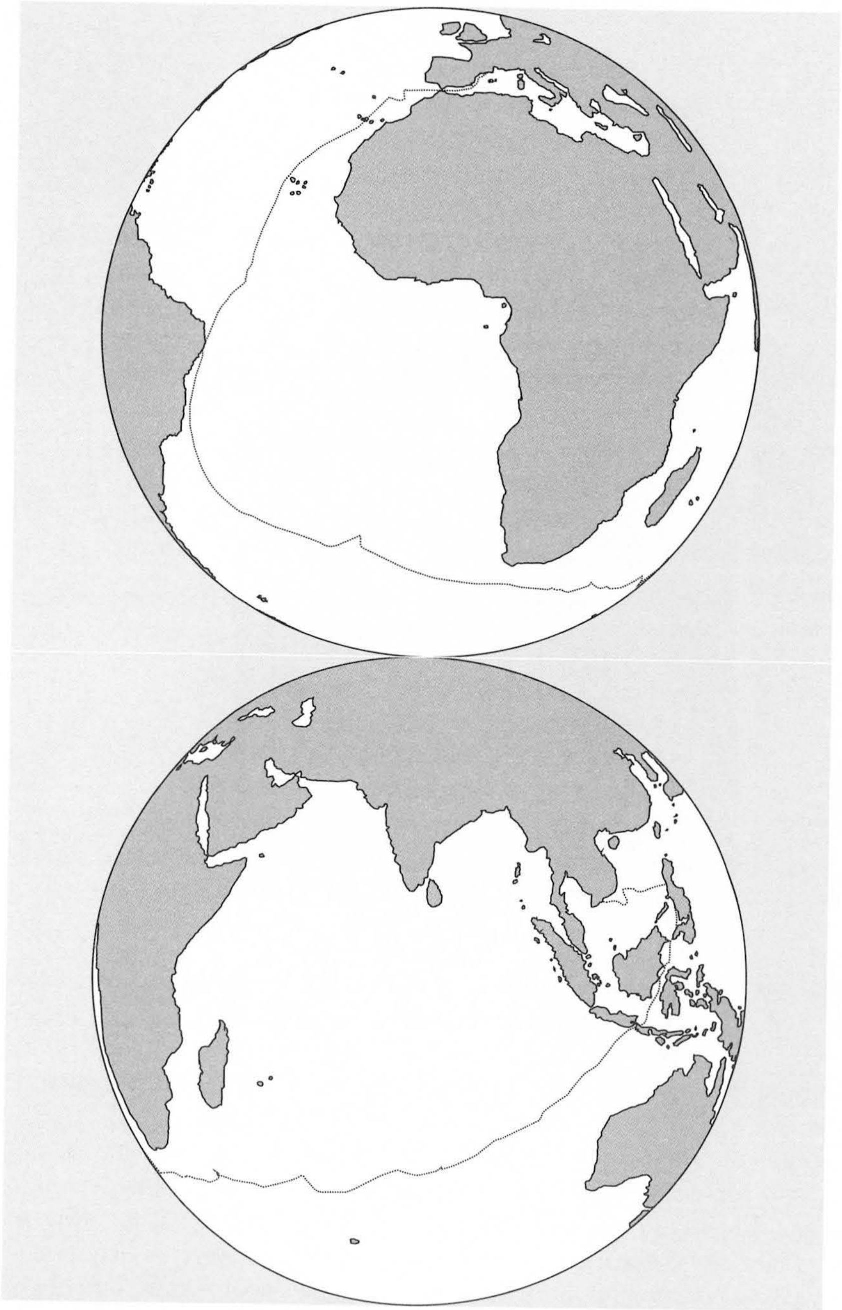

Viatge realitzat pel bricbarca *Pablo Sensat* entre els ports de Barcelona - Manila - Saigon (actual Ho Chi Minh). Capità Salvador Maristany, del Masnou. Elaborat a partir de les dades del quadern de bitàcola per Andrea Pariente. Any 1878. Col·lecció Sara Masó Maristany.

Els marins i capitans del Masnou foren els artífexs de proeses molt destacades en la navegació atlàntica. Aquest oceà es convertí per a ells en camí de pas per al més dilatat dels oceans: el Pacífic. El vaixell *Caupolicán*, construït a Mataró i comandat pels germans Millet, es féu famós per haver fet repetidament la difícil ruta del cap d'Hornos anant a Xile a la recerca de nitrats (ROIG, E., 1929, 105).

El masnoví Salvador Maristany i Sensat féu una de les rutes més dilatades i complexes de la història de la navegació velera catalana. Segons l'estudi de la seva néta, Sara Masó Maristany (MASÓ, S., 2009), Salvador Maristany partí el 8 de desembre de 1878 del port de Barcelona amb el bricbarca *Pablo Sensat*, de 575 tones, amb destinació a l'actual ciutat de Ho Chi Minh –l'antiga Saigon–, al Vietnam. Hagué de fer la vella ruta que costejava l'Àfrica fins al cap de Bona Esperança, i el 12 de febrer de 1879 solcava per primer cop les aigües de l'oceà Índic. Sense fer cap escala es dirigí vers les illes Cèlebes per anar fins a Manila, on arribava el 25 d'abril de 1879. Un mes després salpava en direcció a Saigon, on va arribar el 8 de juny de 1879. El 19 del mateix mes salpava amb 2.300 sacs d'arròs per vendre a Cienfuegos –Cuba–. Calgué desfer tot el camí fet a l'oceà Índic, entrar de nou a l'Atlàntic i fer cap a la Perla del Carib. Després de 103 singladures arribaven a Cienfuegos el 26 d'octubre de 1879. El 13 de desembre de 1879 salpaven de l'Havana –amb llast– i destinació a Nova York. El dia de Nadal del mateix any entraven al port de la ciutat novaiorquesa. El 10 de gener de 1880 salpaven amb un carregament de 800 tones de blat i el 8 de febrer de 1880 ancoraven al Moll de Ponent de Barcelona, havent creuat l'Atlàntic de Nova York a Gibraltar en un temps rècord de 15 dies. La facilitat amb la qual es movien els homes del Masnou per les rutes transoceàniques es fa palesa també amb l'actuació d'un altre Maristany, si bé en aquest cas fou també utilitzada per a alguna activitat més execrable que les descrites anteriorment.

Fou Francesc Amorós, autor interessat en la problemàtica de l'illa de Pasqua (AMORÓS, F., 2006), qui conegué per tradició oral el nom i cognoms de l'autor de l'assalt pirata realitzat l'any 1862 en aquesta illa –denominada pels seus aborígens Rapa Nui–, que significà, en paraules de l'autor, l'anihilació gairebé total de la població indígena. Amb les dades obtingudes i la col·laboració de Joan Muray (MURAY, J., 2009), es pogué documentar la participació del capità Joan Maristany i Galceran en les activitats esclavistes i pirates. Segons aquests autors, Maristany –entre els anys 1862 i 1864–, al capdavant de la corbeta *Rosa y Carmen*, es convertí en el capitost d'una flota que, des del port del Callao, operava per tot el Pacífic sud segrestant indígenes de les diferents illes polinèsies per ser venuts com a esclaus al Perú.

L'estol de pirates, dirigit per Joan Maristany, arribà a l'illa de Pasqua el dia 22 de desembre de 1862. La matinada del 23, Maristany manà que es repartís per la platja quincalla i galindaines –collarets, miralls, etc.– per atreure l'atenció dels indígenes. Se n'apropáren uns cinc-cents que foren atacats per les tripulaci-

ons pirates, que aconseguiren capturar entre 200 i 500 persones. *Rosa y Carmen* continuà les captures per altres illes; arribà al nord de la Samoa occidental i retornà per Sunday Island, prop de Nova Zelanda, al port del Callao. De les 290 persones capturades que portava Maristany, 162 moriren abans d'arribar a port. El 10 de juny de 1862, en retornar al port de sortida, Maristany s'assabentà que les autoritats peruanes havien prohibit el tràfic d'éssers humans i que la seva persona era requerida per la justícia. Aconseguí escapolir-se i morí a la seva població natal a una edat molt avançada. La societat de Rapa Nui restà desarticulada en desaparèixer la casta sacerdotal i la família reial.

El tràfic d'esclaus d'origen africà ha merescut importants treballs que han posat de manifest l'actiu paper que hi tingueren els homes i les naus catalanes (MALUQUER, J., 1974.), (FRADERA, J., 1984) i (PAGÈS, 2004). La participació dels homes de la província marítima de Mataró mereixeria un treball exhaustiu que encara no s'ha dut a terme. Tanmateix, les dades disperses existents són més que eloqüents. Agustí Vilà assenyalà l'expedició del capità lloretenc Agustí Conill i Sala, que partí l'any 1816 del port de l'Havana i, després de recalar a Fernando Poo, arribà fins al continent i remuntant el riu Boni carregà 301 persones africanes que moriren en fer la maniobra per guanyar el mar (VILÀ, A., 1989, 246).

De Canet és conegut el capità Joan Font Fors, propietari de la fragata *Tellus*. Aquesta nau té un viatge documentat, de Moçambic a l'Havana, amb un carregament de 178 esclaus.[39] Dirigí l'operació el capità Joan Botet, de Palamós, que participà com a mínim en tres altres viatges amb la mateixa finalitat. Del Masnou o de Vilassar de Mar procediria F. Sust, que partí també de l'Havana amb el vaixell de bandera brasilera *Paulina* a un punt indeterminat de la costa africana, on embarcà 293 homes i dones que arribaren a Cuba el novembre de 1834. El mateix Sust, un any després, emprenia un viatge semblant amb resultats similars (GIMÉNEZ, J., 2009, 184). Pau Sust, segon pilot del pailebot *Buenaventura Cubano*, perdé la documentació quan el vaixell que pilotava fou atacat per una goleta de guerra de Libèria mentre s'estaven al riu Gallinas, actuals rius Kerefé i Moa, entre Sierra Leone i Libèria (GIMÉNEZ, J., 2009, 84). Aquest indret era un dels centres de concentració d'esclaus més important de l'Àfrica Occidental.

Es podrien citar molts altres exemples, però hi ha dos personatges que, potser, excel·liren sobre la resta en la seva capacitat d'acumular riquesa en diversos camps inclosa l'explotació més brutal d'altres éssers humans. El mataroní Miquel Biada n'és un testimoni pregon (CUSACHS, M., 2007). Format com a pilot a l'escola d'Arenys de Mar, la seva trajectòria és prou coneguda i no cal insistir-hi. Potser caldria destacar que, al seu paper d'impulsor del primer ferrocarril peninsular, s'hi hauria d'afegir la defensa abrandada que féu de l'esclavi-

39. *The Trans-Atlantic Slave Trade. A data base on CD-Rom*. Eltis, D.; Behrendt, S.; Richardson, D; Klein, H. Cambridge University Press. 2000. Unique identity number 113.

tud d'homes africans (FRADERA, J.M., 1982). Josep Baró i Blanxart, nascut a Canet l'any 1798, arribà a l'Havana com a grumet l'any 1815 en el que era una forma habitual de pagar-se el passatge. Després de diverses ocupacions, s'interessà per la producció de sucre i arribà a posseir diversos *ingenios* que totalitzaven 150 km^2 plantats d'aquesta canya, on treballaven milers d'esclaus. Invertí en ferrocarrils a l'illa de Cuba, en el món de les finances, en empreses navilieres, en el tràfic d'esclaus, i se li calculà una fortuna de 100 milions de dòlars. Pels seus *mèrits* fou distingit amb els títols de marquès de Santa Rita i vescomte de Canet (ROVIRA, J., 2007) i (TORNERO, P., 1989).

Més enllà d'aquestes actuacions deplorables restarà, però, el testimoni de generacions d'homes que, amb la seva estreta relació amb el mar, acumularen coneixements i experiències seculars que permeteren generar la tecnologia i la saviesa imprescindible per fer el salt des de la navegació amb els llaguts –que recalaven a totes les platges– fins a les naus que feren les seves singladures solcant els oceans més llunyans.

6.3. LA PESCA

> *«Los Exes, ó fundamentos de la Pesca son Instrumentos, modo de usarlos, y tiempos propios; y el vicio en qualquiera de ellos produce gravisimos daños; pues se destruie la cria, disminuye la especie, dificulta el abasto, imposibilita al Pescador su subsistencia; y por lucrar unos por algun tiempo, padecen muchos en todos.»*
>
> Zalvide, M., *Reglamento de navegación y pesca*, 1773.

> *«El siglo XVIII fue así el gran siglo de la pesca catalana.»*
>
> Martínez Shaw, C., *La pesca en la Cataluña del siglo XVIII. Una panorámica*, 1988.

Una visió general

Molt probablement l'atenció dels éssers humans vers la pesca degué ser anterior a l'interès per la navegació. Les raons són prou evidents: la pesca podia aportar una notable varietat de recursos a la dieta dels caçadors i recol·lectors. Òbviament les primeres estratègies pesqueres es degueren endegar des de terra estant, i un dels indicadors més elementals n'és la canya de pescar. El coneixement del medi marítim i de la vida i la riquesa que hi habitava permeteren el desenvolupament de noves tecnologies. Encara des de terra, aparegueren la xàvega i el bolitx, que permetien la pesca de les espècies més properes a la costa.

Posteriorment aparegueren els arts que permetien la pesca mar endins –sar-

dinals i palangres–, amb els quals es podia interceptar els moviments dels peixos migradors, com la sardina, o accedir als animals que vivien permanentment en el fons marí.[40]

Manuel Zalvide detallà i analitzà tots els arts utilitzats a la província de Marina de Mataró. A més dels citats esmentava la traïnya o teranyina, la nansa, la solta, la batuda i la fitora.[41] Cadascun d'aquests arts cercava un increment de la productivitat a partir de dues vies: l'especialització en espècies determinades i l'increment de les captures.

Enmig d'aquest context, ja prou ampli, es produí durant el segle XVIII la introducció d'una nova tècnica de captura que ràpidament entrà en conflicte amb totes les anteriors: la pesca al bou, que es realitzava amb dos llaguts –la parella de bou– que estiraven les dues prolongacions laterals d'una gran xarxa en forma de bossa que s'arrossegava pel fons marí. En paraules de Martínez Shaw, l'increment de la productivitat i les innovacions que se'n derivaren en els sistemes de salaó tingueren com a conseqüència final *una completa transformación del sistema de producción y comercialización del pescado* (MARTÍNEZ SHAW. C., 1988, 324).

Nansa segons un dibuix del segle XVIII. AGMAB. Làmina de pesca. Llig. 2118 (5)

40. Sobre les distintes modalitats de pesca consulteu «Per a una història de la societat pagesa tradicional: les formes de treball (IV): Els sistemes de pesca». MARTÍNEZ SHAW, C.; FERNÁNDEZ, R. 1982, 42-53.

41. Han estat comentats per Joaquim Llovet. LLOVET, J. 1980, 64-66.

A tots aquests elements caldria afegir-hi la importància estratègica que tenia el peix en l'alimentació d'aquesta època, tant per la manca d'accés d'amplis sectors socials als productes carnis com per les prescripcions religioses que feien obligatori el seu consum en diversos períodes de l'any.

Un testimoni de la importància que podia tenir l'abastiment d'aquest producte pot ser il·lustrat amb un exemple. El gener de l'any 1797 arribava a Mataró una reial ordre segons la qual el responsable del proveïment de bacallà de la *Villa de Madrid* tenia preferència a l'hora de comprar tot el bacallà que es prengués de naus angleses així com de tot el que pogués arribar *á nuestros Puertos sea en presas ó en Barcos neutrales*.[42]

Tot aquest aiguabarreig de circumstàncies –més el control dels homes que realitzaven aquesta dura activitat– fou competència de les autoritats de marina, que hagueren de gestionar els conflictes que, inevitablement, suscità la concurrència d'interessos divergents.[43]

En aquell context històric –com ja ha estat explicitat– poder pescar era un privilegi que tenia com a contrapartida l'obligatorietat d'inscriure's a la Matrícula de Marina per tal de servir a la Reial Armada.[44] Per tant, els *terrestres* n'estaven exclosos. Tanmateix, en determinades circumstàncies, les autoritats n'autoritzaven la pràctica als homes no matriculats. L'any 1796 l'autorització vingué afavorida pel descens dels homes disponibles, atès que molts estaven embarcats a l'armada i altres havien mort en les darreres guerres.[45] Aquesta ambivalència de la normativa podia originar situacions conflictives.[46]

42. AGMAB. Fondo Cartagena, 794. 20.12.1796.

43. «El conocimiento de los asuntos relativos à la pesca, como quiera que se entienda, hecha en la mar, en sus orillas, en los puertos, rias, havras y, generalmente, en todas las partes a donde llegue el agua salada, y tenga comunicacion con la mar, ha de pertenecer privativamente al jusgado de los Ministros de Marina. Siendo de su particular inspeccion la practica y observancia de las reglas establecidas sobre esta materia, la concesion de licencias à los que huvieren de emplearse en ella, etc. respecto de estar la facultad de pescar reservada a la gente de mar matriculada.» *Titulo III*, 1751. Capítol CXIX.

44. «La pesca de peces en todas las costas, puertos, y rias de mis dominios será permitida, libre y franca a todos mis vasallos, con la sola condicion prevenida de que estén alistados en la matrícula de mar, con cuya circunstancia podrán sin embarazo executarla, no solo en la provincia de que dependan, sino en otras qualesquiera del Reyno; à cuyos ministros mando, no pongan impedimentos à los que presentaren su cédula y liciencia legitima, en que, como pudieren, y mejor les parezca, pesquen en barcos propios suyos ò en los de la misma provincia con cuyos patrones huvieren convenido.» *Titulo III*, 1751. Capítol CXX.

45. «Atendiendo el Rey á que la mayor parte de los Pueblos Litorales se alimentan de pescado o marisco y a que no es compatible el necesario abasto de estos generos con la decadencia del numero de gente matriculada, asi por la que se halla actualmente en las esquadras y demas buques armados y fallecio durante la guerra, como por la que haviendose expatriado navega en Buques extrangeros ha resuelto S.M. que por aora y hasta nueva providencia puedan los terrestres emplearse en toda clase de pesca sin incurrir en pena alguna con tal que contribuyan para el socorro de las familias de la matricula...» AGMAB. Fondo Cartagena, 794. 16.7.1796.

46. «En virtud de aber dado la orden que V.M. nos dio Verbalmente en el día de ayer á los Patrones Pescadores para que no embarcasen ningun terrestre, esta tarde me ha comparecido Pablo Camdesuñer en mi Casa insultandome a gritos y que queria que yo le dixere quien abia sido el que abia venido a decir a V.M. que los terrestres iban al mar yo le dixe que no lo sabia y amanasandome que me aria venir en la casa de V.M...» AGMAB. Fondo Cartagena, 785. 20.8.1830.

La conflictivitat era també molt present a causa de la incompatibilitat existent en l'ús dels diferents arts. Un exemple el trobem en l'ús de la xàvega i de les nanses. La xàvega era un dels arts més antics.[47] Consistia en una gran bossa de xarxa, i moltes cordes, que es calava amb barques enmig de la mar i després es recollia de terra estant. Zalvide el considerava de molta utilitat atès que a l'hora de recollir l'art des de la terra qualsevol persona que hi participés tenia dret a percebre'n una part.[48]

Un testimoni indirecte permet documentar-ne la pràctica a Montgat. L'any 1808 el comandant de la província marítima s'adreçava a l'ajudant de marina de Vilassar de Mar i l'informava que tenia coneixement que a la xàvega de Montgat, *conocido por el Morrueco*, hi pescaven diversos desertors, i instava el seu subordinat a presentar-s'hi *al tiempo esten tirando de la red* per tal de fer-los captius. Mateo Salmeron realitzà les gestions que se li manaren i en féu el següent informe: *Pasé a Mongat* [...] *y estando las dos Javegas tirando vide la jente que estaba trabajando que se componia de ombres ynabiles mugeres y muchachos.*[49]

La nansa és un ormeig de pesca molt elaborat que permet agafar quantitats de peix considerables. Forma un receptacle de malla de jonc, més o menys cònic, amb una boca inferior gran que es va estrenyent cap a l'interior on els peixos entren i no en saben sortir. Aquests estris han d'estar calats a la mar –sovint lligats amb pedres– esperant les seves preses, i aquí radicava el problema.

Zalvide ja havia advertit que les nanses no podien estar calades a l'època de trànsit de les moles de sardina i seitó, quan se'n feia la pesca.[50] Durant la resta de l'any es podia pescar amb aquesta tècnica, però si es calaven a les zones on s'empraven els altres arts, s'havia de tenir *especial cuydado, para que las piedras se saquen diariamente* [...] *de forma, que nunca puede haver escollo, ó tropiezo para las Artes de Arrastrar, que se enredan y rompen con las piedras* (ZALVIDE, M., 1773, 58-59).

Tot i que els advertiments no podien ser més clars, els conflictes degueren ser molt habituals. L'any 1830 Josep Sauleda, de la matrícula de Sant Pol i titular de la xàvega d'aquesta població, exposava les seves queixes sobre aquest punt.[51] En aquest cas concret, en treure la xarxa havia arrossegat sis nanses, la

47. «...es tan antiguo, que se save ha muchos siglos se usaba en España.» ZALVIDE, M. 1773, 48.

48. «...contribuyendo particularmente al abasto, y manutencion de mucha Gente, pues hasta las Mugeres, y Niños ganan la vida ayudando á tirarla á tierra.» ZALVIDE, M. 1773, 48.

49. AGMAB. Fondo Cartagena, 734. 7.1.1808.

50. «Las Nansas pueden usarse todo el año, pero respeto de que en ésta Provincia debe quitarse quanto impida la pesca de Sardina, y Anchoa en su temporada; estarán advertidos los Pescadores, de que durante ella, no las han de tener con los corchos en alto, pues enredarian, y roperian los Sardinales...» ZALVIDE, M. 1773, 58.

51. «...continuamente y la mayor parte de los dias se halla sin poder calar la red en la mar que al sacarlo no se halle gravemente destrozado por razón de las nansas lleva en tierra; y esto porques sus dueños las collocan en puntos irregulares contraveniendo a las Reales Ordenes de pesca que rigen sobre el particular...» AGMAB. Fondo Cartagena, 785. 29.7.1830.

xarxa s'havia trencat per diferents punts i havia perdut tota la pesca. Acabava fent una referència a l'impacte que, atès el caràcter popular de la xàvega, havia tingut aquesta pèrdua sobre els que l'havien calada i també sobre els que des de terra col·laboraven estirant-la.[52] Els nansaires poc degueren atenir-se a les reials ordenances, ja que quatre anys després el problema ressorgia en època de pesca de la sardina.[53] Com a la major part de situacions humanes el problema tenia una lectura alternativa, tal com es constata en aquest genuí testimoni.[54]

Aquesta darrera aportació al debat plantejava un altre interrogant. Hi podia haver situacions o dret de precedència a l'hora d'escollir el lloc on anar a pescar? El conflicte es plantejà entre els pescadors de Tiana i la resposta oficial fou concloent.[55]

Un altre punt de fricció entre els pescadors i les autoritats de marina era la utilització d'arts il·legals. Hi havia una clara voluntat política de preservar els fons marins de l'espoli sistemàtic. La legislació defensava explícitament una actitud proteccionista amb la finalitat de permetre la reproducció i la regeneració de les espècies marines.[56] Amb aquesta finalitat es dictaren disposicions per sancionar els comportaments contraris a aquests principis. Hom sancionava tant la utilització d'arts prohibits com la forma –deguda o indeguda– d'utilitzar

52. «No pudiendo pues mirar con indiferencia semejante perdida que recae contra un crecido numero de infelices padres de familia...» AGMAB. Fondo Cartagena, 785. 29.7.1830.

53. «En virtud de aberse avistados algunos Calamentos de Nansas que unos serian frente a la Murtra y otros frente al pla o llano de Canet que de un poco mas un sardinalero de esta pierda su barcada, pero fortuna a su vigilancia que vió los Corchos ó Boyas de las Nansas y echo su barcada adentro, y siendo muy perjudiciales dichos Calamentos en tiempos de pesca de sardinas porque en una noche de corriente del Este y siendo la noche obscura pueden los Sardinaleros topar con dichos Calamentos y perder sus barcadas lo que tanto vale, porque havido noche de corriente del Este que los ha echado al frente de Arenys, por lo que estimaremos de su voluntad mande sacar dichos Calamentos que regularmente seran de Canet ó Caldas favor que espera recibir este Gremio de la vondad de V.M.» Signa Alejo Roca. Director de Sant Pol. AGMAB. Fondo Cartagena, 729. 25.5.1834.

54. Un escrit tramès per Jaume Forn i altres matriculats de Montgat a l'ajudant de marina del mateix lloc. «Sr. Don Luis le ago á saber como tenemos las nansas caladas en al Distrito de mongat muchos dias y bienan las gabegas [per xàvegues] de Badalona á echarlas á perder, las gabegas son Jayma granje y agustin Jep y ellos no tiene punto figo á ninguna parte y las nansas caladas no se manean de una fita y asi le suplicamos a V.M. tenga la bondad de dar probidencia para librarnos de este incomodo y al mismo tiempo podremos trabajar.» AGMAB. Fondo Cartagena, 723. 19.6.1833.

55. «Prevendrá V. á los Directores del Gremio de Mar de Tiana que ni el Patrón Jayme Esculté de aquella matrícula ni otro alguno debe tener sitio preferente para pescar en la playa, antes bien cuydaran estrictamente de que se observe diariamente turno de tanda o alternativa entre todos los pescadores de dicho pueblo...» AGMAB. Fondo Cartagena, 723. 12.12.1832.

56. «Cuidarán que en el modo de pescar se guarden aquellas reglas y medidas proporcionadas à que no venga à menos la cría de peces, prohibiendo la pesca en los tiempos en que deshovan y determinando el grandor de las mallas de las redes proporcionada à la calidad de las pescas y parages en que huvieren de emplearse. Y como en esta ordenanza general no puede particularmente prevenirse todo lo perteneciente a este asunto por ser tantos y tan diversos los modos de pescar, es mi voluntad, que luego que los ministros lleguen à sus respectivas provincias se informen exactamente y por menor de todo lo que se practica en la extension de ellas, y averiguen por sí, y por informes de inteligentes los abusos que convengan suprimirse, à fin de que con presencia de todas las circunstancias, se forme para cada una la ordenanza particular que haya de observarse invariablemente en lo venidero.» *Titulo III*, 1751. Capítol CXXII.

arts legals o el temps en què es realitzava la pesca, si aquesta tenia èpoques de veda.[57] En aquesta situació es trobava l'art conegut com artó o artet, que era una forma menor de pesca al bou. Zalvide la prohibia *absolutamente en qualquier modo y tiempo* (ZALVIDE, M., 1773, 40), però l'any 1834 a Calella es continuava utilitzant.[58]

La comercialització dels fruits del treball dels pescadors podia generar dificultats amb les autoritats locals. Cal tenir present que les ordinacions de marina protegien la comercialització del peix per part dels pescadors davant qualsevol ingerència de les autoritats locals.[59]

Mataró havia aprovat l'any 1785 unes ordinacions de mostassaferia que dedicaven diversos capítols a la venda de la pesca a la ciutat.[60] S'establí que el peix fresc collit a Mataró podia ser venut a Mataró exclusivament per les dones, filles o minyones que convisquessin al mateix domicili del pescador. Aquesta política cercava evitar la presència de revenedors que compressin al pescador i venguessin pel seu compte a un preu més alt.

Un incident serví perquè el Gremi de Pescadors de Mataró denunciés davant el rei el que considerava una arbitrarietat i un greuge als seus privilegis. L'agost de 1794 el patró Pau Puig de Vilassar de Mar vengué a la platja a Rosa Berenguer una quantitat de peix que aquesta havia de lliurar a una veïna seva.[61] Abans d'arribar a la peixateria, el mostassà i regidor Salvador Francesc Serra i l'algutzir ho comissaren i imposaren una sanció a Berenguer. En aquest punt s'havia produït ja un conflicte de jurisdiccions, ja que en tractar-se de família de pescadors la jurisdicció reial no hi podia intervenir. El peix confiscat s'havia repartit entre diversos funcionaris de l'Ajuntament. Els pescadors reclamaren l'exacte compliment de les reials ordres que els permetien introduir el peix a les

57. «Al que se cogiere con Instrumento que sea prohibido por si, por el modo, ó por el tiempo, se pondrá en la Carcel, exigiran cincuenta libras, à favor del Denunciador si le huviere, y del Gremio por mitad, y quemará públicamente el Arte, si fuere prohibido por sus proporciones; y en caso de proceder el vicio del modo de usarse, ó del tiempo, se confiscará y aplicará su importe igualmente...» Si l'art il·legal no es trobava, el patró i els mariners acusats s'incorporaven directament *al Real Servicio.* ZALVIDE, M., 1773, 39.

58. «...prevengo con esta fecha al Ayudante del Distrito de Calella no permita por pretexto alguno que los pescadores de aquellos pueblos se dediquen en el uso del artón cuyo arte es perjudicial a los demás...» AGMAB. Fondo Cartagena, 729. 3.3.1834.

59. «Podrán los pescadores introducir y vender libremente sus pescados en todas las ciudades, villas y lugares de mis reynos, pero con sujecion a las reglas de policia y buen govierno, que estuvieren puestas en practica; siendo privativo a las justicias ò regimientos señalar los precios à que devan vender, con justa consideracion á la abundancia ò escasez y al reciproco beneficio del comun y de los pescadores, excluir los pescados nocivos y dañados y zelar la legalidad en los pesos, con facultad de confiscar el pescado à los que en este ultimo punto faltaren.» *Titulo III,* 1751. Capítol CXXVI. «Si el Ministro halláre que las justicias oprimen à los pescadores, vilipreciando el pescado, obligandolos a alguna particular contribucion por el permiso de la venta (lo qual les prohibo absolutamente) ò por otro qualquiera termino, recurrirá a ellas pidiendoles se abstengan de semejantes procederes.» *Titulo III,* 1751. Capítol CXXVII.

60. AMM. Arxiu Històric 077/01. Mentre no s'indiqui el contrari les referències que segueixen pertanyen al mateix document.

61. AGMAB. Llig. 1967. 30.8.1794.

poblacions i que ningú pogués *impedir por motivo alguno, que dentro de sus Barcos, y en las Playas vendan libremente y en todo tiempo lo que pesquen.* I també que, si se'ls havia de multar, aquests imports s'havien de destinar a l'obra de l'hospital *en que se acostumbran a curarse.*[62]

Les parelles de bou

Malgrat tot, cap dels temes esmentats generà les tensions, la controvèrsia i la radicalitat que envoltà la pesca al bou. Aquesta modalitat de pesca aparegué com a successora d'unes tècniques precedents que hi tenien certs punts de contacte. Una d'aquestes era el gànguil, que probablement s'havia introduït a Catalunya a final del segle XVI (MARTÍNEZ SHAW, C., 1988, 323) i que consistia en una bossa de xarxa llargaruda, de forma cònica invertida, sostinguda per un cèrcol de ferro, que s'arrossegava amb cordes des d'una barca pel fons de la mar.

A la segona dècada del segle XVIII es constata la presència de les primeres parelles de bous, que segons diversos autors eren d'origen provençal, on eren conegudes amb el nom de *drague* (BURGOS, M., 2003, 222). La singularitat d'aquesta nova tècnica no era tan sols que les dues barques formant parella llauressin el mar –potser ve d'aquí el nom de bou– amb una xarxa molt fina i calada fins al fons, sinó que hom aconseguia unes rendibilitats molt altes.

El barceloní Antonio Sáñez Reguart, comissari reial de Guerra i de Marina i soci de mèrit de la Real Sociedad de Amigos del País de Madrid, fou un dels detractors més furibunds de la parella de bou, i aquest era un dels aspectes que en destacava: deu o dotze homes, treballant durant sis hores amb aquest mètode, aconseguien els mateixos fruits que quaranta o cinquanta homes treballant tot el dia amb els altres arts.[63] Una de les primeres conclusions que en treia era l'aparició d'un excedent de pescadors que restaria sense feina i les seves famílies en la misèria.[64] A aquest atur atribuïa l'increment d'homes enrolats en el tràfic amb Amèrica que havia observat els darrers anys.[65]

62. AGMAB. Llig. 1967. 30.8.1794.

63. «Por otra parte la misma ventaja de la copiosa y segura pesca de la *Pareja* es un daño evidente para el aumento de la marinería, porque la tripulación de los dos barcos, que regularmente se compone de diez á doce hombres, coge en seis horas la cantidad de peces, que ocuparán quarenta y ocho en el Palangre, Volantín, Sardinal, Nasa y otras redes de deriva y fondo, sin exceptuar las barrederas que no rastrean á la vela.» SÁÑEZ, A., 1791, 322. «Ajustada la cuenta de las horas, buques y brazos que pueden emplearse en ambas pescas, niveladas las proporciones, resulta que 40 barcos de Palangre con 200 pescadores que los tripulan, podrán únicamente conseguir en un dia la cantidad de peces que á lo menos pescan las ocho barcas de quatro *Parejas con* solos 8 o hombres, regularmente con mucho descanso, sin tener que remar, ni que sufrir gasto de carnada.» SÁÑEZ, A., 1791, 340.

64. «Parece demasiado repugnante, que de los 44000 ciudadanos preciosos, por su profesión marítima, vivan y prosperen 9000, que á lo mas necesitan *las 500 Parejas* excesivamente tripuladas, con disipación y ruina de 35000, cuya mayor parte en nuestras Provincias de Levante y Mediodía no tiene otro exercicio que la pesca.» SÁÑEZ, A., 1791, 348.

65. «No es de admirar por lo mismo que resintiendo por la continuación de causa el mal se aficionen

Els detractors del nou sistema l'acusaven de malmetre la resta d'arts[66] i de destruir tota la riquesa que el mar podia oferir en arrabassar indiscriminadament qualsevol tipus de peix.[67] Els partidaris del bou destacaven la gran productivitat del nou mètode, que omplia els mercats de peix a bon preu per a consum de les masses populars; n'elogiaven la modernitat com a signe de progrés i negaven els efectes negatius sobre la fauna marina. Aviat, més enllà dels criteris conservacionistes o, en termes actuals, ecològics, el debat es bipolaritzà en una altra dimensió: per una banda hi havia els armadors, capaços de fer les inversions necessàries per adoptar el nou sistema –en una línia d'explotació tipus capitalista–, i per l'altra la massa de petits pescadors, lligats als arts tradicionals, que veien minvar sistemàticament les seves captures i els preus que en podien obtenir davant l'oferta creixent que originava el bou. Les altes instàncies del país no prengueren una posició clara i definida, sinó ambigua i variable. La concessió d'aquesta pràctica s'esdevingué per via de privilegi. Segons Pierre Vilar, *el caràcter destructor d'aquesta pesca comportà, des de 1725, mesures de limitació o d'interdicció al llarg de les costes del Principat* (VILAR, P., 1968, IV, 61). Malgrat això, sovintejaren les concessions. L'any 1726 l'Audiència de Catalunya concedia a la ciutat de Barcelona poder armar quinze o setze parelles per poder abastir de peix fresc la capital (MARTÍNEZ SHAW, C., 1988, 324). Segons aquests autors, en els anys que seguiren del segle XVIII els pescadors catalans introduïren el bou a Andalusia i a Galícia, on originaren vives queixes dels pescadors locals, i als anys vuitanta el degoteig de privilegis concedia sis parelles a Barcelona, sis a Mataró i una a Badalona.

A la província marítima de Mataró, Zalvide –ja abans d'aquesta darrera tanda de concessions– s'havia fet ressò de les contradiccions que implicava l'actuació de l'administració en aquest problema. Per una banda certificava el caràcter destructiu de la pràctica, però per l'altra reconeixia la potestat reial de concedir llicències arbitràriament.[68] Els condicionants de *tiempo, extension y termino* als

á otros modos de subsistir menos miserables: singularmente desde que la navegación á la América en estos últimos tiempos (porque en los anteriores no habia Parejas) se los ha enseñado.» SÁÑEZ, A., 1791, 336.

66. «La *Pareja* ya sean de tierra para fuera ó al contrario con dos embarcaciones crecidas, que navegando á toda vela con mucho número de cuerdas, arrastran una red formidable, que es el espantajo destructor de su sardina y de la cria de ella, haciéndole perder la mayor parte de sus apreciables. El pescador de *Nasa* se lamenta de que la *Pareja* siguiendo invariablemente su rumbo principiado nada vé, mira, ni la detiene; y arrollando el peón ó boya, desvarara la guia, y le hace perder los artes con toda su pesca. El Palangrero clama con igual motivo, porque rompiéndole las panas ó corchos, desaparece el *Palangre*, muchos que están calados, cuya pérdida, como sucede con el de Nasas, arruina una familia.» SÁÑEZ, A., 1791, 321.

67. «En una palabra, varios gritan contra la pesca de la Pareja, porque sobre interrumpir y destrozar muchas veces los demás artes y redes, *aniquila las crias*, que coge sin provecho molidas y aplastadas envueltas freqüentemente en cieno, que en enormes cantidades se buelven á echar á la agua, y en *conclusión descasta los mares* [sic a l'original]. De estos estragos y de la visible escasez de peces que en diferentes parages se experimenta, y en otros que se han retirado á largas distancias de la Costa, buscando seguridad y nuevos comederos, resulta que desde muchos años se suscitaron y siguieron reñidos pleytos y ruidosas contiendas.» SÁÑEZ, A., 1791, 321.

68. «Tiene el Rey reservado el conceder Pareja de Bou, y no puede sin especial gracia, usarse; por es-

quals es referia Zalvide foren les limitacions que permetien la pesca entre el 20 d'octubre i la Pasqua de Resurrecció o la norma que impedia pescar dins les primeres tres llegües més properes a la costa. Ja l'any 1794 el ministre de Marina de Mataró s'adreçava al subdelegat de Vilassar de Mar i l'informava que des dels pobles de la seva demarcació sortien patrons *á exercitarse en la Pesca llamada del Bou y aún los han visto executarla en los mares inmediatos á esa Ciudad y al frente de ella.*[69] A més, l'advertia seriosament que aquesta pràctica estava prohibida des de 1789, a l'espera de la publicació de les noves ordinacions de pesca.[70] Tanmateix, la situació es capgiraria del tot només al cap de dos anys.

L'any 1796 el ministre de Marina de Mataró adreçava als seus superiors un escrit del Gremi de Pescadors de Mataró en què sol·licitava la concessió de sis parelles de bou. Per justificar la petició disposava de tot un ventall d'arguments.[71] El primer argument era *la indigencia que advierto a todas estas familias* a causa de *el poco pescado que aun a costa de muchos travajos pueden sacar.* D'això se'n derivava l'increment dels preus, que no havien baixat de 9 i 10 rals lliura, fins a arribar al *excesivo precio de 16 y 20.* Una altra tanda de raons feia referència als *infinitos pescadores expatriados unos con total abandono de sus familias* [...] a causa de ser *muy debiles los productos de estos mares.* A més, els pescadors de Mataró afegien el greuge comparatiu que a les províncies de Barcelona i Tarragona, així com a Sant Feliu de Guíxols, tinguessin ja concedida la pràctica d'aquest art.

Aquesta visió, sens dubte, coincideix amb alguns dels aspectes abans esmentats, si bé està degudament mediatitzada cap a determinats interessos. És versemblant creure en un progressiu esgotament dels caladors causat, precisament, per la sobreexplotació que implicava la pràctica de la parella de llaguts pescant conjuntament. Que això incidia en els preus de venda del peix és inqüestionable, com també que era motiu de l'*expatriació* dels pescadors, cosa que donaria lloc a l'expansionisme de la pesca catalana a les zones del sud de França, Andalusia i Galícia, principalment. Que la solució de tots aquests problemes fos incidir en la pràctica del bou mostra, més que cap altra cosa, la preeminència dels interessos dels pescadors-armadors –més ben situats econòmicament i capaços de finançar un ormeig molt costós com era la parella de bou– en detriment dels pescadors més modestos, que havien de continuar mantenint-se amb els arts tradicionals i

timarse perjudicial, ni se otorga aquella, á menos de singulares motivos; y aun entonces con señalamiento de tiempo, y extensión, ó termino.» ZALVIDE, 1773, 40.

69. AGMAB. Fondo Cartagena, 733. 27.9.1794.

70. «...prevengo a V.M. celo y vigile sobre los patrones que la ejercitan, y dé sus mas estrechas ordenes para que se abstengan en lo sucesivo y en el caso de contravenirlas, proceda V.N. á la Captura de ellos, y sus arreos por los medios que le dicte su celo por las intenciones de S.M.; en el concepto que mirando yo este asunto con la seriedad que devo, no omitiré diligencia para que caigan en mis manos los renitentes é inobedientes, en cuyo caso les aplicaré las penas que les cave según Ordenanza...» AGMAB. Fondo Cartagena, 733. 27.9.1794.

71. AGMAB. Fondo Cartagena, 794. 12.11.1796. Mentre no s'indiqui el contrari les referències que segueixen pertanyen al mateix document.

en una mar cada vegada més pobra en recursos.

La petició es resolgué favorablement l'any 1799.[72] Es repetien els arguments de la poca pesca, l'estat de mendicitat dels pescadors, l'emigració d'aquests *a otros parages remotos abandonando casas y familias*, la presència de parelles de bou pescant a les aigües pròpies, etc., i alguns de nous: *no poder utilizar el arte de la xabega pues lo impiden las muchas peñas de que abunda la playa*, l'existència de convents de religiosos que s'alimentaven durant llargs períodes de fruits del mar o la presència *de ocho mesones*.[73] Un escrit del rector de Santa Maria de Mataró, que parlava de *la escasez de Pescado e insufrible precio*, acompanyava i donava suport a la petició.

En vista de les expectatives econòmiques, altres personatges cercaren beneficiar-se d'aquest tipus de pràctica. Un d'ells fou l'alferes de navili i capità del port de Mataró, Francesc Clausell, del qual ja s'ha parlat.[74] La petició del Gremi de Pescadors de Mataró tingué més sort. Del fet que la concessió es dugué a la pràctica en són una prova fefaent les seqüeles que se'n derivaren els anys següents. El 1809 el comandant de Mataró havia de recordar al subdelegat de Vilassar de Mar que el termini temporal de pesca per a les parelles havia finit, *però los hay aun que continuan exerciendose* [...] *causando los mayores perjuicios a los demas pescadores*.[75] Uns anys més tard es repetien els advertiments als pescadors del bou de Vilassar de Mar davant les queixes dels palangrers de Mataró.[76]

L'any 1829 es féu pública una reial ordre que establia que les parelles havien de pescar a cinc llegües de la costa i que restava prohibida la participació a *asen-*

72. AGMAB. Lligall 1976. 23.4.1799.

73. «...los individuos de él [el gremi] que en la actualidad pescan es con tan poc fruto que evidencian la ninguna utilidad de los Artes ordinarios, con la carencia del Pescado, de cuyo exorbitante precio por ella claman todos estos naturales, sobre todo quando á su vista corren estas Playas inevitablemente otras Parejas de las Provincias del Principado. Por estas razones y por la que la calidad de estas costas, todas seguidas, sin Puerto ni abrigo alguno, no ofrece mas Pescado que el de paso, esencialmente si corriesen con las Parejas, desde las veinte brazas de fondo para arriva: juzgo muy justa esta pretención, y digna de la consideración de V.E. pues a estos infelices que es la clase mas indigente de todos estos naturales considero que solo con este veneficio podrían sostenerse y fomentarse.» AGMAB. Lligall 1976. 23.4.1799. La petició anava signada per Pere Berenguer, Fèlix Vila i Salvador Castellà, administradors de la Confraria de Sant Pere.

74. «El Alferez de Navio D. Francisco Clausell Capitan del Puerto de la Ciudad de Mataró en el Principado de Cataluña Postrado A Los Reales Pies de V.M. con el mas profundo respeto expone: Que ha servido en la Real Armada por el espacio de diez años. Que en el año de 1763 se halló en la toma de las dos Galeotas argelinas Javeque Laz y Sain. Que en el de 1771 igualmente concurrió a la toma del nombrado Cavallo Blanco y en la sucesiva campaña de Argel. Y que veinte y un años hace está sirviendo dicha Capitania de Puerto [...] eleva Señor á noticia de V.M. con motibo de la miserabilidad de su estado, reducido á la mayor pobreza, á causa de la numerosa Familia que debe alimentar sin mas auxilio que el corto sueldo que disfruta. En tan triste y doloroso conflicto que V.M. como benigno padre de todos sus Pueblos...» AGMAB. Llig. 1974. 9.3.1798.

75. AGMAB. Fondo Cartagena, 734. 15.3.1809.

76. «Como consecuencia de la quexa presentada por varios patrones pescadores de la Matricula de Mataró sobre los frecuentes destrozos que se han cometido en sus artes de palagre por las parejas del pueblo de Vilassa y últimamente en la noche del 7 al 8 ultimo; he dispuesto para atajar tales perjuicios que se suspenda la salida a pescar al bou por las dichas parejas de Vilassá...» AGMAB. Fondo Cartagena, 740. 9.4.1826.

tistas é empresarios.[77] L'any 1834 els representants dels pescadors de Calella, Pineda i Malgrat no només repetien les queixes habituals, sinó que feien una reflexió més aprofundida sobre les conseqüències de la utilització d'aquest art.[78]

Pocs mesos després, les autoritats de marina semblaren receptives a aquestes argumentacions. La *Real Junta Superior de Govierno de la Armada* estudiava com dur a terme la prohibició de la pesca per parelles. El comandant de Mataró féu arribar una mena d'enquesta als seus subordinats a cada població. El resum d'aquestes afirmava: *el grave perjuicio que causa el uso del referido arte, no solo a los pescadores de las demas, por la miseria á que los reduce la escazes del pescado, sino que en lo sucesivose resentiria toda la Peninsula de la continuación de un arte tan perjudicial*.[79] També es considerava que la possible prohibició afectaria relativament els armadors que hi havia a la província, ja que tots ells pescaven amb altres ormeigs quan hi havia la prohibició de fer-ho amb el bou. Es proposava donar als armadors el termini d'un any per inutilitzar els estris de pescar per parelles i s'havia arribat a plantejar si els gremis podrien indemnitzar els armadors dels bous![80]

El projecte quedà en no res i es continuà pescant per parelles malgrat l'oposició, cada cop més esmorteïda. Sant Pol fou un dels nuclis on aquesta activitat tingué més importància. L'any 1857 hi havia setze embarcacions que s'hi dedicaven –vuit parelles–, de les quals set estaven vinculades al cognom Roca, tres pertanyien als Villaronga i dues als Sauleda. Els bastiments desplaçaven entre tres i quatre tones i portaven quatre homes cadascuna.[81]

Pescant en altres mars

Una de les conseqüències de la introducció de la Matrícula de Marina fou la llibertat que donà als pescadors per dedicar-se a les seves tasques a qualsevol indret on hi hagués aigües de sobirania espanyola.[82] És evident que hi havia un primer nivell de proximitat a l'hora de sortir a pescar. Dels 27 patrons que l'any 1805 es trobaven fora de la vila amb llicència per pescar set ho feien a Marsella, quatre a Cambrils, quatre a Nerja, tres a Estepona, tres a Almuñécar, dos a l'Es-

77. AGMAB. Fondo Cartagena, 729. 1.2.1834.

78. «...las Parejas no tan solamente llegan á un tiro de fusil, sino que matan todas las crias del pescado de las playas y que tambien arrancan con el arrastre en sus redes todos los pastos resultando por esta razon que el pescado que llega por estas playas si sigue asi y no tiene de que subsistir se verá muy pronto en el caso de perecer la Matrícula si no se pone un pronto y severo remedio...» AGMAB. Fondo Cartagena, 729. 1.2.1834.

79. AGMAB. Fondo Cartagena, 752. 17.5.1834.

80. «...sin que puedan los gremios comprometerse á ninguna especie de indemnización por la escasez de sus fondos que apenas alcanzan a cubrir las atenciones marcadas en sus estatutos...» AGMAB. Fondo Cartagena, 752. 17.5.1834.

81. AGMAB. Fondo Cartagena, 729. 4.4.1857.

82. Vegeu nota 44.

cala, un a Roses, un a Roquetas, un a Màlaga i el restant a Cadis.[83]

Però com ja ha estat apuntat anteriorment, la difusió del bou tingué importants conseqüències: increment de la productivitat, esgotament dels caladors habituals, excedent de mà d'obra entre els pescadors, etc. I tots aquests elements es convertiren en causes de la important expansió que experimentà la pesca catalana al segle XVIII: si la presència del peix havia minvat o desaparegut calia anar a cercar-lo on es trobés. Testimonis citats anteriorment feien referència a pescadors que havien abandonat les seves cases i famílies. Josep Subirà, de Caldes d'Estrac, declarava que feia vuit anys que vivia a Algesires –*tiene en aquella ciudad su familia y la propiedad que consiste en su barca*– i sol·licitava ser matriculat a la població andalusa. Marc Bordes, matriculat a Torredembarra, l'any 1785 sol·licitava llicència per continuar pescant a Mugardos, com la resta de catalans que hi residien.[84]

Manuel de Zalvide ja havia escrit l'any 1773 que, a partir dels anys trenta d'aquest segle, pescadors catalans s'havien desplaçat a la zona d'Ayamonte i allí, on abans de l'arribada dels catalans només hi havia tres o quatre xàvegues, ara hi treballaven milers d'homes en la pesca i conservació de la sardina.[85]

Les primeres incursions foren estacionals. Zalvide explica que es formaven companyies amb aquesta destinació amb un capital de tres o quatre mil lliures, preses a tall de mota, que partien per Sant Pere –el mes de juny– i tornaven a Mataró, Canet o Sitges per Pasqua de Resurrecció. En un moment determinat es degué considerar la conveniència de crear un mínim d'instal·lacions fixes d'una temporada a l'altra, i així fou com –segons la tradició– el mataroní Josep Faneca construí un pou prop d'una figuera en el que esdevindria La Higuerita i, posteriorment, el municipi d'Isla Cristina (CUSACHS, M., 2009). Sáñez Reguart féu una acurada descripció del seu desenvolupament econòmic a la fi del segle XVIII.[86] Però percebé també l'impacte negatiu de la pesca amb el bou, importada pels mateixos catalans,[87] que ràpidament generà un rebuig generalitzat per part

83. AGMAB. Fondo Cartagena, 733. 22.4.1805.

84. AGMAB. Fondo Cartagena, 741. 17.12.1827.

85. «De los Ramos utiles de Comercio, y Trafico de la Provincia es el de la Sardina de Ayamonte, donde parece que ahora quarenta años apenas havia tres, ó quatro Javegas, que la pescaban para embiar salpresada à San Lucar, Sevilla, Puerto de Santa Maria, y Cadiz, hasta que haviendo ido pescadores de Canet, y sucesivamente de Torredeembarra, y ésta Ciudad, principiaron a fomentar la Pesca, que despues dejaron à los Naturales, y formaron Compañias para espichar ò arencar la Sardina, introducirla en todo el Reyno, y aun en Francia; y asi como se ha formado un Ramo de Comercio, y Trafico, que ocupa algunos millares de Hombres y no pocas Embarcaciones.» ZALVIDE, M., 1773, 21-22.

86. «El punto esencial ó parte que por su situación proporciona estas ventajas es la nueva población en la playa de la *Higuerita,* donde se hacen todas las ventas, salazones, beneficios, estivas, embases y cargamentos de la mayor parte de la Sardina referida; y también de los Atunes que mata la Almadraba del Terrón, cuyos géneros se trasportan á las Provincias interiores de la Península por una multitud de arrieros, y en saetías y londros mayor cantidad á Cataluña y Valencia por sus naturales, que expresamente acuden á hacer este comercio y cargamentos con un crecido número de dichas embarcaciones, ademas de las extrangeras, que acuden al mismo efecto.» SÁÑEZ, A., 1795, 382.

87. «...que después del año de 1782 experimentaban decadencia. Procuré asegurarme de la observación

dels pescadors autòctons a tot Andalusia.

Aquest enclavament, que esdevingué estratègic per a la pesca i la salaó, gaudí de protecció oficial. L'any 1824, a petició dels pescadors i *fomentadores de la industria marítima de la Isla de la Yguerita*, es promulgà una reial ordre segons la qual la pesca capturada per espanyols a les costes de Portugal i de l'Àfrica passava a ser considerada *nacional* a efectes fiscals. Significativament aquesta disposició fou publicada a Mataró, Arenys de Mar, Calella i Blanes.[88]

Tanmateix, on l'impacte de la presència catalana significà un veritable terratrèmol econòmic i social fou a Galícia. Només cal llegir la visió que en tenia l'il·lustrat gallec José Andrés Cornide.[89] Més enllà de les valoracions morals, bona part de la descripció era força versemblant però, evidentment, parcial. Només tres anys abans d'aquest escrit, el *Subdelegado de Rentas* a Tuy havia tramès al ministre d'Hisenda, Miguel de Muzquiz, un relat absolutament contrastat –però complementari– de la visió de Cornide.[90]

de los inteligentes para averiguar la causa que pudiera ocasionar un daño ó pérdida digna de toda atención, y opinaban unánimemente procedía de que antes no pescaban en aquellos mares los artes del Bou ó Pareja: que desde que rastrean en ellos, ha faltado la abundancia que lograron siempre.» SÁÑEZ, A., 1795, 382-383.

88. AGMAB. Fondo Cartagena, 739. 5.8.1824.

89. «...y he aquí se presentan los industriosos Catalanes: esos Holandeses del Mediodia, que vinculan su subsistencia en los productos de su industria: esos hombres especuladores, cuyas operaciones dirige solo el interes; y derramándose en varias colonias de Pescadores, y traficantes por la costa, ocupan hasta la mas pequeña ensenada: emprenden la ruina de su pesca: transtornan el comercio de sus Naturales, dexánlos en una sujecion precaria: abusan de la sencillez de los incautos Pescadores: empéñanlos en contratos, que causan su ruina; y anticipándoles en vinos, y aguardiente el valor de su futuro trabajo, vician sus costumbres, y fomentan su ociosidad; porque no pudiendo el deudor disponer de su producto, le mira con tedio y le reputa por perdido...» CORNIDE, J., 1774, 59-60.

90. «Para cumplir con la obligación que el Rey me ha encargado en el mando militar y Político de esta Provincia de Tuy, y desempeñar la confianza com que V.S.I. me distinguio en la Subdelegacion de Rentas de ella, si embargo de las importancias que tan dignamente ocupan a V.S.I. me veo precisado representarle en infeliz, y miserable estado de estos Pueblos que afamados con la fatalidad de dos malas cosechas que obligaron a muchos a abandonar su Patria, y pasarse á Portugal, se ven al presente sin el efugio del Pescado, unico asilo de la pobre gente, motivado de la prohibición de pescar los Catalanes con sus artes. Aseguro á V.S.I. que toda la oposición que hazen los marineros del Pays, que ya será solo una sexta parte de este Reino, y en especial el Puerto de Cangas, no tiene mas fundamento que una maliciosa emulación, y no querer confesar la ceguedad con que hasta ahora vivieron en modo de pescar. La utilidad de continuar los catalanes es tan visible a favor del Real Erario y de los vasallos, qual no puede ponderarse y su vaja y decadencia desde la prohibición, precisamente se notará en las respectivas oficinas pues todas las Rentas lograban una ventaja mui considerable; la de la Sal por el mucho que para veneficiar la sardina se sacaba de los Alfolies, que se me asegura ascendia en solo este Reino al año a 60 ó 70 mil pesos, en la del tavaco, igualmente es conocido su aumento por que con el gran numero de marineria, y que emplea mucha parte de sus ganancias en este ramo, se sigue un consumo extraordinario; en la de Aduanas, y Provinciales, no es de menor consideración, por el embarco que se hacia de Sardina á distintas Provincias de el Reyno, y fuera de el; con la Pesca de este genero se evitaba en España la introducción del Arenque y grasa de Ballena que cargan Ingleses y Holandeses, y por consiguiente la extracción de moneda; Para la conducción, y flete de la Sardina, a Portugal, Andalucia, Vizcaya, y mas parajes se construieron distintas embarcaciones, que trahian a su regreso, Azeite, Jabon, Aguardiente, y otros efectos que acrecentaban el Real Erario con los derechos que se adeudaban, y hacian al Pays abundante con fomento de la Marineria, y Comercio, Para veneficiar la Sardina se fabricaron por los Catalanes, y Comerciantes muchas casas Almacenes, Pipas y otras maquinas de infinito coste que aumentaban los Pueblos y mantenian multitud de gente, asi de Mar como de Tierra, y aun las mugeres, que empleaban en la composición de sus redes, y

El nucli del debat no era pas en aquest cas la pesca amb les parelles de bou, sinó que la confrontació es focalitzà en un nou art que els catalans havien introduït a Galícia: la xàvega. L'any 1798[91] Manuel Llorente elevava un memorial al rei, en nom dels matriculats de Vigo i de *varios catalanes establecidos en ella*, exposant que des de l'any 1751 aquests darrers s'hi havien establert i havien introduït *las redes y aparejos conocidos en su pais*, i el seu exemple fou seguit per altres pescadors *de cuya resulta se siguió una prodigiosa abundancia de sardina, que cogían con las redes llamadas xabegas, y con ellas abastecian no solo el pais á precio muy comodo, sinó á varias Provincias de España y Portugal, estendiendose aun á Francia é Italia.*

Aviat aparegué, segons l'autor del text, un moviment contrari a la utilització de les xàvegues i que defensava els mètodes tradicionals –*trainas, cercos, secadas y xeytos*– tot acusant les xàvegues de ser *artes barrederas*, és a dir, que esgotaven i malmetien la riquesa del fons marí sense respectar les mides ni els llocs de cria dels peixos.[92] L'animadversió contra les tècniques i els arts dels catalans tingueren una senyalada manifestació en l'actuació que el ministre de marina de la província de Pontevedra emprengué contra el pescador de la vila de Tossa, Joan Carrera, *de Nación Catalán*, l'any 1761,[93] que meresqué un seriós advertiment dels seus superiors jeràrquics.[94] El debat es perllongà durant anys amb

aderezar la sardina; este estimulo motibo a que se matriculasen muchos según pueden ynformar los subdelegados, pero como les faltó aquel fomento, Desertaron los mas de ellos, cuio perjuicio a la Real Armada es grave considerar; Finalmente el del Comun es lastimoso, pues lloran la abundancia pasada, y la estrema necesidad presente de valer un millar de sardinas à 40 y mas reales por ser su diario sustento, quando antes no pasaba de 7. Los Trajineros y Viajantes lloran la falta de sus Alquileres y Fletes, y ver avandonadas y perdidas sus embarcaciones; los mismos Parrocos sienten la quiebra de sus Diezmos, y si V.S.I. oyera como yo los continuos clamores, entregaria toda su Compasión á la miseria de estas gentes...» AGMAB. Matrículas 2118. 4.5.1771.

91. AGMAB. Llig. 1884. 21.7.1798. Mentre no s'indiqui el contrari les cites que segueixen pertanyen a aquesta mateixa referència.

92. «Por ultimo dice que una de las mas poderosas razones que hay contra las xabegas, es la de que estas se manejan con poca gente, y por lo mismo son pocos los que disfrutan del veneficio de sus productos, por que seis de aquellas con treinta hombres sacan mas que dos trayñas y un cerco con dos cientos, á lo que se agrega que siendo armadas por terrestres catalanes lleban el dinero a su pais en cuyo Principado fabrican aquellos Artes, a quienes se atribuye la exterminacion de los Peces en el Mediterraneo [...] como tambien la falta que en Galicia se experimenta de los nombrados Jarda y Jurel, que antiguamente havia en tanta abundancia como la Sardina.» AGMAB. Llig. 1884. 21.7.1798.

93. «...y fue tanto su teson contra Carrera que el Intendente del Ferrol le multo con quinientos ducados y resentido de este hecho, fue desde entonces el mayor contrario de dichos aparejos [...] llegando hasta cometer el atentado de llenar de piedras las postas o sacaderos donde pescaban los Catalanes, por cuyo hecho fueron condenados los delincuentes en las costas, y á sacar las piedras, y algunos á Presidio...» AGMAB. Llig. 1884. 21.7.1798.

94. «Don Francisco Núñez Ibáñez comisario ordenador de Marina encargado de la intendencia de este Departamento, en virtud de Real Orden, etc. Hago saber a D. Francisco Garcia Sarmiento Ministro de Marina de la Provincia de Pontevedra, y mas a quien toque y debe cumplir con lo que avajo se hara mencion que en el expediente que en esta Intendencia sigue el Patron Juan Carreras Matriculado y vecino del Puerto de Tosa singularmente que no se le embaraze ni perturbe la pesca dentro de la Ría de dicho Puerto de Pontevedra y mas parages donde le tenga cuenta...» AGMAB. Matrículas, 2118.761.

l'anada i vinguda d'arguments per una i altra banda,[95] però el que els testimonis aportats evidencien és que la problemàtica havia depassat àmpliament l'àmbit estricte de la pesca. Tal com destacà Carlos Martínez Shaw, les noves tècniques de salaó introduïdes pels catalans foren el factor essencial de l'expansió de la pesca catalana, ja que en permetia l'exportació a llargues distàncies.[96]

Aquestes tècniques feren necessari tot un conjunt de tasques que implicaren una divisió del treball –amb la important presència de treball femení– i la creació d'activitats vinculades col·lateralment –construcció de magatzems, de barrils, tràfic marítim, transport terrestre, etc.–, que modificaren substancialment el paisatge humà i econòmic anterior a l'arribada dels catalans.[97]

Diversos autors han documentat la presència de pescadors de la província marítima de Mataró a Galícia. Arturo Romaní ha estudiat l'arribada dels seus avantpassats l'any 1806 al port d'Esteiro (Muros) procedents de Blanes. Josep Romaní Ytllas constituí una companyia dedicada a la conservació de la sardina, amb un capital de 2.700 lliures, que obtingué notables beneficis pocs anys després (ROMANÍ, 1998, 36 i seg.). Toni Mas, de Tossa, constituí una companyia amb el mateix fi, l'any 1790, amb un capital de 3.200 lliures (ALONSO, L., 1976, 208).

Mario Zucchitello ha documentat la presència de nombrosos tossencs a les ries gallegues. Entre altres, Antoni Esteva creava una companyia l'any 1789 amb altres catalans establerts a Gijón per negociar la sardina i el greix que se n'extreia en premsar-la. Aquest mateix personatge l'any següent formava una nova companyia: llogà dos saladors i adobà 768 milers de sardina premsada i 107 milers de sardina en salmorra. També obtingué 15,5 pipes de greix de sardina amb una inversió total de 42.910 rals de billó. Anys a venir invertí en instal·lacions i arribà a exportar 1.275 milers de sardines, i es convertí així en un dels industrials més importants de Mugardos. Miquel Moré, també tossenc, s'havia casat a Mugardos l'any 1777. El 1795 tenia sis embarcacions de pesca, un *cerco*

95. «Quando pescaban los Catalanes, y otros naturales Matriculados, con las Javegas, tenian los pobres por un quarto las Sardinas, que al presente no consiguen por tres [...] y los muchachos, hombres, y mugeres, que se empleaban en ayudar arrastrar la Javega á tierra, y que aficionandose a esta profesion aumentaba la Matricula de este Reino [...] se vieron los Progresos, que hizieron construir edificios, para salar, embarricar, Premsar, y Almacenar la Sardina [...] Los opuestos a la Javega, exponen en sus recursos ser tanto el fruto que cojian, que lo abandonaban a montones, y serbian para abono de los campos: Esto prueba lo util de el Arte, y de la Industria de los que la usaban; pero ellos lo contraen á el exterminio, que causan en la sardina, como si fuese especie estable en esta y otras costas vezinas, que consta que viene á tiempos señalados en gran numero, y zesa de haverla en otros...» AGMAB. Matrículas, 2118. 26.8.1772.

96. «Sin embargo, el éxito del bou no fue sólo el resultado de una mera invención técnica, sino que la innovación tecnológica ha de ponerse en relación con otros factores, como la introducción de nuevos procedimientos de salazón permitiendo la mejor comercialización del pescado y el establecimiento de una nueva organización del trabajo en cada una de las fases de la producción.» MARTÍNEZ SHAW, C., 1988, 326.

97. «A importancia da novidade da presencia catalana é moi grande: son portadores doutra cultura, doutras relacions, doutras formas organizativas –en certo modo, do asalariamento; da compañía catalana, salientemente tan diferente da compañía galega [...] doutras técnicas, doutras finalidades de producción e doutros mercados...» FERNÁNDEZ, C., 1998, 95.

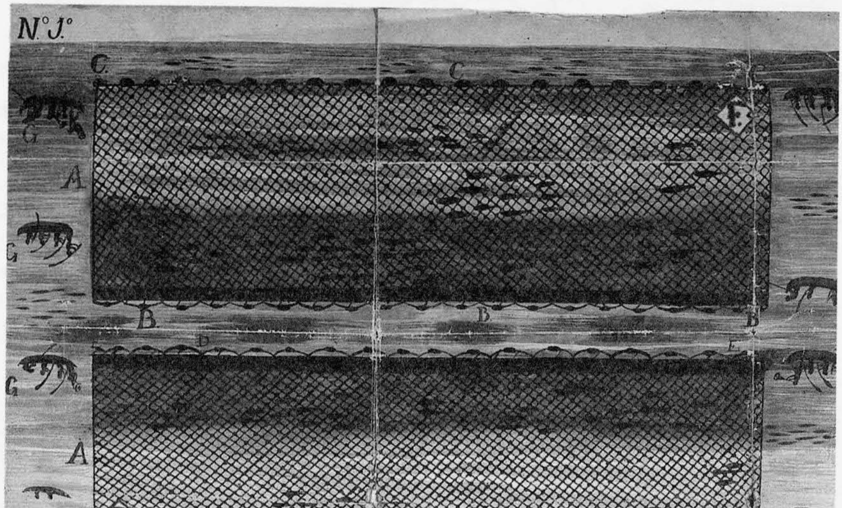

El *xeito* era un dels arts tradicionals de pesca gallecs que es contraposaren a la pràctica de la xàvega introduïda pels catalans. Any 1798. AGMAB. Làmina de pesca. Llig. 2118 (1).

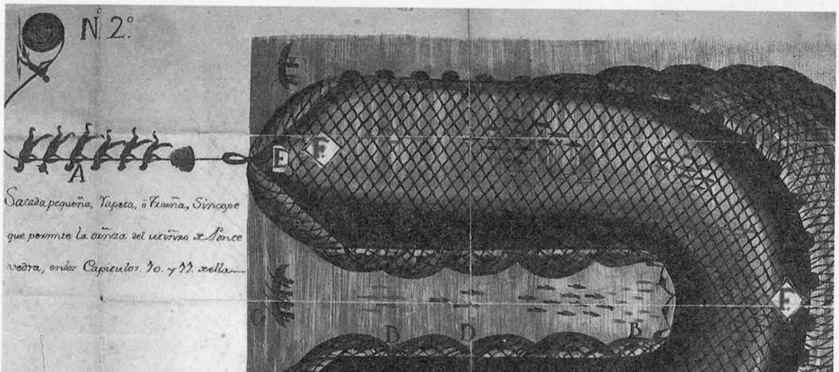

La *traíña* era un altre art tradicional de Galícia. Any 1798. AGMAB. Làmina de pesca. Llig. 2118 (2).

real, xàvegues i un *xeito* (ZUCCHITELLO, M., 2004, 190 i seg.).

Antonio Meijide, en el seu treball sobre la penetració catalana al port de Mugardos, presentà una àmplia presència d'homes procedents dels territoris de l'extinta província marítima de Mataró.[98]

Per explicar l'èxit que tingueren les pesqueres catalanes a terres andaluses i gallegues cal tenir present que els catalans cobriren el buit que havien deixat les naus angleses tradicionals portadores de peix salat del mar del Nord o de les illes Shetland. L'esclat de la guerra hispanobritànica de 1738 fou l'inici d'una conflictivitat continuada durant la resta del segle que foragità el peix salat tramès pels negociants britànics. El buit fou cobert pel peix gallec –pescat i adobat per catalans– en un doble circuit comercial que, a l'anada, transportava a terres gallegues aiguardent o els ormeigs de pesca, i a la tornada descarregava a diferents ports mediterranis la sardina gallega (ALONSO, L., 1976, 16 i seg.).

Pierre Vilar també havia avançat que una part molt important d'aquesta pesca anava adreçada a la fira de Bellcaire, on era intercanviada per teles blanques i crues i també per la quincalla que tradicionalment havien introduït a Catalunya els traginers francesos (VILAR, P., 1968, 61). Tanmateix, no sempre fou així. Zalvide explicava que la pesca procedent de Galícia i Ayamonte que els homes de la província marítima de Mataró introduïen a França es trobava amb interdicció per les mesures proteccionistes preses per les autoritats franceses (ZALVIDE, M., 1773, 10). L'impacte que aquestes prohibicions tenien sobre l'economia catalana obligà les autoritats de marina a cercar solucions en l'àmbit diplomàtic.[99]

98. D'Arenys de Mar: entre la nissaga dels Galceran, Pere Galceran Valls, home de negocis important i polític liberal; Antoni Roset. De Blanes: Francesc Carreras. De Calella: Marià Isern. De Mataró: Salvador Alsina, Josep Carreras. De Vilassar de Mar: diversos membres de la família Badia –entre els quals Pau Badia, amb una notable fortuna en inversions de diversa índole–, Jaume i Antoni Doménech, Magí Ferrer; fins a vuit membres de la família Gelpí, Pere Mas, Joan Miró, Antoni Roldós. De Sant Pol: Pau Haz. De Tossa: Esteve Ferrer, Miquel Moret. MEIJIDE, A., 1984, 32-37.

99. «Es una ruina conocida por las pesquerías de esta provincia la prohibición de parte de los franceses de introducción de la sardina en su reyno; y sería conveniente que se procurase por medio de nuestro embaxador negociarla atendiendo al sin numero de considerables artículos más lucrativos que nosotros admitimos de ellos: con lo qual se aorraría en el desembolso del dinero para saldar la balanza de comercio; y sobre todo no decaería, como sucede, este precioso ramo de nuestras pesquerías, mayormente quando la sardina francesa de las costas de Bretaña (que es la causa de la prohivición) no tiene el aguante que la nuestra por el diferente modo de la pesca; ni aún alcanza como es notorio para los consumos nacionales.» AGMAB. Fondo Cartagena, 1873. 8.6.1786.

PESCA A LA PROVÍNCIA MARÍTIMA DE MATARÓ 1859

Districte	Pesca (roves)	Pesca valor (rals de billó)	Embarcacions	Homes	Embarcacions valor (rals de billó)
Mataró	2.136	44.410	28	97	62.350
El Masnou	568	6.898	15	59	30.780
Arenys de Mar	2.086	56.011	21	80	48.300
Malgrat	2.812	61.966	22	87	51.480
Blanes	3.185	42.360	15	70	39.620
Lloret	160	4.963	3	9	2.210
TOTAL	**10.947**	**216.608**	**104**	**402**	**234.740**

AGMAB. Fondo Cartagena, 807. 10.4.1859.

Pel que fa al volum de pesca hi ha dades disperses però que permeten fer-se una idea cabal de les seves proporcions i característiques, tot i que no és fàcil d'escatir quina part era pescada al Mediterrani i quina part procedia de l'Atlàntic, atès que existia la pràctica de portar d'Andalusia fins als ports catalans peix salat, en estat de semielaboració, que era rentat, tornat a salar i disposat per a la comercialització.[100]

A la revista de marina de l'any 1786 s'ofereixen dades sobre la pesca negociada als diferents districtes de la província. Cal destacar la importància del seitó salat juntament amb la de la sardina.[101] Sobre els arts que s'empraven a la província mataronina hi ha una interessant descripció de l'any 1786.[102] De l'any

100. «...y lo mismo de la sardina salada y arangada procedente de Ayamonte y Galicia y de la que se trae de las costas de Andalucía en barriles para labarla, resalarla, y embarrilarla, para conducir a la feria de Belcaire y otros parages...» AGMAB. Fondo Cartagena, 1873. 8.6.1786.

101. «Utilidades por mayor de la pesca. En Tosa se coge gran cantidad de pescado fresco que conducen los tragineros a pueblos grandes tierra adentro. En año bueno se manufacturan de 20 a 30 mil barriles de anchoba. También cogen bastante merluza, congrio, mero y algunos peces de cuero en fondo de 700 a 800 brazas. En Lloret copiosa pesca según los tiempos y también la introducen los tragineros. Hay mucha sardina en la temporada desde principio de abril hasta todo junio. La sala en barriles y sin prensa cuyo peso es de 20 á 22 libras castellanas; pero este género no tiene entrada en Francia. Para este reyno, Italia y Cadiz benefician también y embarcan cada año de 15 á 20 mil barriles. En Blanes sobre abundante pesca en fresco de todo el año benefician de 20 a 24 mil barriles de anchoa. En Malgrat y Pineda lo mismo con corta diferencia. En Calella se lucra en la preparación de 70 a 80 mil barriles. En Canet y Arenys se surten de la pesca en otros puertos de fuera porque estos matriculados la tienen escasa con motivo de su contínuo tráfico a América, Cadiz e Italia. En Mataró y el resto de la provincia es bastante crecida la pesquería y en algunos puertos se benefician considerables cantidades de barriles de anchobas que en años regulares llegan a a 60 mil.» AGMAB. Fondo Cartagena, 1873. 8.6.1786.

102. «Redes. En esta provincia usan las mismas que en la de Rosas, y no necesitan alteraciones. Además hay las siguientes. 1ª Solsera, cuyo uso no es perjudicial y sirve para coger unos peces largos y delgados que llaman solsos, semejantes a las lombrices; buenos para carnadas, 2ª Tonaires, armanza nueva para atún con que van a pescar a las costas meridionales de Francia son de grande utilidad y de ningún perjuicio. 3ª Boliche tirado con tornos des de una sola barca, cuyo arvitrio no daña, y es útil a los pescadores. 4ª Batudas, clase particular de redes que hay en Mataró y en otros puertos. De anzuelo. Todos los métodos que usan en esta provincia

1859[103] hi ha un conjunt de dades disponibles que permeten observar el volum de les captures, els homes, els arts i les embarcacions emprades.

ARTS EMPRATS A LA PROVÍNCIA MARÍTIMA DE MATARÓ 1859

	Mataró	Arenys de Mar	El Masnou	Malgrat	Blanes	Lloret
Xàvega	-	6	5	4	3	8
Xarxa tres malles	115	46	-	-	-	-
Artet	-	11		-	-	-
Bolitx	13	12	23		-	-
Sardinal	154	94	60	100	200	90
Xarxa de bou	25	16	1	-	18	-
Palangre	752	1.810	183	600	1.200	114
Nanses	817	123	83	100	-	52

AGMAB. Fondo Cartagena, 807. 10.4.1859.

Sobre aquestes xifres caldria afegir que l'únic districte que salava peix era el de Blanes, amb un total de 2.050 roves, per valor de 32.800 rals, de les quals 1.900 roves eren transportades a *varios pueblos de Cataluña.*[104] Amb aquestes dades es pot constatar que la pesca amb les parelles de bou se seguia realitzant, tot i que les autoritats de marina continuaven manifestant-hi la seva oposició.[105]

Sobre les espècies pescades, un informe referit al Masnou en feia una descripció genèrica però gairebé exhaustiva.[106] En canvi hi ha unes dades molt més

se reducen a palangres bien arreglados. Nasas. También lo están y aunque hay algunas de malla estrecha, nada perjudican a la cría ni al desove, porque es una armanza sedentaria que solo retiene aquellas clases de peces que por si mismos se introducen en ellas atraídas del cebo. En Tosa tienen tambien una clase llamada bornella para pescar una especie de caracoles marinos para carnada de los palangres. En Lloret hay una invención mui útil para conservar el pescado fresco quantos días convenga, y se reduce a una gran nasa con solo una puerta pequeña en la parte superior: echan en ella el pescado que cogen, y la calan hasta el fondo con un cordel y boya, y quando les conviene van a tomar el que les parece. Barcos. Lo mismo que los de Rosas, y navegan con bastante tino y precaución en el manejo de ellos para las pescas. Reglas. No hay ordenanza alguna, y así se debe continuar por la quietud que la livertad les produce; cuidando el ministro de que no se introduzcan opresiones contra ella.» AGMAB. Fondo Cartagena, 1873. 8.6.1786.

103. AGMAB. Fondo Cartagena, 807. 10.4.1859.

104. AGMAB. Fondo Cartagena, 807. 10.4.1859.

105. «La pesca está constantemente agotada en esta costa y solo quedan los criaderos de las de Palamós todos convienen ya por ser evidente en lo perjudicial del arte.» (es refereix al bou) AGMAB. Fondo Cartagena, 45. 20.5.1857.

106. «Almejas, brecas, bogas, boquerones, burros, besugo, caballa, calamares, cabras, congrios, camarones, jibias, japutas, langostas, langostinos, nacras, pescadas, pulpos, pagels, palayas, rayas robalisas, rapes, sardinas, salmonetes.» AGMAB. Fondo Cartagena, 504. 30.9.1889.

concretes de les captures fetes al port de Mataró els anys 1819 i 1820.[107]

PESCA EN EL PORT DE MATARÓ

Espècies pescades	1819 (roves)	1820 (roves)
Tonyina i bonítol	300	200
Melva i lluç	225	175
Sardina i seitó	100	50
Congre i morena	120	72
Verat	200	150
Llenguado	12	10
Boga	100	60
Rajada	100	60
Moll	50	40
Golas?	200	150
Pagell	20	12

AGMAB. Fondo Cartagena, 807. 10.4.1859.

Aquest recompte es dugué a terme durant el Trienni Liberal per tal de copsar quin impacte havien tingut en el sector les disposicions de 1820, segons les quals s'havia concedit a tots els espanyols el lliure exercici de la pesca sense cap mena de limitació. Com que els resultats de la liberalització, pel que fa a la quantitat de les captures, eren absolutament decebedors l'autor es veié obligat a fer un seguit de consideracions.[108] Tot i situar-se en una altra demarcació de marina, pel seu interès paga la pena citar les dades localitzades sobre la pesca del corall a la població de Palamós, arran de la revista de marina d'aquella població.[109]

107. AGMAB. Fondo Cartagena, 730. 25.9.1822.

108. «...que las desventajas que se observan en el actual sistema de libertad dimanan de la escases de pescado en estos mares y no por falta de industria en el ejercicio de este ramo, pues que se han aumentado en gran parte los brazos para emplearse en ella: siendo de advertir que en todo tiempo los Pescadores de esta Ciudad la mayor parte de ellos van cada año con sus respectivos laudes a dedicarse en su ejercicio a los mares de andalucia...» AGMAB. Fondo Cartagena, 730. 25.9.1822.

109. «Palamós. Pesca del coral que se hace en la Costa de Marsella desde la Marsella [...] sobre la costa á menos de media milla y en la Africa sobre la costa de la Argelia. Se paga en el puerto de entrada de Francia que suele ser Casis, los derechos como por todo fondeo (10 francos) y luego para pescar el coral se paga al Comisario lo que pagan los franceses que es por cada hombre de tripulación medio franco y el patron 2/3 de franco ó 15 sueldos. Los franceses no pescan el coral pero pagan todos los pescadores lo mismo [...] En la costa de la Argelia pescan los Italianos; pero no los franceses. El Gobierno Francés exige a los españoles 800 francos por pescar el coral sin distinción del porte del buque ni de los hombres en tripulación (Es por patente). Sobre el Peñón de la Gomera hay coral pero seria necesario proteccion por los rifeños. Van a esta pesca los naturales de Palamós, de la Scala y Calella, Bagur, esto es; de los distritos de la Escala y Palafrugell (unos 50 laudes con 3 hombres). Para la costa de África llevan los laudes embarcados en barcas mayores. En el año 1856 en la costa de Casis huvo 28 hombres con 7 laudes en compañía y sacaron 14 quintales (7.000 duros) y la parte 150 napoleones. En Palamós el buque y artes no tiran mas que una parte. En la costa de África el mismo año

Els pescadors entre el passat i el futur

Durant el primer terç del segle XIX, els pescadors de la província marítima de Mataró hagueren de fer front als debats ideològics i a les transformacions econòmiques que marcaren la fi de l'Antic Règim i que afectaren tota la societat del moment. Una part d'aquests problemes vingué de la seva voluntat d'alliberar-se de les velles prestacions senyorials que significaven una detracció dels fruits del seu treball.

Les mateixes ordinacions que havien instaurat la Matrícula de Marina permetien pressuposar la voluntat del legislador d'eliminar qualsevol mena de dret abusiu.[110] La revista de marina de l'any 1786 detallava, població per població, les característiques dels drets feudals que les gravaven.[111] Cal fer esment que només es percebien a poblacions que es trobaven al bisbat de Girona.

Zalvide, home il·lustrat, ja havia fet notar *tanta multitud de cargas* que afectaven la pesca i, pel que fa a aquest tipus d'imposicions, havia deixat ben clara la seva actitud crítica.[112] Aquesta clara voluntat reformista topà amb la trista

fueron 4 laudes con 16 hombres y cogieron coral para resultar la parte en 190 napoleones. La pesca empieza en abril y mayo y regresan en octubre. [...] Que del distrito en Palafrugell salen todos los años 30 laudes con 4 hombres. Que en esta pesca ganan la embarcación y artes la misma parte que ganan el marinero y el patrón. Que la parte suele llegar á 150 duros.» AGMAB. Fondo Cartagena, 45. 20.5.1857. Sobre aquest punt caldria veure també el treball d'Eloy Martín Corrales sobre els coralers catalans al litoral algerià. MARTÍN, E., 1995.

110. «Igualmente si en algunas partes huviera establecida costumbre de contribuir à comunidades ò particulares alguna gavela en dinero ò en especie de pescado, bien sea por licencia de pescar, ò del producto de la pesca, los ministros averiguarán los fundamentos en que estrive, y por medio de su intendente me informarán extensamente de todo, mandando que, desde luego, cese la exaccion de las referidas contribuciones hasta que bien examinadas, mande yo restablecerlas, si parecieren justas. Porque es mi voluntad que à los pescadores no se grave ni ciña en modo alguno, sino el contrario, se alivie y fomente quanto fuere posible.» *Titulo III*, 1751. Capítol CXXIV.

111. «Impuestos. En Tosa pagaban 8 % por derecho de parroquialidad a el monasterio de Santa María de Ripoll; y cesaron por cédula del Consejo de Castilla de 1° de diciembre de 1784. En Lloret pagaban el diezmo de la pesca a los canónigos de la catedral de Gerona hasta 1784 pero éstos piden con vigor se les continúe. En Blanes pagan al marqués de Aitona por derecho de riverage en estos términos: palangres de 20 el uno. Sardinales media parte o quiñón. Arc, boliche y javega, de 14 pescados uno. Nasas de 21 pescados uno. Soltas, y armayas? ídem de ídem. Este impuesto no sólo comprende la pesca sinó también se extiende en perjuicio de la navegación a toda clase de granos y caldos que se desembarcan aunque sean en embarcaciones españolas cobrando 1% de cada género; y lo mismo de la sardina salada y arangada procedente de Ayamonte y Galicia y de la que se trae de las costas de Andalucía en barriles para labarla, resalarla, y embarrilarla, para conducir a la feria de Belcaire y otros parages. En Calella paga la pesca por derecho de riverage al Hospital de Hostalric en virtud de cesión del mismo marqués de Aitona en esta forma: Palangres de 17 el uno. Sardinales, arc, nasas etc. de 13 el uno. Se quexan de esta contribución y piden que en caso de continuarse se invierta en el hospital que allí hay y puede servirles pues el de Hostalric dista de allí 56 horas y ningún vecino de Calella lo disfruta. En Canet pagan al mismo Aitona de 13 pescados uno por riverage. Esto produce al marqués por arrendamiento 140 libras anuales, cuya cantidad tiene cedida al referido hospital. En Arenys le pagan lo mismo y es igual al cesión y arriendo.» AGMAB. Fondo Cartagena, 1873. 8.6.1786.

112. «...y se discutan con audiencia de partes los Privilegios, con que se recarga la Matricula; y quando sean legitimos y obligatorios se careen con la resolucion del Rey [...] declarando que establecidas Leyes generales que miran à la publica utilidad, y Real Servicio, quedan pretermitidas, y sin efecto las Pocesiones, Costumbres, y Titulos, que à ellas se opongan, y mas siendo obtenidas por causa onerosa...» ZALVIDE, M., 1773, 224-225.

realitat política dels successors de Carles III. Carlos Martínez Shaw documentà l'oposició dels pescadors de Tossa, l'any 1783, al pagament del 8% sobre la pesca que exigia el senyor jurisdiccional de la vila, l'abat de Santa Maria de Ripoll, que es clogué amb l'acceptació final del pagament per part dels vilatans però no dels endarreriments que reclamava el monestir (MARTÍNEZ SHAW, C., 1988, 332).

A Lloret l'enfrontament es produí entre el capítol de la seu gironina. L'any 1788 el subdelegat de marina de Lloret convocà tots els pescadors a casa seva per fer efectiu el pagament del delme. Es produí un amotinament amb intervenció d'homes, dones i criatures, i amb agressions al subdelegat. Les autoritats municipals feren costat als avalotats (MAS, F., 1988). Aquesta acció, coneguda com la *revolta dels Joseps,* serà analitzada a l'apartat "Drets o deures?" d'aquest treball. L'any 1816 els gremis de mar de Canet, Sant Pol, Calella i Pineda iniciaren una acció legal conjunta per intentar deixar de pagar els drets que en aquell moment pertanyien als ducs de Medinaceli i que aquests havien cedit a l'hospital d'Hostalric.

Les contínues sentències contràries no debilitaren la voluntat dels pescadors de continuar lluitant contra aquestes exaccions arbitràries. Tanmateix, mentre avançava i es consolidava –amb dificultats– una concepció liberal de les relacions entre els ciutadans i l'Estat, les relacions d'interdependència econòmica entre les persones es movien ràpidament cap a plantejaments de tipus capitalista. L'àmbit de la pesca no en podia pas restar al marge.

Era habitual a la navegació i a la pesca tradicional anar a la part dels beneficis de cada operació. D'aquesta manera –deduïda la despesa, generalment el menjar– el propietari de la barca en rebia una part. El propietari dels ormeigs, una altra part, igual que el patró i cadascun dels mariners (MAS, X., 1997, 83). Aquesta pràctica, que a escala local es mantingué fins al segle XX, com ha documentat Xavier Mas a *El Memorial dels pescadors i els peixos*, es veié substancialment modificada arran de les expedicions atlàntiques que necessitaven capital addicional en forma de motes.

La revista de marina de l'any 1828 se'n féu ressò en uns termes que, amb claredat meridiana,[113] manifesten la progressiva proletarització que afectà els pescadors i les seves condicions de vida.

113. «Que es dolorosa la descripcion que hacen los Inspectores de la revista, del orden con qué en la actualidad se verifican las pesquerías y de las circunstancias que han reducido á los matriculados á ser víctimas de sus propios privilegios; pues apoderado un numero de especuladores terrestres del lucro de la pesca y provistos de cuanto para ella necesitan, han reducido á los matriculados á jornaleros que trabajan por la prosperidad agena, sin que á los nueve decimos produzca su arriesgado trabajo mas que el escaso alimento y esto solo el tiempo de la duracion de la pesquera. Tampoco es corto el numero de individuos que en la pesca de artes sencillas apareciendo como propietarios de barca, bote ú otro aparejo, son victimas de condiciones secretas y onerosas con que los han adquirido o sostienen sin sacar otro fruto que ver pasar por su mano los peces que ya son deuda de un especulador.» AGMAB. Llig. 2031. 20.12.1828.

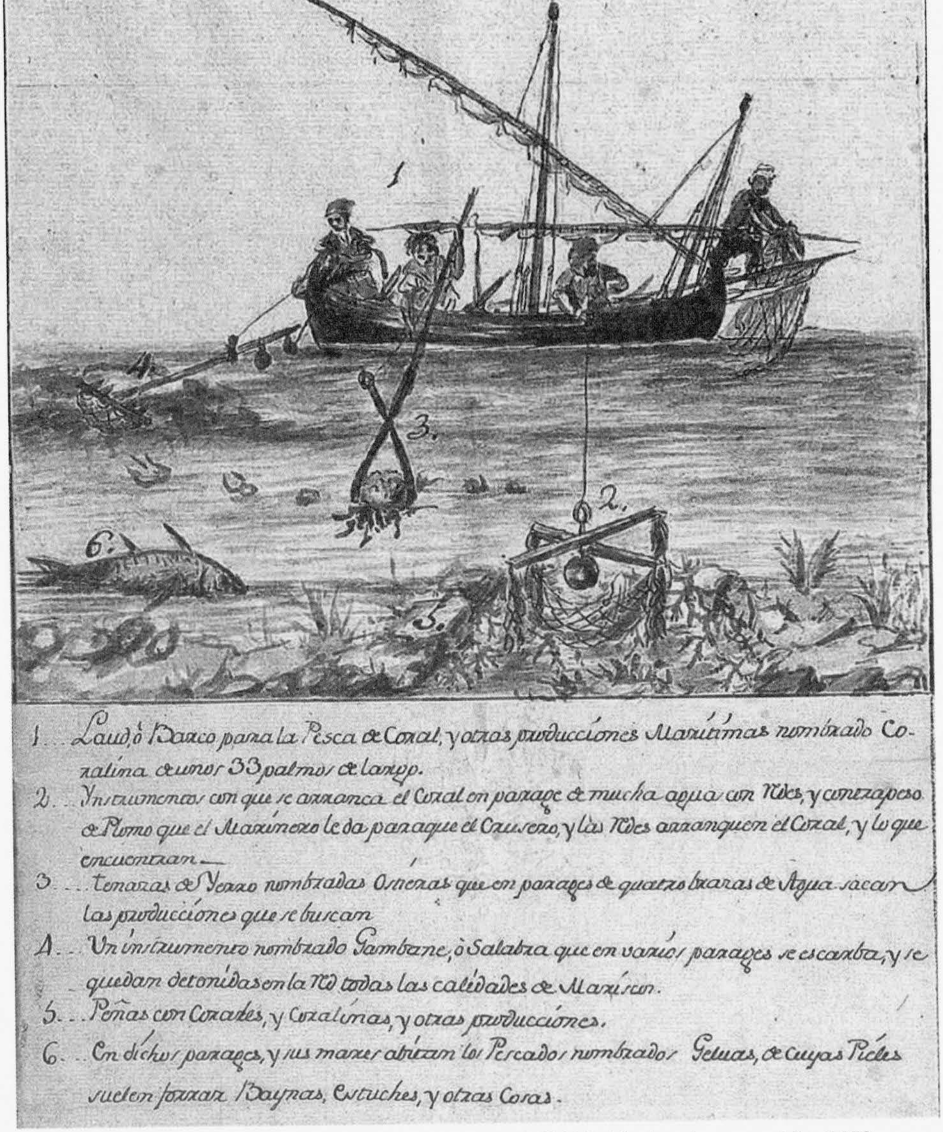

La pesca del corall segons un dibuix del segle XVIII. AGMAB. Làmina de pesca. Llig. 1959.

La modernitat imposà altres entrebancs més físics als pescadors del Maresme. El 10 de novembre de 1848 el *Gremio de Mareantes* de Mataró s'adreçava al comandant de marina local i li exposava que tenia informacions certes de la presència d'enginyers anglesos que estaven estudiant la prolongació de la via del ferrocarril vers la vila d'Arenys de Mar. Fins i tot apuntaven que l'*indiano* d'aquesta població Josep Xifré havia promès aportar una quarta part dels 80.000

duros que costaria el nou tram de via. Davant aquestes notícies exposaven que el nou traçat forçosament afectaria una part dels terrenys que habitualment utilitzaven mariners i pescadors.[114] En cas de produir-se aquesta afectació, *ni las barcas pescadoras podrían contar sus dueños tener seguras en invierno con el espacio de playa que quedaría, y con mayoria de razon los buques de cabotage* [...] *y los demas de mayor porte se retraerian de venir á verificar descarga alguna.*[115]

Així, el trànsit de l'Antic Règim a la societat industrialitzada i capitalista fou un procés agredolç per a una majoria dels homes que tenien en les xarxes i en les barques els seus instruments de treball.

6.4. LES ACTIVITATS PORTUÀRIES

Tot i que a la província marítima de Mataró no es construí en aquelles dates cap port, les platges i els accidents de les costes serviren d'abric, o de ports naturals, a les embarcacions per tal de donar sortida a la intensa activitat que es generava entorn de les vies marítimes. Un document de l'any 1786 descriu les principals activitats que es desenvolupaven a les platges de Tossa, Lloret, Blanes, Malgrat, Arenys de Mar i Mataró.[116]

La inexistència d'un port a Mataró no es degué pas a la manca d'interès de les autoritats mataronines. Joaquim Llovet i Manuel Cusachs han abordat aquesta problemàtica en diversos treballs (LLOVET, J., 1949, 95), (LLOVET, J., 2000, 238 i seg.) i (CUSACHS, M., 1993).

Segons els defensors del projecte les condicions físiques eren prou adients. Així, si més no, ho reflectia el capità de port Francesc Clausell, l'any 1794,[117]

114. «...frente a las casas de la misma en la playa para mayor comodidad de la descarga y de los buques que se baran sobre ella para que estos puedan hacerse hacia arriba hasta tocar con las casas en tiempo de temporales que son tan frecuentes en esta costa en invierno...» AGMAB. Fondo Cartagena, 790. 13.11.1848.

115. AGMAB. Fondo Cartagena, 790. 13.11.1848.

116. «Tosa aun siendo mas pequeño que San Feliu, tiene al comercio de America 6 barcos de hasta 700/7000 quintales, y aspiran a tener mas; 3 para Genova y Liorna, 3 para Roma y 3 para Marsella. Venden a los franceses la anchoba, tapones, y planchas de corcho. Su mayor ganancia la sacan de la America, y así no cesan en esta carrera. En Belcaire venden a dinero y en los demás puertos, quando no alcanzan los frutos o géneros a llenar el valor de lo que les llevan, admiten letras para las playas de comercio. En Lloret es menos fuerte pero no de menos arte, empleándose todos los vecinos en trasportar activa y pasivamente frutos y mercaderías. No cesa su construcción. En Blanes tienen canarios para el Mediterráneo y londros y pinques para toda Europa y América. Va en aumento su comercio pues tienen en grada 4 embarcaciones grandes de tráfico y 9 de pesca. En Malgrat la misma aplicación al comercio y construcción que los otros pueblos sus laúdes, que es lo que usan para el tráfico, son de 200 a 400 quintales. En Pineda empieza el tráfico, y están construyendo dos barcos de a 200 quintales. En Calella usan para el comercio saetías y tartanas con que van por toda Europa y América. Tienen además para lo mismo 3 fragatas y otros buques grandes. En Arens es ramo de comercio la construcción de barcos. Tienen escuela de navegación, y nada les falta para llevarlo al más alto grado de perfección. En Mataró sucede lo mismo y actualmente están en grada 3 embarcaciones para el comercio. Ya se ha visto separadamente que el principal ramo de este [es refereix al comerç] en toda la provincia es la anchoba y sardina.» AGMAB. Fondo Cartagena, 1873. 8.6.1786.

117. «...en esta rada resulta ser dos los fondeaderos de esta Playa uno para embarcaciones menores que

que veia molt convenient la construcció del port mataroní tenint en compte els vents. En aquest sentit afirmava que el port de Barcelona –construït entre el Besòs i el Llobregat– patia dificultats després de les llevantades pel que fa a l'accés.[118] Per contra, a Mataró tot eren avantatges.[119]

Les negociacions no reeixiren cap de les vegades en què foren iniciades. L'any 1778, en un moment en què semblaven ben encaminades, el finançament fou, probablement, la causa de la mala entesa entre les autoritats locals i la Corona. Mataró havia presentat un projecte que proposava finançar la construcció del port amb l'import del cadastre que recaptava i amb el treball forçat de presos. Les autoritats reials contestaren afirmativament però *siempre que el Ayuntamiento de Mataró les propusiese medios mas aceptables con que costearle, pues los que propone del dicho catastral auxiliado del trabajo de Presidiarios, es querer se costee todo de su Real Erario* (LLOVET, J., 1949, 96). Hagueren de passar més de dos segles fins que Mataró aconseguí unes instal·lacions portuàries.

Un tema probablement tan important com l'acabat d'esmentar fou el de l'habilitació de la platja mataronina per al comerç exterior. Arran de la pesta de Marsella de 1720 es dictaren mesures per concentrar les embarcacions forasteres al port de Barcelona i així efectuar-hi els corresponents controls sanitaris. A partir d'aquesta data les autoritats barcelonines feren tot el possible per concentrar i monopolitzar el comerç exterior, tot privant la resta de ports d'aquesta possibilitat.

Les autoritats mataronines feren imprimir un memorial dels seus greuges

llaman la foza de tienna y esta se abriga de un Arresife de Rocas que siñen desde la parte del Levante de la Ciudad en una hermita que llaman de San Simon, hasta la parte de Oeste Este de ella y por su naturalesa forma los cimientos para fabricar un Puerto, que en la entrada de dicho arrecife segun los Practicos tiene 31 pies de agua, y de la entrada para dentro á la parte del Norte ba en disminucion hasta el seno 27.24.26.24. y 21 pies. La entrada del Puerto está al Sur Oeste y desde ella hasta la Playa o rincon tendrá dos cables de largo mas que menos; y de ancho desde la Playa frente de la Ciudad en medio del Arresife tendrá dos cables. En dicho Arresife o foza de fuera al Sur Este hay otro fondeadero para embarcaciones mayores, y de Guerra, la que de longitud tiene tres cables, y de anchuras de un Arresife a otro dos. Las marcas de este fondeadero son á lo largo: La torre de Caldetas Norte Este quarta al Norte, y la marca de al través la Bateria de la parte de Levante de la Ciudad, por una casa sola que tiene tres ventanas á la parte del Oeste Este del Convento de Capuchinos en 7 brazas de agua, fondo limpio de arena blanquisca y el mismo fondo se halla en la foza de Tienna, en este ultimo fondeadero o foza de fuera, en el caso de formarse puerto podria servir para fondear alguna esquadra esperando tiempo oportuno para la entrada en el Puerto, que son muchas las veces que acontecen estos lances.» AGMAB. Lligall 5550. 12.12.1793.

118. «...despues de unos vientos recios de Levante queda la entrada imposibilitada, no solo para las embarcaciones de Guerra, sino tambien para las mercantes de mayor porte y el poco canal que queda movible.» AGMAB. Lligall 5550. 12.12.1793.

119. «No sucederia esto en esta Ciudad porque abria entrada por Sur Este, que como sale una punta de arena á distancia de media legua larga esta mata la marejada de Oeste Este pues en los 17 años 5 meses y dias que estoy en este destino, tengo bisto que con la mar de Oeste Este, la Playa es bonanza y para las embarcaciones tendria faborable este Puerto el Terral que se experimenta casi todo el año, que puesto a pique del Ancla del Norte con las gabias tenia franca la salida sin expiarse, y para aguadas en muy poco costo vendria la fuente de agua de la Ciudad á 80 pazos de la lengua del mar.» AGMAB. Lligall 5550. 12.12.1793.

dirigit al monarca amb to planyívol.[120] El document continuava referint com, a la fi del contagi, les autoritats mataronines tornaren a obrir el port a la navegació i en aquell moment el ministre de Marina de Barcelona cridà les autoritats mataronines a la capital i allí empresonà –sense formació de causa– el representant de l'Ajuntament mataroní Fèlix Dorda, al qual s'advertí *que en manera alguna se admitiesse en aquel Puerto la llegada de Embarcaciones.* Davant el que consideraven un abús, les autoritats locals suplicaren al rei la seva intervenció per restituir la situació anterior, en la qual el comerç de Mataró *mantenia cinco Navios*, i per salvar-la de la *despoblacion* que creien que ja havia començat amb el declivi del comerç marítim.[121]

No fou fins a l'any 1770 que Carles III habilità el port mataroní a rebre directament vaixells estrangers (LLOVET, J., 2000, 238). Però el 1788 es tornava a prohibir en benefici de Barcelona (LLOVET, J., 2000, 242). A més, cal tenir present que ja l'any 1765 s'havia autoritzat el port de Barcelona per negociar directament amb alguns punts d'Amèrica, i que el Decret de Lliure Comerç de 1778 habilitava per a la mateixa destinació el port dels Alfacs. Mataró en restava exclòs.

Blanes s'habilitaria per al comerç internacional l'any 1806.[122] El 1815, el *Gremio de Mareantes* de Mataró tornava a adreçar-se a les màximes autoritats de marina per reclamar l'obertura del port mataroní a naus de qualsevol procedència. En aquest cas el comandant de Mataró donà suport a les aspiracions locals exaltant el patriotisme dels mataronins en defensa de l'absolutisme.[123] Potser el patriotisme mataroní en defensa de l'absolutisme no degué ser suficient, o potser els interessos barcelonins pesaren més que els locals; el cert és que fins a l'arribada del Trienni Liberal el port mataroní no tornà a ser habilitat,[124]

120. «Señor. La Ciudad de Mataró [...] pone en su Christiana consideracion la summa deterioridad, y lastimosa declinacion, en que con imponderables dolorosos ayes y fatigas, se halla constituido el Comercio de Mataró propinquo a experimentar la ultima lamentable decadencia haviendo principiado la fatal infeiz [...] en el año de 1720 en que se le inhabilitó la entrada de embarcaciones...» AMM. AH. 62/2. Mentre no s'indiqui el contrari les cites que segueixen pertanyen al mateix document.

121. «...y clamorosamente implorar su Catholica Soberana clemencia, à efecto de que se les concediese el libre uso en la recepcion, y zarpamiento de qualesquiera Embarcaciones en el Puerto de Mataró, para que su Comercio, y Comun, en algun modo se restablezcan, y no llegue a ultimarse su despoblacion, que començó desde el referido año de 1720 [...] haviendose extraviado los mas de los Comerciantes, que comprehendia, pues passaron á situar sus residencias en distintos Pueblos de el Reyno, y de otros estraños...»

122. AGMAB. Fondo Cartagena, 732. 4.11.1806.

123. «Es constante que la decadencia que se experimenta en esta misma matricula, y la indigencia de sus Yndividuos, depende de la falta de carecer de esta Ylustre y Leal Ciudad, de la proporcion de ser libre su puerto; Y como dignos subditos y fieles vasallos de S.M. que se han sacrificado hasta derramar la ultima gota de su sangre en defensa de la Justa Causa, y por su Rey, los conceptuo á que V.I. les dispense quanto quepa de Justicia en alivio de estos Yndividuos que imploran con la mayor sinceridad la mencionada gracia en beneficio Publico.» AGMAB. Fondo Cartagena, 736. 16.2.1815.

124. «Las Córtes extraordinarias, usando de la facultad que se les concede por la Constitución, han decretado. Se declara el puerto de la ciudad de Mataró comprendido en la tercera clase de los cuatro habilitados para el comercio por decreto de esta fecha.» Archivo Museo Naval. Madrid. F 237/36. 26.12.1821.

però aquesta habilitació degué ser tan efímera com el període constitucional i es retornà a la inhabilitació. L'escolapi Josep Rius ho explicava detalladament l'any 1846.[125]

Com a conclusió, durant bona part dels segles XVIII i XIX el tràfic marítim de procedència o destinació estrangera –fet amb embarcacions de la província marítima de Mataró– es dugué a terme des de ports aliens a aquesta demarcació. El port barceloní en fou el principal beneficiat, i a Mataró se li acabà la puixança comercial i la pugna pel protagonisme econòmic que havia mantingut amb la ciutat Comtal des de la segona meitat del segle XVII.

Les taules que segueixen mostren algunes característiques de la flota que transitava pels ports de la província mataronina.

EMBARCACIONS ENTRADES ALS PORTS DELS DISTRICTES DE LA PROVÍNCIA MARÍTIMA DE MATARÓ 1845

Districtes	Embarcacions de vela llatina	Embarcacions de creu
Arenys de Mar	432	2
Blanes	458	9
Lloret	146	5
El Masnou	124	1
Mataró	650	13
TOTAL	**1.810**	**30**

Documentació pare Rius. 1.6.1846. Col·lecció Mataró. Biblioteca Popular Caixa d'Estalvis Laietana.

EMBARCACIONS ENTRADES ALS PORTS DELS DISTRICTES DE LA PROVÍNCIA MARÍTIMA DE MATARÓ 1856

Districtes	Nombre embarcacions	Tonatge
Arenys de Mar	339	8.444
Blanes	414	6.410
Lloret	365	3.957
El Masnou	9	131
Mataró	394	10.752
Pineda	467	8.874
TOTAL	**1.988**	**38.568**

AGMAB. Fondo Cartagena, 45. 26.5.1857.

125. «Ninguno de los puertos de esta provincia está habilitado para la entrada de buques con cargamentos procedentes del estrangero así es que todos los que figuran en el presente estado pertenecen al trafico de cabotaje, cuya procedencia puede graduarse tres quintas partes de la costa de Cataluña, y las dos quintas restantes de la España e Islas Baleares.» Documentació pare Rius. 1.6.1846. Col·lecció Mataró. Biblioteca Popular Caixa d'Estalvis Laietana.

A les entrades de Mataró es consignaren setze vaixells *ingleses que importan carbon de piedra para estas Fábricas.* Potser la constatació més rellevant és l'arqueig de les naus. L'expressió *vela llatina* s'aplicava genèricament a les petites embarcacions com els llaguts, i la segona taula, tot i que no ofereix explícitament aquesta dada, permet conèixer un tonatge mitjà proper a les vint tones, cosa que ens situa davant una flota dedicada a la navegació de cabotatge. Una altra dada a considerar és que –malgrat haver-se produït un lleuger increment del nombre global de bastiments entrats als diferents ports– el Masnou i Mataró experimenten una davallada molt important entre els anys 1845 i 1856, molt probablement atribuïble a la presència del primer ferrocarril de la península, inaugurat l'any 1848 entre Mataró i Barcelona.

Tots aquests elements ajuden a definir la flota que freqüentava els ports locals sense oblidar, però, l'existència d'una altra flota transatlàntica que tenia altres ports de partença. En aquest sentit, el responsable del districte de Lloret, en trametre les dades de la seva demarcació, feia unes consideracions molt interessants.[126]

Joaquim Llovet ha estudiat les mercaderies que transitaven pel port mataroní al segle XVIII (LLOVET, J., 2000, 242) i que, a grans trets, segueixen les mateixes línies que el comerç del segle XVII (GIMÉNEZ, J., 2001, 701). Per al segle XIX, una altra vegada és Josep Rius qui aporta informació interessant sobre aquest punt,[127] amb l'aparició d'alguns productes fruit de la incipient industrialització. Com a resultat d'aquestes circumstàncies, el port mataroní es convertí en un centre de redistribució de productes estrangers desembarcats a altres indrets. Així, l'any 1815 el patró Pau Comes, de Malgrat, declarà un conjunt ben heterogeni de mercaderies –procedents de Londres– que havia carregat a Maó amb el seu llagut de vuit tones.[128]

126. «...en los primeros años havia poca nabegacion a Ultramar y no se construían buques mayores en aquella época [es refereix a l'any 1840] y solamente se ejercitaban una cantidad de Buques al cabotaje grande y pequeño á todas las costas de España pero hoy casi se á abandonado por la navegación á Ultramar.» AG-MAB. Fondo Cartagena, 45. 25.5.1857.

127. «Hay 10 barcos de 200 a 1000 quintales de porte que se dedican á la importación y exportación de los articulos de comercio. Los de exportacion consisten en vino y aguardiente para América, Cadis y provision de buques; clavason para Cartagena, encajes y blondas para Andalucia, Valencia y de allí para Madrid y otros puntos; curtidos para los mismos puntos y cola tambien para América; madera para la construccion de carros; naranjas y limones para Francia é interior de la provincia, como Vich, Olot, Manresa, ladrillos cuadrados para Tortosa, Valencia, Cartagena; varias semillas de hortaliza para América, Galicia y toda Cataluña; chalecos, chaquetas de algodón puro y de lana y algodón para diversos puntos ya de marina ya del interior [...] los articulos de importación son trigo, harina, maiz, alcohol, salvado, algarrobas, aceite, arroz, bacalao, barrilla, hierro, esparto, carbon de piedra...» Documentació pare Rius. 1.6.1846. Col·lecció Mataró. Biblioteca Popular Caixa d'Estalvis Laietana.

128. «Una caja con 5 arrobas 7 1/2 libras Javon de olor, una Ydem. com 12 docenas de espejitos y 3500 plumas de escrivir, una Ydem con 1000 plumas para Ydem y 30 docenas lapiseras, 14 gramaticas, 15 anteojos de Larga Vista, 10 Ydem para opera, 104 docenas Barrenas, 6 estuches con corta Plumas de 6 ojas, 3 docenas y 11 navajas de faltriquera, 6 docenas de corta plumas, 3 cartones con 6 docenas y un tercio corta Plumas, 2 Ydem con 3 dozenas y 10 tixeras, 2 dozenas estuches con 2 navajas de afeytar cada uno, 1 docena espuelas,

Del mateix port de Mataró, a mitjan segle XVIII també en podien sortir mercaderies prou sorprenents.[129]

6.5. LA PRÀCTICA DEL CORS

A l'edat moderna, i fins i tot a l'inici de la contemporània, existien unes pràctiques realitzades a la mar que, tot i tenir un mateix efecte per a les víctimes –agressions, violències, robatoris–, mereixien als seus autors qualificatius i actituds radicalment diferents. Si l'agressor disposava de les habilitacions corresponents, atorgades per les autoritats de marina, estava fent el cors, activitat reconeguda i reglamentada que mereixia tota mena de consideracions legals i socials. Per contra, si realitzava les mateixes accions però no disposava de la patent de cors, o agredia els seus connacionals, esdevenia reu del delicte de pirateria. La mar esdevingué així un camp de batalla, no sols per a les grans armades nacionals, sinó també per a qualsevol bastiment i grup d'homes disposats a arriscar les seves vides en la captura de les preses.

La instauració de la Matrícula de Marina tornà a reglamentar una realitat amb segles de tradició i que tingué a l'edat mitjana i a l'edat moderna els seus moments de major esplendor (AZCÁRRAGA, J. L., 1950). A l'àmbit mediterrani tingué un especial predicament en els corsaris mallorquins (LÓPEZ, G., 1983 i 1986), i és que durant segles hi hagué un estat de guerra encesa entre les dues ribes del Mediterrani –la sud, de tradició musulmana, i la nord, de professió cristiana–, entestades en un conflicte més ampli pel control del continent europeu.

La Monarquia Hispànica i catòlica dels Habsburg es plantejà ser un bastió del cristianisme davant les escomeses de l'imperi Otomà que arribaren fins a les portes de Viena, l'any 1683. El mar fou un altre front obert i, malgrat els grans enfrontaments navals com el de Prébeza (1538) o el de Lepant (1571), cada estiu naus corsàries atacaven el litoral hispànic en una lluita sense treva que es dilatà durant segles.

Atesa la forma reiterada de les escomeses, les poblacions costaneres hague-

24 sacos corchos, 70 dozenas y dos mas tixeras, 12 piezas goma elastica, otra caja con 2 escrivanias, 24 cajitas oja de lata, 18 dozenas cepillos, 4 vinagreras con sus botellas de christal, 2 dozenas reglas de madera, 6 trompas Marinas de oja de lata, 6 libros en blanco, 4 trompas de cobre, una bota con 8 dozenas Linternas de oja de lata y 22 candeleros de Ydem, 35 jarritas de Ydem, otra bota con 33 cafeteras de idem. y 22 jarritas de idem y otra bota con 6 ½ dozenas jarritos de idem. Todo procedente de Londres.» AGMAB. Fondo Cartagena, 728. 3.9.1815.

129. Diversos testimonis declaren que en una conversa mantinguda en un magatzem situat al carrer de Sant Francesc de Mataró, conegut com a *Maniga*, entre Simó Mas, comerciant de Mataró, i Pau Llobet, de Barcelona, «tratando (...) sobre un carguío de nieve que tenían ajustado para conducir a Cadiz con la barca del patrón Pablo Llobet (...) oyeron (...) que según la contrata tenían echa y firmada no podían con su barca tocar al puerto de Barcelona ni otro alguno si marchar dende esta ciudad en drechura a Cadiz.» ACA. Arx. Not. Mataró, M-1, 14.6.1754.

ren d'endegar estratègies defensives. Algunes eren pròpiament passives, com les fortificacions de Tossa –d'època medieval–; la muralla mataronina, construïda a la darreria del segle XVI (GIMÉNEZ, J., 2007), o les torres construïdes a redós de les masies més aïllades. Altres eren preventives, com tot l'associacionisme –de caràcter mutual– que crearen les confraries dels homes de mar per subvenir al seu rescat en cas de captiveri.[130]

La creació de la Confraria de Sant Elm s'estengué a moltes poblacions que tenien interessos a la mar. Segons Francesc Forn, l'any 1420 s'establí a Blanes, després seguirien Calella, Lloret, Arenys de Mar, Mataró i Canet. En el decurs del segle XVII aquestes institucions s'anaren especialitzant en el *rescat de captius en poder dels moros o turchs* (FORN, F., 2010, 126).

A més, però, d'aquestes mesures de defensa passiva o preventives es dugueren a terme pràctiques més actives. La més destacada fou sortir a cors. El mataroní Pere Silvestre –conegut arran de la representació de la seva nau a la llinda de Sant Simó– és un dels primers corsaris mataronins documentats. L'any 1691 venia un esclau musulmà a Helena Andreu –que tenia el seu espòs captiu a Alger–, capturat *ad usum piratae* i també de *bona guerra facta*, a fi que Helena pogués bescanviar-lo pel seu marit (GIMÉNEZ, J., 2007, 30).

A més d'aquestes iniciatives, estrictament privades, n'hi hagué de col·lectives. L'any 1696 les dues confraries de mar de Mataró, la de Sant Elm, dels mariners, i la de Sant Pere, dels pescadors, iniciaren conjuntament la construcció i l'armament d'una fragata destinada a sortir a cors amb una inversió de 2.700 lliures, que aviat aconseguí alguns èxits (LLOVET, 2001, 158-159).

Fer el cors tingué també una altra dimensió. No es tractava tan sols de prevenir els atacs turcs o de les regències nord-africanes, sinó d'utilitzar qualsevol mitjà per debilitar l'economia de l'enemic. Una resolució de l'any 1821 ho reflectia de manera molt gràfica en referir-se als conflictes amb la Gran Bretanya.[131] Ambdues formes d'entendre la pràctica del cors foren a bastament emprades en els segles XVIII i XIX.

130. «Magnífich Senyor Batlle de la Vila de Mataró: Estant tots los Mariners y Pescadors Christians fent llur navegació en lo mar, exposats y molt subjectas a una esclavitut en terra de Moros, ahont per ser los més de ells personas molt necesitadse y pobres, sens tenir per poder-se redimir de dita esclavitut, passan tota la vida ab inmensos treballs y fatigas, los quals per las notícias que tot lo mon sab, se deixan considerar. E com los Administradors de la Confraria de Sant Elm dels Mariners, de la Iglesia Parroquial de la Vila de Mataró fundada, tenint ditas cosas ben consideradas, y desitjant que ditas esclavituts tingan lo degut rescat, los ha aparegut donar forma y exparient aquell, succeint-se dit cas de esclavitut (lo que Déu no permeté) hi hage per los tals rescat, fer per això una Germandat entre tots los dits Mariners y Pescadors de la present Vila y altres que seran, de la Vila de Blanes y altres llochs de la Costa de Mar, des de dita Vila de Blanes fins a Barcelona...» Estatuts de la Germandat de Sant Elm de Mataró. 4.4.1669. *Fulls Museu Arxiu de Santa Maria.* Núm. 19, 1984.

131. «...en las declaraciones de Guerra a la Gran Bretaña, se han estendido dichos permisos á toda clase de embarcaciones menores con la idea de destruir por todos los medios el comercio de los enemigos, cuyas ventajas no pueden resultar cuando la guerra se hace á enemigos de poco o ningun comercio...» AGMAB. Fondo Cartagena, 728. 7.7.1821.

L'establiment de la Matrícula de Marina vingué a reordenar tota aquesta activitat i a facilitar-ne la pràctica a qualsevol persona interessada. El tràmit més onerós era, potser, la presentació de fiances per garantir el bon compliment de la normativa.[132] Una de les poques limitacions que s'imposaven als armadors de les naus en cors era que no podien portar homes que estiguessin embargats per sortir a les properes remeses per fer el servei a l'armada. També s'obligava que una tercera part de la tripulació no fos d'homes de mar sinó de gent amb un cert domini de les armes. Una vegada resolts aquests preliminars s'assenyalava a l'embarcació un àmbit on realitzar les seves captures i també se li definien les naus que podia atacar.[133]

L'any 1824 es signà la contracta entre el pilot Agustí Conill, de Lloret, i els 18 homes que constituïen la tripulació del bergantí *Santa Eulalia*, àlies *El Primero de Cataluña*, que es dirigia a l'Havana armat en cors.[134]

Les condicions generals eren les habituals en els viatges oceànics de l'època. Es fixaven els salaris mensuals dels membres de la tripulació: el capità 90 pesos forts, el contramestre 25 pesos forts, el segon pilot 20 pesos forts, el fuster 11 pesos forts, el cuiner i els mariners 9 pesos forts i els *mozos* 7 pesos forts. L'alimentació que es pactava era *minestra sopa y bacalao al almuerzo*, i per sopar, carn i sopa sense vi ni licor. Però hi havia unes condicions específiques que marcaven la diferència amb els viatges comercials.[135] A més es prenien precaucions notables per tal d'assegurar que ningú pogués defugir el combat.[136]

132. «El vasallo mio que quisiere armar en corso contra mahometanos ò otros enemigos de mi corona, ha de recurrir al ministro de la provincia, donde pretendiere armar, para obtener su permiso con patente formal que le habilite a este fin. En la instancia que presentáre ha de explicar que género de embarcacion sea la que quiera armar, su porte, armas, pertrechos, y gente de dotacion, asi como las fianzas abonadas que ofreciere para seguridad de su buena conducta en las instrucciones que se le dieren y de que no cometerá hostilidad ni ocasionará daño à mis vasallos y à los de otros principes que no tengan guerra con mi corona. Satisfecho el ministro de estas circunstancias, entregará la patente.» *Titulo III*, 1751. Capítol CIV.

133. «Concedido el permiso para armar en corso, facilitará el permiso la pronta habilitación de la embarcación haciendo que se franquee al armador todo quanto necesitáre, pagandolo à sus justos precios, y permitiendole que reciba toda la gente que quisiere à reserva de la que esté embargada para mi servicio, con prevencion de que hayan de llevar, à lo menos una tercera parte de su equipage de gente no marinera, y por consiguiente no matriculada, habil y bien dispuesta para el manejo de las armas. Concluido el armamento entregará al capitan las instrucciones prescriviendole los limites hasta donde pueda extender su cruzera, las reglas que ha de observar en el reconocimiento y detencion de las embarcaciones.» *Titulo III*, 1751. Capítol CV.

134. Arxiu Històric de Protocols de Barcelona. Escrivania de Marina. Not. J.A. Falp. Any 1824. Folis 414/415. Citat per VILÀ, A., 1992, 489. Mentre no s'indiqui el contrari les dades que segueixen pertanyen al mateix document.

135. «...si se encontrase algun Buque enemigo o suspitoso en diciendo safarrancho nadie podrá esconderse y toda la tripulacion desde el mayor al menor deberá estar en cubierta o en los puntos donde se ordenare y a defender con tesón, y estar todos a la voz del que mandare el Combate y en caso de no cumplir se aplicarà la pena de la ley sea en el mismo acto o ante la Jurisdicción de Marina...» VILÀ, A., 1992, 489.

136. «Para evitar confusiones que a veces suceden acontecer se formará un plan de combate y se clavarán las escotillas para evitar que nadie se escape, y prometer que nadie embarazará las disposiciones del capitán o del que llevare la voz de combate y caso contrario será tratado el que lo hiciese como a cómplice en las operaciones del enemigo...» VILÀ, A., 1992, 489.

O cors o matrícula

Arran de la pràctica del cors, a Mataró es pogué visualitzar una manifestació col·lectiva d'oposició als primers intents d'imposar la Matrícula de Marina. L'any 1738, a instància de l'intendent del Principat, les poblacions de Mataró, Vilanova i Sitges s'avingueren a construir una fragata cadascuna per tal de lluitar contra la pràctica del cors nord-africà. Un dels arguments que s'adduïen era la reiterada presència de petites embarcacions de rem *–singularmente de Argel–* que atacaven mariners i pescadors, saltant a les platges *fiados de estar desarmado el Pahiz*. També es constatava que constituïen un obstacle per a la navegació amb Orà o amb els ports d'Itàlia, *atrasando con esto notablement el comercio.*[137] Es redactaren les corresponents capitulacions, les ordinacions per al funcionament i organització de la fragata i, fins i tot, el pressupost de la seva construcció.[138] L'Ajuntament realitzà una previsió de com s'havien de finançar les despeses de la nau a partir de les aportacions de les diferents confraries.[139]

Les negociacions sobre l'afer es dugueren a terme a tres bandes: l'Ajuntament de Mataró, les confraries de pescadors i mariners de la ciutat i l'intendent del Principat. No hi hagué dificultats per arribar a acords en temes com el finançament, els nomenaments d'oficials, el repartiment de les preses, la participació de la hisenda reial en la despesa, etc. Però els gremis mataronins feren introduir una clàusula que esdevingué un veritable escull per a les negociacions.[140] Mentre aquest punt s'estava negociant *sobrevino la orden de V.A. para que se matriculassen los que quisieran usar el arte de Pescador o marinero* segons les ordinacions de marina, conegudes com *Ordenanzas del Infante Almirante*, de l'any 1737, que plantejaven obertament la introducció del sistema de matrícules per als homes de mar.

La resposta dels afectats fou contundent.[141] Davant aquest posicionament, els regidors mataronins demanaren a l'intendent que afegís a les exempcions ja acordades la que feia referència la incorporació a la Matrícula de Marina. La

137. «...lograria limpiarse los mares adjacentes y evitar los arrojos de los moros Argelinos, y demas fronterissos, que con tanto daño en todos los años executan con sus armamentos haziendo despues comercio de los infelices Christianos cautivos...» AMM. AH. 62/4. 1738.

138. Pel seu interès aquests documents han estat reproduïts a l'annex IV d'aquest treball.

139. A les confraries de Sant Joan, Sant Antoni i Sant Eloi i Santa Anna els correspongué a cadascuna 285 lliures, 14 sous i 3 diners. A les confraries de Sant Isidre, Sant Marc i Sant Àngel Custodi –conjuntament– se'ls assignaren 571 lliures, 8 sous i 6 diners. Aquesta mateixa quantitat es fixà per al conjunt de la població que no es trobava inscrita a cap confraria. La Confraria de Sant Elm, dels mariners, havia de satisfer 1.000 lliures, i a la de Sant Pere, dels pescadors, se la taxà amb 500 lliures. AMM. AH. 62/4. 1738.

140. «Que su Magestad en recompensa de este servicio se digne conceder la franqueza e immunidad de los servicios de levas y quintas a los vecinos y moradores de dicha Ciudad de Mataró y Villas de Vilanova y Sitjes y sus terminos.» AMM. AH. 62/4. 1738.

141. «...pusieron el reparo de que cumplirian la contribucion de las fragatas; su conservacion, y tripulacion quando fuessen libres de los servicios de matrícula pues se les havia prometido la essencion de levas, en cuyo nombre se incluhia todo servicio de marina.» AMM. AH. 62/4. 1738.

resposta de la intendència fou que els homes de Mataró complirien les seves obligacions amb la Matrícula fent el servei a la fragata que s'havia de construir. Els marins objectaren que, amb aquest plantejament, els homes que no s'embarquessin a la nau en cors restarien a mercè d'haver de ser enrolats a la marina de guerra, amb la qual cosa s'esdevindria una situació de greuge comparatiu *que parece repugnar a la equidad* atès que els homes de mar de les tres poblacions escollides per a la construcció de les fragates haurien de participar en les despeses de la seva construcció i manteniment i, després, en les prestacions de la Matrícula, mentre que la resta de poblacions marítimes restaven exemptes d'haver de contribuir econòmicament en el finançament de les tres naus destinades al cors. A més a més s'argüia que la proposta de la intendència generaria conflictivitat entre els homes de mar de les poblacions compromeses en la construcció de les fragates.[142]

La negativa de mariners i pescadors a implicar-se en el finançament de les naus si no aconseguien alliberar-se de la servitud que implicava la Matrícula de Marina arribà –a través de l'intendent del Principat– fins al mateix *Infante Almirante*. Fou el marquès de la Ensenada qui trameté les seves ordres a les autoritats del Principat.[143] La velada amenaça del marquès no dissuadí els mariners i pescadors mataronins de la seva posició inicial. Quedaren subjectes a la Matrícula de Marina, tal com obligaren les autoritats, però les tres fragates corsàries no solcaren mai el mar.

Corsaris o pirates?

Mataró sí que aconseguí armar una nau corsària l'any 1779. El mestre veler Pau Andreu descrigué en les seves cartes l'ambient del moment.[144] L'embarcació, que portava l'emblemàtic nom de *La Província de Mataró*, fou finançada a partir de la subscripció d'accions de 150 lliures, algunes de les quals foren adquirides per fabricants i paraires de Terrassa (MARTÍ, A., 1967, 27). La relativa manca d'interès per part de la noblesa local a participar en la subscripció meresqué la crítica de Pau Andreu, el qual aconsellava a una persona pròxima –que no

142. «...induciria notables confusiones y parcialidades entre unos y otros; pues todos aspirarian a montar en las fragatas para eximirse de los otros servicios.» AMM. AH. 62/4. 1738.

143. «Respecto de manifestarse con evidencia del thenor de esta orden de S.A. el Sr. Almirante General (a cuia disposicion ha de quedar, y queda toda la marineria del Reyno, y el destino de ella) que el servicio que hicieren los Marineros de ese Pueblo en el Corso con la Fragata se reputará equivalente al que devieran hazer en los Navíos de S.M. se lo aviso a V.S. para que buelva a juntar estos Gremios y les haga notoria esta deliveracion de S.A. y tome por ante escrivano la respuesta que hicieren a fin que la pueda yo passar a S.A. pues se me solicita para tomarse en caso de perseverar los Gremios en sus infundamentables y pocos reflexionados rezelos la providencia conveniente, la que me temo no sea mas gravosa.» AMM. AH. 62/4. 8.4.1738.

144. «En esta [Mataró] se animan molt y apar se ban recullint bastants diners per armar en cors un corsari de 20 canons si se recullan 20 ó 25.000 lliuras, que no ho extrañaría vehent lo Poble tan animós...» MARTÍ, A., 1967, 27.

tenia la condició de noble– subscriure més d'una acció per tal de fer *burla esta gran Nobleza* (MARTÍ, A., 1967, 28).

Els darrers preparatius per habilitar l'embarcació es dugueren a terme el mes de juliol de 1779,[145] i fou varada el mes d'octubre del mateix any. La *Gazeta de Madrid* se'n féu ressò i recollí a les seves pàgines la crònica de l'esdeveniment amb detalls interessants sobre la seva notable dotació.[146] El 6 de novembre següent ja es trobava de retorn a Mataró, havent capturat a un corsari menorquí una *urca* holandesa carregada amb vi, oli i aiguardent, que anava de Barcelona a la Corunya i el Ferrol i que el primer havia pres.[147] Aquesta operació de *represas* o captura d'embarcacions en poder de corsaris es repetí altres vegades.[148] Les singladures de la *La Província de Mataró* eren seguides amb interès per la població i, especialment, pels accionistes, molt pendents del tipus de preses i de les mercaderies que portaven.[149] Cal destacar d'aquests fets la relativa modernitat del mecanisme accionarial introduït per al finançament de la nau.

En els anys immediatament següents, la participació de *La Província Marítima de Mataró* en el cors desaparegué. L'any 1796 el comandant mataroní informava, a petició dels seus superiors, que no existia cap embarcació d'aquestes característiques en tota la seva demarcació.[150] L'any 1805 es mantenia la inactivitat tot i l'evident interès de les autoritats a incentivar aquest tipus d'empreses marítimes.[151]

Però la situació no era la mateixa a altres zones del litoral català. Només

145. «Por quanto deve conducirse en el dia de mañana el Armamento para la Abilitacion del corsario que está para botarse á la agua en esta playa...» AMM. AH. 62/6. 21.7.1779.

146. «Mataró 30 de Octubre. A Causa del mal tiempo se había retardado botar al agua la nueva saetía corsaria que se expresó en la Gazeta N° 79 estarse aprontando en nuestro astillero por cuenta de los vecinos de esta Ciudad y su distrito; lo que se executó el Miercoles 27 del corriente a vista de innumerable concurso. La mencionada saetía se nombra la Provincia de Mataró, y su Capitan D. Jayme Brú quien lleva á sus órdenes 5 Oficiales mayores, 8 de mar, un Capellan, un Cirujano, 39 artilleros, 38 marineros, 24 grumetes y 18 pages de escoba, que el todo asciende á 134 hombres; 26 cañones, los 14 de á 8, y los restantes de á 4, con un abundante repuesto de pólvora, balería y todo género de municiones y armas, como tambien víveres para mas de 2 meses. Hoy se ha hecho á la vela de esta rada para el puerto de Barcelona á tomar la patente y órdenes del Comandante General del Principado; y vá ansiosa toda la tripulacion de señalarse en el servicio del Soberano persiguiendo á los enemigos de la Corona.» *Gazeta de Madrid.* Núm. 79. 12.11.1779.

147. *Gazeta de Madrid.* Núm. 93. 16.11.1779.

148. «Mataró 12 de Febrero. Hoy han fondeado en esta rada los 2 corsarios Catalanes nombrados la *Provincia de Mataró* y la *Virgen de los Dolores* mandados el 1° por el Capitan Jayme Bru y el 2° por Francsico Llovet. Han conducido a buques represados á la distancia de 25 millas de Puerto de Mahon de que se habia apoderado una balandra Mahonesa, la qual pudo libertarse de nuestros corsarios. La represa que conduxo el primero de estos es Veneciana mandada por Domingo Buonsignori, y cargada de cebada. Venian á su bordo los Mahoneses que la tripulaban. La embarcacion represada por el otro corsario traia carga de vino, aguardiente y cebada; cuya marinería Mahonesa se escapó en la lancha y llegó á Menorca antes que las nuestras pudiesen alcanzarla.» *Gazeta de Madrid.* Núm. 16. 25.2.1780.

149. «Acaba de arribar nostre Corsari ab lo Bacardí ab dos repressas de dos Pacabots que diuen ser lo un Veneciá y altre Dinamarqués carregats de paños, ordi, seda y altres Jeneros.» MARTÍ, A., 1967, 29.

150. AGMAB. Fondo Cartagena, 794. 13.12.1796.

151. «...quedo enterado de cuanto en el me previene relativo a que se ponga el mejor esmero en favorecer a los que se emplean en el corso.» AGMAB. Fondo Cartagena, 731. 10.2.1805.

a Sant Feliu de Guíxols s'havien armat tres corsaris[152] i hi havia mariners que es feien reconèixer els seus serveis a bord d'aquestes embarcacions.[153] Si des dels diferents ports catalans s'armaven naus contra els britànics, la presència d'aquests, per raons òbvies, també es féu notar.

L'any 1778 esclatava davant la platja mataronina la nau d'un corsari anglès mentre mantenia un combat amb una altra embarcació. El vaixell, de nom *Princelli*, armat amb setze canons i amb trenta-dos homes de tripulació, havia sortit del port de Liorna amb destinació a Gibraltar. Un dels supervivents –nascut a Filadèlfia, als Estats Units d'Amèrica– declarà que la tripulació estava composta per anglesos i italians i explicà que després d'una hora d'haver iniciat combat amb una altra embarcació *sucedio la desgracia de haberse pegado fuego a la polvora* [...] *que de sus resultas se encendió todo.*[154] També l'any 1805 des de Malgrat s'armaren dos falutxos per lluitar contra corsaris britànics.[155]

En iniciar-se la Guerra del Francès la situació es capgirà. Els antics aliats esdevingueren enemics i els qui havien estat enemics durant dècades es convertiren en aliats incondicionals. La pràctica dels cors es reactivà amb intensitat. L'agost de 1808 el responsable de marina de Vilassar de Mar informava que estava en contacte amb la fragata britànica –que patrullava el litoral a la recerca d'embarcacions franceses– i que s'estaven armant embarcacions per al cors en aquella població *para interceptar los tesoros que el enemigo pueda extraer de la bahia de la capital de Barcelona.*[156] L'octubre següent, la *Junta de Govierno* de Mataró sol·licitava de *los Pueblos de la Costa de Poniente* [...] *salgan de los puertos fuerzas sutiles armadas a fin de reconocer toda embarcación que se aviste.*[157] El motiu de l'alarma era la notícia d'embarcacions de pesca franceses que transportaven el correu per a les forces ocupants.[158]

152. «Com por razón de la guerra con la Inglaterra que empezó en el año de mil setecientos setenta y nueve se hubiesse armado en corso en esta villa la polacra nombrada San Feliu, alias Conde del Asalto al mando del capitan Rafael Albert, despues la galeota del mismo nombre capitaneada por Geronimo Basart i posteriormente el pinque nombrado San Antonio de Padua, alias el Conde del Asalto, trocado después con un jabeque capitaneados todos successivamente por el mismo capitan Geronimo Basart...» AMM. Escrivania de Marina, J.A. Font i Prats. 3.1.1798.

153. «D. Martin Badia y Carrer, Alferez de Fragata y Capitan del Bergantin Corsario Nombrado la Villa de Reus. Certifico como el marinero Juan Bauptista Vidal vesino y de la matrícula de Palamos principado de Cataluña, ha serbido en Clasa de Patron de Lanxa del Pinque Baleroso armado en corso y mandado por mi infraescrito por tiempo de treze meses y en clasa de artillero en el Bergantin Reus por espacio de quatro Cumpliendo en su encargo muy exactamente en aquello se le ha mandado y ha solicitut suya le doy la presente por resguardo a Bordo el Bergantin Reus al ancla en Barcelona a 24 agosto de 1782.» AGMAB. Llig. 1950. 24.8.1782.

154. AMM. AH. 62/6. 20.6.1778.

155. El regidor degà de Malgrat féu armar dos falutxos per capturar un corsari anglès. Però un dels dos capitans dels falutxos era sospitós i fou fet capturar per l'esmentat regidor. AGMAB. Fondo Cartagena, 730, 12.09.1805

156. AGMAB. Fondo Cartagena, 734. 13.8.1808.

157. AGMAB. Fondo Cartagena, 734. 28.10.1808.

158. Des de Vilassar de Mar es comunicava el següent: «En contestacion al Oficio de V.M. de hoi que dos buques franceses nabegan solo de noche, y de dia se meten en una cala o encenada, con el pretexto de

L'any 1811 s'autoritzà la pràctica del cors a dues embarcacions d'Arenys de Mar, una de les quals comandada pel capità Sebastià Cabrisas.[159] El mateix any, a la mateixa població, fou conduït un corsari francès capturat.[160] El corsari mataroní del moment fou l'alferes de fragata Agustí Miralles, que aquell mateix any portà al port de Mataró dos gànguils francesos amb tota la seva tripulació.[161] Un altre document explicita que Miralles fou capità de les embarcacions corsàries *San Agustín* i *Purísima Concepción*, que estigueren actives durant tres anys.[162] El mariner Josep Maymí, de la matrícula d'Arenys de Mar, exposava l'any 1827 que *en el tiempo en que la España lidiaba con las fuerzas casi immensas de Napoleon* s'havia enrolat al falutx en cors que s'havia armat a Mataró anomenat *San Fernando*, àlies *El Dragante*. Havia realitzat diverses preses i havia aconseguit *introducir provisiones de boca y guerra á las Yslas Medas sitiadas por los mismos* durant quatre anys. Considerava que els seus mèrits *por salvar su Rey y su Patria* li havien de ser convalidats com a anys de servei a l'armada i li havien de permetre accedir al títol de patronia de l'embarcació que s'acabava de comprar.[163]

Fins i tot els pescadors, en fer-se a la mar, no deixaven d'aprofitar l'ocasió de convertir-se en corsaris si en tenien la possibilitat.[164] Al seu torn els corsaris francesos coneixien prou bé els recorreguts i la valuosa càrrega d'algunes embarcacions catalanes.[165] I és que l'altra cara de l'enriquiment –a costa de les preses que oferia la pràctica del cors– era la possibilitat ben real i propera d'ésser-ne víctima. L'any 1803 el comandant de marina de Mataró feia una crida als interessats en el bergantí *La Esperanza y San Telmo*, pres per una fragata anglesa, per tal que nomenessin un apoderat a Londres, on podrien presentar les reclamacions que corresponguessin.[166]

pescar, y uno de ellos pintado de encarnado, que lleva la correspondencia enbuelta en la vela con diez hombres de tripulacion; por informe del prohombre Jayme Gelpi, dise que el laud frances pintado de encarnado lo tiene apresado la fragata Ynglesa, y que el otro laud le estan aciendo la guardia mas de ocho dias, que esta dicho Laud dentro de Barcelona, es quanto puedo informar a V.M.» AGMAB. Fondo Cartagena, 734. 29.10.1808.

159. AGMAB. Fondo Cartagena, 449. 7.11.1811.

160. «...mientras el tiempo brinda para sacar de la mar y poner á la Playa el Corsario Frances que acabo de conducir a esta rada.» AGMAB. Fondo Cartagena, 449. 14.11.1811.

161. AGMAB. Fondo Cartagena, 449. 17.11.1811. «El corsario de Mataró D. Antonio Miralles esta mañana a las 12 menos ¼ acompañado del corsario de Rosas y su escampavias y de otros barcos armados por D. Bentura Suviña de Caldas destrach an apresado y conducido en esta rada dos ganguiles franceses cargados...» AGMAB. Fondo Cartagena, 17.1.1811.

162. AGMAB. Fondo Cartagena, 7.11.1811

163. AGMAB. Fondo Cartagena, 741. 1.1.1827.

164. «San Pol de Mar 17 enero [1811] A la una hora de este medio dia han fondeado á esta Plaia dos bateos remolcados por los Pescadores de esta villa que al salir del sol viendoles abordar los han desamparado con las lanchas las tripulaciones de los 2 por lo que se ignora quien heran sus capitanes ni de donde procedian, pero son Buques Franceses con Bandera de aquella Nacion y cargados de Arina Zevada y otros comestibles el apresador es Francisco Sabater.» AGMAB. Fondo Cartagena, 449. 17.1.1811.

165. «En aguas del Cabo de San Antonio ha sido apresado en estos dias un Bergantin Catalan prosedente de America con cargo de frutos y treinta talegas de pesos, el apresador lo es un Javeque Frances con 2 cañones de 8 y 4 de á 6 en compañia de una Balandra.» AGMAB. Fondo Cartagena, 796. 22.7.1811.

166. AGMAB. Fondo Cartagena, 730. 15.12.1803.

Altres vegades, a més de la pèrdua material, es produïen pèrdues humanes.[167] No fou aquesta l'única vegada en què homes de mar morien en el medi on es guanyaven la vida. L'any 1816 el subdelegat de marina Mateo Salmerón informava a la superioritat de sis baixes a les llistes de Premià de Mar per *haver sido acesinados por unos piratas en la Mar.*[168] Acabats els conflictes amb la França napoleònica ressorgiren els enemics consuetudinaris i altres de nous.

Tal com ha documentat Eloy Martín, després del tractat de 1767 entre la Monarquia espanyola i l'imperi Marroquí pràcticament desaparegueren les hostilitats entre les dues nacions. Però no s'esdevingué pas el mateix amb les regències,[169] particularment l'algeriana (MARTÍN, E., 1992, 384). Tot i que es signà la pau amb la Regència d'Alger l'any 1786, els problemes no desaparegueren de forma absoluta. Algun document també fa referència a incursions que sembla que procedien de Tunísia. Una reial ordre de 1815 alertava sobre *el cuydado con que deben salir y hacer sus expediciones los capitanes y patrones respecto a los corsarios argelinos.*[170] Pràcticament amb els mateixos termes, l'ordre es repetia al cap de tres anys.[171]

L'any 1824 la capitania del departament de Cartagena feia saber a les autoritats de marina de Mataró l'arribada a aquell port de la fragata de guerra francesa *Hermione* amb quaranta-cinc espanyols que havien estat fets captius per la Regència d'Alger. La comunicació també tenia per objectiu fer saber que havien cessat les hostilitats amb la flota algeriana *por haberse ajustado la paz entre España y la dicha Regencia.*[172]

Tanmateix, les dificultats a l'hora de navegar subsistien. L'any 1826 el patró d'Arenys de Mar Jaume Aulet declarava que estant navegant amb el seu llagut a una milla de distància de Pineda fou abordat per uns *moros* que s'endugueren tot el que tenia a coberta.[173] I encara l'any 1829 es rebien notícies que al port d'Orà es continuaven armant naus corsàries.[174]

167. «Con fecha 15 del corriente el Ayudante de Marina de la Escala me da parte que sobre la cala de Mongo un corsario Ynglés apresó un laud de Pesca de Villaza su patron San Juan, que quedo muerto de un balaso, que se salvaron cinco marineros á nado, y que abandonado por el enemigo el solo casco del Laud en el Golfo de Rosas...» AGMAB. Fondo Cartagena, 734. 23.3.1808.

168. Els morts foren: Joan Cardona, Elies Cardona, Joan Font, Francesc Sisa, Francesc Mas i Pere Cardona. AGMAB. Fondo Cartagena, 735. 31.7.1816.

169. «Los patrones de esta provincia quedan enterados de la precaución con que deven navegar para no ser sorprendidos de los corsarios tunesinos por los motibos que V.S. se sirve expresarme.» Fondo Cartagena, 730, 21.7.1803.

170. AGMAB. Fondo Cartagena, 736. 20.1.1815.

171. AGMAB. Fondo Cartagena, 731. 29.7.1822.

172. «...para que con este conocimiento puedan los buques mercantes nacionales emprender su navegación sin temor a ser molestados.» AGMAB. Fondo Cartagena, 739. 31.3.1824.

173. «...se dirigió acia él un bote que en su principio se creyó ser Pescador, pero estando ya inmediato resultó ser Moros, y intentando dar el abordage se puso el Declarante baxo cubierta, y habiendo subido á bordo dos Moros se llevaron quanto encontraron á mano y entre otras cosas la chaqueta y demás ropa...» AGMAB. Fondo Cartagena, 740. 16.10.1826.

174. «...un Buque Yngles que salia de Oran en 26 de Abril ultimo, ha dado parte al Capitan del Puerto de

El declivi del cors nord-africà coincidí en el temps amb corsaris d'una procedència inèdita fins aleshores. L'emancipació de les antigues colònies americanes obrí un nou espai per a la pràctica del cors. El 1816 es publicà un reial decret que denunciava l'existència d'embarcacions insurgents procedents de les noves repúbliques americanes.[175] La documentació els anomena *columbianos.* Es tractava de corsaris independentistes sud-americans que lluitaven contra el comerç espanyol a l'Atlàntic, el Pacífic i fins i tot el Mediterrani. Tot i que majoritàriament eren anglosaxons, i principalment nord-americans, hi hagué també una notable presència argentina. Si més no teòricament, lluitaven en defensa dels criolls contra el domini colonial espanyol (OTERO, E., 1999, 22).

L'any 1824 el comandant de marina de Mataró alertava els ajudants de marina de la província de la notícia que *en los Estados Unidos de America se habian ya habilitado y salido a la mar des de los puertos de aquellos Estados catorce buques corsarios con bandera insurgente mexicana.*[176] El patró Pau Mas, de la matrícula de Premià de Mar, es trobava l'any 1826 a la mar, a quatre llegües de terra davant d'aquesta població, amb el seu llagut *San Francisco* amb tres mariners i tres nois. Observaren la presència d'alguns vaixells que els semblaren de guerra. S'adonaren que remolcaven dues embarcacions, per la qual cosa sospitaren que podia tractar-se de *moros*, i s'endinsaren en el mar. A la sortida del sol pogueren observar que es tractava d'una fragata, una corbeta, dues goletes amb gàbies, una goleta de tres pals i un falutx i que, a remolc, portaven un xabec i un llagut. Els dos primers bastiments hissaren *bandera moruna.* Això portà els premianencs a allunyar-se'n, però a la fugida es trobaren de cara amb un falutx que se'ls aproximava i que *les parecio columbiano.* Variaren el rumb –tot dirigint-se a terra– però el falutx els seguí a gran velocitat, per la qual cosa quan a tir de canó *y a siete leguas de tierra no les ocurrio otro arbitrio para escaparse que abandonar el laud y con la lancha dirigirse a tierra donde llegaron felizmente a media noche.*[177]

Almeria de que el Gobierno Africano quedaba armando alli seis corsarios pequeños. Y a fin de que los Buques Mercantes Españoles naveguen con la precaucion conveniente lo digo a V.E...» AGMAB. Fondo Cartagena, 785. 29.5.1829.

175. «Son ya muy graves y dilatados los perjuhicios y daños que causan al Estado en general y á todos mis amados vasalos en particular, los buques armados por los Insurgentes ó rebeldes de mis Dominios de America en todos aquellos Mares interceptando la navegación y comercio impidiendo el trato frecuente y estrecho que por todos respetos conviene á unos hermanos con otros y a los Padres con sus hijos, establecidos en estos y aquellos paises e introduciendo al fin armas y municiones de guerra en los diferentes puntos en que por fatalidad continua el fuego de la rebelión y desobediencia a mi Soberana autoridad...» AGMAB. Fondo Cartagena, 738. 9.2.1816.

176. «...con el objeto de cruzar contra nuestro comercio, y con instrucciones para tratar a nuestros buques con el mayor rigor. Estos armamentos parece han sido dirigidos por el titulado Almirante Mexicano Cortes.» AGMAB. Fondo Cartagena, 738. 18.5.1824.

177. «...a pesar de los buques que habian encontrado primeramente por haberles ganado el barlovento, habiendo visto el testigo y demas tripulantes de su laud, que luego de haberlo forzosamente abandonado se apoderó de el el falucho.» Un dels testimonis declarà no estar segur que la bandera fos *moruna.* AGMAB. Fondo Cartagena, 740. 30.12.1826.

Semblantment, el patró Agustí Puig, que comandava la bombarda *Virgen del Carmen*, de la matrícula de Lloret, fou pres l'any 1827 per una goleta *columbiana* en el *fondeadero de San Pedro*. Denuncià davant el capità de port d'Águilas la pèrdua de l'embarcació i del carregament que havia embarcat al Vendrell i portava a Cadis.[178] El mateix any, el patró mataroní Joan Domènec navegava amb la pollacra *Nuestra Señora del Carmen* de Barcelona a Matanzas (Cuba) i a l'alçada de Benidorm tingué un incident amb un bergantí *columbiano*.[179]

El comandant dels falutxs de guerra espanyols, que patrullaven la costa per prevenir els atacs a les embarcacions nacionals, transmeté aquesta notícia. Afegia al seu informe que un xabec matriculat a Eivissa havia estat abordat també per un bergantí *columbiano* [...] *de porte 18 canonadas de grueso calibre y 2 cañones de proa de 12 á 18 con bastante jente, cuyo comandante quiso quemarle el Buque pues le dijo tenia orden de su gobierno para acerlo con todos los Buques Españoles que apresase*.[180]

Òbviament, les autoritats espanyoles havien autoritzat la pràctica del cors per lluitar contra les repúbliques americanes acabades d'emancipar.[181] Per estimular més la presència de corsaris espanyols que lluitessin contra els insurgents se'ls concedí tot un conjunt d'avantatges: podrien fer-se seves les embarcacions i el carregament sense cap càrrega ni deducció; tindrien la possibilitat d'aconseguir l'artilleria i efectes de guerra als arsenals reials sense haver-los de restituir ni pagar fins al termini de les operacions; rebrien una bonificació d'una tercera part de la pólvora consumida en operacions bèl·liques, etc.[182] El resultat d'aquestes actuacions fou una forta inestabilitat en el comerç i la negociació i, per extensió, en les recaptacions fiscals.

Per clarificar la situació es prengué l'acord que els corsaris espanyols no podrien atacar els vaixells –procedents o que s'adrecessin a les repúbliques insurrectes– si els governs d'aquestes, al seu torn, no havien armat naus en cors contra les embarcacions espanyoles. Així es determinà pel que feia referència a Guatemala[183] i sobre la *declaracion de Guerra del pretendido Gobierno de*

178. El carregament consistia en 96 pipes de vi i 20 barrils d'aiguardent. AGMAB. Fondo Cartagena, 701. 7.10.1827.

179. «...a visto un Bergantín que le largo una Bandera que no conoce, largo, alteroso y de buena guinda todo pintado de negro, el cual mando un Bote y un falucho mercante que apreso y que á el le tiro un cañonazo mandandole otro por cuya razon atemorizada su tripulacion se fugo parte de ella con la lancha mas saltando viento y aproximandose la noche hizo el toda diligencia en buelta de tierra y logro asi frustrar la caza del Bergantín...» AGMAB. Fondo Cartagena, 11.5.1827.

180. «...mas a fuerza de suplicas no lo verifico dejandolo sin velas ni viveres...» AGMAB. Fondo Cartagena, 741. 11.5.1827.

181. «...dirigiéndose los actuales armamentos en corso contra los insurgentes de nuestras Américas, no deben otorgarse estos permisos á otra clase de Buques que Bergantines, Goletas, Polacras cuyos portes no sean menos de 10 ó 12 cañones de calibre proporcionado con 40, ó 50 hombres de tripulacion...» AGMAB. Fondo Cartagena, 728. 7.7.1821.

182. AGMAB. Fondo Cartagena, 738. 9.2.1816.

183. «...que los corsarios españoles que se han armado en la Península ya en la Isla de Cuba no hostiliza-

Yucatan.[184]

Hi ha situacions en les quals, malgrat l'ambigüitat i l'ambivalència entre els mots *corsari* i *pirata*, els fets semblen tenir les característiques per ser considerats actes pirates. L'any 1796 s'alertava les poblacions marítimes de l'existència d'una *escampavía* pirata tripulada per espanyols, francesos, anglesos i *raguseos*, de l'actual Dubrovnik.[185] La composició heterogènia de les tripulacions feia aixecar totes les sospites.[186] El 1806 es repetien les situacions d'alerta. Es rebien notícies de la capitania general de l'existència de dues embarcacions sardes sospitoses de pirateria. L'una ja havia capturat una nau algeriana i havia deixat a la costa tota la seva tripulació. De la segona se n'afirmava que *tomarian quantos buques encontrasen y pasarian a cuchillo a los Españoles.* Anaven armats amb dos canons, armes blanques i portaven una tripulació de trenta-tres homes entre genovesos i sards, i *usan de esta bandera, la turca y la española.*[187]

Si els tripulants eren maonesos, les sospites es deixaven de banda i hom tenia la certesa de trobar-se, efectivament, davant de corsaris o pirates. Maó es convertí durant la dominació britànica de l'illa de Menorca en un niu d'actius i atrevits corsaris que contribuïren a l'esplendor econòmica de la ciutat (PONS, J.F., 1985). L'any 1801 avarava a la rodalia de Blanes un llagut tripulat per alguns maonesos i dos espanyols. Una de les primeres qüestions que es plantejaren les autoritats era la situació dels dos *nacionales.* Havien estat capturats o formaven part de la tripulació? La pregunta no era pas retòrica. Si formaven part de la tripulació eren corsaris o, directament, pirates.[188] Les indagacions portaren al coneixement que els maonesos havien capturat l'embarcació del patró Pau Roig, de Vilassar de Mar. En l'abordatge moriren el patró i el seu fill i foren capturats els dos *nacionales.*[189]

El patró Joan Mates, d'Arenys de Mar, tingué una experiència ben directa amb la pirateria del Carib. Comandava el bergantí de la seva propietat *Virgen del Carmen.* Havia partit del port de Barcelona l'any 1802 amb destinació a Monte-

sen el comercio que se haga entre dicha Isla y en las costas de Guatemala mientras su gobierno Rebolucionario no arme corsarios ni expida patentes para ello...» AGMAB. Fondo Cartagena, 785. 4.4.1829.

184. «...que no se interrumpan las relaciones mercantiles con la citada Provincia de Yucatán ni con cualquiera otro punto de los que se hallan en igual caso siempre que no las hayga alterado u altere el Estado mismo de insurreccion influyen poco o mucho en la prosperidad de nuestra industria y Agricultura y en el producto de nuestras Aduanas.» AGMAB. Fondo Cartagena, 785. 18.11.1825.

185. «...dicha embarcación tiene todo su casco negro, su Popa con aletas, y trece remos por vanda.» AGMAB. Fondo Cartagena, 794. 4.6.1796.

186. «Queda a mi cargo en enterar a los Comandantes de los Buques de Guerra destinados en el mediterraneo persigan el falucho armado con un obús y tripulado de gente de distintas naciones según lo previene la Real Orden que V.S. se sirve trasladarme...» AGMAB. Fondo Cartagena, 730. 22.12.1803.

187. AGMAB. Fondo Cartagena, 732. 19.8.1806.

188. «...encargándole particularmente la averiguación á fin de acreditar si lo dichos Yndividuos Españoles Juan Maimó y Cristóbal Soler que son los que se encontraron con ellos fueron recientemente apresados o si navegaban de intento con los Mahoneses.» AGMAB. Fondo Cartagena, 726. 22.1.1801.

189. AGMAB. Fondo Cartagena, 726. 22.1.1801.

video amb una tripulació de catorze homes. D'aquest port, amb un carregament de *carnes y sebo*, salpà cap a l'Havana. Seixanta-un dies després de la sortida de Montevideo tingué un encontre que pel seu ritme i acció sembla propi d'un guió cinematogràfic.[190]

Tot i que era públic i notori el destí al qual s'enfrontaven pirates i corsaris en ser capturats,[191] es tenia especial interès a difondre les notícies de les execucions entre els homes de mar com a mesura exemplar.[192]

Altres vegades la pràctica del cors podia generar conflictes amb terceres potències.[193] Per evitar tots els inconvenients que generava la pràctica del cors a les activitats comercials, els armadors o negociants podien posar les seves naus o mercaderies sota pavellons neutrals. Eloy Martín i Joaquim Llovet han documentat la utilització de naus marroquines o otomanes a la darreria del segle XVIII per defugir els atacs corsaris (MARTÍN, E., 1992, 388) (LLOVET, J., 1977). L'any 1824 el patró Frederic Arenas de Mataró declarava que es trobava embarcat a bord del bergantí sard *Assunta, por causa de los corsarios insurgentes de la America que infestan los mares*, amb mercaderies de diferents comerciants

190. «...el veinte y dos de agosto mil ochocientos y dos, hallandonos á la vista de las Yslas Dominica y la Martinica, y como unas ocho leguas al Este de las mismas avistamos á las cinco y media de la mañana una Goleta corsaria, que crehí al principio ser un Barco de trafico de aquellas Islas; pero reconocido despues, y hallandose ya a tiro de fusil, y como a las ocho de la propia mañana, aparecio ser un corsario que rompio contra nosotros un vivo fuego de cañón, y fusileria. Mandé poner el Barco en facha creyendo que se me queria reconocér; pero observando que á pesar de dicha maniobra, que denotaba sumicion, seguia el fuego, y se arimaba el corsario, crehí ser un pirata, lo que se verificó, resultando serlo de Negros, que con una griteria espantosa nos llamaban á la rendición, por lo que mandé maniobrar para escaparme, y rompí el fuego con solo un cañon que el Bergantín tenia, y las pocas armas; siguió el combate por mas de dos horas, y á pesar de que durante el mismo se me escondieron un marinero, y un muchaco de la tripulación, preocupados del miedo, y que durante el dicho tiempo intentó el Pirata abordar el Bergantín distintas veces, defendime, y maniobré con tal tezón, y acierto, que no pudo conseguirlo: cansado el Pirata, y probando el ultimo remedio de abordarme por la popa del Bergantín, dexandose caer sobre la misma, tuve lugár de colocár el cañón en ella, el que hize disparár al tiempo de privár el abordage, y habiendoseles introducido un taco encendido en la escotilla por donde sacaban la polvora, se boló el Buque Pirata, quedando toda su tripulación sumergida en el agua, logrando con tan buen suceso desembarazarnos de aquel enemigo...» AGMAB. Fondo Cartagena, 736. 7.7.1815.

191. «Si se conduxeren presas de piratas o levantados se entregarán al ministro de marina los prisioneros para que sin dilacion alguna haga formarles su causa criminal, recibiendo las pruebas e informaciones conducentes a la verificacion de la pirateria o levantamiento; y con el parecer del asesor, y su declaracion de deber ser tenidos por piratas remitirá los autos y reos a la capital del departamento o si no huviere facilidad para esto, los entregará a la justicia ordinaria, à fin de que por ésta sean castigados con el ultimo suplicio, como enemigos comunes del genero humano y su legitimo natural comercio.» *Titulo III*, 1751. Capítol CIX.

192. «El Comandante General de la Esquadra surta e este Puerto me dice que haviendose hallado en el Corsario Yngles la Sirena, al matriculado en el Puerto de Santa Maria Jayme Garriola que fue apresado por el Navio de Guerra el Asia, se le impuso pena Capital por este delito cuya sentencia se executó el 14 del anterior. Y lo manifiesto a V.S. para que circulando en esa Provincia, llegue a noticia de todos los Yndividuos de ella para su escarmiento. Dios Guarde a V.S. muchos años, Cartagena, 5 de Julio de 1806.» AGMAB. Fondo Cartagena, 732. 5.7.1806.

193. «...por el Tribunal de Washingthon se ha pronunciado sentencia desfavorable al Corsario Español Palmira que en 1822 fue apresado por un buque de guerra de los Estados Unidos y que al participar el Consul de Baltimore esta ocurrencia, atribuye su origen al incauto y relajado modo con que se expiden las reales patentes...» AGMAB. Fondo Cartagena, 741. 28.9.1827.

mataronins, i sol·licitava autorització per passar a l'Amèrica meridional.[194] El 1827 el negociant Josep Mataró, de Barcelona, propietari dels vaixells *Cosmopoli* i *Elvira*, sol·licitava de les autoritats que les seves naus –construïdes a Catalunya–, tot i portar pavelló sard i toscà, fossin considerades a efectes fiscals en els ports de Catalunya i Amèrica com si naveguessin con *bandera nacional.* La resposta fou negativa.[195]

El botí

La pràctica del cors pot semblar, a primer cop d'ull, una activitat bèl·lica. Tanmateix, darrere aquesta primera aparença hi havia una estratègia i uns plantejaments d'empresa econòmica. L'objectiu final era la consecució de bones preses que permetessin rendibilitzar la inversió feta per l'armador o, en el cas mataroní explicitat anteriorment, satisfer les expectatives de guanys dels accionistes de la nau corsària.

Una vegada aconseguida la presa s'iniciaven els tràmits legals. Calia que la captura fos declarada ajustada a dret, i això era una competència del ministre de marina de cada província. Havia d'escoltar la víctima i el responsable de la captura i determinar si la presa era o no legítima.[196] Aquest tràmit podia ser problemàtic. L'any 1811 atracava a la rada d'Arenys de Mar el capità Antoni Morra, que ho era del corsari mallorquí *Virgen del Carmen.* Indicà al responsable de marina que *tenia una partida de pesos que halló sin guía á un laud.* Més tard es conegué que el patró Miquel Barnet de Palamós, juntament amb cinc homes, declararen que *á el y a dichos cinco compañeros los habordó y robó todos los pocos de dinero que llevaban los infelisa* [sic] *marineros.* El subdelegat de marina d'Arenys de Mar en féu la següent valoració *al efecto de remediar esta familia y castigar tales ladrosinios propensos á Piraterias.*[197]

Si la presa era lícita podia ser venuda o subhastada, i de l'import obtingut una part passava a la Corona. Les ordinacions de 1751 establiren que la part de la Corona era un cinquè de la presa, amb excepció de les preses fetes a moros o

194. AGMAB. Fondo Cartagena, 738. 7.12.1824.

195. «...el Director General de la Armada advierte los inconvenientes que presenta la simulación, el cabotaje Extranjero u el colonial porque es claro que resultado todo ello en ventaja de los especuladores, arruina consiguientemente dicho Comercio...» AGMAB. Fondo Cartagena, 741. 5.9.1827.

196. «El conocimiento de las presas que los armadores conduxeren o remitieren pertenecerá privativa y absolutamente a los ministros de marina con inhibición de los capitanes, ò comandantes generalesde las provincias, de las audiencias, intendentes de exercito, corregidores y justicias ordinarias a quiene privo de toda intervencion directa o indirecta sobre esta materia. El ministro examinará luego los papeles y oyrá sumariamente à los apresadores y apresados y, si fuere posible, antes de las veinte y quatro horas declarará, con parecer de su asesor, la legitimidad o ilegitimidad de la presa. Pero si huviere alguna duda ò reparo que le obligue a suspender el juicio, le detendrá por no faltar en cosa alguna à la escrupulosa atencion con que debe proceder, como responsable que ha de ser de las resultas de su precipitacion o omision.» *Titulo III*, 1751. Capítol CVI.

197. L'embarcació corsària fou detinguda i embargada atès que, a més, s'hi trobaren set mariners desertors. AGMAB. Fondo Cartagena, 796. 18.11.1811.

turcs, que passaven íntegres als responsables de la captura, i els homes presos es convertien automàticament en esclaus seus, amb l'excepció dels renegats, que havien de ser lliurats a la justícia.[198] Els primers anys del segle XIX la part de la Corona era d'un desè, com s'evidencia d'una altra presa del capità Morra o Morro.[199]

La Corona tenia un especial interès a afavorir la pràctica del cors, i una manera d'aconseguir-ho era permetre vendre les preses a altres països si no era possible fer-ho en el propi.[200] Una vegada realitzats tots aquests tràmits es podien repartir els guanys obtinguts entre les persones interessades.

L'any 1796 es feia una crida als interessats de la província de Mataró, o a les seves vídues si havien mort, per tal de procedir *al reparto de las presas hechas en las islas de San Pedro y San Antioco en los mares de Genova por la Esquadra del teniente General D. Francisco de Borja.* També es dictaven instruccions per als hereus d'aquells que haguessin mort en la campanya.[201] Les crides per als repartiments de les preses es repetiren més d'una vegada.[202]

En alguns casos el repartiment dels beneficis obtinguts generà llargs plets.[203] Òbviament, si hi havia qui venia les preses també hi havia compradors. El patró Francesc Bonal, matriculat a Lloret, era propietari del falutx *Nuestra Señora de Loreto*, que li va ser pres per corsaris davant la *Torre de Messenas.* Mentrestant,

198. «Ha de ser tambien de la privativa inspeccion de los ministros de marina intervenir con los interesados en la custodia de las presas y sus efectos hasta la determinacion de su legitimidad (...) teniendo presente que del producto total de las presas han de satisfacerse con preferencia los gastos legitimos de desembarco y custodia y del remanente se ha de aplicar la quinta parte à mi erario, menos en las presas hechas contra turcos ò moros, las quales quiero que integramente pertenezcan à los apresadores, con libertad de disponer de los prisioneros, declarados esclavos suyos, à reserva de los renegados, que se entregarán para ser castigados en justicia.» *Titulo III*, 1751. Capítol CVIII.

199. «Luego del recibo del presente procederá V.M. á la venta en el publico subasto de la partida de botas desechas que depositó en essa el corsario mallorquin del que es capitan Antonio Morro procedente de la presa de un laud que fue conducido á esta rada, cuya presa se le ha declarado buena por este Tribunal Real de Marina, entregando su resultado á dicho Patron reteniendose V.M la décima parte que corresponde a S.M. que pasará a mis manos junto con las diligencias originales...» AGMAB. Fondo Cartagena, 796. 7.12.1811.

200. «Y S.M. enterado de ello, y deseando todavía conceder mas alivios á los corsarios y protegerlos; ha resuelto que las presas de los buques y efectos Ingleses que dichos corsarios conduzcan á nuestros puertos, puedan, después de ejecutoriadas, extraerse á los dominios de otras Potencias con quien estamos en Paz...» AGMAB. Fondo Cartagena, 794. 19.11.1796.

201. «Asi mismo hara V.M. entender que todos los herederos de los que han fallecido, y dejado ropas y algun dinero, acudan por si o por Apoderados á la Mayoria General del Departamento, donde parán aquellos bienes...» AGMAB. Fondo Cartagena, 794. 12.2.1796.

202. «Paso a manos de V. la relación de los individuos de esta provincia que son acrehedores a partes de presa que son las únicas noticias que he podido adquirir.» AGMAB. Fondo Cartagena, 730, 9.3.1804.

203. «Com por razón de la guerra con la Inglaterra que empezó en el año de mil setecientos setenta y nueve se hubiesse armado en corso en esta villa la polacra nombrada San Feliu, alias Conde del Asalto al mando del capitan Rafael Albert, despues la galeota del mismo nombre capitaneada por Geronimo Basart i posteriormente el pinque nombrado San Antonio de Padua, alias el Conde del Asalto, trocado después con jabeque capitaneados todos successivamente por el mismo capitan Geronimo Basart...» Hi ha una llarga disputa pel repartiment dels guanys, que pujaven a unes 10.000 lliures. AMM. Escrivania de Marina, J.A. Font i Prats. 3.1.1798.

a la cort del vicealmirallat de Gibraltar s'estava produint la vista de la causa de Domingo Ballone, comandant del corsari *El Falcón*, contra el falutx de construcció espanyola *San Matias*, del qual era patró Joseph Senté. El jutge féu una proclama perquè qualsevol persona que tingués interès en la propietat del *San Matias* o en les seves mercaderies en fes reclamació. En no haver comparegut ningú reivindicant els seus drets sobre la presa i després d'haver observat la documentació trobada a l'embarcació, el jutge sentencià que el *San Matias*, en el moment de ser capturat, pertanyia a *enemigos de la Corona de los Reinos unidos de la Gran Bretaña e Irlanda i como á tales sujetos i afectos a confiscacion i condenó los mismos como buena i legitima pressa* en favor del corsari Ballone.[204] Uns dies després, el gibraltareny Pasqual Ramione, *unico propietario del corsario de Guerra de la Gran Bretaña, nombrado el Falcon*, venia a Francesc Bonal el falutx *San Matias* per mil pesos.[205] Posteriorment el comprador dugué a terme, davant les autoritats de marina de Mataró, els tràmits per incorporar l'embarcació acabada d'adquirir a les llistes de la província.

La pràctica del cors no fou abolida fins al Congrés de París de 1856. Espanya s'hi adherí l'any 1908.

6.6. EL CONTRABAN

> *«...els bandits són els herois del poble, igual que a Espanya ho són els contrabandistes.»*
>
> J. Potocki, *Manuscrit trobat a Saragossa* (versió de 1810).

El proteccionisme que caracteritzà els plantejaments econòmics de les autoritats espanyoles i la feixuga càrrega fiscal durant llargues etapes històriques tingueren com una conseqüència natural l'extensió de la pràctica del contraban.

Sobre la significació d'aquesta pràctica, Eloy Martín manifestà en un article l'existència d'opinions divergents. Mentre que per a determinats autors es tractava simplement d'un frau als interessos de l'Estat, altres hi veieren, a Catalunya, un rebuig a la fiscalitat i a la mateixa política borbònica (MARTÍN, E., 1988, 485). L'etnòleg polonès Jan Potocki viatjà per Espanya l'any 1791 i posà en boca d'un dels protagonistes de les seves obres un comentari sobre el contraban que il·lustra la percepció que en podien tenir àmplies capes de la societat espanyola de l'època.[206]

204. AGMAB. Fondo Cartagena, 732. 7.12.1805.

205. AGMAB. Fondo Cartagena, 732. 16.12.1805.

206. Parla el cap d'una colla de contrabandistes: «Al rei el nostre petit negoci el fa patir una mica, però li surt a compte per un altre costat; i una mica de contraban entreté i consola el poble. D'altra banda, a Espa-

Els fraus i el contraban a les platges mataronines tenien una llarga tradició que arrencava de la darreria del segle XVI i que al XVII fou motiu de sonats escàndols (GIMÉNEZ, J., 2002). Segons A. Martí, a principi del segle XVIII s'arribà a escorcollar el monestir de les carmelites descalces a la recerca de mercaderies de contraban (MARTÍ, A., 1996, 101).

Eloy Martín publicà un comentari del corregidor de Mataró, l'any 1733, en el qual es manifesta el *modus operandi* en la introducció il·legal de teixits i la connivència de les autoritats i dels responsables de la fiscalitat.[207] Aquest text permet veure com el problema del contraban esdevingué també una qüestió a plantejar-se per part de les autoritats de marina. Una part molt important del procés d'introducció dels productes en frau es feia mitjançant la participació de petites embarcacions que transportaven les mercaderies –procedents de navilis que ancoraven davant la costa– fins a terra.[208] Aquesta pràctica implicava directament els pescadors en la negociació il·legal. Es convertiren així en el blanc de les mesures repressives, tant per part de les autoritats fiscals com de les sanitàries, que consideraven que la introducció de mercaderies foranes podia implicar el risc de contagis epidèmics. L'any 1817 la *Junta Superior de Sanidad* de la província de Barcelona es feia també ressò d'aquestes pràctiques.[209]

Davant l'evidència dels fets s'optà per restringir i controlar estrictament el moviment de les barques de pesca. A l'hora de sortir en mar els pescadors havien de recollir una butlleta en la qual s'havia d'especificar el nombre d'homes, els rems que portaven, i havia de quedar clar que no duien queviures per a més enllà de vint-i-quatre hores. Es considerava important que les embarcacions no restessin més d'aquestes hores en els seus treballs i, amb aquesta finalitat, calia anotar exactament el moment de l'eixida i de la tornada.

nya tothom hi participa. D'aquests fardells, uns quants aniran a parar a les casernes del soldats, uns altres a les cel·les dels monjos, i algun fins als panteons dels morts. Els fardells marcats amb vermell són perquè els agafin els *alguaciles*, que en presumiran a l'aduana i encara vetllaran més pels nostres interessos.» POTOCKI, J., 2009, 151-152.

207. «...la poca enmienda en los negociantes en la introducción de generos de Levante, principalmente de las telas, Blavetes, y Batalonas, tomandolas los Barquillos de pescar de las Embarcaciones Francesas, que de noche hazen alto en aquellas cercanias, desembarcandolas despues fuera, y en la Playa de aquella Ciudad, dudando si los Ministros de Rentas son omisos, o culpables en dichas introducciones, y que en la Aduana se despachan los generos, sin la delicadeza que se debe ... El problema es no poder nombrar Regidor alguno, por ser negociante, o Pariente de estos.» MARTÍN, E., 1994, 62.

208. Alexis Serrano ha documentat aquesta pràctica a Vilassar de Mar a partir del testimoni del marí vilassarenc Felicià Sust Vives l'any 1921: «Era el temps dels grans contrabans, i les barques forasteres, destinades únicament a això, es refiaven a cada poble dels seus pescadors, que amb aquest motiu feien sovint «cagaines», que així s'anomenaven els viatges que les barques pescadores feien a terra fins a deixar aquelles alleujades.» SERRANO, A., 2009, 149.

209. «Esta Junta Superior de Sanidad que presido ha tenido noticias positivas de que algunos pescadores bajo pretesto de dedicarse al ejercicio de su profesion, se dirijen con sus barcas á los buques contrabandistas que permanecen tranquilos fuera de línea, y comunicándoles los avisos de los dueños ó armadores que quedan en tierra, estraen de á bordo de dichos buques los géneros de contrabando hasta alijarles de todo el cargamento que conducen, proveyéndoles á la vez de víveres y de lo demas que necesitan para sus expediciones.» AG-MAB. Fondo Cartagena, 730. 25.8.1817.

La rigidesa de la reglamentació horària esdevenia –en alguns casos– incompatible amb les necessitats de la pesca, i això originava les queixes dels afectats, que en alguns casos foren ateses.[210] Tanmateix, els responsables de sanitat detectaren que la liberalitat en els horaris implicava una reactivació de les activitats fraudulentes. Això obligà a prendre noves mesures: les embarcacions havien de retornar a les seves poblacions diàriament i havien d'avarar en uns indrets específics assenyalats i supervisats per les autoritats i sempre de dia.[211]

L'any 1820 el temor a la possibilitat de contagis a través de les mercaderies que s'introduïen de contraban féu emprendre mesures més dràstiques: armar naus en cors per lluitar contra les embarcacions que introduïen els gèneres que esquivaven les disposicions legals. S'armaren el xabec *San Sebastián* i els llondros *Santo Cristo* i *Concepción*.[212] En ple Trienni Liberal, el discurs sobre el contraban tingué unes formulacions amb un cert to melodramàtic: *un delito que arruina nuestras fabricas, disminuye nuestra poblacion, mengua los ingresos del tesoro público, y atrae sobre nosotros la desolacion y la muerte* (...) *al que no es posible se dedique ningun ciudadano que ame verdaderamente á su patria.*[213]

El retorn al govern autocràtic tornà a imposar la *manu militari*. L'any 1824 s'armaren *buques Guarda Costas* que patrullaven la costa catalana en defensa de *la Salud Pública, los Reales intereses y al Comercio licito*.[214] El 1829 es rebia a Mataró una circular que desplegava una nova estratègia per lluitar contra la introducció fraudulenta de mercaderies. Es tractava de la creació d'un *Resguardo Marítimo*, nom que rebien les unitats o cossos dedicats a lluitar i a prevenir la pràctica del contraban. La particularitat de la iniciativa radicava en què el *Resguardo Marítimo* aquesta vegada s'havia contractat amb dos negociants –Felipe Riera i Segismundo Moret– que s'havien compromès a armar una flota de trenta vaixells *para perseguir el contrabando y proteger al mismo tiempo el Comercio*

210. «Haviendome representado los Prohombres del Gremio de Pescadores del Masnou, Alella y Mongat a fin de que les permitiese verificar sus pesquerias á las tres de la mañana, y retirarse después de tres horas de puesto el sol (...) con acuerdo del comandante de la partida de tropa empleada en el Cordon de Sanidad...» AGMAB. Fondo Cartagena, 749. 21.1.1820.

211. «Esta Junta Superior ha observado con sumo disgusto, haberse aumentado el contrabando, desde que con circular 1° del pasado mes proporcionó algun ensanche á las pesquerias. Esta benefica disposicion, que dictó la Junta atendida la miseria que sufrían los pescadores por la prohivicion acordada hasta aquel dia no ha tenido la recompensa y agradecimiento que eran de esperar, y haviendoles permitido pernoctar en el mar cada dia son repetidas las noticias que recibe la Junta de que algunos pescadores olvidandose del sagrado dever que impone á todos la conservacion de la salud publica, introducen el contrabando...» AGMAB. Fondo Cartagena, 749. 25.9.1820.

212. «...para alejar de nuestras costas el contrabando, que es por lo comun el conductor del contagio y á fin de precaver el desembarco de procedencias de paises infestados que continuamente amenazan nuestro suelo, resolvió esta Junta Superior de Sanidad armar tres buques en corso para formar un activo crucero y pueda por este medio quedar resguardada la salud general.» AGMAB. Fondo Cartagena, 749. 25.9.1820.

213. AGMAB. Fondo Cartagena, 728. 3.11.1821.

214. AGMAB. Fondo Cartagena, 739. 7.8.1824.

Nacional de buena fe.[215]

Sobre aquest punt cal destacar dues idees: d'una banda, les proporcions de les embarcacions, el nombre i el seu armament ofereixen una imatge indirecta de la importància del fenomen a què s'havien d'enfrontar, i d'altra banda, que l'Estat absolutista cedia les seves funcions punitives a mans privades i, en aquest cas concret, a dos negociants, atès que els esmentats Riera i Moret pertanyien ambdós al món *del comercio*. La reial ordre acabava sol·licitant de totes les autoritats locals de marina la màxima col·laboració amb les forces del *Resguardo*.

En alguns casos els vaixells que portaven la matuta que després descarregaven les barques dels pescadors estaven perfectament identificats per les autoritats.[216] A la zona de ponent de la província marítima de Mataró aquestes pràctiques fraudulentes estigueren fortament arrelades entre la població i no exclusivament la marinera. Benet Oliva recollí un eloqüent testimoni de la pràctica del contraban i la seva evolució a Vilassar de Mar.[217]

Alexis Serrano ha estudiat el cas específic de Vilassar de Mar i ha aportat interessants testimonis sobre la seva pràctica habitual i el capteniment amb què es movien els contrabandistes, que, segons un document de 1783, amenaçaven i atemorien els responsables de la seva persecució fins a fer-los amagar a les cases dels veïns.[218] Aquest mateix autor, seguint el relat de Felicià Sust Vives, des-

215. «Ocho bergantines artillados cada uno con doce cañones de á 12 y tripulados con 75 hombres de capitan a page. Diez goletas artilladas cada una con dos cañones de calibre de a 18 y 6 canonadas de á 12 en las cabezas y tripuladas con 70 hombres cada una. Doce balandras con un cañón de 18 en proa y un obus o canonada de á 24 a popa y 35 hombres de tripulacion cada una. Los espresados buques tendran las dimensiones siguientes: los bergantines 110 pies de eslora, 30 de manga y 15 de puntal; las Goletas 90 pies de eslora, 24 de manga y 12 de puntal; las balandras 59 pies de eslora, 18 de manga y 9 de puntal. Además de la artilleria que queda expresada han de llevar todos los buques la dotacion correspondiente de armas blancas y de chispa y demas utiles necesarios para el ataque y defensa; la tripulacion se compondra de matriculados si pudiese adquirirlos la empresa, y en su defecto de hombres ágiles y robustos que reunan todas las circunstancias necesarias para llevar el servicio á que se destinen cuando estén abilitados dichos buques.» AGMAB. Fondo Cartagena, 785. 24.4.1829.

216. «En la Bahia de Gibraltar existe un Bergantín Goleta frances su dueño Antonio Ma. Pomonti de mucha magnitud arboladura alta forrado de cobre, muy velero y pintado al estilo de los de Guerra pero sin armamento y con escasa tripulacion á los mas doce hombres que constantemente dedicado al contrabando, pero acechado y perseguido ya bastante por las costas hacia poniente se trata de hacerle cambiar de rumbo y al efecto se le ha despachado para uno de los puertos de Francia en el Mediterraneo con sus papeles corrientes como siempre para encubrir asi el objeto del viaje que es el de hir dejando la mayor parte de su carga por toda la costa de Malaga y con especialidad en Cataluña cuya operación se practica alejando cosa de legua o legua y media mar adentro à bordo de barcos menores dandose previamente a conocer a los interesados de tierra.» AGMAB. Fondo Cartagena, 785. 22.6.1829.

217. «El comercio clandestino o contrabando que formaba la principal industria de sus padres y abuelos. El mayor crecimiento de este pueblo, su mayor grado de prosperidad y riqueza data desde que se persiguió con tanta actividad y constancia el contrabando que los que se dedicaban a tan ilícita industria tuvieron que abandonarla y dedicarse a otra llevándose la preferencia la algodonera la que esta disputando el trono a la agricultura...» OLIVA, B., 1999, 53.

218. «Carecen de una Ronda compuesta de Cavo y sus Ministros, que tenia nombrada la Real Hacienda, la que havia decaido por los insultos que les ocasionaban los Contrabandistas, que les ponian en la precisión de ocultarse dentro de las Casas de los Vecinos, haciendo alarde de sus delitos, que se aumentaria, si no se nombrase Justicia que los celase ÿ castigase...» SERRANO, A., 2009, 148.

criu algunes de les estratègies emprades pels contrabandistes per assegurar-se la tranquil·litat a l'hora de fer les *cagaines*.[219] Les autoritats eren prou conscients d'aquesta realitat. L'any 1829 –en un context de por dels contagis epidèmics– el comandant de la província mataronina s'adreçava a la Capitania General de Cartagena de manera prou eloqüent: *por el escandaloso desenfreno con que muchos patrones de los pueblos de Vilasá y de Premiá se habian manejado en salida y entrada fraudulenta de las embarcaciones y que consideraba tan arraigada en aquel vecindario y matricula la propension incorregible del contrabando que dudaba si bastarian las medidas adoptadas por la Junta para evitar unos males de trascendencia*.[220]

Concretament, en aquest cas es pretenia prendre mesures extraordinàries: fer un cens exhaustiu de totes les embarcacions de Premià i Vilassar de Mar, conèixer exactament quines estaven avarades i quines estaven en mar i, sobre aquestes, saber-ne les destinacions, i finalment s'intentava obligar-les que tant per sortir com per entrar a la mar ho haguessin de fer amb llicències *que a ninguno se le despache en lo succesivo, que no sea en el presente puerto de Mataró*. En fer aquestes propostes les autoritats de marina eren conscients que atemptaven contra els drets dels homes de mar però, tanmateix, potser els preocupava més l'actitud irreductible dels pescadors.[221]

L'any 1835 encara es mantenia l'obligatorietat per als patrons de Premià i Vilassar de Mar de retornar al port de Mataró *por su propension al contrabando*. Amb tot, s'establí la llibertat de poder desembarcar als seus ports d'origen sempre que portessin *articulos de libre comercio*.[222] L'any 1841 els directors del *Gremio de Mareantes* de Vilassar de Mar s'adreçaren a la *Junta Suprema de Sanidad* per exposar la seva demanda de poder *varar libremente en la playa del citado puerto* [...] *no obligandoles a entrar antes en Mataró*. La resposta fou negativa atenent a tots els antecedents i, a més, s'afegí *que la travesia de las embarcaciones de Mataro á Vilasar y Premia solo es una legua*.[223]

219. «Per cert que és digne d'esment, la manera com es valien, a Vilassar de Mar per a portar el contraban a terra. Simulaven una gran devoció a un Sant Antoni que hi havia en una capelleta, a llevant de la Casa de la Vila, imatge que subsisteix, molt ben conservada i decorant un jardí, i que, com aleshores, és avui perfectament visible des del mar estant. Tots els pescadors coneixien el «Sant Antoni de ca la Toia» i tots sabien perfectament que aquella lluminària perpètua no era més que un telègraf de senyals, en el qual el nombre i la posició dels ciris encesos tenia per a ells una especial significació, sobretot per a indicar-los el moment i el paratge en què, en cada cas havien de treure.» SERRANO, A., 2009, 149-150.

220. AGMAB. Fondo Cartagena, 744. 26.11.1829.

221. «...a fin de evitar salidas y entradas fraudulentas de las embarcaciones en ambas Playas; exigen imperiosamente que para observar y sostener como es debido la suprema ley de la Salud publica, se interpongan tales medidas extraordinarias por lo menos interin subsistan las actuales criticas circunstancias; debiendo añadir a V.S. (...) que considero tan arraigada en el vecindario y matrícula de Premiá y Vilasá, la propensión hasta ahora incorregible del contrabando en tales gentes que dudo si bastaran las medidas adoptadas por la Junta para cortar los abusos en que estan abesados, y que producen males de tanta trascendencia.» AGMAB. Fondo Cartagena, 744. 19.11.1828.

222. AGMAB. Fondo Cartagena, 749. 19.7.1835.

223. AGMAB. Fondo Cartagena, 749. 30.4.1841.

L'afirmació que Vilassar de Mar era un niu de contrabandistes és corroborada per les dades esparses localitzades. Entre altres processats per contraban cal citar Josep Mas, Pau Gelpí[224] i el patró Pau Roldós i Julià, acusat d'haver introduït blat i cacau.[225] Aquestes dues poblacions del Baix Maresme no tingueren pas l'exclusivitat de les pràctiques contrabandístiques. El 1799 els homes del *Resguardo* detenien davant les costes de València l'embarcació del patró Antoni Alsina del Masnou i tota la seva tripulació.[226] El patró Josep Baster de Blanes fou encausat l'any 1801 per una extracció irregular de blats.[227] El patró Josep Maymí, d'Arenys de Mar, fou sorprès l'any 1827 pels homes del *Resguardo* amb un carregament clandestí de suro. L'embarcació del patró Josep Arabia, també d'Arenys de Mar, fou capturada, l'any 1816, prop de Palamós, comissada i venuda a l'encant per haver-se-li trobat *una partida de pesos fuertes* en situació irregular.[228] El patró Costa de Premià de Mar desembarcà a Cambrils una partida de roba de cotó sospitosa.[229] L'any 1824 els *mozos de la esquadra* escorcollaven la casa d'un matriculat de Blanes, després de *desarrejarla*, on trobaren cinquanta quintars de bacallà de contraban.[230]

També n'hi havia que aconseguien indults. El patró Jacint Mateu, de Vilassar de Mar, estava acusat d'haver introduït cacau i pebre. Pere Gerard Maristany, del Masnou, havia estat processat per haver introduït *una partida considerable de harina con registro falso.* Ambdós foren agraciats amb un indult de data 25 de maig de 1829.[231]

En alguns casos els contrabandistes aconseguien burlar les forces que els perseguien després d'enfrontaments armats.[232] L'any 1837 l'armada tenia l'encàrrec de perseguir el contraban. El bergantí de guerra *Manzanares*, amb vint canons, patrullava la costa des de Barcelona fins a la ratlla de França. A la singladura entre els dies 8 i 9 d'agost, estant prop de Cadaqués, albiraren un falutx. Després de no atendre les indicacions fetes per comprovar el carregament, *nos dirigimos sobre el hasiendole fuego de artilleria y fusileria, el que vimos que arrojaba parte de su carga al agua; para cortarnos la proa y tomar la costa de*

224. AGMAB. Fondo Cartagena, 785. 4.5.1830.
225. AGMAB. Fondo Cartagena, 723. 5.6.1833.
226. AGMAB. Llig. 1477. 19.9.1799.
227. AGMAB. Fondo Cartagena, 727. 25.11.1801.
228. AGMAB. Fondo Cartagena, 735. 12.10.1816.
229. AGMAB. Fondo Cartagena, 749. 22.10.1819.
230. AGMAB. Fondo Cartagena, 739. 27.11.1824.
231. AGMAB. Fondo Cartagena, 755. 14.8.1829.
232. «Debiendose practicar cuantas diligencias sean posibles a fin de averiguar el nombre y paradero de los 25 hombres que abandonaron la barca contrabandista en la playa de Malgrat al verse acosada por un guardacostas (los que armados y reunidos hicieron bastante fuego contra dos unicos carabineros que se hallaban en dicho pueblo y se introdujeron en la montaña los mas de ellos con su paquete de contrabando a la espalda) sin que las partidas hayan podido descubrirlos y suponiendo fundadamente que estos se han introducido en los pueblos de Vilasá y Premiá de donde son procedentes...» AGMAB. Fondo Cartagena, 723. 1.4.1833.

Francia.[233] A la fi la nau fugitiva fou identificada com el falutx *San Antonio* del patró Marià Riera de Premià de Mar.[234]

El país veí era, alhora, un refugi segur per als fugitius però també l'origen de molta de la matuta que transportaven els contrabandistes. L'any 1826 es descobrí una conxorxa organitzada al voltant del vicecònsol espanyol a Niça, José Andrés. Segons les informacions que arribaren a Mataró, aquest personatge emetia documentació falsa per a mercaderies que, teòricament, s'havien de portar a Gibraltar, però que realment es portaven a ports catalans. En aquest cas es tractava d'introduir al Principat blat procedent d'Odessa. Dels implicats, quatre eren de Vilassar de Mar i un de Mataró.[235]

Al mateix temps, però, els francesos també podien ser víctimes d'alguna actuació delictiva per part de mariners catalans. L'any 1828 l'ambaixador espanyol a París rebia una queixa de les autoritats franceses pel fet que un mariner del vaixell *Santa Rosa*, del qual era capità Felicià Riera, havia pagat unes compres fetes a Sète amb una moneda d'or de vuitanta rals *que se halló ser de plata sobredorada.* Des de Madrid es comunicà a les autoritats de marina de Mataró la conveniència de controlar la nau esmentada.[236]

Així doncs, tot i que les autoritats locals de marina no tenien competències explícites en la lluita contra la introducció o exportació il·legal de mercaderies, amplis sectors de la població marinera hi estigueren tan avesats que, a la fi, calgué implicar-s'hi, generalment a remolc de les autoritats sanitàries.

6.7. ELS NAUFRAGIS

L'eventualitat, sempre present, de la pèrdua de les embarcacions i dels homes i mercaderies que aquestes poguessin transportar havia estat ja considerada pels redactors de l'Ordenança de 1751. En esdevenir-se una situació d'aquest tipus, s'encomanava al ministre de marina de la província on s'hagués produït l'accident tot un seguit d'actuacions. Havia de presentar-se al lloc més proper als fets i vetllar en primer lloc per la seguretat de la tripulació, en el llenguatge de l'època *equipaje*, sense deixar de prendre totes les prevencions que dictaven les normes sanitàries.[237]

233. «á las 11 ¾ lo teniamos á la ves, arrió la Bandera y Entena gritando no se le hisiese fuego que estava rrendido, pero continuaba orzando para tomar el puerto de Portvendres, lo que nosotros le impedimos, hasta que la aproximación á los vajos de la voca de dicho puerto nos obligó a tomar la vuelta de fuera, virando por redondo en que lo istante el expresado falucho tomó dicho puerto sin bandera alguna...» AGMAB. Fondo Cartagena, 504. 29.7.1837.

234. AGMAB. Fondo Cartagena, 752. 24.1.1838.

235. Eren de Vilassar de Mar Gaspar Cisa, patró del falutx *San Antonio*; Pau Estapé, Joan Cardona, Jaume Carreres. Jaume Escón era de Mataró. AGMAB. Fondo Cartagena, 740. 26.6.1826.

236. AGMAB. Fondo Cartagena, 741. 16.4.1828.

237. «Con noticia de haver naufragado alguna embarcacion en la costa el ministro se tranferirá à ella,

Era la seva responsabilitat recollir i custodiar la documentació de la nau naufragada i també tot el que la mar fes arribar a les platges o que se'n pogués extreure del fons. En aquest sentit restava seriosament prohibit apropiar-se de qualsevol element procedent d'un derelicte. L'any 1808 es donà la circumstància que a la rada d'Arenys de Mar *el mar arroja gran porcion de madera de roble para pipas* procedents del naufragi d'una pollacra que hi sotsobrà. El comandant de Mataró hagué de recordar que ningú podia disposar de cap element procedent del naufragi.[238]

Fer-se càrrec de les restes que la mar dipositava a les platges, procedents d'embarcacions que s'havien negat en el mar, també estava estrictament interdit per les autoritats sanitàries, com ho hagueren de recordar les de Mataró davant l'arribada de les restes d'un vaixell que esclatà davant la seva costa l'any 1798.[239]

L'actuació de l'autoritat local de marina davant un naufragi s'iniciava en el moment de tenir-ne coneixement, fins a lliurar el que s'hagués pogut rescatar als que hi tinguessin legítim dret.[240] Un testimoni concret permetrà comprendre millor la complexitat que podien arribar a tenir aquestes actuacions. L'any 1855 naufragà el bergantí sard *Venus* entre les roques i el Montcalvari a Arenys de Mar. El capità de port d'aquesta població, Francisco de Paula Farrucha, es féu

luego que el tiempo lo permita, tomando antes las precauciones correspondientes, de acuerdo con los que tengan el encargo de sanidad, para evitar los daños que pudieran resultar de su falta. Si la embarcacion estuviere sin gente, inmediatamente se apoderará de todos los papeles y libros que encontráre, y hecho inventario de ellos, los guardará para venir en conocimiento de quien fuere su dueño. Pero si aun estuviese el equipaje o alguna parte de él a bordo será la primera diligencia ponerle a salvo, empleando para esto todos los medios practicables.» CXIII - 1751.

238. «Passo a V.M. el presente a fin de que de las mas estrechas ordenes a qualquier que recoja o haia recogido alguno de los efectos, arreos, i utensilios para que lo entregue i ponga en el parage que V.M. disponga, dandome aviso del numero i especie para providenciar yo lo que segun ordenanza halle arreglado.» AGMAB. Fondo Cartagena, 734. 3.3.1808.

239. «Sin embargo de que annualmente se publica asi en esta ciudad como en los demas pueblos de la costa el capitulo 7. Parte primera del Edicto General de Sanidad de ocho Mayo de 1774 con el que se prohive, bajo de las rigurosas penas prescritas por Sanidad, hasta la de la vida que ninguna Persona de qualquier estado ó condicion que sea pueda tener rose, mescla ni proxima cercania con las Gentes, generos y embarcaciones que haviendo padecido naufragio fuesen arrojadas por el mar á nuestras costas ni tomar, substraher ó introducir tierra á dentro ni menos concentirlo á otros cosa alguna de ellas con ningun pretexto ni motivo aunque se diese el caso de que se supiese proceder de partes sanas y esentas de contagio. No ha bastado el rigor de la pena el haver recogido algunos vecinos varios efectos que el mar ha arrojado del barco que se boló la noche del 21 al 22 del corriente. Y deviendose providenciar sobre este particular asunto. Insiguiendo lo acordado por la Illustre Diputacion de Sanidad de esta Ciudad que qualquiera de dichos vecinos contraventores que tenga recogidos algunos de dichos efectos los denuncie dentro del termino de 24 horas de la publicacion de este edicto que se le indultará de las penas impuestas. Pero en el caso de que se resisten y llega a averiguarse por las diligencias que van a actuarse seran castigados con el rigor de las penas impuestas por Sanidad...» AMM. AH, 63. 23.9.1798.

240. «También les pertenecerá el conocimiento de las pérdidas y naufragios de todas las embarcaciones en las costas de mis dominios con el cuidado de recoger y custodiar todos los papeles que se salvaren de los buques naufragados y todo quanto la mar arrojare a la playa o se extraxere del fondo de la mar y con facultad de proceder contra todos aquellos que huvieren saqueado, robado, o consultado qualesquiera efectos de las embarcaciones naufragadas, dentro o fuera de ellas de qualquiera clase o condición que sean las personas complicadas en estas materias asi como en las de haver contribuído al naufragio...» *Titulo III*, 1751. Capítol CXII. 1751.

càrrec de les operacions i elaborà un diari de les tasques realitzades des del moment en què tingué coneixement de l'accident, el 20 de gener, fins a la conclusió de les operacions i tràmits burocràtics, que s'allargaren fins al 30 de març.[241]

El bergantí *Venus*, de 182 tones, estava comandat pel capità José Estevan Beneti. Havia partit de Gènova el 16 de gener amb 37 passatgers i 10 homes de tripulació amb destinació a Montevideo. Farrucha féu avisar l'alcalde d'Arenys de Mar, la Junta de Sanitat local i també el comandant de la província marítima i el vicecònsol sard que residia a Mataró. Les primeres disposicions que prengué foren desembarcar el passatge *y en bista del estado de frio en que se hallavan los pasageros mandó hacer fuego en la plalla* a la vegada que s'intentava aferrar el velam. El vaixell estava amb aigua a la bodega i sense el timó, que *havia roto á tronco cuando tocó seguramente en las piedras de la punta*. Amb les veles que es retiraren de l'embarcació es construïren dues grans barraques a la platja: en una s'allotjà el capità i la tripulació, i a l'altra els passatgers. S'assegurà el buc de proa i popa, però l'estat de la mar impedí qualsevol altre treball.

A la matinada del dia següent, amb una *mar muy gruesa* [...] *tumbó el Buque por la banda de Estribor* s'intentà, a través de múltiples maniobres, *adrizar el buque o tumbarlo sobre la banda de babor para facilitar su alijo* però la presència d'un banc de sorra que s'havia format impedí la maniobra. D'acord amb el capità s'acordà *abrir un Boquete al costado de Babor entre ambos palos* per tal de poder descarregar les mercaderies *por no poderse verificar por las escotillas a causa de la mucha mar que le pasava de una banda á otra y antes que se hiciese pedasos el Buque*. Aquest dia s'allotjà els passatgers a l'Escola Nàutica de la població.

El dia 22 de gener es practicà l'obertura al costat de la nau, *saliendo la carga casi toda mojada y aberiada por estar el agua en la bodega hasta el nibel del mar*. Les mercaderies es dipositaren en uns magatzems de la població. Els dies següents l'estat de la mar féu impossible treure més elements de la bodega, i s'optà per enderrocar l'arboradura del vaixell i dipositar-la en terra i custodiar el velam als magatzems. El temporal continuà amb molta duresa i impedí qualsevol treball de rescat. El dia 28 hi féu presència una empresa de Barcelona per fer el salvament de la càrrega que encara restava a la nau, i que treballava a canvi d'una tercera part d'allò rescatat. La pràctica d'operacions de rescat de derelic-

241. «Día 20 de Enero de 1855. Este día amaneció todo acelajado y cubierto de Niebe de resulta de la Grande abundancia de esta que cayó el día anterior y estando el viento muy duro del S.O. y mar muy gruesa del viento y como entre 6 y 7 de la mañana se me dió parte por el Sargento de Caravineros, que en la plalla del E. de esta billa entre la punta de las Rocas y el Calbario se hallaba embestido un Bergantín al pareser estrangero que conducia muchos pasageros. Inmediatamente me constituí al punto del Naufragio, y encontre que su Capitán havia tomado algunas disposiciones y principal a desembarcar los pasageros y que el Buque hera un Bergantín que se hallava a muy corta distancia de la plalla travesado en ella de E. á O. con la proa al E...» AGMAB. Fondo Cartagena, 449. 20.1.1855. Mentre no s'indiqui el contrari les cites que segueixen pertanyen al mateix document.

tes es troba ja documentada a Mataró al segle XVII amb operacions escripturades davant de notari.[242]

El dia 29 s'extragueren de la nau *armasones de sillas, cajas de ojadelata con aceyte, alguna caja de licor, una caja de seda, algunos vasos y picheles y una carretada de Papel Blanco.* Els dies següents es continuà la descàrrega tot i que les mercaderies estaven sota l'aigua i la sorra. Es desembarcà marbre, roba blanca i botes de licor, *todo mojado y estropeado.* El dia 4 de febrer es desmantellà una de les barraques de la platja, i la tripulació partí cap al seu lloc d'origen. El dia 14, enmig d'un fort temporal, *el viento que en la madrugada estubo uracanado habiendose partido el Buque en tres pedasos.* L'estat de la mar dels dies següents desarmà i desballestà el que restava de la nau. De les restes que arribaven a la platja se n'extreia la clavaó.

El desballestament continuà fins al dia 5 de març, en què *en la tarde se baluó la madera del desbarate del buque por peritos constructores para proseder á su benta al dia siguiente segun se havia anunciado en el día anterior por los Papeles Públicos.* Al dia següent es desarmà la darrera barraca, es traslladaren les veles al magatzem que s'havia ubicat a la *javoneria* i es subhastà la llenya procedent del desballestament.

El dia 7 de març s'acabaren d'inventariar tots els objectes que s'havien dipositat al magatzem. El dia 30 del mateix mes, i d'acord amb el dictamen del Tribunal de Marina de la província de Mataró, es lliurà tot el que havia estat emmagatzemat al cònsol de Sardenya. L'eficient i meticulós Farrucha redactà

242. «Die xvii, mensis septembris, anno a Nativitate Domini MDCLXVI. In villa Mataronis, diocesis Barchinone. Lo patró Octavio Patustio, natural del regne de Nàpols, per quant ab acte rebut en poder del notari devall scrit als divuyt del mes de agost pròxim passat, entre dit patró Octavio Patustio de una, e lo patró Joseph Mallol de la present vila de Mataró, de part altra, fonch concordat y pactat que lo dit patró Joseph Mallol ab sa barca y sos mariners faria las diligèntias possibles en traurer del fondo del mar la barca grossa del dit patró Octavio Patustio que, a dos milles dins lo mar, devant la platja del mar de la present vila, per causa de un gran vent, trons y llamps y borrasca del mar y pluja, la nit antes del dia de deset de dit mes de agost proppassat se havia perdut, y estava dins lo fondo del mar, y que en cas dit patró Mallol tragués dita barca en terra, dit patró Patustio donaria al dit patró Mallol per sos treballs la terça part del valor de dita barca, xàrxia y de tot lo demés que en ella se trobara, y en cas no la pogués traurer en terra y ne tragués y aportés a salvament algunas cosas de dita barca, qualsevols que fossen, en tal cas li donaria la mitat del valor de tot lo que de dita barca trauria y aportaria en terra conforme ditas y altras cosas en dit acte estan més llargament contengudes, e com après dit patró Joseph Mallol, ab dita sa barca, hage fetas las diligèntias possibles en traurer dita barca y no és estat possible traurer lo buch de aquella, sinó que sols ha tret y posat en terra lo arbre triquet, dos entenas de mestre y triquet, arbre de mitjana y entenas y velas de ditas entenas, y entena de treu y vela y algunas altras quinquellerias de xarxiam. Perçò confessa dit patró Octavio Patustio que de dites coses per dit patró Mallol tretas y aportades de dita barca en terra a salvament, té rebut del dit patró Mallol la mitat de lo valor de la mitat de aquellas, y lo dit patró Mallol també confessa al dit patró Octavio Patustio que de las matexas cosas sobredites salvades de dita barca, ne té rebut la altra mitat o valor de aquella, axí y en tal manera que dit patró Octavio Patustio y patró Joseph Mallol estan satisfets lo hu del altre sobre dites coses, segons lo pactat en dit acte, y axí de conformitat los dos cancellan y annullan aquell y tot lo contengut en aquell, axí que aquell no pugue aprofitar ni danyar a ninguna de les dites parts llargament. Testes sunt Jacobus Feliu et Bernadus Boix, carreterys, dicte ville Mataronis.» Arxiu de la Corona d'Aragó, Fons Notarial de Mataró, 327, Antoni Pau Simon, 17 de setembre de 1666. Aquesta notícia m'ha estat amablement facilitada pel senyor Joaquim Aguilar.

també un document amb les despeses que s'havien originat amb tots aquests treballs. No s'oblidà dels quatre feixos de canyes que comprà per 8 rals per fer foc *para calentar a los pasageros* fins a les seves dietes, que ascendiren a 1.380 rals. Els jornals que es pagaren a diferents homes es calculaven a raó de 20 rals diaris. Els camàlics que carregaven i descarregaven el que es traslladava als magatzems cobraven 12 rals. Dues dones que treballaren dos dies *para pasar por agua dulce varias piezas de Pañuelos mojados y averiados tenderlos y demas* perceberen 24 rals. Una de les despeses més elevades fou la recuperació de les àncores i grillons que havien quedat a l'aigua. Calgueren vuit homes per realitzar-la. El rescat i el trasllat al magatzem costaren 1.920 rals. El sereno que vigilava el magatzem cobrà 38 rals. El transport de tot el rescatat necessità 102 carretades que costaren 612 rals. L'assessor de marina cobrà 3.637 rals, el notari 2.764 rals, l'escrivent que féu l'inventari 180 rals i l'algutzir 106 rals. Les despeses totals ascendiren a 15.892 rals.

Sembla prou evident que dels naufragis no en sortia necessàriament tothom perjudicat. Un altre naufragi rellevant, per l'entitat de la nau perduda, es produí l'any 1805 davant la costa de Premià de Mar. Es tractava del bergantí *Imperial Polluce*, de nacionalitat russa, amb una càrrega de blat, onze homes de tripulació i una dotació de quatre canons i dos pedrers.[243] El mateix any es perdé davant les platges de Vilassar de Mar una pollacra de ragusea procedent d'Esmirna amb un carregament de faves.[244]

L'any 1833 la pollacra napolitana *Maria* de 272 tones, que tenia per capità Jesué Grimaldi, procedent d'Almeria i Águilas, i amb un carregament de plom i espart, es trobà davant Calella *obligada por la mucho agua que tenia en la bodega y que se aumentaba por instantes.* Se'n pogué salvar el carregament.[245] L'any 1840 la fragata francesa *Emma*, de 409 tones, amb un carregament de sucre, procedent de l'illa de la Reunió, *baró en la playa del pueblo de Canet.* Tot i que se li havia trencat el timó i feia aigües per diferents llocs, s'aconseguí reflotar-la i a la fi fou remolcada per un vapor fins a Barcelona.[246]

De vegades, després de produir-se un naufragi, s'intentava dilucidar-ne les responsabilitats. En aquest cas es convocava una *Junta de Gefes* que analitzava els fets i emetia un veredicte. L'any 1835 naufragà a la platja de Blanes el ber-

243. «...en la playa del dicho pueblo (Premià) baró un bergantín ruso hayer por la mañana inmediatamente pasó a través el dicho bergantín, el que se halla en dos pedasos y todo inutilisado [...] El cargamento de trigo todo se lo ha llevado la mar. Los cañones estan enterrados en la arena...» Pel que fa la la tripulació « ...les án echo la barraca y auxilian lo que pueden...» AGMAB. Fondo Cartagena, 733, 30.11.1805. AGMAB. Fondo Cartagena, 733. 14.10.1805.

244. Naufragà davant la platja de Vilassar de Mar una pollacra *rousea*, procedent d'Esmirna, carregada de faves, amb 14 homes de tripulació i un passatger. La pollacra portava 4 canons i dos pedrers. Havia fet escala de tres dies a Malta. Capità Mariano Crisabeig, natural d'*Umbra.* Anava a Barcelona. AGMAB. Fondo Cartagena, 733 28.11.1805.

245. AGMAB. Fondo Cartagena, 752. 13.3.1833.

246. AGMAB. Fondo Cartagena, 752. 7.2.1840.

gantí *San Francisco* de la matrícula de Corcubión. Es reuní a Cartagena la junta formada per un capità de navili i dos capitans de fragata i, després d'estudiar els fets, conclogueren que el naufragi havia estat imputable a la mala gestió del capità.[247]

Hi havia situacions en què, sense arribar a les darreres conseqüències, calia prendre mesures per evitar la pèrdua d'homes i naus. L'any 1827 el capità del port de Mataró comunicava al comandant de la província l'arribada del xabec *Perico*, procedent de Palma de Mallorca, que transportava el regiment Almansa amb un total de 159 *plazas de capitan á ultimo soldado*. El capità de port considerava que *hatendiendo al mal cariz, la clase de fondeadero y marejada esta espuesto el Buque a que le falte el cable, y tener que ponerse a la vela, ó esponerse a benir sobre tierra y naufragar.*[248]

La pèrdua de vides humanes obligava a obrir un expedient davant el Tribunal de Marina corresponent. L'any 1826 el patró Salvador Verdaguer, de la matrícula de Vilassar de Mar, havia sortit amb el seu llagut del port de Liorna per anar a Gibraltar amb un carregament d'oli. En trobar-se a les costes de França se li giraren vents contraris que l'obligaren a buscar recer en dos ports. Reemprengué el viatge però en trobar-se al golf de Lleó *soplando con la mayor violencia los vientos de parte de S.S. y N.O. a cosa de las diez horas de la mañana se le cayó en el mar un individuo de su tripulación, llamado Salvador Lloveras.*[249] El patró s'havia de deslliurar de les responsabilitats en què podia incórrer pels danys soferts en el carregament, per a la qual cosa féu els corresponents protestos.[250] Protestar una, dues o tres vegades contra els elements era, potser, una manera ingènua d'enfrontar-se als estralls del mar. Tanmateix, d'acord amb el dret mercantil de l'època, això permetia minimitzar l'impacte econòmic del naufragi.

247. «...siendo contrario a toda prelision tomar la buelta de tierra en hora que pudiera comprometerlo no apareciendo ningun motivo urgente para verificarlo de cuya imprevision ha resultado la perdida del Buque da lugar a la formación de causa. Cartagena 1° de Abril de 1835.» AGMAB. Fondo Cartagena, 752. 1.4.1835.

248. AGMAB. Fondo Cartagena, 785. 9.8.1827.

249. «...y que en seguida de haberlo observado mandó echar al agua la lancha para procurar los medios de salvarlo, sin haberlo podido conseguir; y así tambien mandó echar al mar cuatro botas de aceite que contenian cerca de seis pipas, dos barriles de agua, una cuarterola de vino, dos cables, una ancla, una polacra y muchos otros efectos del buque para alijarlo, en razon de que estaba cuasi sumergido...» AGMAB. Fondo Cartagena, 740. 24.8.1826.

250. «...y al efecto de que no sean de su cuenta los daños, perjuicios, menoscabos, alijos, cambios, recambios y estarias; y si de quien haya lugar en derecho [...] protestanto por una, dos, tres y mas veces y cuantas en derecho menester fuesen contra el mar y vientos y contra quien haya lugar.» AGMAB. Fondo Cartagena, 740. 24.8.1826

6.8. LA NEGOCIACIÓ MARÍTIMA

«Nuestros pequeños veleros eran verdaderas factorías comerciales y el capitán era el gerente de una sociedad anónima formada por accionistas del buque y del negocio comercial.»

J. Ricart. *El siglo de oro de la marina velera catalana.* 178.

Un dels estímuls més poderosos que empenyeren capitals i energies humanes cap a la mar en aquest període històric fou, sens dubte, la negociació amb Amèrica. Malgrat que inicialment aquestes activitats només es podien realitzar de manera indirecta –durant l'etapa del monopoli sevillà o gaditàa–, la liberalització progressiva que es dugué a terme a la segona meitat del segle XVIII incentivà les iniciatives dirigides a trametre tota classe de productes als mercats colonials.

Les embarcacions es convertiren en veritables empreses comercials que havien de cercar capitals, convertir-los en mercaderies, negociar-les i repartir els guanys o pèrdues entre els partícips. La responsabilitat requeia absolutament sobre el capità, que així tenia una doble funció a desenvolupar: la gestió comercial i el comandament i bona guia i salvaguarda de la nau. L'aproximació a aquesta realitat és una manera de conèixer una més de les múltiples facetes de la vida dels homes de mar.

L'any 1790 el patró mataroní Josep Fornells encetava el llibre comptable en el qual s'enregistraria l'activitat mercantil que desenvolupés la nau que comandava, la pollacra *Nostra Senyora del Carme*.[251] Tot i que el registre comptable s'inicià amb data 1 de juny de 1790, moltes de les operacions havien començat el mes anterior. Les primeres anotacions del llibre foren els canvis marítims que diferents persones contractaren per tal de constituir la *massa comuna* que havia de servir per finançar les compres de mercaderies de la primera expedició, que es preveia realitzar amb destinació a Montevideo. Val a dir que el patró Fornells, a l'hora d'enregistrar aquests canvis, tingué bona cura a diferenciar els *diners presos a cambi sobre mercaderias de la massa comuna*[252] dels diners que s'havien pres *a cambi sobre buch y fletes*.[253]

El canvi marítim era un tipus de préstec que es feia al responsable de la nau per tal de finançar les expedicions. El prestador assumia els riscos de mar, foc, corsaris i en compensació tenia dret a un *premi* pactat en formalitzar el contracte. El patró oferia com a garantia hipotecària del préstec les mercaderies que

251. *Llibre de Facturas y vendas, cambis, y diners a la Massa de la pollacra Nostra Senyora del Carme, son patró Joseph Fornells de Mataró, principia en 1 de juny de 1790 pera anar á fer viatge á Montevideo desde el port de Barcelona.* AMM. 237/01. Mentre no s'indiqui el contrari les dades que segueixen pertanyen al mateix document.

252. *Llibre de Facturas y vendas, cambis.* Foli 1.

253. *Llibre de Facturas y vendas, cambis.* Foli 2.

embarcava. En aquest cas l'operació s'anomenava canvi sobre mercaderies. Si la garantia era la mateixa embarcació i els seus guanys, l'operació es denominava canvi sobre buc i nòlits.

El patró Fornells anotà com a canvis, inicialment, 31 operacions, amb imports que podien oscil·lar entre les 100 i les 600 lliures. Els titulars procedien de diverses zones del litoral: Mataró, Vilanova, Arenys de Mar, Barcelona, Torredembarra, i totalitzaren 2.890 lliures. El *premi* o interès que s'abonà als titulars fou, majoritàriament, del 28%, si bé en algunes operacions es pactaren al 29%. Aquest capital serví per comprar les mercaderies que viatjarien sota la denominació de *massa comuna*[254], que restà integrada per les següents partides: 14 pipes de vi negre comprades a Llavaneres; 6 pipes i 100 *quarterolas* del mateix embarcades a Vilanova, i 42 pipes i 4 *quarterolas* de vi blanc comprat a Salobreña. A la mateixa població s'embarcaren 263 *botijas* d'oli. A Mataró es carregaren els productes següents: 110 dotzenes de mitges –d'home i dona– comprades a Simó Melé; 217 dotzenes de mocadors de cotó de 4 pams *pintats de fondo encarnat* i 740 canes –1.110 metres– d'indianes entre *senefas* i *llistats de la fabrica dels senyors Joseph Riera i companyia*; 175 dotzenes i mitja de barrets per a noi; 40 dotzenes de navalles, la meitat *marca de la fletja*, i 69 dotzenes de tisores; 97 caixes de paper blanc i 9 bales de paper d'estrassa; 4 sacs d'arròs i 206 dotzenes de barretines de llana. A Barcelona s'embarcà galó d'or i plata i botons de la mateixa naturalesa. És significatiu analitzar el resultat de la venda d'aquestes mercaderies al mercat americà.

PRODUCTE	COST (lliures)	VENDA (import brut en lliures)	GUANYS BRUTS %
Vi negre	2.699	5.301	96
Vi blanc	1.601	4.298	168
Oli	387	617	59
Mitges de cotó	1.498	2.063	37
Mocadors i indianes	3.422	5.094	48
Barrets	1.431	1.998	39
Navalles i tisores	509	704	38
Galons i botons	1.053	1.579	50
Paper	2.575	4.029	56
Barretines	609	824	35
Arròs	83	134	61

254. *Llibre de Facturas y vendas, cambis*. Foli 88.

Tot i que aquestes rendibilitats no tenen en compte les nombroses i elevades despeses del transport, la venda, els impostos, l'emmagatzematge, els corretatges, etc., les xifres indicades permeten fer-se una idea cabal del que podia significar negociar amb el mercat americà a la darreria del segle XVIII.

De fet, la liquidació de la massa comuna reflectí una rendibilitat genèrica i neta del 15%, considerant, però, que el patró Fornells es reservà una comissió del 7% sobre tots els productes negociats, import que ascendí a 1.860 lliures.[255] A més de les mercaderies que integraven la massa comuna el capità embarcà altres productes que també havia de negociar. El dia 25 d'agost, estant l'embarcació a Màlaga, es féu una compra de vi blanc *Ximenez* per compte de Joan Vidal i Gallart de Vilanova per tal de ser venut a Buenos Aires. El mateix Vidal havia embarcat, a la seva localitat, una partida d'aiguardent *prueva de Olanda.* El valor d'aquestes mercaderies, més totes les despeses de transport i impostos, ascendí a 1.841 lliures 12 sous. La seva venda al port de destinació, deduïdes despeses, impostos diversos i el cobrament d'un 1% –com a nòlits de l'efectiu que es retornà a la península–, representà 4.817 lliures 19 sous. El benefici assolit en l'operació havia estat del 261%.

Un altre personatge de Vilanova embarcà per al mateix viatge, a la pollacra *Nostra Senyora del Carme*, una partida de paper blanc *medio florete* i diverses grosses de botons de fil d'or i plata per a *casaca* i *chupa.* El mateix individu féu embarcar a Màlaga una partida de vi de Salobreña. La venda produí 1.911 lliures. Josep Riera Bausili, de Mataró, embarcà una partida de puntes de fil de 816 canes –aproximadament 1.224 metres– amb la voluntat de partir els beneficis al 50% entre l'esmentat Bausili i el patró Fornells.

Josep Riera i companyia era la raó social d'una *fabrica de pintats* a Mataró. Carregaren a la nau de Fornells indianes *ab senefa llistats, comunas llistats, dos encarnats*, amb un total de 1.875 canes –uns 2.812 metres– i una partida de mocadors pintats amb un cost total de 3.862 lliures. Els possibles guanys que es derivessin de la venda també eren a partir amb el capità. En aquest cas no es pogué vendre tot el gènere i no hi hagué beneficis a repartir. Manuel Buch i Buch, de Calella, embarcà 63 dotzenes de mitges de cotó per a home i dona que valien 653 lliures 18 sous. Tampoc es pogueren vendre totalment atès que algunes arribaren en mal estat.[256] Malgrat això, com que els guanys també eren a repartir al 50%, cadascuna de les parts obtingué 31 lliures 2 sous.

Pere Martín Viladesau encomanà al patró Fornells la venda de 2.608 canes de puntes de fil –3.912 metres– que costaren 917 lliures. Un detall d'aquesta operació permetrà considerar fins a quin punt es tenia present qualsevol possibilitat d'incrementar la productivitat dels capitals. En la liquidació de la venda,

255. *Llibre de Facturas y vendas, cambis.* Foli 88.

256. «Invendibles del todo por averiadas y roídas de ratones y cucarachas a bordo por estar el baul aunque cerrado mal ajustado de tan lleno en demasía.» *Llibre de Facturas y vendas, cambis.*

abans de partir els guanys, es descomptaren unes despeses que s'havien de fer a l'arribada del líquid resultant a Barcelona. Concretament es tractava de 16 lliures i 7 diners que s'havien de pagar a la duana barcelonina i de 13 sous i 9 diners que calia satisfer a la confraria de mar de la mateixa ciutat. Doncs bé, de la suma d'aquests imports es constituí un canvi marítim per a la *massa comuna* del viatge de tornada que a un interès del 29% generà un guany addicional de 4 lliures i 17 sous.[257]

Andreu Graupera, de Mataró, embarcà 84 parells de sabates, d'home i dona, per un import de 76 lliures que a la venda produïren 80 lliures netes. El també sabater mataroní Joan Xifra féu el mateix amb 200 parells de sabates d'homes valorades en 200 lliures, que un cop venudes es convertiren en 179 lliures. La venda es feia per compte exclusiu de Xifra, que feia constar que el resultant de l'operació s'havia *de emplear en cuiros*.[258] Semblantment la també mataronina Rosa Puig i Carbonell encomanà al patró 288 canes de puntes *per a vendrelas a partirnos los beneficis*.[259] Cal destacar la presència femenina, gairebé excepcional en el món dels negocis de l'època. Molt probablement es tractava d'una randera.

Un altre mataroní, Joan Puig i Peredejordi, embarcà, també partint-se els guanys, una partida d'aram obrat: 10 calderes, 45 cassoles, 1 calderó, 12 gerros, 39 xocolateres *ab molinet* i 2 brasers amb un valor total de 321 lliures. La venda donà a Puig 253 lliures de guany.[260] Cal esmentar, finalment, la presència en el carregament d'aquest viatge de 44 dotzenes de mocadors de seda elaborats per Pau Sagristà i companyia de Manresa. Costaren 442 lliures i generaren un import net a la venda de 480 lliures,[261] un cop deduïda, entre altres despeses, la comissió del 7% del patró. El 13 de maig de 1792 la pollacra emprengué un nou viatge, aquesta vegada amb destinació a Veracruz, i posteriorment altres singladures portaren la *Nostra Senyora del Carme* als ports de l'Amèrica del Sud.

L'exhaustivitat amb la qual s'ha descrit el primer dels viatges del patró Fornells obeeix a dues raons molt definides: entendre el paper de la nau com a generadora de negoci comercial marítim, i aprofundir en el coneixement de la incidència que el mercat americà tingué en el desenvolupament de les activitats productives en el territori on s'originaren les expedicions. Pel que fa al primer punt resta ben palesa la versemblança de les afirmacions de J. Ricart que encapçalen aquest capítol, on s'identifica la nau com un instrument al servei de l'acumulació de capital.

257. *Llibre de Facturas y vendas, cambis.* Foli 37.
258. *Llibre de Facturas y vendas, cambis.* Foli 42.
259. *Llibre de Facturas y vendas, cambis.* Foli 50.
260. *Llibre de Facturas y vendas, cambis.* Foli 60.
261. *Llibre de Facturas y vendas, cambis.* Foli 60.

El viatge de la pollacra *Nostra Senyora del Carme* pivotava sobre el patró Fornells per partida doble. Òbviament era la seva responsabilitat dur a bon port la nau a través de totes les circumstàncies que es podien esdevenir en una travessia oceànica, però a la vegada era el responsable davant les persones que havien contractat amb ell les diferents operacions de canvi marítim que havien permès l'adquisició de la *massa comuna*; era responsable davant els parçoners de l'embarcació que aspiraven als guanys que generarien els nòlits de totes les mercaderies embarcades; assumia també la gestió de les mercaderies que se li encomanaven directament per negociar, bé anant a partir els guanys al 50%, bé anant a comissió, i sobre el total de les mercaderies percebia una comissió addicional del 7%. Cal tenir present que malgrat la minuciositat del relat no resten en el document ben especificades les mercaderies que s'embarcaren a Amèrica en el viatge de retorn, sobre les quals es tornaven a generar nòlits i comissions, i que, com ja està descrit, els capitals a retornar podien ser reinvertits en forma de canvi marítim per finançar la *massa comuna* de la tornada.

Les possibilitats de generació de negoci i d'acumulació eren doncs indiscutibles i gens negligibles si els imponderables de la navegació a llarga distància no ho malbarataven. I els guanys generats es redistribuïen a través de tota una xarxa de persones que d'una manera o altra havien intervingut en el procés: del patró al darrer mariner i del negociant que embarcava la seva producció al qui cedia un petit capital en forma de canvi, mota o part de barca.

La negociació marítima amb Amèrica feia arribar els seus beneficis, a través d'aquests mecanismes, a sectors socials que podien tenir interessos molt allunyats dels de la navegació però no dels guanys econòmics que aquesta podia generar. I això permet incidir en el segon punt que caldria destacar i valorar adequadament: les mercaderies que es transportaven al Nou Món.

S'ha pogut constatar que hi ha una presència important de derivats alcohòlics: vins i aiguardent. Els vins de qualitat eren embarcats a ports andalusos; són repetidament citats els de Salobreña i Màlaga. Els alcohols catalans eren, bàsicament, destil·lats de vins de baixa qualitat. Es cita l'aiguardent de Vilanova i la Geltrú. En un altre apartat de productes agraris hi ha també la presència de l'oli andalús.

Més significativa és la presència de les manufactures. A diferència del que succeïa amb aquests productes quan s'embarcaven en ports andalusos –que sovint eren de procedència estrangera–, les dades exposades ofereixen un ampli ventall de produccions locals que mereix ser comentat. De totes les mercaderies embarcades que tenien origen a l'àmbit maresmenc sols una partida és d'origen agrari –vi de Llavaneres– i la resta són productes manufacturats. Entre aquests hi ha un predomini abassegador de productes tèxtils: mitges, mocadors, barretines i, principalment, puntes de coixí i indianes. La petita metal·lúrgia local també es troba representada en les navalles, tisores o en l'obra d'aram i ja, amb una significació més limitada, el paper, les sabates, els barrets, etc.

Focalitzar la mirada en la producció tèxtil i, més concretament, en les anomenades *fàbriques de pintats*, o bé en la ingent quantitat d'hores de treball femení o infantil que hi havia d'haver darrere els milers de metres de puntes de coixí consignats, permet descobrir una intensa especialització en aquest sector productiu que es trobaria ja de ple immers en una estructura protoindustrial molt evolucionada. L'existència dels randers, persones que distribuïen patrons i fil a les llars pageses per tal de recollir-ne les puntes que després comercialitzaven, il·lustra una manifestació local del *putting out system.* I ambdós processos mostren com s'estava superant el marc de producció gremial vers uns models d'organització clarament capitalistes.

De ben segur que les potencialitats del mercat americà i les imprescindibles aportacions dels homes de mar, en coneixements i en els mitjans materials amb què treballaven, hi tingueren un paper gens negligible.

VII. ELS MATRICULATS A LA RECERCA D'UNA PERSONALITAT PRÒPIA

7.1. CONFRARIES DE MARINERS I PESCADORS

Els homes de mar tradicionalment s'agruparen per a la defensa dels seus interessos corporatius en organitzacions gremials anomenades confraries. Aquestes associacions, sota un determinat patronatge religiós, exercien una representació dels interessos col·lectius i organitzaven determinats sistemes d'ajuda mútua, sense oblidar tot un conjunt d'activitats religioses que vinculaven els confrares i les seves famílies entre ells i amb el món transcendent. Per als mariners i pescadors les advocacions més habituals foren, respectivament, les de Sant Elm i Sant Pere. La implantació de la Matrícula de Marina no eliminà aquestes antigues organitzacions gremials però sí que les tingué sota un estricte control.[1] Zalvide, en el seu *Reglamento* (ZALVIDE, M., 1773), deixà constància de les confraries de pescadors i mariners que existien a les diferents poblacions de la província marítima de Mataró.

Tossa

De Tossa explica que s'hi havia de formar un sol gremi que agrupés mariners, pescadors i calafats, que havia d'estar sota l'advocació de Sant Elm, Sant Pere i Sant Josep. Al capdavant hi havia d'haver tres prohoms, un de cada ofici. Zalvide oferia la possibilitat de fer celebracions litúrgiques individuals per a cadascun dels sants patrons o bé una celebració conjunta per a tots tres. En el pensament dels homes com Zalvide hi havia el convenciment que, sovint, en les celebracions religioses es malbarataven els recursos econòmics de les confraries en una mena de competició que s'establia entre els diferents gremis de cada po-

1. «Asi para estos casos, como otros, que conducen a la mejor policía y govierno de la gente matriculada, toda la de cada pueblo formará gremio separado, sin mezcla de otros oficios que no gozan de los privilegios de marina. Este gremio podrá elegir, según costumbre, sus mayodomos, jurados, prohombres, clavarios o ministros cuyas elecciones confirmarán los ministros de marina y tambien todos los acuerdos que hicieren estas comunidades para su govierno interior, atendiendo que no se opongan à las ordenanzas u ordenes particulares ni graven individualmente à unos mas que à otros contra lo establecido y practicado hasta ahora.» *Titulo III*, 1751. CXLVIII.

blació sobre la magnificència de les respectives celebracions.[2] Per aquest motiu Zalvide tingué –fins i tot– en compte de determinar, en alguns casos, els imports que es podien gastar en les celebracions litúrgiques.[3] S'estipulà també que per cada confrare difunt s'havia de fer celebrar tres misses amb una almoina de 3 rals (ZALVIDE, 1773, 148).

El vessant assistencial de la confraria es reflectia en la percepció d'un sou diari que rebien els confrares en cas de malaltia que els impedís treballar, des del moment en què aquesta fos certificada pel metge. Si la situació s'agreujava i calia viaticar el malalt, la quantitat a percebre era de 3 sous. A la mateixa confraria hi havia constituïda la *Junta del Viernes de Dolores*, que tenia per missió socórrer vídues, donzelles i esclaus (ZALVIDE, 1773, 149).

Entre els problemes que afectaven els homes de mar de Tossa, Zalvide cita el dret de l'abadia de Ripoll al 8% del producte de tota la pesca que es realitzés *en los Mares adjacentes*. L'esmentat autor no dubtà a manifestar la seva opinió negativa sobre aquest dret feudal.[4] Els mariners de Tossa havien de lliurar a la seva confraria *medio quarton*, és a dir, 1/8 del que percebessin en el seu treball i els pescadors 2 diners per cada lliura guanyada (ZALVIDE, 1773, 150).

Lloret

La confraria de Lloret tenia les mateixes característiques organitzaves que la de Tossa però amb algunes competències i obligacions específiques. Zalvide parla de l'existència d'unes obligacions monetàries –en forma de censals– que ascendien a 297 lliures. I també d'un dret sobre les mesures del carbó. La confraria era també titular de l'ermita de Sant Pere i d'uns terrenys adjacents que redituaven unes 20 lliures anuals i que s'havien d'invertir en la conservació de la capella. Pertanyia a la confraria la casa i la caldera on es tenyien les xarxes. El gremi cobrava 4 sous cada vegada que es feia servir la caldera.[5]

2. «No ha de haver vanidad y pompa en los cultos a sus santos, sinó que se arreglarán a los rituales de los respectivos obispados. Que cada gremio siga sus funciones a San Pedro Telmo o a san Erasmo según su devoción, cuidándose solo de que no haya en ellos excesos.» AGMAB. Fondo Cartagena, 1873. 8.6.1786.

3. «A los tres Patrones se harán iguales funciones indistintamente, ó una para todos según á su tiempo se recuerde. Havrá tambien un Oficio general de Difuntos, y podrán en estos quatro dias gastarse treinta libras.» ZALVIDE, 1773, 148.

4. «Por ahora, y hasta que informado el Rey de lo perjudicial que es á la Matricula el ocho por ciento de toda la pesca de los Mares adjacentes, cobra el Reverendo Abad de Ripoll...» ZALVIDE, 1773, 149.

5. «Les xarxes, fabricades amb lli o cànem –més tard s'imposaria el cotó i finalment les fibres sintètiques actuals–, es podrien ràpidament a causa del contacte constant amb l'aigua salada del mar, de manera que calia aplicar un tint al teixit, format a base d'escorça de pi, alzina o roure, que el protegís i n'allargués la vida útil. El tenyit tenia una segona funció, igualment important: el color marronós que adquiria la xarxa la feia gairebé invisible sota l'aigua. El tint de les xarxes era una operació complexa que requeria unes instal·lacions adequades i temps suficient perquè la xarxa s'acabés d'assecar. L'il·lustrat Sáñez Reguart descriví al seu diccionari enciclopèdic sobre els arts de pesca els diferents passos que calia realitzar i les diferències que s'observaven segons la regió. Així, feia notar que a la part nord de la costa

Zalvide constatà un cert desori en l'administració d'aquesta confraria, *dispuse recoger en el Arca el dinero que hallé esparcido en distintas partes*, i alertà sobre aquest punt el ministre de marina de la província i el subdelegat corresponent (ZALVIDE, 1773, 153). El mateix Zalvide dóna notícia de la celebració d'una processó marinera, la diada de Santa Cristina, que li oferia un cert recel per les despeses que s'hi podien originar o per la possibilitat que s'hi produïssin aldarulls.[6]

Blanes

A Blanes, Zalvide es trobà que l'antiga confraria que havia unit pescadors i mariners s'havia dissociat en dues: la dels mariners, que aplegava també els mestres d'aixa, i la dels pescadors (ZALVIDE, 1773, 155). Els primers retien culte a Sant Elm i Sant Josep i els segons a Sant Pere. L'organització dels oficis litúrgics, misses per als difunts, i ajuts als malalts o a les vídues i donzelles es regia pels mateixos criteris que la confraria de Tossa. Durant l'Octava del Corpus la confraria s'havia de fer càrrec de la lluminària de l'església, durant un dia, sense poder gastar més de 8 lliures.

Del que es guanyés navegant, els confrares havien de pagar a Sant Elm 1/8, i els calafats tributaven 8 rals anuals. Si es navegava amb embarcacions forasteres s'havia de pagar 4 diners per cada lliura que s'hagués guanyat, que en altres paraules significava un 1,6%. La confraria era titular de les estaques que hi havia clavades en terra, vora el mar, i que servien per amarrar-hi les embarcacions. Per utilitzar-les calia pagar 3 sous. La confraria percebia el rèdit anual de 30 rals per dos censals, i a la vegada havia de satisfer al duc de Medinaceli, senyor jurisdiccional de la població, per haver incorporat aquesta família els drets dels Cabrera, un cens de 10 rals per l'ocupació de la platja.

La confraria paral·lela de Sant Pere tenia una estructura i funcionament similar a la de Sant Elm. Tanmateix els Medinaceli, que exercien el dret de ribatge en els dominis del vescomtat de Cabrera, cobraven de la sardina pescada de cada tretze una. I de cada cent quarteres de gra que es desembarquessin, tenien el dret a percebre'n una (ZALVIDE, 1773, 159).

catalana hom usava per tenyir l'escorça de pi, mentre al sud era més usual utilitzar el roure o l'alzina. En tots els casos, l'escorça havia de ser esmicolada però intentant que en conservés la saba i els tanins, elements que realment protegien les fibres de les xarxes. Aquesta escorça es feia bullir fins obtenir el tint, el qual era abocat tot seguit sobre xarxes en una gran perola i dins la qual s'hi deixava varis dies perquè s'impregnés bé del líquid protector. Finalment les xarxes eren tretes de la perola, esbandides amb aigua dolça i penjades verticalment per deixar-les assecar.» GARRIDO, A. 2006, 169.

6. «En Esta Villa hay la costumbre de ir el dia de Santa Christina desde la Parroquia á la Hermita de la Santa á llevar la Reliquia, y aunque puede caminarse por tierra, lo egecutan por mar en distintos Barcos, que portean la Reliquia, el Ayuntamiento, el Clero, La Musica, los Gremios con sus Estandartes, y multitud de Gente; y además de no permitir el Ministro principal haga gasto alguno el Gremio en esta jornada; si acaso huviera alboroto [...] dispondrá lo conveniente, respecto de que se remediará con facilidad la falta de los Matriculados y sus Embarcaciones, dirigiendose la Procesion por tierra.» ZALVIDE, 1773, 149.

Malgrat

A Malgrat hi havia una única confraria sota l'advocació de Sant Elm. En la seva celebració litúrgica es podien esmerçar fins a 8 lliures, amb quatre atxes i divuit ciris, amb assistència del clergat i músics. En aquest ofici solemne i en l'ofici de difunts es podien gastar fins a 25 lliures (ZALVIDE, 1773, 161). Els ingressos de la confraria es tarifaven segons els tipus de viatge i d'embarcació. Així, un viatge llarg de canari tributava 2 rals, un llagut cobert un ral, un llagut descobert un sou. Es pescadors pagaven 3 sous per cada lliura guanyada. La confraria disposava de magatzem i perol. Per cada calderada es pagaven 3 rals. El duc de Medinaceli, en virtut del dret de ribatge esmentat, percebia de la pesca 1 de cada 26.

Calella

La confraria de Calella tenia les mateixes característiques que la de Tossa. Una de les singularitats era que hi havia un *armero* per a la defensa del port.[7] Tributava pel dret de ribatge 1 de cada 13 sobre la pesca feta amb xàvega, nansa, palangre o sardinal.

Pineda

La confraria de Pineda aplegava mariners, pescadors i mestres d'aixa i tenia un prohom de cada ofici. Els sants patrons eren els habituals i pagava els mateixos drets feudals que a Calella.

Canet

A Canet es tornava a produir la duplicitat de confraries. Sant Elm i Sant Josep aplegaven els mariners i mestres d'aixa i Sant Pere i Sant Andreu els pescadors. Celebraven el primer ofici i processó el dia de Sant Josep, amb assistència de clergat, músics, dues atxes i vint ciris. S'hi podien gastar fins a 18 lliures. El dia següent es celebrava l'ofici general per als difunts de la confraria, en el qual es podien gastar fins a 6 lliures. Es feien també celebracions litúrgiques per Sant Josep i per la Mare de Déu. El gremi estava obligat al manteniment de les làmpades de la seva capella. Els seus membres tributaven 1/4 per lliura dels guanys de la navegació, 20 rals a l'any les embarcacions de tràfic i 4 diners per lliura guanyada els mestres d'aixa i els mariners que naveguessin en altres embarcacions.

Per reial privilegi de l'any 1761 la meitat dels regidors de la població havi-

7. «...con dos Trabucos, seys Fusiles, seys Sables, y doce Chusos con todos los menesteres.» ZALVIDE, 1773, 163.

en de ser extrets d'aquesta confraria *respecto de componer la mayor parte del Vecindario los Matriculados* (ZALVIDE, 1773, 166). El gremi era propietari de la torre del port, que estava protegida amb tres canons *para la defensa comun.* També li pertanyien *dos Aparejos Reales de Amante, y Polea para varar las Embarcaciones mayores.*[8] Les embarcacions forasteres havien de pagar per la seva utilització. Una de les prerrogatives de les confraries de la província era que les tasques de càrrega i descàrrega de les embarcacions eren privatives dels homes de mar. El fet que aquestes tasques les realitzessin altres persones era una infracció que els gremis perseguien i denunciaven quan es produïen.[9] En aquest cas concret el gremi havia nomenat dotze homes matriculats per treballar aquell dia a la platja, i es castigà el patró a haver-los d'abonar un terç del jornal que els correspondria haver guanyat si haguessin fet la descàrrega.[10]

Les prestacions socials estaven força regulades. S'establiren dues categories. A la primera hi havia la persona que *por caída o de otro modo se inutilice en las Barcas del Puerto.* Si havia contribuït en el manteniment de la confraria i era pobra, se li assignava un ral diari d'ajut. Als confrares malalts i les seves esposes, mentre no fossin *incontinentes o quimeristas*, se'ls assignaven 2 rals diaris sempre que el metge hagués declarat la malaltia i el subdelegat de marina hagués visat la documentació. A la mort dels confrares es feia celebrar un ofici de difunts amb una despesa autoritzada de fins a 21 sous. La confraria dels pescadors de Canet celebrava ofici solemne, amb dues atxes i 24 ciris, per Sant Pere, amb una despesa autoritzada de fins a 18 lliures. Per Sant Andreu –el segon titular de la confraria– la despesa es limitava a 7 lliures. El dia següent de la celebració de Sant Pere es feia dir un ofici general de difunts amb sis ciris a l'altar. Cada membre tenia dret a un ofici individual en el moment de la seva mort per un import de 21 sous. Els malalts rebien un sou diari durant la seva malaltia. En el moment de ser viaticats passaven a rebre 2 sous.

Sant Pol

A Sant Pol hi havia una única confraria sota l'advocació de Sant Pere i Sant Elm. S'establia que dels dos prohoms l'un podia ser casat i l'altre solter, però

8. «Amante. Cabo grueso que, asegurado por un extremo en la cabeza de un palo o verga y provisto en el otro de un aparejo, sirve para resistir grandes esfuerzos.» *Diccionario de la Real Academia Española de la Lengua.* 22a edició. Madrid, 2001.

9. «A las 9 ¾ horas de la mañana con tiempo bonansible y Niebla ESpesa aparecio con la Proa a tierra un laut cargado de Algarrobas a la consignacion de D. CArlos Rivera; a las 10 horas se puso á la descarga de dicha baliendose de individuos terrestres para efectuarla excepto tres Matriculados que trabajaban á bordo de dicho laut sin haver dado parte a ningun individuo del gremio ni tampoco al Alguacil que por el efecto de la Niebla espesa no dio lugar a ser visible [...] havia questiones entre terrestres y diez o doze individuos Matriculados de la Villa de Areñs de Mar estos ultimos reclamaban su derecho en ponerseles al trabajo.» AGMAB. Fondo Cartagena, 785. 19.4.1830.

10. Es donà a cada home 3 rals i 12 maravedissos. AGMAB. Fondo Cartagena, 785. 20.4.1830.

mai tots dos solters. Tributaven 4 diners per lliura tant de la pesca com de la navegació. Disposaven de casa i caldera. Cada vegada que s'utilitzava el perol s'havia de pagar un ral de plata. Les celebracions dels patrons consistien en la celebració d'ofici amb vespres i completes durant els quals a l'altar hi podia haver dues atxes i dotze ciris. Celebraven un ofici general de difunts com a Canet. Amb els malalts es regien també pels mateixos criteris que a Canet. Els pescadors havien de satisfer al duc de Medinaceli el dret de ribatge en la proporció ja esmentada de tretze un.

Arenys de Mar

En descriure la confraria d'aquesta població Zalvide reconeix la seva existència des de l'any 1585. N'eren titulars Sant Elm i Sant Josep. Tenia dos prohoms, un dels pescadors i l'altre havia de ser, alternativament, de *Comercio* i de *Trafico*, que eren les dues categories existents entre els mariners. El dia de Sant Elm feien celebrar ofici amb música, orgue, sermó, completes i amb l'assistència de setze capellans. A l'altar s'hi podia posar quatre atxes i fins a quaranta ciris, i totes aquestes despeses no podien superar els 330 rals. Al dia següent es celebrava, com a la resta de poblacions, l'ofici general per als confrares difunts. Els pescadors tributaven 6 diners per lliura i els mariners pagaven un quartó dels seus guanys. El gremi havia construït i mantenia un *fortin* anomenat Sant Elm amb dos canons (ZALVIDE, 1773, 174).

Les prestacions assistencials eren importants. Els malalts *en cualquiera parte y tiempo* cobraven 2 rals diaris. El mateix cobraven els homes que després de 30 anys en el gremi arribessin a la vellesa pobres o impedits. Els orfes menors d'edat, fills d'agremiats, tant nois com noies, rebien un ral diari fins a l'edat de treballar. Zalvide considerà aquestes pràctiques *muy caritativas y dignas de imitarse* però advertia de la possibilitat que es cometessin abusos (ZALVIDE, 1773, 176-177). I, efectivament, l'any 1834 el director i la junta del gremi exposaven a l'ajudant de marina de la seva població que el patró Francesc Rovirola havia sol·licitat *seis socorros* durant els cinc primers mesos de l'any.[11] Continuaven expressant que l'esmentat Rovirola feia dos anys que no navegava i es negava a satisfer al gremi la quota establerta al·legant que *no estava en tierra por acomodo ó conveniencia y sí por no encontrar buque en que poder navegar.*[12] Els pescadors havien de tributar al duc de Medinaceli en la pesca de la sardina de 14, un; en la xàvega i bolitx una desena part, i a la resta d'arts, de 21, un. L'any 1838

11. «Este individuo no parece que deva llamarsele enfermedad lo que adolece pues solamente es acometido de un dolor gotoso, que á veses de un día para otro ya le da tregua...» AGMAB. Fondo Cartagena, 729. 9.5.1834.

12. AGMAB. Fondo Cartagena, 729. 9.5.1834.

es fixaren unes noves tarifes per a la càrrega i descàrrega d'embarcacions.[13]

Caldes d'Estrac

La confraria d'aquesta població estava sota el patrocini de Sant Elm. En la seva diada es celebrava ofici, amb música, dues atxes i dotze ciris. Al dia següent ofici de difunts amb dos capellans, quatre ciris a l'altar i dues atxes a la tomba. El gremi sostenia un altar propi. Els seus membres tributaven 4 diners per lliura. Si es treballava en dia festiu i es pescava sardina, una setena part anava destinada a l'església i de l'altra pesca es tributava un sou per cada dia. L'assistència als malalts era com a Tossa.

Llavaneres

De Llavaneres, Zalvide indica que el gremi tenia per patró Sant Pere però que per a la resta era *identico en todas sus partes al antecedente* [Caldes d'Estrac]. Esmenta que tenia una capella pròpia *casi arruinada* prop del mar. Recomanava que *siempre que haya fondos convendra tratar de su reparacion* (ZALVIDE, 1773, 189).

Mataró

Confraria de Sant Elm

No es coneix la data exacta de la seva fundació. Ferrer i Clariana situa la construcció del retaule de la confraria a l'any 1575 (FERRER, LL., 1971, 136). Però Pons i Guri aportà dades sobre la construcció de l'esmentat retaule el 1647 (PONS, J., 2001, 6). De l'any 1588 es conserven uns estatuts que, tot i poder-se considerar fundacionals, expliciten que la germandat ja tenia activitat anteriorment.[14] Podria ser que l'esmentat any hi tinguessin entrada els mercaders i així, efectivament, es constituí una confraria que aplegava mariners, negociants i mercaders. El document de 1588 descrivia minuciosament el funcionament intern de la confraria i les obligacions i drets dels confrares i s'establia el pagament anual de quatre sous (GIMÉNEZ, J., 2001, 786).

Com ja ha estat indicat, l'any 1647 s'endegaren les gestions per a l'erecció del retaule de la confraria en el temple parroquial de Santa Maria. L'obra fou confiada als fusters Bartomeu Llobet, Salvador Forns i Antoni Riera (PONS, J. 2001, 8). El 2 de febrer de 1655 el consell de la confraria aprovava un paga-

13. AGMAB.FondoCartagena,796. 17.7.1738.

14. «...atès que de molt temps ensà se aporta llibre en dita confraria en el qual se escriuen los noms dels confrares...» GIMÉNEZ, J., 2001, 786.

ment de deu rals de tots els associats, destinat a *la fabrica del misteri que dita confraria fa fer.*[15] L'any 1713 s'aprovava una modificació en les quotes dels associats. Es determinà que totes les embarcacions havien de pagar un quartó[16] dels guanys que fessin a cada viatge. Si es tractava de mariners que navegaven en embarcacions forasteres havien de contribuir amb el mateix percentatge dels seus guanys.[17]

A partir dels anys trenta del segle XVIII la confraria hagué de fer front a les constants demandes d'homes per ser destinats a l'Armada Reial. El maig de 1730 els administradors de la confraria foren cridats a l'Ajuntament pel corregidor de la ciutat, que els notificà *que el Rey Nostre Senyor (que Déu guarde) demanava un numero de mariners de 94 homes per lo Real Servey de la Armada.*[18] La Confraria de Sant Elm havia d'aportar dues terceres parts d'aquests homes i la part restant havia de procedir de la Confraria de Sant Pere. El que es demanava a les confraries no era solament lliurar el nombre d'homes exigits, sinó que els reclutats havien de ser pagats *de bens de la confraria y sos individuos.* Davant aquesta situació la confraria explicitava les dificultats que això li comportava.[19]

L'any 1733 les despeses originades per les lleves d'homes motivaren un increment del que els agremiats tributaven a la confraria.[20] A partir d'aquest moment s'imposà mig quartó a totes les embarcacions i una taxa a tots els navegants de Mataró i el seu terme. L'any 1735 es repetien les demandes d'homes –aquesta vegada setanta– per part de l'administració estatal.[21] La confraria

15. *Determinacions de Consells se troban en la Confraria de Sant Elm de Mataro.* Arxiu Històric Fidel Fita. Fons de Marina. Ms. 205. 2.2.1655.

16. «...pagando un quarto de la quarta parte que gana un hombre a la cofradia presente de San Elmo como a derecho impuesto por dicha cofradia y pagan y han pagado todos los que han ydo y van en dichos y otros parages...» *Determinacions de Consells se troban en la Confraria de Sant Elm de Mataro.* Arxiu Històric Fidel Fita. Fons de Marina. Ms. 205. 11.5.1747.

17. *Determinacions de Consells se troban en la Confraria de Sant Elm de Mataro.* Arxiu Històric Fidel Fita. Fons de Marina. Ms. 205. 8.9.1713.

18. *Determinacions de Consells se troban en la Confraria de Sant Elm de Mataro.* Arxiu Històric Fidel Fita. Fons de Marina. Ms. 205. 2.2.1655.

19. «...e com la dita confraria e sos individuos estiga exauta per suportar tant crescuts gastos, per no haveri mariners, ja per estar alguns en lo Servey de sa Magestat, altres per esser fora, y altres per haverse perdut per lo spay de un any, com es notori...» *Determinacions de Consells se troban en la Confraria de Sant Elm de Mataro.* Arxiu Històric Fidel Fita. Fons de Marina. Ms. 205. 7.5.1730.

20. «...respecte de haver hagut de fer o reclutar mariners per lo Servey dels vaixells de Sa Magestad y haver costat una gran partida de diners...» *Determinacions de Consells se troban en la Confraria de Sant Elm de Mataro.* Arxiu Històric Fidel Fita. Fons de Marina. Ms. 205. 20.4.1733.

21. «Por ende insiguiendo la zitada orden y en conformidad de lo practicado en otras recultas [sic] de esta especie se ordena a los gremios de marineros y pescadores de esta Ciudad cumplan dentro el expressado termino en la reculta y entrega de los expresados setenta marineros que sean de profession tales o pescadores y no cumpliendo se procedera contra los morosos a los apremios personales y embargos de bienes y assienda contra los que por esta causa se ausentaren y con todo el rigor que necessita la urgencia de este Real Servicio previniendo que los zitados marineros des de el citado dia 20 de julio corriente y antes de dicho dia (si se abran presentado) se les socorrerá con un real de plata por equivalente a la racion de Armada cada dia hasta el de su embarco que seran exemptos de las contribuciones personales y

es veié impossibilitada per satisfer aquesta petició i encomanà gestions amb l'intendent del Principat que, al seu torn, els dirigí a l'Ajuntament de Mataró, el qual responsabilitzà les confraries de complir les ordres rebudes.[22] Per tal d'estimular la presència de voluntaris, la confraria oferí un ral de vuit cada mes, durant tot el temps que durés el servei, a cada mariner que es presentés a la lleva.

A la mateixa sessió del consell de l'entitat es donà poder als administradors per dur a terme un seguit de disposicions per tal de recaptar els diners necessaris per pagar el ral de vuit mensual que s'havia promès als nous reclutes. Aquestes disposicions foren poder manllevar diners en forma de censal, imposar mig quartó a les embarcacions, posar una taxa a tots els homes agremiats i que es cobressin quatre diners per lliura dels guanys dels mariners que naveguessin amb naus de fora de la ciutat.

Abans que es tanqués el termini que s'havia fixat per al lliurament dels homes –el 20 de juliol– calgué emprendre altres gestions. El dia 15 del mateix mes es reunien a casa del notari els administradors, l'algutzir i dos testimonis *juramentats de no revelar* per tal de fer el sorteig dels 45 homes que pertocaven a la Confraria de Sant Elm. Es féu sobre una llista amb 57 noms de mariners que es trobaven a la ciutat el dia en què es rebé l'ordre de realitzar la lleva. S'escrigueren els noms i cognoms en uns *billets* i es posaren dins un *sombrero*, d'on foren extrets els qui havien de servir l'Armada Reial.[23]

Tanmateix el problema no s'havia pas resolt. L'Ajuntament de Mataró reclamà a la Confraria de Sant Elm el lliurament dels homes que li pertocaven i els administradors hagueren de reconèixer, en una reunió davant tota la confraria, que no havien aconseguit aplegar els mariners que se'ls reclamaven. I no només això, sinó que els que havien estat sortejats s'havien fet escàpols, per la qual cosa l'única solució que hi veien era oferir-los una quantitat d'entrada per tal de fer possible la seva incorporació.[24] L'Ajuntament respongué que la confraria

consejiles al tiempo que se mantengan en el Real Servicio...» *Determinacions de Consells se troban en la Confraria de Sant Elm de Mataro.* Arxiu Històric Fidel Fita. Fons de Marina. Ms. 205. 4.7.1735.

22. «...los hage dit y respost dit Ajuntament que era indispensable el ferse y subministrar dit numero de mariners per las ditas dos confrarias de Mariners y Pescadors de la present Ciutat y que aixo tocave a ells que se procure ab tot cuydado en cumplir y que ells ne daran tota assistencia y favor en fer compareixer en aquells mariners de la present Ciutat que son en lo present Principat y ocupats o que hagen pres plassa per altra part y que suplicaran al molt Illustre Intendent si voldra dignar concedir algun poch mes de dilacio a la present confraria per a poder cumplir a lo ques dega respecte de dits 70 mariners.» *Determinacions de Consells se troban en la Confraria de Sant Elm de Mataro.* Arxiu Històric Fidel Fita. Fons de Marina. Ms. 205. 13.7.1735.

23. «...de dit sombrero y de un en un tenint y manejant dit sombrero lo nom davall escrit en presencia dels mateixos testimonis son estadas extretas las personas seguents...» *Determinacions de Consells se troban en la Confraria de Sant Elm de Mataro.* Arxiu Històric Fidel Fita. Fons de Marina. Ms. 205. 15.7.1735.

24. «...haviendo respuesto dichos Administradores a dicho Ilustre Ayuntamiento que ellos no havian podido conseguir los citados marineros no obstante de haber hecho extraccion de aquellos ni consideravar serles dable el poder conseguir esta reculta de dichos quarenta y seis marineros con este medio por razon de haverse ausentado los demas que se sortearon; ni de otra manera por diligencias que hayan

con dineros o de qualquier otra forma havia de cumplir con los dichos quarenta y seis marineros.[25] Davant la manca de diners de la confraria es prengué l'acord de manllevar-los creant un censal a la parròquia mataronina per import de 1.000 lliures. Per poder-les retornar s'arbitrà un increment de les quantitats que els agremiats pagaven a la confraria.[26] L'endeutament d'aquesta –per tal de fer front a les reiterades peticions d'homes– fou una pràctica habitual fins a la introducció de la Matrícula de Marina.[27]

A l'inici d'aquesta nova estructuració del servei dels homes de mar es produí una mena d'amotinament que només es coneix per fonts indirectes. En una reunió plenària de la confraria celebrada el 31 de desembre de 1754,[28] entre altres temes, es tractà la petició que feren els patrons Josep Terrés, Baptista Balançó i Bernat Rius que se'ls pagués una determinada quantitat de diners per *haver padecido larga y estrecha prisión y arresto en la ciudadela y ciudad de Barcelona a causa del retrahimiento de la marinería en la iglesia parroquial de esta ciudad.*[29] A l'hora de fer les votacions, l'auditor de marina reclamà que els peticionaris abandonessin la sala. L'acord votat i aprovat tenia, sens dubte, l'objectiu de dissuadir futures faccions d'oposició a les autoritats de marina, com degué ser la tancada de la marineria a l'església parroquial.[30]

Hi hagué situacions en què la confraria hagué de defensar les seves prerro-

executado y [de] hecho no lo han podido y tienen por imposible poderlo cumplir menos que sea con dineros dando alguna entrada o subcidio a cada uno de dichos marineros que querra engajarse.» *Determinacions de Consells se troban en la Confraria de Sant Elm de Mataro.* Arxiu Històric Fidel Fita. Fons de Marina. Ms. 205. 17.7.1735.

25. *Determinacions de Consells se troban en la Confraria de Sant Elm de Mataro.* Arxiu Històric Fidel Fita. Fons de Marina. Ms. 205. 15.7.1735.

26. «...que para bolver dicha cantidad se tomara o manllevara a for de censal se imponga del dia presente en adelante un corton a todas embarcaciones y que quien navegará con embarcacion vestiment forastero deva pagar ocho dineros por libra y assi mesmo todos aquellos que navegaran a salario con qualquier embarcaciones o vestimentos dando como se da facultad a dichos administradores de cobrarlo liberamente.» *Determinacions de Consells se troban en la Confraria de Sant Elm de Mataro.* Arxiu Històric Fidel Fita. Fons de Marina. Ms. 205. 15.7.1735.

27. *Determinacions de Consells se troban en la Confraria de Sant Elm de Mataro.* Arxiu Històric Fidel Fita. Fons de Marina. Ms. 205. 24.8.1744.

28. «...en la casa de los padres de san Francisco de Acís sita en el camino real otra de las calles que componen los arrevales de dicha esta ciudad...» ACA. Arx. Not. Mataró, M-1, 31.12.1754. A l'esmentada reunió hi assitiren l'auditor de marina de la província de Mataró, els quatre administradors de la confraria i 86 membres agremiats.

29. «...y haver por ella impendido trescientas sinquenta y dos libras, dos sueldos y quatro dineros como consta de la cuenta que han entregado a los administradores haviendo en iguales casos pagado la cofradia a sus individuos las costas hazen presente al consejo todo lo referido a fin de que se sirvan antenderla y deliberar se rehagan a los dichos patrones las citadas costas; deliberando lo que hallaren por conducente y que deva practicarse en lo hazedero...» ACA. Arx. Not. Mataró, M-1, 31.12.1754.

30. «Y en quanto a la proposición echa por los citados patrones Josep Terrés, Bautista Balançó y Bernardo Rius a pluralidad de votos ha deliberado el consejo general y resuelto que siempre que los citados patrones justifiquen haver padecido la prisión, arresto y costas por respecto del gremio se les abonen y satisfagan de fondos del mismo gremio. Pero si lo han padecido en nombre propio y por haverse ellos metido en semejantes dependencias que lo paguen de sus bolsillos.» ACA. Arx. Not. Mataró, M-1, 31.12.1754.

gatives en el món de la navegació davant ingerències de persones procedents d'altres sectors productius. L'any 1747 es plantejà un problema que il·lustra l'actuació dels negociants que compraven a les pesqueries d'Andalusia i l'Algarve. El boter mataroní Salvador Carreres realitzava viatges a Ayamonte i Monte Gordo per comprar peix i després revendre'l, i es negava a pagar el quartó.[31] La confraria decidí reclamar-li els seus drets per via judicial.

On hi hagué un front sempre obert a la conflictivitat fou a la Confraria de Sant Pere dels pescadors. La concurrència d'ambdues institucions en el mateix medi on navegaven les seves naus fou un niu de problemes i de debats en defensa de les respectives prerrogatives. Un dels primers debats documentats és de l'any 1699.[32] En aquest cas el Consell de la Universitat de la vila determinà que sempre que els pescadors exercissin *lo ministeri de mariner* havien de pagar els drets corresponents a la Confraria de Sant Elm, de la mateixa manera que els mariners que feien de pescadors ho havien de fer a la Confraria de Sant Pere. S'estipulà també que no es podia exigir una doble tributació, *de forma que no es dega pagar en un mateix temps a las dos confrarias.*

La solució salomònica del govern municipal no resolgué la conflictivitat entre les dues confraries, que portaren les seves discòrdies fins a la Reial Audiència.[33] Allí la Confraria de Sant Pere al·legà que quan havien satisfet l'import a la Confraria de Sant Elm ho havien fet per evitar *las violencias a ells emanasades y que en tot cas hagen pagat sens sciencia ni Pasiencia de la confraria de Sant Pere.* Tanmateix el jutge sentencià a favor de Sant Elm en la seva pretensió de cobrar el cortó als pescadors de Sant Pere quan fessin tasques de mariners, basant-se en les deliberacions del Consell de la vila de 1699. Malgrat aquestes desavinences hi hagué alguna vegada en què les dues confraries sumaren esforços.

El dia 10 de juny de 1696 es reuní el consell general de la Confraria de Sant Elm, a la sagristia de la capella del Roser del temple parroquial, i els administradors exposaren com, en dies precedents, s'havia produït l'atac d'una fragata

31. «...Salvador Carreras cubero de esta ciudad echo diferentes viages en Ayamonte y Montogordo, haziendo el negocio de la compra y venta de pescado, como hazen los marineros pescadores y otras personas que van en aquellos parages, siendo decho Salvador Carreras cabeza de la compañia, e o del dinero que lleva á la parte y tirando la media parte del patron de forma que con un lahute u barquillo fletado yendo el como Patron va llevando el pescado a las embarcaciones para remitirlo en aquellas partes donde le conviene para venderlo como hazen todos los demas...» *Determinacions de Consells se troban en la Confraria de Sant Elm de Mataro.* Arxiu Històric Fidel Fita. Fons de Marina. Ms. 205. 11.5.1747.

32. «Experimentantse de present y ja de anys atras que los pescadors desta vila en las ocasions de sa convaniencia se immiscuexen en exercir lo art, o ofici de mariner...» *Llibre de notas de nº. 1.* 24.6.1699. Confraria de Sant Elm de Mataró. Museu Marítim de Barcelona. Mentre no s'indiqui el contrari les referències que segueixen pertanyen al mateix document.

33. *Real Provisio de Manutencio Proferida en la Reial Audiencia de Catalunya als 12 de Iuliol 1700 per lo Magnifich Doctor Joseph Moret del Consell de Sa Magestat en la tercera Sala en la Causa que la Confraria de Sant Elm dels Mariners de la Vila de Mataró aporta sobre la exacció del dret vulgarment dit del Cortó contra los Confrares de la Confraria de Sant Pere dels Pescadors de la mateixa vila. Barcelona en la Estampa de Jaume Suirá al carrer de la Palla.*

de moros davant mateix de la platja de Mataró, en el qual capturaren cinc homes.[34] Els responsables de la confraria expressaven el seu convenciment que els atacs es produïen pel fet que els agressors sabien que no podien ser repel·lits des del mar per naus semblants a la seva.[35] Amb l'acord unànime dels congregats s'aprovà la construcció d'una fragata, conjuntament amb la Confraria de Sant Pere. S'estipulà que el comandament l'havia de tenir per mesos alterns un mariner i un pescador i que el lloc de tinent havia de córrer en sentit contrari: pescador i mariner. A la mateixa convocatòria es donaren poders per tal de manllevar les quantitats que fossin necessàries per a la construcció de la nau. Joaquim Llovet publicà les dades sobre la seva construcció i aportà notícies de la vida de la fragata que, arran dels conflictes entre les dues confraries dels anys de tombant de segle, passà a titularitat exclusiva de la Confraria de Sant Pere (LLOVET, J., 1966, 43-45).

Un altre testimoni de la importància que tingueren els atacs corsaris i de la capacitat de resposta de les zones afectades es troba en la creació de la Germandat de Sant Elm, instituïda l'any 1669 per aconseguir el rescat dels mariners i pescadors que caiguessin en captivitat dels corsaris nord-africans. Els seus estatuts, publicats als *Fulls de Museu Arxiu de Santa Maria*,[36] il·lustren la dinàmica d'aquesta organització. Llovet fixà per a l'any 1719 el nombre de germans inscrits en 520, que ja eren 1.073 l'any 1766 (LLOVET, J., 1966, 43).

La gestió d'aquesta germandat implicava que la Confraria de Sant Elm havia de designar, a través d'un sorteig, quin dels homes captius i membres de l'associació havia de ser rescatat.[37] Podia esdevenir-se que s'haguessin cobrat les *germandats* per al rescat d'un esclau que hagués estat seleccionat i que aquest hagués mort abans de poder fer el pagament. Això s'esdevingué especialment arran dels contagis de pesta a Alger. En aquestes circumstàncies, els adminis-

34. «...per quant en dias proxims passats no dubtá una fragata de moros enemichs verdaders de nostra Sancta fe Catholica ha venir devant la plaja del mar de la present vila de Mataro y molt cerca de aquella y de moltas embarcacions que y havia ha capturat sinch personas que anaven ab dos llahuts a pescar per guanyar alguna cosa per sustento dell y sa familia y ha no esser la diligencia de armar promptament alguns llahuts se te per cert que capturaven moltas altres personas que a pescar ab diversos llahuts anaven...» *Llibre de notas de nº1.* 10.6.1696. Confraria de Sant Elm de Mataró. Museu Marítim de Barcelona.

35. «...y com semblants atravits atentats se ocasionan per saber los dits moros que en dita vila e o en la mar de la plaja de aquella no y ha embarcacio de alguna fragata per oposarse a semblants excesos a la subjectio de las quals cosas estan los pobres pescadors y mariners dexant moltas vegades dits pescadors de anar a pescar y dits mariners de navegar lo que es en gran prejudici no sols de ells sa casa y familia pero encara del comers y provisio de dita vila y habitants de aquella...» *Llibre de notas de nº 1.* 10.6.1696. Confraria de Sant Elm de Mataró. Museu Marítim de Barcelona.

36. *Fulls de Museu Arxiu de Santa Maria.* Núm. 19, abril 1984, p. 44-48.

37. «Die nou de Janer de mil set cents sexanta y hu se feu la estracció de rodolins per cobrar de la Germandat ab la forma acostumada per a rescatar a un dels esclaus que se encontran en la esclavitut y escrit en la Germandat y ha eixit de bona sort Joan Blaser y se feu la estracio en presencia de Salvi Antoni Marti mariner, administradors y notari a baix fima.» Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró. Església 7. Sant Telm 1. Papers varis. El mes de març fou extret en sort Anton Aromí.

tradors de la confraria sol·licitaven autorització per poder rescatar homes, tot i que manqués la documentació tramesa pels frares que es trobaven a Alger que certifiqués l'estat de captiveri dels pescadors i mariners inscrits a la germandat.[38] També es podia donar el cas de persones que haguessin redimit algun pres amb els seus propis mitjans i després exigien a la confraria l'import del rescat.[39]

La Confraria de Sant Elm de Mataró, més enllà de representar col·lectivament els mariners i els seus interessos, tingué com a personalitat jurídica la titularitat d'alguns drets i la capacitat de gestionar algunes de les tasques que es desenvolupaven a la platja mataronina. La confraria comprà l'any 1758 les drassanes de la platja a Matilde Daviu (ZALVIDE, 1773, 109), per la qual cosa podia cobrar una taxa a les embarcacions que s'hi construïssin. L'import podia ser molt variat: les 30 lliures que es pagaven per construir un bastiment que tingués fins a 3.000 quintars; les dues lliures i mitja per un llagut de tràfic cobert, o bé la lliura que es pagava per una llanxa (ZALVIDE, 1773, 110-111). Així, el 8 de desembre de 1760 Joan Forns pagà 7 lliures per la construcció d'un llondro *fet a lastillero*.[40] La confraria era responsable del manteniment de les instal·lacions. L'any 1795 es pagaren 10 lliures *per alguns remendos feu en la clausura del estillero*.[41]

Semblantment, per concessió del *Consejo Supremo de Castilla*, gaudia del dret del *Peso y Medida en la Playa* conjuntament amb la Confraria de Sant Pere, que n'era cotitular. Zalvide especificà que, dels ingressos que aquest dret generés, s'havien de destinar 5 rals diaris a la persona responsable de fer els mesuraments i 5 rals a cadascuna de les dues confraries, que eren les responsables del bon estat dels pesos i mesures (ZALVIDE, 1773, 112). Els grans pagaven 9 sous per cada cent quarteres. D'aquest import, 1,5 sous es destinaven a cadascuna

38. «...respecte de trobarse cobradas las germandats de diferents Germans y Confrares de dita confraria que se trobavan esclaus en poder de moros, los quals segons diferents cartas han mort ab lo contagi que de present hi ha en la ciutat d'Alger y respecte que en virtut de altres cartas que donan noticia de haver caigut esclaus sens procehir lo certificat que se acostumave presentar del Pare Redemtor, que resideix en la dita ciutat de Alger, y tenint alguna dificultat en restituhir las germandats cobradas per los morts sens precehir dit certificat a lo obit de aquells y apareixer just haverse de donar credit a las cartas que avisan de la mort de ells ja que se dona credit a las que avisan de la esclavitut dels altres que per so sels proposa deliberen si se deuran restituhir las germandats cobradas per los esclaus morts encarregantlas en mans del administradors [o] las bonifiquen a las ditas personas que las han pagadas ab las germandats se dehuen pagar dels germans que actualment se troben esclaus per lo rescat dels quals deuran dits administradors convenir aquellas o be que deliberen lo fahedor.» *Determinacions de Consells se troban en la Confraria de Sant Elm de Mataro.* Arxiu Històric Fidel Fita. Fons de Marina. Ms. 205. 21.10.1741.

39. «Ço es que ates y conciderat que lo magnifich Jaume Baro ciuteda honrat de Barcelona en la present vila de Mataro populat ha introduida causa en la Real Audiencia contra la dita confraria de sant Elm e o contra els administradors de aquella dita confraria ab la qual segons se diu preten que la dita confraria ha de ser condemnada a haverli de donar y pagar deu reals de plata dobla per cada germa o persona de les que se son scritas y assentadas en lo acte de germendat fet a cerca la redemtio dels germans que serian captivats per los moros per haver ell dit Baro pagat y bastret lo rescat de la persona de Rafel Smandia persona assentada en dit acte de germendat.» *Determinacions de Consells se troban en la Confraria de Sant Elm de Mataro.* Arxiu Històric Fidel Fita. Fons de Marina. Ms. 205. 20.9.1682.

40. AGMAB. Sector Naval de Cataluña. 10261.

41. AGMAB. Sector Naval de Cataluña. 10259. 17.6.1795.

de les confraries de mar i la resta es distribuïa entre els homes matriculats que participaven en aquestes tasques.

Una altra competència –compartida per les dues confraries– era la càrrega i descàrrega d'embarcacions a la platja mataronina. Un prohom de cadascuna, més l'*alcalde de mar,* eren els responsables d'aquesta activitat amb la presència d'un *escribano* nomenat pel ministre de marina local. Segons Zalvide, per a aquestes tasques els gremis disposaven de sis llaguts per transportar les mercaderies dels vaixells que no podien arribar directament a la platja.[42] Dels ingressos procedents d'aquesta activitat una meitat es reservava per al manteniment d'aquestes barques i es dipositava en una caixa amb tres claus. D'aquestes, dues es repartien entre prohoms de cadascuna de les confraries i la tercera restava a les mans del ministre de marina de Mataró. La segona meitat dels ingressos es repartia entre les dues confraries.

Existí una doble tarifa per al trasllat de les mercaderies, segons que la nau a descarregar es trobés a la *fosa de tierra* o a la *fosa de fuera*, nom que rebien determinats accidents del fons marí local. Així, desembarcar una quartera de gra de la fossa de fora costava 9 diners i fer-ho des de la fosa de terra es feia per 6 diners. Una bóta de 4 cargues costava 6 i 8 sous, segons es traslladés d'un o altre lloc (ZALVIDE, 1773, 116).

Un altre dret, aquest exclusiu de la Confraria de Sant Elm, era el d'avarar les naus. Un document de 1651 especificava que la confraria arrendava *tres ponts de fusta y lo dret de varar las barcas en dies de diumenjas.*[43] Cent vint anys més tard Zalvide parlava de las *Estacas de la Playa para tiera à tierra las Embarcaciones*. Existia també una doble tarifa en funció que els bastiments fossin locals o forasters. L'import més elevat era de 6 rals d'ardit per a les embarcacions forasteres de més de 1.000 quintars. Les naus que fessin terra per carenar també havien de satisfer les taxes corresponents (ZALVIDE, 1773, 119). En els registres de la confraria hi ha notícies de *clavar y desclabar la estacada* de l'any 1774, i el 1784 es féu un pagament a Jacint Brunet per *mudar sis estacas de la platja*. Als anys noranta d'aquell segle la confraria invertí en aquestes instal-

42. Està documentada la construcció de llaguts destinats a la confraria. AGMAB. Sector Naval de Cataluña. 10261. 23.9.1763. L'any 1765 es pagaren 86 lliures per un llagut fet a Arenys de Mar per a la confraria.

43. «...que no pugan cobrar y rebra dels ponts sino de las barcas forasteras dos rals. Item las barcas de la vila un ral. Item ab pacte que de las barcas que vararan en diumenja o die de festa manada hajau de rebre y cobrar ço es de la barca que aportara de tres cents quintars en amunt dos rals y de las altres barcas que aportarán triquet tres sous y dels llaut que arrivan a nolits un real. Item ab pacte que encara que qualsevol barca tant de la present vila com forastera que aportará pont per a carregar o descarregar no obstant lo pont sia llur haja de pagar dos reals com si lo pont fos de dita confraria. Item els dits Administradors donen y lliuran als dits [...] tres ponts de fusta de pi juntament ab una cadena de ferro tancadura y clau per a tancar los dits ponts y en cas sen perdes algu que vosaltres ne hajau de fer un altre bo y rebedor conforme los que a vuy vos lliuram si empero sen trencara algú que nosaltres a gastos de dita confraria.» *Llibre de notas de nº 1.* 2.7.1651. Confraria de Sant Elm de Mataró. Museu Marítim de Barcelona. L'arrendament es féu per un any de durada i per un import de 30 lliures.

lacions. L'any 1793 es compraren quatre politges de bronze amb un pes de 205 lliures. El mateix dia es compraren dues vetes d'espart per treure les llanxes i l'any 1797 s'adobaven els argues de la confraria, màquines consistents en un torn de tambor vertical sobre el qual s'enrotllaven les esparcines –cordes molt gruixudes– amb la finalitat de treure les embarcacions de l'aigua.[44]

D'altra banda, les dues confraries eren propietàries d'una casa, situada al carrer de Sant Francesc, comprada l'any 1764, on havien fet construir una sala de juntes. El cost de la casa, que es comprà a Joaquim Oliveres, fou de 500 lliures que es pagaren entre les dues institucions.[45] El pou de Sant Elm era propietat de la confraria, que en pagava les reparacions.[46]

En parlar de la capella que la confraria tenia a la parròquia de Santa Maria, Zalvide manifesta una altra vegada el seu pragmatisme en el tema de les celebracions religioses.[47] Tot i això la confraria no s'estava de renovar i millorar el parament litúrgic[48] o de celebrar amb música el seu patró.[49] La simple enumeració de les celebracions litúrgiques de la confraria mataronina marca la diferència amb la resta de confraries de la província i mostra el lloc capdavanter que patrons i mariners tingueren a la vida social del Mataró de l'edat moderna.

En la festivitat del patró es celebraven completes amb assistència del clergat parroquial, amb predicador, orgue i quatre atxes i quaranta ciris a l'altar. El dia següent, ofici general de difunts per als confrares amb assistència del clergat, quatre atxes i sis ciris en el túmul (ZALVIDE, 1773, 123). Aquests actes l'any 1782 costaren 24 lliures i 19 sous.[50] Les celebracions patronímiques tenien també un vessant més popular pel que es pot deduir d'algunes de les despeses documentades.[51] En un cas la confraria decidí fer imprimir un sermó per l'impressor local, Abadal.[52]

A la mort de cada confrare es feien celebrar tres misses de 3 rals. Una de les despeses que es feien anualment era *escurar la tomba de la confraria*.[53] En

44. AGMAB. Sector Naval de Cataluña. 10259. 24.1.1797.

45. AGMAB. Sector Naval de Cataluña. 10259. 30.9.1784. 30.4.1801.

46. AGMAB. Sector Naval de Cataluña. 10259. 16.6.1798.

47. «...havrá toda la posible decencia; midiendo ésta, por los dos estremos, de que sin tocar el de la superfluidad, tampoco falte nada, que á juicio prudente deba haver.» ZALVIDE, 1773, 122.

48. «...per 20 palms puntas per unas estovallas per laltar 1 lliura 5 sous 9 diners.» AGMAB. Sector Naval de Cataluña. 10259. 19.8.1776. L'any 1777 es pagava per brodar una casulla de Sant Elm 11 lliures 17 sous. AGMAB. Sector Naval de Cataluña. 10259. 2.6.1777. L'any 1790 es pagaren a Francesc Carreras, mestre argenter de Barcelona, 278 lliures 16 sous i 3 diners *per lo valor de la llantia de plata*. AGMAB. Sector Naval de Cataluña. 10259. 18.1.1790.

49. La música de la diada de Sant Elm de l'any 1777 costà 12 lliures. AGMAB. Sector Naval de Cataluña. 10259. 28.6.1777.

50. AGMAB. Sector Naval de Cataluña. 10259. 11.7.1782.

51. «Per pagar a Joan Bautista Coll per lo lloguer del tablado per la musica de la festa de Sant Elm 1 lliura 17 sous 6 diners.» AGMAB. Sector Naval de Cataluña. 10259. 27.2.1779.

52. «Pagat a Juan Abadal ynprentor per ynprentar 210 cermons 31 lliures 10 sous.» AGMAB. Sector Naval de Cataluña. 10259. 30.12.1797.

53. AGMAB. Sector Naval de Cataluña. 10261. 8.5.1764.

les despeses fetes per la confraria en l'àmbit funerari cal citar la compra d'un *cobrillit de domas bert per enterrar los albats*, que es féu l'any 1792 i que posteriorment fou brodat.[54] L'any 1796 es féu una nova sepultura per als confrares del gremi.[55]

La confraria participava a les processons del Corpus, de la Mare de Déu d'Agost, Sant Roc, i Dijous i Divendres Sant. En totes aquestes activitats processionals, per concessió del *Consejo Supremo de Castilla* de 1772, la Confraria de Sant Elm tenia el dret de precedència sobre la resta de gremis de la ciutat (ZALVIDE, 1773, 125). A la celebració de les Quaranta Hores el gremi hi assistia amb setze atxes. La confraria pagava també la música de l'acte.[56] A partir de l'any 1796 es documenta la celebració de la Mare de Déu de Montserrat amb ofici i música.[57]

La confraria tenia un capellà responsable de la capella i de celebrar-hi missa els diumenges i els dies de precepte i de participar a les activitats litúrgiques pròpies del gremi. L'any 1773 tenia una assignació de 50 lliures anuals. El seu nomenament havia de recaure en un dels preveres fills de membres del gremi, si n'existien. Si n'eren molts, s'elaborava una terna i el ministre de marina en feia l'elecció. L'esmentat any el clavari, o tresorer, tenia una assignació de 16 lliures anuals i l'andador en percebia 25 i tenia, entre altres obligacions, el manteniment de la capella, on rentava les tovalles de l'altar i era el responsable de la làmpada d'oli.

Pel que fa a l'àmbit mutual, els membres de la confraria que estiguessin malalts al seu domicili i no fossin *quimeristas* –prèvia certificació mèdica, visada pel ministre de marina– tenien dret a percebre un sou diari. Si la malaltia s'agreujava i el malalt era viaticat, es passava a pagar 2 rals de billó diaris. Si després de rebre la unció dels malalts l'individu es recuperava, en considerar que necessitaria dies de convalescència, se li feia un pagament únic de 20 rals d'ardit.

Aquestes prestacions regien per a tots els agremiats, tant estant en terra com embarcats o en altres ports. Així hi ha documentat el pagament per malaltia a un agremiat que es trobava a l'Havana i un altre a Hondures.[58] Els homes enrolats

54. AGMAB. Sector Naval de Cataluña. 10259. 21.7.1792.

55. «Pagat a Joan Font mestre de cassas per lo cost y costas de una sepultura que ha fet en la Yglesia Parroquial per los confrares de nostre Gremi 216 lliures 5 sous.» AGMAB. Sector Naval de Cataluña. 10259. 7.1.1796. Un mes després es pagava al mateix mestre per fer una ossera en el mateix temple per als confrares. Com a mostra d'agraïment per la concessió de la nova sepultura els administradors donaren 100 lliures a l'obra del temple. 4.5.1796.

56. L'any 1764 *la ensessa y musica de las 40 horas* costà 2 lliures 17 sous i 2 diners. AGMAB. Sector Naval de Cataluña. 10261. 15.3.1764.

57. Aquest any el músic fou Josep Anton Bassas, que cobrà 9 lliures. AGMAB. Sector Naval de Cataluña. 10259. 1.10.1796.

58. «Dit dia 30 dias de malaltia de Joan Garcia a la Avana 8 lliures.» AGMAB. Sector Naval de Cataluña. 10259. 6.6.1776. «Per lo entregat a Magdalena Viñals viuda del condem patró Llorens Viñals per la sua malaltia que tingue en Onduras, ahont morí 24 lliures.» AGMAB. Sector Naval de Cataluña. 10259. 1.9.1791.

a l'Armada Reial no tenien dret a aquestes percepcions atès que, segons Zalvide, *en los Baxeles del Rey* [...] *hay toda asistencia y nada cuesta* (ZALVIDE, 1773, 130). De tota manera, esporàdicament en els registres comptables de la confraria s'anotaren quantitats destinades als homes que es trobaven embarcats a les ordres del rei. Fou realment important el pagament que es féu, l'any 1793, de 1.500 lliures per *trenta homens que ha fet nostre gremi per al Serbey de la Real Armada.*[59]

Una altra prestació que rebien els agremiats era l'atenció que els oferien el cirurgià, l'apotecari i el metge que la confraria tenia aconductats per als seus membres.[60] Una contribució molt important que feia el gremi a favor dels seus homes, quan es trobaven embarcats, era el pagament d'alguns impostos, concretament hi ha documentat el cadastre personal.[61] Els agremiats tributaven l'any 1773 el quartó dels guanys de cada embarcació –deduïdes les despeses comunes i el menjar–. El patró n'era el responsable del pagament. Els homes que navegaven en embarcacions forasteres pagaven 8 diners per cada lliura que haguessin guanyat.

El fet d'haver pogut localitzar els llibres de caixa de la Confraria de Sant Elm entre els anys 1747 i els primers vint anys del segle XIX ofereix una rica visió de la vida quotidiana d'aquesta institució.[62]

El misteri que la confraria portava en processó el Dijous i Divendres Sant era el Davallament de la Creu i generava una intensa activitat, reflectida en els registres comptables. L'any 1747 es pagaven 18 lliures per les flors. Enramar-lo es pagava a part. També es satisferen les despeses per fer unes caixes on guardar les corones de plata. Es pagava el lloguer de l'indret on es guardava, i l'any 1777 es satisféu la important quantitat de 337 lliures per *daurar lo misteri balluts sarrell y demes adornos.*[63] Els portants del misteri tenien les seves pròpies despeses. L'any 1747 se'ls feren unes vestes noves. Calia empolvar anualment les *caballeras* que portaven.[64] El 1764 es compraren tretze *sombreros* per als mateixos destinataris. També portaven polaines[65] i guants. L'any 1781, en el refresc de Divendres Sant, es pagaren *sinch tortell dels miñons.*[66]

59. AGMAB. Sector Naval de Cataluña. 10259. 31.3.1793.

60. «...como también que los médico, boticario y cirujanos que sirven al gremio quieren apartarse de servirle a menos que se les de mayor conducta...» ACA. Arx. Not. Mataró, M-1, 31.12.1754. En dates posteriors es decidí incrementar els seus salaris en 50 lliures anuals.

61. «...per lo segon ters dels personals 186 lliures 13 sous 4 diners.» AGMAB. Sector Naval de Cataluña. 10259. 7.9.1776.

62. AGMAB. Sector Naval de Cataluña. 10.259. 10261. Mentre no s'indiqui el contrari les cites que segueixen pertanyen a aquest document.

63. AGMAB. Sector Naval de Cataluña. 10259. 20.4.1776.

64. «Dia dit tinch pagat per anpolvar los cabells dels portans del misteri 1 lliura 2 sous 6 diners.» AGMAB. Sector Naval de Cataluña. 10261.

65. «...tinch pagat a Francesca Cabot per rentar y plenxar las polaynas dels portans del misteriri 2 lliures 10 sous.» AGMAB. Sector Naval de Cataluña. 10261. 31.12.1765.

66. AGMAB. Sector Naval de Cataluña. 10259. 31.3.1781.

Els anys següents apareixen nous detalls de les processons de Setmana Santa. L'any 1782 s'especificà que els tortells anaven destinats als *trompetas y memoria*. Més endavant s'esmenta la mateixa retribució al trompeta i *record*. Segons A. Alcover i F. Moll, el *record* era un xicot que feia de trompeter davant la processó dels armats i que anunciava, després d'un llarg toc de trompeta, el *Record i memòria de la mort i passió de Jesús nostre Senyor* (ALCOVER, A.; MOLL, F. 1983, Vol. IX, 239). Els anys següents s'afegí a les processons de Setmana Santa la figura del majoral.

A les processons del Corpus i de Nostra Senyora d'Agost la confraria participava amb l'*abanderado* i acompanyants. A la fi de l'acte se'ls pagava un *refresch*. En els refrescs d'aquestes dues processons de l'any 1795 es repartiren confits per valor de 24 lliures, que foren comprats a Joan Baptista Coral.[67] A partir d'aquesta data els confits seran presents als refrescs de totes les processons de l'any. L'any 1797 aparegueren en els refrescs els melindros i, per als portants, el *tabaco de pols*.[68]

Aquestes processons tenien una despesa pròpia cada any: els ventalls que portaven els confrares que hi participaven. L'any 1755 es compraven a Domingo Soler, *ventaller* de Barcelona. El 1776 se'n compraren 38. El 1781 es donaren a pintar a Agustí Janer, pintor, que cobrà pel seu treball 2 lliures i 5 sous.[69] La cera pagada per a diferents celebracions religioses l'any 1748 ascendia a 137 lliures, cosa que representava un 32% de la despesa total de l'anualitat. L'any 1746 calgué satisfer 38 lliures *per las festas del Rey Dn. Farrando sise*. Semblantment, el 1783 es pagà al pintor Agustí Janer 25 lliures per pintar una *Pifania per la festa se feu per al Rey y feta a la platja del mar*, i al mestre de capella Miquel Bassols, pel mateix acte, 16 lliures.[70]

A la mort de Carles III la confraria féu celebrar ofici amb música i assistència dels *musichs del Regimen*. Si aquestes despeses ascendiren a unes 25 lliures, les que seguiren de proclamació de Carles IV pujaren fins a 328 lliures.[71] L'any 1774 es féu una bandera per a la confraria que costà 135 lliures, 12 sous i 9 diners. L'any 1779 la confraria intervingué activament en l'empresa col·lectiva que fou armar la nau corsària i hi participà amb la compra de dues accions per un valor de 300 lliures.[72] La bona situació econòmica de les finances de la confraria que evidencia aquesta inversió tingué continuïtat en els anys següents. A partir de 1784 es començaren a realitzar operacions de canvi marítim com el que els administradors de la confraria signaren amb el patró Francesc Marxuac. Li cediren 140 lliures per a un viatge a Buenos Aires amb un interès del 30%.[73]

67. AGMAB. Sector Naval de Cataluña. 10259. 7.9.1795.
68. AGMAB. Sector Naval de Cataluña. 10259. 19.4.1797.
69. AGMAB. Sector Naval de Cataluña. 10259. 10.8.1781.
70. AGMAB. Sector Naval de Cataluña. 10259. 22.1.1783.
71. AGMAB. Sector Naval de Cataluña. 10259. 26.2.1789.
72. AGMAB. Sector Naval de Cataluña. 10259. 27.2.1779.
73. AGMAB. Sector Naval de Cataluña. 10259. 7.1.1785.

PRÉSTECS REALITZATS PER LA CONFRARIA DE SANT ELM DE MATARÓ

Any	Import (lliures)	Nombre d'operacions
1785	980	7
1786	540	3
1787	1.000	1
1788	140	1
1789	340	2
1791	2.500	4
1792	1.400	3
1793	2.150	7
1794	2.675	8
1795	900	3
1796	2.700	6

AGMAB. Sector Naval de Cataluña. 10259.7.1.1785

Els anys següents aquestes operacions es mantingueren per a viatges similars al descrit o bé amb destinació a Veracruz o a Cartagena de Indias. En aquests dos darrers casos el tipus d'interès es fixava en el 25%. A partir del 1791 els canvis marítims desaparegueren i foren substituïts per *canvis de terra* que pagaven un interès del 4%.[74]

Aquestes actuacions financeres s'acabaren dràsticament quan la confraria emprengué la gestió de l'*estudi de Nàutica* que obligà el gremi a endeutar-se seriosament. Únicament s'han pogut localitzar sèries de llarga durada de les despeses de la confraria, però no pas dels ingressos. Amb aquestes dades s'ha realitzat la gràfica que segueix, que permet resseguir no sols l'evolució econòmica de la institució, sinó també les seves etapes de creixement i de declivi, que a grans trets són les mateixes de l'activitat marítima de Mataró fins a l'extinció de la confraria i la seva substitució per un nou organisme.

74. «15 de novembre de 1791. Per lo entregat al patró Juan Bautista Ferrer de orde dels Srs. Administradors y Sr. Ministre de Marina a canvi de terra a 4% lo any com consta de recibo firmat per dit patró.» AGMAB. Sector Naval de Cataluña. 10.259. 15.11.1791.

EVOLUCIÓ DE LES DESPESES DE LA CONFRARIA DE SANT ELM DE MATARÓ

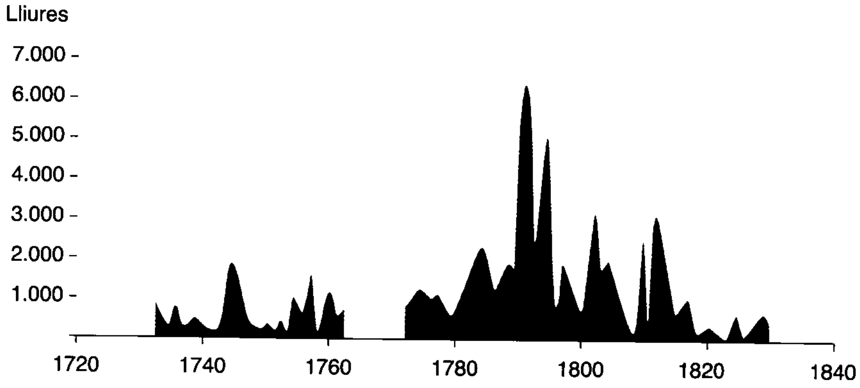

Com es pot observar, les dues darreres dècades del segle XVIII marquen el punt àlgid de l'activitat de la confraria, tot i que just abans de l'entrada del nou segle les dificultats començaren a aparèixer de la mà dels conflictes internacionals que castigaren seriosament les activitats marineres intercontinentals. Els primers anys del segle XIX –tot i la difícil problemàtica que visqué el país– foren el cant del cigne. Bona part de les despeses d'aquests anys fan referència a l'esmentat *estudi de Nàutica* o bé als actes de representació col·lectiva, però desapareixen els pagaments a les persones malaltes i augmenten les quantitats destinades a satisfer els crèdits pendents. La manca de la pràctica totalitat de les actes de la confraria no permet conèixer amb més detall l'evolució de la seva etapa final.

Una dada significativa a retenir sobre aquest gremi, que –juntament amb la Confraria de Sant Pere– representava segons Llovet un 26,6% de la població mataronina a l'inici del segle XVIII (LLOVET, J., 1966, 43), és que la documentació conservada, en la seva pràctica totalitat, està escrita en català durant tot el segle XVIII i les primeres dècades del segle següent.

Confraria de Sant Pere

La riquesa de la informació que ha estat possible aplegar sobre la confraria dels mariners contrasta amb l'exigüitat de la disponible al voltant de la confraria germana dels pescadors. Ferrer i Clariana publicà una butlla del papa Sixte V, datada a l'any 1589, en què es feia reconeixement de l'existència d'*una pia utrisque sexus Christi fidelium confraternitas sub invocatione eiusdem Sancte Petre* (FERRER, LL., 1968, 140). L'any 1603 la confraria es trobava amb dificultats econòmiques per satisfer els imports de la pintura del retaule de la seva capella i la nova bandera que s'havia fet fer. Això obligà a fixar les obligacions

econòmiques dels agremiats.[75] Els pescadors forasters que vinguessin a pescar a la mar de Mataró havien de pagar d'entrada a la confraria 20 rals i, a més, els 4 diners per lliura com la resta dels agremiats. El joves que s'iniciessin en la pesca –els fadrins–, si eren fills de confrare, havien de pagar 2 rals d'entrada, i si no ho eren l'import d'entrada ascendia a 10 rals. Si algú es negava a satisfer aquestes taxes la confraria amenaçava "*que no pesqués en dita platja de Mataró ni tras de aquella sinó a quel llansen de dita platja de manera que en ella no puga pescar ni ajudar a pescar*" (FERRER, LL., 1968, 155). Zalvide trobà la confraria regida per quatre prohoms i un clavari, més dos prohoms per ordenar la càrrega i descàrrega de mercaderies, que era feta conjuntament amb la Confraria de Sant Elm (ZALVIDE, 1773, 132).

La Confraria de Sant Pere tenia sota la seva titularitat *el cubierto que llaman de la fragata*, una casa i dos perols per tenyir les xarxes. Per a la utilització de les calderes calia pagar 3 sous *con que ha de costearse el corcho de pino y demás agregados.*[76] La confraria tenia dret a rebre compensació per la utilització del *paral*,[77] que es feia servir per treure les barques. El gremi podia rebre peix a canvi del servei o podia arrendar-lo. A més, la confraria cobrava dels agremiats els 4 diners per lliura que ja s'han indicat anteriorment, però de la sardina i bonítol en recaptava un de cada quatre. Els qui pescaven en dies festius havien de satisfer 2 rals addicionals.

Zalvide explicà que la confraria tenia capella i panteó al temple parroquial. Per les diades de Sant Pere i Sant Andreu s'hi celebraven completes, ofici, missa i sermó, amb assistència del clergat parroquial. En aquestes celebracions hi havia d'haver quatre atxes i 24 ciris i s'hi podien gastar fins a 35 lliures (ZALVIDE, 1773, 145). El dia següent es celebrava l'ofici general de difunts. Per a cada confrare, home o dona difunt, es feien dir tres misses. La confraria participava a totes les processons de la ciutat i també a la celebració de les Quaranta Hores. Els ajuts als confrares malalts o captius es regien pels mateixos criteris que a la Confraria de Sant Elm (ZALVIDE, 1773, 147).

75. «Primo que de assi al devant de tots y qualsevols guanys que tots y qualsevols confrares pescadors y terrameners de la present vila y terme faran y adquiriran tant per via del pescar com encara per carregar y descarregar y de altre qualsevol manera de guany que faran dits pescadors tirant barca en mar haian de pagar (...) quatre dines per lliura...» FERRER, LL., 1968, 140.

76. «...y al que usare de calderas, hará queden llenas de agua para que asi no padezcan con el fuego.» ZALVIDE, 1773, 134.

77. «Paral. Madero o palo que tiene en medio una muesca que se unta con sebo para que, encajada en ella la quilla de una embarcación, se deslice y corra al botarla al agua o vararla.» *Diccionario de la Real Academia Española de la Lengua.* 22a edició. Madrid, 2001.

Vilassar de Mar

El gremi de Vilassar de Mar tenia per patró Sant Joan Baptista. En esdevenir-se la festivitat es feia celebrar un ofici amb sis capellans i sermó. A l'altar hi podia haver dotze ciris i no s'especificà l'import que calia destinar-hi. El dia següent, en oficiar-se la celebració col·lectiva pels difunts del gremi, podien cremar a l'altar quatre atxes i quatre ciris. Tant mariners com pescadors havien de tributar a la confraria 4 diners per cada lliura dels guanys aconseguits. Si es treballava en dia festiu calia pagar 6 sous a l'obra de l'església. La confraria tenia dos perols per tenyir les xarxes i calia pagar 4 sous cada vegada que s'utilitzessin. L'assistència mutual es feia segons els criteris de Tossa. Una dada important d'aquesta confraria era que *la Parroquia de la Villa se ha fabricado á expensas de los Matriculados* (ZALVIDE, 1773, 185), per la qual cosa aquests havien adquirit un conjunt de drets sobre l'ús i la dotació del temple parroquial.

Premià de Mar

D'aquesta població, Zalvide n'especifica que la seva matrícula es componia exclusivament de pescadors que s'aplegaven sota l'advocació de Sant Antoni Abat, al qual retien culte en la seva celebració amb ofici i processó. A l'ofici podien cremar dues atxes i dos ciris i a la processó quatre atxes. Tributaven a la confraria 6 diners per cada lliura dels guanys. En l'àmbit assistencial s'aplicaven els criteris de Tossa.

El Masnou

Zalvide documenta la confraria d'aquesta població d'ençà de l'any 1697. El titular era Sant Pere. En la seva celebració es podien gastar fins a 4 pessetes i podien fer cremar a l'altar 2 atxes i 12 ciris. L'endemà es celebrava l'ofici general de difunts. Tenia tres prohoms, dos de casats i un de solter, que s'havien d'alternar entre mariners i pescadors. Dels seus guanys havien de tributar 6 diners per lliura. Quatre havien de ser per al gremi i els dos restants per a l'obra de l'església. Si treballaven en dies festius havien de pagar 3 sous. La confraria posseïa una *casilla* on hi havia el perol per tenyir les xarxes. Per fer-ho calia pagar 2 rals. Per als casos de malaltia dels agremiats regien els mateixos criteris que a Tossa. Un tret singular d'aquesta confraria era que mantenia amb els seus ingressos un mestre d'escola, que Zalvide considerava que havia de ser exclusiu per als agremiats.[78]

78. «...bien entendido, que ha de servir para los hijos de todos los que gocen fuero de Matricula.» ZALVIDE, 1773, 180.

Alella

Sorprenentment, el gremi de mariners i pescadors d'aquesta població tenia com a titular Sant Joan Evangelista. En l'ofici de la seva celebració litúrgica es podien gastar fins a 3 pessetes i podien encendre a l'altar dues atxes i dotze ciris. Els pescadors havien de satisfer a la confraria 2 sous cada setmana. Hi havia un únic vaixell de transport que tributava el mateix (ZALVIDE, 1773, 182). Els ajuts als malalts seguien el mateix criteri que a Tossa.

Tiana

Els mariners i pescadors d'aquesta població també es separaven dels patrocinis habituals i es situaven sota la protecció de Nostra Senyora de l'Alegria. En les celebracions patronals podien gastar fins a 3 pessetes *sin incluir la cera*, que es quantificava en quatre atxes i dotze ciris. A causa de l'exigüitat d'aquest import, Zalvide afegia: *podran duplicar en caso de haver algun fomento en la Matricula, ó fondos en el Arca* (ZALVIDE, 1773, 183). Els pescadors pagaven a la confraria 2 rals a la setmana i 3 sous si treballaven en dies de festa. La normativa assistencial es regia pels mateixos paràmetres que a Tossa.

7.2. ELS GREMIS DE MAR

D'ençà de l'any 1808 es produí una fractura a la societat entre el món precedent i el que havia de venir. El món de la mar no en podia pas restar al marge. Les Corts de Cadis, en el seu esforç per plantejar unes noves bases per a la vida política i social espanyola, decretaren l'any 1813 l'abolició dels gremis.[79] Malgrat l'intent restauracionista de la política de Ferran VII, l'any 1817 es tornaven a eliminar *todos los privilegios exclusivos relativos a la pesca concedidos a particulares o corporaciones de cualquier clase* (NÚÑEZ, E., 2005, 43).

Malgrat tot, deu anys més tard es replantejava la funció dels gremis de mariners i pescadors i es dictaven unes normes genèriques i uniformadores que havien de complir totes aquestes institucions amb la intencionalitat de mantenir

79. «Los gremios, Señor, atacan la propiedad mas sagrada del hombre, la que proviene del talento y aplicación, la que le acompaña hasta los extremos del globo, y la que le puede salvar mas fácilmente de las violencias de un tirano. En vano nace un génio creador; en vano el hombre, con su aplicacion y estudio aprende una profesión que le proporcionaria medios para subsistir: si existen los gremios, vienen inmediatamente sus reglamentos á coartar su libertad natural y el libre ejercicio de sus facultades, tiránica y violentamente; y el artista activo tendrá que mendigar y estar con las manos cruzadas si no se sujeta á los exámenes ridículos, á las estafas sórdidas y á las fórmulas arbitrarias que los menestrales de la población donde quiera establecerse prefijaron para su cofradía gremial.» *Diario de sesiones*, 1813, 5413.

lligada aquesta població a la Matrícula de Marina.[80] D'acord amb les instruccions emanades de les autoritats, les dues confraries mataronines redactaren els seus respectius estatuts adaptats a la nova normativa.

El gremi de pescadors

El gremi dels pescadors signà els seus estatuts davant notari el 28 de gener de 1828. Constaven de trenta-un articles. El patró titular del gremi havia de ser Sant Pere. La gestió de l'entitat restava a les mans de dos directors i quatre consellers, un secretari, dos prohoms i un escrivà, que havia d'anotar totes les tasques de càrrega i descàrrega de mercaderies a la platja, que anaven compartides amb el gremi de Sant Elm. Els càrrecs s'havien d'escollir el darrer dia de les Pasqües de Nadal. Anualment s'havien de rellevar un director, dos consellers, el secretari, un prohom i l'escrivà.

Podien accedir a aquests càrrecs els patrons matriculats que haguessin complert campanya; els propietaris d'embarcacions que haguessin estat quatre anys *en los bageles de la Real Armada*[81] i també *los inutilizados en accion de guerra en buque de S.M.* Les eleccions es realitzaven per un mètode indirecte. Cada *trozo,* és a dir, els homes matriculats a cada districte, enviaven un representant a la *Junta de elecciones*, que presidia el comandant de la província. Aquest no tenia vot i la seva presència tenia com a finalitat *disolver la reunion en caso de desorden.* Les votacions eren secretes i el secretari n'aixecava acta. No eren compatibles en els càrrecs pares amb els seus fills o germans ni tampoc consocis. Cap dels càrrecs electes podia percebre remuneració pels seus serveis *como carga comun deberan servir los que fueren nombrados.*

Considerant *el estado de decadencia* en què es trobava el gremi se li permetia disposar fins a la quantitat de 6.000 rals per a les seves gestions. S'establia una caixa per a la custòdia del fons, amb dos panys, que havia de guardar el tresorer sota la seva responsabilitat. Les claus havien d'estar una a les mans del director més antic i l'altra, del tresorer. S'establia l'existència de dos llibres per a la comptabilitat: ingressos i despeses. Quadrimestralment s'havia de fer un balanç signat pels directors. El dia de les eleccions s'havia de fixar a la porta de la casa del gremi l'estat de comptes anual, que podia ser impugnat per qualsevol membre del gremi amb reclamació al comandant de la província. Si de l'estat de comptes anual era una quantitat superior als 6.000 rals que el gremi tenia

80. «Los gremios deven mirarse como un negocio del interes privado de aquellos individuos que hayan de componerlos y por tanto su objeto parece que debe limitarse a proporcionarles las ventajas que de tales establecimientos pueden prometerse. Siendo esto así se seguirá que la primera circunstancia para el establecimiento de estos cuerpos habrá de ser la libre y espontánea voluntad de todos y cada uno de sus componentes.» Reial Ordre de 7 de desembre de 1827. Citat per ALEGRET, J.L., 1968, 20.

81. AGMAB. Llig. 1910. 28.1.1828. Mentre no s'indiqui el contrari les cites que segueixen pertanyen al mateix document.

fixats, l'excedent havia de ser repartit proporcionalment entre tots els agremiats, fins i tot els que estaven en campanya, amb l'única excepció dels qui haguessin desertat del servei o de la província.

El gremi dels pescadors compartiria amb el dels mariners –com ja s'ha dit– les tasques de càrrega i descàrrega de les mercaderies amb les sis *barcasas* que ambdós gremis tenien per a aquest efecte. Seguidament, es detallaven les tarifes que havien de satisfer els diferents productes en ésser trasbalsats. Els grans, el bacallà, el cànem, l'espart obrat, el cacau, el sucre, si s'havien de descarregar d'un vaixell que es trobés a la *fossa de terra*, pagaven 60 rals de billó, i si la nau havia ancorat a la *fossa de fora*, en pagava 70. D'aquests imports, 10 rals es repartirien entre els dos gremis i la resta entre els homes que participarien en els treballs. Les pipes de boteria pagaven 5 o 6 rals en funció del lloc on es trobés l'embarcació. També estava tarifat el preu de carregar el llast entre 40 i 48 rals. La botada, o fusta per fer bótes, pagava entre 50 i 60 rals de billó.

Es podia suscitar el debat sobre quines embarcacions podien descarregar amb la proa en terra i quines havien de ser descarregades amb les barcasses dels gremis. S'establí com a criteri general que les embarcacions fins a 25 tones podien aproximar-se fins a la platja, mentre que les de tonatge superior havien de ser descarregades amb les embarcacions dels gremis. Alguns productes, però, que es consideraven *de corto valor* –garrofes, palla, draps–, podien ser descarregats directament a la platja fos quin fos el port de la nau que els transportava.

Quan es descarregava o carregava amb la proa a la platja hi havia la possibilitat que el treball fos realitzat per la tripulació de la nau implicada o pels homes del gremi. Si ho duien a terme aquests darrers s'havia de pagar 18 maravedissos per cada quintar. Si ho feien els mateixos tripulants havien de pagar al gremi 4,5 maravedissos per quintar. En el primer cas, una quarta part del que es recaptava anava a mans del gremi, i la resta es repartia entre els homes que haguessin fet el treball. Totes les tasques que es duien a terme a la platja havien d'estar sota la supervisió d'un dels directors i d'un prohom, que s'havien d'anar alternant entre les dues confraries.

Per als que estiguessin de servei es preveia una remuneració sobre els treballs realitzats. Pel que fa a les activitats pesqueres, s'establí que les embarcacions que sortissin en dies festius havien de pagar 18 maravedissos, i si es pescava al volant, havien de satisfer al gremi de vuit parts una. El gremi disposava de dos perols per tenyir les xarxes. Per utilitzar-los calia pagar 3 rals cada vegada. A la part baixa del carrer de Sant Pere hi havia un pou –sota aquesta mateixa advocació– que servia per a l'aiguada de les embarcacions i dels veïns i que pertanyia al gremi. El gremi s'atribuïa el control sobre els volums de pesca i de la salaó que se'n fes *para presentarlo a la superioridad cuando lo pidiere*. Es prohibia taxativament al gremi qualsevol possibilitat de pledejar *bien sea para*

conservar sus privilegios contra tentativas de corporaciones estrañas.[82]

En els darrers capítols es recollien els actes litúrgics organitzats pel gremi, les processons a les quals assistien els seus membres i també l'obligació de pagar la cera als acompanyants, a l'hora d'administrar els darrers sagraments als confrares malalts i també a l'hora de l'enterrament. El gremi pagava també tres misses resades per cada confrare difunt.

Al penúltim article dels estatuts es feia una previsió de les despeses que tenia el gremi anualment.[83] Tanmateix, es deixaven sense avaluar les despeses que es podien originar per préstecs fets a patrons que haguessin perdut els seus arts o l'assistència als agremiats pobres, malalts o als vells impossibilitats. I també els *socorros á los que salen á campaña o en los días de temporal y a los naufragos y transeuntes*. L'argument per deixar de considerar aquestes despeses era *por no permitirlo la decadencia y escases del Gremio*. Un element a ressenyar és que una mà diferent de la que redactà els estatuts escrigué el mot *negado* a les despeses de cera i funerària, al manteniment del misteri, la llàntia d'oli, el pou, el perol i a la previsió de despeses extraordinàries.

Després de la lectura d'aquests estatuts sorgeix la pregunta sobre el paper real que tenia la pesca en la vida del gremi, atès que la seva presència és gairebé anecdòtica, mentre que el nucli de la reglamentació sembla girar entorn de les tasques de càrrega i descàrrega que es realitzaven a la platja.

El *Gremio de Mareantes*

El mateix dia i davant el mateix notari, l'antiga Confraria de Sant Elm –ara autoproclamada *Gremio de Mareantes de Mataró*– presentava els seus estatuts. El seu patró passava a ser *San Pedro González, vulgarmente, San Telmo*, forma en què es castellanitzà el patró tradicional dels mariners catalans.[84] El nou gremi

82. «...bien que por pretensiones obstinadas que mas de una vez ocasionaron el aniquilamiento del producto de las tareas de otros gremios.» AGMAB. Llig. 1910. 28.1.1828.

83. Per pagar les contribucions de les propietats del gremi es destinaren 30 rals. Els pagaments al clergat parroquial per a les misses de difunts dels confrares i les celebracions patronals es fixaven en 300 rals. La cera necessària per a la participació en diferents celebracions litúrgiques i funeràries ascendia a 1.100 rals. Els sermons per la diada de Sant Pere i les Quaranta Hores s'avaluaven en 64 rals. L'organista en aquestes celebracions rebria 16 rals. Les despeses de conservació, guarniment i trasllat del misteri a les processons de Setmana Santa s'avaluaven en 160 rals. A l'andador del gremi se'l retribuïa amb 128 rals anuals. La despesa per a l'oli de la llàntia de la capella es fixava en 40 rals. Les despeses de manteniment del pou i dels seus accessoris ascendia a 128 rals. Per a les calderes de tenyir es reservaven 80 rals. Per a les despeses eventuals i extraordinàries s'assignaren 700 rals. La meitat de les despeses del manteniment de les barques de càrrega i descàrrega de mercaderies a la platja ascendia a 1.490 rals. AGMAB. Llig. 1910. 28.1.1828.

84. Pedro González Telmo fou un canonge i després dominic que visqué entre els segles XII i XIII. Participà com a capellà dels reis de Castella a la conquesta de Còrdova i Sevilla i predicà entre pescadors i mariners gallecs i asturians, dels quals fou nomenat patró. Erasme de Fòrmia o Sant Elm visqué al segle VI. Segons la tradició continuà predicant quan un llamp caigué al seu costat. Fou considerat protector dels mariners arreu d'Europa. Els mariners l'invocaven davant les malvestats del mar. La presència de descàrregues elèctriques en els màstils de les naus, o foc de sant Elm, fou considerat un signe de la seva

passà a incorporar els mestres d'aixa i calafats *en atencion al corto numero.*[85]

Seguint les directrius de la Reial ordre de 7 de desembre de 1827, que havia reglamentat les organitzacions dels homes de mar, l'estructura orgànica del gremi i el seu funcionament era el mateix que el descrit per al gremi de pescadors. Es fixà la quantitat màxima d'ingressos que podia gestionar el gremi en 4.000 rals de billó. I es repetiren totes les indicacions que feien referència a la càrrega i descàrrega de mercaderies. Pel que fa als drets exclusius del gremi, se l'autoritzava a percebre de les embarcacions que es construïssin a les drassanes de què era titular 10 rals per cada cent quintars de tonatge. També podien fer pagar per avarar les embarcacions. I pel que fa a l'ús de les estaques es fixà el pagament d'un ral per cada cent quintars que fes l'embarcació.

Els agremiats havien de tributar segons els viatges que realitzessin. Els capitans que naveguessin a Amèrica havien de pagar 20 rals; els pilots encarregats de la derrota 15 rals; els segons oficials 8 rals; els sobrecàrrecs 15 rals i els mariners 6 rals. També es detallaven les funcions religioses en què participava el gremi i les previsions de despeses, molt semblants a les descrites per la confraria de pescadors, si bé aquí s'incloïen les amortitzacions de dos préstecs que totalitzaven 106 rals.

El *Gremio de Mar de la Matrícula de Mataró*

Malgrat els esforços dels dos gremis mataronins per consolidar la seva presència en el nou context històric, les autoritats de marina prengueren una decisió pragmàtica: unificaren les dues institucions en una nova entitat que es denominà *Gremio de Mar de la Matrícula de Mataró.*[86] Aquest nou organisme –del qual foren exclosos els pilots i els patrons– restaria integrat *por todos los matriculados de las listas de Veteranos, Contramaestres, Hábiles é Inhábiles y de la Maestranza matriculada.* Es tractava, ara, de reglamentar l'activitat professional del col·lectiu dels homes de mar, vinculant el suposat dret a participar dels beneficis de la seva explotació amb el deure de servir a l'armada *de S.M. que con mano benéfica sostiene los derechos de la gente de mar matriculada.*

El patró del nou gremi havia de ser l'esmentat *Pedro Gonzalez.* El gremi estava dotat de dos òrgans diferents: una junta general i una junta de gremi. Com a exemple del lligam existent entre el nou gremi i la Matrícula de Marina, s'esta-

protecció.

85. AGMAB. Llig. 1910. 28.1.1828 bis. Mentre no s'indiqui el contrari les cites que segueixen pertanyen al mateix document.

86. Segons consta al peu del document, els estatuts foren redactats per quatre comissionats nomenats per tots els matriculats socis del gremi, en presència del comandant de marina. Els comissionats foren Jaume Guanyabéns, Jeroni Font, Salvador Roca i Josep Carrau. Archivo del Museo Naval. Madrid. 7836. 30.11.1828. Mentre no s'indiqui el contrari les cites que segueixen pertanyen al mateix document.

blia que a la *Junta general* hi tindrien accés aquells que haguessin complert tres anys de servei a la marina de guerra i fossin propietaris de més de dues terceres parts d'embarcacions de tràfic o pesca. En cas de no ser propietaris, se'ls exigia haver estat en el servei de marina quatre anys. També podien participar-hi els *inutilizados en accion de guerra en buques de la Real Armada*. Aquesta junta general es convocava anualment per escollir la junta directiva, anomenada *Junta del Gremio*. També es podia reunir per debatre temes d'interès per a tots els associats, sempre, però, sota la supervisió del comandant de marina local.

La *Junta del Gremio* estava integrada per un director, un vicedirector i quatre consellers, que havien d'exercir les funcions de recaptador, secretari i guarda de magatzem. Els dos primers càrrecs havien de recaure sempre en pescadors, i un conseller, com a mínim, havia de ser mestre d'aixa o calafat. A més calia escollir un tresorer que no havia de ser necessàriament membre del gremi. El director era el responsable del *gobierno* dels matriculats i de tot el que fes referència a les lleis de pesca i *policía* –entès en el sentit d'ordre i netedat de la platja i *fondeadero*–. El fons del gremi no podia excedir de 5.000 rals de billó. Si a la data del 21 de desembre de cada any hi havia superàvit, s'havia de convocar junta general per aprovar el repartiment de l'excés entre tots els matriculats membres del gremi.

L'*Estatuto* fixava les despeses que la junta de gremi podia administrar. Als membres pobres o impossibilitats de guanyar-se la vida amb el seu treball *por inutilidad* se'ls adjudicava 1 ral diari. Els pobres i malalts tenien dret a 2 rals diaris. Als que es trobessin en campanya seguint el seus torns, se'ls facilitava 60 rals en incorporar-se a l'armada. S'exceptuaven els desertors tornats a incorporar. Als pescadors pobres que no poguessin pescar per causa de temporal també se'ls facilitava 1 ral diari. Als matriculats d'altres districtes que naufraguessin en el terme de Mataró se'ls ajudaria amb 20 rals i, a més, se'ls facilitaria l'assistència mèdica si la necessitessin. Si aquest no fos el cas, podrien participar de les feines de la platja o de la pesca fins que partissin cap als seus llocs d'origen. També es preveia que el gremi podria gastar fins a 1.000 rals per aconductar *algun Boticario* que facilités els medicaments per als matriculats pobres.

Es fixaren també les despeses de manteniment de les barcasses i altres propietats del gremi en 2.000 rals, i per a la conservació de les estaques de la platja es reservaren 120 rals. Una novetat respecte dels dos projectes anteriors era la possibilitat de concedir préstecs. Es preveia la possibilitat que els *sócios pobres encarcelados por los gefes* rebessin 2 rals diaris de subsidi que haurien de retornar en reincorporar-se a les seves tasques quotidianes. Els patrons propietaris d'embarcacions podien sol·licitar també finançament fins a 1.000 rals si acreditaven la necessitat de reparar les embarcacions. Els pescadors, palangrers o practicants d'altres arts també podien sol·licitar fins a 200 rals *para habilitarse de anzuelos y otros utiles* en cas d'haver-los perdut.

Un exemple que confirma la voluntat del legislador de vincular el nou gremi

amb la Matrícula de Marina es pot constatar en l'article que disposava la creació d'un premi anual de 2.000 rals per al matriculat que, havent complert dues campanyes, *cuente mas tiempo de servicio sin desersion en los buques de la Real Armada.*

Els ingressos del gremi es fixaven, bàsicament, seguint els mateixos criteris expressats en els estatuts elaborats prèviament. Tanmateix, es dispensaven als pescadors els pagaments per treballar en dies festius i es fixava una taxa de l'1% sobre el producte de la pesca. Les tasques de càrrega i descàrrega de la platja restaren minuciosament detallades. Cada setmana, per torn, un dels membres de la junta de gremi havia de restar a la casa comuna per dirigir les operacions. Un cap de colla havia de dirigir les feines. Dels ingressos obtinguts, un 20% restava en propietat del gremi i la resta es distribuïa –amb diferents proporcions– entre tots els que hi havien participat. Aquest treball es realitzava sota una disciplina pràcticament militar.[87]

Malgrat la forta dependència que aquest reglament mantenia encara amb les concepcions preliberals de la societat, el nou context ideològic hi era més que present –si més no– per omissió. A diferència de tot el que s'havia redactat amb anterioritat, en aquest nou document no hi havia ni una sola referència a les pràctiques religioses, tan lligades a la vida gremial en els segles precedents. La voluntat del redactor de l'estatut estava més preocupada per controlar les activitats quotidianes dels homes que havien de servir en els vaixells de guerra que no pas per les seves manifestacions socials i litúrgiques.

El declivi, que ja es podia percebre a través de la documentació als anys vint del segle XIX, s'accentuà arran de la inauguració de la primera línia fèrria de la península, entre Mataró i Barcelona, que liquidà una bona part del transport per via marítima entre totes les poblacions que es trobaven en el trajecte.[88]

El mes de juny de l'any 1864 es declarà la llibertat de càrrega i descàrrega que havia configurat un dels drets més valuosos dels gremis de mar. El 10 de juliol un reial decret dissolgué tots els gremis de pescadors de l'Estat. El 28 d'abril de 1885 la *Hermandad de la Marinería Mataronesa*, successora dels antics gremis de Sant Pere i Sant Elm, sol·licitava autorització al bisbe de Barcelona per tal de vendre els ornaments religiosos –propietat de les antigues confraries de

87. «Cualquier individuo del Gremio que á la hora de revista señalada por el Director faltáre á ella no será admitido en el trabajo durante aquel dia. Si despues de abierto el trabajo se ausentáre del el algun individuo sin anuencia del Director ó su representante perderá lo ganado aquel dia, y á mas no será admitido durante otros dos dias en las faenas de dicho Gremio. Todo individuo que faltáre al respeto subordinacion é inobedienciaá cualquier superior, cae en la pena de no poder asistir durante seis dias en faena alguna...» Archivo del Museo Naval. Madrid. 7836.30.11.1828.Art.42.

88. «El Gremio de Mar de Mataró como los demas de la Provincia, se hallan regidos por los estatutos reformados en 1828 y 1829, sin mas alteración que la exclusión de los pilotos. Todos adolecen de escaces de ingresos y debilitados en su accion y antiguo objeto. Todos exigen vigorizarse por una indispensable reforma acomodada a la que se aplique a las matrículas de mar.» AGMAB. Fondo Cartagena, 45. 20.5.1857.

mar– per subvenir les necessitats dels membres de la germandat (FERRER, LL., 1971, 164).

Es cloïa una etapa secular de l'associacionisme dels homes de mar en el moment en què el desenvolupament tecnològic, econòmic i social l'havia anat buidant, progressivament, de contingut.

7.3. LES ESCOLES NÀUTIQUES

El viratge que féu la marina catalana del set-cents vers les rutes atlàntiques tingué importants implicacions econòmiques ben conegudes. De la mateixa manera que generà una intensa demanda en la construcció d'efectes navals o encaminà determinades produccions cap al mercat americà, deixà en evidència que el capital humà que representaven els patrons i els seus coneixements –lligats a la navegació mediterrània i costanera– no eren suficients per solcar les noves derrotes que portaven al Nou Món.

Durant el segle XVII l'únic centre de formació civil en el pilotatge de les naus es trobava a Sevilla. Fou el *Real Colegio de San Telmo.* El segle següent s'obriren noves escoles: a Bilbao, que s'inaugurà l'any 1740; Barcelona, 1769; Arenys de Mar, 1779; Mataró, 1781; la Corunya i Gijón, 1792, etc. (ALDEA, Q., 1993, 852). Amb l'excepció de Bilbao, la resta de centres s'inauguraren en unes dates molt properes als decrets de 1765 i 1778, que obrien els mercats americans als habitants dels diferents regnes d'Espanya.

La normalització del comerç amb Amèrica requeria uns centres on es formessin els pilots que reclamaven les noves singladures. El naixement de l'Escola Nàutica de Barcelona, l'any 1769, sota l'empara de la Junta de Comerç i la iniciativa de Sinibald de Mas, responia a aquestes mateixes expectatives[89] i marcaria el camí a seguir a la resta de poblacions que tenien els recursos, les mercaderies i les naus disponibles per emprendre l'aventura americana.

L'Estudi de Pilots d'Arenys de Mar

La província marítima de Mataró no podia restar al marge d'aquestes iniciatives. Arenys de Mar era una de les poblacions que més destacaren en la construcció naval i en la navegació a Amèrica, i entre els seus homes n'hi hagué un d'especialment capacitat per dur a terme aquesta iniciativa. Fou Josep Baralt i Torres.

89. «El comercio se beneficiaba grandemente no sólo por la mayor seguridad de sus buques, mandados por hombres aptos, sino por la mayor economía de sueldos que representaba la facilidad de hallarlos, ya que antes de la fundación de la Escuela, siendo tan escasa la marina catalana, los pocos pilotos que se presentaban exigían sueldos desorbitantes.» RUIZ, A., 1919, 284. Citat per FERNÁNDEZ, R.; SIERCO, E., 1984, 26.

El mestre Josep M. Pons i Guri, al seu *Estudi dels Pilots*, on escrigué la història l'escola nàutica d'Arenys de Mar, deixà dit que un dia caldria escriure la biografia de Baralt (PONS, J.M., 1993, 12). Unes breus pinzellades ajudaran a situar el personatge. Josep Baralt nasqué a Arenys de Mar l'any 1740 en una família marinera que l'encaminà a realitzar estudis nàutics al Ferrol, on obtingué el títol de primer pilot. Inicià de ben jove una dilatada etapa de viatges a Amèrica a bord de diverses embarcacions. Amb els beneficis obtinguts consolidà una còmoda posició econòmica, que li permeté ser copropietari de diverses naus, les quals, més d'una vegada, li foren embargades per servir en activitats bèl·liques. En aquestes circumstàncies una de les seves embarcacions fou capturada l'any 1780 durant la Guerra de la Independència dels Estats Units d'Amèrica. Com a compensació rebé els títols d'alferes de fragata i patró honorari de la Reial Armada Espanyola. L'any 1797 assolí el grau de tinent de fragata graduat.

El 12 d'octubre de 1778 es féu pública la Reial ordre que liberalitzava el comerç directe amb els dominis americans des d'alguns ports catalans. El 7 de març de l'any següent –havien passat cinc mesos escassos– s'inaugurava a Arenys de Mar la que havia de ser tercera escola nàutica civil de l'Estat, amb el suport del gremi de Sant Elm d'aquesta població, i *a solicitud de algunos individuos deseosos de que sus hijos estudiasen el pilotaje, por la mucha falta de pilotos que havia entonces en Cataluña* (PONS, J.M., 1993, 13). Havia nascut la *Escuela Particular de Pilotos de Arenys de Mar*. La direcció del flamant centre fou confiada a Josep Baralt i Torres, que inicià les classes al seu propi domicili amb cinc alumnes. L'any 1802, després d'una visita reial, es convertí en *Real Escuela Náutica de Arenys de Mar*.

Durant els gairebé cinquanta anys que Baralt fou *maestro director* de l'escola, dugué a terme una intensa activitat com a autor d'obres vinculades a la docència de la navegació.[90] L'escola restà sota la inspecció del ministre de marina de Mataró.

L'*Estudi Nautich* de Mataró

En aquests mateixos anys Llovet documentà a l'escola de Santa Anna, a Mataró, classes d'*arte nautica o piloteria* (LLOVET, J., 2000, 229). El 18 de maig de 1781, dos anys després de la inauguració de l'escola arenyenca, a instància del pilot Josep Bassó, s'inaugurava una escola nàutica a Mataró sota la seva direcció i *en los mismos terminos que la de Areñs*. Els alumnes mataronins

90. *Recopilación de varias tablas propias para la navegación* (1786); *Tratado de Cosmografía* (1814); *De la Geografía o Descripción del Globo Terráqueo* (sense data); *Uso de los Globos o Esferas artificiales* (sense data); *Explicación de los cuatro términos de la Navegación* (sense data); *De la Hidrografía, construcción y uso de las cartas marítimas* (sense data); *Construcción y uso del cuadrante de reducción* (sense data), i *Tablas de declinaciones del Sol, de amplitudes de los astros y de partes meridionales para el elipsoide* (1819).

havien de pagar 8 pessetes mensuals.[91] L'escola mataronina treballà amb normalitat *produciendo unos efectos de la mayor consideracion*[92] fins a l'any 1791. Però des de la creació fins a aquestes dates, es produí un intent, per part de la monarquia, d'assumir un control més efectiu de les institucions d'ensenyament nàutic.[93] Roberto Fernández i Elena Sierco, en un article sobre l'escola de nàutica de Barcelona, ja detectaren –cap a l'any 1787– una ofensiva iniciada per les autoritats del departament marítim de Cartagena per tal de sotmetre les escoles de pilots locals al reglament de la Reial Armada (FERNÁNDEZ, R.; SIERCO, E., 1984, 23).

El conflicte entrà a la fase més crítica a partir del 1791, amb la intervenció del brigadier Francisco Xavier de Winthyusen, inspector de les escoles nàutiques del regne. Segons els autors esmentats, Winthyusen –seguint les instruccions del Ministeri de Marina– considerava que per millorar els resultats de les tres escoles catalanes –Barcelona, Mataró i Arenys de Mar– calia reordenar els seus plans d'estudis, situar-les a les ordres del departament de Cartagena i unificar les escoles de Mataró i Arenys en un únic centre (FERNÁNDEZ, R.; SIERCO, E., 1984, 24).

L'escola de Barcelona, amb el suport de la Junta de Comerç, aconseguí capejar el temporal adaptant els seus ensenyaments a les exigències de l'inspector. L'escola de Mataró fou agregada a la d'Arenys de Mar sense pal·liatius i aquesta es convertí en l'única escola nàutica de la província marítima de Mataró (PONS, J.M., 1993, 32). Josep Bassó fou traslladat a l'escola d'Arenys com a segon de Baralt.

A partir d'aquesta decisió s'inicià un llarg contenciós entre les dues poblacions en la seva lluita per mantenir cadascuna el seu propi centre de formació. L'any 1797 el *Gremio de Mareantes de Mataró* s'adreçava al director general de l'Armada i exposava que des de la unificació de les dues escoles amb la finalitat *que sus progresos fuesen mayores no han surtido estos con aquellas ventajas que se propuso por escasear cada dia el numero de Alumnos y fondos.*[94] Així

91. AGMAB. Fondo Cartagena, 730. 9.9.1805.

92. AGMAB. Llig. Pilotos, 3375. 28.10.1797.

93. «Atento siempre el Rey al fomento de sus vasallos y prosperidad de sus reinos, ha oido con sumo sentimiento varias relaciones de calamidades sucedidas en la navegación de buques mercantes; y deseoso S.M. de atajar el progreso de este daño tan destructivo al Estado, mandó se tomasen informes y adquiriesen las noticias conducentes á la averiguación de su orijen para proceder con oportunidad al remedio (...) resultando como principal causa el no llevar las embarcaciones pilotos espertos y aprobados en la teórica y práctica de su arte.» Reial ordre de 12 juliol 1783. BACARDÍ, A., 1881, 643.

94. «...por lo que no es dudable que en el transcurso de tiempo dexe de suprimirse dicha Escuela, lo que no sucederia si se hallase establecida en aquella Capital por tener el Gremio de Mareantes otros fondos mas respetables con los cuales podrá sostenerla sin la menor decadencia y en el estado mas floreciente, respecto á ser aquella ciudad Capital de la provincia de Marina y mayor el numero de los que se dedicarian á este estudio; pero que no lo hacen por carecer sus padres de auxilios para mantenerlos fuera de sus casas: y como el todo de la Matrícula clama por este beneficio para la mejor colocación de sus hijos.» AGMAB. Llig. Pilotos, 3375. 28.10.1797.

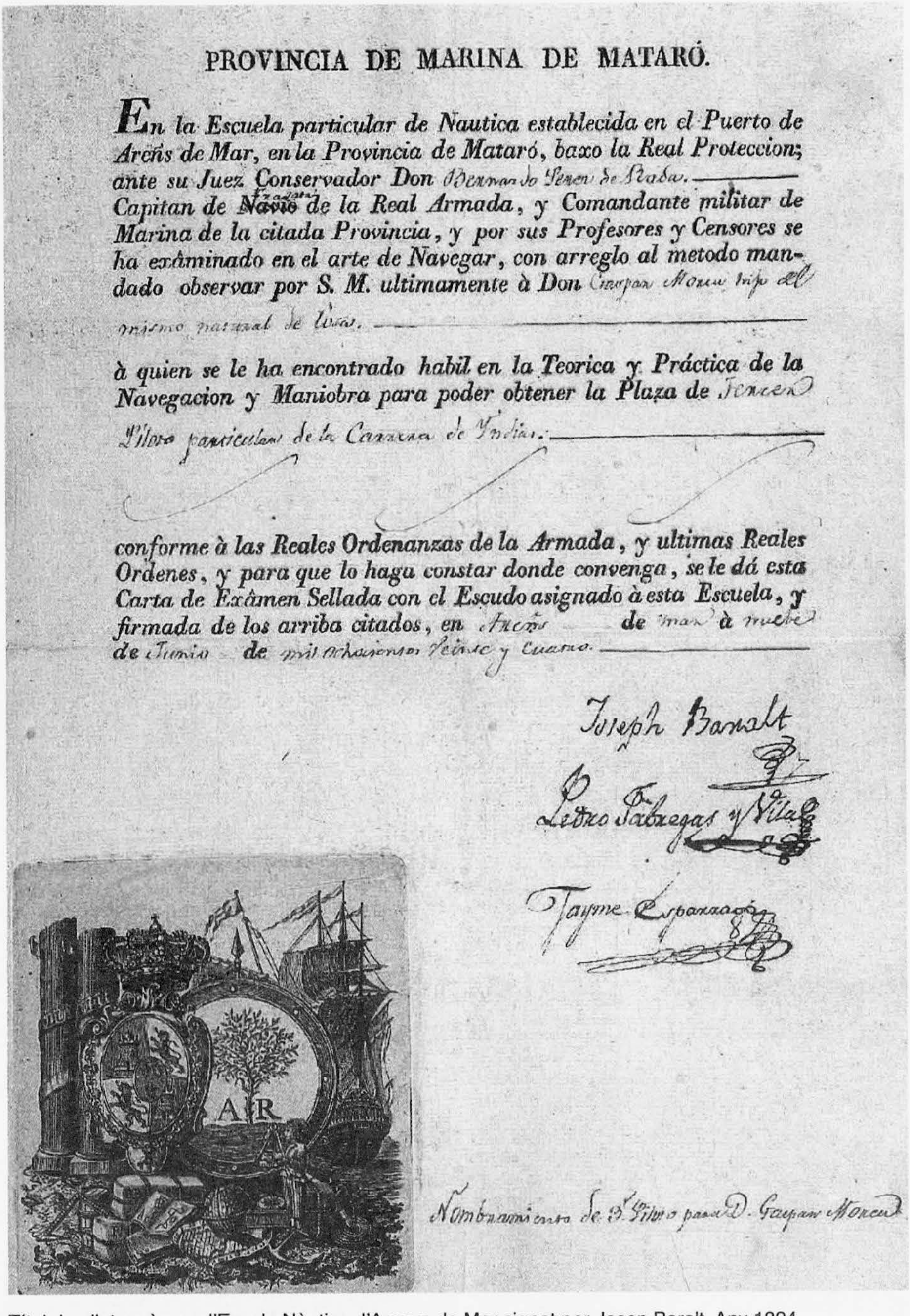

PROVINCIA DE MARINA DE MATARÓ.

En la Escuela particular de Nautica establecida en el Puerto de Areñs de Mar, en la Provincia de Mataró, baxo la Real Proteccion; ante su Juez Conservador Don Bernardo Perez de Rada. *Capitan de* Fragata *de la Real Armada, y Comandante militar de Marina de la citada Provincia, y por sus Profesores y Censores se ha exâminado en el arte de Navegar, con arreglo al metodo mandado observar por S. M. ultimamente à Don* Gaspar Moreu hijo del mismo natural de Areñs.

à quien se le ha encontrado habil en la Teorica y Práctica de la Navegacion y Maniobra para poder obtener la Plaza de Tercer Piloto particular de la Carrera de Indias.

conforme à las Reales Ordenanzas de la Armada, y ultimas Reales Ordenes, y para que lo haga constar donde convenga, se le dá esta Carta de Exâmen Sellada con el Escudo asignado à esta Escuela, y firmada de los arriba citados, en Areñs *de* mar *à* nueve *de* Junio *de* mil ochocientos veinte y cuatro.

Joseph Baralt

Pedro Fabregas y Vilar

Jayme Esparraga

Nombramiento de 3r Piloto para D. Gaspar Moreu

Títol de pilot emès per l'Escola Nàutica d'Arenys de Mar signat per Josep Baralt. Any 1824. AGMAB. Fondo Cartagena, 738.

s'iniciava l'ofensiva mataronina per recuperar l'estudi de pilots. Ho presentava com una demanda de *el todo de la Matrícula* i oferia *facilitar casa á proposito para la Escuela, instrumentos y quantos utiles sean necesarios.*[95]

El ministre de marina de Mataró donà suport la petició indicant que el major nombre d'habitants de Mataró, respecte d'Arenys de Mar, facilitaria la inscripció de nous alumnes. També explicitava que els càlculs que havia fet per al finançament de l'escola d'Arenys no s'havien complert perquè els gremis de marina de la zona no havien pogut satisfer les quantitats a les quals s'havien compromès. En sentit contrari, afirmava que el gremi de Mataró disposava dels ingressos necessaris per satisfer les necessitats de finançament d'una escola. Finalitzava sol·licitant que el primer mestre de l'escola de Mataró, Josep Bassó, que s'havia traslladat a treballar a Arenys de Mar, en produir-se la unificació passés de nou a Mataró *para que con este motivo adelante el Gremio sus ideas con mas conocimiento para su total traslacion.*

El *Gremio de Mareantes* de Mataró també hi féu sentir la seva veu. A l'escrit en què donava suport a la petició del trasllat de l'escola d'Arenys a Mataró, a més d'assenyalar les dificultats econòmiques que patia la primera, afirmava: *si se hallase establecida en esa Ciudad por tener el Gremio de Mareantes unos fondos infinitamente mas respetables que el de Arenys con los cuales podria sostenerla sin la menor decadencia.*[96] Una altra raó que adduïren per sol·licitar el trasllat del centre fou l'existència de l'Escola Pia local. Segons els autors del text, els joves *concluhidos sus estudios se dedicarian infinitos á la nautica en la que no es dudable progresarian por tener el entendimiento cultivado desde su tierna infancia,* cosa que ara no podien fer perquè les famílies no els podien mantenir estudiant a una altra població.[97]

Davant aquestes argumentacions i les pressions subsegüents, el trasllat a Mataró fou autoritzat per la Reial ordre de 6 de febrer de 1798, i el 21 de març següent es reobria l'escola nàutica mataronina, notícia de la qual es féu ressò la *Gazeta de Madrid.*[98] La Confraria de Sant Elm, tal com s'hi havia compromès, acordà immeditament comprar una casa o construir-ne una amb aquesta finalitat i nomenar un porter per a les feines de manteniment del centre docent.[99] El dia

95. AGMAB. Llig. Pilotos, 3375. 28.10.1797.

96. AGMAB. Pilotos, 3375. 3.5.1797.

97. «...por lo que se someten á la dura presición de tomar oficio contra su verdadera inclinacion, por ser general en ellos la de la navegacion, y como el todo de la matricula clama por este beneficio para la mejor colocacion de sus hijos está pronto su Gremio á facilitar casa á proposito para la Escuela, Instrumentos y quantos utiles sean necesarios...» AGMAB. Pilotos, 3375. 3.5.1797.

98. «Madrid 6 de Abril. Atendiendo el Rey á las ventajas que resultarían de que la escuela náutica, establecida en la villa de Arens del Mar, se volviese á trasladar á la ciudad de Mataró, capital de aquella provincia, lo ha determinado así S.M., y en su conseqüencia se verificó su abertura en dicha capital el 21 del pasado con general aceptacion, que se manifestó en el crecido número de pretendientes que desde luego se presentáron para ser admitidos á su estudio.» *Gazeta de Madrid.* Núm. 28. 6.4.1798.

99. «...se pase a la construcción de una casa nueva en el parage de la playa de esta ciudad que sea a propósito (...) que los mismos administradores elijan uno de los individuos del gremio de la clase de inahibi-

25 de març de 1798 el *Gremio de Mareantes* de Mataró s'adreçava a les autoritats de marina per comunicar el seu agraïment per la concessió i s'esplaiava comentant que la inauguració s'havia produït enmig d'una *General satisfaccion (...) demostrandolo al execivo numero de pretendientes que desde luego se presentaron para su admición en el Estudio.*[100]

A partir d'aquestes mateixes dates apareixen als registres comptables de la confraria les despeses destinades a l'*Estudi Nautich.*[101] En aquest sentit cal destacar la compra de trenta exemplars d'*Aritmetica*, per valor de 91 lliures, o el pagament fet al mateix mestre, Josep Bassó, de 274 lliures per la compra d'instruments de nàutica, taules, mapes i altres.[102] I, en dates més avançades, la compra a Josep Riera d'un rellotge per 69 lliures.[103] O bé, l'any 1803, *30 tomos de fernandes que han portat de Malaga per los deixebles del Estudi Nautich.*[104]

Una part de les despeses que féu la confraria els mesos següents s'esmerçà en la construcció d'una maqueta de fragata que havia de servir de model a l'escola. Llovet féu un estudi sobre la història d'aquesta peça mataronina (LLOVET, J., 2005), ara dipositada al Museu Marítim de Barcelona. En el decurs de la present recerca s'han pogut documentar aspectes de la seva construcció.[105]

Tanmateix, aquestes no foren pas les despeses més importants. D'acord amb la deliberació esmentada de la Confraria de Sant Elm, es disposà la construcció d'un edifici *ad hoc* destinat a escola nàutica.

Es tractava d'una construcció de dos cóssos amb planta baixa, pis, golfes sota teulada i un petit terrat on es construí una torre per fer observacions. S'ubicà en els terrenys de la drassana, propietat de la confraria i que, posteriorment, passaren a formar part del desaparegut carrer de Sant Felicià. El fet d'haver pogut localitzar els plànols d'aquest edifici permet fer-se una cabal comprensió

les (sic) el qual exerce el oficio de portero de la sobredicha escuela con la obligcion de tener que barrerla, y limpiarla y hir a abrirla y cerrarla diariamente por la mañana y tarde al qual se le dará el competente salario el que se pagara de los fondos de la caxa de la misma escuela y en caso de no ser estos suficientes devera el gremio pagarlo de sus fondos y ademas del dicho salario quedara empleado en los trabajos del cargo y alijo de la playa.» AMM. Escrivania de Marina, J.A. Font i Prats, 20.3.1798. El primer porter fou Jaume Bru i cobrà 20 lliures cada sis mesos. AGMAB. Sector Naval de Cataluña, 10.259. 20.12 .1798.

100. AGMAB. Llig. Pilotos, 3375. 25.3.1798.

101. El primer pagament anotat es féu a Joseph Renter, mestre de cases el 15 de març de 1798, «per compondré las Salas del Estudi Nautich». Més endavant seguirien «dos cantís de haram», «dues raimas de paper», les despeses per fer els plànols del nou edifici. AGMAB. Sector Naval de Cataluña, 10.259.

102. AGMAB. Sector Naval de Cataluña, 10.259. 12.8.1798.

103. AGMAB. Sector Naval de Cataluña, 10.259. 3.3.1799.

104. AGMAB. Sector Naval de Cataluña, 10.259. 9.8.1803.

105. El cost total de la maqueta fou de 461 lliures, 1 sou i 10 diners. AGMAB. Sector Naval de Cataluña, 10.259. 28.5.1800. Els bossells foren obra de Josep Pujades i costaren 52 lliures. El teixit per a les veles es comprà a Miquel Molinas i costà 25 lliures. La taula per assentar la fragata la féu el fuster Felicià Coll i costà 59 lliures. Un manyà féu 66 *gordacabos* que costaren 3 lliures. Manuel Martí, mestre de veles, cobrà per fer les de la fragata 44 lliures. AGMAB. Sector Naval de Cataluña, 10.259. 22.8.1798 i següents. L'any 1816 hi ha documentades noves despeses per a la fragata: «canons, bosells, coreñas, jornals y demes per la fragata de la Náutica 49 lliures». AGMAB. Sector Naval de Cataluña, 10.259. 27.2.1816.

de la seva distribució interna.

Les despeses estrictes de construcció ascendiren a 5.301 lliures.[106] La partida més elevada fou la que es pagà al mestre de cases, Fèlix Puig, que ascendí a 3.161 lliures. Els treballs del fuster Francesc Lassus costaren 1.500 lliures i els del manyà Francesc Riera, 462 lliures. De la resta cal destacar les 12 lliures que es pagaren a l'escultor Anton Matta. La dotació dels materials necessaris per a les activitats docents ascendí a 1.801 lliures, en les quals hi havia compresos el cost de la maqueta de la fragata i el rellotge ja citats, cartes, plànols, mapes, instruments i mobiliari.

Aquestes despeses superaven de molt les capacitats financeres de la confraria. Per aquest motiu, entre els mesos d'abril i agost de 1798 es manllevaren fins a 5.500 lliures per tal de cobrir totes les despeses.[107] Anys a venir aquestes operacions pesarien com una llosa sobre les finances del gremi de mar. Malgrat tot, l'11 de setembre de 1798 es féu una solemne inauguració[108] i l'examen de la nova promoció d'alumnes de l'escola mataronina.[109] Tanmateix, com assenyala Pons Guri, a aquest acte només hi assistiren els alumnes de Josep Bassó que es trobaven a l'escola de Mataró, atès que Josep Baralt es negà a complir les ordres de tancar el seu estudi i traslladar-se amb els seus deixebles a la capital de la província marítima (PONS, J.M., 1993, 48).

En conflicte obert

El mes d'agost la Confraria de Sant Elm ja havia advertit les autoritats de marina de l'actitud que havia pres el mestre de l'escola d'Arenys de Mar, Josep Baralt. Aquest al·legà que el trasllat a Mataró perjudicaria els seus alumnes, que eren de les poblacions veïnes d'Arenys, que no podrien establir-se a Mataró per fer els seus estudis. Així, indirectament, reivindicava la continuïtat de l'escola arenyenca.[110]

L'actitud de Baralt fou secundada per l'Ajuntament i per la confraria de ma-

106. AGMAB. Sector Naval de Cataluña, 10.259. 28.5.1800. Mentre no s'indiqui el contrari les dades procedeixen del mateix document.

107. Els prestadors foren Andreu Anglada, 4.000 lliures, i Joseph Capdevila, 1.500 lliures. Ambdues operacions es pactaren al 6% d'interès anual.

108. «Todas las Personas de distincion y respeto de la Ciudad concurrieron á este acto que se solemnizó con la mayor veneracion aquel Retrato del Rey Nuestro Señor colocado con toda la posible magnificencia, esmerandole los Asistentes con sus aplausos, y vivas en acreditar su reverente amor y gratitud á nuestro Augusto Soberano, acompañandoles igualmente los Alumnos, quienes demostraron al Pueblo los buenos efectos de su enseñanza y aplicacion.» AGMAB. Pilotos, 3375. 15.9.1798.

109. *Examen teorico practico, que la Real Escuela de Nàutica del Gremio de Mareantes de la ciudad de Mataró, establecida en el edificio que construyó en su astillero propio, celebrará el dia 11 de septiembre de 1798 a las 9 de la mañana y 4 de la tarde, siendo su juez conservador el Ministro Província D. José de Mella y maestros primero el teniente de fragata graduado don José Baralt, y segundo el alferez de la misma Don José Bassó.* Impremta Joan Abadal. Mataró, 1798.

110. AGMAB. Pilotos, 3375. 11.8.1798.

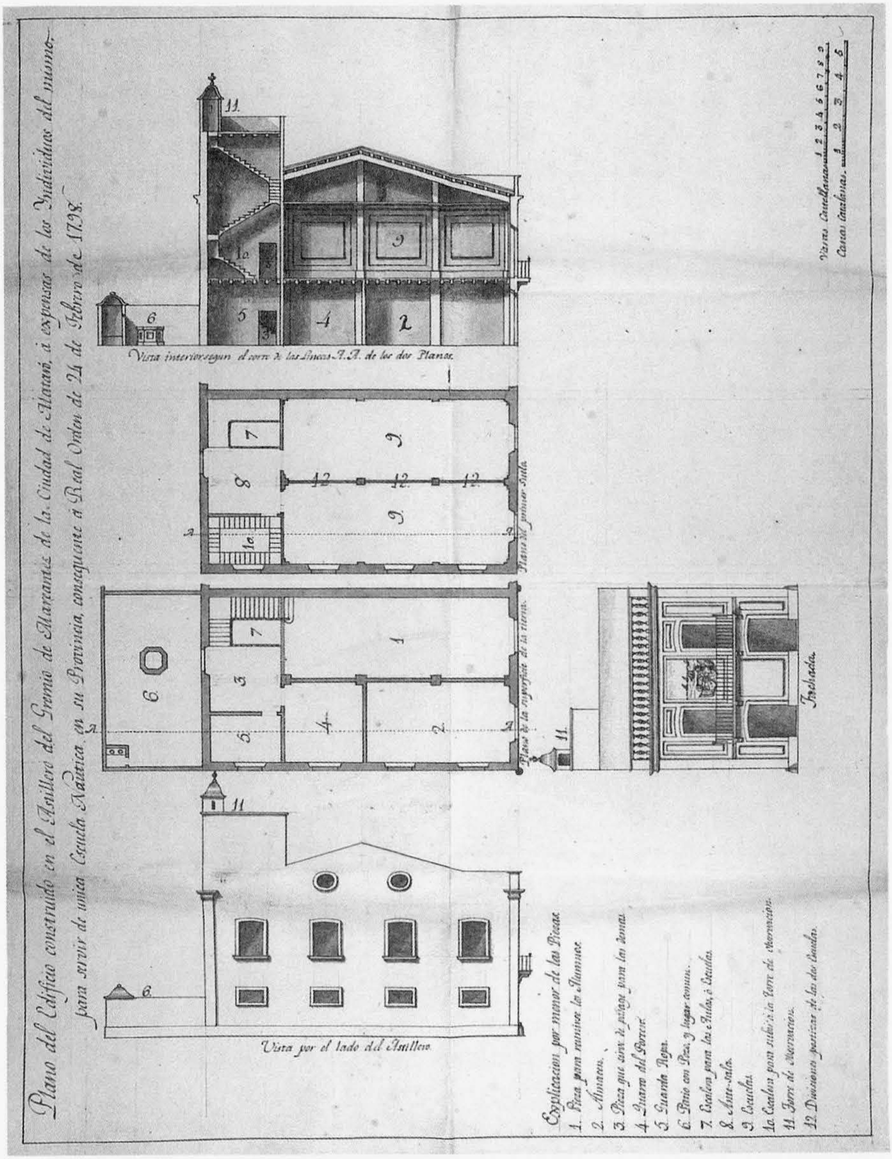

AGMAB. Plànol edifici Escola Nàutica. Any 1798. Fondo Cartagena, 735.

riners de la mateixa població: *les es mui doloroso el que se traslade la Escuela Nautica de Arens a la Ciudad de Mataró por los atrasos que se originarian al Real servicio.*[111] Entre altres, els arguments dels arenyencs foren que, per la seva

111. AGMAB. Pilotos, 3375. 12.8.1798.

situació geogràfica, la població es trobava en el centre dels nuclis que tenien més vida marinera i, per tant, més alumnes, i que per aquesta causa Winthyussen havia fet tancar l'escola mataronina i unir-la a la d'Arenys de Mar. Al·legaren també que l'escola de Baralt havia tingut, entre els anys 1779 i 1792, 490 alumnes de diversos punts de la península i alguns d'Amèrica, mentre que la de Bassó a Mataró entre 1780 i 1792 sols havia tingut 104 alumnes i tots de la mateixa població. Per als d'Arenys mantenir l'escola a la seva població significava *que los jovenes sin salir de la sombra de sus padres estudien como hasta ahora*, i el trasllat a Mataró implicava *abandonar el estudio por no poderse mantener fuera de sus casas.*[112]

Seguien després les argumentacions i retrets de tipus econòmic. Per defensar-se de les acusacions sobre les dificultats financeres pel manteniment de l'escola, els arenyencs contraatacaren informant que aquesta es finançava amb el pagament d'*un peso fuerte* mensual per part dels alumnes que no eren fills de la confraria del mar i els pagaments –voluntaris– que feien les mateixes confraries de les poblacions veïnes. I afirmaven, acte seguit, que Mataró mai no havia contribuït *con cosa alguna y solo lo hace el de Arenys.* Si l'escola d'aquesta població havia subsistit havia estat –segons els mateixos arenyencs– *por la buena economia de su primer Maestro D. Josef Baralt, quien ha costeado el edificio proveiendole de todos los instrumentos y utiles necesarios, sacrificando su caudal sin mas interes que el bien publico.* Es reafirmaven en la seva intenció fent esment de l'edat avançada de Baralt i *por hallarse estableciedo en Arens con casa y bienes.* La demanda arenyenca finalitzava sol·licitant la permanència de l'escola a la seva població *y que si quisiese separarse de ella el Gremio de Mareantes de Mataró lo verifique como le acomode.*

L'Ajuntament de Mataró –no podia ser d'altra manera– plantejà la seva rèplica. Al·legaren la gran acceptació que havia tingut la nova escola, en part, perquè pel fet de ser la capital de la província *encuentran los jovenes proporcion de acomodarse en casas para su manutencion.* Hi afegien l'existència a la població d'una *enseñansa publica* –als escolapis– d'aritmètica, àlgebra i dibuix, cosa que no existia a Arenys de Mar. I també –des d'un punt de vista més pràctic que no pas teòric– que en haver-se traslladat Josep Bassó a impartir les classes a Mataró i no haver-ho fet Baralt no es podia atendre tots els alumnes inscrits, *y solo lo hace en el dia con 35 quedando otros tantos que estan admitidos sin lograr el beneficio.*

La confraria mataronina de mariners també es dolia que, després d'haver invertit importants quantitats en la construcció d'un edifici destinat a escola nàutica i haver-lo dotat de l'instrumental necessari, la pràctica docent es veiés mal-

112. AGMAB. Pilotos, 3375. 12.8.1798. Mentre no s'indiqui el contrari les referències que segueixen pertanyen al mateix document.

mesa per l'actitud obstruccionista de Baralt.[113] Afegien, a més, que la causa de l'oposició de Baralt era *ser la escuela suya propia y satisfacersele arrendamiento por el Gremio de la villa*, que s'avaluava en 100 ducats anuals. Després de fer una bucòlica descripció de les qualitats de Mataró,[114] es passava a menystenir la població rival.[115] Un altre argument aportat per la confraria mataronina esdevindria en el futur doblement premonitori.[116]

La Confraria de Sant Elm d'Arenys de Mar no podia deixar de fer sentir la seva veu. A més dels arguments ja citats, exposava que l'escola d'Arenys es trobava en *una cituacion bentajossa a que se halla edificada en un peñasco a orilla del mar y del camino Real* i continuava esmentant la seva situació *en medio de la Provincia y de las villas que mas se dediquen á largas Navegaciones por ser esta Villa donde se construien mas Buques del comercio que en ningun otro paraje de Cataluña.* Incloïa una referència a les preocupacions dels pares *por no haver en ella* [es refereix a Arenys] *los extravios que los Jobenes suelen allar en las ciudades.*[117]

Després d'aquests posicionaments inicials seguiren els memorials elevats *á los Reales Pies de Vuestra Magestad* per una i altra part, bàsicament entorn de les mateixes idees acabades d'exposar. En aquest context de pressions i contrapressions és significatiu l'escrit elevat per tres mataronins que expressaven que –després d'haver estat admesos a l'escola de Mataró– *no pueden verificar el concurso en las escuelas por la multitud de otros primeros admitidos y ser un solo maestro en esta ciudad.* La petició acabava suplicant al rei com a *Padre de la Patria* que obligués Baralt a traslladar-se a Mataró *sin la qual havrian de mudar de carrera los suplicantes.*[118] En el mateix sentit s'expressaren altres candidats del Masnou i Vilassar de Mar.[119]

A mitjan setembre de 1798, a Mataró es donava per fet que el capità general del departament de Cartagena havia suspès l'ordre de trasllat d'Arenys a Mataró. Segons els mataronins, els partidaris de Baralt haurien recorregut a cercar

113. «...pues á haver previsto esta falta de cumplimiento no hubira empleado unas cantidades tan considerables que a pesar de serle mui necesaria para el socorro de sus individuos prefirio la utilidad publica.» AGMAB. Pilotos, 3375. 12.8.1798.

114. «Mataró está situada en una llanura deliciosa, sus frutos y legumbres son exquisitas, su temple sano, y saludable...» AGMAB. Pilotos, 3375. 4.7.1799.

115. «La Villa de Arens carece de semejantes proporciones, ademas de ser inferior en su vecindario, por que apenas cuenta una tercera parte del que tiene la Ciudad de Mataró, sin tener mas ventaja que la de haber colocado en ella su hogar el Maestro D. Josef Baralt, del que no quiere separarse...» AGMAB. Pilotos, 3375. 4.7.1799.

116. «La misma razon natural dicta que el establecimiento de 2 Escuelas Nauticas con la proximidad de una legua ha de producir graves inconvenientes, porque ninguna de ellas podrá tener los progresos que se esperaban, pues dividendose los jovenes, o repartiendose entre ambas, se debilitan mutuamente, y llegará el caso de arruinarse alguna de ellas, quedando desierta, y desamparada, quando todos saben que el concurso de muchos alumnos es el que causa la emulacion entre unos y otros...» AGMAB. Pilotos, 3375. 4.7.1799.

117. AGMAB. Pilotos, 3375. 28.4.1798.

118. AGMAB. Pilotos, 3375. 4.9.1798.

119. AGMAB. Pilotos, 3375. 3.9.1798.

cartes de suport a diverses poblacions veïnes.[120] Mataró no s'havia quedat pas enrere en la recerca d'aliats i, així, hi ha documentat el suport d'una bona part de les poblacions del seu corregiment, sobre les quals exercia una indubtable influència política.[121] Arenys de Mar cercà també els seus propis avaladors: defensaren la permanència de l'escola a aquesta població les confraries de mariners de Canet, Sant Pol, Calella, Pineda, Malgrat, Blanes, Tossa i Lloret, a més dels ajuntaments de la majoria d'aquestes poblacions.

L'octubre de 1798 fou el mateix Josep Baralt qui s'adreçà a les més altes autoritats de marina i exposà la seva visió dels esdeveniments.[122] El ministre de marina i director general de l'armada, Juan de Langara, donà la raó a Baralt,

120. «Esta inesperada novedad les condujo a la averiguación de la causa que pudo inspirarla, y no fue difícil entender que era debida a los designios y al interes particular del expresado maestro don Josef Baralt, quien por tener su patrimonio en la misma villa de Areñs, lugar de su residencia y domicilio, y ser la escuela propia suya por la que se le satisface arrendamiento á expensas del mismo Gremio, adoptó todos aquellos medios que contemplo capazes de sorprender en su favor la justificación del Excelentisimo Señor Capitan General del Departamento cuya orden suspendió en efecto el cumplimiento de la anterior Real disposición sobrecitada valiendose para este objeto de veinte ó mas Pueblos inmediatos, á quienes no fue difícil atraer á su partido asi por componerse aquellos, por lo comun de gente rustica, como por el concepto del mismo Maestro Baral...» AGMAB. Pilotos, 3375. 19.9.1798.

121. Sant Andreu de Llavaneres, la Garriga, Palou, les Franqueses, Terrassa, Sant Esteve de Castellar, Mollet Parets i Gallecs en un mateix escrit, Sentmenat, Premià, Alella, Teià, Sant Genís de Vilassar de Mar, Vilalba Sasserra, Argentona, la Roca, Tiana, Sabadell, baronia de Montbui, Montornès, Montmeló, Dosrius i Canyamars, Santa Perpètua, Martorelles i Sant Fost, Polinyà, baronia de Llinars, Canovelles, Vilamajor. AGMAB. Pilotos, 3375.

122. «Excmo. Sr. D. Joseph Baralt Teniente de Fragata Graduado de la Real Armada y primer Maestro de la Escuela Nautica de esta Provincia de Mataró con el respecto que deve a V.E. expone: quando el xefe de Escuadra de la Real Armada D. Francisco Xavier de Wintuyssen vino á esta Provincia con motivo de la Ynspeccion de Escuelas Nauticas encontro dos en ella; la de Mataró á cargo de D. Joseph Baso y la de esta Villa al del suplicante. Examino las dos con los conocimientos y zelo que deve de creerce de un oficial de las circunstancias y suficiencia que en el concurrian encontró que la de Mataró estava falta de Alumnos he instrumentos, y halló que la del exponente era completamente provista de todo: con estos [...] antecedentes ynformó a S.M. convenía que las dos escuelas se reuniessen en una y quedasen en esta de Arenys: que los Gremios de la Costa contribuyessen á la subsistencia de ella y el de Mataró jamás a dado cantidad alguna y que pagasen al suplicante los fondos los ynstrumentos, y Embarcaciones que tenia y avia comprado á sus expensas se digno resolver anovando justa propuesta todo lo que S.M. se digno aprovar por hallarlo muy justo. El Gremio de Mataró jamás á contribuido con cantidad alguna como lo dexo establecido el cavallero Wintuyssen y S.M. mandó; y luego falleció dicho oficial entraron á promover recursos en solicitud de traer de Arenys la Escuela a Mataró [...]. Ultimamente con zelos fingidos, y lagrimas fingidas y aparentes ganaron la piedad de V.E. y la Real Orden de 13 de febrero de este año relativa á dever pasar la Escuela del cargo del Exponente á Mataró pero a fin de hacer á V.E. una breve descripción del encono de dicho Gremio a si al Suplicante bastara decir que ha probisto la Escuela de una Embarcacion; la provee de ynstrumentos á costa del dinero prestado porque se halla sin un quarto de fondos con percuicio de los pobres Matriculados pues para sus necesidades deve servir y no han comprado al exponente los Ynstrumentos de su Escuela. Los perjuicios, vejaciones que se siguen al Suplicante por esta nueva mutacion son tan crecidos que no se pueden ponderar [...] Para atajar estos percuisios consiguientes y remediarse los Clamores de los Pueblos de la Costa que aprecian mucho mas el estudiar en la Escuela de Arenys y otras razones y ha representadas al sabio Ministerio a V.E. supplica el Exponente se digne mandar subsistan las Escuelas de Mataró y Arenys como estavan antes del establecimiento hecho por el Sr. Wintuyssen y que el Gremio de Mataró mantenga la suya respecto al zelo que aparenta y no huvo quando vino a Ynspeccion aquel difunto Oficial porque no es posible creerse que aun que difunto deven de estar en memoria y en consideracion de S.M. los servicios juntos que hizo al Estado...» AGMAB. Pilotos, 3375. 4.10.1798.

recollint els seus mateixos arguments, i recomanà al monarca el manteniment de l'escola d'Arenys, juntament amb la de Mataró, fins que una nova inspecció d'escoles nàutiques aportés més dades sobre la qüestió.[123] La resolució del contenciós vingué poc després de la carta de Baralt i sentencià, de manera salomònica, que cada població tingués la seva pròpia escola.[124]

Sense deixar d'obviar la concurrència d'interessos personals en tot el debat, es fa evident també –tot i que tenyida de localisme– una fractura entre els interessos de les diferents poblacions que integraven la província marítima de Mataró. Apareix, amb nitidesa, l'existència d'una bipolaritat entre la capital política i administrativa del corregiment i la vila d'Arenys de Mar, que tenia al seu entorn el gruix de l'activitat marítima de tota la demarcació. Els costos d'aquesta polarització ja havien estat anunciats: les dues escoles nasqueren enmig d'una fragilitat financera que posà en serioses dificultats la seva viabilitat en els anys que seguiren, marcats per les crisis que afectaren la navegació arran dels diversos conflictes bèl·lics que es succeïren a cavall dels segles XVIII i XIX.

La gestió de les escoles

Davant la implantació de les dues escoles de nàutica a la província, calgué gestionar la nova realitat i els problemes que presentava, així com establir uns criteris i unes directrius comunes a ambdós centres. Aquesta fou la tasca a què es dedicà el ministre de marina de Mataró, José de Olózaga. Aviat aparegueren les incongruències del manteniment dels dos centres en una mateixa província. El primer problema que detectà Olózaga fou que la demanda de places a les dues escoles no podia ser absorbida per la presència d'un únic mestre a cada centre. La seva solució fou elemental: vetar l'accés de nous aspirants.[125] Però conscient que la seva decisió seria contestada, s'adreçà als seus superiors i sol·licità indicacions sobre el nombre d'alumnes que podia admetre cada centre.[126]

123. «En vista de todo opino será conveniente que el Rey se sirva mandar que la Escuela Nautica de Arens permanezca en esta Villa, como hasta aqui, y que si quisiese separarse de ella el Gremio de Mareantes de Mataró, lo verifique como le acomode; pues es para mi de mucho peso la consideracion de lo expuesto por el Comandante que fue de Pilotos D. Francisco Wintuysen testigo ocular de todos los hechos que llevo referidos. Y quando el Rey resuelva que por esta Direccion General se nombre oficial inteligente que revista las Esculas Nauticas de Cataluña, entonces podrá examinarse de nuevo la solicitud que ahora entabla la Ciudad de Mataró; pero entretanto comprehendo que no debe hacerse variacion alguna en lo establecido con tan solidos fundamentos.» AGMAB. Pilotos, 3375. 12.81798.

124. «Atendiendo a la combeniencia de ambos pueblos tenga cada uno su Escuela interin que la revista de inspeccion informe lo que pueda examinar con pleno conocimiento de la verdad.» AGMAB. Pilotos, 3375. 8.11.1798.

125. «...solicitando en el día muchos entrar en ellas [les escoles nàutiques] á aprender el Pilotage he suspendido la admisión por considerar la imposibilidad de que un solo maestro pueda enseñar...» AGMAB. Fondo Cartagena, 731. 11.1.1805.

126. «...deseando acertar para evitar quexas de los solicitantes, espero merecer de V.S. me exprese el numero que puedo admitir en cada una de ellas para el regimen sucesivo.» AGMAB. Fondo Cartagena, 731. 11.1.1805.

Una altra dificultat, que tenia el mateix origen, s'esdevenia atès que *dichos establecimientos se hallan propensos á la falta de Ynstruccion en el caso de faltar el único profesor.*[127] Per resoldre aquestes eventualitats Olózaga proposava que els prohoms dels gremis poguessin escollir algun pilot primer o segon per suplir les absències. Responent a la qüestió –que s'havia plantejat inicialment– afirmava ara que el nombre d'alumnes que hauria d'admetre cada escola hauria de ser de trenta. Situava l'edat d'ingrés als 14 anys i calculava l'acabament dels estudis als 20 anys. Això significava –en llenguatge actual– sis cursos.

Amb tot, preveia la possibilitat d'admissions fins als 30 anys si s'havien complert una o més campanyes a la marina de guerra. L'alumne que després de dos anys d'escolarització *no estubiese en disposicion de salir á la practica* hauria de deixar els estudis. Com que les escoles eren finançades bàsicament pels gremis, els fills dels homes de mar tenien preferència a l'hora de l'admissió sobre els que no ho eren, i aquests precedien –a l'hora de l'ingrés– els forasters. Els estrangers n'estaven expressament exclosos. I en un tret molt propi de l'Antic Règim –però en aquest moment històric més aviat fora de lloc– se n'excloïa la persona *que para su subsistencia se viese precisado á tener oficio mecanico* amb l'argument *que necesita el tiempo para su Estudio.*

L'accés a les escoles es realitzava els mesos de gener o de juliol i en aquell moment calia satisfer sis mensualitats a raó de 20 rals cadascuna. Els endarreriments en el pagament durant quatre mesos seguits implicaven l'acomiadament de l'escola. També eren motiu d'expulsió la *poca aplicacion* i la mala conducta. Els requisits per a l'ingrés eren saber llegir, escriure *y á lo menos las quatro reglas de la Aritmetica.*

Olózaga proposava establir els estudis d'acord amb un pla quadrimestral. A la fi de cada període caldria realitzar els exàmens corresponents. Amb això pretenia que els alumnes que ja haguessin assolit el nivell poguessin ascendir a l'estadi superior, mentre que els que suspenguessin restarien fins a assolir els continguts. Considerant que cada escola només podia tenir un grup d'alumnes, proposava un horari de 8 a 11 del matí els mesos d'abril a setembre i de 9 a 12 la resta de l'any. Aquestes hores servirien perquè el mestre pogués fer el seguiment diari dels alumnes.[128] A la tarda hi havia també dues hores lectives que s'havien de dedicar obligatòriament a resoldre problemes de dibuix, astronomia, elaboració de cartes nàutiques o fer maniobres. També en aquestes hores s'havien de fer els exàmens per superar el nivell.

També es proposaven condicions per a les pràctiques. Segons Olózaga aquestes s'havien de fer *en embarcacion de cruz y para viaje largo*, i prohibia

127. AGMAB. Fondo Cartagena, 730. 9.9.1805. Mentre no s'indiqui el contrari les referències que segueixen pertanyen al mateix document.

128. «...la primera hora se emplea con los principiantes o de primera clase y asi succesivamente a fin de que todos o la mayor parte puedan dar diariamente su leccion.» AGMAB. Fondo Cartagena, 730. 9.9.1805.

absolutament que es fessin en falutx –embarcació de vela llatina– o en viatges costaners. Afinant més en aquest punt, Olózaga disposà que només computessin per a les pràctiques els viatges fets a Amèrica o *á Reynos Estrangeros en que pueden adquirir conocimientos en la facultad.* Sobre aquest punt –i en previsió dels pilots que marxaven de pràctiques a Amèrica i s'hi establien– el ministre de Mataró indicava que si el retorn d'aquests viatges de pràctica no es realitzava en menys de dos anys, el responsable havia de ser exclòs de la Matrícula de Marina i, per tant, de la pràctica de la navegació.[129]

Olózaga tenia un coneixement ben proper d'aquestes situacions. El juliol de 1805 havia informat a la superioritat d'un cas prou eloqüent. El pilotí –o tercer pilot– Marià Campins li havia demanat permís per passar a Veneçuela i estar-s'hi durant cinc anys *por tener en ella y atender á sus intereses en la casa de comercio que tiene establecida.*[130] Campins havia estat alumne de l'escola nàutica des de l'any 1786. Havia sortit de viatge l'any 1792 cap a La Guaira i no havia retornat fins a l'any 1805. Havia estat fora tretze anys! I ara, de nou, sol·licitava permís per tornar-se a embarcar.

El ministre de marina de Mataró en treia les seves pròpies conclusions. Argumentava que les escoles nàutiques, en no rebre les assignacions de les poblacions que estaven obligades a contribuir en el seu finançament, restaven en una situació econòmica delicada i per això exigien als alumnes que no eren fills de matriculats el pagament de 20 rals mensuals, que formaven el seu ingrés principal. En aquest context, l'acceptació d'alumnes de no matriculats era un estímul important per a la continuïtat dels centres. Això havia originat que ingressessin a les esmentades escoles *no solo de hijos de matriculados, sino muchos que no son de la Provincia mayormente extrangeros, unos y otros con la mira de instruhirse en el comercio y gozar de las franquisias que les proporciona esta profesion.*[131]

Un altre problema es presentava amb els pilots en formació que marxaven sense la llicència i sense l'anotació preceptiva en els registres de les escoles. Per a aquests es proposava una sanció econòmica. Olózaga assenyalava, també, que caldria fixar el nombre i la classe de pilots que havien de participar en les expedicions atès que, seguint amb la situació exposada anteriorment, molts vaixells que retornaven d'Amèrica –en haver-se quedat allí el pilot– ho feien amb la nau

129. «...para de este modo cortar de raiz el abuzo de quedarse en aquellos Dominios por muchos años con el objeto de solo sus intereses hasta que experimentado algun reves de fortuna regresan para disfrutar de los privilegios concedidos a los de su clase, resultando de esto el ignorado paradero de muchos en los casos que se necesitan para algun objeto del Servicio.» AGMAB. Fondo Cartagena, 730. 11.7.1805.

130. AGMAB. Fondo Cartagena, 730. 11.7.1805.

131. «Muchos Yndividuos de estas Esquelas toman plaza para con mas livertad ejercitarse en el Comercio que en su Profesión teniendo puerta avierta siendo de esta clase siempre que les acomode de pasar a aquellos Dominios en donde se quedan temporadas largas solo atendiendo á sus Yntereses.» AGMAB. Fondo Cartagena, 730. 11.7.1805.

dirigida per un pilot alumne.

Es feia també ressò que l'escola nàutica d'Arenys de Mar rebé de Carles IV –amb motiu del seu pas per aquesta vila– el privilegi de poder *arvorar la bandera Real*[132] i posà l'establiment sota la seva protecció. D'aquest fet, el ministre de Mataró en portava a col·lació que els alumnes d'Arenys de Mar *sean preferidos á la de Mataró* i recomanava que els pilots de l'escola arenyenca fossin preferits per a la Reial Armada mentre que els de Mataró *se deverian considerar solo para buques mercantes.*

L'alumnat

Conèixer el nombre i les característiques de l'alumnat de les dues escoles permet, sens dubte, comprendre més bé les característiques dels dos centres, i també possibilita una aproximació al col·lectiu d'homes de mar que pilotaven els vaixells de les rutes més dilatades.[133] Entre les dades disponibles ha estat possible localitzar una estadística de l'any 1805 amb informació de les dues escoles.

La primera observació a fer és que, tot i les recomanacions citades anteriorment, el nombre d'alumnes presents a les aules superava la trentena, xifra que s'havia considerat adequada per a un sol mestre. Un segon element a considerar és que la *Real Escuela de Náutica* d'Arenys oferia en el seu informe no només les dades dels alumnes *presentes*, que són els que mostra la gràfica que segueix, sinó també les d'alumnes que ja havien finalitzat els estudis –amb l'anotació *Salio Havil*–, amb 17 homes relacionats.

ALUMNES PRESENTS A LES ESCOLES NÀUTIQUES DE LA PROVÍNCIA DE MATARÓ 1805

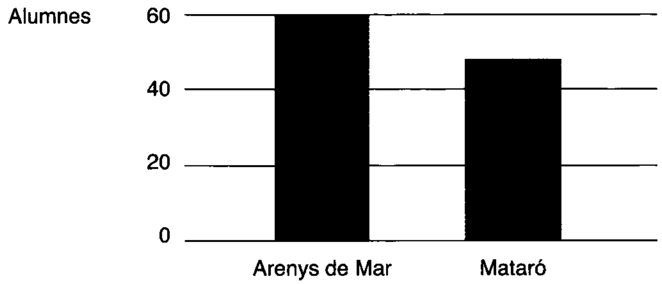

132. AGMAB. Fondo Cartagena, 730. 9.9.1805. Mentre no s'indiqui el contrari les referències que segueixen pertanyen al mateix document.

133. AGMAB. Fondo Cartagena, 731. 11.1.1805. Mentre no s'indiqui el contrari les dades i les gràfiques que segueixen han estat elaborades a partir d'aquest document.

Els que es trobaven navegant, ja com a pilots en pràctiques, a destinacions com Odessa, Cumaná, Santa Marta, l'Havana, Montevideo, Veracruz, Caracas, illes de Sobrevent, etc. eren una trentena, alguns dels quals havien mort en el decurs de les pràctiques. Altres havien abandonat els estudis i la resta configuraven el grup dels presents. La suma de tots els alumnes ressenyats puja a 119 homes.

Les dades de l'escola mataronina només fan referència als alumnes que seguien les classes en el moment de redactar-se l'informe; no donen cap notícia de si hi havia alumnes en pràctiques, cosa que probablement s'hauria indicat en cas d'haver-n'hi hagut. El que sí que apareix a totes dues escoles és la procedència de l'alumnat.

En el cas mataroní es pot parlar, obertament, d'una presència massiva d'alumnes de la mateixa localitat. Les poblacions de Blanes, Palamós i Vilassar de Mar hi tenen una representació testimonial de tres individus. En el subgrup *altres* hi ha referències individuals a poblacions com Olzinelles, Llavaneres, Calella, Lloret, Girona, Perpinyà, etc.

Per contra, els alumnes matriculats a l'escola d'Arenys de Mar tenen una àmplia presència local que no obsta, però, l'existència de tot un seguit de poblacions marineres que, clarament, apostaven per la vila arenyenca a l'hora d'enviar els seus fills a seguir els estudis nàutics. A tall anecdòtic, però significatiu, cal assenyalar la presència d'un alumne procedent d'Alacant i un altre de Vigo.

PROCEDÈNCIA DELS ALUMNES MATRICULATS A L'ESCOLA NÀUTICA DE MATARÓ 1805

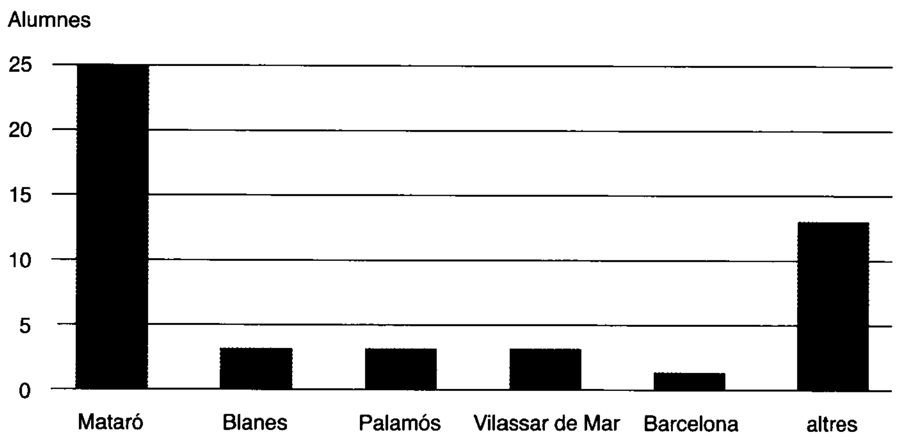

PROCEDÈNCIA DELS ALUMNES MATRICULATS A L'ESCOLA NÀUTICA D'ARENYS DE MAR 1805

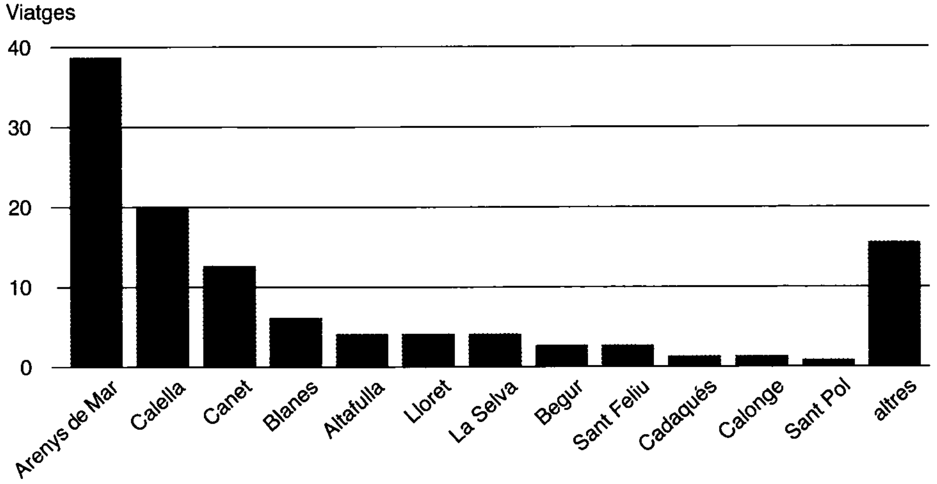

Val a dir, en vista d'aquestes dades, que l'escola d'Arenys es configurava com una escola de dimensió provincial –de província marítima– mentre que la mataronina tenia un abast clarament local. A l'escola de Mataró l'alumne més jove tenia 13 anys i feia un mes que estudiava en el centre. L'alumne més gran tenia 24 anys i 16 mesos de permanència en el centre. Un noi de 19 anys era el que tenia una vida més llarga a l'escola: 28 mesos. L'edat mitjana era de 17 anys. A la *Real Escuela de Náutica* d'Arenys els alumnes més joves també tenien 13 anys, però algun, amb aquesta edat, ja feia dos anys que hi estudiava. L'alumne més gran tenia 31 anys i 2 anys d'escola i en el moment de redactar l'informe es trobava fent les pràctiques de segon pilot a Amèrica. Els alumnes que superaven la vintena d'anys pràcticament tots es trobaven fent les pràctiques. L'estada més llarga documentada en aquest centre fou de 30 mesos. L'edat mitjana de l'alumnat era també de 17 anys.

Els informes porten també dades qualitatives sobre l'actitud de l'alumnat. Tot i que els criteris d'avaluació en els dos centres no són homogenis, sembla que es pot deduir l'existència d'una minoria que tenia dificultats per seguir els estudis. Un grup majoritari d'alumnes seguia els ensenyaments amb un relatiu grau d'aprofitament i un petit nombre excel·lia en els seus resultats. A l'escola mataronina aquests eren Francesc Carrau, de Vilassar de Mar, i Josep Illes, de Blanes. A Arenys de Mar els qui manifestaven *buen talento* eren Antoni Burgada, de Valmanya, i Josep Pastells, de Fórnols, entre d'altres. Les autoritats de marina, en reglamentar les escoles privades de nàutica, tingueren ben presents els interessos de la marina reial: els alumnes no podien ser obligats a anar a campanya fins que haguessin obtingut el títol de pilot. Però, una vegada examinats, havien de complir el servei com a grumets, mariners o artillers. No podien ser pilots

en els vaixells de guerra amb el títol de l'escola local, sinó que havien d'obtenir una certificació del capità general del departament de marina on pertanyessin.[134]

QUALIFICACIONS DE L'ESCOLA NÀUTICA DE MATARÓ 1805

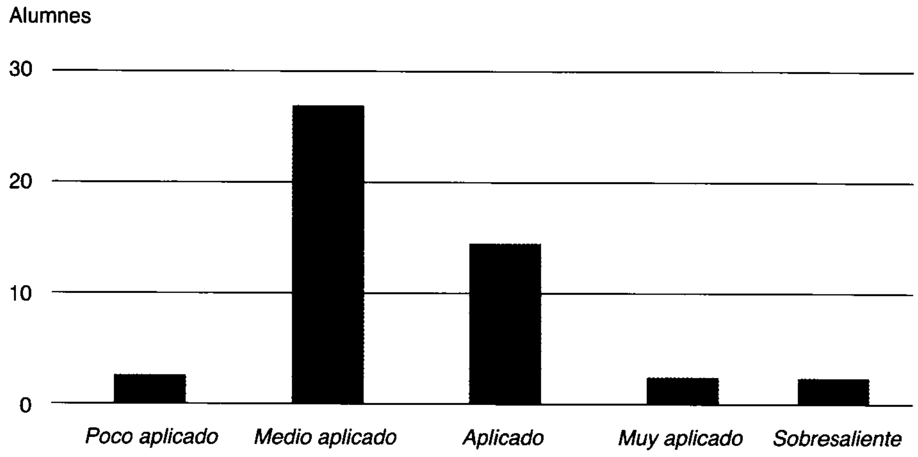

QUALIFICACIONS DE L'ESCOLA NÀUTICA D'ARENYS DE MAR 1805

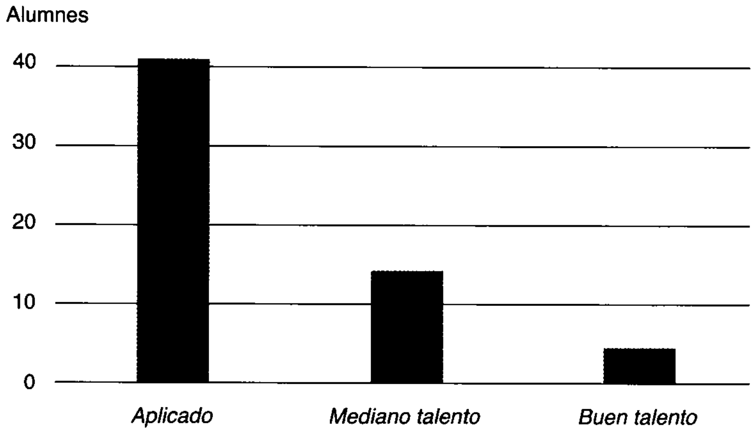

134. «Trata de las dos escuelas de pilotaje que hay en la provincia. El que estudie en ellas estará en clase de muchachos hasta tener 14 años y cumplidos, si quiere seguir el estudio debe matricularse en la lista de háviles. Interín estudien en ellas no se les inquietará para ir a campaña; pero examinado y hávil en el pilotage, entrará en suerte como los demás y hará su campaña pasando por las clases de grumete, marinero y artillero como los seminaristas de san Telmo de Sevilla y como conviene para que aprendan la maniobra [...] No por presentarse examinados de pilotos o pilotines ha de considerarlos el ministro como oficiales mayores de la armada, pues este privilegio concedido al cuerpo de pilotos de V.M. y para conseguir aquello deberán servir de tales en buques de guerra y sacar certifiación del capitán general del departamento donde se les comisionó.» AGMAB. Fondo Cartagena, 1873. 8.6.1786.

Hi ha alguns documents que il·lustren les peripècies o circumstàncies que podien envoltar alguns exalumnes d'aquestes escoles. L'any 1800 Josep Antoni Pujals, d'Arenys de Mar, exposava que havia estat deixeble de l'escola d'aquella població i que havent finalitzat els seus estudis no podia *salir a viages largos por causa de la actual Guerra.* Davant aquests fets sol·licitava llicència per navegar en el llagut del patró Francesc Llenas *hasta que se le proporcione viage para navegar a la Practica.*[135]

Aquest no fou pas un cas aïllat, atès que el ministre de marina de Mataró s'adreçà a la superioritat per informar del problema.[136] La petició fou acceptada però advertint *que no pueden patronear buque alguno por carecer de la inteligencia y demas requisitos.*[137] Altres, com els pilots segons Francesc Grau i Maties Figarola, de l'escola nàutica de Mataró, sol·licitaven autorització per construir un falutx i navegar-hi *durante la actual guerra.*[138] També hi havia qui havia accedit al pilotatge lliurement. Fèlix Casanoves, de la Matrícula de Mataró, afirmava que havia començat a navegar a Amèrica des dels deu anys *en cuyo tiempo se ha exercitado en estudiar la Nautica, en sus navegaciones y Escuela* i, després d'haver-se examinat, li fou lliurat el títol de tercer pilot l'any 1784.[139] Finalment, Casanoves sol·licitava la concessió de la patronia de la nau que ja dirigia. La resposta que rebé fou positiva, però la seva argumentació és interessant per tal de copsar la perspectiva des de la qual abordaven aquests problemes les autoritats de marina.[140]

De la precarietat a l'agonia

L'evolució de l'escola d'Arenys de Mar al segle XIX és ben coneguda gràcies a l'*Estudi dels Pilots* de Pons i Guri (PONS, J.M., 1993). Molt més fosca és la vida del centre mataroní en aquest període. Tot i que, com no podia ser d'altra manera, els dos centres compartiren evolucions paral·leles.

135. AGMAB. Fondo Cartagena, 727. 24.12.1800.

136. «Con motivo de estar interceptado el Comercio y Navegacion con nuestras Americas á causa de la actual Guerra, son muchos los Yndividuos de la Clase de Alumnos de las Escuelas Nauticas de esta Provincia que habiendo concluido sus Estudios, solicitan Licencia para navegar en las pequeñas Embarcaciones de trafico de la misma para poder atender por este medio á su precisa subsistencia y practicar en la parte que puedan su profesion; lo mismo sucede con los Pilotos y Pilotines de esta Provincia, solicitando tambien algunos de estas dos clases el patronear interinamente alguno de los referidos Buques de trafico...» AGMAB. Fondo Cartagena, 726. 31.3.1801.

137. AGMAB. Fondo Cartagena, 726. 31.3.1801.

138. AGMAB. Fondo Cartagena, 727. 15.4.1801.

139. A l'Havana fou nomenat capità de la sagetia *La Divina Pastora*, en la qual participava conjuntament amb els catalans establerts a aquella illa Carbó, Finet i Galofré. AGMAB. Fondo Cartagena, 727. 24.11.1784.

140. «...en este País (a diferencia de otros) son utiles estas conceciones para el fomento de la Matricula porque siendo los naturales afectos al Comercio, siempre buscan algunos individuos para alistarlos, y formar sus tripulaciones, é insensiblemente aumentaran el Numero de la Marineria.» AGMAB. Fondo Cartagena, 24.11.1784.

Un problema cabdal i determinant fou el finançament dels centres. L'escola d'Arenys teòricament s'havia de finançar amb les aportacions dels gremis de mar veïns.[141] Aquestes aportacions sumaven 740 lliures anuals, però les necessitats de l'escola es calculaven en 1.500 lliures. Per subvenir el dèficit s'acordà que els alumnes que no pertanyessin a famílies matriculades havien de pagar 20 rals mensuals. Però les guerres de la darreria del segle XVIII provocaren una forta davallada de les activitats marítimes i les poblacions esmentades deixaren de contribuir al finançament. Només Arenys de Mar es mantingué en el pagament de la quantitat acordada.[142] Calgué adoptar un conjunt d'imposicions per facilitar el finançament de l'escola de Baralt.[143] Ell mateix, en una certificació referida a l'any 1804, declarava que la contribució del Gremi d'Arenys de Mar ascendia a 2.133 rals. Les quotes dels escolars, a 9.160 rals, i el produït per les patents d'Europa, a 115 rals.

En les despeses, els sous del mestre i del porter de l'escola eren de 5.490 rals. El lloguer de l'edifici i dels instruments –propietat privada de Baralt– sumaven 1.072 rals i la resta de despeses 675 rals. Això permetia tancar l'exercici amb un superàvit de 4.151 rals.[144]

La situació era ben diferent a l'escola de Mataró.[145] Atès que la majoria de l'alumnat era local, i presumiblement fills de matriculats, els ingressos per aquest concepte eren mínims. D'altra banda, com ja ha estat estudiat, la capacitat recaptadora de la confraria mataronina experimentà una forta davallada. El saqueig i l'ocupació intermitent de la població per part de l'exèrcit francès generà una forta inestabilitat. El 22 de juliol de 1809 el mestre Josep Bassó cobrava de la Confraria de Sant Elm les mensualitats de febrer i març de l'any 1807.[146] El darrer pagament que se li féu, en vida, fou l'abril de 1810, moment en què se li pagaren 200 lliures a compte dels endarreriments acumulats fins a la data.[147] Josep Bassó morí l'any 1811, fet que comportà el tancament de l'escola.[148] Un any després, la seva vídua cobrava 93 lliures dels administradors de la Confraria

141. Arenys de Mar havia d'aportar 200 lliures; Canet, 165 lliures; Calella, 35 lliures; Tossa, 50 lliures; Vilassar de Mar i Premià de Mar, conjuntament, 150 lliures; Alella i Tiana, també conjuntament, 140 lliures. AGMAB. Fondo Cartagena, 730. 9.9.1805.

142. «...pero con las calamidades de la guerra y estar atrasados no contribuye sino Areñs con 200 libras...» AGMAB. Fondo Cartagena, 730. 9.9.1805.

143. «...que todo piloto que mande embarcacion contribuya con medio real por tonelada quando se li libre o renueve Real Patente de Europa y que todo patron o marinero en su respectivo pueblo pague el Quarton...» AGMAB. Fondo Cartagena, 730. 9.9.1805.

144. AGMAB. Fondo Cartagena, 731. 11.1.1805.

145. «Que la corta contribución que prescribe la Real Instrucción y satisfacen los Alumnos que no son hijos de matriculados se reparte para ayudar a los gastos mas indispensables de este establecimiento, pues en todo lo que no alcanza por ser muy crecido el dispendio que exije su conservación está a cargo del Gremio de Mareantes de esta Ciudad según S.M. tiene mandado.» AGMAB. Fondo Cartagena, 730. 2.1.1805.

146. AGMAB. Sector Naval de Cataluña, 10.259. 22.7.1809. Bassó cobrava a raó de 12 rals diaris.

147. AGMAB. Sector Naval de Cataluña, 10.259. 12.4.1810.

148. AGMAB. Fondo Cartagena, 744. 12.9.1829.

de Sant Elm en el que degué ser la liquidació definitiva dels serveis del mestre.[149] Alguna anotació posterior indueix a pensar que l'edifici que havia ocupat l'escola ara feia les funcions de magatzem.[150] També hi ha constància de despeses per al manteniment de la maqueta de fragata.[151]

L'any 1819 es passà revista a la província marítima i els responsables sols anotaren l'existència de l'escola arenyenca.[152] Poc temps després, l'escola d'Arenys de Mar tingué seriosos problemes amb els títols que expedia. Davant les exigències de l'administració que les escoles locals cessessin de fer nomenaments de pilots, que havien de ser emesos per les capitals dels departaments marítims, es constatà que la d'Arenys en continuava expedint, certificant la presència del comandant de la província marítima, sense que aquest en tingués cap coneixement.[153] L'agost de 1829 moria Josep Baralt, després d'una cinquantena d'anys dedicat a l'ensenyament. L'inventari *post mortem* que es féu dels materials i instruments de la seva propietat que hi havia a l'escola de pilots d'Arenys de Mar ha estat reproduït en un annex d'aquest treball pel seu interès.

A final del mateix mes els directors del *Gremio de Mar* de Mataró elevaven una petició al comandant de marina sol·licitant la restauració dels estudis nàutics a Mataró.[154] L'autoritat mataronina elevà als seus superiors un informe

149. AGMAB. Sector Naval de Cataluña, 10.259. 10.4.1811.

150. «Pagat per cuyda los arreus que estavan depositats a la Nautica a un foraste 1 l. 12. s.» AGMAB. Sector Naval de Cataluña, 10.259. 31.1.1811. «Pagat per trasbalsa als mobles de la Nautica de caza al mestre de pilots 6 lliures.» AGMAB. Sector Naval de Cataluña, 10.259 2.11.1811.

151. «Pagat als senyors Bruno, Cuadra y Jaume Bernil per los canons, bosells, coreñas, jornals y demes per la Fragata de la Nautica 49 lliures.» AGMAB. Sector Naval de Cataluña, 10.259. 27.1.1816.

152. «En la Escuela de Nautica de la Villa de Areñs Distrito de esta Comandancia la enseñanza que se sigue es la del Curso de Estudios elementales de Marina por el Sr. de Ciscar como esta mandado: Se celebra certamen publico por el mes de octubre. Tiene ordenada la escuela con distinción de clases su maestro el Sr. piloto de la Real Armada graduado de teniente de navío D. José Baralt. Los escolares son examinados para salir a la practica en presencia del comandante de la provincia o su segundo con arreglo a la instruccion del Sr. D. Francisco Xavier de Winthuissen por tener cumplidos los dos años de estudios, quedando en el día en dicha escuela siguiendo la teorica treinta y quatro suficiente numero para solo un maestro que tiene de dotacion doscientas libras catalanas al año que le satisface el gremio de dicha villa de Areñs.» AGMAB. Fondo Cartagena, 737. 31.12.1819.

153. «...se me ha hecho tan estaño como reprensible el que Vd. como los examinadores se nieguen al debido cumplimiento de mis ordenes [...] que prohiben la expedicion de semejantes nombramiento; y aun me ha causado mayor disgusto el observar en dicho nombramiento que el tal Pablo ha sido examinado ante mí, cuando ni el más mínimo conocimiento he tenido de ello...» AGMAB. Fondo Cartagena, 738. 10.7.1824.

154. «Los Directores del Gremio de Mar de esta Matricula á V. S. muy atentamente representamos: Que en estos dias ha pasado a mejor vida el Teniente de Navío D. Jose Baralt maestro Director de la Escuela Nautica en la Villa de Arenys de Mar. Los recurrentes nos hallamos intimamente penetrados como representantes de la Corporacion de las ventajas que a la misma produciria no menos que al todo de este vecindario dicha Enseñanza. Con esta la Estudiosa joventud que, abundante en numero, es escasa en los matriculados de caudal para emprender las Carreras de letras bastante dilatadas en el dia en las universidades y colegios, facilmente se dedicaria a la Ciencia del Pilotage, ciencia que ha producido hombres grandes de indecible provecho al Estado. Esta ciudad en otro tiempo veia felizmente los beneficios de tamaña educacion, cuando era preceptor el teniente de fragata D. José Basó que descansa en Paz de algunos años, y habiendo continuado de no haber sucedido los fatales periodos y las pasadas guerras que han estorbado el acudir acudir al Gobierno con semejante solicitud á esta. V.S. es un fiel testigo de las proporciones y qualidades que reune esta Ciudad

on avalava la petició del gremi, però féu un pas més. Després de ponderar les dificultats que havien incidit en el tancament de l'escola de Mataró i d'assenyalar que la d'Arenys de Mar havia pogut subsistir gràcies als mitjans personals de Josep Baralt,[155] el responsable mataroní considerava que ara era *la ocasion oportuna de trasladar dicha Escuela á la de esa Ciudad.*[156]

L'Ajuntament de Mataró s'adherí a la petició i s'oferí a finançar els ensenyaments nàutics a la ciutat amb una dotació de 300 rals mensuals (PONS, J.M., 1993, 82). Si bé la resposta de les autoritats de marina al trasllat fou negativa, s'acceptà, en canvi, l'erecció d'un nou centre a Mataró. La nova escola, sota el patronatge de l'Ajuntament mataroní, proposà com a mestre director el pilot segon de la Reial Armada, Ezequiel Calvet, que rebé el nomenament a principi de l'any 1830. Calvet aconseguí que l'assignació proposada per l'Ajuntament ascendís fins a 600 rals mensuals, amb la qual cosa l'ensenyament en aquesta nova etapa de l'escola mataronina fou gratuït (PONS, J.M., 1993, 86). Aquesta mesura decantà bona part de l'alumnat d'Arenys a Mataró i agreujà la supervivència de l'antiga escola de Baralt, en crisi des de la seva mort.

L'evolució de l'escola mataronina tampoc fou gens esponerosa. La promoció d'Ezequiel Calvet a director de l'escola nàutica de Barcelona, l'any 1835, deixà desemparada l'escola mataronina, moment que fou aprofitat per l'Ajuntament d'Arenys de Mar per sol·licitar a la reina la supressió de l'escola rival o el seu trasllat a Palamós (PONS, J.M., 1993, 96), de ben segur que per garantir –amb la seva eliminació– la subsistència del seu propi centre d'ensenyament. La maniobra no es consumà i la mort anunciada sobrevingué amb el Reial decret de 1850 que reestructurava els ensenyaments de nàutica a tot l'Estat. A Catalunya els centres d'ensenyament quedaren reservats per a Barcelona i Tarragona.

Els intents realitzats els anys posteriors per restaurar les escoles nàutiques no passaren d'ésser manifestacions nostàlgiques d'un passat ja inabastable. Més enllà de l'anècdota, el recorregut històric de les escoles nàutiques a la província marítima de Mataró és un testimoni de la vitalitat i la riquesa de la vida marinera

para el establecimiento, es en lo maritimo Cabeza de su Provincia con su Gefe y su Jusgado, y en lo terrestre es cabeza de su Corregimiento con Gobernador y Alcalde Mayor. En la playa se presenta el grande y hermoso edificio de la casa llamada Nautica costeado por la gente de mar hecho al intento de la enseñanza y el mas a proposito por su localidad. En el se conserva la fragata para la esplicacion e instruccion, globos celestes y terraqueo, diferentes mapas ó cartas geograficas, pisarras y distintos enseres y utensilios que se consiguió salvar de los saqueos de los satelites de Bonaparte y existen en la sala de instruccion; y por fin Sr. Illustre nadie como V.S. se hallara mas orillado de que los mas de los hijos de los matriculados que por falta de facultades en aquellos no pueden cursar las ciencias fuera de sus casas, se dedicarian, como se ha evidenciado al estudio de la Nautica, reportando y otros y la poblacion los ventajosos adelantos que se dejan entender...» AGMAB. Fondo Cartagena, 744. 12.9.1829.

155. «...si las facultades del Maestro Director de ella D. Jose Baralt no le hubiesen proporcionado su manutención y sostén, pues como ahora se ha visto no solo los instrumentos utiles y demas necesarios para la conservación de la enseñanza eran de su propiedad si que tambien el edificio de la Escuela...» AGMAB. Fondo Cartagena, 744. 12.9.1829.

156. AGMAB. Fondo Cartagena, 744. 12.9.1829.

que –més enllà dels tòpics romàntics– aconseguí desenvolupar *des de baix*, des del si de les comunitats de mariners i navegants, uns centres educatius en els quals es transmetien als joves els coneixements i la tecnologia que els servirien per endinsar-se en les singladures més dilatades i complexes del seu moment històric.

7.4. DRETS O DEURES?

Una de les bases sobre les quals es sostenia la societat de l'Antic Règim era l'existència de privilegis o *lex privata*. Els col·lectius que es consideraven més rellevants per al funcionament de la societat tenien les seves pròpies jurisdiccions i un important conjunt de concessions de tipus fiscal o econòmic, que consolidava la seva preeminència en el teixit social de l'època.

L'estat borbònic convertí tots els homes de mar en carn de canó amb destinació a l'Armada Reial. Per emmascarar la violència d'aquesta actuació se'ls feren concessions jurídiques: quedaren subjectes a la jurisdicció de marina, amb tot un conjunt de drets i deures, i se'ls concedí –de manera truculenta– l'usdefruit del que havia estat el seu patrimoni multisecular, la pesca i la navegació. Tots aquests plantejaments es trobaven ja presents a l'anomenada *Ordenanza del ifante almirante*, de l'any 1737.[157]

Malgrat la franquícia que els matriculats havien rebut dels drets de titularitat municipal, no succeí el mateix amb la imposició del cadastre, i en aquest punt, probablement, se'ls infligí un frau de llei. La normativa del cadastre aplicat a Catalunya explicitava que les persones de condició militar estaven exemptes del pagament del cadastre personal.[158] Als homes de mar, malgrat tota la retòrica àulica, *Gremio separado, y distinguido con honras, franquezas, y privilegios* i la seva efectiva vinculació a la jurisdicció de marina, se'ls exigí el pagament d'aquest impost.[159] Formaven un col·lectiu massa nombrós i actiu –econòmicament parlant– per prescindir a la lleugera de les seves contribucions a l'erari públic. En aquest punt la Confraria de Sant Elm de Mataró defensà, aferrissadament, els seus membres davant la pressió fiscal d'aquesta imposició que distri-

157. «...hiciesen entender, cuan de mi real agrado sería, que se alistase, y matriculase toda la Gente de Mar de mis Dominios, para reducirla á un Gremio separado, y distinguido con honras, franquezas, y privilegios; y para que empezasen á lograrlos, concedí por mi Real Orden de veintinueve de Agosto de mil setecientos y veintiséis á toda la Gente de Mar que sé alistase, la libertad de no entrar en sorteo de quintas, para la recluta, ó aumento de mis Ejércitos de Tierra, y ofrecí concederles otras gracias...» SALAS, F.J., 1870, 167.

158. «El denominado catastro personal gravaba los ingresos relacionados con la actividad profesional del contribuyente, excepción hecha del estamento eclesiástico, la nobleza y de los que gozaban de privilegio militar (además de los militares obviamente).» SEGURA, A., 1989, 38.

159. «Los matriculados y demas dependientes del fuero de Marina gozan de exencion de sorteo, alojamiento y demas cargas concegiles; pero no de tributos u otras contribuciones, ni las cargas á que concurren las demas clases privilegiadas.» VIANA, J., 1829, 175.

buïa i recaptava l'Ajuntament mataroní.

...este tributo sigue la persona como la sombra el cuerpo...

El 5 d'agost de 1797 els prohoms del gremi mataroní elevaren un memorial a l'intendent de Catalunya amb tot un seguit de reivindicacions.[160] El document s'iniciava exposant *los clamores* i les *quexas y exclamaciones* que havia originat entre els matriculats de la població i entre les dones dels mariners absents el repartiment que els regidors municipals havien fet del cadastre personal entre els homes de mar.

El primer a argüir fou que la major part dels matriculats eren persones grans o impossibilitades que havien prestat llargs anys de serveis a la marina de guerra i ara es trobaven *constituhidos a la mayor infelicidad y pobreza.* Una altra part de la matrícula la formaven els homes que en aquell moment es trobaven fent el servei naval o, potser, havien passat ja *a mayor vida*, per la qual cosa moltes de les seves dones estaven *reducidas a una miseria que para poderse mantener y a sus familiares se ven precisadas a acudir al amparo de personas caritativas.* La resta dels matriculats es trobaven a Amèrica de llarg temps o bé en parador desconegut, a més dels *infinitos que estan echos prisioneros.*

A partir d'aquí es formulava la reflexió que encapçala aquestes línies i que servia de base per a la primera reivindicació.[161] Considerant que molts mariners i pescadors podien exercir el seu treball en indrets lluny del Principat, alguns com a comerciants, ja satisfeien en aquests llocs els impostos corresponents –*millones* i *alcabalas*– i, per tant, no era a les seves llars on calia recaptar el deute fiscal. En fer-ho, només s'aconseguia agreujar *sus pobres mugeres con obligarlas al pago de dicha contribucion.* Una altra demanda estava relacionada amb l'edat dels matriculats que es trobaven a la ciutat. D'ells s'afirmava que la majoria tenien entre els seixanta i setanta anys. Segons les al·legacions de la confraria, aquests no havien de tributar atès que a aquesta edat no podien guanyar ni mig jornal *por la mucha fatiga que de suyo requiere el arte maritimo.* A partir d'aquí inferien que, si amb mig jornal ja els era difícil mantenir-se, era del tot impossible poder satisfer l'impost personal. Finalment també reclamaven que diversos homes havien estat taxats en 45 rals sense ser caps de família. Els reclamants indicaven que, en aquests casos, sols s'havien de satisfer 25 rals, i la quantitat superior l'havien de pagar exclusivament els qui realment fossin caps de casa.

160. AMM. AH 62/7. 5.8.1797. Mentre no s'indiqui el contrari les cites que segueixen pertanyen al mateix document.

161. «...pues ahí donde se exercita el trabajo y tiene su morada ahí mismo está sujeto a la contribución del personal y no al lugar de donde se ausentó aunque en este resida su consorte y familia porque no esta esta obligada al pago de dicho tributo sino el marido en el lugar donde su trabajo le rinde lo necesario para su satisfacción y con mayor razon a los ausentes del Principado que se industrian en el comercio y satisfacen los derechos de millones y alcabalas.» AMM. AH 62/7. 5.8.1797.

Les autoritats municipals mataronines –responsables de la gestió de l'impost a l'àmbit local– elaboraren un altre document amb la seva visió del problema.[162] En el primer punt del seu argumentari exposaren que, des d'antic, als homes de mar se'ls taxava per una quantitat inferior a la que resultava d'aplicar l'*apeo de* 1757 *por lo confuso y dificil que sussede de encontrar los individuos que aquel gremio abarca por ser muchos de ellos ausentes en sus viages y haber de lidiar con las consortes o familias*. Tot i admetre alguns errors per aquesta causa en els càlculs fets per a l'any 1796, exposaven que s'havien destinat *muchos dias mañana y tarde para ohir sus quexas*. I, a l'hora de fer les capitacions, havien exclòs els homes que estaven al servei de l'Armada Reial i també aquells als quals l'estat físic els impedia treballar.

Sobre la pretensió que als mariners i patrons que es trobessin navegant pel seu propi compte no se'ls apliqués l'impost, els regidors argumentaven que això significaria *no satisfacer todo el gremio quasi personal alguno* atès que aquesta era la situació més generalitzada. Centrant el debat en les xifres, l'Ajuntament exposava que només s'exigia als homes de mar 1.352 lliures de les 1.504 lliures 10 sous que els correspondria satisfer; amb el benentès que d'aquest import ja s'havien descomptat les quantitats que haurien d'haver satisfet els homes enrolats a la marina reial, els fugitius i els morts que encara figuraven a les llistes.

Després d'aquesta argumentació a la defensiva, els regidors passaven al contraatac afirmant que una bona manera de fer emmudir les queixes i greuges que denunciaven fóra pagar l'impost dels ingressos de la mateixa confraria.[163] Amb aquesta afirmació el govern municipal intentava, arterament, dirigir el malestar dels homes de mar contra els administradors del seu propi gremi. L'argumentació era prou hàbil: si els tripulants i patrons satisfeien unes quantitats a la confraria en funció dels guanys dels seus viatges o jornals era lògic que la confraria pagués –en nom dels afectats– l'impost que corresponia a aquests pels seus ingressos. Reblaven el clau contraposant la puixança de la caixa del gremi amb les dificultats de les famílies per satisfer la contribució personal.[164] Curiosament, els autors d'aquesta diatriba sembla que ignoraven que el gremi de Sant Elm ja pagava si més no una part dels cadastres personals dels membres de la confraria,

162. AMM. AH 62/7. Setembre de 1797. Mentre no s'indiqui el contrari les cites que segueixen pertanyen al mateix document.

163. «No fuera difícil á los Prohombres recurrentes acallar los clamores y quexas que dicen experimentar de los Matriculados y consortes de los que se hallan ausentes de este Principado sobre la Tasación de la contribución referida, satisfaciendo ellos mismos el importe de aquellas del fondo de la caxa de su gremio que es de mucha consideración y que procede de las cantidades que á cada embarcación y á cada viage se detiene los patrones de ellas sobre los beneficios.» AMM. AH 62/7. Setembre de 1797.

164. «...y se va de tal modo aumentando el numerario de la arca del Gremio, en menoscabo de los individuos que lo componen. Pareze fuera muy equitativo que ya que tienen los navegantes su porcion en aquel fondo les acudiessen del mismo modo los Administradores y Prohombres, con el alivio del pago del Tributo Personal, por cuyo medio les resultará algun beneficio, ú, à lo menos un alivio del sacrificio que tienen que hazer à cada viage y siendo ausentes lo experimentarian sus consortes y familia, siendo assi que en la actualidad de nada les aprovecha el que haya, ú, no en la arca 80 ni 100 mil reales.» AMM. AH 62/7. Setembre de 1797.

com resta documentat en els seus registres comptables.[165]

Reprenent l'exposició, en un to menys incisiu, els membres del govern municipal afirmaven que no s'oposarien –si les autoritats pertinents ho consideraven adient– que s'eximís els homes de mar de la contribució personal. Però formulaven una altra observació interessant. Consideraven que, en aquest cas, s'hauria de tenir molt en compte la pràctica que molts marins, a l'hora d'haver d'enrolar-se a la flota reial, duien a terme de contractar un home interposat –un terrestre– que cobrava de l'afectat per reemplaçar-lo. Els regidors mataronins consideraven que si s'arribava a eximir els homes de mar i també els terrestres que figuraven enrolats en el servei reial *entonces serian duplicados los exemptos, dando esto mismo aura a matricularse los trabajadores de la tierra, que con dolor está mirando este ayuntamiento le van faltanto los brazos para la labor por el insinuado Motivo.*

En vista dels dos memorials, el *Contador Principal* del cadastre, a Barcelona, elaborà un detallat informe sobre la qüestió l'octubre de 1797. Afirmava taxativament que, segons les ordenances de marina, només es trobaven exempts del pagament del cadastre personal els homes enrolats a la marina de guerra. No trobava cap raó per eximir la resta de matriculats *y mucho menos los ausentes que por su utilidad e interes andan por la mar.*[166] També es mostrava contrari que es pagués en els llocs on es trobessin de trànsit.[167]

L'edat *sexagenaria* i els *atxaques* tampoc eren motiu d'exempció, sempre que permetessin guanyar-se un jornal, i en cas de no poder-ho fer, els afectats havien de passar a la *clase de mendigos*. En produir-se aquesta situació s'havia de cobrir la baixa fiscal amb la incorporació *de otro individio que se haya establecido de nuevo en el Pueblo o haya llegado a la edad de catorce años*. La raó d'aquest funcionament era molt clara. En ésser l'impost personal una quantitat fixa per a cada població *no se puede rebajar á uno sin que se recargue á otro pues no aumentadosse y exceptuandosse y por impossibilitados y otras causas cada dia llegaria el caso de ser aparente este tributo.*

A partir d'aquests arguments, el comptador rebutjava les demandes de la Confraria de Sant Elm tot afirmant que qualsevol rebaixa agreujaria, per exemple, *agricultores y ganaderos* [...] *y no es justo se les recargara la contribucion para aliviar una clase* [la de marina] *quiza mas lucrativa y proporcionada para*

165. Les anotacions estan documentades d'ençà de l'any 1783, en el qual es satisferen 408 lliures. AGMAB. Sector Naval de Cataluña, 10.259. 25.4.1753. L'any 1788 en l'anotació del pagament s'indicà «Octubre 13. Per pagar en al Sr. Joan Bigay Collector de la Ciutat de Mataró per lo segon ters dels personals de la marineria de nostre Gremi o de tots sos Yndividuos consta del recivo de dit Sr. Bigay que serveix de polisa 150 lliures.» AGMAB. Sector Naval de Cataluña, 10.259. 13.10.1788.

166. AMM. AH 62/7. 10.10.1797.

167. «...porque siendo este un Gremio cuyos individuos están siempre vagando no es dable otro medio que el de contribuir con el contingente en el Pueblo donde tiene establecida su casa y familia a fin de precaver se exhiman del pago y prevenir no se duplique, como se practica con los pastores y tragineros.» AMM. AH 62/7. 10.10.1797. Mentre no s'indiqui el contrari les cites que segueixen pertanyen al mateix document.

el pago del Tributo sin gran gravamen de sus individuos. El debat es resolgué, per tant, en contra de la població de mar, que restà obligada a pagar la contribució personal del cadastre malgrat tota la retòrica de privilegis que adornava la institució de la Matrícula de Marina.

Precisament emparant-se en aquests privilegis, el problema es tornà a plantejar l'any 1815. En aquesta data el notari de marina Josep Antoni Font i Prats es negava a satisfer el cadastre personal.[168] Elevà escrits al monarca, en defensa de la seva posició, en els quals afirmava *de cuio tributo son libres las classes privilegiadas, i la gente de estado llano i pechero es quien lo paga.*[169] Les seves demandes foren rebutjades i Font i Prats degué adonar-se que, a les més altes instàncies de la monarquia, la gent de mar no era ben bé ubicada com una classe privilegiada.

Cargas concejiles

Més enllà del cadastre, el problema de les exempcions dels homes de marina es plantejà en altres àmbits. L'any 1811, en ple conflicte amb el francès, l'Ajuntament d'Arenys de Mar decidí fer un repartiment entre els veïns dels 5.212 pesos que s'havien hagut de lliurar als ocupants, en concepte *de saco* per evitar el saqueig de la població. En un escrit de Josep Baralt? a un oficial de marina que s'havia negat a satisfer el pagament, li notificava que no acceptaria dilacions.[170] La mateixa contundència s'aplicà als patrons o mariners que es trobaven fora de la vila.

L'any 1816 els prohoms del gremi de pescadors de Blanes exposaven que se'ls estaven exigint uns tributs als quals no havien estat *en ningun tiempo mezclados ni obligados a pagar.*[171] L'oficial de marina responsable del districte considerava, en canvi: *solo deve entenderse la libertad y franqueza en la pesca de peces y coral pero no en las contribuciones establecidas.*[172]

En ple Trienni Liberal, el responsable del districte de Blanes expressava als seus superiors la seva queixa a les autoritats locals pel fet d'exigir-li un pagament de 5 rals mensuals destinats al manteniment de la Milícia Nacional. Després de les consultes pertinents es considerà que no se li podia aplicar l'es-

168. «Las molestias nuevas que en el dia estoi sufriendo por parte del Ayuntamiento de esta Ciudad intentando que pague el tributo personal...» AGMAB. Fondo Cartagena, 736. 20.3.1815.

169. AGMAB. Fondo Cartagena, 736. 20.3.1815.

170. «El Magnífico Ayuntamiento de esta villa con oficio de oy me pide auxilio para obligar a V.m. al pago del reparto ... y me dize que haviendole mandado discrecion no haze V.m. caso de ello; baxo cuio supuesto le digo satisfaga luego á dicho ayuntamiento lo que se le pide, que de lo contrario me veré presisado a darles el auxilio para obligarle al citado pago; y si se siente V.m. agraviado podía haverse quejado donde y como corresponde...» AGMAB. Fondo Cartagena, 796. 30.11.1811.

171. AGMAB. Fondo Cartagena, 735. 31.1.1816.

172. AGMAB. Fondo Cartagena, 735. 31.1.1816.

mentada imposició.[173]

L'any 1827 l'Ajuntament de Mataró trametia al comandant de marina de la població *los cedulones* de mariners i pescadors per al cobrament de 8.000 lliures que s'havien gastat en despeses de fortificació, armament i municions per a la defensa de la ciutat.[174] En algun cas –pocs– els comandaments de marina donaven suport a les peticions dels homes que tenien a les seves ordres. Francisco de Paula Farrucha, responsable del districte d'Arenys de Mar, exposava l'any 1838 al comandant de Mataró que, a la població veïna de Sant Pol, l'Ajuntament obligava pescadors i mariners –tot i que alguns es trobaven a França o a altres indrets llunyans– a contribuir a les despeses de la *guardia como si estubiesen presentes*.[175] La resposta oficial indicà que els homes de la jurisdicció de marina només estaven obligats a prestar el servei a la *Milicia Nacional.*

Hi hagué situacions en les quals la indefensió i la inobservança dels drets dels matriculats, per part de les autoritats locals, esdevingué escandalosa. L'any 1803 l'Ajuntament de Mataró decidí imposar un recàrrec de 9 diners per cada lliura de carn que es vengués a les carnisseries públiques, per tal de pagar l'allistament de trenta-cinc homes que la ciutat havia d'aportar a l'exèrcit. Mariners i pescadors recorregueren haver de satisfer aquesta taxa, ateses les seves exempcions, i considerant que ja servien el rei enrolant-se a l'armada. Una reial ordre del 22 de desembre de 1804 els donà la raó i disposà que se'ls retornés els diners. El comandant de marina de Mataró, José de Olózaga, realitzà les gestions adients –davant el governador militar i corregidor de la ciutat– per tal de rescabalar els homes de mar de les quantitats indegudament satisfetes *haviendo sido infructuosos todos los medios de que amistosamente me vali.*[176] Els gremis de mar comissionaren Desideri Comas i Josep Antoni Cot per tal de negociar amb l'Ajuntament. Aquests proposaren dues vies per resoldre la qüestió. La primera consistia a retornar als homes matriculats una cinquena part de tot el recaptat en la imposició sobre les carns des del moment en què el recàrrec s'havia fixat. Si aquesta opció no s'acceptava, la proposta alternativa era que es lliurés als matriculats la carn a 9 diners menys que a la resta de la població per un període de temps igual al que havien satisfet la taxa. Olózaga es dolia davant els seus superiors que l'autoritat municipal dilatava la resolució del problema.[177] A més, amb lucidesa, féu un acurat diagnòstic de la precarietat en què es trobaven els

173. AGMAB. Fondo Cartagena, 740. 18.5.1822.

174. AGMAB. Fondo Cartagena, 785. 25.9.1827.

175. «...y como me parece que no hay derecho para que a todos los ausentes en general se les obligue á haser este Servicio, y si en todo caso a aquellos que tengan propiedades que guardar.» AGMAB. Fondo Cartagena, 449. 19.6.1838.

176. AGMAB. Fondo Cartagena, 730. 25.11.1805. Mentre no s'indiqui el contrari les cites que segueixen pertanyen al mateix document.

177. «...el Ayuntamiento no procura sino efugios y medios para hacer elusoria la indicada Real Orden con los varios pretextos que aparenta...» AGMAB. Fondo Cartagena, 730. 25.11.1805.

drets i, per extensió, tots els matriculats.[178] La via del privilegi, encara que fos el d'un col·lectiu tan penosament castigat com ho era el dels homes de mar, cada vegada esdevenia socialment més difícil d'assumir.

Els allotjaments

La fiscalitat, per raons òbvies, era motiu de debat i confrontació social. Però a la societat de l'Antic Règim hi havia un altre element que podia suscitar encara molta més oposició per les seves enutjoses implicacions: l'allotjament de tropes. Conscients d'aquesta realitat, els legisladors havien disposat que les classes privilegiades n'havien d'estar exemptes. I, en el cas concret dels homes de mar, l'exempció ja havia aparegut, de manera molt clara i detallada, a les ordinacions de l'*Infante Almirante* de l'any 1737.[179]

D'ençà d'aquesta data, durant el segle XVIII no es troben gaires queixes dels homes matriculats per l'incompliment d'aquesta exempció, tot i que alguna vegada els calgué fer-se reconèixer aquest privilegi.[180] Fou ja al segle XIX, i més concretament durant la Guerra del Francès i els següents conflictes civils, que l'enfrontament entre les autoritats locals i els homes de mar fou constant per aquesta problemàtica.

En aquest període el trànsit de tropes per les poblacions del litoral fou habitual i recurrent. Els eclesiàstics i aquells que gaudien de privilegi militar estaven exclosos de la prestació d'aquest servei. La resta de les cases havien de suportar

178. «...los Matriculados que a mas de contribuir personamente al servicio se les carga por todas partes, originandose un general descontento por no guardarseles sus privilegios y exemciones que tanto encarga S.M. á pesar de que los Gefes procuramos hacer guardar dichas prerrogativas, pero sin poderlo conseguir por las cavilosidades de varios individuos de los Ayuntamientos, y de otros varios ramos; por la opocision que generalmente se encuentra en perjuicio de la gente Matriculada...» AGMAB. Fondo Cartagena, 730. 25.11.1805.

179. «2° Así mismo declaro, que no han de ser comprendidos en el repartimiento de las boletas por alojamiento de los oficiales, y soldados de mis Ejércitos, que transitaren de unas á otras Provincias, ó se mantuvieren en ellas de Cuartel, ó de Guarnición, y que tampoco deberán ser compelidos á las demás cargas concegiles de los Pueblos, como Bagajes, Depósitos, Tutelas, Mayordomías, ni otras de esta naturaleza, para que logren este alivio, y distinción los que voluntariamente se prefieran, y anticipen á ofrecer sus personas para navegar, y tripular los Navíos de mi Real Armada. 3° Para evitar las dudas, que la práctica de esta mi Real resolución pueda producir, declaro, que han de gozar estas exenciones las casas de los matriculados, casados, ó viudos, donde residan ellos, ó sus mujeres, y familias y que también han de tener el mismo privilegio las casas en que vivan, y residan de pié fijo los matriculados solteros con su padre, madre, ó hermanos, dentro de los lugares de su naturaleza, donde sean conocidos, ó estén avecindados con casa propia, ó alquilada de su cuenta; pero no serán privilegiados los Marineros matriculados, que no tengan domicilio seguro, y habiten en Posadas, Mesones, ó Casas de particulares, las cuales no deben gozar esta franqueza, ni los tales Marineros pretenderlas.» *Ordenanzas de matrícula del mar de 1737 (las llamadas del Infante Almirante).* www.todoababor.es. 23.12.2010.

180. «...respeto de experimentarse que se da alojamiento en las casas de los matriculados de la presente ciudad, y cofrades de la presente cofradria, y estar en la intelligencia que son exemptos de dicho Alojamiento, de que podrian eximirse recurriendo a los superiores en la ciudad de Barcelona u en donde convenga...» Deliberació de la Confraria de Sant Elm de Mataró. 18.6.1747. *Determinacions de Consells.* Arxiu Històric Fidel Fita, 205.

aquesta onerosa càrrega i les autoritats municipals –responsables del repartiment dels soldats entre els veïns– veien amb animadversió els privilegis dels matriculats de marina per tot el que implicaven de greuge respecte de la resta de la població i per les dificultats que generaven a l'hora de fer els allotjaments.

Aquest conjunt de circumstàncies generà un clima en el qual es produí un veritable estira-i-arronsa, entorn d'aquest discutit privilegi, entre autoritats civils i autoritats de marina. Un dels primers elements que s'introduí en el debat fou la discrecionalitat: *siempre que hay transito de partidas grandes de tropa y se halla aquella ciudad ocupada en muchos alojamientos*;[181] en aquesta situació es considerava acceptable allotjar homes a les cases de mariners i pescadors.[182]

Tanmateix, el que per a algú podia ser considerat discrecional, per a altres podia esdevenir arbitrari. I, sovint, es donava la circumstància d'haver-hi cases de matriculats amb homes allotjats mentre n'hi havia altres de no privilegiades sense tropes. En aquest cas els responsables de marina argumentaven: *pues aunque en las actuales circunstancias devemos todos contribuhir al bien del estado, no por eso se ha de quitar el fuero a quien lo gosa.*[183]

Les queixes per situacions semblants apareixen de forma molt reiterada en la documentació. L'any 1816 Josep Baralt, actuant com a ajudant de marina d'Arenys de Mar, exposava al seu superior de Mataró que l'Ajuntament d'Arenys *alojó Tropa con Violencia, porque no la querian admitir sin mi intervencion,* [...] *que apenas habia un soldado para cada dos casas de la villa se alojaron á varias de matriculados* [...] *y en una que esta la muger sola la obligaron á tomar tres y a tener rancho.* Davant aquests fets Baralt concloïa: *están muy quejosos los Matriculados de tales tropelías que me hacen temer algun trastorno.*[184]

Les queixes no sols es referien a la vila d'Arenys de Mar. A Calella la situació era molt semblant i arribava a crear conflictes entre les autoritats civils i les de marina.[185] A Tossa el patró Antoni Ferro, a qui l'ajudant de marina del districte considerava de credibilitat per ésser *un hombre antiguo y no de los del dia*, expressava en un castellà molt catalanitzat i amb ortografia natural la

181. AGMAB. Fondo Cartagena, 796. 30.7.1811.

182. «Interin duren las circunstancias del dia y al mismo tiempo para evitar disensiones que con disgusto podría haber entre nuestras Tropas y Aliados he creido muy conveniente al mejor servicio de S.M. que siempre que pasen fuertes columnas de franceses por esta Ciudad sean alojados en el Arrabal y demás exterior de la misma; y siendo mucha parte de sus vecinos matriculados y por lo tanto sujetos a la jurisdicción de V., ruego se sirva dar las ordenes oportunas para que se sugeten por ahora é interin la necesidad de esta medida extraordinaria lo exije a sufrir la carga de Alojamientos que están exentos...» AGMAB. Fondo Cartagena, 785. 21.10.1827.

183. AGMAB. Fondo Cartagena, 449. 15.8.1811.

184. AGMAB. Fondo Cartagena, 735. 25.2.1816.

185. «...y una vez que V., me manifiesta en su oficio de antes de ayer, ha empleado todos los medios de urbanidad y decoro para evitar las quejas que produce en esta villa a cada instante el desafuero de la clase privilegiada de los matriculados, cuyas prerrogativas concedidas por Su Real Magestad es de la obligacion de V. el sostenerlas á toda costa como Gefe mas inmediato...» AGMAB. Fondo Cartagena, 739. 31.1.1824.

situació que els afectava.[186] L'Ajuntament de Malgrat assajà una nova estratègia per fer participar els matriculats en el mecanisme dels allotjaments sense haver de col·lidir amb els privilegis de marina. Es tractava d'amenaçar els matriculats, concretament Ramon Rabasa, d'empresonar-lo *si por todo el dia de hoy no presenta en el fuerte una cama completa.*[187] Òbviament es tractava d'una ingerència de les autoritats civils en la jurisdicció de la marina, que aquests no estaven disposats a consentir.[188]

En aquesta situació –ambigua i confusa– qualsevol element, per nimi que fos, podia ser emprat com a argument poderós per defensar les pròpies posicions. Així, hi havia un tràmit de caire administratiu pel qual els responsables municipals lliuraven una butlleta als soldats que calia allotjar, on se'ls indicava l'adreça en la qual havien de pernoctar. Inicialment s'acordà que aquestes butlletes, per tal de ser executives, quan fessin referència als matriculats havien d'anar signades pels oficials responsables dels homes de marina. Tanmateix, aquests tràmits podien dilatar els allotjaments i això sembla que creava incomoditat als que calia instal·lar,[189] per la qual cosa els ajuntaments eren partidaris –obertament– de prescindir d'aquest requisit, cosa que, per a les autoritats de marina, era inadmissible.[190] En un moment determinat s'arribà a disposar que, sota pena de 60 rals, els matriculats havien de notificar al batlle de la població el dia que els seus estadants havien marxat per tal d'allotjar –si calia– nous hostes.[191]

Per als matriculats sempre hi havia la possibilitat de fer-se escàpols davant les ordres d'allotjar, i més potser quan es tractava d'allotjar, més que soldats, grups familiars.[192] Les autoritats de marina, a escala local, sempre prestaren su-

186. «...dos Besas emos Anados en casa de lo dit Baile Pare que Citasa [quitase] los suldados lo dit Baile no nos A dado cap Rason A cadado como Antes en la villa se encontran como cinsa [quince] soldados.» AGMAB. Fondo Cartagena, 739. 7.3.1824.

187. AGMAB. Fondo Cartagena, 796. 3.1.1838.

188. «...me parece que ése Ayuntamiento se toma mas facultades que las que se le tienen concedidas y que los individuos a quienes reprenden no conocen otro gefe mas que el suyo, á quien segun sus ordenanzas están sujetos. En este supuesto, si es verdad lo que me han dicho, y tenemos que llevarnos con aquella urbanidad que corresponde a ambas autoridades; espero se sirvan Vs. no mesclarse sobre este negocio con los matriculados, pues de lo contrari me veré en el caso de hacer presente a mi Gefe lo ocurrido...» AGMAB. Fondo Cartagena, 796. 3.1.1838.

189. «...los Militares tanto si son de distincion, como de clase menor quieren ser prontamente servidos lo qual no puede ser si las Boletas han de ser firmadas del Superior de Marina mayormente llegando la mas de las veces en horas incomodadas.» AGMAB. Fondo Cartagena, 796. 30.7.1811.

190. «...le digo haver pasado orden con fecha de oy á el Alguacil de Matrícula de esa villa para que firme las Boletas que tenga que mandar ese Ayuntamiento tanto a los Matriculados [...] de alojamientos quando sea preciso darlos á los Matriculados, pues estos no deven admitirlos sin aquel requisito, segun la Real Ordenanza de Matriculas, de que no dudo estará impuesto este Ayuntamiento, nostante que se me han quejado alguno de haverles obligado con la fuerza a admitirlos sin dicha firma...» AGMAB. Fondo Cartagena, 449. 15.8.1811.

191. AGMAB. Fondo Cartagena, 796. 30.7.1811.

192. «La Sra. Parienta del mayor General de la Division del General [¿] primo de dicho Sr. y del Excmo. Sr. General D. Luis Lacy acaba de darme parte de que en la casa de Jelpí de la calle de Aball se han negado a admitir la Boleta de Alojamiento que le havia dado el aiuntamiento de esta villa.» L'Ajuntament trameté a l'esmentada casa el regidor responsable dels allotjaments i es trobà amb un capellà que tenia les claus que li

port a les demandes dels seus subordinats –si més no perquè també en podien resultar afectats personalment– i de vegades aconseguiren el pronunciament favorable de la Corona a favor dels seus privilegis. L'any 1826 l'Ajuntament de Mataró decidí fer pagar als homes de mar una contribució anomenada *equivalente al alojamiento* per tal de contribuir econòmicament en allò en què no volien participar de manera pràctica. Marins i pescadors feren arribar les seves queixes fins a les més altes instàncies governamentals i obtingueren una resolució favorable a les seves demandes.[193]

A les dècades dels quaranta i cinquanta del segle XIX, els conflictes s'agreujaren per dues causes. En primer lloc, el conflicte civil que visqué el país propicià la presència constant de tropes en el territori, que calia allotjar,[194] i en segon lloc, les autoritats municipals –moltes vegades empeses per la seva percepció liberal de la societat– s'enfrontaren obertament amb els privilegis de marina, que consideraven una rèmora més del passat contra el qual s'estava lluitant, dia a dia, amb les armes.[195]

Aquesta vegada el debat s'havia originat per la pretensió de l'Alcaldia –aplicant una nova ordenança sobre els allotjaments– que se li lliurés una llista de les persones aforades de marina, cosa que no havia estat ben vista per les autoritats del ram. A més, s'havia disposat a les esmentades ordinacions que a les cases de matriculats es pintés una àncora *por mano de pintor* [...] *bastante visible, a fin de que los alguaciles de este Ayuntamiento, pudiesen aunque fuese de noche colocar las tropas sin equibocaciones en las casas que no tubiesen la referida distincion.*[196] Val a dir que aquesta proposta aviat fou un niu de nous enfronta-

exposà *las exepciones de fuero assi suias como de dichos dueños.* AGMAB. Fondo Cartagena, 449.15.8.1811.

193. «Enterado en Rey N.S. de la carta de V.E. de 14 de Enero de 1827 con la que acompañó un oficio del Capitan General del Exercito y Principado de Cataluña y el expediente promovido con motivo de la resistencia por parte de los matriculados de marina á pagar el tanto que les fue señalado para la contribucion llamanda del equivalente al alojamiento y utensilios [...] se ha dignado mandar [...] tanto los referidos matriculados de Mataró como todos los demas de sus dominios deben estar exentos de la citada contribucion devolviendoseles lo que por esta razon hubiesen satisfecho...» AGMAB. Fondo Cartagena, 785. 26.9.1829.

194. Escrit de l'*Alcaldia Constitucional de Mataró* adreçat al comandant de marina local. «Existen actualmente alojados en esta ciudad dos Batallones de Infanteria e instantaneamente va a llegar otro de mil plazas, por consiguiente para el alojamiento de la dicha clase de tropa ha llegado el caso de la llena, y como en la actualidad hay barrios en que tienen alojamiento duplicado de soldados espero pues de V. que se servirá dar en el momento la oportuna orden para que los matriculados cuyas casas estan destinadas para alojar soldados reciban en ellas los que en el dia de hoy correspondan.» AGMAB. Fondo Cartagena, 790. 27.8.1849.

195. Escrit de la Comandància Militar de Marina de Barcelona sobre incidents entre les autoritats de marina de Mataró i els responsables de l'ajuntament constitucional: «Convencido de que por parte del Comandante de Marina de Mataró, no ha habido la resistencia que supone el Alcalde de aquella ciudad a prestar las noticias que por éste se le pidieron [...] así que no procedió la misma Autoridad local con la delicadeza y buena correspondencia que debia mediar con un Gefe de Marina, mayormente siendo este y aquella autoridades residentes en un mismo punto; se sirva dicho Gefe Político prevenir al citado Alcalde Constitucional de Mataró procediendo en lo sucesivo con mas veracidad y fundamento en sus quejas y con mas decoro al ocuparse en sus comunicaciones del Gefe Militar de Marina de aquella Provincia.» AGMAB. Fondo Cartagena, 790. 14.5.1848.

196. AGMAB. Fondo Cartagena, 790. 6.5.1848.

ments i que l'Ajuntament denuncià diferents particulars per tenir pintats aquests símbols de manera inadequada.[197]

L'any 1849 es produí un important enfrontament entre l'alcalde de Mataró, Josep de Calassanç Tuñí, i el comandant de marina de la mateixa població. El nivell dels tecnicismes jurídics en els quals s'embrancà la discussió no dissimula la mala relació personal entre les dues autoritats. El debat s'originà entorn de la pretensió de l'Ajuntament de Mataró d'allotjar a casa de Magí Buc i de Pere Masó, als quals considerava *desmatriculados*. Aquests basaven la seva argumentació en el fet d'ésser fills de matriculat, tot i haver mort els seus pares; una argumentació que el govern mataroní rebutjava. Les autoritats de marina, a través de l'assessor d'aquesta mateixa institució, afirmaven: *para que se pueda disfrutarse de esta gracia es indispensable que sea aforado del ramo el gefe de la familia que habita en el edificio, puesto que no se trata de una carga personal.*[198]

A partir d'aquestes posicions s'originà un intercanvi epistolar entre les dues autoritats *con el anticipado deseo de evitar conflictos* però amb declaracions cada vegada més denses de contingut.[199] En un moment determinat el debat girà entorn de si les mares d'aquests personatges –vídues de matriculats– podien ésser considerades caps de família o si bé ja ho eren els seus fills que vivien amb elles. En el primer cas l'habitatge familiar restaria exempt d'allotjaments, però no en el segon.

La tensió entre l'alcalde Tuñí i el comandant de marina per causa dels allotjaments també és perceptible en un altre incident que tingué lloc el mateix any. El 30 de març l'alcalde s'adreçava al comandant per tal que li justifiqués per quins motius havia d'estar exempta d'allotjaments Semproniana Arenes, que vivia al carrer de Sant Agustí, i hi afegia: *no pudiendo servirme de justificativo el ancla pintada en la pared* [...] *porque en la misma calle hay casas señaladas con el ancla, sin embargo de haber cesado la causa de la esencion.*[200]

El responsable de marina respongué al dia següent –corregint l'alcalde– que la persona esmentada es deia en realitat Juliana Arenes i era filla del pilot Fèlix Arenes, ja mort. Tractant-se d'una persona soltera –com es documentava amb una certificació parroquial– no hi podia haver cap dubte que es tractava d'una persona *que goza el fuero de su padre*. En referència a la proliferació d'àncores

197. En una carta de l'*Alcaldia Constitucional de Mataró* adreçada al comandant de marina local s'hi llegeix: «En atención de que Cristobal Cirés y Bordoy es el Jefe de la família que ocupa la casa de la calle Molas señalada con el numero 7 en cuya casa se ha pintado una ancla, sin embargo de no ser matriculado el Jefe de la família, lo hago presente a Vd. para que se sirva disponer desaparezca aquel señal de matriculado estando como está el referido Cristobal Cirés, sujeto á la carga de alojamientos y demas prestaciones vecinales». AGMAB. Fondo Cartagena, 790. 23.8.1848.

198. AGMAB. Fondo Cartagena, 790. 14.5.1849.

199. De l'Alcaldia a la Comandància de Marina: «...espero que por el decoro debido no se llevará a cabo la providencia que se me ha insinuado de que iba á echarse al alojado por medio de un Alguacil.» AGMAB. Fondo Cartagena, 790. 8.6.1849.

200. AGMAB. Fondo Cartagena, 790. 30.3.1849.

al carrer de Sant Agustí explicava que alguns aforats que hi vivien havien canviat de domicili sense haver esborrat el signe de pertinença a la matrícula. S'oferia, però, a castigar-los quan se li comuniqués oficialment el nom dels infractors.

La confrontació entre autoritats civils i de marina s'estengué, també, a les poblacions d'Arenys de Mar, Canet, Sant Pol i Calella. En aquesta darrera població, l'alcalde havia obligat el pilot Josep Moreu *de que hiciesen el rancho por termino de quinse dias una porcion de soldados.*[201] A Arenys l'Ajuntament s'oposà frontalment al compliment de la normativa que indicava que les cases dels matriculats havien de significar-se amb el símbol de l'àncora. El govern municipal al·legava que el fet que molts homes de mar visquessin com a inquilins en cases de terrestres o la possibilitat que els matriculats canviessin de domicili originaria *que en poco tiempo podria verse toda la billa con señales que no les correspondiere.*[202]

L'ajudant de marina d'aquesta població, Francisco de Paula Farrucha, es desesperava de veure com l'alcalde desafiava obertament totes les indicacions que rebia, no sols de les autoritats de marina sinó dels seus propis superiors. Els arguments de l'Ajuntament arenyenc variaren en el decurs del conflicte. En un moment determinat podien afirmar que les exempcions només eren aplicables als homes que es trobaven enrolats a l'armada; en un altre moment al·legaven que l'exempció només afectava els homes que estiguessin navegant efectivament; podien també excloure els homes que tinguessin propietats agrícoles, etc. Però el motiu que més exasperava Farrucha era la pràctica d'allotjar soldats a les cases de vídues d'homes de mar. La resposta municipal a Farrucha tenia tot el to d'una provocació.[203] En el clímax de l'enfrontament, l'Ajuntament arenyenc arribà a allotjar soldats a la casa de l'assessor de marina del districte. Davant la gravetat del greuge infligit a la jurisdicció de marina, l'alcalde, Josep de Pol, féu avinent que s'havia produït per la negativa de les autoritats de marina de lliurar-li la relació nominal dels matriculats.[204]

Per tal de justificar l'incompliment sistemàtic que l'Ajuntament feia de totes les ordinacions sobre allotjaments, l'alcalde Josep de Pol signà un llarg document en el qual defensava la seva política.[205] Entre altres raons especificava que

201. AGMAB. Fondo Cartagena, 790. 11.11.1848.

202. «...y a mas no lo consentire que no me venga por conducto de mis Gefe siendo como es la Policia interior sugeta á la inspeccion del Alcalde...» AGMAB. Fondo Cartagena, 790. 8.11.1848.

203. «...me dirijo a V. al efecto de que se sirva relevar inmediatamente a la espresada viuda Sauri del expresado alojamiento, el que me prometa V. no se impondrá en lo subsecivo a las que se hallen en igual caso que la viuda Saurí [..] Cuando esperaba la contestacion a mi oficio se me da parte por la Muger del Piloto D. Francisco Molas que los alojados que estaban en casa de la viuda Sauri se los havien puesto a esta, a lo que manifesté no devia recivirlos.» AGMAB. Fondo Cartagena, 790. 28.10.1848.

204. AGMAB. Fondo Cartagena, 790. 9.10.1848.

205. «El motivo de acordarlo ha sido que los matriculados por obligacion vienen comprendidos a tener alojamiento, cuando el Pueblo esté en llena y los demás tengan alojamiento duplicado. Esto se verifica pues estacionada la columna que antes estaba en Calella continuamente debe estar alojada en esta y por lo mismo, turnando las calles, sin interrupción se halla la villa en llena porque al que le tocaria dos o tres veces al año le

els comandaments allotjats reclamaven que les tropes estiguessin *reunidas en unas mismas calles y no diseminadas*, per tal de respondre de manera ràpida i coordinada en cas d'atac. Per aquest motiu, si en aquests carrers es trobaven cases de matriculats, se'ls obligava també a allotjar *para el mejor servicio de la pacificacion del pahís, preferente segun cree este cuerpo, a las exenciones de los Matriculados.*[206]

L'incompliment sistemàtic dels privilegis sobre els allotjaments i la manca d'efectivitat de les reclamacions de les autoritats de marina feren que els gremis de mar de les poblacions afectades adrecessin un memorial a la reina en el qual sol·licitaven la seva mediació en el contenciós.[207] Malgrat tots els esforços i les denúncies de les autoritats de marina en aquest àmbit, els homes de mar remaven contra corrent i els seus privilegis –mai del tot assolits– apareixien com una romanalla injustificable.

Les exaccions feudals

Un recorregut invers a l'exposat anteriorment hagueren de fer els pescadors de diverses poblacions de la província respecte dels drets senyorials que gravaven el seu treball. Vells drets senyorials, com l'anomenat dret de ribatge, es mantingueren durant sis segles, passant de mà en mà de diversos titulars, fins a arribar al segle XIX, amb plena vigència però sent sistemàticament rebutjats pels qui els havien de satisfer. José Mateo estudià el delme del peix a la Costa Brava (MATEO, J., 1998), i Alfons Garrido la conflictivitat entorn dels drets senyorials que gravaven la pesca a la Costa Brava en el període 1750-1830 (GARRIDO, A., 2005b)

toca cada mes, que es del modo que se dan los alojamientos en estas circunstancias especiales y extraordinarias, diferentes de las normales...» AGMAB. Fondo Cartagena, 790. 30.9.1848. Mentre no s'indiqui el contrari les cites que segueixen pertanyen al mateix document.

206. «...y para evitar una responsabilidad, que en una noche u otra ocasión que fuese preciso en un momento reunirse la tropa, por falta de no estar en una misma calle aconteciese un lance funesto en una villa abierta expuesta en todos momentos á una invasión...» AGMAB. Fondo Cartagena, 790. 30.9.1848.

207. «Señora. Los infrascritos directores de los gremios de mar de la villas de Areñs, de Canet, de San Pol y de Calella en la Provincia de Barcelona, Principado de Cataluña, se dirijen a V.M. y con la mas profunda atencion esponen: Que el Fuero de los matriculados de mar con respeto á las exenciones de alojamiento y bagaje, y particularmente á la primera hace tiempo se halla desatendido y desconocido por esas Municipales Corporaciones [...] pues los esponentes han tenido que ver con sentimiento darse y sufrir alojamiento las casas de los marinos indistintamente que las de los terrestres cuando aquellas no llegan á formar una cuarta parte de estas respectivas Poblaciones, y cuando nunca se ha verificado el caso de llena mientras se ha respetado el privilegio a los aforados de guerra [...] por manera, Señora, que no parece sino que la marina ha sido el blanco de los tiros de estos cuatro ayuntamientos a quines por las razones indicadas no pudo servir de pretexto siquiera fundado el estado escepcional y estraordinario en que por la guerra civil se ha hallado este vuestro Principado; sin que hayan sido suficientes á contener semejante desaire y violacion de tan respetables privilegios mandados recientemente por V.M. guardar y acatar las mas puntuales y energicas reclamaciones de vuestro ayudante militar de marina de este Distrito y de la Provincia de Mataró ni tampoco las ordenes del Gefe superior politico de Barcelona...» AGMAB. Fondo Cartagena, 790. 21.6.1849.

A diferència del que succeí al Bisbat de Barcelona, al Bisbat de Girona hi hagué una àmplia presència de les exaccions senyorials sobre els fruits del mar. Garrido documenta la seva progressiva implantació d'ençà de la segona meitat del segle x (GARRIDO, A. 2005b, 3). Atès que la seu de Sant Narcís té els seus límits meridionals a la parròquia d'Arenys de Mar, una bona part dels territoris de la província marítima de Mataró estaven també afectats per aquest dret senyorial.

El comte Miró I de Barcelona llegà, l'any 966, l'alou de la vila de Tossa al monestir de Ripoll, compresos els drets sobre la pesca (GARRIDO, A., 2005b, 4). A Lloret el delme del peix el percebia la Catedral de Girona (MAS, F., 1988). Pel que fa a les poblacions marítimes del vescomtat de Cabrera –entre Arenys i Blanes– la comtessa Ermessenda de Carcassona llegà, probablement a principi del segle XI, el castell i terme de Montpalau, entre altres poblacions, al bisbe i capítol de la Catedral de Girona *timens inferni poena*.[208] El terme de Montpalau, juntament amb els seus drets, foren cedits en feu al vescomte de Cabrera l'any 1332. A la fi, les rendes que el vescomtat percebia sobre aquest territori –entre les quals hi havia el dret de ribatge i els drets sobre el roldor i les olives– foren donades pels esmentats Cabrera a l'hospital de pobres d'Hostalric l'any 1341.

M. de Zalvide, en el seu exhaustiu *Reglamento de navegacion y pesca* de l'any 1773, no feia diferenciació entre els drets que pertocaven a l'hospital d'Hostalric i els que havien arribat a mans de la casa ducal dels Medinaceli com a successors dels vescomtes de Cabrera.[209] Les poblacions d'Arenys de Mar, Pineda, Sant Pol, Canet i Calella continuaren satisfent el dret de ribatge a l'esmentat hospital fins al segle XIX.

La instauració de la Matrícula de Marina marcà una fita en aquesta secular exigència feudal. La retòrica que emmascarava l'obligació dels pescadors a servir l'Armada Reial destacava –amb ambigüitats– l'exempció de drets de què havien de gaudir els homes de mar en el desenvolupament d'aquestes tasques. Això obligà els tenidors dels drets a cercar la seva revalidació, com ho feren els Medinaceli, que l'any 1753 aconseguiren de Ferran VI un reconeixement i validació dels seus drets sobre el delme del peix.[210] Fins i tot els funcionaris de marina –potser fruit d'una certa sensibilitat il·lustrada– manifestaven obertament el seu rebuig a aquestes imposicions.[211] Avala aquesta afirmació el fet que

208. AGMAB. Llig. 2130. Al·legat jurídic adreçat a la reina per Ambrosi Trápaga, advocat de les confraries de pescadors d'Arenys de Mar, Pineda, Sant Pol, Canet i Calella. Imprès per Norberto Llorenci. Madrid, gener 1835. Mentre no s'indiqui el contrari les cites que segueixen pertanyen al mateix document.

209. «En el Viscondado de Cabrera, y de Bas, que comprende esta Villa [es refereix a Blanes] y las de Malgrat, Pineda, Calella, Sant Pol, Canet y Areñs, cobra el Duque de Medinaceli el derecho llamado de Ribage del Pescador de los Mares adjacentes, y continuará hasta que con vista de Privilegios se sirva el Rey resolver lo que haya de egecutarse.» Els Medinaceli també cobraven per l'esmentat dret una de cada cent quarteres que es descarreguessin a l'esmentat territori. ZALVIDE, M., 1773, 159.

210. AGMAB. Llig. 2018. 4.3.1816.

211. «Por ahora, y hasta que informado el Rey de lo perjudicial que es á la Matricula el ocho por ciento

en un altre punt, concretament el privilegi assolit pels Medinaceli que en els seus dominis els *terrestres* poguessin dedicar-se a la pesca, la crítica de Zalvide es manifestà sense pal·liatius.[212]

Si la mentalitat d'alguns dels funcionaris de marina qüestionava l'existència de la detracció senyorial, és fàcil de comprendre que els afectats iniciessin una dilatada lluita per alliberar-se'n a partir d'aquestes dates. Segons A. Garrido, Tossa es trobava en plets amb el Monestir de Ripoll entre els anys 1783-1793. Blanes, Palafolls, Santa Susanna i Malgrat pledejaren amb els Medinaceli entre 1790 i 1795, i Sant Pol ho féu amb l'hospital d'Hostalric el 1804 (GARRIDO, A., 2005b, 13). No sempre les reclamacions es vehicularen a través de la via judicial. El testimoni de Lloret dóna fe de la dimensió social que tenia el problema i l'aversió contra aquesta forma de subjecció senyorial.

Coman piedras los canónigos...

Un dels casos més paradigmàtics d'enfrontament contra les velles exaccions feudals protagonitzats pels homes de mar es desenvolupà a la vila de Lloret. Des de l'edat mitjana el capítol de la seu de Girona tenia el dret a percebre el delme del peix a Lloret. José de Contamina, que fou intendent del Principat entre 1759 i 1763, decretà en un moment determinat que no calia que els pescadors d'aquesta població continuessin pagant aquesta exacció[213] i, efectivament, el dret es deixà de recaptar entre 1752 i 1766 (MAS, F., 1988, 45). L'any següent, però, el capítol aconseguia una reial cèdula que li confirmava la plenitud i vigència del dret però també li feia una recomanació: *encargando al cabildo tratase á los Pescadores con la equidad y moderacion que son propios del Estado Ecclesiastico.* A partir d'aquestes dates s'inicià una lluita soterrada en contra del delme del peix. Segons Francesca Mas –a qui seguim en aquest relat– de vegades els col·lectors del delme eren apedregats. Altres vegades blasfemaven contra les seves persones o els amagaven l'hora d'arribada de les barques i els amenaçaven de mort. Per la seva banda el capítol pressionava les autoritats per tal d'arribar a prohibir als pescadors que anessin a pescar si no satisfeien l'exacció.

En aquest punt del conflicte, els pescadors pretenien que havien de tributar el delme pel peix que pescaven a la mar de la pròpia vila però no pel que captu-

de toda Pesca de los Mares adjacentes, cobra el Reverendo Abad de Ripoll con Despacho del Consejo de Castilla de veinte y uno de Diciembre de mil setecientos setenta y quatro, se digne resolver lo que sea de su Real Agrado, continuará este pago.» ZALVIDE, M., 1773, 149-150.

212. «No se alcalsa motivo justo para que en el Viscondado de Cabrera, y Bas, pesquen los terrestres en virtud de Real Orden obterneda sobre solicitud, que en mi limitada inteligencia padece los vicios de obrepcion, y subrepcion, pues á haverse hecho el Duque de Medina-Celi, relacion exacta no la havria adoptado.» ZALVIDE, M., 1773, 228.

213. Servei d'Arxiu Local de Lloret de Mar (SALLM). Fons Local, 37.3.2. Actes de l'advocat Pere Serra.

ressin en altres poblacions.[214] Per la seva banda, el capítol pretenia cobrar sobre tot el peix que es desembarqués a la platja, prescindint del lloc on s'hagués pescat. L'any 1769 el capítol envià dos canonges per tal de comprovar sobre el terreny l'estat del conflicte. Foren rebuts amb crits i amenaces com *coman piedras los canónigos de Gerona, que para ellos son demasiado buenas* o bé *puerco del canónigo de Gerona.* Al mateix temps els visitadors referiren que els pescadors, en arribar a la platja, cridaven *diezmo, diezmo* i llençaven el peix a la sorra per tal que el prenguessin els nois, i quan arribava el col·lector del delme afirmaven que ja l'havien pagat (MAS, F., 1988, 49). Les autoritats de marina donaren suport en tot moment a les reivindicacions dels canonges exigint el pagament del delme i amenaçant els pescadors amb penes pecuniàries i amb el càstig de realitzar campanyes addicionals a l'armada. Malgrat totes les pressions, la resistència no minvà.

L'any 1786 la situació a Lloret havia esdevingut molt tensa. Les autoritats de marina locals es veien impossibilitades de fer pagar els pescadors[215] i s'arribava a plantejar com a alternativa –per frenar la seva actitud– la presència de forces militars.[216] S'arribaren a fixar *libelos infamatorios* i *pazquines* contra qui intentés arrendar el dret. S'afirmava que els pescadors desembarcaven el peix a la platja de Blanes per tal de defugir les exigències del capítol gironí. En aquesta línia d'actuació, fins a l'any 1787 els pescadors de Lloret mantingueren una doble ofensiva: resistència contra els exactors del dret i, alhora, un ampli ventall d'iniciatives legals davant diverses instàncies per tal de fer valer el seu dret a no satisfer l'esmentada imposició.

El desembre de 1787 l'intendent de marina de Cartagena intentava tancar el debat pronunciant-se a favor del capítol i reiterant les penes contra els infractors. El febrer següent es disposà l'anada de l'algutzir del Tribunal de Marina de Mataró, juntament amb altres oficials i un representant del capítol, per fer efectives les sancions. Es féu una crida pública en què es convocà tots els pescadors i matriculats a la casa del subdelegat, Juan Quijada, a les 12 del migdia del dia 24 de febrer per tal de *comunicarles ciertas providencias del Real Servicio.* Els que no hi acudissin haurien de pagar una sanció de 3 lliures. A partir d'aquest punt existeixen dues versions dels fets que s'esdevingueren. Francesca Mas recollí en

214. «...por dicha Real Sedula no queda prescrito ni mandado ni ordenado que dichos Pescadores contribuyan al cabildo el Diezmo del Pescado que cogen o matan fuera del districtual del mar que confina con la Villa de Lloret como el que cojen y matan en los mares districtuales o confinantes a las villas de Blanes Tossa y otras partes...» SALLM. Fons Local, 1.5.2.

215. «...Haviendo uno de los pescadores de aquella villa mas timido u obediente pagado el diezmo del Pescado [...] este y el alguasil auxiliante se vieron alborotados, mofados y corridos por los muchachos de aquella Villa que el dicho collector no puede sin arriesgarse repetir la solicitud del cobro...» SALLM. Fons Local, 1.5.2.

216. «...para reducir discolos de tan obstinada porfia á la subordinacion que corresponde [...] para reducirles á ella sea preciso recurrir a la fuerza por medio de los auxilios Militares...» SALLM. Fons Local, 37.108.1.

el seu treball, ja citat, el que es podria considerar una versió oficial. Hi ha una segona versió, inèdita, elaborada per l'advocat Pere Serra, que paga la pena de considerar.

L'objectiu de la convocatòria era fer pagar als pescadors els endarreriments que devien al capítol. En cas de no fer-ho, a la primera vegada se'ls castigaria amb una sanció de 25 lliures. Si persistien en la seva oposició se'ls obligaria a prestar servei forçós a l'armada durant dues campanyes consecutives. Seguint el relat de Francesca Mas, davant el Tribunal de Marina constituït a l'efecte el pescador Bartomeu Sala demanà que es presentessin els representants de l'Ajuntament a l'acte. Les autoritats de marina els negaren la seva presència atès que l'Ajuntament no tenia jurisdicció en els temes que s'havien de debatre. El regidor degà de l'Ajuntament, Josep Macià, s'hi presentà i tingué un enfrontament amb el subdelegat, que l'escridassà fins al punt que l'algutzir de marina agafà de la mà el regidor, que cridà *Pues ya veurem lo que resultarà de assò.* Es reprengué l'enfrontament entre subdelegat i regidor a la porta de la casa del subdelegat. A partir d'aquest punt la multitud que hi havia concentrada al carrer començà a cridar *No pagueu, no pagueu que l'Ajuntament no ho vol.* El subdelegat intentà dissoldre el tumult però en no aconseguir-ho cridà *Cuidado el que se desmande que tengo orden del Rei para cortarle la cabeza.* En aquest punt l'avalot fou ja incontrolable. L'intent de detenir algun dels pescadors, a punta de pistola, es demostrà inviable i alguns d'ells, que ja havien pagat, reclamaren que se'ls retornessin els diners. Les autoritats s'hi negaren i la multitud continuà cridant *volem los diners i los papers.* En aquest punt les criatures van començar a apedregar la casa del subdelegat –on s'havia constituït el Tribunal de Marina– tractant de lladres i traïdors tots els seus membres, ocuparen la casa i amenaçaren de cremar-la. En l'avalot que s'originà, els qui havien pagat començaren a reclamar els diners amb fortes exigències: *gran lladre, torna'm els diners, que si no aquí acabes la vida.* Després la multitud exigí *els papers* i algú els arrencà de mà de l'escrivent i els estripà. Aquest intentà escapar de la situació, fugint al carrer, però fou reconegut i fortament escridassat i perseguit, fins que aconseguí refugiar-se a la casa del capítol.

Després d'aquests incidents, una dona que portava una teia encesa enmig de la multitud concentrada davant la casa del subdelegat intentà cremar-la. Enmig del tumult l'esposa del subdelegat obrí una finestra i s'adreçà a la multitud dient: *¿que delito hemos cometido para que nos tratéis así? ... mi marido no tiene la culpa de lo que os está pasando.... somos inocentes ¡mis hijos!* L'arribada del batlle cridant *¡obediencia al Rei!* i *¡cada hu a casa sua!*, no amb certes dificultats, féu dispersar la gent. El col·lector del delme s'havia refugiat en un *meson* i, en descobrir-ho, la multitud avalotada s'hi dirigí cridant *aqui está el traidor matemosle*, i quan intentaven enderrocar la porta els dispersaren tirant aigua des

d'una finestra estant.[217]

Fins aquí la versió oficial dels fets. Tanmateix, Pere Serra, l'advocat dels encausats, en féu no un altre relat, però sí una interpretació molt diferent.[218] A més de minimitzar els fets *comosion popular que sofocaron unas quantas gotas de agua* i de diluir les responsabilitats dels encausats entre dones i criatures,[219] Serra criticà l'actitud del capítol gironí en exigir els endarreriments dels darrers quatre anys: *se procedio con tanto excesso á la equidad y moderacion con que el consejo previno al cabildo usase en las exacciones de este diezmo.* També exposà que, en iniciar el tribunal la sessió, els pescadors sol·licitaren que se'ls donés un termini de temps per satisfer els endarreriments *y no fueron ohidas sino despreciadas sus suplicas.* Seguint el relat de Serra, després d'aquesta petició, el subdelegat manà que uns homes armats es posessin a la porta de la casa *para que nadie pudiese salir de la casa del dicho subdelegado sin efectuar el pago del pretendido atraso del diezmo* [...] *y con la notoria violencia de tenerlos encerrados en la casa del subdelegado hasta hacer efectivo el pago* es veieren obligats a pagar els uns pels altres atès que no tots portaven els diners. En un moment determinat l'algutzir demanà al pescador Josep Macià que pagués un duro pels endarreriments dels quatre anys. Aquest respongué que només tenia dues pessetes. Immediatament l'algutzir manà que Macià fos empresonat. El qui havia d'executar l'ordre va agafar una pistola *y se la arrimó en el pecho con violencia y denuedo.* Pere Serra descriu l'enfrontament entre el subdelegat de marina i el regidor degà. El primer li hauria dit *que partiese de alli que nada tenia que ver en ello, amenazandole que se havia de acordar y que el era alli el Rey*; el regidor hauria respost que ell també representava el rei. En aquest punt el regidor hauria volgut presentar al tribunal una reial cèdula de l'any 1783 segons la qual *todos los pescados frescos, salados y de qualesquiera modo beneficiados en las Pescarias del Reyno* [...] *gozen de absoluta libertad sin pago de arbitrios ni otras gabelas municipales.*

A l'hora d'explicar les causes del tumult que s'originà després, Serra feia referència a l'actuació de l'algutzir de marina que *puesto entre el concurso de aquella gente descargaba con la vara de su oficio y con las manos á ciegas y sin*

217. Servei d'Arxiu Local de Lloret de Mar (SALLM). Fons Local, 37.3.2. Actes de l'advocat Pere Serra. Mentre no s'indiqui el contrari la resta de cites que segueixen pertanyen al mateix document.

218. «Este es y ha sido el caracter y naturaleza con que se viste y aparenta en los autos la comosion Popular de la Villa de Lloret, en que sus concurrentes fueron las mugeres Niños y Niñas, con algunos rusticos "montañeses" [anul·lat] que la curiosidad de ver al tribunal de Marina con la mayor ostentacion y severidad en publico havia erigido los Estrados de Justicia, movidos de una casualidad originaria del mismo Tribunal, empezaron a levantar el mugeril ahullido y vajido Pueril al horror de la repentina accion de apuntar a un hombre una pistola. Que no tubo otro efecto que el acaimiento destrozo de unos papeles en nada necessarios, unas vozes sin efecto ni daño en persona y bienes de nadie: Un acto tumultuoso sin arma alguna, ni aun las que eran propias del sexo y de la edad de los concurrentes en la acriminada comosion popular que sofocaron unas quantas gotas de agua.» SALLM. Fons Local, 37.3.2. Actes de l'advocat Pere Serra.

219. Segons l'advocat Pere Serra s'hi congregaren «muchas mugeres Niños y Niñas, y hombres desconocidos que llevavan Gorros vermejos en numerosa multitud.» SALLM. Fons Local, 37.3.2.

tino golpes contra ellas al drecho y al través. Enmig del tumult el subdelegat s'hauria presentat *con el sable desnudo en su mano, y blandiendole y tremolandole*. L'advocat dels inculpats, en el seu al·legat, acusava el capítol de voler responsabilitzar dels actes el govern municipal[220] però també d'haver aconseguit, arran de diversos plets, incrementar moltíssim l'import que recaptava pel delme del peix.[221]

Després de l'avalot s'inicià la repressió però la lluita sorda dels pescadors es continuà fent sentir. Al març del mateix any el batlle de Lloret, que havia rebut l'encàrrec d'iniciar la investigació judicial, s'adreçava als seus superiors amb els següents termes: *no es posible al suplicante ni a su Assessor entrar en la formacion de la dicha sumaria sin estar expuestos uno y otro, segun se halla conmovida dicha villa*, i adduïa un testimoni concloent *no dudó algun poco temeroso de Dios, y de la Justicia en ponerme dentro de la puerta y fuera paja con dos manojos, vulgarmente lluquets*.[222] Val a dir que els lluquets eren trossos de palla o de caramuixa ensofrats per tal que, acostats a una brasa, cremessin amb flama.

La repressió arribà, però tenyida de magnanimitat, potser perquè es dictà l'any 1789. L'auditor general de guerra del Principat dictà penes que anaven dels 10 als 6 anys de presidi a l'Àfrica per als principals implicats.[223] Als qui havien pagat durant la revolta i després reclamat l'extorn dels diners se'ls condemnà a pagar una sanció de 25 lliures. Però la *Real compasión* convertí les penes dels tres primers condemnats en un any de presó a partir del moment que havien estat detinguts, més una sanció pecuniària, i la resta dels encausats restaren en llibertat amb més penes econòmiques. Per reial ordre també es disposà que, amb presència de la tropa si es creia convenient, es fes llegir la sentència a la població davant el subdelegat de marina *haciendo entender al Ayuntamiento y Pueblo la conmiseracion, y benignidad con que S.M. les habia tratado y su esperansa de que no darian lugar con sus ulteriores procedimientos a la dura nececidad del rigor*.

Els pescadors no cediren en les seves pretensions i elevaren nous plets i demandes contra el capítol gironí que mai foren ateses fins a l'abolició definitiva dels drets senyorials. Tanmateix l'evolució política i social donà als lloretencs la

220. «...demuestra ser una invencion del citado Cabildo, ó sus Procuradores para tribuir al Cuerpo del Ayuntamiento de la villa de Lloret el falso caracter de Autores, o fomentadores de esta acriminada commocion popular, para excitar la indignacion de su Magestad contra este cuerpo de su fiel Vasallo...» SALLM. Fons Local, 37.3.2.

221. «...la equidad y moderacion propia del Estado ecclesiastico del Cabildo de Gerona puede serenar todas sus quexas pues que ha sabido con su modo de proceder grangear tan favorable partido como doblar doze veces la exaccion y cobro de su Diezmo...» SALLM. Fons Local, 37.3.2.

222. SALLM. Fons Local, 37.108.1. 26.3.1788.

223. Foren Josep Coll, àlies *Ravaxí*, 10 anys; Josep Masià i Joan Mullera, 8 anys; Josep Comes, àlies *Pixané*; Josep Alderich; Josep Garriga; Josep Masià i Fargas, àlies *May*, i Josep Boades, 6 anys. SALLM. Fons Local, 37.108.1. 15.3.1789. Els patronímics dels principals inculpats fan entenedor que l'avalot passés a denominar-se *la revolta dels Joseps*.

raó que cercaven i la història ha situat cadascuna de les parts en litigi en el lloc que li correspon.

Aquest episodi, més enllà dels trets anecdòtics, possibilita algunes reflexions sobre la problemàtica dels homes i dones de mar. En primer lloc, pel que fa a la cohesió com a col·lectiu davant els problemes que els afectaven i la seva capacitat de gestió de les seves aspiracions en l'àmbit legal abans i després de l'aldarull. Val a dir que fins i tot disposaven d'advocats a la cort que els tramitaven els seus memorials i demandes. El fet de tenir una discreta complicitat de l'Ajuntament de la vila fou un factor rellevant, i el consens popular davant les seves demandes, sens dubte, degué aconsellar la benignitat de les sentències dictades en un context en què els vells drets feudals de ben segur que eren vistos com anacrònics no tan sols per alguns funcionaris de marina més o menys il·lustrats. Hom va retreure al capítol en una sentència la necessitat de moderació que es considerava implícita en l'estament eclesiàstic. D'aquí al crit de *coman piedras los canonigos* hi ha tot un ampli ventall de crítica tant a l'estament com també als privilegis de què aquest sector social gaudia.

El model ideològic i social –imperant des de feia segles– començava a experimentar defeccions importants que poden explicar els conflictes que s'esdevindrien només algunes dècades després.

L'hospital inexistent

Si l'avalot de Lloret il·lustra el marc de la lluita antisenyorial a les darreries del segle XVIII, la lluita dels pescadors de Canet, Sant Pol, Calella i Pineda permet veure com la defensa col·lectiva dels drets dels homes de mar es dugué a terme en els darrers espeternecs de l'Antic Règim.

Al segle XIX, la Guerra del Francès fou una excusa excel·lent per deixar de satisfer els delmes, i la difusió de les idees liberals donà un nou impuls a les reclamacions dels pescadors, malgrat la restauració de l'absolutisme.

L'any 1816 es plantejà una demanda conjunta a les autoritats de marina de part dels gremis de mar de Canet, Sant Pol, Calella i Pineda, que restaven obligats a tributar a l'hospital d'Hostalric. En aquesta demanda sol·licitaven l'extinció del delme del peix que els afectava,[224] i justificaren la seva petició amb diversos arguments. El primer, que l'hospital d'Hostalric havia estat destruït durant la guerra acabada de passar i, per tant, havia deixat de prestar els serveis que li eren propis. El segon, que, atès que a les diferents poblacions hi havia hospitals, es veia innecessari haver de finançar una institució que era a molta distància dels qui satisfeien el delme, que en cas d'estar malalts no anirien a Hostalric *por la aspereza de los caminos*. Finalment s'indicava com a raó fonamental: *es contra*

224. AGMAB. Llig. 2018. 4.3.1816. Mentre no s'indiqui el contrari les cites que segueixen pertanyen al mateix document.

el fomento de la pesca.

En vista de la petició es sol·licitaren informes sobre la qüestió, que confirmaren que l'esmentat hospital estava sota el patronatge del duc de Medinaceli, que havia estat totalment destruït durant el conflicte bèl·lic, que posseïa rendes sobre tot el terme de Montpalau i que el delme del peix es subhastava a Calella i produïa unes 1.400 o 1.500 lliures anuals *quando los pescadores pagaban fiel y legalmente*. Els responsables del centre sanitari adduïen, en favor de continuar percebent les rendes, que havien d'atendre la població malalta de *quince pueblos circunvecinos* i que l'hospital havia tingut capacitat fins a 150 persones. També es queixaven de no haver rebut el pagament dels serveis que se'ls devien quan havien atès *los militares que entraron heridos o enfermos*. Afegien que *si se cobrasen como antes de la guerra los diezmos del pescado* podrien iniciar la reconstrucció del centre i la compra de roba, llits i altres elements que, per ordre superior, s'havien traslladat per formar un hospital al castell de Girona.

Veient les posicions de les parts, l'almirallat redactà un informe dirigit al monarca en el qual subratllava que, malgrat no haver-se pogut aportar el document original de concessió dels drets a la Catedral de Girona, el cobrament era justificat atès que si era raonable *como es indudable* que els pagesos paguessin dels seus fruits pel manteniment de l'església *deben pagar tambien los pescadores por su industria o fruto de ella pues lo mismo que aquellos reciben el pasto espiritual*, i reblava la resolució afirmant *los matriculados* [...] *no pueden eximirse de el ni aun por las Ordenanzas y Reales Ordenes posteriores que declaran sus privilegios pues por ellas no se les libera de esta clase de diezmos.*

La derrota de la posició dels pescadors comportà una crida als perceptors del delme a exigir-ne el pagament davant la Justícia de Marina.[225] Tanmateix la resolució anterior havia deixat oberta una escletxa legal en considerar la possibilitat de discutir la validesa del títol originari del dret, la concessió de la comtessa Ermessenda.[226]

Seguiren anys de plets, basant-se en què l'hospital d'Hostalric no havia *presentado jamas el titulo primordial que acredite emanar dicho impuesto* com indicaven els gremis de pescadors l'any 1829 en un escrit marcat per l'adulació.[227] Seguint aquesta línia d'actuació aconseguiren la victòria al Tribunal de Marina de la província de Mataró.[228] La part contrària recorregué i passà al

225. «...y que para evitarles qualquiera vejacion del Administrador del Hospital o sus recaudadores, hayan de acudir estos contra los morosos ante el Comandante de Marina.» AGMAB. Llig. 2018. 16.2.1818.

226. «...continuarle como hasta aqui pagando interin no acrediten se origina de privilegio de los extinguidos, reservandoles usen de su derecho como y cuando corresponda sobre la propiedad de el...» AGMAB. Llig. 2018. 25.9.1819.

227. «...se digne hacerle presente a la Superioridad en beneficio de su penosa industria a efecto de que se cumplan las beneficas intenciones y disposiciones del mejor de los Soberanos en beneficio de esta clase de Basallos que en justo agradecimiento ofrecen sus servicios y su sangre en deuda y recompensa...» AGMAB. Fondo Cartagena, 744. 10.9.1829.

228. «...por la Justicia y razon que asiste a dichos Gremios como por defender los privilegios de sus

Supremo Consejo de la Guerra sense que les peticions dels pescadors fossin ateses. Les reclamacions es reiteraren l'any 1834 i s'arribaren a imprimir amb contundents afirmacions. Així, a l'escrit que l'apoderat dels pescadors adreçà a la reina aquest darrer any, en analitzar els títols en els quals es fonamentava la reclamació del dret arribava a qüestionar l'autenticitat d'aquest i, implícitament, feia una crítica, no pas dissimulada, a les institucions eclesiàstiques.[229] Per si aquests arguments no eren prou convincents n'utilitzà d'altres de caire melodramàtic.[230]

L'any 1837 els gremis de mar citats –als quals s'afegí el d'Arenys de Mar–, en un nou context polític, abandonaren el servilisme adulador emprat tan sols vuit anys abans i plantejaren, obertament, a les corts constituents les seves reivindicacions amb l'exaltació d'uns moments viscuts amb efervescència revolucionària *Rigiendo en el dia la ley fundamental de 1812 y hallandose reunidas las cortes constituyentes vuelven a secundar sus clamores los patrones* [...] *poniendo su suerte en manos del Soberano Congreso Nacional.*[231]

A més d'utilitzar una retòrica exaltadament liberal, una altra vegada es manifesten, ja obertament, plantejaments anticlericals. Així, en qüestionar la validesa dels documents originals dels drets a les mans de la seu de Girona s'afirmava *los ambiciosos medios de que se han valido los eclesiasticos para usurpar y poseer los bienes temporales, auque para ello hayan tenido que reducir á la miseria no solo á algunas familias sino tambien poblaciones enteras.*[232]

Matriculados en el indicado litigio han obtenido en este mismo juzgado el finitivo fallo a su favor...» Escrit del comandant de marina de Mataró Manuel Vaccaro al comandant general de Cartagena. AGMAB. Fondo Cartagena, 744. 19.9.1829.

229. «...la experiencia demuestra multiplicados ejemplos que hacen dudar de la autenticidad y exactitud de los escritos conservados en las iglesias, en atencion á que algunos de ellos son un tejido de fabulas groseras, y otros unas pruebas nada equívocas de la más sórdida ambicion solapada con una refinada hipocresía.» AGMAB. Llig. 2130. Al·legat jurídic adreçat a la reina per Ambrosi Trápaga, advocat de les confraries de pescadors d'Arenys de Mar, Pineda, Sant Pol, Canet i Calella. Imprès per Norberto Llorenci. Madrid, gener de 1835.

230. «...vuelva sus reales ojos hácia los infelices pescadores, que agoviados con una contribucion tan onerosa van á tener que abandonar el suelo de sus padres y trasladar á las costas de la vecina Francia sus dilatadas familias. Alli con sus laudes dedicados á la pesca podran coger libremente el fruto de sus sudores, y encontraran en pais estranjero el ausilio que les niega su patria [...] ¿Cómo permitir la emigracion, la ruina de unos pueblos industriosos y amantes de la libertad, la misma Soberana que con asombro del mundo abre las fuentes de la prosperidad pública, que ha tornado al seno de sus familias á millares de españoles libres...» AGMAB. Llig. 2130. Al·legat jurídic adreçat a la reina per Ambrosi Trápaga, advocat de les confraries de pescadors d'Arenys de Mar, Pineda, Sant Pol, Canet i Calella. Imprès per Norberto Llorenci. Madrid, gener de 1835.

231. «Cinco siglos hace que privados del fruto principal de sus sudores claman en vano los moradores de las citadas villas por la abolicion de un gravamen injusto; despreciadas, desatendidas sus reclamaciones han tenido que ahogar sus justas quejas durante el ominoso despotismo, mas hoy que ante el santuario de las leyes ven desaparecer las intrigas del terrible poder de los magnates y alzarse magestuoso el Trono de la Justicia hoy los patronos pescadores redoblan sus esfuerzos, denuncian el odioso vejamiento que les agovia y piden con todo el derecho que asiste a Ciudadanos de una Nacion libre la abolicion del tributo conocido con el nombre de ribaje, injusto en su origen, y enteramente contrario a las leyes y a la equidad y conveniencia publica» AGMAB. Llig. 2130. 31.1.1837.

232. AGMAB. Llig. 2130. 31.1.1837.

Els textos citats permeten afirmar que hom tenia plena consciència que s'estava entrant en una nova etapa històrica.[233] En poc més de vint anys s'havia passat de justificar el delme com a pagament del *pasto espiritual* que l'església oferia als fidels a reclamar la seva abolició davant el *santuario de las leyes* on residia el *Soberano Congreso Nacional* i enmig de dures crítiques a les institucions eclesiàstiques.

Els pescadors iniciaven noves singladures en un marc ideològic molt allunyat de l'anterior. El delme del peix fou suprimit, però amb aquest també finia una manera determinada de comprendre i interpretar la realitat i en naixia una de nova.

233. «Solo pues en los tiempos del feudalismo pudo haverse gravado con un tributo tan oneros e injusto a las villas...» AGMAB. Llig. 2130. 31.1.1837.

VIII. CONFLICTES EN EL MAR

El context internacional

Un bon nombre dels conflictes geoestratègics internacionals que –de manera directa o indirecta– podien afectar les naus i les seves tripulacions es reflecteixen, també, en la documentació que gestionava la comandància de marina mataronina. Es tracta de notícies que podien tenir orígens molt diferents: des d'un patró que havia observat algun moviment de naus sospitoses fins a notificacions de cònsols, d'ambaixadors, passant per declaracions d'inici o de fi de les hostilitats amb altres potències.

Els informes també podien procedir de la Capitania General, a Cartagena, o bé dels òrgans ministerials que gestionaven la marina de guerra –director general de l'armada o secretaria d'estat de marina–, i en arribar a Mataró es feien lliurar als ajudants de marina dels diferents districtes de la província per tal que informessin la població que navegava. A partir d'aquesta informació es poden definir els àmbits geogràfics i els enfrontaments internacionals entorn dels quals es produïen les situacions de tensió bèl·lica o d'inestabilitat política, en el període estudiat, que podien incidir en la població de mar.

El Mediterrani havia estat, secularment, un dels punts proclius a l'enfrontament militar per la seva condició de frontera entre el món musulmà i l'Europa de tradició cristiana. L'arma que es desenvolupà, des de les dues ribes, en aquest conflicte quasi permanent, fou la pràctica del cors, ja analitzada en un altre apartat d'aquest treball. Tanmateix, en les dates estudiades l'enfrontament amb la Sublim Porta otomana, un dels focus principals de conflictivitat en els segles anteriors, es trobava pràcticament desactivat. Així, l'any 1790 el comte de Floridablanca comunicava a les autoritats de marina la necessitat d'intercanviar amb les autoritats turques les contrasenyes necessàries per tal que *los comandantes de los buques turcos distingan las embarcaciones mercantes españolas de las de sus enemigos.*[1]

Per contra, a la Mediterrània oriental fou més complex navegar en els anys següents arran dels enfrontaments que portaren a la independència de Grècia. L'any 1801 es feia conèixer als navegants de la província de Mataró *los cinco Disseños de la nueva Bandera que ha adoptado la Republica Griega de la Ysla*

1. AGMAB. Llig. 7071. 9.7.1790.

de Corfus.[2] I l'any 1824 la delegació espanyola a *Constantinopla* feia arribar a Madrid una proclama del *Govierno Provisional de la Grecia* en el qual es feia un seguit de puntualitzacions a les embarcacions que naveguessin amb determinades mercaderies destinades a l'exèrcit otomà.[3]

Malgrat tot, el govern espanyol estava interessat a mantenir relacions fluïdes amb la Sublim Porta en vista a poder comerciar amb les costes del mar Negre. L'any 1828 es signà un tractat entre ambdues potències segons el qual la *Sublime Puerta permite á los buques españoles pasar con su propia bandera nacional del mar Blanco al mar Negro con productos de su pais y de los demás estados y tambien regresar del mar Negro al mar Blanco con productos del Imperio Ruso.*[4] El tractat incloïa un bon nombre de productes que les naus espanyoles no podrien introduir a Istanbul, entre els quals qualsevol mercaderia procedent *de los estados ottomanos*, i esmentava que una de les mercaderies de retorn eren els cereals del sud de Rússia. Espanya es comprometia, en reciprocitat, amb els súbdits otomans que arribessin a ports espanyols prometent-los *el goze de todos los pribilegios y esenciones que hallan obtenido los navios mercantes de las provincias mas favorecidas.*[5]

Al Mediterrani més occidental, juntament amb el cors magribí, una nova realitat anà guanyant pes, progressivament, en el segle XIX: la ingerència de les potències europees en terres nord-africanes amb una voluntat clara d'exercir-ne un control econòmic i militar. Un parell de testimonis permeten exemplificar aquesta situació. L'any 1828 el cònsol espanyol a Tànger informava que dos vaixells de guerra anglesos bloquejaven aquell port.[6]

Un altre fet significatiu dins aquest procés es produïa l'any 1829. El cònsol espanyol a Gibraltar feia sabedor al seu govern –i aquest a les autoritats de marina– del contingut de la carta que el cònsol d'Àustria al penyal havia fet arribar als representants de les diferents potències en aquella plaça. El text reproduïa una declaració del comandant de la divisió naval de *Su Magestad Ymperial y Real Austríaca* en la qual s'anunciava l'inici de les hostilitats contra el Marroc en represàlia perquè aquest país no havia acceptat *las proposiciones moderadas*

2. AGMAB. Fondo Cartagena, 726. 8.6.1801.

3. «El Gobierno Griego sabedor de que muchos capitanes de buques mercantes europeos seducidos por el interes y fiados en el respecto que los buques griegos guardan debidamente a sus gloriosos pabellones, han contratado y contratan aun en –Constantinopla, Alexandria y otros puertos fletamentos para el servicio de las Escuadras Turcas– conduciendo Tropas y municiones de guerra y boca, sin embargo que los respetables embaxadores y consules de sus goviernos procuran impedirlo como opuesto a los principios de neutralidad que sus poderosos Soberanos han decidido observar en nuestra presente lucha. Proclama. 1° Estos buques y sus equipages sea cual fuere en pavellon que arbolen no seran considerados en adelante como pertenecientes a una Nacion neutral, sino como enemigos, y como tales se les batirá, incendiará y hecharan a pique con sus equipages por los buques de la Escuadra griega y por toda fuerza griega baxo que caigan...» AGMAB. Fondo Cartagena, 738. 27.5.1824.

4. AGMAB. Fondo Cartagena, 741. 20.2.1828.

5. AGMAB. Fondo Cartagena, 741. 20.2.1828.

6. AGMAB. Fondo Cartagena, 741. 31.12.1828.

que le hemos hecho.[7] Els conflictes interns del país veí eren seguits amb molt d'interès, i més si afectaven mariners o pescadors. Així, l'any 1794 el governador de Ceuta havia notificat atacs indiscriminats contra embarcacions europees.[8]

Alger havia estat durant segles un port estratègic del Mediterrani nord-africà i les seves activitats corsàries l'havien fet certament famós. Diverses expedicions espanyoles fracassaren en intentar ocupar l'enclavament, la darrera vegada l'any 1775, en què participà el corsari mallorquí Antoni Barceló. L'any 1801 la Monarquia espanyola es trobava aliada amb la República Francesa, gràcies a la Pau de Basilea (1795), que segellà la fi de les hostilitats entre l'Espanya de Carles IV i la França revolucionària. Alger i França entraren en conflicte armat l'esmentat any 1801 i aquesta situació incomodà seriosament les autoritats espanyoles, que en aquell moment mantenien relacions amistoses amb la regència algeriana. Les autoritats centrals feren saber a les províncies de marina *que no se de por sus vasallos el menor motivo de quexa a los Argelinos y que se procure evitar todo paso que aun remotamente tenga viso de hostilizarlos.* A més, advertien els nombrosos corsaris francesos, que actuaven des de ports espanyols, que no embarquessin tripulants nacionals perquè en cas de ser presos pels algerians no podrien reclamar *en su esclavitud la proteccion de España pues no serán atendidos y se reputarán como Franceses.*[9]

En aquests anys les relacions amb Alger es caracteritzaven per una hospitalitat que contrasta amb la tradicional temença amb què eren acollides les seves embarcacions habitualment.[10] Una vintena d'anys més tard, les naus algerianes

7. «Algeciras 29 de Junio de 1829. Sr. El Gobierno Marroqui no admitiendo las proposiciones moderadas que le hemos hecho, con el objeto de restablecer la buena armonia entre la Austria y Marruecos, ha obligado a la division Naval de S.M.Y y R. Austríaca á empezar las Hostilidades; decididos a desplegar en nuestras operaciones militares una energia y una firmeza igual a la moderacion que hemos manifestado, tratando con los Comisionados Marroquies seguiremos nuestros derechos con rigor, al menos de bloquear uno o mas puertos Marroquies. La division de S.M.Y y R. Austríaca no pondra travas o estorvara de ningun modo el comercio y navegacion legitimo de las Potencias amigas de la Austria, respetará el principio de que el Pabellon cubre las mercancias, escepto en los articulos comprendidos bajo la denominacion de contrabando de guerra usara de sus derechos reconociendo las embarcaciones [probablement hauria de dir mercaderies] que encuentre a bordo de un buque qualquiera con direccion á Marruecos y que sean para el exercito o marina marroquí. Rogamos a V. advertir a las Potencias amigas de Austria pues solo se trata de exercer un derecho reconocido de todos los Gobiernos; nosotros sin embargo deseamos mostrar nuestras consideraciones y cuidado por el Pabellon de las mismas Potencias, pidiendoos comuniqueis esta carta al Sr. Gobernador de Gibraltar y a los Sres. consules residentes en dicha ciudad con el fin de prevenir a los navegantes de sus naciones respectivas del riesgo que correrian llevando al territorio Marroqui los articulos en cuestion.» AGMAB. Fondo Cartagena, 785. 31.7.1829.

8. «El patron Francisco Escalona que lo es de la matricula de esta plaza [..] y me dio parte de haverse levantado los moros de la provincia de Anchada que llaman montañeros, de los que han bajado mucho numero al Rio Tetuán en donde se han apoderado de todos los barcos Españoles, Yngleses, Portugueses y Genoveses que se hallaban en el y muerto a presencia de dicho patron un marinero y herido otro...» AGMAB. Fondo Cartagena, 733. 10.3.1794.

9. AGMAB. Fondo Cartagena, 726. 23.2.1801.

10. «Excmo. Sr. A las quatro de la tarde del dia 7 del corriente, dio fondo en esta Rada, avisando con un Cañonazo, y vandera un Pinque Argelino, y providencié inmediatamente de acuerdo con la Junta de Sanidad, el dirigirme a una distancia proporcionada de su bordo, para precaver qualesquier contagio, una lancha á avisarles, que si se les ofrecia algo, biniesen algunos en su bote cerca de la lengua del agua; en efecto asi lo

tornaven a ser vistes com una poderosa amenaça. El 30 de gener de 1824 una fragata sueca alertava que havia salpat d'Alger una esquadra formada per tres fragates, un bergantí i una goleta *con el objeto, segun se decia, de hostilizar a los buques españoles.*[11] Al setembre s'informava d'una altra flota.[12] El mateix any es produïa la declaració de guerra d'Alger amb la Gran Bretanya.[13] El 1830 les notícies que es reberen eren de signe totalment contrari. Es comunicava que el 12 de juliol s'havia *rendido a las tropas de su Magestad Cristianísima la ciudad de Argel cuyo populacho en aquel acto quería matar al Dey,*[14] fet que donà pas a la dilatada ocupació colonial francesa.

A una escala menor, les relacions amb Tunis i Trípoli no foren pas sempre fàcils. L'any 1801 es feien saber *los fundados recelos para creer que la Regencia de Tunez ha declarada la guerra a la España sin embargo de haberse publicado,*[15] per la qual cosa s'advertia els navegants que actuessin amb les degudes precaucions. Pel que fa a Trípoli, el 1804 el seu port estava bloquejat *por los buques de guerra de los Estados Unidos por hallarse en guerra con aquella regencia,*[16] i el 1828 es comunicava el cessament de les hostilitats entre el regne de Nàpols i l'esmentada regència.[17] Les relacions amb les potències europees eren també canviants i complexes. Si la Pau de Basilea (1795) significava la fi de les hostilitats amb França, en el Tractat de Sant Ildefons (1796) es concretà una aliança estratègica entre ambdues nacions que implicà l'enfrontament obert amb la Gran Bretanya.

A Mataró s'acusava la recepció de l'ordre el 20 d'octubre del mateix any i es prenia bona nota de les instruccions que comportava: la interdicció dels intercanvis comercials i l'embargament de tots els béns propietat de britànics que es trobessin en territori espanyol.[18] Malgrat l'aliança estratègica amb la República

hicieron, pidiendo pan, bersas, y otros víveres, pero se les previno se mantubiesen en aquella disposicion sin vajar á tierra y se dispuso un cordón de tropa en toda la Marina, tanto para este fin como para separar la Gente del Pueblo, que pudiesen aprocimarse. Con la mayor prontitud les subministré quanto pidieron, de manera, que en la misma tarde dieron la vela á continuar el Corso, despues de haver dado muchas gracias de la eficacia con que los despaché, y porque se les dio todo sin el menor interés. Satisfaciendo ellos a mis preguntas digeron que el pinque se nombrava Canalla, su Arraés Mustafá; el porte de diez cañones, y setenta hombres de tripulacion; que salieron de Argel quarenta dias havia, y no havian hecho ninguna presa.» AGMAB. 7071. 9.8.1795.

11. AGMAB. Fondo Cartagena, 738. 30.1.1824.
12. AGMAB. Fondo Cartagena, 738. 28.9.1824.
13. AGMAB. Fondo Cartagena, 738. 7.2.1824.
14. AGMAB. Fondo Cartagena, 744. 14.7.1830.
15. AGMAB. Fondo Cartagena, 726. 16.4.1801.
16. AGMAB. Fondo Cartagena, 730, 2.1.1804.
17. AGMAB. Fondo Cartagena, 741. 31.12.1828.
18. «Quedo enterado de la Real Orden de 6 del corriente que V.S. se sirve insertarme en oficio del 11 del mismo sobre los Reales Decretos que el Rey Nuestro Señor ha firmado el dia anterior en que declara Su Magestad la guerra la Rey de Inglaterra á sus Reynos y subditos por las justas causas que en ellos se expresa, deviendo cesar des de ahora toda comunicación, trato y comercio entre las dos Naciones y considerarse embargadas todas las propiedades inglesas que se hallan en los dominios de Su Magestad...» AGMAB. Fondo Cartagena, 794. 20.10.1796.

Francesa, les autoritats de marina no estaven disposades que mariners espanyols s'enrolessin a les naus de la potència aliada *puesto se necesitan para nuestros Armamentos.* Tanmateix, *Su Magestad en prueba de lo conforme que son sus miras con las de dicha Republica* autoritzava qualsevol mariner estranger que es trobés a Espanya a embarcar-se en els bucs republicans *con preferencia a nuestros Armadores.*[19] L'any 1801, tot i mantenir-se la situació de guerra entre les dues nacions, que no finalitzaria fins a la Pau d'Amiens (1802), el to dels bel·ligerants s'havia moderat amb concessions recíproques.[20]

El 1804 la Monarquia espanyola declarava de nou la guerra a la Gran Bretanya, en col·laboració amb França, ara napoleònica. La marina espanyola patí en aquest enfrontament derrotes cabdals, com el combat del cap de Santa Maria (1804) i la batalla de Trafalgar (1805), que segellà el seu declivi i diluí els somnis napoleònics d'una invasió del Regne Unit. Enmig d'aquest enfrontament el govern espanyol considerà que Suècia reforçava els interessos britànics, principalment perquè, a través de les embarcacions del país escandinau, s'introduïen a Espanya mercaderies de procedència britànica *con menos cavo de la industria nacional y ventajas de la Britanica que vigorizan y ensoberbecen al govierno Inglés.*[21] En vista d'aquests fets *y con el deseo de aproximar el suspirado fin de la Guerra* es manava tancar tots els ports a les embarcacions de la marina militar i mercant sueca.[22]

Rússia era també una potència interessada en la política mediterrània. Embarcacions russes han estat documentades en el decurs d'aquest treball en els límits de la província marítima mataronina; des del naufragi d'un bergantí d'aquesta nacionalitat davant la població de Premià de Mar[23] fins a la llicència concedida al pilot Jaume Taulina, de Lloret, per embarcar-se en un altre bergantí de la mateixa nacionalitat per anar a Cuba.[24] Potser pel record de la declaració de guerra que féu Rússia a Espanya l'any 1799 (BÉCKER, J., 1907, 54), i que no tingué més conseqüències que les diplomàtiques, les notícies sobre la marina russa eren molt tingudes en compte per les autoritats espanyoles. En el seu expansionisme cap a l'est, el tsar Alexandre I signà un *ukase*, decret imperial, on feia saber a les potències estrangeres les condicions que imposava a la navegació

19. AGMAB. Fondo Cartagena, 726. 18.6.1801.

20. «Quedo enterado [...] haverse convenido entre nuestra Corte y la de Inglaterra, se reciba reciprocamente la palabra de honor de todo Capitán y Piloto prisioneros de qualquier Buque mercante como asi mismo a los de estas clases que naveguen en corso y con mas o menos cañones siempre que al tiempo de su apresamiento se encuentren á sus Bordos las Mercaderias...» AGMAB. Fondo Cartagena, 726. 27.4.1801.

21. «...que no desistirá del sistema de la Guerra mientras no vea en esta un escollo de su comercio principal apoyo de su poder...» AGMAB. Fondo Cartagena, 732. 26.6.1806.

22. «...por todo el tiempo en que S.M. el Rey de Suecia continue haciendo causa comun con la Inglaterra, enemiga de la España y de su íntima aliada la Francia...» AGMAB. Fondo Cartagena, 732. 26.6.1806.

23. AGMAB. Fondo Cartagena, 733. 14.10.1805.

24. Documentació avalada per José Ryan *Cónsul de S.M. el Emperador de todas las Rusias en la ciudad y puerto de Barcelona.* AGMAB. Fondo Cartagena, 785. 25.11.1827.

a les costes del mar d'Okhotsk i del de Bering, incloent-hi les costes americanes d'Alaska. El document fou rebut a Mataró el 29 de juliol de 1822 i es féu extensiu a tota la població que hi pogués tenir interès.[25]

El desplegament de les esquadres de guerra que sortien del Bàltic i s'adreçaven al Mediterrani podia tenir implicacions més properes. L'any 1827 s'informava de l'arribada a Portsmouth d'una flota, procedent de Kronstadt i integrada per 17 vaixells de guerra, que es posava a les ordres de les autoritats britàniques i es dirigia a les aigües més càlides del Mare Nostrum.[26] L'any 1824 la fragata *La Activa*, també procedent del Bàltic, havia de navegar per aigües espanyoles i se'n recomanava el millor tracte possible.[27]

Un altre testimoni permet entendre millor l'interès rus per l'accés a les rutes del Mediterrani. En aquests anys es plantejava, com un debat polític important a escala europea, la "qüestió d'Orient", en la qual es pretenia dilucidar la influència i la participació de les nacions europees occidentals en el desmembrament d'un debilitat Imperi Otomà. Rússia hi tingué un paper rellevant com a defensora dels països ortodoxos i s'enfrontà a Turquia en una guerra, iniciada l'any 1829 i en la qual –entre molts altres problemes– es discutia l'accés de la flota russa del mar Negre al Mediterrani, a través dels estrets del Bòsfor i dels Dardanels. L'any 1829 el comandant de la flota russa en aquest mar feia saber a la *corporacion de comerciantes de Malta*, i d'aquí es trametia al govern espanyol, l'ordre rebuda de bloquejar els Dardanels en un moment en què Moscou feia sentir la seva superioritat a Istanbul.[28]

D'altra banda, l'any 1839 el regne de Sardenya-Piemont restablia relacions comercials amb la corona espanyola, nomenant un nou vicecònsol a Mataró, Salvador Ysart.[29]

Les notícies que arribaven a la província de marina mataronina no feien pas referència exclusivament al marc europeu o mediterrani, tot i que aquestes fossin les més freqüents. Per raons òbvies sovintejaren també les notícies referents

25. «...el Emperador de Rusia ha publicado un ukase estableciendo las reglas de la navegación a lo largo de las costas de las islas y parte del Norte-america que dicen pertenecen á la Rusia, el que entre otras cosas manda que ninguna Nacion excepto la Rusa pueda comerciar, pescar, ni tener industria alguna en cualquiera de las Islas, Puertos y Golfos comprendidos en toda la costa N.O. de America empezando en el estrecho de Bahring en el grado 51 de latitud N., así como tambien desde las Islas Aleutianas á la costa oriental de Siberia, y desde las Islas Kuriles hasta el cabo de la Isla Urup, es decir al grado 45 y 50 minutos de latitud N.; prohibiendo á todo buque extranjero no solo el hacer desembarcos en las costas o islas pertenecientes á la Rusia, sino el arrimarse á ellas á la distancia de cien millas debiendo ser confiscados los buques y cargamentos que contravengan este ukase.» AGMAB. Fondo Cartagena, 731. 29.7.1822.

26. AGMAB. Fondo Cartagena, 741. 8.10.1827.

27. «...conforme á los sentimientos de intima amistad que dichosamente subsiste entre el Rey Nuestro Señor y el Emperador de todas las Rusias.» AGMAB. Fondo Cartagena, 738. 20.8.1824.

28. «Su Majestad el Emperador de Rusia ha mandado bloquear los Dardanelos. En esta Circular se expresan las razones que han dado lugar a esta Declaracion, y las condiciones con que se permitira la entrada a los Buques Neutrales, siendo las Principales la de no conducir contrabando alguno de Guerra y la de someterse a ser visitados...» AGMAB. Fondo Cartagena, 785. 15.1.1829.

29. AGMAB. Fondo Cartagena, 749. 28.12.1839.

a l'àmbit americà. Cal destacar pel seu interès la tramesa que es féu a Mataró *de nueve exemplares del tratado de Amistad, límites y navegacion concluido entre Su Magestad y los Estados Unidos de America*,[30] i també l'existència d'un consolat d'aquesta nació a Barcelona, l'any 1827, moment en què reclutà el pilot Francesc Roger, de la matrícula de Mataró, per menar el bergantí nord-americà *America*, que s'havia de desplaçar a l'Havana.[31] Més complexes foren les referències a les repúbliques americanes insurrectes. Més enllà de la problemàtica del cors *columbiano*, ja estudiada, calia tenir presents les banderes adoptades pels nous estats[32] o els conflictes que es podien originar entre aquestes noves nacions,[33] entre altres temes.

Finalment, tot i el caràcter anecdòtic de la notícia, hi ha una dada que s'allunya del to bèl·lic o de competència geoestratègica de les analitzades fins ara però que, alhora, es converteix en un indicador dels canvis històrics que havien de venir. L'any 1829 es rebia una instrucció a Mataró, emesa pel secretari d'Estat i de marina, en la qual s'informava que l'encarregat de negocis anglès havia sol·licitat, i el rei havia concedit, *á la Sociedad de Lanchas Yatch Club, el permiso de entrar en sus viages de recreo en los puertos de la Península sin pagar derechos de puerto ni otro alguno*.[34] Les dilatades planures líquides podien esdevenir quelcom més que un mar de conflictes.

30. AGMAB. Fondo Cartagena, 794. 1.10.1796.

31. AGMAB. Fondo Cartagena, 785. 21.6.1827.

32. «Para los fines combenientes incluyo a V. el diseño de las Banderas adoptadas por los Gobiernos disidentes de Chile, Perú, Trujillo y Guayaquil, que me ha sido remitido en Real Orden de 14 de Abril ultima.» AGMAB. Fondo Cartagena, 731. 25.5.1822.

33. Comunicació del tractat de pau entre el Brasil i l'Argentina signat l'11 de gener de 1829.

34. AGMAB. Fondo Cartagena, 785. 19.2.1829.

IX. DE L'AGONIA AL NAIXEMENT D'UNA NOVA SOCIETAT O DE L'ANTIC RÈGIM A LA MONARQUIA LIBERAL

«S.M. se ha servido resolver se le haga saber que las ordenes del Rey no pueden estar sugetas a ningunas ordenes y deben ser obedecidas por todos.»

Ferran VII. AGMAB. Fondo Cartagena, 736. 23.9.1815.

«Desde el momento en que conocidos vuestros deseos acepté y juré la Constitucion promulgada en Cádiz el 19 de Marzo de 1812, no pudo menos de dilatarse mi espíritu con la grata perspectiva de vuestra ulterior felicidad.»

Ferran VII. AGMAB. Fondo Cartagena, 730. 16.9.1822.

Al segle XIX espanyol li tocà veure una profunda transformació de les realitats polítiques, socials i econòmiques que s'havien anat generant des de segles enrere. El que genèricament es denomina Antic Règim resistí durant dècades a la seva dissolució i a la progressiva implantació d'un nou model de relacions en aquests tres àmbits. Potser la característica més rellevant de la llarga transició espanyola de la societat estamental a la societat capitalista de classes, del poder absolut al liberalisme burgès, és que fou un procés amb més marrades que no pas línies rectes, un procés viscut amb moments d'exaltació que deixaren ben aviat pas al terror i a la repressió ferotge i sagnant i, per fi, a la guerra civil.

Potser era aquesta la conseqüència lògica d'una societat que en el decurs del segle anà polaritzant les seves posicions. Dues visions d'Espanya començaren a definir-se i esquinçaren la relativa unanimitat que hi havia en la lluita contra l'invasor. Paradigma d'aquesta divisió fou l'actitud del monarca felló, que traí la seva pròpia paraula i, el que és més important, els anhels de canvi i de modernitat d'una bona part de la societat. Cap dels bàndols podia estar mai absolutament convençut de la seva victòria o de la derrota de l'enemic. Sempre existia, tot i que de manera soterrada, la possibilitat de veure rebrotar les velles concepcions del món i de la realitat. I sempre sorgien forces renovades disposades a impedir un retorn al passat i a aconseguir noves fites de llibertat. Potser per això en el segle següent es tornaren a produir combats fratricides.

Les transformacions econòmiques no foren alienes al conflicte. La incipient industrialització en determinades zones del país, fruit de processos d'acumulació de capitals generats en l'activitat mercantil i colonial, propicià l'aparició

d'unes classes socials que feren sentir la seva veu amb força en el gran debat secular. Els actors tradicionals, que durant segles havien regit amb poder gairebé indiscutible la vida pública, veieren entrar nous personatges a escena que cercaven el seu propi espai i la defensa dels seus interessos. La burgesia industrial i comercial –en un primer moment– i el proletariat urbà –en etapes posteriors– forçaren, més que demanaren, la seva intervenció en el debat públic i calgué bastir un nou model de relacions per contenir o emparar les seves reivindicacions.

La Revolució Francesa es convertí per a aquests sectors en un aparador on cercar els models socials i polítics possibles. Per a la contrarevolució, en canvi, fou la caixa de Pandora que calia tancar amb pany i forrellat. En l'àmbit català, J.M. Fradera ha assenyalat com a idees clau del conflicte l'oposició entre camp i ciutat, entre el món tradicional i el món articulat al voltant dels sectors industrials emergents, entre la política de l'Antic Règim i el liberalisme, entre religió i ordre i cultura liberals (FRADERA, 1996, 10). La desassenyada política de Godoy al capdavant de la Corona espanyola menà, inevitablement, a l'esclat de totes les pressions i passions acumulades i, amb aquestes, s'inicià la fi d'un model de societat i el laboriós part d'una de nova.

L'objectiu de les pàgines que segueixen no és pas historiar tot aquest llarg procés de forma exhaustiva –cosa que va més enllà de l'abast d'aquesta obra– sinó fer-hi una aproximació des de la informació –absolutament inèdita– que les autoritats de marina aplegaren sobre les complexes circumstàncies que envoltaren la vida dels homes i de les dones que visqueren les primeres dècades del segle XIX en els límits de la província marítima de Mataró.

Buit de poder

Exactament quatre anys abans de la proclamació de la Constitució de Cadis, el 19 de març de 1808, abdicava Carles IV en el seu fill Ferran VII. Tot i que al·legava motius de salut i la necessitat de cercar un canvi d'aires[1] –potser amb la intenció de traslladar-se a terres americanes–, el cert és que el dia anterior s'havia produït el motí a Aranjuez on es defenestrà Godoy, i la camarilla de Ferran forçà l'abdicació del rei.

Els fets que succeïren són prou coneguts. Els desencontres entre la família reial propiciaren la seva marxa a França, on Napoleó aconseguiria que li cedissin els drets al tron hispànic, que traslladà al seu germà Josep. El país rebutjà, majoritàriament, el rei intrús. L'exèrcit d'ocupació començà a senyorejar i a sembrar de malvestats tot el territori. Però també, i potser el que és més signifi-

1. «Como los achaques de que adolesco no me permiten soportar por mas tiempo el Gobierno de mis reynos y me sea preciso para reparar mi salud, gozar en clima mas templado de la tranquilidad de la vida privada he determinado después de la mas seria deliberacion abdicar mi corona en mi heredero y muy caro hijo el Principe de Asturias.» AGMAB. Fondo Cartagena, 30.3.1808.

catiu, els ocupants intentaren transmetre a la població una nova ideologia.

En zona de ningú

Com ha assenyalat Benet Oliva (OLIVA, B., 2010, 61) el Maresme es trobava en zona de ningú. Els francesos ocuparen Barcelona i el seu entorn i maldaren, repetidament, per la conquesta de Girona. El Maresme es convertí en un territori de pas entre ambdues ciutats, fet que permetia practicar-hi la rapinya i el saqueig quan s'esqueia. No fou fins a l'any 1812 que s'establí, de manera permanent, una guarnició al fortificat convent dels caputxins de Mataró (LLOVET, 2000, 370).

Els ocupants tenien al seu favor la presència de la brivalla o Companyia de Caçadors Distingits de Catalunya. Aquests servien com a exploradors a l'exèrcit napoleònic, i l'any 1813 forçaren diverses cases a Arenys de Mar (*Manuscrit*, 179). En el bàndol contrari hi havia el sometent de diferents poblacions que actuava esporàdicament per hostilitzar les tropes franceses. Els miquelets feien també acte de presència actuant pel seu compte. Així, el 27 de juliol de 1808 una partida de cent homes entrà a Mataró i detingué Antonio Porta, comandant de marina interí, sota l'acusació de col·laborar amb els invasors, tot i haver estat nomenat pel capità general de Catalunya (DRESAIRE, A., 1992, 153). Hi havia també la presència esporàdica de les tropes espanyoles, d'obediència borbònica, amb comandaments tan significatius com el maresmenc Francesc Milans del Bosch o el capità general de Catalunya Luis Roberto de Lacy. I, a la mar, patrullava la marina britànica hostilitzant les tropes napoleòniques sota el comandament, l'any 1812, del comodor Codrington (XIMENEZ, J., 1985, 23).

Enmig d'aquesta complexa situació es crearen juntes de govern locals, juntes corregimentals i la Junta Superior del Principat, que intentaren omplir el buit deixat per la fallida del sistema anterior el 2 de maig de 1808, però que moltes vegades aconseguiren incrementar el grau de confusió que ja, per ells mateixos, generaven els invasors. A Mataró, en aquesta situació de buit de poder, es constituí una *Junta de buenos Patricios*, a principi de juny de 1808 (REIXACH, R. 2008, 332), per tal de fer front a la nova realitat que s'imposava, i en aquesta s'hi integrà el responsable de la província marítima de Mataró, José Antonio Olózaga (BEULAS, E.; DRESAIRE, A., 1989, 42).

Mobilitzats

Per primera vegada des de la instauració de la Matrícula de Marina, mariners i pescadors foren cridats a participar a les activitats bèl·liques, no en mars més o menys llunyans, sinó a les seves mateixes platges. El camp de batalla s'havia instal·lat a les seves pròpies llars i calia lluitar amb les embarcacions que eren els seus instruments de treball. La població marinera restà, doncs, mobilitzada per tal d'actuar en els diferents fronts que s'obriren en la lluita –intermitent– que

s'inicià contra l'invasor durant els sis anys següents.

Una de les primeres decisions que prengué la Junta de Mataró fou la defensa de Montgat per deturar la marxa de l'exèrcit francès. El 10 de juny de 1808, Olózaga ordenava a l'ajudant de marina de Vilassar de Mar la tramesa de quaranta matriculats del seu districte *habiles en el manejo del cañon* per tal que es presentessin a defensar el cordó defensiu que es pretenia crear entre Montgat i la Conreria. També sol·licitava que els patrons trametessin veles de les seves embarcacions per fer-ne *las tiendas de campaña.*[2] Com ja és conegut, les tropes franceses comandades pel general d'origen italià Giuseppe Lechi desferen, en poques hores, les fortificacions de Montgat el dia 16 de juny, assaltaren les poblacions costaneres i entraren a Mataró a mata-degolla en el que constituí un dels saquejos més violents de la història de la ciutat (BEULAS, E.; DRESAIRE, A., 1989, 60).

El comandant de marina fou pres pels francesos i traslladat a Barcelona (DRESAIRE, A., 1992, 153). Però la resistència no s'interrompé. Durant el mes d'agost l'ajudant de marina de Vilassar de Mar, seguint les ordres de la Junta Superior de Govern del Principat de Catalunya, informava de les seves gestions per armar embarcacions en cors *para interceptar los tesoros que el enemigo pueda extraer de la bahia de la Capital* i també per impedir-ne l'abastiment.[3] El mes d'octubre el president de la Junta de Govern de Mataró alertava de la presència d'una embarcació francesa *con aparato de pescador* que transportava correspondència de gran importància cap a Barcelona *embueltos en las redes de pescar* i recomanava als pescadors la seva captura.[4]

En aquests anys les aigües de la província marítima de Mataró estaven solcades per les embarcacions de comerç i pesca dels seus habitants, per les embarcacions corsàries armades per l'exèrcit francès, pels seus corresponents oponents, els corsaris locals, per l'armada francesa que transitava entre els ports del Migdia francès i de Barcelona i per l'armada britànica, que hostilitzava la flota gal·la i, si era possible, els exèrcits francesos de terra. Tots aquests contendents –actuant al mateix temps– generaren una multiplicitat de situacions que, d'una manera o altra, implicaven la població marinera. L'actuació dels corsaris era primordial en aquesta guerra. Les autoritats de marina destinaven homes matriculats per cobrir les tripulacions de les naus en cors, en cas de ser necessari.[5]

2. AGMAB. Fondo Cartagena, 734. 10.6.1808.
3. AGMAB. Fondo Cartagena, 734. 13.8.1808.
4. AGMAB. Fondo Cartagena, 734. 8.10.1808.
5. «...prevengo a V. que sin perdida de tiempo, mande á siete individuos de la Matricula de su mando se embarquen desde luego en el Corsario del expresado Capitan Sebastian Cabrisas para hacer el corso en los parages que le señale el Gobierno.» Carta adreçada a l'ajudant de marina d'Arenys de Mar. AGMAB. Fondo Cartagena, 449. 7.11.1811.

El juliol de 1809 *las barquillas* de Montgat havien d'abastar els vaixells britànics que es trobaven en aquella posició.[6] El setembre següent s'alertava de la propera presència de l'almirall Cuthbert Collingwood, que tenia previst enfrontar-se a la flota francesa que acabava de partir del port de Toló.[7] Els vaixells de guerra britànics que ha estat possible documentar en aquesta zona eren *El Conquistador* (1809), el *Cambrian* (1809) i el *HBMS*[8] *Blake* (1812), ancorat a davant d'Arenys de Mar. Estava a les ordres del comodor Edward Condrington. J. Ximenez publicà unes interessants cartes en les quals l'oficial britànic manifestava les seves crítiques a les autoritats locals[9] i es dolia d'una actitud més aviat passiva de la població davant els ocupants.[10]

En haver caigut Tarragona, Mataró i els ports de les rodalies es convertiren en un dels punts d'abastiment d'armament de les tropes de terra. Els vaixells de guerra espanyols transportaven municions que calia desembarcar i per fer-ho sol·licitaven la presència d'embarcacions menors,[11] cosa que no sempre era ben rebuda pels patrons.[12] Per aquestes mateixes raons, quan l'any 1811 el general Luis Roberto de Lacy fou nomenat capità general del Principat, s'hi traslladà el mes de juliol a bord del místic *El Terrible*. En saber la notícia de la caiguda de Tarragona determinà desembarcar a Mataró, on anaven *tanto los buques de guerra españoles como ingleses y mercantes*. Ho féu el 4 de juliol i d'allí partí cap a Agramunt a reunir-se amb l'exèrcit del general Campoverde.[13] Una de les seves iniciatives, el setembre d'aquell mateix any, fou conquerir les fortificacions que els francesos dominaven a les illes Medes.

Aquell mateix mes Francesc Milans del Bosch, *Comandante General de este Canton*, a través del seu comissari de guerra, s'adreçava a Josep Baralt, aju-

6. AGMAB. Fondo Cartagena, 734. 22.7.1809.

7. AGMAB. Fondo Cartagena, 734. 11.9.1809.

8. *His Britannic Majesty's Ship.*

9. «Temps enrera vaig escriure una carta a la Justicia d'Arenys de Mar i em fou retornada una setmana més tard, perquè no es pogué persuadir ningú a obrir-la. I el paper que us incloc demostra clarament que una ordre d'un comissari francès, en absència de la seva tropa, és tractada amb més respecte, àdhuc per un dels vostres comissionats, que no pas l'autoritat de V.E., la Junta superior del Principat.» XIMENEZ, J., 1985, 29.

10. «A penes es podrà creure que a Catalunya, un país tan famós pel seu coratge i pel seu odi contra els francesos, hi puguin passar grans combois de provisions de Girona a Barcelona sense que s'hi oposi un sol fusell!» XIMENEZ, J., 1985, 29.

11. «Siendo de la mayor importancia que sean transbordados inmediatamente a buques de menor porte las municiones que existen en este navío de mi mando por haberlo determinado el General en Xefe de este Exercito y convenir asi al mejor servicio del Rey, espero del zelo de V.m. que embarque y remita sin perdida de momento al costado de este navio las barcas que sean nesesarias para cargar 2500 quintales.» Escrit de Miguel Gastón en el *Navio Algeciras* en la *Rada de arens del mar*, adreçat a Josep Baralt, ajudant de marina del districte. AGMAB. Fondo Cartagena, 796. 13.7.1811.

12. «Hallandose varios barcos en esta rada cargados de municiones de guerra que por via de deposito se les han trasladado del navio de S.M. el Algeciras, claman sus patrones y tripulaciones que no pueden subsistir sin que por el prompto se les suministre de la Real Provisión de Víveres las raciones diarias para aquellos individuos...» Escrit de Josep Baralt d'Arenys de Mar a Francisco Milans, *Comandante General del Canton de Levante*. AGMAB. Fondo Cartagena, 796. 14.7.1811.

13. AGMAB. Expediciones, 225. 12.11.1811.

dant de marina d'Arenys de Mar, i li notificava que li calia reunir 200 homes i les embarcacions necessàries per conduir-los a les illes Medes.[14] D'acord amb això, les primeres disposicions que es prengueren foren d'embargar totes les embarcacions *asi de guerra como mercantes* que es trobessin al districte d'Arenys de Mar.[15] Juan José García, el comissari de guerra a aquesta població, disposà com s'havien d'embarcar els homes sol·licitats.[16] També calgueren mestres de ribera i material per ser emprat en les operacions d'atac.[17] Segons la *Gaceta de la Regencia* les illes foren ocupades el primer de setembre.[18]

El desembre de l'any 1811 Lacy notificava que havia encomanat a la flota britànica *hacer fuego contra los enemigos que ocupan los pueblos de la costa de Cataluña de lo que se dará conocimiento a las autoridades y demas vecinos para que puedan abandonarlos con tiempo.*[19] Quan Mataró fou ocupat de manera permanent per les tropes franceses, a principi del 1812, les autoritats de marina traslladaren la seva seu a la vila de Canet.[20]

L'alenada liberal

Com ja és prou conegut, mentre es desenvolupava la Guerra del Francès, a l'Estat espanyol determinats sectors socials dedicaren les seves energies i capacitats no sols a rebatre les forces napoleòniques, sinó a instaurar un nou marc polític basat en les idees liberals. Fruit d'aquest important esforç organitzatiu –que es veié coronat amb la promulgació de la Constitució de 1812– foren també unes noves ordinacions de marina que ja han estat analitzades a l'inici d'aquesta obra. Amb l'exaltació que caracteritzà aquest moment històric hom afirmava *Acavó el tiempo de la disipacion y la vanidad de las promesas de un privado que se nutría del suco y la sangre de todos. Otro es el presente: otro el govierno y otra la inviabilidad de sus ofertas.*[21] Més pragmàtics eren altres plantejaments, com

14. AGMAB. Fondo Cartagena, 796. 23.9.1811.

15. A Arenys de Mar foren embargades la fragata *Carmelitana*, de 200 tones; la pollacra *Montserrata*, de 60 tones; el llondro *San Francisco de Paula*, de 60 tones, i el xabec *La Piedad*, de 18 tones, a més de 4 llaguts. Més 11 llaguts que es trobaven varats. A Canet foren embargats 6 llaguts, 15 a Sant Pol més 11 embarcacions que es trobaven a Arenys procedents de Mataró. AGMAB. Fondo Cartagena, 449. 30.8.1811.

16. García proposà encabir 70 o 80 homes al xabec corsari *Nuestra Señora de Carmen* del patró Sebastià Cabrises de Cadaqués, i 100 homes a la bombarda del patró Pere Bernat de Sant Feliu de Guíxols. Al canari *Nuestra Señora de los Angeles*, patró Nicolau Vergonyós, de la mateixa població, 20 o 30 homes. AGMAB. Fondo Cartagena, 23.7.1811.

17. «...ocho carpinteros de maestranza. Tres aparejos para las maquinas de los desembarcaderos y uno para arrastrar pesos sueltos.» AGMAB. Fondo Cartagena, 449. 29.11.1811.

18. «El dia 1° del corriente se rindio a nuestras armas el castillo de las Medas, donde se encontraron 25 hombres y 6 paisanos renegados, á quienes se mandó ahorcar inmediatamente.» *Gaceta de la Regencia.* 10.10.1811. Núm. 130.

19. AGMAB. Fondo Cartagena, 4.12.1811.

20. «Como en la villa de Canet de Mar, en la actualidad Capital de la Provincia de Marina de la Ciudad de Mataró, por estar aquella ocupada por los enemigos...» AGMAB. Fondo Cartagena, 733. 26.6.1813.

21. «...Des de oy en adelante el marinero que mas sirva gozará mas; si perece, la patria su primera y

el decret de *las Cortes Generales y extraordinarias* de 4 d'abril de 1811 que prohibia la circulació de la moneda *del intruso Rey*.[22]

El retorn del *Deseado*

Els dies 12 i 13 de febrer de 1814, després de l'evacuació de les tropes franceses, Mataró celebrà solemnement la proclamació de la Constitució gaditana. Escassament un mes després, Ferran VII sojornà a la ciutat de retorn del seu captiveri. Els gremis de mar engalanaren diferents edificis i s'instal·là al Camí Ral una embarcació que arborava les banderes espanyola i anglesa i tenia a la quilla l'ensenya francesa (LLOVET, J., 2000, 373).

Enmig de la situació d'eufòria, però, no tothom compartia exactament els mateixos interessos. El baró de Maldà, per exemple, veia una certa correlació entre l'ocupació francesa i el moviment liberal.[23] I, a València, un conjunt de diputats a les corts de Cadis lliuraven al rei l'anomenat *Manifiesto de los Persas*,[24] que serví de pretext per a la reinstauració de l'absolutisme.

La nova etapa s'inicià amb una seriosa repressió i amb aixecaments liberals, com el fracassat de Milans i Lacy, que portà a l'afusellament d'aquest darrer. La retòrica oficial parlava d'un renaixement d'Espanya sota el *paternal* guiatge del seu monarca, amb un programa que intentava reprendre les bases del despotisme il·lustrat.[25] Mentrestant, les autoritats de marina rebien instruccions de detenir totes les embarcacions franceses que es trobessin als ports espanyols *a fin de que sirvan de garantia y de indemnizacion a los Españoles que se hallen en el mismo caso en Francia*.[26]

verdadera madre cuidará de sus hijos; si se imposibilita en defensa de la nacion ella trabajará por él y le alimentará.» AGMAB. Fondo Cartagena, 796. 9.6.1811.

22. «...y que los tenedores de ella la presenten la presente en las tesorerias, depositarias y demas oficinas publicas en donde se detenga abonandose a los interesados su valor en otra legal...» AGMAB. Fondo Cartagena, 796. 8.6.1811.

23. «Déu Nostre Senyor nos sereni a tots traient-nos de Catalunya l'horrorosa plaga com nuvolada tempestuosa de gavatxos, caragirats i lliberals, que en són la pitjor pesta.» Citat per OLIVA, B., 2010, 89.

24. «Quisiéramos grabar en el corazón de todos, como lo está en el nuestro el convencimiento de que la democracia se funda en la inestabilidad e inconstancia; y de su misma formación saca los peligros de su fin. De manos tan desiguales como se aplican al timón, solo se multiplican impulsos para sepultar la nave en un naufragio.» *Representacion*, 1814.

25. «Por parte de S.M. está cuidar de la Paz, evitar la guerra, asegurar los medios de defensa, sostener el decoro de la nacion, hacer que ocupe el distinguido y envidiable lugar que la corresponde entre las demas, fixar el orden y economia en todos los ramos del Estado, fundar un sistema de justicia de equidad y de proporcion en los impuestos; no exigir mas contribuciones que las necesarias, satisfacer las obligaciones, ayudar los progresos de la agricultura y de las artes, fomentar los que las promueban, restituir a ellas los brazos útiles que no sean absolutamente indispensables para el Servicio militar...» AGMAB. Fondo Cartagena, 738. 26.12.1815.

26. AGMAB. Fondo Cartagena, 736. 8.7.1815.

Constitucion o muerte

El pronunciament de Riego el primer dia de l'any 1820 demostrà, mínimament, dues realitats. Els ideals de la Constitució de 1812 eren més vius del que molts haurien desitjat i, a la vegada, es desemmascarava, moralment i política, Ferran VII[27] o, potser, com escrigué Josep Fontana, *era prou raonable que els reis europeus es palpessin el coll cada vegada que semblava amenaçar-los un moviment revolucionari* (FONTANA, J., 1988, 195). L'any 1820 ha estat assenyalat com un dels més fecunds de l'acció reformadora dels liberals: llibertat de premsa, abolició del delme, supressió del *mayorazgo*, desamortització de les terres de les ordes religioses, formació de la milícia nacional, sanejament de la hisenda, etc. Però totes aquestes disposicions, alhora, tingueren la virtut d'aglutinar en contra dels liberals alguns sectors del clergat i bona part de la pagesia que, per causes diferents, es veieren afectats negativament per les disposicions del Trienni.

Un seriós enfrontament civil s'anà congriant, ja des de l'any 1821. En aquestes dates s'alertava les autoritats mataronines de l'aixecament del *cura Merino* i de *las ofertas insidiosas que se hacen á los incautos que acudan á ponerse bajos las órdenes de aquel impostor*. El govern ratificava el suport de Ferran VII, *primer Rey constitucional de las Españas*, a la nova situació política del país.[28] Malgrat tot, la revolta absolutista, atiada per sectors radicals del clergat, protagonitzada per jornalers o petits propietaris agrícoles –castigats per les baixades dels preus agraris i per les polítiques liberals–, i amb el suport i finançada per alguns sectors de la noblesa s'estengué ràpidament per Catalunya.

La impunitat amb què operaven aquestes partides reialistes i la impotència de les poblacions afectades resta ben reflectida a la correspondència que Vicente Vegue, capità del port de Blanes i cap del districte, escrigué durant la segona meitat de l'any 1822. Al juny s'adreçava directament a la capitania general, a Cartagena, per notificar-li l'entrada dels facciosos a la seva població. Aquesta circumstància havia produït una situació de *suma insubordinacion assi a la*

27. «EL REY A LA NACION ESPAÑOLA. ESPAÑOLES: Desde el momento en que conocidos vuetros deseos acepté y juré la Constitucion promulgada en Cádiz el 19 de Marzo de 1812, no pudo menos de dilatarse mi espíritu con la grata perspectiva de vuestra ulterior felicidad. Una penosa y recíproca experiencia del gobierno absoluto, en que todo suele hacerse á nombre del Monarca, menos su voluntad verdadera, nos condujo á adoptar gustosamente la ley fundamental, que señalando los derechos y obligaciones de los que mandan y de los que obedecen, precave el extravío de todos, y deja expeditas y seguras las riendas del Estado para conducirlo por el recto y glorioso camino de la justicia y la prosperidad.» AGMAB. Fondo Cartagena, 16.9.1822.

28. «S.M., íntimamente persuadido de que los verdaderos y únicos enemigos de su trono son aquellos que abusando de su augusto nombre tratan de hacer creer que sus sentimientos son diferentes de los de sus pueblos [...] asegurando a todos que S.M. no solo no consentirá que se ataque ni varie en ningun modo la Constitución política de la Monarquía formada por las Córtes generales y extraordinarias, sino que cuenta como principal de sus glorias la de ser el primer Rey constitucional de las Españas.» AGMAB. Fondo Cartagena, 728. 9.6.1821.

Justicia como a mi y mucho mas lo que pertenece á Patrones y Marinería sin ningun respeto á quanto se les manda. Davant la situació generada, l'oficial sol·licitava *para la seguridad de mi persona, subordinacion de patrones y de gente de mar* i, també per salvar la documentació, poder-se traslladar a Lloret o a Malgrat, on considerava que gaudiria de més seguretat.[29] Cal emfatitzar que l'entrada dels reialistes fos motiu d'insubordinació de la marineria.

A primers de juliol es produïa una nova entrada de 300 homes, dirigits per un tal Ballester i per *mossèn Anton*, que exigien una contribució de 5.000 duros, *y viendo que toda la Población desamparó este Pueblo trató el de robarlo saquearlo en términos que asta los sepulcros sacó cadaveres.*[30]

El mes de setembre Vegue denunciava una nova escomesa del mateix grup rebel. Aquesta vegada informava dels homes que dels pobles de la seva demarcació s'havien unit a l'escamot[31] i també que *el cabecilla Ballester tiene su quartel general en Tordera a todas horas estan en estos pueblos citados haciendo mil monstruosidades.* Afegia que l'havien amenaçat en el sentit que *si no tomaba su partido me acordaria.* Explicava també que els patrons de la seva demarcació estaven *dispersos emigrados con sus familias* ja que no volien tornar a les seves cases fins que l'exèrcit perseguís els facciosos. Tot plegat es resolia en *el comercio perdido y los Pueblos de mi jurisdiccion desiertos sin abitante alguno que horroriza el dichas poblaciones pues no hay mas que facciosos a todas horas dentro de ellas.*[32]

L'octubre del mateix any es produïa una nova incursió. Vegue denunciava que, havent anat a Blanes *con el objeto de dar una buelta*, es va trobar amb 400 facciosos procedents de Santa Coloma de Farners que, comandats per l'esmentat *cabecilla Ballester*, assaltaren i saquejaren el seu domicili. La mateixa facció a Lloret intentava recaptar una contribució de 4.000 duros, per la qual cosa explicava que s'havia traslladat a Barcelona per preservar la seva seguretat.[33]

Encara al novembre escrivia *desde el castillo de Blanes* per relatar un atac de Ballester i 600 homes que es retiraren davant l'actuació de la milícia nacional, després de deixar cinc morts, en un combat que durà dues hores. Advertia, però,

29. AGMAB. Fondo Cartagena, 740. 28.6.1822.

30. «...han sido tantas las atrocidades que ha hecho los facciosos que en este Pueblo no se oien mas que lamentos affliciones pues se ha quedado en la indigencia. Yo he vuelto a salvar todos los papeles pertenesientes a la Capitania del Puerto pero si muy comprometido he estado y estoy pues he perdido todos mis intereses. Lo que hace la Aduana no ha quedado mas que el edificio toda robada y saqueada en terminos que la Nacion ha tenido una perdida considerable [...] y los facciosos dexaron orden en esse Pueblo de que volveran acabarlo de quemar y matar y degollar sus habitantes. Hemos estado y estamos sin ningun auxilio de tropas que nos socorran. Y no estrañaré de que agan lo que han dicho.» AGMAB. Fondo Cartagena, 740. 4.7.1822.

31. 117 homes de Blanes, 74 homes de Pineda, 57 homes de Malgrat, 18 homes de Lloret i 13 homes de Tossa.

32. La situació personal de Vegue també estava molt compromesa: «...y asi suplico a V.E. que hecho cargo de mi indigencia qual me veo en el dia poco menos que mendigando...» AGMAB. Fondo Cartagena, 740. 7.11.1822.

33. AGMAB. Fondo Cartagena, 740. 1.10.1822.

que la facció robava i saquejava tots els pobles de la costa *pero como no tenemos auxilio de ninguna parte no hay quien los desaloja de dichos pueblos.*[34]

Per fer front a aquestes situacions, les autoritats el Trienni Liberal disposaven d'un instrument, creat a les Corts de Cadis, però que fins aleshores no s'havia activat: la Milícia Nacional. A Mataró se n'arribaren a constituir cinc companyies. El primer de gener de 1822 l'alcalde constitucional de Mataró, Joaquim Rafart, féu una vibrant proclama davant les forces d'aquesta milícia reclutada a Mataró en la qual, més enllà de la retòrica exaltada i bel·licista, descrivia la situació amb un maniqueisme dramàtic: *Constitucion o muerte.*[35]

L'agitació que es vivia a Catalunya era coneguda per les autoritats centrals. Ferran VII signava proclames exaltades en què es condemnaven aquestes actuacions i es defensava, enardidament, la Constitució.[36] Dos mesos després de la signatura d'aquest document el Congrés de Verona sancionava la intervenció de la Santa Aliança per restaurar l'absolutisme a Espanya.

El 7 d'abril de 1823 els Cent Mil Fills de Sant Lluís entraven a Catalunya. El 30 del mateix mes el capità del port de Blanes informava les autoritats de marina que les tropes franceses –4.000 homes d'infanteria i 700 de cavalleria– es trobaven a quatre hores d'aquella població. Assenyalava, també, la presència entre aquestes tropes del baró d'Eroles.[37] Dies després comunicava que els ocupants *no hacen daño alguno sino que no quieren el sistema que nos gobierna* i cloïa

34. AGMAB. Fondo Cartagena, 740. 7.11.1822.

35. «Ilustres milicianos: El entusiasmo de vuestra gloria y de vuestra grandeza es el que arrebata el alma de los nuevos alcaldes constitucionales que tenemos el honor de serviros y admiraros [...] os contemplamos ya como un cuerpo compuesto de hombres valientes, esforzados, aguerridos, hechos á vivir unidos, y capaces de emprenderlo todo, y de presentar el pecho á todo cuenta se oponga a nuestra preciosa Constitucion [...] La ignorancia y la malicia caminan de comun acuerdo para sorprenderos, dividiros y perderos. Aquella aborrece la sabiduría de nuestro sagrado Código, porque su enfermiza y enflaquecida vista no puede sufrir el golpe de luz que reune nuestra adorada Constitucion [...] Si enemigo alguno tiene el arrojo de hablaros otro lenguaje; si algun grupo de bandidos intenta turbar nuestra paz, y si llegase finalmente á peligrar el preciosísimo código de nuestra sagrada libertad, vereis entonces ¡ó ilustres milicianos! á vuestros alcaldes constitucionales confundidos con vosotros en vuestras filas dando sus vidas por la ley, y gritando á la par de vosotros *viva la sola Constitucion. Constitucion ó muerte.* No admiten otra alterntiva los que tiene el honor de firmar. Mataró 1° de Enero de 1822. = Joaquin Rafart, alcalde constitucional primero. = Cosme Fins, alcalde constitucional segundo.» *Gazeta de Madrid*, p. 77.

36. «No necesito presentaros el cuadro que ofrecen la Navarra, la Cataluña y otras mas provincias de este hermoso suelo. Los robos, los asesinatos, los incendios, todo está presente á vuestra vista. El hermano armado contra el hermano, el padre contra el hijo, han conmovido ya mil veces vuestro corazon, y arrancado vuestro llanto generoso. Abrazad pues en vuestra idea todos los males que producen la codicia, el error y el fanatismo, y suplid con vuestra indignación las expresiones que no encuentro suficientes para dar pábulo á la mia [...] La Constitución asegura vuestros derechos; y ellos tratan de arrancároslos: La Constitución proclama de modo mas solemne el culto que fue de vuestros padres; y ellos tratan de convertir vuestra piedad en el fanatismo mas abominable. Por la Constitución sereis libres y felices; por ellos yaceis en la desolación y en la miseria. Ved la sangre derramada por el furor de esos bandidos: contempad vuestros hogares,antes asilo de la paz, hoy teatro de una guerra fratricida. Fijad la vista sobre ese trono de escarnio y de ignominia erigido en Urgel por la impostura: ved en fin la orilla del precipicio, adonde os intentan conducir y estremeceos.» AGMAB. Fondo Cartagena, 730. 16.9.1822.

37. AGMAB. Fondo Cartagena, 740. 7.4.1823.

el seu escrit *perderemos la vida en defensa de la sabia Constitucion.*[38] Probablement no era conscient de com de premonitòries arribarien a ser aquestes darreres paraules.

Contrarevolució

> *«Abeis vencido la revolución y la anarquia rebolucionaria...»*
>
> AGMAB. Fondo Cartagena, 738. 12.5.1824.

De la mateixa manera que s'havia conspirat per enderrocar el fràgil sistema liberal, després de la restauració absolutista es planificaren tot un conjunt d'actuacions i disposicions per tal de reprimir i eradicar les idees i les realitzacions de l'etapa constitucional. El maig de 1824 es publicà un *indulto y perdon general* per actuacions que s'haguessin produït durant el Trienni Liberal.[39] Tanmateix, potser, el més destacable del text no eren pas els delictes que s'extingien sinó les innumerables excepcions. Així, restaven exclosos els caps del *pronunciamiento* i les autoritats civils i militars *que continuaron mandando a los sublevados*. També continuaren inculpats tots el qui varen signar documents on sol·licitaven la destitució del monarca o la proclamació d'una regència. Els membres de societats secretes que s'haguessin reunit com a tals després del Trienni tampoc es podien acollir al perdó. En la mateixa situació restaven els autors o editors de llibres *dirigidos á combatir e inpugnar los dogmas de nuestra Santa Religion*. Els autors d'assassinats de tipus polític tampoc eren indultats. Entre d'altres s'esmentava el del bisbe de Vic, Ramon Strauch. Els membres de partides armades que s'haguessin enfrontat a l'exèrcit absolutista del duc d'Angulema continuaren essent perseguits. Els *españoles europeos* que negociaren amb els insurrectes de la *Nueva España*, els que havien passat als dominis espanyols d'Amèrica amb la finalitat de *sostener la insurreccion*, els que s'haguessin refugiat en països estrangers *o tomen parte en trampas y conspiraciones fraguadas en ellos* continuaven essent considerats traïdors i se'ls negà el perdó reial. Restaven efectivament amnistiats els que es trobessin presos *solamente por opiniones politicas* encara que haguessin exercit càrrecs *bajo el govierno llamado Constitucional*. En aquests casos, però, s'advertia les autoritats competents que calia *celar* l'actuació d'aquestes persones per comprovar si la seva actuació futura era la de *vasallos fieles*. Si, per contra, a través de discursos, escrits o qualsevol altre mitjà intentaven defensar l'ordre constitucional havien de ser castigats com a reincidents. Als bisbes se'ls exhortava a controlar la conducta dels rectors i reli-

38. AGMAB. Fondo Cartagena, 740. 24.4.1823.

39. AGMAB. Fondo Cartagena, 738. 12.5.1824. Mentre no s'indiqui el contrari les referències que segueixen pertanyen al mateix document.

giosos de les seves demarcacions *por el bien de la Iglesia y del Estado.*

Josep Fontana, en analitzar aquesta etapa que defineix com *la restauració impossible*, afirma que a partir del 1823 els governs de la Santa Aliança –que no volien haver d'ajudar constantment Ferran VII– el forçaren a adoptar una línia política que es podria definir més com a reformista que no pas com a restauradora (FONTANA, J., 1988, 209). Potser per això, malgrat el regust rancuniós que té tot el document, s'hi afegien un seguit de consideracions del tipus *sacrificar vuestros resentimientos e injurias al bien incomparable de la unión y de la Paz interior.* Més enllà d'aquestes manifestacions, més aviat etèries, hi havia també un intent de cercar la complicitat dels sectors burgesos més propers al moviment liberal.[40]

La repressió, però, no sols no es deturà sinó que afinà amb més rigor els seus instruments i la persecució de qualsevol mena de dissidència. El novembre del mateix any les autoritats de marina rebien instruccions molt concretes per tal d'aplicar *penas proporcionadas a la gravedad de los delitos* que poguessin constatar entre la gent matriculada.[41] El problema es plantejà arran del fet que un tal Salvador Llorens fou acusat d'haver cridat *muera el Rey*. En vista d'aquests fets, *no pudiendo su real animo mirar con indiferencia el notorio y vergonzoso abuso que los revolucionarios hacen de su innata clemencia*, es decidí fixar les sancions que mereixien aquestes conductes. Qualsevol persona que amb armes, o de qualsevol altra manera –inclosa l'elaboració d'escrits o pasquins– es declarés contrària *a los legítimos derechos del Trono* o partidària de la Constitució de Cadis *son declarados reos de Lesa Magestad, y como tales sugetos á la pena de muerte.*

Parlar públicament en contra de la *soberania de S.M.* o en favor de la Constitució es castigava amb penes de presidi d'entre quatre i deu anys, segons les circumstàncies *y la mayor o menor trascendencia de su malicia*. Als qui afavorissin la creació de partides armades, amb el lliurament de diners, cavalls o municions, se'ls castigaria amb la pena capital. Als responsables d'*alborotos que alteren la tranquilidad pública* –si l'objectiu era obligar el rei a algun acte contrari a *su voluntad soberana*– se'ls aplicaria la mateixa pena i no es contemplaria com a eximent l'estat d'embriaguesa. El cas que havia originat la consulta –haver cridat *muera el Rey*– passava a ser considerat delicte d'altra traïció i, per tant, es castigava amb la pena de la vida.

Maçons, *comuneros y otros sectarios* passaven a ser considerats enemics *del altar y los Tronos* i sotmesos a la màxima pena i confiscació dels seus béns pel delicte de *Lesa Magestad divina y humana*. I el darrer apartat d'aquesta reial

40. «que se restablezca la confianza que es la Madre de la industria y de la riqueza, y el unico apoyo del Credito que multiplica los recursos de los Estados. Sin ella vuestros Capitales y vuestros brazos irian a beneficiar y fecundar la tierra extrengera, dejando yermo el Patrio suelo que las virtudes de vuestros ascendientes convirtieron en tierra clasica del honor y de la lealtad...» AGMAB. Fondo Cartagena, 738. 12.5.1824.

41. AGMAB. Fondo Cartagena, 738. 12.11.1824. Mentre no s'indiqui el contrari les referències que segueixen pertanyen al mateix document.

ordre es cloïa amb aquesta declaració: *Los que usen de las voces alarmantes y subersivas de Viva Riego, Viva la Constitucion, mueran los Serviles, mueran los Tiranos, Viva la Libertad, deben ser sugetos á la pena de muerte por ser expresiones atentativas al orden* [...] *y convocatorias a reuniones dirigidas a deprimir la Sagrada persona de S.M. y sus respetables atribuciones.* Que aquestes disposicions no eren retòriques ho demostra el fet que l'any 1827 el governador militar de Mataró s'adreçava a les autoritats locals de marina i sol·licitava informació sobre l'actuació del secretari de l'Ajuntament mataroní, Josep de Batlle, respecte d'un retrat reial.[42]

L'existència de les societats secretes fou motiu de viva preocupació per a les autoritats absolutistes, atès que eren considerades una de les principals causes i *el mas eficaz resorte* per a les revolucions d'Espanya i d'Amèrica.[43] Es redactà un reial decret segons el qual es prohibien les societats secretes esmentant, expressament, la *fracmasoneria* i s'obligava als qui n'haguessin estat membres que, per tal d'aconseguir l'indult abans citat, s'havien de presentar a les autoritats i denunciar la seva afiliació, el nom de la lògia a la qual pertanyien i entregar els seus diplomes i insígnies. S'exigia a les autoritats locals la persecució i denúncia de les societats de *comuneros, mazones, carbonarios o de cualquiera otra secta tenebrosa* i la prohibició de *ligas, bandos, parcialidades y Ayuntamientos* i també la de confraries i germandats que no tinguessin aprovació reial. S'instava la nul·litat de *sus juramentos* i *homenages.* S'encoratjaven les delacions en admetre-les, si procedien de *persona digna de credito* [...] *sin obligacion en el denunciador de dar seguridad.*

Es preveia que qualsevol persona que hagués d'assolir algun càrrec o *empleo*, abans de prendre possessió, havia de fer una declaració jurada de no haver pertangut a cap lògia o altra societat secreta i també havia de reconèixer com a *absurdo principio* el que *el Pueblo es arbitro en variar la forma de Gobierno establecida.* S'advertia les autoritats eclesiàstiques sobre l'observança que havien de tenir per evitar la difusió del *francmasonismo* atès que havia estat declarat per la Santa Seu sospitós *vehemente de heregia.*

Hi hagué una forma indirecta i subtil d'atiar la repressió. En produir-se el retorn a l'absolutisme, alguns representants d'aquesta ideologia *se abandonaron a su resentimiento* [...] *atropellaron las personas y vienes* de membres del partit liberal que es trobaven sota protecció de les autoritats reials que les havien de jutjar. Els responsables de les agressions foren processats però a la fi es determinà sobreseure les accions penals perquè es considerà que es tractava de *hombres*

42. «...si es cierto que el Secretario actual del Ayuntamiento de esta Ciudad, D. José de Batlle dio un golpe de palo o de baston a un retrato del Rey N.S. D. Fernando 7° haciendole un ahugero y vertiendo al mismo tiempo algunas expresiones indecorosas contra la Real Persona.» AGMAB. Fondo Cartagena, 785. 1.1.1827.

43. AGMAB. Fondo Cartagena, 738. 1.8.1824. Mentre no s'indiqui el contrari les referències que segueixen pertanyen al mateix document.

por otra parte recomendables en razon de su lealtad y sacrificios [...] *dejando a los procesados en absoluta libertad sin costas.*[44]

Les actuacions repressives trobaren un camí adobat per dur a terme els seus objectius en els professionals que tenien determinats vincles de dependència respecte de l'administració. En aquest cas es trobaven advocats, notaris i mestres, entre d'altres. Per a aquests col·lectius es determinà que –a més de les preceptives informacions sobre la *limpieza de sangre*– calia recollir, a través de testimonis, informes sobre la seva *conducta política*, que havien de ser degudament valorats.[45] Aquestes mateixes motivacions portaren a realitzar, de forma molt planificada, una investigació sobre l'actitud dels membres de l'exèrcit durant el període constitucional, que portà per nom *Purificaciones de los militares* (*Real cédula*, 1824).

Aquest document establia que tots els militars compresos entre la graduació de general i la d'alferes restaven obligats a participar a un *juicio de purificacion.* Els qui s'havien de *purificar* havien de presentar una declaració sobre les seves activitats entre els anys 1820 i 1823, i anotar, entre altres dades, el lloc i dia en què havien jurat la constitució i per ordre de qui, si s'era membre d'alguna societat secreta o d'alguna societat patriòtica, si havien estat membres de la milícia nacional, si havien participat en consells de guerra contra reialistes, etc. Un tribunal havia de cercar informes que avalessin o no la declaració del qui s'havia de *purificar.* Els criteris per assolir la purificació eren *el amor á mi Real Persona, derechos y gobierno*, i els elements que definirien la *impurificacion* eren *la adhesion al sistema constitucional, su gobierno y máximas* (*Real cédula*, 1824a, 12). Per a l'armada es crearen tres comissions diferents de purificació: una d'àmbit estatal que havia de sotmetre a judici tots els comandaments fins al grau de capità de navili; una de segona encarregada de jutjar des dels capitans de fragata fins als alferes de fragata, i que s'establí a cada departament marítim, i, finalment, el personal que servia l'armada sense graduació militar restava a disposició de les juntes de purificació civil, que s'establirien també a cada departament.[46]

Molt abans, però, de la implantació d'aquests criteris de *purificació* ja s'havien produït les primeres depuracions. Fou aquest el cas de Gaspar Borràs, fiscal del Tribunal de Marina de la província de Mataró. El febrer de 1824 se li comunicà que restava suspès de les seves funcions al tribunal mataroní i que li calia lliurar la documentació que tingués a les mans.[47] Borràs manifestà en la seva defensa que havia fugit de la ciutat en produir-se l'arribada dels Cent Mil Fills

44. AGMAB. Fondo Cartagena, 738. 3.8.1824.
45. AGMAB. Fondo Cartagena, 738. 19.1.1824.
46. AGMAB. Fondo Cartagena, 738. 19.9.1824.
47. «Sorprendido en gran manera leo el oficio de V. de ayer con el cual á consecuencia del que me trascribe del Sr. comandante del tercio se sirve prevenirme me considere suspendido de mi empleo de Fiscal del tribunal de marina de esta provincia...» AGMAB. Fondo Cartagena, 738. 29.2.1824.

de Sant Lluís *al igual que las demas autoridades civiles y militares*. Per això se li inicià una causa per *infidencia*, que fou sobreseguda. També al·legava, en la seva defensa, que si s'havia d'iniciar una causa en contra seu havia de ser en el tribunal on ell s'ocupava.

Una de les moltes conseqüències que es derivaren del curt interval liberal fou un increment de l'oposició a pagar els delmes, fet que tingué una especial incidència entre els pescadors del Bisbat de Girona, com ja ha estat estudiat en un altre apartat d'aquest treball. Les queixes dels bisbes assenyalaven l'arrel dels seus mals: *la desmoralizacion de los pueblos producida por la libertad y desenfreno*,[48] així que acudiren al monarca per tal que restablís els vells usos. Aquest ordenà a les autoritats civils que donessin suport als eclesiàstics en el cobrament d'aquestes rendes, alhora que, a aquests, els exhortava a predicar *á los fieles sobre la necesidad de reformar sus costumbres y de obedecer á las Leyes de su Soberano para hacerse dignos de los frutos de la tierra y de las bendiciones del Cielo*.[49] Segons la mentalitat dels restauradors de l'Antic Règim s'havia de produir una justa contraprestació entre els interessos del tron i els de l'altar.

Els mots *libertad*, *desenfreno*, *desmoralizacion*, *costumbres* –associats i entrelligats amb formes diferents– són recurrents en la documentació d'aquests anys. I, si s'hagués de donar credibilitat als autors dels textos, evidenciarien que la societat de l'època estava experimentant una important transformació ideològica en la qual molts dels valors tradicionals s'anaven modificant notablement sota la influència dels plantejaments que portava implícits el liberalisme.

Les crítiques als nous costums podien ser tan diverses com sorprenents des d'una perspectiva actual. Es podien dictar reiterades providències *para desterrar el pernicioso abuso que se nota en el uso del vigote* entre els militars qualificant-lo de *costumbre vergonzosa*.[50] Es definia en *estado de desmoralizacion* la joventut de Vilassar de Mar, per no conèixer la doctrina cristiana i no haver fet la comunió abans d'iniciar-se en les activitats de la mar.[51] El febrer de 1829

48. «...a pesar de lo prevenido por las Leyes en razon del pago del diezmo no habian alcanzado á evitar la defraudación siendo en el dia escandalosa por efecto de la desmoralización de los Pueblos producida por la libertad y desenfreno con que en las 2 ultimas epocas de revolucion se habian difundido doctrinas erroneas y contrarias a la iglesia y al trono.» AGMAB. Fondo Cartagena, 471. 14.12.1826.

49. AGMAB. Fondo Cartagena, 471. 14.12.1826.

50. «...queriendo S.M. se lleve á debido efecto entodas sus partes las Reales ordenes de la materia es su Soberana voluntad que los Gefes, Ynspectores, Capitanes Generales y Gobernadores cuiden exacta y puntualmente del cumplimiento de la Real orden circular [...] no solo con respecto al abuso del vigote sino de todos los demas puntos que contiene para conseguir asi restablecer el orden y disciplina desterrando las costumbres vergonzosas introducidas en desdoro de la profesion militar.» AGMAB. Fondo Cartagena, 738. 18.12.1824.

51. «Escrit de la *Junta de Inspeccion de escuelas de la Provincia de Cataluña*. «Informada esta Junta del estado de desmoralizacion en que se halla la juventud del Pueblo de San Juan de Vilasar, ha tomado ya todas las medidas que estan en sus atribuciones para corregirla por medio de la enseñanza primaria [...] considera que debe unirse al buen ejemplo de la educacion alguna fuerza que llame la atencion de los pervertidos y les señale la senda de un bien que no conocen porque les han extraviado de ella.» El document s'adreçava al comandant de marina de Mataró sol·licitava que no es permetés embarcar cap home d'aquella població sense haver aprovat l'examen de doctrina cristiana i haver fet la primera comunió. AGMAB. Fondo Cartagena, 785.

es publicà una reial ordre sobre aquests problemes, que s'atribuïen a *las calamitosas circunstancias pasadas* però, també, *a la moderacion y templanza con que se han mirado ciertos escesos.*[52] Es parlava, genèricament, de blasfèmies, juraments, *palabras torpes u occenas*, immoralitat en les festes, irreverència en els temples, falta de respecte a l'estament eclesiàstic, etc. Però s'emfatitzaven els temes de moral sexual com *separacion voluntaria de matrimonios* o els *amancebamientos públicos* que s'havien notat, fins i tot, *en personas de clase y categoria.* El monarca –interpretant el sentir de Déu–[53] disposà que, si no es reunien immediatament els matrimonis separats, voluntàriament, i si no cessava l'amistançament, els culpables serien detinguts, empresonats i desterrats dels llocs on vivien.

La repressió absolutista es dotà d'un instrument molt eficaç, la *Policia General del Reino.* Les seves funcions primordials havien de ser *hacerme conocer la opinion y las necesidades de mis pueblos, é indicarme los medios de reprimir el espíritu de sedicion, de extirpar los elementos de discordia, y de desobstruir todos los manantiales de prosperidad* (*Real cédula*, 1824). Entre les seves amplíssimes competències hi podia haver des de *Recoger los gitanos sin domicilio* i *los mendigos aptos para trabajar* (*Real cédula*, 1824, 6) fins a *cuidar del orden en los lavaderos públicos* (*Real cédula*, 1824, 16), passant per *impedir la entrada, circulacion y lectura de periódicos, folletos, cuadros satíricos, caricaturas á otros cualesquiera papeles o estampas en que se ataque mi Persona* (*Real cédula*, 1824, 9). La preocupació de les autoritats pel manteniment d'una determinada moral i unes directrius ideològiques ben determinades portà a un rígid control dels llibres que s'introduïen al país,[54] tasca que fou encomanada a la policia. Es recomanava incentivar les delacions *premiando el celo de los que secretamente denuncien.*[55]

Pel que fa a la problemàtica de les obres impreses hi havia una certa cooperació entre les autoritats espanyoles i les franceses. Així, l'any 1824 el prefecte dels Pirineus Orientals informava que –a Portvendres– un patró del Masnou havia embarcat 22 *cajas o fardos de libros contrarios á las buenas costumbres de la Monarquia y la Religion*, que pressuposava que s'havien de desembarcar al delta del Llobregat per fer-los arribar en petites embarcacions a la costa. El

31.5.1827.

52. AGMAB. Fondo Cartagena, 785. 15.3.1829. Mentre no s'indiqui el contrari les cites que segueixen pertanyen al mateix document.

53. «...y conociendo que estos desordenes provocan la ira divina y causan la ruina del Estado, exigiendo el Servicio de Dios y el mio, no menos que el bien general de mis dominios que se establezcan contra ellos castigos proporcionados...» AGMAB. Fondo Cartagena, 785. 15.3.1829.

54. «No perdonando el Rey N.S. medio alguno capaz de afianzar a sus pueblos el sosiego y la seguridad de cuyos bienes fueron despojados por el genio de la turbulencia y de la Tiranía se ha servido mandar que se lleve a efecto la prohivision de introducirse libros prohividos contrarios a la moral que tanto ha distinguido á esta Nacion heroyca...» AGMAB. Fondo Cartagena, 738. 30.6.1824.

55. AGMAB. Fondo Cartagena, 738. 30.6.1824.

comandant de Mataró alertà les autoritats de la seva província per tal de prevenir-los dels possibles desembarcaments.[56] En el mateix document es recomanava el control dels ciutadans sospitosos, vigilant els seus moviments. S'advertia sobre la conducta dels militars i s'impedien les reunions d'oficials, i també es recomanava actuar contra *los que consientan en sus casas reuniones para tratar contra el Govierno.*[57]

Una actuació en aquest sentit es produí a Arenys de Mar l'any 1824.[58] L'algutzir de la vila i altra gent armada penetraren a casa del matriculat Antoni de Gerona cap a les 9 del vespre, quan s'hi trobava el propietari amb altres amics i les seves esposes *con animo de divertirnos al son del piano.* Els nouvinguts ordenaren als presents que els havien de seguir *presos supuesto que teniamos reuniones privadas.* Tot i que els afectats declararen que *solo nos habia encontrado baylando,* foren multats. Acollint-se al fur de marina, Gerona es negà a pagar i tingué el suport de l'ajudant de marina d'Arenys de Mar.[59]

El temor de les conspiracions interiors es refermava amb l'existència de veritables intents insurreccionals promoguts des de l'exterior. Gibraltar fou el punt de partida de diverses escomeses liberals que es produïren l'estiu de 1824 i que tingueren una de les seves fites en la presa de la població de Tarifa i en l'atac a Almeria, totes amb resultat fallit (SUÁREZ, L., 1981, 498).

Aquestes notícies previngueren les autoritats de marina, que alertaren totes les ajudanties de la província mataronina. Així, el setembre d'aquell any el fiscal que investigava l'atac a Tarifa trametia les dades d'un patró de Vinaròs, fugitiu, que havia estat implicat en els fets.[60] Pocs dies després es comunicava una nova informació, obtinguda d'un dels atacants a Almeria *antes de ser pasado por las armas,* segons la qual s'estaven preparant noves expedicions liberals a Gibraltar amb destinació a Galícia, València *y otra de mayor consideracion para Cataluña siendo los planes de los conspiradores muy sanguinarios.* En aquest cas concret s'alertava les autoritats sobre *las relaciones sospechosas que pueda haber en el distrito de su mando con la Plaza de Gibraltar.*[61]

A l'octubre es parlava d'una *nueva remesa de revolucionarios*[62] del mateix origen dirigida pel general Pablo Iglesias, tot i que aquest havia estat capturat durant l'atac a Almeria (GUILLÉN, A., 2008). També del mateix mes arribava a Mataró la notícia de l'arribada de dos exdiputats liberals a Londres, procedents

56. AGMAB. Fondo Cartagena, 739. 29.9.1824.
57. AGMAB. Fondo Cartagena, 738. 30.6.1824.
58. AGMAB. Fondo Cartagena, 739. 10.11.1824.
59. «En virtud de su exposición, y otros informes que he tomado de personas yntegras que estavan á la tertulia de aquel, y en la que nada havia de sospechoso, ni por la ora, ni por las personas que alli estavan bailando en una pieza baxa y á puerta abierta...» AGMAB. Fondo Cartagena, 739. 10.11.1824.
60. AGMAB. Fondo Cartagena, 739. 29.9.1824.
61. AGMAB. Fondo Cartagena, 739. 2.10.1824.
62. AGMAB. Fondo Cartagena, 739. 6.10.1824.

de Gibraltar. Allí s'havien entrevistat amb el general exiliat Francisco Espoz Mina, havien participat en un sopar d'una lògia maçònica per celebrar la mort de Lluís XVIII i, considerant –com feia l'autor de l'informe– que *el revolucionario verdadero solo deja de maquinar cuando deja de existir*, es temia una incursió liberal, per via marítima, procedent de la Gran Bretanya.[63]

La situació d'alerta es repetí amb intensitat l'any 1826. Al març arribà una notícia sobre un grup revolucionari, procedent també de Gibraltar, comandat per un tal Borrasca amb intenció de desembarcar a Catalunya.[64] Al maig les autoritats de Mataró donaven notícia d'una pollacra sospitosa, *la qual se mantiene a la vista de la vuelta de tierra.*[65] El mes d'agost les amenaces procedien, altra vegada, de la Gran Bretanya. Es transmetia la notícia que *la junta revolucionaria que hay en Inglaterra* havia fet embarcar homes sobre dos vaixells amb municions, armes i *vestuario militar.* Tot i que les naus havien declarat que tenien com a destinació l'illa de Malta, hom temia que aquesta expedició tingués com a objectiu *introducir el desorden en todo el Estado regido por el Gobierno legitimo que es el objeto que siempre tienen las maniobras de los facciosos.*[66]

Un altre front obert era la possibilitat que els dirigents liberals anessin cap a Amèrica. Preocupava molt que els *revolucionarios fugados* es poguessin embarcar cap a l'illa de Cuba[67] i difondre els seus principis. Tanmateix, en aquestes dates, l'atenció de les autoritats ferrandines ben aviat hagué de centrar-se en problemes molt més propers que els que podien originar els exiliats liberals a Anglaterra.

Malcontents

Com assenyalaren J.M. Fradera i R. Garrabou, l'ascens del capitalisme i de les anomenades *revolucions liberals* desencadenà una conflictivitat de caràcter absolutament nou que girava entorn de la consolidació de formes de propietat i d'explotació capitalista amb noves formes d'accés a la propietat de la terra, que tenien a veure amb la reorganització de la vida rural, amb el desenvolupament del mercat, i tot això en el marc d'uns estats absolutistes o neoabsolutistes que feien sentir les seves pròpies necessitats sobre la població (FRADERA, J.M. *et alii*, 1990, 10).

63. AGMAB. Fondo Cartagena, 738. 22.10.1824.
64. AGMAB. Fondo Cartagena, 738. 13.2.1826.
65. AGMAB. Fondo Cartagena, 738. 8.5.1826.
66. AGMAB. Fondo Cartagena, 738. 27.8.1826.
67. «...se ha servido S.M. resolver se expidan las ordenes oportunas a todas las autoridades a quines corresponda para que con el mayor empeño y por todos los medios que esten en sus facultades eviten que los revolucionarios fugados de la Peninsula se trasladen a aquella importante possession á turbar la tranquilidad esmerandose tambien que no les permitan la entrada por ningun pretexto las autoridades de aquella Ysla...» AGMAB. Fondo Cartagena, 738. 17.2.1824.

És així que malgrat tot el que resta explicitat sobre la repressió liberal, sectors prou significatius de la societat, com pagesos de mas, camperols sense terra, comerciants i propietaris –com el mataroní Domènec de Caralt– o importants sectors eclesiàstics no se sentien còmodes en el règim instaurat des de 1823, en el sentit que moltes de les seves expectatives personals o col·lectives no s'havien vist satisfetes o correspostes suficientment.

A aquest aiguabarreig de situacions es correspongué una resposta agressiva i violenta per part dels afectats que, ben encertadament, foren definits com a *malcontents*. El març de 1827 el comandant de marina de Mataró rebia una interessant circular [68] i la feia trametre als seus subordinats en els districtes de la província. En aquesta circular s'informava de l'existència d'un imprès subversiu *lleno de invectivas contra la Sagrada persona del Rey* que portava per títol *Manifiesto que dirige al Pueblo español una federacion de realistas puros sobre el Estado de la nacion y la necesidad de elevar al trono al Serenisimo Sr. Ynfante D. Carlos*. El document venia datat i signat a Madrid.[69]

Ja fos per desconeixement, o com a maniobra de distracció, els funcionaris de la Secretaria d'Estat l'atribuïren ni més ni menys que *a los revolucionarios Españoles en paises estrangeros* en el seu afany de subvertir l'ordre establert. Al mateix temps es lloava la figura de l'infant Carles *fiel hermano e inseparable compañero de S.M. en sus desgracias*. Poques setmanes després, l'intendent de policia de Catalunya no tenia cap dubte sobre la veritable naturalesa de la revolta que s'estava congriant[70] i disposava un conjunt de disposicions per tallar-la; entre aquestes, activar la presència dels voluntaris reialistes, la detenció de qualsevol persona que ataqués la figura del rei o *las disposiciones de su actual Gobierno* i la persecució de *los ociosos y mal entretenidos, a los que sin medios conocidos vivan en la olganza*, entre els quals, sens dubte, hi havia un bon contingent dels revoltats. A les classes benestants els adreçava un discurs on cercava el seu suport emparant-se en els tòpics que més les podien seduir: prosperitat, tranquil·litat, fortuna.[71]

68. AGMAB. Fondo Cartagena, 785. 17.3.1827. Mentre no s'indiqui el contrari les cites que segueixen pertanyen al mateix document.

69. «He aquí lo que lo que deseamos en Jesuchristo Nos los miembros de esta Católica federación con el favor del Cielo y la bendición Eterna. Amen. Madrid a primero de Noviembre de 1826.» AGMAB. Fondo Cartagena, 785. 17.3.1827.

70. «La intempestiva y grosera suposición con que pretenden paliar su criminal procedimiento, de que el REY N.S. no está en libertad, cuando precisamente se halla en plenitud de sus derechos, con otras invectivas tan ridículas como esta que han tenido la debilidad de redactar en los manuscritos que han expandido dan una prueba incontestable que sus miras no llevan mas objeto que la rapiña y el saqueo...» AGMAB. Fondo Cartagena, 785. 5.4.1827.

71. «...Á vosotros toca, habitantes honrados y laboriosos de esta industriosa provincia, la cooperación eficaz que ecsigen vuestros intereses, vuestra reputación de cultura y fidelidad, y la necesidad urgente de conservar el reposo origen de la prosperidad; haciendo ver al mismo tiempo á todo el mundo, que si una gavilla de revoltosos ha tenido la insolencia de atentar contra vuestra tranquilidad y fortunas, también ha encontrado en vuestro decoro y firmeza vuestra tranquilidad y fortunas...» AGMAB. Fondo Cartagena, 785. 5.4.1827.

En bandejar els grups marginals de la societat, i en cercar el suport de la burgesia industrial, els encarregats de la repressió a l'aixecament ultrareialista estaven definint, de manera inconscient, el full de ruta de les estratègies i aliances que s'haurien d'implementar en un futur no molt llunyà. No és doncs sorprenent que, per exemple, els matriculats d'algunes poblacions, com Blanes i Lloret, s'organitzessin per formar patrulles destinades a prevenir els atacs de *las cuadrillas de malevolos que infestan aquellas cercanias*, actitud que meresqué els elogis del flamant cap de la *Subdelegacion Especial de Policia de Mataró*.[72]

A final d'agost el capità general de l'exèrcit a Catalunya féu saber a les autoritats mataronines que, a Manresa, Agustí Saperes –un dels caps rebels– havia constituït una *Junta Provincial provisoria* amb la finalitat de governar Catalunya en defensa dels drets del tron. El capità general comunicava que l'esmentada junta *debe conciderarse como intrusa y revolucionaria* i advertia que qualsevol acte de suport o submissió a les seves instruccions significaria *una falta de fidelidad i obediencia al Rey*.[73]

Les dimensions que prengué l'aixecament feren témer les autoritats de marina de Mataró que es produís una ocupació de la ciutat, per la qual cosa es prengué l'acord de *tener empaquetado el archivo de esa Contaduria y pronto para marchar a donde aquel Gefe lo haga*.[74] La situació s'agreujà en els dies següents. El 29 d'agost el comandant de marina de Mataró rebia del governador militar de la ciutat una citació en què prevenia que, al toc de generala, es presentessin tots els oficials de marina a la seva residència per tal de fer front a l'escomesa.[75]

Els mals presagis es compliren. Segons Francesc Costa, l'endemà es produí un intent d'assalt que resultà fallit però el dia 6 de setembre una partida ultrareialista dirigida pels caps Ballester, Marí i Nas entrà a la ciutat, d'on fou foragitada, al cap de dos dies, per les tropes regulars (COSTA, F., 1989, 37). Unes setmanes més tard el nou governador militar de la ciutat, Manuel Bretón, s'adreçava al comandant de marina en un document *reservado* on sol·licitava informació sobre l'actitud dels regidors durant l'ocupació de la ciutat.[76] La resposta del de marina

72. «...me ha llenado de una consoladora satisfacción por que veo corroborada la justa confianza que me han inspirado siempre las honrradas gentes de mar de la jurisdicción de V.S.» AGMAB. Fondo Cartagena, 785. 2.5.1827.

73. AGMAB. Fondo Cartagena, 741. 2.9.1827.

74. AGMAB. Fondo Cartagena, 785. 21.8.1827.

75. «En este momento que son las nueve menos cuarto de la noche el General Governador de esta Ciudad me ha pasado el oficio siguiente. Con motivo de las ocurrencias que en el día nos ocupan y carecer al propio tiempo de Tropa en esta Ciudad, he pasado orden á todos los señores oficiales existentes en la misma para que al toque de generala se presenten en mi casa alojamiento á recibir las órdenes oportunas. Lo que aviso a V.S. por si viniese este caso quiere reunirse conmigo con los demás señores oficiales de su mando...» El comandant mataroní traslladà el seu missatge als seus subordinats Diego Venegas, Antonio Milán, Francisco de Paula Morales i Juan Bautista Boter. AGMAB. Fondo Cartagena, 785. 29.8.1827.

76. «...me informará V. sobre la conducta que haya observado cada uno de los sujetos o concejales del Ayuntamiento, y si los considera V. fuertes, decididios y adictos al Rey N.S. y renitentes a la rebelión. En la

fou prou ambigua per no comprometre's excessivament. Com a justificació afirmava que, abans de ser ocupada la ciutat pels rebels, *me he precabido saliendo anticipadamente de esta Ciudad con todos los empleados de la Comandancia de Marina.* No obstant això, a l'hora de valorar els fets, considerava: *llamó mi atencion y aun la del publico el notar que no se tomasen las medidas oportunas para precaber una inbasion que intentasen los Enemigos.* A la fi de la seva dissertació donava els noms de les persones que sí que considerava *fuertes decididos al Rey.*[77] Com a conseqüència de l'atac aparegué la necessitat de fortificar la ciutat. El cap militar del corregiment s'adreçà al comandant de marina –com a responsable dels boscos– i sol·licità indicacions sobre el lloc on es podria *hacer el corte de los pinos para poder realizar las obras de fortificacion.*[78]

A més de la remodelació del sistema defensiu de Mataró, es dugué a terme una mobilització dels homes de marina per tal de participar activament en la defensa de la població. Es proposà crear una companyia de 75 homes destinats a servir l'artilleria de la ciutat però, atès que necessitaven *emplearse constantement en el exercicio de su profesion para poder atender a la subsistencia de sus respectivas familias,*[79] el nombre d'efectius es limità als 30 o 40 homes. El segon comandant de la província en fou nomenat capità.

L'artilleria estava ubicada als cinc baluards construïts a la muralla de la ciutat, que havien estat batejats –en una manifestació de zel monàrquic– amb els patronímics de la família reial. Així, hi havia els baluards *Fernando 7mo.*, *Reyna Amalia*, *Infante D. Carlos*, *Infanta Dª. Mª. Francisca* i l'anomenat *Infante D. Francisco de Paula.* Es redactà un inventari exhaustiu de la dotació de cadascun.[80] Es fixà també l'horari i l'ordre en què s'havien de produir les salves. Es determinà que, a la sortida del sol, al migdia i a la posta havien de disparar un tir cadascuna de les peces dels diferents baluards, començant pel del rei, seguit pel de la reina i la resta. Tanmateix, *motivado de la escasez de polvora se procurara la mas estrecha economia pues sera suficiente que cada pieza dispare un tiro.*[81]

Ferran VII es dirigí al Principat *queriendo examinar por mi mismo las cau-*

ecsactitud de estas noticias me dara V. una prueba de su verdadero realismo que recomendaré...» AGMAB. Fondo Cartagena, 785. 29.10.1827. Mentre no s'indiqui el contrari les cites que segueixen pertanyen al mateix document.

77. Foren Francesc Boter, Jaume Cot i Pi i els síndics Josep Nirella i Ramon Mercader. AGMAB. Fondo Cartagena, 785. 29.10.1827.

78. AGMAB. Fondo Cartagena, 785. 13.9.1827.

79. AGMAB. Fondo Cartagena, 785. 26.9.1827. Mentre no s'indiqui el contrari les referències que segueixen pertanyen al mateix document.

80. Al baluard *Fernando 7º* hi havia dues peces d'artilleria, una de calibre 6 i l'altra de 10. 14 cartutxos de calibre 10, i 15 cartutxos de calibre 6. 13 *saquillos de metralla redonda* per a cadascuna de les peces i 20 *botes de metralla de cortadillo*, a més d'un conjunt d'estris com *armones para polvora, espeques, lavadas, sacatrapos, cucharas, atacadores, chifles y agujas i botafuegos.* El baluard *Reyna Amalia* tenia també dues peces d'artilleria i els restants una cadascun amb les corresponents dotacions de material. AGMAB. Fondo Cartagena, 785. 18.10.1827.

81. AGMAB. Fondo Cartagena, 785. 13.10.1827.

sas que han producido las inquietudes de Cataluña. El to aparentment paternal del monarca no amagava l'amenaça de la forta repressió que es dugué a terme.[82] El desembre següent les autoritats de marina mataronines eren convocades pel governador militar de Mataró a la celebració del *Te Deum* que, per ordre del rei, s'havia de cantar per festejar *el triumfo de paz sobre Cataluña.*[83] Tancada, en fals, la revolta a Catalunya es reactivaren totes les mesures antiliberals. Així, l'any 1828 s'alertava les autoritats locals de la difusió d'un imprès titulat *Llanto de la Madre España oprimida y tiranizada* on s'amenaçava *impresores, libreros y tenderos* que poguessin tenir res a veure amb la seva impressió i distribució.[84]

Els neguits de les autoritats absolutistes podien ser originats per causes més peremptòries que no pas la difusió de proclames revolucionàries. L'any 1829 es comunicava a les autoritats de marina locals que el general Francesc Milans del Bosch havia abandonat la residència que tenia assignada a Montpeller i es suposava que es podia dirigir cap a la província marítima de Mataró, d'on era originari, per embarcar-se amb destinació a algun altre port. El comandant de marina de Mataró notificà a les seves ajudanties aquests fets i també oferí *un premio pecuniario ó de otra clase a quien lo descubra.* Per tal de facilitar la captura s'advertia: *es muy regular ande con el trage de paysano Catalan y el gorro encarnado como lo ha acostumbrado en otras ocasiones.*[85]

Rotos los vinculos del orden social

La convergència d'interessos entre el sector més moderat de l'absolutisme –que s'havia anat manifestant en els darrers anys de la Dècada Ominosa– i els grups menys exaltats del liberalisme es produí arran de la mort del dèspota. L'aposta estratègica d'importants sectors socials per la filla de Ferran, Isabel –que accediria al tron gràcies a l'abrogació de la llei sàlica–, desemmascarà l'infant Carles i tots els partidaris de mantenir en vida el quasi cadàver de l'Antic Règim.

Aquesta situació desfermà les contradiccions pròpies d'aquell moment social amb un notable esclat de violència, en el qual tingué un paper, no pas poc rellevant, la resposta a les actuacions repressives dels deu anys precedents. El conflicte tingué una dimensió global d'enfrontament armat que, en el pla local i urbà, es manifestà en una notable convulsió social amb l'exaltació i l'esclat de moltes de les aspiracions i ideals que anteriorment havien estat perseguits. En

82. «...los acontecimientos de que en los últimos días de Agosto han sido teatro las ciudades de Vich y Manresa han dado a las movimientos del Principado un carácter que ya no es posible desconocer y como Rey veo en fin la sedición donde como Padre no vi antes mas que el alucinamiento...» AGMAB. Fondo Cartagena, 741. 8.10.1827.

83. AGMAB. Fondo Cartagena, 795. 24.12.1827.

84. AGMAB. Fondo Cartagena, 741. 27.8.1828.

85. AGMAB. Fondo Cartagena, 785. 6.11.1829.

aquest context, en un exercici de pragmatisme, les autoritats de marina hagueren de posar-se –si bé, de vegades, a contracor– a defensar les idees i les actuacions contra les quals s'havien manifestat i contra les quals havien lluitat durant el període precedent.

L'inici de l'enfrontament armat tingué com a conseqüència, més que previsible, la mobilització dels homes de mar. Ferran havia mort el setembre de 1833, i el gener de l'any següent l'ajudant de marina d'Arenys de Mar informava de la disponibilitat d'homes de la seva jurisdicció que s'havien manifestat *prontos a empuñar las armas en en defensa de los legitimos derechos de nuestra Reyna y Sra. Dª Isabel 2ª* formant *Compañías sueltas de Marina.*[86] Aquest entusiasme suscitava un cert recel als superiors jeràrquics, que hi veien una forma encoberta dels matriculats de defugir les seves obligacions amb l'armada.[87]

I és que les partides carlines es feien notar pels territoris de la província marítima de Mataró. A l'inici del 1833 un grup d'una quarantena d'homes armats feia valer la seva llei per la zona d'Hortsavinyà, Sant Celoni i Santa Coloma.[88] El gener de l'any següent l'ajudant de marina de Calella informava que en aquesta població s'havien creat dues patrulles nocturnes de sis homes cadascuna a les quals s'havia integrat diàriament quatre matriculats per tal de prevenir els possibles atacs d'una quadrilla de facciosos que rondava per la zona de Vidreres i Tordera.[89]

Tanmateix, darrere l'entusiasme dels homes que prenien les armes per lluitar contra els facciosos hi podia haver una sensibilitat molt diferent de la dels dirigents liberals moderats que havien iniciat la transició política. El 29 de juliol de 1835 el comandant mataroní informava els seus superiors d'un avalot que s'havia produït a la ciutat quan els 150 homes que s'havien allistat a les *Compañias de Partido* havien desobeït les autoritats locals, creant desordres i negant-se a sortir de la població, al·legant que no tenien armes per anar a les seves destinacions. Fou necessària la presència de dues companyies de tropa i una partida de cavalleria a les ordres del capità general del Principat per foragitar-los de la ciutat. J. Llovet els atribueix la voluntat de calar foc als convents mataronins (LLOVET, 2000, 383).

El moderantisme s'adonava que havia obert les portes a la revolució. Tres dies després, el comandant mataroní informava dels incendis del convent dels caputxins d'aquesta ciutat i del de la cartoixa de Montalegre.[90] Les masses enar-

86. AGMAB. Fondo Cartagena, 729. 16.1.1834.

87. «...este servicio no puede perjudicar al que por su profesion están tenidos para con el gobierno de S.M. el que habran de desempeñar con preferencia siempre que fuesen llamados...» AGMAB. Fondo Cartagena, 729. 16.1.1824.

88. AGMAB. Fondo Cartagena, 820. 3.1.1833.

89. AGMAB. Fondo Cartagena, 820. 2.1.1834.

90. «A las cinco de la tarde del día de ayer apareció ardiendo el Convento de Capuchinos extramuros de esta Ciudad, cuyos frailes habian ya desocupado con motivo de las ocurrencias que participé a V.E. con fecha

dides, igual que havien fet a Barcelona en dies anteriors, acusaven els religiosos de prestar suport a l'aixecament carlí. Tanmateix, el que s'estava esdevenint no era tan sols una manifestació d'anticlericalisme. Es tractava d'una seriosa revolta social en la qual les classes més baixes de la societat urbana feien sentir la seva veu davant els interessos de la burgesia moderada, amb la vista posada en la reacció carlina. José García de Santamaría, el comandant de marina a Mataró, visqué aquests fets en primera persona i transmeté, de manera prou eloqüent, la seva consciència de trobar-se en una situació revolucionària.[91]

En aquests moments de forta contestació social contra l'ordre establert fins aleshores, cal considerar que les queixes dels oficials de marina que assistien impotents *–con las manos atadas para castigar–* a la dissolució de la seva autoritat, reflectien, indirectament, el rebuig secular dels homes de mar contra la Matrícula de Marina i les oneroses obligacions que aquesta els imposava. Un detall molt significatiu corrobora aquesta interpretació. En el decurs de la convulsa situació que es visqué a Mataró després de la crema de convents *se quiso por algunos desconocidos echarse sobre los papeles y fondos de Marina.*[92] L'ajudant de marina d'Arenys de Mar n'ofereix, també, un testimoni concloent.[93] I és que l'autor d'aquestes lletres, entestat en la defensa de la causa de *Nuestra Reyna y Señora*, no era conscient que, més enllà de fidelitats retòriques a l'autoritat reial,

29 de mes ultimo sin haberse alterado el orden ni la tranquilidad publica en esta población [...] Acabo de saber positivamente que han incendiado igualmente el convento de la Cartuja situada en el termino del pueblo de Tiana distrito del Masnou en esta Provincia.» AGMAB. Fondo Cartagena, 752. 1.8.1835.

91. «De nada sirvo yo en este punto, si fuese una plaza de guerra cincumvalada por un ejercito invasor se que mi deber, como militar me forzaba a resistir hasta el ultimo apuro por estremados que fuesen los peligros, pero V.E. debe ya conocer por la publicidad, no es este el caso. Rotos los vinculos del orden social en estos puntos en donde hasta la tropa armada seguramente seducida, permanece fria espectadora de los crímenes mas atroces y entregado el País á las olas violentas y tempestuosas de las insurrecciones populares sin accion para poder servir la Comandancia según la ordenanza, obligado á fugarme á los pueblos de mar de los límites de esta Provincia para evitar el ser victima de hombres que solo respiran por el robo y el asesinato siendo iguales los desordenes en quasi todos los puntos a la costa á excepción de Masnou (por ahora) expuesto a ser invadido el Principado por fuerzas represibas, en cuyo caso se saciarian en mayores y mas crueles atentados, según ellos mismos se jactan, de nada sirvo repito en este punto mas que para que sea insultado [...] quedar á merced del capricho y providencias que se dictan, obedecerlas á la fuerza y aun poder ser marcado por la Superioridad mi residencia como ausiliatriz de los que han faltado en obediencia...» AGMAB. Fondo Cartagena, 752. 2.9.1835.

92. «En estos días ha tenido lugar en esta Ciudad una Conmoción popular principida con anterioridad á dicho dia 14. Y si bien, entre otras cosas se quiso por algunos desconocidos echarse sobre los papeles y fondos de Marina; nada de esto se ha verificado por cuanto para evitar tan grave daño no se ha omitido por mi parte diligencia ni precaucion alguna...» AGMAB. Fondo Cartagena, 752. 17.8.1835.

93. «Desde los desgraciados acontecimientos de la Capital de este Principado, puede decirse que es nula en todos conceptos la autoridad que en este punto exerzo, llegando hasta el extremo de ser ridícula, sin fuerza alguna de que disponer para hacerme obedecer por mis subordinados é imbuidos la mayor parte de estos en unas maximas harto nocivas á la causa que defendemos de Nuestra Reyna y Señora Dª Isabel 2ª, me veo obligado a cada momento á acceder á peticiones injustas, á presenciar actos de insubordinación, y con las manos atadas para castigar á los que por tantos títulos deberían serlo, tengo que prestarme á cuanto quieren so pena de ver alterada la tranquilidad de este vecindario, de ver mas holladas las leyes, y expuesta mi persona á una tropelía sin que por ello quedasen vindicadas aquellas ni el alto lugar deben serlo las ordenes emanadas de S.M...» AGMAB. Fondo Cartagena, 752. 5.9.1835.

el que s'estava produint davant els seus ulls era l'enderroc –en aquell moment incontrolat– d'un model de societat i del tipus de relacions entre els homes i les institucions de poder.

El nou model, que substituiria el ja periclitat, prendria forma en la ressuscitada Constitució de 1812, mentre no se'n redactava una de nova. A Mataró, el setembre de 1836 el comandant de marina, *desembaynando la espada, y tendida esta sobre los Santos Evangelios*, jurava *guardar y hacer guardar la Constitucion Política de la Monarquia Española* que s'havia elaborat a Cadis vint-i-quatre anys abans. Darrere seu juraren tots els funcionaris de la Comandància de Marina, els ajudants dels diferents districtes i els prohoms del gremi de mar de Mataró. Se n'aixecà acta notarial.[94]

La ferocitat de la guerra no disminuïa. El febrer de 1837 trenta-sis milicians de Mataró i comarca morien a mans de les tropes carlines (LLOVET, 2000, 386). En saber-se la notícia a la ciutat *un grupo de paysanos se apoderaron se un faccioso herido que habia sido conducido a ella para mayor seguridad y a pessar de las precauciones* [...] *consiguieron sacrificarle barbaramente.*[95] Els atacs carlins proliferaren i en algun cas atemptaren directament contra els matriculats. El març de 1837, a la matinada, es produí un atac a la població de Sant Pol. Capturaren els homes que defensaven dos punts estratègics, es feren seves les armes i robaren a diverses cases de la població. Un dels presos era Marià Roure, algutzir de marina, que exercia les funcions de capità. Ell i un altre dels seus companys foren afusellats pels homes que comandava el cap carlí anomenat Zorrilla. Aquesta mateixa partida havia demanat a les poblacions veïnes fins a dues mil racions per al seu avituallament.[96]

Partes de tranquilidad (relativa)

L'any 1833 s'havia disposat que les autoritats de marina locals havien de trametre al ministeri del ram els denominats *partes de tranquilidad* amb la informació de caràcter públic o privat que pogués tenir relació amb el govern.[97] En un moment determinat es sol·licità que els esmentats *partes* informessin sobre les eleccions a corts que es celebraren a principi de l'any 1840.[98]

L'oficial a qui s'havien adreçat les ordres hi respongué de manera amatent

94. AGMAB. Fondo Cartagena, 752. 16.9.1836.
95. AGMAB. Fondo Cartagena, 752. 18.2.1837.
96. AGMAB. Fondo Cartagena, 752. 14.3.1837.
97. AGMAB. Fondo Cartagena, 752. 14.6.1839.
98. «S.M. la Reina Gobernadora quiere que todos los correos dé V.S. parte á ese Ministerio del movimiento que sigan en esta provincia las elecciones para las procsimas Cortes, medidas que adopten los partidos politicos para conseguir mayoria y en fin cuanto ocurra en el particular, añadiendo V.S. las observaciones y reflexiones que le parezcan convenientes para la cabal ilustracion del asunto. Lo que comunico á V.S. de real orden.» AGMAB. Fondo Cartagena, 820. 18.12.1839.

amb un interessant text que, alhora que intentava ser una radiografia de la realitat social i política mataronina, traspuava tots els apriorismes de la seva pròpia sensibilitat davant la realitat que li tocava viure. La primera constatació que féu era que Mataró estava format *casi puramente de artesanos, careciendo de clase alta y fuertes capitalistas y ricos propietarios que tengan interés directo á ilustrar y á dirigir la opinión publica y á quienes la marcha política de la nacion les toque mas de cerca.*[99] La burgesia industrial que s'anava perfilant en aquell moment a Mataró estava formada, a ulls de l'autor de l'informe, per poc més que artesans, mentre que trobava a faltar les classes altes, pròpies de l'Antic Règim, que eren al seu entendre les més interessades en la gestió política.

Un segon element que destacava era l'existència d'una *numerosa Milicia Nacional que abraza todas las clases sin escepcion desde el mas rico al mas pobre.* Com a conseqüència d'aquests dos factors l'autor estimava que el partit progressista tenia tanta importància a la ciutat *como no la tiene ni facilmente la puede tener en otro punto del Reyno.* Com a corol·lari de les afirmacions anteriors: *No habiendo clase alta las doctrinas desorganizadoras que alagan la multidud corren sin oposicion y por consiguiente el partido progresista sagaz y bien conocedor de los recursos que le favorecen procura propagarlas mas y mas: la multidud ignorante las acoge facilmente resultado que en los momentos criticos, cual lo es el presente, toma un interés inmenso en la cuestion política.* A ulls d'aquest parcial observador, a la manca de classes altes –disposades a fer valer la seva visió de la societat i de l'Estat– s'hi contraposava la participació de tots els sectors socials en la defensa col·lectiva però, també, en el debat polític, situació que no el deixava d'alarmar *y como las masas obran siempre ecsageradamente y sin moderacion, se han pronunciado con un empeño tal presentandose en grupos permanentes frente al colegio electoral, que sobre ser dificil contrarrestarlo intimida y retrae a las personas sensatas en terminos que las mas de estas no se atreven a salir de sus casas para emitir su voto pues que tiene que pasar por aquellas masas imponentes.*

L'autor no para esment en una de les causes que podien explicar aquestes concentracions en els punts de votació. Com molt bé exposa més endavant, a Mataró tenien dret a vot unes 800 persones d'una població global que es situava entorn dels 13.000 habitants (LLOVET, 2000, 308). Això implica que tenia dret a vot un 6% de la població. Segurament era difícil fer entendre als qui havien lluitat contra els carlins que la llibertat tan proclamada consistia en això.

En aquesta convocatòria a Mataró havien estat reconeguts com a electors els homes que pagaven un lloguer anual de 400 rals. Els resultats afavoriren els progressistes amb un avantatge de 300 vots. L'informant es consolava d'aquests resultats amb l'evidència que a la resta de pobles de la província *las ideas de*

99. AGMAB. Fondo Cartagena, 820. 25.1.1840. Mentre no s'indiqui el contrari les cites que segueixen pertanyen al mateix document.

los pueblos no pueden ser las mismas que las de esta Ciudad i, per tant, el partit moderat havia centrat els seus esforços intentant ampliar el cens electoral en aquestes poblacions. Una de les causes que permeten explicar aquesta diferent percepció que es tenia de les petites poblacions de la costa respecte de la capital de província era la presència del proletariat industrial, que donava un perfil propi a la societat mataronina i, sociològicament, en determinava les opcions polítiques. És per això que, en produir-se els pronunciaments de 1840 i el posterior de 1843, les autoritats mataronines s'hi adheriren plenament.

Cal tenir present que en aquell moment el debat polític havia deixat molt enrere la confrontació dels anys vint i, amb l'aparició dels grups menestrals, obrers i de la petita burgesia, aviat feren la seva aparició les reivindicacions socials i polítiques de caire democràtic i republicà.[100]

L'agost de 1840 el comandant de marina José García de Santa María trametia als seus superiors de Cartagena una còpia de la proclama impresa que havia fet pública l'Ajuntament de Mataró adherint-se al pronunciament.[101]

El bombardeig de Barcelona, ordenat per Espartero, trobà un ampli rebuig entre la població mataronina. El corresponent *Parte de tranquilidad* informava de concentració de persones *en las calles mas publicas de la ciudad* fins que en caure la fosca s'apoderaren *de la Torre de la Iglesia tocando a rebato desde las 9 de la noche hasta la una de la madrugada.* Al mateix temps, i al toc de generala, es convocaren dos batallons de la Milícia Nacional i es trameté una comissió al militarot fent-li saber que *si no cesaba el Bombardeo contra aquella Capital no podía responder de la tranquilidad de esta población*, mentre es mantenia entre els habitants *la mayor exaltacion.*[102]

Encara no un any després, a Mataró es proclamava la *Junta Central,* que seria presidida pel governador militar de la ciutat, Ramon Hervella, i que posà a les seves ordres totes les autoritats de la ciutat. El comandant de marina abandonà la població i es traslladà a Arenys de Mar *por no sugetarme ni reconocer a una Junta (rebelde y sediciosa)* [les paraules entre parèntesis estan tatxades en el document] *que se opone abiertamente al Gobierno.*[103] Des de la seva nova ubicació continuà transmetent notícies als seus superiors sobre el que passava a Mataró. Així, informava que els responsables de la *Junta* havien sol·licitat homes i diners a les poblacions veïnes, que s'hi havien negat. Afirmava, a més, *que*

100. «Mori l'aristocràcia / prou mal nos ha fet ja, / lo poble vol ser amo, / ¡viva Déu que ho serà! / [...] Ja que exposem les vides / per tenir llibertat, / los nostres vots que valguin / per fer los diputats. [...] May més vulguen los pobres / pagar contribucions. / que'ls rics les paguin totes / amb sos robats milions [...] Es la salut del poble / nostra suprema lley; / aquella que la quebranti / li llevarém la pell.» AINAUD DE LASARTE, J.M., 1979, 17.

101. AGMAB. Fondo Cartagena, 752. 24.8.1840.

102. AGMAB. Fondo Cartagena, 820. 4.11.1842.

103. «...grupos del bajo pueblo se presentaron en la noche de ayer en el paseo de la Rambla, y á eso de las diez se oyeron gritos de viva la Junta Central, en cuyo movimiento no ha participado la inmensa mayoria de esta poblacion ni menos sus autoridades municipales.» AGMAB. Fondo Cartagena, 820. 6.9.1843.

los sediciosos no encuentran por ahora simpatias á dos leguas de la costa tot i que a Arenys de Mar hi havia una *pequeña faccion de personas dispuestas a la sedicion.*[104] El 27 de setembre, ja instal·lat a Mataró, el responsable de marina notificava l'entrada de Prim a la ciutat, *despues de siete horas de combate.* A la correspondència dels dies següents informava de la captura de 700 homes i de les armes que es traslladaren a la Ciutadella de Barcelona. Acabava confirmant la *completa tranquilidad* que regnava a la població i a *los pueblos sometidos al gobierno.*[105]

Francesc Costa estudià la composició social d'un sector dels homes que foren vençuts a Mataró. Hi trobà espardenyers, agullers, fusters, barbers, taverners i una important representació del proletariat tèxtil. Entre ells destacà Joan Amich i Alsina i Antoni Paradís (COSTA, F., 1989, 148-149).

Citar un text del primer[106] i comentar que el segon fou un dels directors de l'Associació de Teixidors de Mataró ens permet percebre els canvis i les transformacions que havia experimentat la societat catalana en aquesta quarantena d'anys del segle XIX. L'Antic Règim era ja com aquella pell de la qual es desprenen alguns rèptils en fer la muda. Apareixia un nou cos social amb unes contradiccions i realitats que anunciaven els grans debats del segle XX.

104. AGMAB. Fondo Cartagena, 820. 12.9.1843.

105. AGMAB. Fondo Cartagena, 820. 30.9.1843.

106. «El socialismo espanta algunos como espantaban en tiempos o muy lejanos los economistas y es porque no se toman la pena de preguntarse ellos mismos ¿la sociedad esta bien o mal? La contestación será mal: ¿es susceptible de mejora? Afirmativa, y de aquí se deduce que todo hombre pensador es socialista.» REIXACH, R., 2008, 526.

CONCLUSIONS I BALANÇ

A l'hora d'intentar extreure conclusions d'aquest treball, algunes idees es perfilen amb nitidesa enmig de l'ampli conjunt d'aspectes i fets relatats i estudiats. En primer terme la singularitat del marc geogràfic escollit. L'anomenada costa de Llevant, generalment entesa com el litoral situat al nord-est de Barcelona fins a Sant Feliu de Guíxols, fou un dels àmbits en els quals es pogueren constatar les profundes transformacions que experimentà la societat catalana durant el segle XVIII.

Aquestes transformacions vingueren de la mà de canvis en la demografia, l'agricultura, la manufactura, però atesa la dimensió marítima inherent al territori, els canvis experimentats en les relacions entre els homes i la mar arribarien a condicionar la resta de les activitats econòmiques. El mestre Pierre Vilar definí alguns dels trets més significatius de l'economia catalana del segle XVIII amb la trilogia botiga, barca, companyia. La costa de Llevant fou el paradigma de la barca entesa com a instrument de desenvolupament econòmic que tingué un efecte locomotriu sobre la resta d'activitats productives.

Si fins al segle XVII la navegació catalana s'havia limitat a resseguir les costes franceses i arribar fins als ports italians, o bé a vorejar les costes peninsulars fins a Andalusia o les illes Balears, amb incursions esporàdiques al nord d'Àfrica, el segle XVIII marcà un tomb significatiu. Fou a partir dels anys quaranta d'aquest segle quan els homes i les naus catalanes travessaren l'estret de Gibraltar, primer amb destinacions com Cadis o Lisboa, però al cap de pocs anys les mateixes naus feren proa a l'Atlàntic nord i al Nou Món.

En aquestes noves singladures tingueren un paper capdavanter els ports de Tortosa, Sitges, Arenys de Mar, Canet i Mataró. De fet l'any 1726, segons Josep M. Delgado, els ports compresos entre Tiana i Tossa oferien el 40% dels homes catalans dedicats a la mar. I en aquesta mateixa data Mataró era el primer port català en funció dels seus efectius humans. L'any 1765 la costa de Llevant totalitzava el 76% de les embarcacions de comerç i el 40% de les de tràfic de tot l'àmbit català. I tot això en el mateix any que la flota catalana superava amb escreix la del departament de Cadis. No degué ser aliè a aquestes circumstàncies el fet que, en produir-se una profunda reestructuració de la política naval per part dels borbons, es creés l'anomenada província marítima de Mataró.

Després de la seva implantació en el marc hispànic els borbons optaren per jugar un rol determinant en l'àmbit internacional. Els calia competir amb la

Gran Bretanya i França en un context en el qual l'hegemonia es disputava, sovint, a alta mar enmig de les lluites pel control dels territoris ultramarins. Els ministres borbònics intentaren reorganitzar la marina espanyola a través d'un conjunt de disposicions que procuraven dotar l'armada no sols de bastiments per a una política activa en el marc internacional, sinó també de les corresponents dotacions humanes.

Fruit d'aquestes circumstàncies fou l'*Ordenanza* de 1751 que dividí el litoral hispànic en els departaments del Ferrol, Cadis i Cartagena i cadascun d'ells en diferents províncies marítimes. A Catalunya aquestes foren Tarragona, Barcelona, Mataró i Sant Feliu de Guíxols. Aquestes províncies de marina tingueren un control exhaustiu sobre totes les activitats vinculades directament o indirecta amb el mar. Al capdavant de cada província hi havia un ministre de marina. I en els diferents districtes o demarcacions que la formaven hi solia haver els corresponents subdelegats que exercien les funcions de les circumscripcions inferiors. El ministre tenia el suport de diversos funcionaris: el comptador, el notari de marina, l'algutzir, diversos escrivents i fins un cirurgià de marina amb funcions específiques.

Els homes de mar i les seves dones gaudiren d'una jurisdicció pròpia essent el responsable de cada província el seu jutge natural. Així, doncs, hi hagué una Justícia de Marina que s'hagué de fer càrrec de les actuacions de pescadors i mariners quan alteraven la convivència o bé de temes més específics com les agressions al patrimoni forestal, que també eren competència de les autoritats de marina. En una època de freqüents artigatges de zones boscoses –davant la fam de terra per sembrar-hi vinyes– aquestes activitats eren considerades contràries als interessos de la Corona, que pretenia preservar el major nombre possible d'espècies forestals per a la construcció de bastiments destinats a l'armada. Els contemporanis eren perfectament conscients que les malalties epidèmiques moltes vegades s'expandien per via marítima. Per això les autoritats de marina tingueren una cura especial en el seguiment i evolució dels contagis que s'esdevingueren en el període, com s'evidencià en l'epidèmia de còlera que afectà diverses poblacions costaneres catalanes en els anys centrals del segle XIX.

Però, sens dubte, la veritable clau de volta de tot l'edifici normatiu borbònic referit a la marina girà entorn d'un element molt ben definit: el control i el reclutament d'homes per al servei de l'Armada Reial. D'aquí vingué la creació de la Matrícula de Marina. Si l'adscripció dels pagesos a la terra s'havia liquidat en el context català en el segle XV, la creació de la Matrícula de Marina significà una adscripció –temporal però obligatòria– de pescadors, mariners i calafats a la marina de guerra espanyola. Calgué, doncs, allistar tots els homes de mar, organitzar-los per lleves i per quadrilles, determinar els que eren hàbils i els que no, atendre les reclamacions, les exempcions i enfrontar-se a tota la casuística dels fraus. Les *revistas* periòdiques realitzades per alts funcionaris tenien l'objectiu de vetllar pel bon funcionament de la maquinària administrativa evitant-ne tant

els fraus com la corrupció dels encarregats de fer-la funcionar. Fruit d'aquesta intensa activitat administrativa i comptable és el coneixement dels homes que aportaven les diferents províncies mediterrànies a la marina de guerra. La de Mataró figura com la més destacada en tots els recomptes localitzats entre els anys 1765 i 1828. L'any 1791 els 7.015 homes de la costa de Llevant representaven el 21% dels efectius humans del departament de Cartagena. Aquesta xifra i aquest any són molt representatius. La xifra perquè és la més alta que assolí la província de Mataró mentre estigué en vigor la Matrícula de Marina, i la data perquè, probablement, representa el moment de màxim desenvolupament de les activitats marineres en el període estudiat.

D'aquests set milers d'homes 1.664 individus eren grumets, 1.062 eren considerats mariners, 1.024 tenien la categoria d'artillers, 414 eren mestres d'aixa, 102 eren calafats; els pilots eren 154, hi havia un oficial de marina i la resta estaven classificats com a inhàbils. Sobre aquestes xifres caldria ponderar que el percentatge de pilots entre el total de matriculats a la província mataronina es situava entre el 17% i el 19%, mentre que a escala estatal el percentatge en el mateix període es movia entre el 5% i el 10%. Aquesta diferenciació probablement s'hauria d'interpretar com a indicadora de l'existència de diferents tipus d'empresa marítima. L'elevat percentatge mataroní esdevindria així, alhora, indicador d'una marineria més especialitzada –des d'un punt de vista de coneixements nàutics– al servei d'un elevat nombre d'embarcacions. I si aquestes eren les xifres globals de la província, en l'àmbit local les dades referides a l'any 1848 reflectien que la demarcació més activa era la del Masnou, seguida per les de Lloret, Blanes, Arenys de Mar i, en darrer lloc, Mataró.

Si les autoritats tenien un interès primordial pel coneixement del nombre dels homes no era pas menor el seu interès a fixar el nombre de bastiments que existien en els diferents departaments en què s'havia dividit el litoral hispànic. Segons Vázquez Lijó, l'any 1765 el departament de Ferrol tenia 2.345 embarcacions, el de Cadis 1.433 i el de Cartagena 3.161. Doncs bé, entre les províncies que integraven aquest departament, la de Mataró n'era la capdavantera amb 800 bastiments, seguida per la província de Sant Feliu de Guíxols amb 493 embarcacions i la de València amb 366. Així, la costa de Llevant era la que posseïa la flota més nombrosa del litoral mediterrani. L'evolució del nombre d'embarcacions visqué una florida en els anys finals del segle XVIII, però en fer fallida el sistema de navegació set-centista –com l'ha anomenat J.M. Fradera– s'inicià una nova dinàmica plena de dificultats que se salvà a partir dels anys 1828-1833, moment en el qual es produí la configuració d'un comerç americà adaptat a les necessitats de la industrialització.

A partir de la segona meitat del segle la marina catalana visqué el cant del cigne, amb una renovada activitat marinera que perdurà fins a les derrotes de l'any 1898, amb la pèrdua de les restes de l'imperi colonial i amb la progressiva substitució de la navegació a vela per la navegació a vapor.

La duresa de les condicions de vida a bord de les naus de guerra, la disciplina que s'hi aplicava, la durada de les campanyes i les irregularitats en els pagaments foren, sens dubte, elements clau per entendre la freqüència de les desercions. La necessitat de dotar les embarcacions féu que les autoritats, per tal de repescar els fugitius, entressin en una dinàmica d'indults successius que molt poc efecte tenien en la població marinera. La desafecció a l'hora d'entrar en servei fou un dels problemes més peremptoris que hagueren d'afrontar les autoritats, i alhora il·lustra les estratègies emprades per la població marinera per defugir les oneroses obligacions que se'ls imposava.

Els conflictes foren tan importants a les poblacions de Vilassar de Mar, el Masnou i Premià de Mar que hom encunyà per referir-s'hi l'expressió *Rebelde Matrícula.* En aquestes poblacions es dugueren a terme veritables caceres nocturnes d'homes per tal de trametre'ls en les lleves que s'ordenaven des de Cartagena. En el cas que els homes s'haguessin fet escàpols la repressió s'executava sobre les seves famílies en forma de sancions econòmiques, embargaments o allotjament de tropes. En algun moment s'arribà a témer l'aparició d'avalots populars, i en aquest punt es feren palesos el límits de tot el sistema de reclutament vigent. Els homes de mar cercaven tots els mecanismes possibles per defugir el servei. Les pressions per forçar la marineria a servir a l'armada es podien dur a terme mentre no impliquessin una protesta generalitzada, atès que no hi havia mitjans suficients per poder-la sufocar. Per si això no fos prou les autoritats civils no semblaren sempre decidides a reforçar les mesures de força. El problema havia tornat al punt de partida: com reclutar els homes necessaris per a les estructures militars de l'Estat tant en terra com en mar? La dificultat de trobar una resposta implicava qüestionar la mateixa viabilitat i supervivència de la Matrícula de Marina.

Si bé el servei a la Marina Reial era una prestació forçosament masculina, això no vol dir que les mares, esposes o filles de mariners no en patissin directament les conseqüències. Es trobaven també subjectes a la jurisdicció de marina i així, per exemple, els conflictes conjugals eren jutjats pels tribunals de marina. L'estudi de la documentació ha permès constatar com ser dona es convertí en un repte especial per a les esposes o mares de mariners i pescadors. Quan els homes de la família es trobaven navegant les dones havien de fer front al manteniment de la llar sovint en unes condicions molt penoses ateses les dificultats econòmiques de la hisenda reial per satisfer les soldades dels homes enrolats. I en el cas que els marits, fills o esposos haguessin desertat, o fossin fugitius, les represàlies podien recaure en el nucli familiar, fet que agreujava, inevitablement, la situació de les dones de mar.

Les desercions i les fugues eren la manifestació del rebuig dels homes enfront de l'opressió exercida per les autoritats de marina. Tanmateix, aquesta via restava generalment interdita a les dones, i vers elles s'acarnissà l'administració de marina amb pràctiques coercitives i depredatòries sobre els escassos béns

que tenien a les seves llars i que garantien la reproducció dels nuclis familiars.

L'administració de marina –més enllà de la fèrria gestió i control que féu de la vida de mariners, pescadors, mestres d'aixa i calafats– amb les seves extenses competències intervingué en múltiples aspectes econòmics i socials relacionats amb les persones que vivien i depenien del mar. I això ha permès fer llum sobre aspectes de la seva realitat que altres fonts no havien definit amb tanta nitidesa.

La construcció naval fou un importantíssim sector econòmic a la Catalunya dels segles XVIII i XIX. Les dades aportades permeten afirmar que a les drassanes de la costa de Llevant en el segle XIX s'avararen el 79,6% dels vaixells construïts a Catalunya. Els ports que més destacaren en aquesta activitat foren, en ordre decreixent, els d'Arenys de Mar, Blanes i Lloret. El valor dels cascs construïts a la província marítima de Mataró entre 1824 i 1845 ascendí a 956.981 pesos forts. Només cal esmentar a tall indicatiu que en aquelles dates un pilot, fent la carrera d'Amèrica, podia cobrar 40 pesos al mes.

La intensa activitat constructora era un reflex de les expectatives de guanys econòmics que generava la navegació. Hi hagué, sens dubte, una navegació tradicional d'àmbit mediterrani. Però el que determinà la singularitat del moment fou la negociació d'altura. S'ha pogut documentar la negociació fins als ports russos del Bàltic però, sens dubte, les rutes que menaven a Amèrica foren les més transitades pels homes de la costa de Llevant. Simplificant-ho molt es pot parlar dels viatges rodons, que solien partir de Barcelona per anar a un punt concret de les colònies espanyoles a l'Amèrica del Sud, i retornar al punt de partida. Existiren també els viatges anomenats triangulars, el més conegut dels quals fou la denominada ruta del *tasajo*, molt activa al segle XIX, en la qual els productes agrícoles catalans eren transportats fins a Montevideo, on després s'embarcava el *tasajo* –carn assecada consumida massivament per la població esclava– i transportada al Brasil o Cuba. D'aquest darrer port es podien carregar els productes de l'illa o bé navegar fins als ports dels estats del sud de l'Amèrica del Nord, on es comprava el cotó que cada vegada demanava amb més intensitat la incipient industrialització catalana. Més enllà d'aquestes rutes ben conegudes, altres vaixells s'atrevien a dilatats viatges intercontinentals que tenien com a destinació els ports del Vietnam o de les Filipines, després d'haver doblat el cap de Bona Esperança.

Si la navegació era una de les activitats econòmiques primordials dels homes de mar, la importància de la pesca no era pas negligible atesa l'especial significació que el peix tenia en l'alimentació d'aquesta època, tant per la manca d'accés que amplis sectors socials tenien als productes carnis com per les prescripcions religioses que feien obligatori el seu consum en diversos períodes de l'any. Les autoritats de marina tingueren plenes competències per reglamentar aquest àmbit. La coexistència harmònica entre els diferents arts emprats pels pescadors fou un dels objectius a aconseguir en un context on els qui pescaven arrossegant els seus ormeigs podien originar conflictes amb els nansers que te-

nien calat de manera fixa el seu utillatge de pesca. Però cap d'aquests debats tingué la transcendència del que s'originà entorn de la pesca amb les parelles de bou. La singularitat d'aquesta nova tècnica no era tan sols que les dues barques formant parella llauressin el mar –potser d'aquí ve el nom de bou– amb una xarxa molt fina i calada fins al fons, sinó que hom aconseguia unes rendibilitats molt altes. Els nombrosos detractors d'aquest tipus de pesca li atribuïen uns efectes absolutament perniciosos per a totes les espècies que habitaven el mar i que eren la base del treball dels pescadors que utilitzaven altres ormeigs. El debat fou tan important que causà una fractura en el col·lectiu dels pescadors. Probablement els més benestants es beneficiaren d'aquest sistema, que requeria una inversió més elevada que els arts tradicionals, mentre que els pescadors de condició més humil es veieren afectats per la disminució de les seves captures a causa del caràcter indiscriminat del que es pescava amb la parella del bou.

Potser a causa de l'esgotament dels caladors locals els pescadors de la costa de Llevant aviat solcaren altres mars a la recerca de l'objecte del seu treball. La documentació mostra la presència d'aquests homes pescant a les costes franceses, a les poblacions de Nerja, Almeria, Almuñécar, Estepona, etc. Però si hi hagué dos indrets en els quals es produïren veritables assentaments de pescadors de la província marítima de Mataró fou a la zona de Cadis i a Galícia. La població d'Ayamonte es convertí en un centre destacadíssim per a la pesca i salaó de la sardina, així com la població d'Isla Cristina, fundada per pescadors mataronins. A Galícia la presència catalana originà també un fort debat a causa de les tècniques de treball que introduïren els pescadors procedents del Principat. Aquests difongueren l'ús de les xàvegues i els pescadors gallecs defensaren els seus arts tradicionals en un debat que arribà a les més altes instàncies de la monarquia. Com destacà Carlos Martínez Shaw, les noves tècniques de salaó introduïdes pels catalans foren el factor essencial de l'expansió de la pesca catalana que permetia la seva exportació a llargues distàncies. Si la pesca en aquests indrets tingué com a objectiu fonamental la sardina, a les costes catalanes els pescadors mataronins pescaven l'any 1819, bàsicament, tonyina i bonítol, melva i lluç, verats, congres i morenes i també rajades.

Si la navegació i la pesca eren, com ja ha estat dit, les pràctiques primordials dels homes de mar, els segles XVIII i XIX veieren altres activitats lucratives que tenien com a referent últim el mar. La primera a considerar és la pràctica del cors, que en realitat era una arma de doble tall que tant podia propiciar una agressió com ser utilitzada com una defensa. Durant els segles de l'edat moderna és molt coneguda la presència de corsaris nord-africans que castigaren sistemàticament les poblacions i els nuclis habitats de tot el litoral mediterrani cristià. D'aquí ve la presència de nombrosos masos fortificats en indrets propers a la costa o bé l'emmurallament molt tardà de poblacions com Mataró. Al segle XVIII els corsaris tingueren com a objectius les barques de pescadors i altres embarcacions. El segle XIX marcà un canvi substancial en l'origen dels agressors.

Les lluites per la independència de les antigues colònies espanyoles a Amèrica armaren uns corsaris –que la documentació de l'època anomena *columbianos*– que sent tripulats per homes de diferents procedències assaltaven les naus espanyoles fins i tot al Mediterrani. Però el cors, com resta dit, també podia ser una forma de defensa o de fer negoci.

L'any 1696 les dues confraries de mar de Mataró, la de Sant Elm, dels mariners, i la de Sant Pere, dels pescadors, iniciaren conjuntament la construcció i l'armament d'una fragata destinada a sortir a cors amb una inversió de 2.700 lliures i que aviat aconseguí alguns èxits. Més endavant, també a Mataró, s'armà una altra nau corsària, l'any 1779. Es tractava d'una sagetia a la qual es posà per nom *La Provincia de Mataró*. Tenia una dotació de 134 homes, capellà inclòs, i 26 canons. Una dada interessant a retenir de *La Provincia de Mataró* és que fou finançada a partir de la subscripció d'accions de 150 lliures. En aquest fet es donaven la mà velles pràctiques marineres amb noves formes capitalistes.

Una altra activitat encara més difícil d'encaixar amb la legalitat que la pràctica del cors fou el contraban. Les mesures proteccionistes que es prodigaren durant els segles XVIII i XIX estimularen una intensa activitat contrabandística que es duia a terme des d'embarcacions grans que trasbalsaven els productes a les barques de pescadors per tal que aquestes les fessin arribar a la costa. Les dades disponibles permeten afirmar que aquesta forma de frau a la hisenda pública tingué una particular incidència a les poblacions de Premià i Vilassar de Mar. Les autoritats es manifestaren molt preocupades per aquest problema, ja que no només tenia implicacions fiscals sinó també sanitàries, atès que ningú podia garantir la salubritat de les mercaderies introduïdes en frau ni la de les embarcacions que les transportaven. Les mesures per pal·liar el problema foren realment dràstiques. En algun moment s'ordenà que les embarcacions de pescadors de Premià i Vilassar de Mar –en finalitzar les seves tasques a la mar– haguessin de varar obligatòriament al port de Mataró per escorcollar-les convenientment. Altres vegades s'armaren naus en cors per tal de perseguir els defraudadors, i fins i tot s'arribà a encomanar aquesta tasca repressiva a la marina de guerra.

La importància sociològica dels homes de mar es manifestà dotant-se d'uns mecanismes de representació i de solidaritat que, fins on els fou possible, defensaren els seus drets, els sostingueren en les seves necessitats i permeteren desenvolupar institucions tan importants com les dedicades a redimir captius o crear les escoles de nàutica. Aquestes institucions foren les confraries de pescadors i mariners que aparegueren a totes les poblacions de la costa.

Les confraries tenien, òbviament, un vessant religiós que implicava la pràctica de determinats ritus en les diades dels sants titulars i en algunes celebracions puntuals del calendari litúrgic. Les celebracions fúnebres dels membres agremiats i les seves famílies tenien també un paper molt destacat a la vida col·lectiva. Però més enllà d'aquests elements que cohesionaven el col·lectiu i reforçaven la seva personalitat, algunes d'aquestes confraries establiren uns

veritables mecanismes de solidaritat mútua entre els seus membres. En cas de malaltia es pagava una quantitat diària als homes que no podien treballar, i el mateix es feia amb les persones que arribaven a la vellesa o patien problemes que els impedien desenvolupar les seves tasques habituals. En algun cas els orfes fills del gremi rebien un subsidi diari –tant nois com noies– fins a arribar a l'edat de treballar. Una derivació natural de les tasques que les confraries emprengueren fou el suport que donaren a la constitució de les escoles nàutiques. En obrir-se les rutes de navegació oceànica els coneixements tradicionals de la navegació mediterrània eren insuficients i calgué formar els homes per a les noves singladures. Arenys de Mar i Mataró iniciaren la creació de les seves pròpies escoles. Però l'excés d'oferta i els personalismes enfrontats generaren una forta competitivitat entre les dues poblacions sobre aquesta qüestió que afectà la viabilitat de les dues escoles.

D'altra banda, els gremis exerciren la representació del col·lectiu que els era propi, en defensa dels seus membres, davant les exigències de les autoritats locals. Es pot citar com a exemple l'actuació de la Confraria de Sant Elm de Mataró, l'any 1797, quan denuncià a les altes instàncies del Principat els abusos que considerava que s'infligien als seus membres en la percepció del tribut del cadastre per part de l'Ajuntament de Mataró. Els homes de mar aviat s'adonaren de com els pretesos drets i privilegis que la Corona els concedia –a canvi de llargues campanyes als vaixells de guerra– foren burlats i incomplerts per les mateixes autoritats que els havien de defensar. Hi ha nombrosos testimonis que avalen aquesta afirmació: la imposició de taxes per part de les autoritats municipals, les discussions generades entorn dels allotjaments de tropes a les cases dels matriculats, etc.

Tanmateix, hi hagué un punt en el qual la tensió entre els pescadors i les estructures més fossilitzades de l'Antic Règim arribà a la confrontació oberta en forma d'avalot popular. Fou l'enfrontament dels pescadors de Lloret amb el capítol de la seu de Girona arran de la prestació o recaptació del delme del peix. Aquest enfrontament posava de manifest les contradiccions de l'Antic Règim en un context en què la voluntat reglamentista, centralitzadora i il·lustrada dels borbons topava amb els vells drets feudals. En aquest cas les exempcions i franquícies promeses als pescadors per les autoritats centrals col·lisionaven de ple amb el dret sobre el delme del peix, que tant podia estar en mans de senyors laics com els Medinaceli com d'institucions religioses com els canonges de Girona. Tot i que la reacció de la monarquia en trobar-se amb formes obertes de contestació popular fou donar suport als titulars dels drets feudals, cal esmentar que les penes infligides als responsables es veieren notablement alleugerides en un context històric en el qual les velles reivindicacions socials eren més que qüestionades.

El volum i la riquesa de la documentació consultada ha possibilitat, també, dibuixar tot el paisatge dels conflictes internacionals i locals que s'esdevingueren a les aigües, però també a la terra ferma, de la província marítima de Mataró.

Els sistemes d'alerta endegats per les autoritats de marina els permetien tenir un coneixement prou aprofundit dels grans esdeveniments que s'originaven a la mar: naufragis, aparició de corsaris i, quan s'inicià la Guerra del Francès, tot un seguit de notícies permeten conèixer de primera mà l'abast i les incidències del conflicte dins i fora del mar. Els grans debats polítics que s'originaren al segle XIX entorn del manteniment o de la superació de la societat i del model d'Estat de l'Antic Règim foren objecte d'un atent i minuciós anàlisi de les autoritats de marina locals, que, a través dels *Partes de Tranquilidad*, informaven els seus superiors dels esdeveniments que s'originaven a les principals poblacions de la demarcació.

L'atenta lectura d'aquesta documentació permet fer-se perfectament càrrec d'estar en un temps històric marcat per canvis profunds, com el desenvolupament de nous models econòmics i socials, juntament amb l'aparició de noves percepcions de la realitat. Tots aquests elements, en una situació convulsa i canviant, acabaren laminant la societat de l'Antic Règim que havia vist néixer la Matrícula de Marina i arribaren a buidar-la de contingut i a fer-la inoperant. Era necessari crear un nou consens social, i aquest ja no es podia fer a partir de la via del privilegi, en una societat que s'endinsava en els camins del liberalisme polític i econòmic.

La Matrícula de Marina deixà d'existir i fou substituïda per altres mecanismes de reclutament potser, només potser, menys escandalosos però que, si més no, no discriminaven en exclusiva la gent de mar. Buidada d'una de les seves funcions que li havia donat sentit, la província marítima de Mataró esdevingué, també, obsoleta. Tanmateix, deixà un ingent llegat documental que ha permès reconstruir –amb certa profunditat i detall– la vida, els treballs i les lluites dels homes i dones de mar de la costa de Llevant en el període més brillant de la seva història col·lectiva, a qui, amb aquestes pàgines, s'ha volgut retre homenatge.

ANNEXOS

ANNEX I

MATRÍCULA D'ALELLA

	1754	1765	1801	1805
Artillers				
Mariners	4	3	31	34
Grumets				
Oficials de mar				
Sobrecàrrecs				
Patrons	6	9	8	
Vailets de mar	4	4		
Mestres d'aixa				
Calafats				
Vailets de mestrança				
Captius / No presentats				
Inhàbils		2	4	
TOTAL	**14**	**18**	**43**	**34**

MATRÍCULA D'ARENYS DE MAR

	1754	1765	1796	1801	1805	1858
Artillers						
Mariners	184	215	122	154	152	
Grumets						
Oficials de mar						
Sobrecàrrecs			2	2		
Patrons	45	57	38	43		
Vailets de mar	47	43	10			
Mestres d'aixa	70	91				
Calafats	5	7	185*	209*		
Vailets de mestrança		8	14	35		
Captius / No presentats			69			
Inhàbils	5	76	71	59		
TOTAL	**356**	**497**	**511**	**502**	**152**	**276**

*Calafats i mestres d'aixa conjuntament.

MATRÍCULA DE BLANES

	1754	1765	1796	1801	1805
Artillers					
Mariners	75	209	116	200	214
Grumets					
Oficials de mar					
Sobrecàrrecs					
Patrons	51	76	91	85	
Vailets de mar	14	43			
Mestres d'aixa	11	15			
Calafats	4	5	25*	31*	
Vailets de mestrança	2	1	7	14	
Captius / No presentats			60		
Inhàbils	5	45	56	47	
TOTAL	**162**	**394**	**355**	**377**	**214**

*Calafats i mestres d'aixa conjuntament.

MATRÍCULA DE CALDES D'ESTRAC

	1754	1765	1801	1805	1858
Artillers					
Mariners	20	36	53	54	
Grumets					
Oficials de mar					
Sobrecàrrecs					
Patrons	16	22	12		
Vailets de mar	7	9			
Mestres d'aixa					
Calafats					
Vailets de mestrança					
Captius / No presentats					
Inhàbils		10	9		
TOTAL	**43**	**77**	**74**	**54**	**42**

MATRÍCULA DE CALELLA

	1754	1765	1796 Inclou Pineda	1801	1805	1858
Artillers						
Mariners	66	96	166	153	153	64
Grumets						
Oficials de mar						
Sobrecàrrecs			1			
Patrons	36	47	68	56		
Vailets de mar	9	20	20			
Mestres d'aixa	12	27				
Calafats	4	7	82*	65*		
Vailets de mestrança	2	7	9	12		
Captius / No presentats			45			
Inhàbils	11	41	38	28		
TOTAL	**140**	**245**	**429**	**314**	**153**	**64**

*Calafats i mestres d'aixa conjuntament.

MATRÍCULA DE CANET

	1754	1765	1796 Inclou St. Pol	1801	1805	1858
Artillers						
Mariners	187	244	222	228	214 ,	
Grumets						
Oficials de mar			1			
Sobrecàrrecs			7	9		
Patrons	41	57	79	31		
Vailets de mar	68	63				
Mestres d'aixa	8	8				
Calafats	2	4	43*	45*		
Vailets de mestrança	3		13	5		
Captius / No presentats			67			
Inhàbils	12	91	103	66		
TOTAL	**321**	**467**	**535**	**384**	**214**	**58**

*Calafats i mestres d'aixa conjuntament.

MATRÍCULA DE LLAVANERES

	1754	1765	1801	1805
Artillers				
Mariners	9	18	16	
Grumets				
Oficials de mar				
Sobrecàrrecs			1	
Patrons	5	9	8	
Vailets de mar	3	3		
Mestres d'aixa				
Calafats				
Vailets de mestrança				
Captius / No presentats				
Inhàbils		3	5	
TOTAL	**17**	**33**	**30**	**15**

MATRÍCULA DE LLORET

	1754	1765	1796	1801	1805
Artillers					
Mariners	88	143	164	270	
Grumets					
Oficials de mar					
Sobrecàrrecs			7	7	
Patrons	49	63	117	115	
Vailets de mar	36		25		
Mestres d'aixa		3			
Calafats	4	5	17*	21*	
Vailets de mestrança	2	8	5	15	
Captius / No presentats			59		
Inhàbils	14	66	86	68	
TOTAL	**193**	**288**	**480**	**496**	**262**

*Calafats i mestres d'aixa conjuntament.

MATRÍCULA DE MALGRAT

	1754	1765	1796	1801	1805	1858
Artillers						
Mariners	40	63	57	90	106	
Grumets						
Oficials de mar						
Sobrecàrrecs						
Patrons	27	30	44	45		
Vailets de mar	9	19				
Mestres d'aixa	1	2				
Calafats				5*		
Vailets de mestrança	1			1		
Captius / No presentats			22			
Inhàbils	3	19	18	16		
TOTAL	**81**	**133**	**141**	**157**	**106**	**196**

*Calafats i mestres d'aixa conjuntament.

MATRÍCULA DEL MASNOU

	1754	1765	1796 Inclou Alella i Tiana	1801	1805	1858
Artillers						
Mariners	68	90	121	205	238	
Grumets						
Oficials de mar						
Sobrecàrrecs						
Patrons	44	61	93	70		
Vailets de mar	28	18				
Mestres d'aixa	2	1				
Calafats	3					
Vailets de mestrança						
Captius / No presentats			70			
Inhàbils	5	45	45	47		
TOTAL	**150**	**215**	**329**	**322**	**238**	**784**

MATRÍCULA DE MATARÓ

	1754	1765	1796 Inclou Caldes i Llavaneres	1801	1805	1858
Artillers						
Mariners	325	415	217	321	327	
Grumets						
Oficials de mar						
Sobrecàrrecs			21	18		
Patrons	111	102	108	71		
Vailets de mar	120	63	47			
Mestres d'aixa	21	23				
Calafats	5	3	67*	81*		
Vailets de mestrança	6	8	5	11		
Captius / No presentats			168			
Inhàbils	22	129	135	91		
TOTAL	**610**	**743**	**768**	**593**	**327**	**368**

*Calafats i mestres d'aixa conjuntament.

MATRÍCULA DE PINEDA

	1754	1765	1801	1805	1858
Artillers					
Mariners	15	28	62	58	
Grumets					
Oficials de mar					
Sobrecàrrecs			1		
Patrons	9	12	4		
Vailets de mar	3	4			
Mestres d'aixa	7	8			
Calafats			19*		
Vailets de mestrança	1	1			
Captius / No presentats					
Inhàbils	2	10	4		
TOTAL	**37**	**63**	**90**	**58**	**33**

*Calafats i mestres d'aixa conjuntament.

MATRÍCULA DE PREMIÀ DE MAR

	1754	1765	1801	1805	1858
Artillers					
Mariners	41	46	102	116	
Grumets					
Oficials de mar					
Sobrecàrrecs					
Patrons	24	24	30		
Vailets de mar	6				
Mestres d'aixa					
Calafats					
Vailets de mestrança					
Captius / No presentats					
Inhàbils	2	11	12		
TOTAL	**73**	**86**	**144**	**116**	**296**

MATRÍCULA DE SANT POL

	1754	1765	1801	1805	1858
Artillers					
Mariners	44	66	67	81	
Grumets					
Oficials de mar					
Sobrecàrrecs					
Patrons	30	35	34		
Vailets de mar	29	14			
Mestres d'aixa		1			
Calafats			5*		
Vailets de mestrança			1		
Captius / No presentats					
Inhàbils	2	22	20		
TOTAL	**105**	**138**	**127**	**81**	**146**

*Calafats i mestres d'aixa conjuntament.

MATRÍCULA DE TIANA

	1754	1765	1801	1805	1858
Artillers					
Mariners	8	17	54	63	
Grumets					
Oficials de mar					
Sobrecàrrecs					
Patrons	12	12	4		
Vailets de mar	4	5			
Mestres d'aixa					
Calafats					
Vailets de mestrança					
Captius / No presentats					
Inhàbils	5	8	7		
TOTAL	**29**	**42**	**65**	**63**	**125**

MATRÍCULA DE TOSSA

	1754	1765	1796	1801	1805
Artillers					
Mariners	84	150	75	154	170
Grumets					
Oficials de mar					
Sobrecàrrecs			3	3	
Patrons	51	72	73	60	
Vailets de mar	40	32	10		
Mestres d'aixa	5	17			
Calafats		3	16*	17*	
Vailets de mestrança	1			8	
Captius / No presentats			66		
Inhàbils	2	50	64	55	
TOTAL	**183**	**324**	**307**	**297**	**170**

*Calafats i mestres d'aixa conjuntament.

MATRÍCULA DE VILASSAR DE MAR

	1754	1765	1796 Inclou Premià	1801	1805	1858
Artillers						
Mariners	82	105	59	187	237	
Grumets						
Oficials de mar						
Sobrecàrrecs						
Patrons	65	68	121	89		
Vailets de mar	31	9				
Mestres d'aixa						
Calafats						
Vailets de mestrança						
Captius / No presentats			29			
Inhàbils	3	26	47	28		
TOTAL	**181**	**208**	**256**	**304**	**237**	**450**

PROVÍNCIA DE MATARÓ - MATRÍCULA PER DISTRICTES

	1815	1824	1852	1859
Arenys de Mar	836	503	568	415
Blanes	1.088	841	571	335
Calella	520	330		
Lloret			567	531
Malgrat				313
Mataró	1.171	842	326	651
El Masnou		1.387	1.474	914
Vilassar de Mar	887			
TOTAL	**4.502**	**3.903**	**3.506**	**3.159**

ANNEX II

CÀRRECS I FUNCIONARIS

AUDITOR DE MARINA DE LA PROVÍNCIA

1751 Miquel Sanromà Anglada
1790 Carles i Sanromà
1824 Gaspar Borràs
1845/1858 Gaspar Borràs i Carbonell

CAPITÀ DEL PORT D'ARENYS DE MAR

1815 Josep Baralt

CAPITÀ DEL PORT DE MATARÓ

1752 José Felicis
1777-1798 Francesc Clausell, alferes de navili
1804, 1805 Juan Michel, alferes de navili
1815 Bernardo Pérez de Rada
1822-1845 Antonio Milán, tinent de navili

CIRURGIÀ DE LA PROVÍNCIA

1798 Gabriel Parera
1805 Antonio Altamar
1805/1816 Jaime Tomás
1836/1845 Antonio Malgá

MESTRE DE L'ESCOLA NÀUTICA D'ARENYS DE MAR

1805 Josep Baralt, tinent de navili
1829 Francesc Torres
1830 Francisco de P. Farrucha i Bosch

MESTRE DE L'ESCOLA NÀUTICA DE MATARÓ

1801/1811 Josep Bassó, alferes de fragata
1830 Ezequiel Calvet

MINISTRE/COMANDANT DE MARINA DE MATARÓ

1754 Antonio Zeldrán
1755/1757 Agustín de Burinaga
1765 Felipe Ramírez Camargo
1770 Miguel Benito Marco Espexo
1785 Francisco Venancio Martí

1790 José Andrés de Portillo
1794/1795 Pedro de Pol y Andrade
1796 Clemente Martí (juliol)
1796 José de Mella
1802 Juan Nepomuceno de Piña y Ruiz, primer comandant militar de Marina
1803 Lorenzo Coquelin, tinent de navili
1804 Pedro de Ayala, tinent de navili
1804-1808 José Agustín de Olózaga, capità de navili
1808 Bernardo Pérez de Rada, tinent de navili retirat, interí
1815 Nicolás de Zea, capità de fragata
1816 José de Calderón
1816/1819 Manuel T'Serstevens
1824 Antonio Milán, comandant militar
1824 Bernardo Pérez de Rada, comandant interí
1829 Manuel Vaccaro
1833/1834 José García de Santa Maria
1846 Manuel de Paadín
1852 Obregón

SUBDELEGAT D'ARENYS DE MAR

1751 Gabriel Font
1798 Antonio Martín Vegue
1803, 1805 Pedro de Ayala, tinent de navili
1805 Antonio Ausejo, tinent de navili
1806/1824 Josep Baralt
1826-1834 Fulgencio Aurrich
1839-1857 Francisco de Paula Farrucha i Bosch, alferes de fragata

ASSESSOR DE MARINA D'ARENYS DE MAR

1836 Pompeu Serra

SUBDELEGAT DE BLANES

1751 Francesc Gil
1765 Jaume Cossa
1796, 1798, 1805 Marià Jordan, segon sergent
1816, 1819 Bernardo Sánchez Sanmartín
1822 Vicente Martin Vergue, tinent de navili
1826 Jordan
1829 José García Navas
1829 Vicente Rodríguez
1838 José González Prado

SUBDELEGAT DE CALELLA

1765 Ramon Saleta
1796 Juan de Saleta
1805 Pedro Ruiz, alferes de fragata
1805 Fulgencio de Urrutia, tinent de navili
1817 Esteve Fillol, alferes de navili
1824 Miguel Martín Vegue
1826 Francisco de Paula Morales
1838 Agustí Vilaró, alferes de fragata

SUBDELEGAT DE CANET / SANT POL

1755 Francesc Clausell
1765 Josep Llaugier
1800 Salvador Milans i Puig, comptador de fragata graduat

SUBDELEGAT DE MALGRAT

1755 Agustí Gibert i Xurriach
1796 Antonio Gomez de Paiba

SUBDELEGAT DEL MASNOU / VILASSAR DE MAR

1765 Pau Llampallas
1794 Julián de Ayerve y Aragón, comptador de navili. Destituït l'agost de 1796. Vilassar.
1794-1796 Rafael Sala Anglada, interí
1796 Francesc Fontanills. Subdelegat del Masnou que inclou Teià, Alella i Tiana.
1800 Vicente Lucas Martínez. Vilassar de Mar.
1803 Mateo Salmerón, alferes de *brûlot* graduat
1824 Antonio Climent
1826 Luis de Mendoza
1826 Climent
1829 Luis de Mendoza
1838 Luis Polo de Vernance, tinent de navili
1845 Francisco Olesa
1852 Pablo Marí

ASSESSOR DE MARINA

1836 Francesc de Palau

SUBDELEGAT DE TOSSA

1765 Josep Pruna
1801 Diego Panés, alferes de navili

SUBDELEGAT DE LLORET

1787 Juan Quijada
1852 Manuel de Vigo

TINENTS VISITADORS DE BOSCOS 1804

Corregiment de Mataró, Josep Torres
Corregiment Vic, Esteve Villar
Corregiment de Manresa, Joan Baptista Golobardes
Corregiment de Cervera, Francesc Mulleres
Corregiment dels Pirineus, Antonio Navarro

VICECÒNSOLS A MATARÓ

1715 Luis Campo, vicecònsol de França
1780 Salvador Ysart, vicecònsol de Gènova
1781 Fèlix Gisbert, vicecònsol *su magestad imperial*
1784 Jaume Gibert, vicecònsol d'Anglaterra
1788 Josep Fins i Gener, vicecònsol de Sicília
1799 Joan Artis, vicecònsol de la República Bàtava, des de Mataró fins a Vilanova
1803 Eduard Serra, vicecònsol d'Etrúria
1803 Salvador Ysart, vicecònsol de la República de Ligur
1817 Vicente Bacigalupi, vicecònsol de Sardenya
1839 Salvador Ysart, vicecònsol del regne de Sardenya - el Piemont

Font: Archivo Histórico Nacional. Junta de Negocios y Dependencia de Extranjeros. Estado.

ANNEX III

INVENTARI DE L'ESCOLA NÀUTICA D'ARENYS DE MAR

D. Antonio Simon y Serra por la autoridad Real Notario publico de la Ciudad de Mataró y Escribano Principal de Marina de la misma y su Provincia Certifico: que en las diligencias formadas de oficio sobre la testamentaria de D. José Baralt Teniente de Navio graduado de la Real Armada y Maestro Director de la Escuela Nautica establecida en la villa de Areñs de mar se ha descrito en inventario lo que sigue.

Un retrato del Rey Nuestro Sr. D. Fernando Septimo (que Dios guarde) de medio cuerpo con su uniforme de Reales Guardias y marco blanco con su borde interior dorado.

Un mapa o plano del puerto de Cadiz de papel marca mayor y sus guarniciones de arriba y abajo, en esta con bordones de madera comun.

Una pizarra de diez palmos de largo y ocho en sus lados del marco de madera comun. Un plano de la ciudad, arsenal y puerto de Cartagena.

Otro del golfo desde el estrecho de Gibraltar hasta la America.

Otro idem.

Otro mediano que es una carta de navegación en el Mediterraneo.

Otro en folio mayor de las banderas antiguas de diferentes naciones.

Otro pequeño: carta esferica del globo terraqueo.

Otro plano de edoce palmos de largo y cinco de elevación en papel de marquilla; carta esferica del mar mediterraneo, marmara, negro i ponto euxino.

Otro mediano: estado general de los Regimientos de infanteria, caballeria, Dragones, Milicias Provinciales, y Demas Cuerpos del Ejercito de España y bajeles de la Real Armada en el año de mil setecientos noventa y uno.

Otro: golfo de Mexico e Yslas de las Antillas, puerto de Panama, Cartagena y demas grande.

Una alacena y en esta los libros siguientes

Un tomo en cuarto: *el marinero instruido.*

Un tomo en octavo: *clave geografia del P. Flores. Geometría* de D. Antonio Rafael Fernandez.

Tomo tercero de *los elementos de Matematicas* del P. Juan Wendlingen de la Compañía de Jesús.

Atlas des enfants.

Elementos de matematicas en francés por el P. Bernardo Lamy.

Metodo para aprender la geografia, en francés.

Un tomo de la *geografia moderna por* Mr. Lacrois.

Otro idem. segundo.

Elementos de geografia por D. Francisco Santpons.

Un tomo de *Aritmetica* segunda parte, en francés, por Wiliam Arguye.

Otro *The Mariner's Compass Rectified.*

Trece tomos, uno con cubiertas de pergamino y los otros de papel de los conocimientos de los tiempos de diferentes años.

Un cuaderno de la conecsion de tablas para los usos mas necesarios de la navegación.

Tratado de a navegación dedicada al Sr. Marqués de la Ensenada, sin cubierta.

Tablas de declinación del Sol, de amplitudes de los Astros y de partes meridionales par el elipsoyde según D. Jorge Juan.

Descripción et usage du cercle de reflexion, un cuaderno en papel comun.

Siete tomos en pergamino del P. Tosca de matematicas, que son el segundo, tercero, cuarto, sexto, septimo, octavo y nono.

Llave aritmetica de Poy.

Compendio de aritmetica inferior por D. Gabriel Fernández tom. 1°.

Indagación y reflecsiones sobre la geografia por D. Manuel de Aguirre.

Garcia en cuarto de pergamino: *elementos de aritmetica.*

Otro idem. *compendio de navegación.*

Otro idem. *viage de los capitanes nodales.*

Otro idem. Garcia de *matematicas.*

Otro en cuarto con cubiertas de papel: Cañellas *elementos de aritmetica,* tomos primero y segundo.

Otro idem. en papel *lesons de navegación.*

Dos tomos idem. *tratado de navegación* primero y segundo por D. José de Medoza.

Otro: *explicación de varios metodos geograficos* por D. Gabriel Ciscar.

Elementos de Euclides un tomo en cuarto de pergamino.

Instrucciones y señales para el regimen y maniobra de la Escuela por D. José de Mazarredo Salazar.

Otro de pasta en octavo de *Liciones de navegación* por Mr. Dulaque.

Tablas de declinaciones del Sol un tomo en octavomanuscrito sin cubiertas.

Reflecsiones militares del vizconde del Puerto. Tomoquinto en pasta.

Curso de estudios elementales de Marina por Ciscar: un tomo en cuarto en papel.

maniobras en malos tiempos para el uso de los guardias marinas tomo segundo en cuarto y en pasta.

Norte de la Navegación por el Capitán D. Antonio de Castañeda y Turribalsaga: un tomo en cuarto y pergamino.

Elementos de navegación por By William Wilson un tomo en cuarto en pasta.

Tabla de logaritmos por D. Benito Bahils: un tomo en cuarto en pasta.

La trigonometría rectilignea y esferica por Wac: un tomo en octavo en pasta.

Tratado completo de navegación por D. Francisco Xavier Dorego

Recopilación de varias tablas propias de la navegación y astronomia de orden de la Real Junta de Comercio de Barcelona: un tomo en cuarto, en pasta.

Colección de varias tablas para varios usos de la navegación por D. Josef de Mendoza un tomo en folio en papel.

Cinco libros manuscritos en foleo intitulados *Libros de Pilotos* y *Alumnos de la Escuela Libros de Pilotos y Alumnos de las Escuelas.*

Tratado de trigonometría esferica para la instrucción de los guardias marinas por D. Gabriel Ciscar: un tomo en foleo con cubiertas de papel.

Un cajoncillo con diferentes trozos de lapis o yeso blanco para la pizarra.

Diferentes legajos.

El de numero 1° con la inscripción de *circulares antiguas.* Núm. 2° *Oficios del Sr. Comandante D. Manuel Vacaro.* Núm. 3°. *Roles dados por el Ayuntamiento de esta Villa en mil ochocientos ocho sin ninguna autoridad.* Num. 4° *Correspondencia con la comandancia de la Provincia.* Num. 5. *año mil ochocientos veinte y tres oficios y ordenes del Departamento realtivos á la purificación de los oficiales de la Real Marina.* Numeros 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12 y 13 *Memoriales para ingresos en la Escuela.* N° 14 *Documentos o certificaciones de varios individuos o alumnos.* Num. 15. *Cuadernos realtivos á la Nautica y pertenecientes á la instrucción de la Escuela.*

Plano de la ria y puerto del Ferrol en papel marquilla mayor.

Otro mapa de una esfera terraquea.

Otro mapa mediano idem. puerto y Ciudad de la Habana.

Otro idem. plano de la Isla de Santo Domingo.

Dos globos corrientes con sus asientos, el uno celeste y otro terraqueo.

Cinco mesas de madera comun con sus cajoncitos cada una.

Diez bancos sin respaldo para sentarse los alumnos.

Seis tinteros de barro con sus plumas.

Una corredera guarnecida.

Una mampara de lienzo ordinaria.

Una mesita cuadrada con un cajon.

Una regla o medida de caoba de pies y pulgadas.

Una fragata de siete y medio palmos que se ha hecho presente que D. Josef Baralt la habia comprado en el Departamento.

Un jabeque modelo del *San Antonio,* de diez y seis y medio palmos.

Un octante con su pie o sea observatorio portátil.

Un sextante Ynglés.

Un sextante pequeño. Los dos de metal.Un octante todo de metal.

Un octante olandés grande.

Un octante todo de madera.

Una aguja grande azimutal.

Dos cuadrantes de dos arcos Yngleses.

Dos agujas de marcar, una con pinolas y otra con ventanas.

Otra aguja Ynglesa.

Una aguja regular de Bitácora.

Otra idem. chica.

Dos circulos de metal para la observación del sol y luna.

Dos globos artificiales de trece y media pulgadas de diámetro venidos de Marsella.

Dos idem. holandeses de diez y seis pulgadas.
Dos idem. chicos.
Una piedra iman venida de Rusia.
Otra idem. mas chica: montadas las dos.
Un sacabuches o escala doble y algunas de chicas.
Un barómetro y termómetro.
Una planxeta con su triangulo filar y cadena.
Dos pizarras grandes de hule.
Una idem. de piedra con su marco.
Dos estuches matematicos.
Dos pantometras.
Una vara de pie de cabra.
Dos idem. para los globos.
Diez y ocho bancas de varias medidas.
Una gran partida de mapas o planos para el uso de la Escuela.
Un anteojo Ynglés largo.
Un relox de Alemania.
Un bote de treinta y dos palmos armado en bergantín para la enseñanza de la maniobra.

Y para que conste por disposición del Sr. Comandante libro el presente testimonio escrito de mano agena en estas cuatro fojas de papel del Real Sello de oficio que signo y firmo de la propia en Mataró á nueve de Setiembre de mil ochocientos veinte y nueve.

AGMAB. Fondo Cartagena, 744. 12.9.1829.

ANNEX IV

CAPÍTOLS PER A LA CONSTRUCCIÓ DE TRES FRAGATES DESTINADES A PRACTICAR EL CORS

La Ciudad de Mataró, y Villas de Vilanova y Sitjes, ofrecen fabricar tres fragatas una cada pueblo, y mantenerlas con los pactos siguientes.

Primeramente fabricaran a sus gastos dichas tres fragatas, es assaber la Ciudad de Mataró una de dies y siete bancos. Vilanova de dies y seis y Sitjes de treze bancos, con lo necesario para navegar accepto todo lo que partenesca a armamento assi respecto de canyones de bronce, como todo lo demas, que sea menester, para estar armada en la debida forma; pues todo lo tocante a armamento deve ser indistintamente a cargo de la Real hazienda.

Que los Ayuntamientos de dicha Ciudad y Villas tengan la facultad de elegir los sugetos bien vistos para los empleos de Capitanes y Tenientes y escrivanos; y que el muy Illustre Sr. Superintendente deva darles los despachos convenientes; siendo de su aprovacion los electos; y que los elegidos duren solamente durante el beneplacito de dichos Ayuntamientos, respectivamente de forma que puedan revocarles siempre que les paresca conveniente, dando cuenta al Intendente; entendido empero, que sean dos capitanes dos tenientes y dos escrivanos por cada fragata, los quales sirvan a disposición de dicho Ayuntamiento; y que en el caso de enfermedad o ausencia de dichos oficiales, tengan los Ayuntamientos la elección interina del oficial u oficiales que falten por aquella vez, y vezes, que se nescessite, sin que en estos interinos sean nescessarios despachos del Señor Superintendente.

Que la tripulacion de dichas fragatas sea de cargo y gasto de dichos Ayuntamientos, respectivamente, para todos los casos que salgan contra los moros por orden de los dichos Ayuntamientos, o de los Señores Capitanes Generales, o Intendente siguiendose en esto la practica antigua, como su Magestad lo tiene aprovado, a execepcion de las municiones de guerra pues deberan ser a cargo de la Real Hasienda (como se ha dicho) y que los tiempos y casos en que devan salir o dexar de salir dichas fragatas para hir contra moros en defensa, o en ofensa sea a disposicion de dichos Ayuntamientos o de los Regidores que aquellos deputen conforme se observaba antiguamente, con la facultad empero an- tedicha de los Señores Capitanes Generales o Intendentes.

Que la conservacion de las referidas fragatas en tiempo que no esten en actual expedicion sea a cargo de dichos respective Ayuntamientos, gastando lo que sea nescessario a cuyo fin les tendrán en paraje cubierto y se practicaran las demas diligencias nescessarias para que se mantengan y no se menoscaben ni deterioren, sí que se conserven de manera que estén promptas y abiles para navegar.

Que su Magestad en recompensa de este servicio se digne conceder la franqueza e immunidad de los servicios de levas y quintas a los vecinos y moradores de dicha Ciudad de Mataró y Villas de Vilanova y Sitjes y sus terminos.

Que si en nombre de su Magestad por los superiores se mande a dichos

Ayuntamientos que agan hir las fragatas con sus oficiales y tripulacion para cosas tocantes al Real Servicio deban observar la orden dichos Ayuntamientos pero que la Real Hasienda deba satisfacer el gasto de todo lo nescessario para la manutencion de los oficiales y tripulacion, mientras durara la expedicion, para que estaran empleadas las fragatas y assi mismo los salarios competentes de los oficiales de la tripulacions, es a saber, aquellos mismos que sean estilados satisfacerse por al Real Hasienda a los oficiales y marineros de semejantes buques o embarcaciones de remo que se emplean para el Real Servicio; y assí en lo tocante á mantenimiento como salarios se deba adelantar por la Real Hazienda, alguna porcion antes de abararse las fragatas, a proporcion del viage que deberan executar. Que en el caso que en alguna expedicion para el Real Servicio se perdiessen las fragatas, o bien se menoscabassen, aora sea por tempestades, como por reencuentros con enemigos, deba la Real Hazienda emendar, y satisfacer el importe de los danyos y perdidas que se causen.

Que en el caso que dichas fragatas se menoscaben o danyassen en funcion o funciones con los moros por rason de que ayan salido de orden de los Ayuntamientos o de los Señores Capitan General, o del Intendente, para ofensa o defensa contra los moros deba el remplazo del dichos danyos ser a cargo de dichos Ayuntamientos, respective, esperando de la Real Benignidad de su Magestad que en caso de padecer un notable infortunio qualquiera de dichas fragatas se dignará atender al Ayuntamiento con alguna recompensa a cuyo fin hazen su representacion con justificacion del danyo, por mano del señor Intendente para obtener prompta la Real resolucion de su Magestad.

Que las presas que harán dichas fragatas sean de los oficiales y tripulacion, si y conforme se convendran con ellos mismos los dichos Ayuntamientos respective, incluyendo la parte de los soldados siempre que estos montaren las fragatas debiendo ser igual la de cada soldado con la de cada marinero y que no se deba dar quento a la Real Hazienda ni otros derechos algunos y que siendo la presa de moros deba tomarla la Real Hasienda Que en caso de asserse presa de moros por razon de las quales se ubiesse de asser quarentena que esta deva executarse en el paraje y por los dias y con la disposicion que ordenaren los superiores competentes y con la benignidad posible segun las urgencias de los casos, entendiendo empero, que en caso de pasar de sinco dias la quarentena, deva correr enteramente el gasto a cargo de la Real Hasienda, assi de los officiales como de la tripulacion de todo lo nescessario regulando cada un hombre al respeto de un Real de ardites cada dia en los que ultra de los cinco durase la quarentena que se les mandare practicar. Que los Ayuntamientos tengan la facultad de haser las tassas y repartimientos que se nescessiten para las fabricas y manutencion de dichas fragatas presentando dichos repartimientos al Sr. Intendente para su aprovacion; y assimismo, tengan la facultad de obligar a los dichos marineros y pescadores a que subministren la gente nescessaria para la tripulacion de las referidas fragatas.

Que las armas de fuego y blancas, municiones y pertrechos deban ponerse en almacen seguro de que deberá tener una llave el Corregidor o Bayle y otra el Ayuntamiento con la presisa circunstancia de que aquellas armas y municiones no

puedan por ningun motivo ser aplicadas a otro fin, que el del armamento de la fragata.

Que por ningun caso sea permitido a los Capitanes y Marineros embarcar a bordo generos de mercaurias algunas las que ultra de comisarse se castigará a los que contrabinieren.

AMM. AH. 62/04. 1738.

CARACTERÍSTIQUES, DOTACIÓ I ORGANITZACIÓ DE LA FRAGATA CORSÀRIA MATARONINA

Respuestas que dan el Ayuntamiento de la Ciudad de Mataró y los Gremios de Marineros y Pescadores dela misma Ciudad, sobre la fabrica de una embarcacion por el restablecimiento del antiguo resguardo contra las invasiones de moros y piratas, el armamento de aquella y su manutension y custodia.

Construccion de la embarcacion

Se dize ser mas conveniente el fabricarse de nuevo una fragata de 17 bancos y que esta se haga en la ciudad de Mataró, por ser el maderage de mejor calidad, y lograrse tambien estar a la vista los interessados para que sea su fabrica a la mayor satisfacion; por cuyo coste, o, importe el Comun de la Ciudad y los dos Gremios de marineros y Pescadores a más de la atarazana para aquella, subsidiaran con alguna cantidad de dinero correspondiente á su importe.

Armamento

Se dize ser necesario tres cañones de bronze, esto es uno de largo llamado cussia, de ocho libras de calibre, y los dos mas cortos llamados moyanas de quatro libras de calibre cada uno = diez y ocho trabuques = 100 fusiles con su bayoneta por cada fusil = 100 car- tucheras = 100 flascos = 50 chuzos = 50 pares de pistolas = 80 sables = 100 granadas de mano = 200 flascos de vidrio llenos de polvoras con las balas, polvora y piedras de fuego correspondientes a las referidas armas.

Velerío

Una vela mayor, otra para el trinquete, una pichola para el palo mayor y otra para el menor, un treu, una vela de mitjana para la popa, una tienda grande que llegue de popa á proa de la fragata, dos tenderoles llamados enserats por la popa de la misma fragata, enserados por la cussía, y los estandartes necessarios.

Hierros y cuerdas

Tres hierros grandes para dar fondo, con las gumenas proporcionadas = otro hierro mas pequeño tambien para dar fondo = tres hierros con sus cadenas de hierro que serviran para arrambarse = dos cabos uno para sacar la fragata, y el otro para echarla al mar, una soga llamada paloma con dos tallas de madera, y sus pulichas de bronze, y los demás cabos, o, cuerdas necessarias.

Tripulacion

En quanto a la tripulacion, y uso de la fragata para la persecucion de Moros, se dize que consistía toda en gente voluntaria que acudía al toque de la campana, embarcandose sin distincion de marineros, pescadores, y otra gente, aquellos que discurrían los officiales de la fragata antigua ser á proposito por su armamento, persiguiendose assí las embarcaciones de Moros hasta apressarlas o, perderles de vista, quedando esto a la disposicion de los officiales para ofrezerse mayor, o, menor segun los casos, y asi mismo se preacticará al presente.

Nombramiento de Officiales

Ahunque en tiempo qantiguo se practicava para el govierno de la fragata (teniendo mira a la igualdad de los dos gremios) el nombrarse todos los años seis capitanes y seis thenientes por cada uno de ellos, quienes governavan por meses la dicha fragata, con la inteligencia que siendo capitan un marinero, era su theniente un pescador, y a contrario; pero para evitar tanta multitud, pareze que podria concederse, el que cada uno de dichos gremios pudiesse hazer terna para capitan y theniente y que se diesse á uno de cada una su despacho, durante el beneplacito del Señor Intendente; y respeto de que podrian venir algunos casos executivos, en que hallandose los dichos officiales auzentes o enfermos, no podrian los gremios convocarse para proponer sugeto al Cavallero Subdelegado para obtener su aprobacions, se discurre conveniente, que los mismos Gremios cada un año nombrassen, cada uno dos Patrones, o, Capitanes, y dos thenientes, quienes sin despacho alguno y con solo el simple nombramiento, substituyessen a los auzentes o enfermos; y por lo que tiene mira a escribano, pareze tambien podría conzederse la misma facultad de hazer terna cada gremio, dandose el despacho á dos, sin que los dichos gremios nombrassen substitutos en los casos de auzencia, o, enfermedad, por que podrian estos suplirse, dandose por dicho oficio el que mejor le pareciere de la tripulacion.

Divisiones de partes de presas

En los casos que se hagan presas de moros se discurre las divisiones de las partes siguientes, despues de sacado el gasto de aquel armamento, comprehendidos los días

de quarantena, esto es quinze partes por el Comun de la Ciudad, y los dos gremios, a fin de subsidiar con ellas, los gastos de calafateo, limpieza de armas, y demas necessario para la conservacion de la fragata; tres partes al patron o capitan; dos al theniente, y otras dos al escribano, y parte y media a los timoneros; y a los demas de la tripulacion, comprehendidos los soldados, en caso de concurrencia, una parte igual a cada uno, con la intelegencia de que los soldados solo devan assistir quando el Capitan, ó, Patron de la fragata los piediese, y en esse caso devan estar los dichos soldados a la disposicion del mensionado Capitan, y en su defecto del theniente.

Custodia y limpieza de las armas

La Ciudad y todos los Gremios cuyadaran de la limpieza y aptitud de las armas para que en todo tiempo esten de servicio; pero si en algn combate se bolvía alguna inutil, se guardará para entregarse como se hallare y cambiarla con otra de servicio, y seran responsables de dichas armas estando en tierra el Comun de la Ciudad, y siendo en mar los officiales de la fragata, y con estos los dichos dos Gremios.

Quarantena

Aunque en tiempo antiguo, la gente de la tripulacion de la fragata indistintamente no hazia quarantena, no obstante convienen los dos Gremios en hazerla en el modo y forma, que el Ayuntamiento de la Ciudad lo dispusiere, precediendo siempre el devido reconocimiento de medicos, como se ha practicado en qualquier casos de sospecha y lo mismo se practicará con las presas.

Calafateo de la fragata y viveres para la tripulacion de ella

El Comun de la Ciudad y los dos Gremios cuidaran del Calafateo de la fragata, como y tambien de los viveres, siempre que se ofrezca salir en corso la fragata contra moros y Piratas con la intelegencia de que si con el tiempo o por ocasion de algun combate, tempestad u, otro accidente, assí el buque, sus arboles, velerio y demas necessario para la navegacion, y armamento padezia alguna ruhina, o, menoscabo, deverá ser todo a cuenta de la Real Hazienda, en ponerlo todo en estado de servicio, y assí mismo tener siempre existente en el almazén que se destinare, la misma cantidad de polvora que será entregada por la primera vez del armamento reemplazando así lo que se gastase en combates.

Salida de la fragata

Será conveniente que el Comandante militar, el Corregidor, su theniente, el Ayuntamiento, o, qualquier Regidor particular que se hallare con algun aviso de moros, o, Piratas, lo passe immediatamente al Capitan de la fragata, para que este pueda

deliberar, si será necessario armar aquella, y echarla al mar, lo que podrá executar sin dar parte á nadie, como de antes se practicava, y para convacar la gente, pareze conveniente valerse del toque de campana, como se executava antecedentemente lograndose con este medio, mejor que con qualquier otro, la mas prompta convocacion de la tripulacion de la fragata.

Pressupost de la fragata

Tanteo del que costaria la fragata ab concurrencia de Quirze Torras mestre de Aixa.

Per la manufactura	700 ll.
Fusta per lo Buch	300 ll.
Clavasó, [...]	400 ll.
Estopa, calafatearla, y posada negra	150 ll.
	1.550 ll.
Fuster	150 ll.
Velam y tendas	560 ll.
Abres y Antenas	150 ll.
Rems	250 ll.
Per tot lo canam	400 ll.
Per 48 barrils per [...] y 12 per vi	100 ll.
Per 12 mitjes pipas buyols y palas	100 ll.
Per 50 sachs	20 ll.
Per esculptor y pintura	50 ll.
	3.330 ll.
Per lo fugó olla calderon y differents altres Cosas ques poden offerir	170 ll.
	3.500 ll.

AMM. AH. 62/04. 1738.

BIBLIOGRAFIA

AINAUD DE LASARTE, J.M., «Què cantaven els revolucionaris catalans del XIX?», *L'Avenç*, núm. 17, Barcelona, 1979.

ALCOVER, A.; MOLL, F., *Diccionari català-valencià-balear*. Palma, 1983.

ALDEA, Q., *Historia de la educación en España Moderna (Siglos XVI-XVIII)*, Madrid, 1993.

ALEGRET, J.L., *Espacio, recursos e historicidad. La dimensión social de la pesca en el noroeste del Mediterráneo*, Hermoupolis, 1998.

ALONSO, L., *Industrialización y conflictos sociales en la Galicia del Antiguo Régimen (1750-1830)*, Madrid, 1976.

AMORÓS, F., *L'Illa de Pasqua: el somni impossible d'Antoni Pujador (1948-1993)*, Barcelona, 2006.

ANDERSON, B.S; ZINSSER, J., *Historia de las mujeres. Una historia propia*, Barcelona, 1992.

ARÉJULA, J.M., *Breve descripcion de la fiebre amarilla padecida en Cadiz y pueblos comarcanos en 1800, en Medinasidonia en 1801, en Malaga en 1803...*, Madrid, 1806.

ARNABAT, R., *Revolució i contrarevolució a Catalunya durant el Trienni Liberal (1820-1823)*, tesi doctoral, Universitat Pompeu Fabra, 1999.

AZCÁRRAGA, J.L., *El corso marítimo, concepto, justificación e historia*, Madrid, 1950.

BACARDÍ, A., *Diccionario del derecho marítimo de España en sus relaciones con la marina mercante*, Barcelona, 1881.

BÉCKER, J., *España é Inglaterra, sus relaciones políticas desde las paces de Utrecht hasta nuestros días*, Madrid, 1907.

BEULAS, E.; DRESAIRE, A., *La guerra del Francès a Mataró (1808-1814)*, Barcelona, 1989.

BURGOS, M., *Hombres de mar, pesca y embarcaciones en Andalucía. La Matrícula de Mar en los siglos XVIII y XIX (1700-1850)*, Sevilla, 2003.

CANALES, E., «Los diezmos en su etapa final», *La economía española a fines del siglo XVIII y comienzos del XIX*, Madrid, 1982.

CARRILLO, J.L.; GARCÍA BALLESTER, L., *Enfermedad y sociedad en la Málaga de los siglos XVIII y XIX, I La Fiebre amarilla (1741-1821)*, Málaga, 1980.

CASTELLVÍ, J., «Mataró 1854. L'any del còlera», *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria,* núm. 68, Mataró, 2000.

COLOMER, J.M., «L'ermita de Sant Simó, de Mataró. Recull de dades històriques III», *X Sessió d'Estudis Mataronins*, Mataró, 1993.

CORNIDE, J., *Memoria sobre la pesca de sardina en las costas de Galicia*, Madrid, 1774.

COSTA, F., *Mataró revolucionari. Contra el Rei i la Religió*, Mataró, 1989.

CUSACHS, M., *El port de Mataró de Felip V a Jordi Pujol 1702-1991*, Mataró, 1993.

CUSACHS, M., *Miquel Biada i Bunyol (1789-1848). L'home, l'indià i el promotor del tren de Barcelona a Mataró (1848)*, Mataró, 2007.

CUSACHS, M., «Isla Cristina. Dos-cents cinquanta anys de l'arribada del mataroní Josep Faneca i Zaragoza (1757-2007)», *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, núm. 94, Mataró, 2009.

DE SALAS, F., *Historia de la Matrícula de Mar y examen de varios sistemas de reclutamiento marítimo*, Madrid, 1870.

DELGADO, J.M., "Auge y decadencia de la marina comercial catalana (1720-1821)", *Boletín Americanista*, núm. 29, Barcelona, 1979, p. 31-64.

DELGADO, J.M., *Catalunya y el sistema del Libre Comercio (1778-1828)*, tesi doctoral inèdita, Barcelona, 1981.

DELGADO, J.M.; FRADERA, J.M., «El comerc entre Catalunya i América, 1680-1898, un intent de síntesi histórica», «El comerc entre Catalunya i América segles XVIII i XIX», *L'Avenc*, Barcelona, 1986.

DELGADO, J.M., *Dinamicas imperiales (1650-1796)*, Bellaterra, 2007.

Diario de sesiones de las Cortes Generales y Extraordinarias. 1813.

DRESAIRE, A., «Una de corsaris, francesos, anglesos... i algun mariner espanyol», *IX Sessió d'Estudis Mataronins*, Mataró, 1992.

DUBY, G.; PERROT, M., *Historia de las Mujeres en Occidente*, 5 vol., Madrid, 2000.

FÀBREGAS, J., «El primer año del libre comercio en Cataluña», *El sistema atlántico español (Siglos XVII-XIX).* Martínez Shaw, C.; Oliva, J.M., (ed.), Madrid, 2005.

FERNÁNDEZ, R.; MARTÍNEZ SHAW, C., "La gente de mar en la Cataluña del XVIII", *Actes Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, vol. I, Barcelona, 1984.

FERNÁNDEZ, R.; SIERCO, E., «Ensenyament professional i desenvolupament economic: l'Escola Nautica de Barcelona», *Recerques*, núm. 15, Barcelona, 1984.

FERNÁNDEZ, R.; MARTÍNEZ SHAW, C., "Las revistas de inspección de la matrícula de mar en el siglo XVIII", Ed. El Derecho y el Mar en la España Moderna, Granada, 1995.

FERNÁNDEZ, C., *Historia da Pesca en Galicia*, Santiago de Compostela, 1998.

FERRER, LL., *Santa Maria de Mataró. La parròquia, el temple*, Mataró, 1968.

FISHER, J., «Imperial "Free Trade" and Hispanic Economy, 1778-1796», *Journal of Latin American Studies*, vol. III, 1991.

FISHER, J., *El comercio entre España e Hispanoamérica (1797-1820)*, Madrid, 1993.

FONTANA, J., *La fi de l'Antic Règim i la industrialització*, Barcelona, 1988.

FORN, F., *Viure i sobreviure al segle XVI a la Marina de la Selva. (Castell de Montpalau i castells de Palafolls). La defensa, l'atac i el rescat davant les incursions dels corsaris turcs i algerians*, Mataró, 2010.

FRADERA, J.M., «Miquel Biada i l'esclavitud a Cuba», *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, núm. 1, Mataró, 1982.

FRADERA, J.M., «La participació catalana en el tràfic d'esclaus (1789-1845)», *Recerques*, núm. 16, 1984, p. 119-139.

FRADERA, J.M., «El comerç americà durnat el segle XIX», *El comerç entre Catalunya i Amèrica segles XVIII i XIX*, Barcelona, 1985.

FRADERA, J.M., «Algunas sugerencias acerca del comercio catalán con América después de la emancipación», *Boletín Americanista*, núm. 35, Barcelona, 1985, p. 153-168.

FRADERA, J.M., «El comerç americà durant el segle XIX», *El comerç entre Catalunya i Amèrica segles XVIII i XIX*, Barcelona, 1986.

FRADERA, J.M., *Indústria i mercat. Les bases comercials de la indústria catalana moderna (1814-1845)*, Barcelona, 1987.

FRADERA, J.M.; MILLAN, J.; GARRABOU, R., (ed.), *Carlisme i moviments absolutistes*, Vic, 1990.

FRADERA, J.M., *Jaume Balmes. Els fonaments racionals d'una política catòlica*, Vic, 1996.

FRADERA, J.M., «Catalunya i Cuba en el segle XIX: el comerç d'esclaus», *L'Avenç*, 2004, Barcelona.

FRASER, R., *La maldita guerra de España. Historia social de la Guerra de la Independencia, 1808-1814*, Barcelona, 2006.

GARCÍA-PARREÑO, J., «En torno al inexplicable combate del Estrecho», *Revista de Historia Naval*, Madrid, 1981.

GARRIDO, A., *Pesca i associacionisme al litoral de Girona: La confraria de Sant Pere de Palamós (segles XVII-VIII)*, Universitat de Girona, 2005.

GARRIDO, A., «Los pescadores de la Costa Brava ante el Antiguo Régimen: orígenes y geografía del conflicto alrededor de las rentas feudales (1750-1830)», VII Congreso de la Asociación Española de Historia Económica. Santiago de Compostela, 2005.

GARRIDO, A., «Evoluzione delle tecniche di pesca e uso del territorio: una panoramica a lungo termine», *Le interazioni tra uomo ed ambiente nell Mediterraneo dall'Epoca Romana al XIX secolo: una visione storica ed ecologica delle attività di pesca. Atti del II Workshop Internazionale HMAP del Mediterraneo e Mare Nero*. Chioggia, 27-29 settembre 2006, Supplemento ai Quaderni ex ICRAM, 2008, p. 116-126.

GIMÉNEZ, J., *La Universitat de Mataró (1589-1628)*, Mataró, 1990.

GIMÉNEZ, J., *Mataró en la Catalunya del segle XVII*, Mataró, 2001.

GIMÉNEZ, J., «Interessos públics, interessos privats: la recaptació dels drets de la Generalitat a Mataró, 1590-1710», *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, núm. 72, 2002.

GIMÉNEZ, J., *Posant portes a la mar. Muralles i defensa al Mataró dels segles XVI-XIX*, Mataró, 2007.

GIMÉNEZ, J., *De la vela al vapor. La marina catalana a través d'una família de Vilassar de Mar: Els Sust*, Barcelona, 2009.

GONZÁLEZ, M., *Memoria histórica del colera-morbo asiatico en España*, Madrid, 1860.

GONZÁLEZ-ALLER, J., "El navío de tres puentes en la Armada española", *Revista de historia naval*, núm. 9, Madrid, 1985.

GUIJARRO, J., «La fiebre amarilla en España durante los siglos XVIII y XIX», *Ensayos científicos escritos en homenaje a Tomás Romay*, La Habana, 1968.

GUILLÉN, A., *La expedición revolucionaria de agosto de 1824 contra las costas de Almería*, Almería, 2008.

HEADRICK, D., *Ejército y política en España 1866-1898*, Madrid, 1981. *Informe presentado á la Sociedad Económica de Lerida sobre la renta de la sal, por una comision de su seno nombrada al efecto*, Lleida, 1842.

Informe presentado á la Sociedad Económica de Lerida sobre la renta de la sal, por una comision de su seno nombrada al efecto. Lleida, 1842.

IRLES, M.C., «De "criados" de un señor a servidores del rey. Del "difícil" paso de la administración señorial a la realenga en la España del siglo XVIII», *Revista de Historia Moderna*, núm. 24, 2006.

LÓPEZ, G., *El corsarisme mallorquí a la Mediterrània Occidental 1652-1698: Un comerç forçat*, Palma, 1986.

LÓPEZ, G., «El corsarisme com a institució marítima; els judicis de preses a mallorca (1654-1687)», *Pedralbes: Revista d'historia moderna*, núm. 13, vol. 2, Barcelona, 1993.

LLOVET, J., *Mataró, 1680-1719: el pas de vila a ciutat i a cap de corregiment*, Mataró, 1966.

LLOVET, J., «Les gestions per a la construcció d'un port a Mataró a finals del segle XVIII i principis del segle XIX», *MVSEV*, 1949.

LLOVET, J., *Constructors navals de l'ex-Província Marítima de Mataró. 1816-1875*, Mataró, 1971.

LLOVET, J., «Tràfic colonial sota pavelló neutral a Barcelona: 1798-1799», *Estudios históricos* y *documentos de los Archivos de Protocolos*, V, Barcelona, 1977.

LLOVET, J., *La matrícula de mar i la província de marina de Mataró al segle XVIII*, Mataró, 1980.

LLOVET, J., «La Cataluña Marítima a la segona meitat del segle XVIII. La revista de matrícules de Luis Muñoz de Guzmán (1786)», *Actes Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, vol. I, Barcelona, 1984.

LLOVET, J., *Mataró. Dels orígens de la vila a la ciutat contemporània*, Mataró, 2000.

LLOVET, J., «La maqueta de la fragata de guerra de l'antiga escola de nàutica de mataró», *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, núm. 82, Mataró, 2005.

LLOVET, J., *Els viatges del capità Moreu 1808-1815*, Mataró, 2009.

MADOZ, P., *Diccionario Geográfico-Estadístico-Histórico de España y sus posesiones de Ultramar*, Madrid, 1848.

MALUQUER DE MOTES, J., «La burgesia catalana i l'esclavitud colonial. Modes de producció i pràctica política», *Recerques*, núm. 3, 1974, p. 83-116.
Manifestación que la Junta Provisional de Sanidad y beneficència al cèsar en su cargo hizo a los mataroneses, Imp. Abadal, Mataró, gener 1855.

Manuscrit d'Arenys de Mar, *Noves lectures de la Guerra Napoleònica des del Maresme*, Vilassar de Dalt, 2010, p. 179.

MARTÍ, A., *Cartes d'un mestre veler (1770-1794)*, Mataró, 1967.

MARTÍ, A., «Paperam indultat de raure a la paperera», *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, núm. 45, Mataró, 1993.

MARTÍ, A., *Visió de Mataró a través de plets i discòrdies (segles XVII i XVIII)*, Mataró, 1996.

MARTÍN, E., «*El contrabando en el litoral catalán durante de Carlos III*», *Pedralbes: Revista d'historia moderna*, núm. 8, vol. I, 1988.

MARTÍN, E., «El corsarismo norteafricano y la flota catalana en la Carrera de Indias», *Manuscrits*, núm. 9, Barcelona, 1992.

MARTÍN, E., «La importación de telas de algodón levantino y los inicios del estampado en Cataluña», *Revista de historia industrial*, núm. 6, 1994.

MARTÍN, E., «Los Coraleros catalanes en el litoral argelino en el siglo XVIII», dins Martínez Shaw, Carlos (ed.), *El Derecho y el Mar en la España moderna*, Granada, 1995.

MARTÍNEZ SHAW, C.; FERNANDEZ, R., «Per a una història de la societat pagesa tradicional: les formes de treball (IV): Els sistemes de pesca», *L'Avenç*, núm. 33, 1982.

MARTÍNEZ SHAW, C., «La pesca en la Catalunya del siglo XVIII: Una panorámica», *Pedralbes: Revista d'historia moderna*, núm. 8, vol. I, Barcelona, 1988.

MARTÍNEZ SHAW, C. (ed.), *El Derecho y el Mar en la España Moderna*, Granada, 1995.

MARTÍNEZ SHAW, C., «Bourbon Reformism and Spanish colonial trade, 1717-1778», *Atlantic History. History of Atlantic System, 1589-1830*, Göttingen, 2002.

MARTÍNEZ SHAW, C.; OLIVA, J.M., (eds.), *El sistema atlántico español (siglos XVII-XIX)*, Madrid, 2005.

MAS, F., *La Revolta dels Joseps. Un conflicte dels pescadors de Lloret al s. XVIII*, Lloret de Mar, 1988.

MAS, X., *Memorial dels pescadors i els peixos. Converses amb Francesc Isern*, Mataró, 1997.

MASÓ, S., *Els mars del meu avi*, Barcelona, 2009.

MATEO, J., *El "delme del peix" en la Costa Brava: conflictividad social y fiscalidad en la crisis de Antiguo Régimen*, Programa de Doctorat de la Universitat Pompeu Fabra, Barcelona, 1998.

MATEO, J., *Con arte y parte: los pescadores del Empordà en el siglo XVIII*, Institut Universitari Vicens Vives, Barcelona, 2000.

MEJÍAS, A., *Santísima Trinidad 140 razones para la historia*, Fundación Jorge Juan, 2005.

MEIJIDE, A., «La penetración económica catalana en el puerto gallego de Mugardos (1760-1830)», *Pedralbes*, núm. 4, 1984.

MUÑOZ, L., *Apendice al reglamento y orden de gobierno para las matriculas de la Provincia de Mataró*, Imp. Abadal, Mataró, 1786.

MURAY, J., *Pirata i negrer. Joan Maristany i Galceran «Tara» (El Masnou, 1832-1914) (genocida de l'Illa de Pasqua)*, Vilassar de Mar, 2009.

NÚÑEZ, E., «El gremio de mareantes de Luarca. Estado actual de la investigación en torno a esta institución valdesana», *Boletín de la Asociación Asturiana de Bibliotecarios, Archiveros, Documentalistas y Museólogos*, núm. XVI, 2005.

Ordenanzas de S.M. para el gobierno militar, politico, y Económico de su Armada Naval, Parte Primera, Madrid, 1748.

Ordenanza de S.M. para el gobierno militar, y economico de sus Reales Arsenales de Marina, Madrid, 1776.

Ordenanza de S.M. para el regimen y gobierno de las matriculas de Mar, Madrid, 1802.

OLIVA, B., *Els orígens de la primera industrialització del rerepaís: un cas emblemàtic: Vilassar i el capital comercial Barcelona (1828-1875)*, Mataró, 1999.

OLIVA, B., «Microhistòries de la guerra napoleònica entre Vilassar i Barcelona», *Noves lectures de la Guerra Napoleònica des del Maresme*, Vilassar de Dalt, 2010.

OTERO, E., «La piratería y el corso en Flandes y el Cantábrico», *Revista de historia naval*, núm. 65, 1999.

PAGÈS, P., «Els catalans en el tràfic d'esclaus», *El Temps*, 68, Barcelona, 2004.

PASCUAL, P., «Desenvolupament de la marina de vapor i crisi de la construcció naval i de la marina mercant catalana», DDAA, *Història Econòmica de la Catalunya Contemporània*, Barcelona, 1991.

PONS, J.F., «Contribución al estudio del corsarismo menorquín en el setecientos. El viaje del jabeque "San Antonio de Padua" a las ordenes del Cap. Francesc Maspoch (1780)», *Mayurqa*, núm. 21, 1985-1987.

PONS, J.M., *Estudi dels Pilots*, Barcelona, 1993.

PONS, J.M., «Un llibre d'acords de la confraria de sant Elm de Mataró», *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, núm. 70, Mataró, 2001.

PÉREZ GALDÓS, B., *Trafalgar*, IV, Madrid, 1882.

POTOCKI, J., *Manuscrit trobat a Saragossa* (versió de 1810), Barcelona, 2009.

Real Cedula de S.M. y Señores del Consejo, por la qual se manda cumplir la Real Ordenanza de las Leyes penales establecidas para el arreglo de la Maestranza en los Arsenales de Marina, en la conformidad que se expresa, Madrid, 1786. Reimpressió a Mataró per Joan Abadal.

Real Cedula de S.M. y Señores del Consejo, por la qual se manda cumplir la resolucion, en que se rebaxa la mitad del tiempo de sus condenas à los Reos destinados al servicio de Vageles que no pueden ser aplicados à estos y quedan en los Presidios de Arsenales; y se encarga à las Justicias del Reyno zelen sobre la conducta y aplicacion de los que cumplidas sus condenas en qualesquiera Presidios, se restituyan á sus Domicilios, en la conformidad que se expresa, Madrid, 1786. Reimpressió a Mataró per Joan Abadal.

Real cédula de S. M. y Señores del Consejo, por la que se manda guardar y cumplir el Real decreto inserto comprensivo de las reglas que han de observarse en el establecimiento de la Superintendencia general de la Policía del Reino, con lo demás que se expresa, Madrid, 1824.

Real Cédula que S.M. se ha servido expedir, comprensiva de las bases que han de seguirse en las purificaciones de los militares, Madrid, 1824a. Imprenta Real.

Real ordenanza naval para el servicio de los baxeles de S.M., Madrid, 1802.

REIXACH, R., *Els orígens de la tradició política liberal catòlica a Catalunya. Mataró, s. XVIII i XIX*, Mataró, 2008.

Representacion y manifiesto que algunos diputados á las cortes ordinarias firmaron en los mayores apuros de su opresion en Madrid, Madrid, 1814.

RODRIGO, M., «Los amargos beneficios del dulce. Azúcar, Cuba y deuda ecológica», *Anuario de Estudios Americanos*, 63, Sevilla, 2006.

ROIG, E., *La marina catalana del vuitcents*, Barcelona, 1929.

ROMANÍ, A., *Una industria salazonera catalana en Galicia. Origen. Apogeo. Ocaso*, Santiago de Compostela, 1998.

ROVIRA, J., «L'aventura americana del canetenc Josep Baró Blanxart», *El Sot de l'Aubó*, núm. 20, 2007.

RUIZ, A., *Historia de la Real Junta Particular de Comercio de Barcelona (1758-1947)*, Barcelona, 1919.

SALA, J., *La gent de mar a Lloret*, 2 vol., Lloret de Mar, 1986 i 1990.

SALES, N., "Servei militar i societat a l'Espanya del segle XIX", *Recerques* 1, p. 145-181, Barcelona, 1970.

SÁÑEZ, A., *Diccionario Histórico de los Artes de la Pesca Nacional*, vol. I, 1791.

SÁÑEZ, A., *Diccionario Histórico de los Artes de la Pesca Nacional*, vol. V, 1795.

SEGURA, A., *El catastro en España*, Centro de Gestión Catastral y Cooperación Tributaria, vol. I, Madrid, 1989.

SERRANO, A., "Aportació vilassarenca a l'estudi de la història del contraban", *Drassana: revista del Museu Marítim*, núm. 17, Barcelona, 2009.

Titulo III. del Tratado X de las Ordenanzas Generales de la Real Armada, Madrid, 1751.

TORNERO, P., *Comercio colonial y proyección de la población catalana a Cuba en la época del crecimiento azucarero (1790-1817)*, Sevilla, 1989.

TORRAS, J., *Liberalismo y rebeldía campesina, 1820-1823*, Barcelona, 1976.

TOFIÑO, V., *Derrotero de las costas de España en el Mediterráneo y su correspondiente de Africa para inteligencia y uso de las cartas esfericas*, Madrid, 1847.

VIANA, J., *Novisima recopilacion de las leyes de España*, vol. VI, Madrid, 1829.

VÁZQUEZ, J.M., *La Matrícula de Mar y sus repercusiones en la Galicia del siglo XVIII*, Tesi doctoral, Santiago de Compostela, 2005.

VILÀ, A., *Navegants i mercaders. Una nissaga marinera de Lloret*, Santa Coloma de Farners, 1989.

VILÀ, A., *La marina mercant de Lloret de Mar. Segles XVIII i XIX*, Lloret de Mar, 1992.

VILÀ, A., «Aproximació a un estudi sobre els lloretencs a Amèrica», *Quaderns de la Selva*, 2008.

VILAR, P., *Catalunya dins l'Espanya Moderna*, Barcelona, 1968.

VINYOLES, T., *Les dones protagonistes de la vida quotidiana, 2010.*

XIMENEZ, J., «Cartes del comodor Codrington», *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, núm. 23, Mataró, 1985.

ZALVIDE, M., *Reglamento de navegacion, pesca, carga y descarga y Gobierno político y económico de los matriculados de este partido de Villanueva de Cubelles Año 1773*, Vilanova i la Geltrú, 1952.

ZALVIDE, M., *Reglamento de Navegacion, Pesca, Carga y Descarga, Gobierno Economico* [...] *de la Provincia de Mataró...*, 1773.

ZALVIDE, M., *Historia marítima española de Zalvide*, Carlos Ferrándiz, Múrcia, 1982.

ZUCCHITELLO, M., *De la Mediterrània a l'Atlàntic. Navegació i comerç a Tossa (1759- 1814)*, Tossa, 2004.

Ordenanzas, 1748.

COL·LECCIÓ PREMI ILURO

1992 *L'aigua a Mataró. Inundacions i recursos hídrics (segles XVIII-XX)*
MARIÀ BARRIENDOS I VALLVÉ - JORDI POMÉS I VIVES

1992 *"Déu Nostre Seyor vulla alsar la mà de aquest asot del contagi". Una aproximació a l'epidèmia de pesta bubònica de 1650-1654 al terme del castell de Montpalau, al terme del castell de Palafolls i a Mataró* /Accèssit
FRANCESC FORN I SALVÀ

1993 *República i Guerra Civil a Calella (1931-1939)*
JORDI AMAT I TEIXIDÓ

1993 *Memorial dels pescadors i els peixos (Converses amb Francesc Isern).* Tres-cents anys de tradició marinera al litoral del Maresme /Accèssit
XAVIER MAS I GIBERT

1994 *El territori del Maresme en època republicana (s. III-I aC). Estudi d'arqueomorfologia i història*
ORIOL OLESTI I VILA

1994 *Emigración ultramarina y familia catalana en el siglo XIX. Los Moreu Rabassa de Calella. (Con una nota de Lluís Castañeda sobre las transferencias ultramarinas)* /Accèssit
CÉSAR YÁÑEZ GALLARDO

1995 *La Costa de Llevant 1894-1922. Setmanari comarcal catalanista de Canet de Mar*
MANUEL CUSACHS I CORREDOR

1996 *L'Obrera Mataronesa. Un bell i efímer somni (1864-1890). El cooperativisme a Mataró al segle XIX*
JORDI POMÉS I VIVES - MARÍA RODRÍGUEZ I CALLEJA

1997 *Conflictividad laboral y sindicalismo en el sector textil de Mataró entre 1896 y 1923*
ERNEST CAÑADA I MULLOR

1997 *Les jurisdiccions locals en el pas de l'Edat Mitjana a l'Edat Moderna. Els batlles de sachs i els batlles reials a la baronia Desbosch* /Accèssit
M. ASSUMPCIÓ ZAPATA BUXENS

1998 *Els orígens de la primera industrialització del rerepaís. Un cas emblemàtic: Vilassar i el capital comercial barceloní (1828-1875)*
BENET OLIVA I RICÓS

1999 *Eduard Alcoy a Mataró. Pintures i dibuixos 1966-1987*
ROSA ALCOY I PEDRÓS

2000 *Mataró en la Catalunya del segle XVII. Un microcosmos en moviment*
JOAN GIMÉNEZ I BLASCO

2001 *Guerra - Revolució i Contrarevolució a Canet de Mar (1936-1943) (Les dimensions d'una tragèdia)*
XAVIER MAS I GIBERT

2001 *La petita noblesa del Maresme. Tres trajectòries: Des Bosc, Ferrer i Sala (s. XIV-XVII)* /Accèssit
BENET OLIVA I RICÓS

2002 *Mataró, 1680-1719: El pas de la vila a ciutat i a Cap de Corregiment*
Premi Iluro 1965. Edició ampliada i revisada
JOAQUIM LLOVET

2002 *Terenci Thos i Codina (Mataró, 1841-1903). Un home de la Renaixença*
JAUME VELLVEHÍ I ALTIMIRA

2003 *La Baronia Desbosch del Maresme. Una jurisdicció feudal en l'Edat Moderna*
M. ASSUMPCIÓ ZAPATA I BUXENS

2004 *El plet de l'escó. Una microhistòria sobre les comunitats locals, el règim senyorial i la Contrareforma a la Catalunya del 1600*
BENET OLIVA I RICÓS

2004 *Mataró en la Catalunya del segle XVII (II) La gestió del quotidià* /Accèssit
JOAN GIMÉNEZ I BLASCO

2005 *Els pares de la República. El patriciat a la Catalunya urbana moderna. Mataró, s. XV-XVIII*
RAMON REIXACH I PUIG

2006 *P. Jacint Feliu i Utzet (1787-1867), protagonista de la restauració de l'Escola Pia a Espanya* /Accèssit
JOAN FLORENSA I PARÉS

2007 *Els orígens de la tradició política liberal catòlica a Catalunya. Mataró, s. XVIII i XIX*
RAMON REIXACH I PUIG

2008 *Els viatges del capità Moreu. Entre la dominació napoleònica i la insurrecció mexicana (1808-1815)*
JOAQUIM LLOVET

2009 *Els orígens del catolicisme social contemporani a Mataró. Dels inicis de la Revolució Industrial a la Primera Guerra Mundial*
RAMON REIXACH I PUIG

2009 *Viure i sobreviure a la Marina de la Selva (Castell de Montpalau i Castell de Palafolls) La defensa, l'atac i el rescat davant de les incursions dels corsaris turcs i algerians* /ACCÈSSIT
FRANCESC FORN I SALVÀ

2010 *De la civitas d'Iluro a Alarona (Mataró, Barcelona) entre la tetrarquia i els Carolingis* /ACCÈSSIT
JOAN BONAMUSA I ROURE

2011 *Els orígens de la xarxa escolar a Mataró (1808-1868)*
MONTSERRAT GURRERA I LLUCH

2012 *La província marítima de Mataró. Economia i conflictes socials (1750-1870)*
JOAN GIMÉNEZ I BLASCO

2012 *Estat, patrons i obrers davant la modernització de les relacions laborals. La Junta de Reformes Socials de Mataró (1900-1923)* /ACCÈSSIT
RAFAEL LUQUE I FERNÁNDEZ

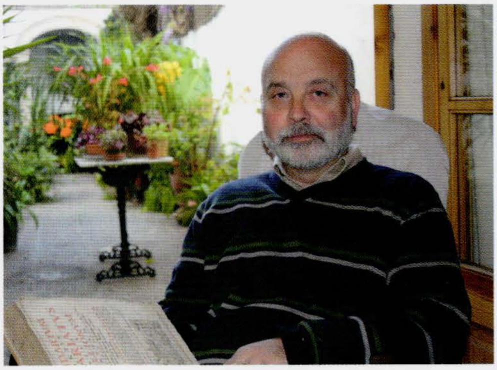

Les pàgines d'aquest llibre són un estudi de la marina catalana de la costa de Llevant en la seva etapa d'or, els segles XVIII i XIX; un període històric en el qual els calafats construïren el major nombre de naus que havien avarat mai les drassanes catalanes. Els mariners –amb tota mena de mercaderies a les bodegues de les seves naus– solcaren els mars més llunyans en les seves singladures, i els pescadors abandonaren els caladors més propers per atansar-se amb els seus arts a les aigües oceàniques.

Per controlar la vida i el treball de l'ingent capital humà que aportaven els homes de mar, la monarquia hispànica començà a teixir –a partir del segle XVIII– un espès conjunt d'institucions i reglaments que cercaven usufructuar l'ofici i l'experiència de la gent de mar per tal de fer navegar pels set mars l'Armada Naval espanyola.

A través de la documentació que generà aquesta voluntat controladora es pot percebre com aquest col·lectiu maldà per sobreviure, no només a les dificultats que li imposava el medi en què es movia, sinó també a unes autoritats de marina que en qualsevol moment podien disposar de les seves persones.

El batec quotidià de la vida dels homes i dones de mar es converteix, així, en el veritable protagonista d'aquest treball.

Joan Giménez i Blasco (Mataró, 1954) és doctor en història moderna per la Universitat de Barcelona (1998) i exerceix de catedràtic de ciències socials a l'INS Vilatzara de Vilassar de Mar. És premi extraordinari de doctorat (2000); premi Iluro amb l'obra *Mataró en la Catalunya del segle XVII. Un microcosmos en moviment* (2001); autor de diferents monografies sobre els segles XVI-XVII, entre les quals *Posant portes a la mar. Muralles i defensa al Mataró dels segles XVI-XIX* (2007); guanyador de la II Beca d'Investigació i Recerca Local Ernest Lluch, de Vilassar de Mar (2004), amb el treball *De la vela al vapor. La marina catalana a través d'una família de Vilassar de Mar: els Sust* (2009); autor, juntament amb Pere Tió, de l'obra *Premi Iluro. 50 anys d'història* (2009), i Premi Iluro 2012 amb el present treball. Ha publicat articles en revistes especialitzades com *Revista de Historia Económica* (2005) i *Tribuna d'Arqueologia* (2008). Ha participat en diferents congressos nacionals i internacionals, entre els quals *Les Corts a Catalunya* (1998), *L'Islam a Catalunya* (1998) i *I Jornades Hispàniques d'Història del Vidre* (2001).

FUNDACIÓ ILURO
MATARÓ

9 788493 799229